

64.181

62/1-2

CHARLES
DICKENS

**EX
LIBRIS**

**G
K**
CONRAD

A GUTENBERG KÖNYVKIADÓ VÁLLALAT
KÖNYVEI

Szerkesztők, bírálók és fordítók:

Ambrus Zoltán
Adorján Sándor
Bálint Lajos
Balla Mihály
Bánóczy László dr.
Bonkáló Sándor dr.
Cserna Andor
Csillay Kálmán
Éber László
Endrődi Béla dr.
Fekete Oszkár dr.
Forró Pál dr.
Gellért Hugó
Gergely Győző
Guti Erzsébet
Gyagyovszky Emil
Haiman Hugó dr.
Halasi Andor
Havas Albert
Havas András Károly
Havas József
Hevesi Sándor
Honti Rezső
Kardos László dr.

Karinthy Emilia
Karinthy Frigyes
Kelen Ferenc dr.
Lándor Tivadar
Margittai Szaniszlóné
Németh Andor
Ocskay Istvánné
Ifj. Pálóczy Horváth Lajos
Dobosi Pécsi Mária
Peterdi István
Pogány Kázmér
Porzsolt Kálmán
Pütkösti Andor
Salgó Ernő dr.
Sebestyén Károly dr.
Schöner Dezső
Schöpfli Aladár
Szegedy István
Szép Ernő
Sziklay János dr.
Szini Gyula
Szirmai Józsefné
Sztrókay Kálmán
Trócsányi Zoltán dr.

Vécsey Leó

DICKENS

**KÉT VÁROS
REGÉNYE
(TWO CITIES)**

I.

ANGOL EREDETIBŐL
FORDITOTTA
KARINTHY FRIGYES

A KORABELI ANGOL KÉPEKET RAJZOLTA
PHIZ

CHRISTENSEN ÉS TÁRSA
GUTENBERG KÖNYVKIADÓ VÁLLALAT
BUDAPEST

**A keret rajzát
VÉGH GUSZTÁV
iparművész tervezte.**

64181/62/

~~10.309~~

1-2

M. N. MUSEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomtatványgyűjtemény
1930 év 266 sz.

Légrády Testvérek nyomdai műintézet nyomása, Budapest.

Eterna ipari és kereskedelmi r.-t. kötése, Budapest.

Előszó az első kiadáshoz.

Akkor világlott fel bennem e történet vezéreszméje, mikor gyermekeimmal és barátaimmal Mr. Wilkie Collins drámájában, a „Befagyott mélységek“-ben játszottunk szerepet. Erős vágy született bennem, hogy a dolgot a saját személyemben testesítsem meg: aggodalmas figyelemmel és érdeklődéssel bele kellett élnem magamat abba, mit is válthat ki figyelmes szemlélőből e vezéreszme megtestesítése.

S mikor közelebbről megismerkedtem a gondolattal: az lassankint felvette jelenlegi alakját. Mig alkottam: egészen a hatalmában tartott: mind igaz, amit e lapokon átélnek és szenvednek: átéltem és átszenvedtem magam is mindezt.

Bármely (könnyed) vonatkozásban szólok itt a forradalom előtti vagy utáni francia népről, az mind a valóságnak megfelel. Megbízható tanúk igazolják e történéseket. Azt is reméltem, hogy sikerülni fog megértetni és szemlélhetővé tenni e rettenetes idők népiesen festői hátterét, bár sohse remélhettem, hogy Mr. Carlyle ragyogó bölcseségü, pompás remekművén javíthatnék.

Tavistock House, London, 1859 novemberében.

Két város.

Párizsban, s a világ más nagyvárosaiban is, a világháboru után monumentális szobrokat állítottak az „ismeretlen katoná“-nak. Ama millió és még sok millió egyszerű közlegényt jelképezik ezek a szobrok, akinek sirjáról még a felirat is hiányzik, akiket tömegestül temettek el, akikről, egyenkint és külön-külön, semmit se tudunk, a nevüket se — csak azt, hogy voltak, szenvedtek és meghaltak.

Dickens minden regénye egy-egy Pantheonnak tekinthető, örökéletű és érvényű hatalmas szobrokkal telve — és ezek az örökéletű és hibátlan remekművei a lángész emberábrázoló ihletének egytől-egyig ilyen „ismeretlen katonái“ az élet véres és könnyes és mosolyos háborujának. „Ismeretlen Lelkek Pantheonja“, ez lehetne a gyűjtőcíme Dickens összegyűjtött műveinek, — az ő hősei nem királyok és hercegek, nem a bámulat és népszerűség dicsfényének figurái. Egyszerű lelkek ők, kis emberek, lent élnek a homályban, közöttünk, körülöttünk és mögöttünk, — ismerősök, akikkel naponta találkoztunk s nem tudtunk róluk semmit, mellettünk élték le életüket s beszéltünk velük, s mégis, sejtelmünk se volt sorsuk mélységes tragikomédiájáról, míg a világirodalom legjobb szivü zsenije fel nem emelte őket hatalmas tenyerére, hogy millió és millió ember ámulva és boldog, nevető könnyel, könnyes mosollyal felismerje bennük önmagát és felebarátját. Azóta mondjuk, mintegy elismervén ezzel a csodát, hogy a valóságot a művészet teremti, — azóta mondjuk eleven emberekre „ez egy Dickens-figura“, „ez Heep Urias“, „ez Micawber ur“, „ez az öreg Dombey“.

Az ismeretlen, kicsiny sorsok történetének háttéréül Dickens rendesen békés, munkás korok tarka vásznát hasz-

ndalta fel, — e szürkévé összeolvadó sokszínűségben legjobban érvényesültek a körvonalak.

Ez az itt következő regénye talán az egyetlen kivétel.

A háttér itt rettenetes tűzvész véres és vörös, az egész égboltot lángbaborító lobogása. Az emberi történelem legizgalmasabb, legdöbbenetesebb fejezete: francia forradalom.

A két város: Párizs és London.

Az egyik tűzben áll, — cifra palotáinak recsegő, összeomló látványát magasra emeli valami véres délibáb, — Európa szörnyűködve nézi. A másik hűvösen, hidegen, keményen áll közvetlen közelében, mint a sziklafal, — a repülő szikrafelhők átcsapnak fölötte. Veszélyben az egész világ, csak Anglia nem.

Csupa gőg és fölény.

S ime, kemény és tűzálló falai mögött mégis ott hord már szíve alatt két csendes, halkszavu angol anya két csirázó szívet és értelmet, — két eljövendő művész szívét és értelmét, akik legjobban meg fogják érteni a vonagló Város szenvedését, — az egyik Carlyle Tamás, a másik Dickens.

Carlylenek, a „Francia forradalom“ tudósának és költőjének mélységes megértése lebeg a Két Város romantikája fölött is, — ami benne történelem, az szemléletben rokon a nagy rokonával. Ami pedig regény, az rokon mindennel, amit Dickens valaha írt, — eleven emberi szívek költött csodája. Történelem és regényesség, valódi hősök és képzelt emberek úgy olvadnak össze, úgy keverednek eggyé, mint valami hatalmas körképben, ahol a márványból faragott, megtapintható tartó oszlopokat és figurákat és kariatidokat nem tudod elválasztani a festett ábráktól, — a művészet tartalma elevenebbé varázsolja a Sohase léteztet, mint amilyennek a Létezőt látja káprázó szemed.

Dickens, akit kis idők nagy tanujának lehetne nevezni, ebben a művében megmutatta, hogy a nagy időknek is méltó krónikása tudott volna lenni.

Karinthy Frigyes.

ELSŐ KÖNYV.

VISSZA AZ ÉLETBE.

I. FEJEZET.

A kor.

Azok voltak a legjobb idők; azok voltak a legrosszabb idők. A bölcsesség kora volt az; meg a bolondság kora. A hit korszaka; a hitetlenség korszaka. A Világosság ideje; a Sötétség ideje. A remény tavasza; a kétségbeesés tele. Előttünk volt még minden; nem volt már előttünk semmi. Mind egyenesen a Mennyországba indultunk; vagy ellenkező irányba.] Röviden: annyiból volt az a kor a miénkhez hasonlatos, hogy lehangosabb nagyságairól — jóban-rosszban — csak áradó szuperlatívuszokban szabadott beszélni.

Anglia trónján nagy állkapcsu király és csunya királyné ült akkor. Franciaország trónján nagy állkapcsu király ült és széparcu királyné. Mindkét országban kristálytisztán állott az állam lordjai, a kenyerek és halak őrzői előtt, hogy a dolgok rendje örökre meg van állapítva.

Urunk ezerhétszázhetvenötödik évét élték akkor az emberek. A nagy szellemi fellendülések korát élték Angliában, akárcsak most. Mrs. Southcott szerencsésen elérte drága huszonötödik születésnapját. A testőrség egy délceg tagja hirdette ki e csodás eseményt, próféta ihlettel jósolván meg, hogy emiatt falják majd fel Londont és a Westminstert. A hirhedt Cock-Lanei szellem csak úgy kopogott és hagyott titkos üzeneteket maga után, mint az elmúlt év hirhedt szellemei és jelenései (mindkettőben természetfölöttien kevés volt az eredetiség). Az események világi rendjéről hírek érkeztek a Koronához és az angol néphez: britt alattvalók, teszem föl, kongresszust tartottak Amerikában s bizony elég furcsa: olyan fontos következményei lettek ennek a kongresszusnak az egész emberi fajra nézve, melyek tulszárnyalták az összes eddigi kísértetekről és jelenésekről szóló hírcskéket.

Franciaország kevésbé volt szerencsés helyzetben, ami a kisértet-históriákat illeti. Nem volt annyi kisértete, mint a vérttel és háromszögű kalpaggal ellátott testvérországnak. Franciaország papirpénzt nyomott és költötte vigan. Keresztény lelkipásztorainak vezetése mellett ilyesmivel mulatta magát. Azzal is mulatta magát, hogy elitelt egy ifjút. Kezét levágták, a nyelvét darabonként tépték ki és elevenen elégették. Azért, mert nem térdelt le szakadó esőben, mikor előtte — vagy ötven jardnyira — egy mocskos barát-menet haladt el. Nem tisztelgett kellő időben. Az ugy volt akkortájt, hogy Franciaország és Norvégia erdeiben lassudan nőttek a fák; olyan fák nőttek, amelyeket a Sors, a nagy erdész, arra szemelt ki, hogy leusszanak a vizen és deszkákra hasogattassanak. Olyan deszkákra, amikből bizonyos faalkotmányt kellett készíteni. Zsák mögötte; kés szelte át ez alkotmányt, a történelem szörnye volt. Páris környékén, összeeszkábált munkásházak ereszei alatt esőtől, vihartól mocskos járműveket védelmeztek. A járművekre a disznók telepedtek rá, baromfi piszkolta őket. Haláfi, a Gazda, ezeket készítgette már előre: kellettnek szerszámnak a Forradalomba, rendet vágni. Az ám; csakhogy az Erdész, meg a Gazda — bár a munkájuk szakadatlan — nem lármáznak. Nem hallotta őket senki, amint ködbeburkoltan haladtak előre. Ha pedig valaki gyanítani merte volna a létezésüket, az annyit jelentett volna, hogy istentelen atheista, gyilkos áruló.

A rend és a jogvédelem akkor se tengett ugy tul Angliában, hogy büszkén és fennen hirdetni kellett volna. Felfegyverkezett emberek csunya rablógyilkosságokat szoktak ottan elkövetni. Magában a fővárosban egyik éjjel se mulott el rablás, betörés nélkül. A családokat figyelmeztették: mielőtt elhagyják a várost, helyesen cselekszenek, ha a butoraikat szépen beraktározzák a kárpitos biztos helyiségeibe. A sötétség rablólovagja nappal tisztességes kereskedő volt a Cityben. Ha valamelyik kereskedő-pajtása felismerte kartársát az éjjeli támadó „Kapitány urban“, nosza hamarosan keresztüllőtték a koponyáját a jó emlékezőtehetsége miatt, aztán otthagyták az ut közepén. Minden sarkon tolvaj várakozott a postásra, postakocsira. Hét tolvaj; ha a vezető hármat lelőtt közülük, a negyedik őt lötte le. „Miért nem volt rendesen felfegyverkezve?“; mondták és nyugodtan kirabolták a postát. Ama pompás nagyhatalom, London Lord Mayor-ja, egy közönséges utonállónak esett áldozatul: e szemtelen teljes kísérete előtt fosztotta ki a lordot Turnham Green-ben. A londoni börtönök rabjai közelharcokat vívtak a börtönőreikkel. A törvény hatalmasai nehéz ágyukkal lövöldöztettek rájuk: jó vastag, töltényre, golyóra szerkesztett ágyukkal. Az

udvar pompás termeiben a tolvajok lelopkodták a gyémántkereszteket a nemes lordok nyakáról. A muskétások St. Giles-ben rakásra ölték a csempészeket. Igen ám, de a csöcselék viszont a muskétásokra lövöldözött. Ezeket a dolgokat pedig általában mindenki nagyjából rendbenlevőnek találta. Azontul sohse volt munka nélkül az akasztófamester, a hóhér ur. Amit ő árult, az keresett árucikk volt. Hol különböző bűnözők egész sorát vette kezelésbe, hol a kedden elfogott betörők baját látta el szombatra virradóra. Hol Newgate mellett máglyán égette el az embereket, hol pedig a Westminster Hall előtt röpiratokat fektetett a máglyára. Ma a minden hájjal megkent, többszörös rablógyilkost huzta fel, holnap a szegény tehetetlent, aki két pencet lopott el a kis parasztgyerektől.

Ilyen és hasonló dolgok estek a jó öreg ezerhétszázhetvetnötös esztendőben, előtte és utána. Ilyen események között dolgozott szünet nélkül az a bizonyos Erdész, meg a Gazda. Ilyen események közt éledgelt a két nagy állkapcsu király, a csunya, meg a széparcu királyné. Isteni jogait és jogairaikat magasan tartották ég felé. Magasra emelte őket a derék Ezerhétszázhetvenötödik esztendő. Kisemberek milliói körülöttük — e történet hősei köztük — mendégéltek, mind előre, a rájuk váró uton.

II. FEJEZET.

A posta.

Péntek éjjel, jó későn novemberben, a doveri országot fehérlett azoknak az embereknek egyike előtt, akik e történet hősei lesznek. Ő úgy látta, hogy a doveri országot elmarad a doveri postakocsi mögött s Shooter's Hill közeledik. Dombon haladt felfelé a sárban a posta mellett a többi utasokkal együtt. Nem mintha kedvelték volna a gyalogsétát. De a jármű, ami a postát hozta, a felszerelés, a kapaszkodás mind olyan keservesen nehézkes volt, és a lovak, szegények, ugyis háromszor akadtak meg már eddig. Ugy festettek a sárban, mintha az volna a szándékuk, hogy a kocsit ne előrevigyék, hanem visszatolják Blackheath-be. A kocsis, a vezető, meg az ostor: ezek hárman azonban, úgy látszik, tudták, hogy némelyek állítása szerint a lelketlen állat olyikában Ész van. Tudván ezt, megkettőzték óvatosságukat, figyelmüket: az állatoknak be kellett adni a derekukat és ügettek tovább a kötelesség útján.

Folyt róluk a víz, a verejték; még a farkuk is remegett. Mind előre, a vastag, nehéz sárban. Szirteken akadt fenn néhol a jármű, meg a lovak: mintha mindkettő eresztékeiben szétmálni akart volna. A kocsis itt-ott megállította az egész karavánt. „Ugy-u-ugy ni; hé-hó, u-u-ugy ni!“ az elsőnek befogott vezetőlő megrázta a fejét az összes vizekkel együtt — mintha nyomatékosan tiltakozni akart volna az ellen, hogy ezt a kocsit fel lehessen vinni erre a dombra. Mikor a ló így felágaskodott, az utas — mint ideges ember — összerázkódott és megzavarodott.

Gőzölgő köd ülte meg a vidéket. Fel, egész a dombtetőig, mint valami rossz szellem, úgy feküdte meg a földet.

Mintha nyugodalmat keresne, de nem találta. Ragadós, hideg, csunya köd. Ködhullámok kóvályogtak a levegőben; egyik ködfelhő belegomolygott a másikba. Ugy festett az egész, mint valami egészségtelen tenger. És olyan vastag volt, hogy a postakocsi lámpáin kívül alig látott valamit az ember. Talán néhány yardnyi utat. Még a lovak gőzölgő párája ködlött bele a ködbe. Köd előttem, köd utánam.

Nem az volt az egyetlen utas, akit említettünk. Még két másik is igyekezett vele együtt dombnak felfelé. Mind a három egész fülig be volt takarózva, gombolkozva. A lábukon nehéz csizma. Egyik se tudta volna megmondani a másíkról, hogy milyen is tulajdonképen. Hiszen nem látott belőle semmit. De nem csak a testük; a lelkük is teljességgel be volt burkolózva. Akkortájt az utasok nem voltak közlékenyek. Félték egymástól. Hisz akárki lehetett az a valaki, az az utitárs. Talán rabló maga is, vagy valamelyik rablóbandának a tagja. Minden postakocsiállomáson, minden ivóban szép számmal voltak ott a „Captain“, a rablókapitányok kísérei, titkos ügynökei. Sokszor cinkos volt maga a „landlord“, a gazda. Rongyos, nyomorult vityillók „landlordja“. Ahogy a doveri posta kocsisa ott ült a magas bakon, ezen a bizonyos pénteki, novemberi éjjelen, egymáshoz veregette a lábát, hogy ne fázzon, a kezében a kantár, a zsebében a pisztoly, mindezek dacára aggodalmasan pillantgatott köröskörül.

Igy haladt előre, a rendes kerékvágásban, sőt a rendes és megszokott lelkiállapot mellett, a doveri posta. A vezető félt az utasoktól, az utasok félték a vezetőtől. Az utasok azonfelül egymástól is félték. Félt itt mindenki egymástól; a kocsis senkiben sem volt biztos, csak sajátmagában és a lovaiban. A lovak voltak azok, akikhez jólélekkel és nyugodt lelkiismerettel fordulhatott. Csak ővelük lehetett itt szót váltani. Előttük idézni lehetett az ó- és az újtestamentumot káromkodások alakjában.

— Hó-ó-ó-Joel! — mondta a kocsis. — No még egyet, te keshedt dög, oszt fenn vagyunk a tetőn. Hiszen elegendőbe került, amíg felhajszoitalak, te-te-e! Joel!

— Halló, — felelt a vezető.

— Hány óra lehet szerinted?

— Tizenegy óra után lehet.

— Jó Isten, — fakadt ki a megkinzott kocsis, — és Shooter-nek még nyoma sincs! Ne-te-e! He-ej! Előre!

Az első, indulatos lovat jól oldalba találta az ostor; felszökkent, nyomába a másik három. Nekifeszült újra a doveri posta. Az utasok csizmái nagyokat fröccsentek a sárban. Mikor a postakocsi megállt, az utasok is megálltak és

mellette maradtak. Ha hármuk közül egyiknek is eszébe jutott volna, hogy egy kicsit előrehívja az egyik társát, menetelésre: biztos, hogy ott nyomban lelövik, mint rabló-gyilkos-gyanusát.

Az utolsó nekifeszülés felvitte a kocsit a dombra. A lovak megálltak, hogy lélekzetet vegyenek. A vezető leszállt, hogy a kerekeket a lejtős utra igazítsa be. Kinyitotta a kocsis ajtaját, hadd menjenek be az utasok.

— Pszt, Joe, te! — kiáltott le magas bakjáról hozzá figyelmeztető hangon a kocsis.

— Mi az, Tom?

Hallgatóztak.

— Valaki utánunk vágat, aszondom, Joe.

— Még pedig galoppban, Tom. — A vezető otthagya az ajtót és felült a helyére. — Uraim! A király nevében!

S védelmi állásba helyezkedett.

Az az utas, akiről előbb szoltunk, a kocsis lépcsőjére hágott fel éppen. Szorosán mögötte a két másik; azok is utána akartak a kocsiba kerülni. Ezek mind a hárman a kocsisról a vezetőre néztek, a vezetőről pedig a kocsisra. A kocsis meg a vezető szépen visszanéztek rájuk. Még a temperamentumos első ló is a füleit hegyezte. Vissza-visszapillantgatott és már nem akarta felborítani a kocsit.

Csend lett; a kerekek megszűntek dübörögni és zakatolni. És mert az éjszaka is csendes volt, annál nagyobb lett a nyugalom köröskörül. Különös zajt csak a lovak lihegése okozott. Mintha lázas volna a kocsis. Az utasok szíve olyan hangosan dobogott, hogy egyik talán meg is hallotta a másikat. A hirtelen beállott csend kicsit ijesztő volt. Mindeki visszatartotta a lélekzetét és a várakozástól gyorsabban keringett a vér pulzusaikban.

Csakugyan, gyors galoppban, vágatva, majdnem órült sebességgel igyekezett utánuk valaki.

— Á-á-hállj! — énekelte a vezető, amennyire csak bömbölni birt. — Ki van ott! Állj, mert lövök!

A csendet hirtelen megtörték. Hangos, bugyborékoló hang. Egy férfi hangja. A ködből:

— Az a doveri posta ott?

— Mi köze ahhoz magának? — vágta vissza a vezető.
— Kicsoda maga?

— Az a doveri posta?

— Minek akarja azt maga tudni?

— Egy utast keresek, ha ott van.

— Micsoda utast?

— Mr. Jarvis Lorry-t.

Az a bizonyos utas, akiről előbb szólottunk, rögtön ki-mutatta, hogy ez az ő neve. A vezető, a kocsis meg a többi utasok gyanakodva mérték végig.

— Csak maradjanak ott, ahol vannak, — süvöltötte bele a ködbe a vezető. — Ha megtévedek valahogy, soha többé jóvá nem tehetem. Hát csak azért. A Lorry névre hallgató gentleman pedig feleljen és valljon egyenesen színt.

— Mi az? — felelt szelid, majdnem remegő hangon az utas. — Ki keres? Tán csak nem Jerry?

— Nekem nem tetszik ennek a Jerry-nek a hangja, ha csakugyan Jerry ő, — mormogott a vezető a szakállába. — Gorombább hangja van ennek a Jerry-nek, semmint helyénvaló lenne.

— Az vagyok, Mr. Lorry.

— No mi baj?

— Üzenettel küldtek utána. A T. & Co.

— Ismerem a küldöncöt, vezető ur, — mondta Mr. Lorry. Lemászott az utra. Hátulról a két másik utas kevésbé udvariasan, mint inkább gyorsan tuszkolták kifelé. Rögtön rá vissza is huzódtak a kocsiba és erőteljesen becsukták az ajtót. Még az ablakot is lehúzták. — Engedjék ide azt az embert. Rendben van a dolog így, Mr. Lorry?

— Eddig esetleg rendben van, ha nem lenne, én tehetek arról is, ha kell, — morgott a vezető. — Hallja, maga!

— No! Hallja, maga! — bugyborékkolt Jerry még erősebben.

— Jöjjön kicsit közelebb, hallja! Ha a nyerge vánkosfajta, akkor úgy vigyázzon, hogy a kezét ne vigye hozzá túlközel. Mert ha kicsit eltévedne a keze, akkor én ördöggé változom ám, ha pedig én ördöggé változom, akkor ólomból való ördög leszek. No; ugorjon közelebb!

Ló és lovas lassan közeledett a ködben. Megkerülte a postakocsit és odaállt a sárban tipegő utas mellé. Megállította a lovát; felpislantott a vezetőre és egy irattekercset nyújtott át az utasnak. A ló csupa hab volt alatta; piszok és sár fedte testét, de a lovasét is. Fejtől lábíg sár voltak mindketten.

— Vezető! — szólt nyugodt, üzleti, biztonságos hangon az utas.

A vezető egy pillanatra sem tévesztette őket szem elől. Egyik keze töltött karabélyán; a másik felemelve. Ugy figyelte az ujonnan érkezettet és röviden csak annyit mondott:

— Uram.

— Nem kell félni semmitől. Tellson bankjához tartozom. Hiszen tudja: a londoni Tellson-bank. Üzleti ügyben utazom Párisba. Emitt egy korona borralaló. Megengedi, hogy elolvassam ezt?

— Ha sietni tud vele, uram.

Az utas a postakocsi lámpájának a világánál olvasta: először csak magának, aztán hangosan:

— „Várja meg mademoisellet Dover-ben.“ No, nem hosszú, mi, vezető ur? Jerry! adja meg a választ, ennyit mondjon: „Vissza az életbe!“

Jerry zökkent egyet a nyergében.

— Bolond egy furcsa felelet! — vélte a legbugyborékolóbb hangján.

— Ennyit mondjon csak nekik, abból megértik, hogy megkaptam az üzenetüket. Annyi, mintha irtam volna. Siesen vissza! Jó éjt!

Az utas kinyitotta a postakocsi óvatosan lecsukott ajtaját és visszatért a többiekhez. Az utasok nem nagyon segítettek neki a kapaszkodásban. Titokban megtapogatták az erszényüket és az aranyóráikat a csizmaszárban. Aztán mindketten úgy tettek, mintha aludnának. Látszott rajtuk, hogy véglegesen elhatározták, hogy semmiben sem akarnak résztvenni.

Ujra nekifeszültek a lovak. Ahogyan lefelé haladtak, a köd, ha lehetséges, még sűrűbbé vált. A vezető visszasüllyesztette a karabélyát a táskájába. Jól belepislantott a táskába; megnézte, rendben vannak-e az övében hordott pisztolyok; aztán az ülése mögött függő kisebb táska tartalmát vette szemlélőbe. Abban szerszámok voltak, fáklya, tapló. Fel volt szerelve: ha véletlenül el találja valaki oltani a lámpásait, — itt-ott előfordult akkortájt, — akkor csak vissza kellett vcnulnia, a taplót ki kellett izzitania és így könnyen jutott volna újra világossághoz. Ha egy kis szerencséje van, öt perc alatt kész a művelet.

— Tom! — suttogott a kocsiülésen át.

— No, Joe.

— Hallottad, mit üzentek ezek egymásnak?

— Hallottam, Joe.

— Mit gondolsz róla?

— Nem gondolok én semmit, Joe.

— Tiszta véletlen! — így a vezető. — Mert én se gondoltam semmire.

Jerry ottmaradt; ködben, sötétben. Leszállt a lóról. Nemcsak azért, hogy kifáradt lovának könnyebbülést szerezzen. A sarat akarta letörölni ábrázatáról. Kalapjának pereméről leöntötte az esővizet. Lehetett fél gallon. Ott állt; rázta

magáról a vizet, mindaddig, amig a postakocsit nem hallotta
többé. Csend lett újra köröskörül; Jerry lassan haladt domb-
ról lefelé.

— Galoppban jöttem Temple-barból. Hallod-e, vén csont,
te Panna. Nem bizok a lábamban; majd csak ha újra sikra
értünk. — A csunyahangu küldönc végignézett a lován: —
„Vissza az életbe!“ Bolond egy fura üzenet. Látod, látod,
miféle üzeneteket kell tenéked hordani, Jerry! Aszondom!
Fene furcsa dolog lenne, Jerry, ha „Vissza az életbe!“ azt
jelentené, hogy te újra divatba jössz.

III. FEJEZET.

Éjjeli árnyék.

Pompás dolog, ha úgy elgondolja az ember, hogy minden egyes emberi teremtmény úgy van alkotva, hogy csupa sötét titok a másik előtt. Misztérium. Ha éjjel érkezem valamely nagy városba, milyen ünnepélyes érzés, átgondolás! Hogy azoknak a sötét házaknak mindegyikében mennyi titok! Hogy a házak lakásaiban minden szobának megvan a maga titka. Száz és száz kebelben, különböző szivek dobbannak; és sok szivben olyan képzeletek élnek, amelyeket titokban tartanak a szomszédos sziv előtt. Szomorú és titokzatos ez; van benne valami a Halálból. Nem lapozhatom fel többé ezt a kedves könyvet, amit annyira szerettem. Azt a másikat el se olvashatom többé. Már soha bele nem pillanthatok abba a mélyvizü tóba, hová itt-ott tűz villant bele és olyankor mintha elásott kincsekre, drágakövekre vetne fényt. Bezárult a könyv; rugóra járt és többé nem nyilik; pedig alig olvastam egy oldalt. Örök jégbe burkolózott a tó, mikor legjavában villogott rajta a bűvös fénysugár. Ugy volt megírva. Én tudatlanul maradtam vissza a parton. Meghalt a barátom, meghalt a szomszédom. Meghalt a szerelmem, lelkem vigasza. Vele ment a titok, melyik benne élt. Mint ahogy én is magammal viszem majd az enyémet. Valamennyi temetőjében voltam ennek a városnak — nem láttam egy olyan örök alvót sem, aki titokzatosabb lett volna a járókelő élőkénél. Lelkük legmélyén titkok; olyan titok vagyok én is nekik.

Bizony, ezt a titokzatos örökséget csak úgy vitte magával a lóháton ülő küldönc, mint a király, a miniszterelnök, vagy London leggazdagabb kereskedője. Vitte magával ezt a titkot a postakocsiba bezárt három utas. Titkok voltak ők

egymásnak, ott a rozoga batár mélyén. Mintha valamennyien a saját hatosfogatukban ültek volna, olyan ismeretlenek voltak egymás előtt — mintha egy ország területe állott volna közéjük.

A futár könnyü lépéssel igyekezett visszafelé. Igaz, hogy a borozóknál mindig megállt és mindig fel is hajtott valamit. Azonban igyekezett, hogy észnél maradjon és hogy a kalapjának a karimája jól eltakarja az arcát. Valahogy igen összeillett a szeme a kalapjával. Mindkettőnek kívülről fekete volt a színe és egyik se volt áttetsző. Egyiknek se volt valami különös a formája és mindkettő tulközel volt egymáshoz. Mintha attól tartottak volna, hogy külön-külön bajba kerülnek; jobb lesz szépen együtt maradni. Sötét, morc volt mind a kettő. A kalap háromszögletű; az ember a nyakát és az állát vastag sállal csavarta körül. Majdnem a térdéig ért ez a sál. Mikor inni készült, ennek az öltönydarabnak a felső részét letolta magáról. De mihelyt lenn volt az itóka, újra körülbástyázta a nyakát.

— Az nem úgy van, Jerry, — morfondirozott magában, mikor újra uton volt. — Nem való neked az ilyesmi, Jerry. Hiszen te tisztességes kereskedőember vagy, Jerry; az ilyesmi nem illik tehozád. Nem a te branchod. Még hogy „Vissza az ....!” Isten engem úgy segéljen, az az ember ivott!

Annyira kihozta sodrából a rábizott üzenet, hogy sokszor a lélekezete állt el bele. Itt-ott fel kellett hogy vegye a kalapját, hogy megvakarhassa a fejét. A feje teteje kopasz volt; a többi része merev, fekete sörtével benőve. Lefelé, az a haj úgy belenőtt a homlokába, hogy majdnem az orrát érte. Az egész úgy festett inkább, mint valami szerszám, semmint hajjal benőtt koponya.

Ügetett tehát visszafelé az üzenettel, amelyet a Tellsonbank éjjeli őrének volt átadandó, ki a portás páholyában várt rá. Ez az ember arra volt hivatva, hogy az üzenetet valamivel odébb, belül az épületben, adja tovább, felsőbb hatalmának. Ahogy az ügetőt az éjjel árnyai mindjobban beburkolták, az ő esze is mindjobban burkolózott be az üzenet rejtelmes mivoltába. Talán a kanca is — a saját módján — a dolog megfejtésén fáradozott. És aligha találhatott kellő magyarázatot, mert ijedten hőkölt vissza minden sarkon.

Közben, ellenkező irányban, a rozoga postakocsi nekifeszült az éjszakának unalmas útján, benn a három egymás előtt és talán sajátmaga előtt is titokzatos, kifürkészhetetlen utassal. Ők is titkokat kerestek az éjjeli ködben. Bolyongó gondolataik messze-messze kalandoztak el.

Talán a Tellson-bankra gondoltak az utasok. A bank utasa egyik karját áthajtotta a bőrülés támláján, beleszorult a sarokba, félig lehunyt szemmel bólogatott. A jármű kis ablakain beködlött a lámpák világa. Talán valamennyien a bankra gondoltak; az átellenben ülő két utas fülében a postakocsi kerekeinek kattogása talán pénzcsergéssé változott. Több váltót óvatoltak le pár perc alatt, mint a Tellson-bank egy év alatt, valamennyi bel- és külföldi összeköttetéseiivel egyetemben. Istenem, Tellson-nál a vastag földalatti pánccsoszobák. Micsoda titokzatos kincsek lehetnek ott felhalmozva — ez az átellenben ülő utas biztosan mind ismeri e titkokat. (Csakugyan jól ismerte őket.) Az utas alakja most úgy imbolygott előttük, hatalmas kulcsesomóval és a gyertyák imbolygó fénye vet a kincsekre világot... Megvan minden; biztonságban van minden, jól el van zárva. Mint ahogy utóljára látott mindent.

A bank utasát sem hagyta el a bank képe egy pillanatra sem. Vele volt egész éjjel s bár (mint ahogy fájdalomcsillapító alatt valahogy mégis mindig érzi az ember a fájdalmat) úgy érezte, hogy nemcsak a bank van vele, hanem a postaakocsi is, másféle gondolatok is keringtek a fejében és azok is szünni nem akaróan vették körül. Ő most utban van, hogy valakit kiásson a sirjából.

Az ám, de mennyi arc kóvályog előtte! Melyik is hát annak az elásott embernek az igazi arca? Nem lehet azt kivenni, mikor mindenre úgy ráfekszik az éjjel. Az arcok azonban egyben megegyeztek: egy negyvenötéves férfi arca és valamennyi csak abban különbözött egymástól, hogy más meg más volt rajta a kifejezés. Ugyanazt az arcot száz kifejezés barázdálta végig: volt ott minden a gyürődött, kísérteties vonásokon: büszkeség, megvetés, vad dac, odaadás, könyörgés, fohászkodás, — az arc sokszor volt beesett, a szemek elfénytelenedtek — halálravált a pillantás, lehanyatlott a kéz. De mindegyik szenvedély alatt is egy-ugyanaz maradt az arc és mind ez arcok idő előtt elfakultnak, halványnak látszottak. A mind újból feltolakodó kísértetet százszor is megkérdezte az álmodó utas:

— Mióta vagy eltemetve?

A felelet mindig ugyanaz:

— Már majdnem tizennyolc éve.

— Feladtál már minden reményt arra, hogy mégis kiássonak?

— Rég feladtam.

— Tudod, hogy visszahivnak az életbe?

— Ugy mondják.

- Remélem, örülsz, hogy élsz?
- Nem mondhatnám.
- Mutassam meg őt neked? Látni akarod?

Erre a kérdésre mindig más és ellentmondó volt a felelet. Sokszor így hangzott az elhaló válasz: — Ne siess! Megölné, ha most látnám őt! — Sokszor a feleletet elfojtotta a gyöngéd könnyek árja és mintha annyit mondott volna csak: — Vigyetek el hozzá! — Máskor a felelet vad, ideges, idegen volt, csak így: — Én nem is ismerem őt. Nem értem az egészet.

Ilyen képzeletbeli diskurzus után az utas újra képzeletében ásni kezd — ásni — ásni — mind mélyebbre. Hol ásóval, hol egy nagy kulccsal, hol a körmeivel — ki kell ásni azt a szerencsétlent. No; kinn van. Az arca, a haja csupa rög. Hirtelen porrá esik szét. Ilyenkor hirtelen magához tér az utas. Lejjebb huzza az ablakot; kitartja az arcát. Hadd érje a valóság: szakadjon rá az eső, csipje a dér, a szél, a köd.

De még mikor kinyílt szemmel bámul is bele a ködbe és az esőbe, a lámpák imbolygó világába, az ut két oldalán el-elmaradó mérföldkövekre — a külső éjjel sötét árnyai rátelepszének a lélek éjjelének még komorabb árnyaira. Temple Bar mellett a bank... micsoda forgalom az elmúlt napon — a páncélszobák — gyorsküldőnccel üzenetet küldtek utána — az adott felelet — ittmaradt minden. És mindennek a kellős közepéből emelkedik ki a kisérteties arc — ő meg mind újra, mind újra kérdi, faggatja:

- Mióta vagy eltemetve?
- Majdnem tizennyolc esztendeje.
- Remélem, örülsz, hogy feltámadsz?
- Nem mondhatnám.

Ássunk — ássunk — ássunk — mindaddig, míg az áellenben ülő utasok egyike türelmetlen mozdulatot tesz. Fel kell huzni az ablakot. Ki kell nyújtani a kart. Még szunnyad a két alak, ott, előtte. Végtére elveszti őket lelki szeme elől és ők is a bank és a sir álmvilágába törpülnek.

- Mióta vagy eltemetve?
- Közel tizennyolc esztendeje.
- Már feladtál minden reményt, hogy valaha is kiáznak?
- Rég feladtam.

Az agyvelejében érzi a szavakat — olyan tisztán hallja őket, amilyen tisztán csak emberi kimondott szót valaha is hallott. A fáradt utas hirtelen arra eszmél, hogy megvirradt. Az éjjel árnyai elrebbentek.

Kitárja az ablakot és a felkelő napba mered. Frissen szántott földek; amott az eke, otthagyták tegnap este, mikor az igából kifogták a lovakat. Amott egy kis erdő; még ég rajta az ősz sok piros és barna, égő levele. Hideg volt a föld és nedves, de az égboltozat tiszta és derüs. Szélesen, nyugodtan és ragyogva kelt fel a nap.

— Tizennyolc esztendő! — az utas belenézett a napba.
— Te, Nap kegyes alkotója! Tizennyolc esztendeig! Elevenen eltemetve!

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

IV. FEJEZET.

Előkészületek.

Biztonságosan megérkezett a posta Doverbe. A délelőtt folyamán a Royal George-szálló portása nyitotta ki az ajtaját; mindig ő szokta. E ténykedése bizonyos ceremóniával járt; hiszen így, féligmeddig télidőben, Londonból a postajárat érkezése kis eseményszámba ment. A kalandos természetű utasoknak gratulálni illett.

De már csak egyetlen kalandos utast kellett meggratulálni. A másik kettőt letették valahol utközben. Azok már régebben rendeltetési helyükön voltak. A kocsi belseje meleg volt és nedves; gőzölgött a vizes szalma a padozaton. Kellemtelen volt ez az illat és bent állandó sötétség terjengett. Ugy festett a kocsi belseje, mint nagyobb méretű kutyaól. Az utas, Mr. Lorry, kikinlódta magát belőle. Tele volt szalmával, piszokkal és sárral; a lába csupa víz; ő maga is hasonlított nagyobb fajta ázott kutyához.

— Portás, indul valami alkalmatosság Calaisba holnap?

— Igen, uram, ha az idő jó marad és a szél nem lesz tulerős. Ugy látszik, a dagály megfelel majd úgy délután kettő felé. Ágyat, uram?

— Nem, majd csak este fekszem le. Nyitasson hálószobát és küldjön borbélyt.

— Aztán reggelit, uram? Igenis, uram. Errefelé, uram, ha úgy tetszik! No fiam; nyisd csak fel a Concord-ot. Inas, gyorsan fel a szobába! Forró vizet! Huzd csak le az uraság cipőit. Jó meleg kandallót talál majd a szobában, uram. No, egy-kettő! Borbélyt a Concord-ba! Mozgás, előre, gyerünk!

A „Concord“-szobát mindig a postautasok részére tartogatták. Ezek a postautasok mindig fejtől lábig be voltak

pólyálva. Éppen erről volt nevezetes a Royal George-szálloda. Tudniillik csak egyféle emberek mentek be rajta és a furcsa az volt, hogy mindenféle különböző fajták jöttek újra ki. Két pincér, egy ujjabb portás, sok szobalány és a szobaasszony mindig ott lábatlankodtak a Concord-szoba körül, közel a kávéteremhez. És megjelent egy hatvan körüli ur; barna, eléggé kopott, de igen tiszta öltözetben. A kézelői, a fehérneműje gondozott. A kávézóterem felé tartott.

Ezen a délelőttön nem volt más vendég a kávéteremben, mint ez a barnaöltönyű ur. A reggelizőasztalát odahúzták a tűzhöz. Ahogy ott ült a tűz előtt, a reggelijét várva, olyan csendes, nyugodt embernek látszott, mintha festőnek ült volna képhez modellt.

Rendes volt, igen tisztességes, ahogy a két kezét a térdére fektette. Nagy aranyórája a mellényzsebében tiszteletreméltóan és hangosan ketyegett. Mintha tetszelgett volna sajátmagának a tűz előtt: hogy ő milyen szolid, hosszuéletű és ime, a tűz milyen hamar kialszik. Szép, formás lába volt az uriembernek és talán kicsit hiu is volt rá. Barna harisnyája szorosán simult lábszárához és finomszövésű volt. Cipőí és cipőcsattjai is, bár egyszerűek, de tiszták, csinosak voltak. Régidivatu, kicsit furcsa, szőke parókát viselt. Ez a paróka valószínűleg hajból készült, de mégis úgy festett, mintha üvegből vagy selyemből való lett volna. A fehérneműje — nem elsőrendű ugyan — olyan fehér, mint a tenger ide látszó habtaraja. Arca megszokásból nyugodt. A paróka alól élénk, friss és derült szemek csillogtak elő. Ugy tetszett, hogy korábbi ifjúságában sok megerőltetésébe került e szemek tulajdonosának, hogy hidegen és megfontoltan tekintsenek — a Tellson-bank ügyfeleire. Az arcszíne egészséges volt s bár itt-ott egy ránc futott végig rajta, a kifejezése bátor. A Tellson-bank derék agglegény-alkalmazottai azonban, úgy látszik, megszokták, hogy ne a saját bajaikkal törődjenek, hanem a másokéval. Megszokták, úgy látszik, a jó, de uraságotól levetett ruhákat, meg az uraságotól levetett gondokkal való vesződséget.

Mikor már eleget ült úgy, mintha festőnek ülne modellt, M. Lorry elszunyókált. Csak akkor riadt fel, mikor a reggelije megérkezett. Az asztalhoz húzta a székét és megszólította a pincért:

— Készítsenek szobát egy fiatal hölgynek. Ma fog érkezni; nem tudom biztosan, hogy milyen időtájt. Mr. Jarvis Lorry-t fogja keresni, vagy esetleg csak egy gentlemant a Tellson-bankból. Kérem, szóljanak akkor nekem.

— Igenis, uram. A londoni Tellson-bank, uram?

— Ugy van.

— Igenis, uram. Sokszor fordulnak meg itt nálunk uraságok, uram, mikor Londonból Párisba utaznak, uram, vagy megfordítva, uram. Tellson és Társa is sokat utaztat, uram, elég sokat.

— Ugy van. Mi angol ház vagyunk ugyan, de féligmeddig francia is.

— Igenis, uram. Ön nem sokat utazott eddig, ugye, uram?

— Az utóbbi években nem igen utaztam. Bizony — annak van már tizenöt esztendeje, hogy eljöttünk — hogy eljöttem Franciaországból.

— Csak nem tán, uram? Persze, persze. Akkor én még nem voltam itt, uram. A Royal George akkor még más kezekben volt, uram.

— Ugy emlékszem.

— De fogadni mernék, uram, hogy az olyan ház, mint a Tellson & Co. nemhogy tizenöt, de jó ötven éve utaztat?

— Megsokszorozhatja; akár százötvenet is mondhat. Valahogy akkor találja el az igazságot.

— Csak nem, uram?

Elnyilt a szeme, de a szája is a beszédes pincérnek. Visszalépett az asztaltól; az asztalkendőt a jobbkarjáról a balkarjára tekerte. Ott állt és nézte, mint eszik-iszik a vendége. Mintha csillagvizsgálóból vagy világítótoronyból nézné. Mint ahogy minden idők pincérei mindig vizsgálódtak.

Mr. Lorry befejezte a reggelijét. Kisétált az öböl felé; jární akart egyet. A szűk, keskeny, nyomoruságos kis Dover elbujt az öböl mögé. Belenyomta a fejét a mészsziklákba, akár valami tengeri osztriga. Az öböl csupa vadság; zuzott kődarabok, gaz, nagy összevisszaságban. A tenger tehette, amit akart; és itt rombolni akart. Dörgött, robogott a megtörő habtaraj; döngette, harapta a sziklákat, magával vitte a partot. Olyan halszag volt a házak között, hogy úgy tetszett, ide jártak a beteg halak fürödni, mint ahogy beteg népek viszont a tengerbe menekültek. Lent a parton halásztak egy keveset nappal és igen sokat csavarogtak éjjel. Ha jött a dagály, a tenger felé kacsintottak. Kiskereskedők, akik semmivel sem kereskedtek, sokszor hirtelen és érthetetlen módon meggazdagodtak. Különös, hogy senki a vidéken nem szerte és nem tűrte a világos lámpákat.

Ahogy a nap délutánba fordult s a levegő — eddig itt-ott át lehetett kandikálni francia partra — lehült, újra átvette uralmát a köd. Mr. Lorry gondolataira is újra felhő telepedt. Mikor már besötétedett és ott ült a kávéház kandallója előtt, a vacsorájára várva, mint ahogyan a reggelijét várta: újra csak ásott, ásott, ásott — az izzó parázsban, gondolatban,

Vacsora után egy üveg vörösbor nem árt az ilyen párázsban áskálónak. Nem árt; csak megszakítja a gondolkodást. Mr. Lorry egy darabig nem csinált semmit. Kitöltötte az utolsó pohár bort. Olyan nyugodtan töltötte ki, mint akár-melyik tisztességben megöregedett gentleman, akinek friss az archőre és a fenekére ért az üvegnek. Akkor kerek robaja verte fel a csendet; kocsis fordult be a keskeny utcába és hajtott be a fogadó udvarára.

Mr. Lorry letette a poharát, anélkül, hogy ivott volna belőle.

— Ez alighanem Mademoiselle! — mondta!

Pár perc múlva jelentette a pincér, hogy Miss Manette megérkezett Londonból. Nagyon örülne, ha láthatná azt az urat; a Tellson-bankból.

— Máris?

— Igenis. Miss Manette ugyanis elég frissitőt vett magához utközben. Most nincs szüksége semmire és igen örülne, ha a Tellson-bank utasát azonnal láthatná, ha annak is úgy tetszik.

A Tellson-bank utasa mit tehetett egyebet; fel kellett hajtania az utolsó pohár bort és meg kellett adnia magát a sorsának. Megigazította a fülén a furcsa szőke parókát és követte a pincért Miss Manette szobája felé. Nagy, sötét szoba volt az; úgy volt butorozva, mintha temetésre készültek volna benne. Csupa fekete lószőr; nehéz, fekete asztalok. És jókarban volt tartva a butor; annyit olajozták már, hogy az asztalközépen álló karos gyertyatartó minden gyertyáját annyi fennsík tükrözte vissza, ahány található volt a szobában. Csakugyan, a sötét mahagóni valahogy ravatalra emlékeztetett.

Olyan sötét volt és olyan nehéz volt áthatolni a sötét-ségen, hogy Mr. Lorry, mikor a lábát a perzsaszőnyegre tette, úgy vélte, Miss Manette valami mellékszobában lesz. Végre, mikor elhaladt a két nagy gyertya mellett, sajátmaga és a tűz fénye közt egy várakozó ifju hölgyet pillantott meg. Alig lehetett több tizenhét évesnél; lovaglőruha fedte karcsu termetét. Szalma utazókalapja még most is ott van a kezében; a szalagjánál fogva himbálja. Mr. Lorry szeme egy kis könnyű, csinos alakon pihent meg. Csomó arany-szőke haj; ragyogó kék szempár pillantott az övébe. A homloka különös volt (hiszen olyan fiatal még!), mert tisztán kivehető volt rajta: csodálkozás, ijedtség, vagy talán csak feszült figyelem, vagy mindhárom együttvéve. Mr. Lorry mindezt gyorsan pillantotta át: és felrémlt előtte egy hirtelen hasonlatosság. Egy gyermek, akit a karjaiban tartott akkor, — mikor a csatornán átkeltek. Milyen hideg volt

akkor! Hogy zugott-zajlott a tenger! Hogy szakadt rájuk a jég! De elszállott az emlék, a hasonlatosság — mint ahogy a lehellet szállna el arról a hatalmas tükörről, amely a látomás mögött áll. A tükör kerete nagy csomó négerfekete angyalka. Olyiknak nincs feje, de valamennyi nyomorék. Fekete kosarakban fekete tengeri gyümölcsöket kínálgattak fekete istennőknek — és Mr. Lorry meghajolt Miss Manette előtt.

— Kérem, foglaljon helyet, uram. — A fiatal nő hangja tiszta, üde és fiatalos. A kiejtése kicsit idegenszerű; de csak egészen kicsit.

— Kezét csókolom, miss, — vélte Mr. Lorry, régidivatu köszöntési módon. Ujra meghajolt és most helyet foglalt.

— Tegnap levelet kaptam a banktól, sir; arról értesítettek, hogy valami ujság — valamit felfedeztek...

— Nem fontos a szó, miss. Megteszi akármelyik kifejezés.

— ... Szegény jó atyám kis vagyonszájára volt szó, akit én nem láttam soha, aki olyan régen halott...

Mr. Lorry megmozdult az ülésen. Szomoruan pillantott a néger angyalkák processzusa felé. Mintha bizony ezeknek a fekete kosarában volna a segítség.

— ...és emiatt szükségessé vált, hogy Párisba menjek, hogy ott a bank egyik emberével lépjek összeköttetésbe, akit egyenesen e célból küldtek Párisba.

— Én volnék.

— Igen, mindjárt gondoltam, uram.

Bókolt; akkortájt a fiatal hölgyek így szoktak bókolni. Valami csinos módon azt akarta kihozni, hogy érzi: mennyivel öregebb és okosabb nála ez a gentleman.

A gentleman is újból meghajolt.

— Én azt feleltem a banknak, sir, hogy miután szükségesnek tartják és miután ők tudják, hogy mit csinálnak, ha nekem ezt tanácsolják, legokosabb, ha csakugyan eljövök Franciaországba... Én árva vagyok és nincs semmiféle barátom, aki velem jöhetne... azt mondták, hogy örülhetek, ha rábízhatom magamat az utazás tartamára egy derék uriemberre... Az az uriember elhagyta Londont, de azt hiszem, valakit utána küldtek és kérték, hogy itt várjon rám.

— Boldog vagyok, — felelte Mr. Lorry, — hogy engem biztak meg ezzel a feladattal. És örülni fogok, ha ezt tökéletesen el is végezhetem.

— Igen köszönöm, uram. Igen hálás vagyok érte. A bank arról is értesített, hogy az illető ur majd elmagyarazza nekem az ügy mibenlétét. És hogy készüljek rá, hogy különös természetű dolgokat fogok hallani. Hát én készültem rá

alaposan és természetesen, hogy élénk érdeklődéssel várom, hogy miről lehet szó.

— Persze, persze, — helyeselt Mr. Lorry. — Tudniillik én... — Szünet után hozzátette, igazítván egyet füle mellett a szőke parókán: — Nehéz ebbe belekezdeni.

Nem is kezdett bele; de mig így ült, határozatlanul, a szeme véletlenül találkozott a leány pillantásával. Az az ifju homlok megint felhuzódott — olyan furcsán. De csinos volt, jellegzetes és olyan egyéni. A kezét is felemelte, mintha akaratlanul valami szállingó árnyat kergetne.

— Idegen ön nekem, uram?

— Hogy idegen vagyok? — Mr. Lorry a kezét széttárta és meggyőzően mosolygott.

Gondolkodva, a leányka maga is helyet foglalt most székén. Vonás képződött szemöldöke közt, finom, nőies, szép kis orra fölött. A férfi szemmeltartotta; s mikor a leányka újból rápillantott, folytatta:

— Feltételezem, hogy új hazájában úgy szólíthatom meg, mint az angol lányokat, nemde, Miss Manette?

— Ahogyan tetszik, uram.

— Én üzletember vagyok, Miss Manette. Engem egy üzleti ügyel biztak meg. Csak annyira ügyeljen rám, amennyire valami gépre ügyel; csak úgy fogja fel a dolgokat, mint szigorú üzleti megbizást. Tudja, csakugyan nem vagyok sokkal több, mint gép... Ha megengedi, elmondom egyik üzletfelünknek a történetét.

— A történetét!?

Ugy látszik, Mr. Lorry nem értette meg e felkiáltást, mert gyorsan hozzátette:

— Üzletfelünk; persze! Üzletfél. Mi így hívjuk azokat, akikkel bármi üzleti összeköttetésben vagyunk. Ez a bizonyos üzletfél francia volt; igen művelt, tudományos férfiú. Nagyszerű ember... úgy van... igen... doktor...

— Beauvais-ból?

— Hja, mondjuk, hogy onnan. Persze, hiszen Monsieur Manette, az ön apja, is onnan való. Akárcsak az ön apja, Monsieur Manette is, tulajdonképpen párisi. Én bátor voltam őt ismerhetni ottan... Üzleti viszonyunk volt egymással, de bizalmasabb természetű. Én akkor a francia házunknál állottam alkalmazásban és ott... úgy ám, annak már husz esztendeje.

— Akkor... mikor is volt az, uram?

— Mondom, Miss, úgy husz esztendeje. A... izé... kedves apja angol nőt vett feleségül; én voltam az egyik tanu. Összes üzleti ügyei — mint sok más francia uraság és sok-sok francia család üzleti ügyei — teljesen rá voltak bízva a

Tellson-bankra. Ilyen vagy hasonló módon egész sereg üzletfelünknek voltam szolgálatára. Mondom, csupa puszta üzletügy; nem alapszik barátságon; semmi különös érdek nem vezérli a feleket. Nincs semmi érzelmi vonatkozása az ilyesminek. Üzleti tevékenységeim közepette sok-sok ilyen kliensünk ügyes-bajos dolgát láttam el. Mint ahogy egyik felünktől a másikhoz megyek egyetlen üzleti nap többször is... Röviden: érzés, az nem lakozik bennem. Gép vagyok én csak. Hát, hogy folytassam...

— De itt az atyám történetéről van szó, sir, és azt kezdem hinni, — az a furcsa homlok egészen Mr. Lorry mellett volt már — hogy mikor elárvultam, — hiszen szegény anyám csak két évvel élte túl apámat, — ön hozott engem Angliába. Majdnem biztos vagyok abban, hogy ön hozott.

Mr. Lorry megfogta a habozó kis kezét, amely bizalomteljesen kereste az övét. Ceremóniásan az ajkához vitte. Majd visszavezette székéhez az ifju hölgyet. Baljával a szék támlájába fogózott. A jobbával az állát simogatta. Majd a parókáját igazította a fülére. Végre felállott és a leányka arcára pillantva, megszólalt:

— Igenis, én voltam az, Miss Manette. S látni fogja, mennyire a puszta valóságot állítottam magamról, mikor kifejtettem, hogy bennem nincs semmi érzelgés. Meg fogja látni, hogy embertársaimmal való minden összeköttetésem szigorúan üzleti. Gondolja csak el, hogy én nem is láttam önt azóta. Nem bizony. Ön a Tellson-banknak volt eieddig a gyámoltja. Én pedig végeztem azalatt a Tellson-bank többi dolgát. Érzelmek! Ilyesmire én nem érek rá. Semmi közöm hozzájuk. Egész életemet azzal töltöm, Miss, hogy egy rettenetes „Kiadás és Bevétel“ rovattal küszködöm.

Igy adta elő napjainak egyformaságát. Megigazította a parókáját (mindkét kezével, holott egyikkel se kellett volna, mert a világon nem ült semmi biztosabban, mint az a paróka). Ujra megállt a fiatal lány előtt.

— Tehát, ahogyan ön is jelezte, Miss, ez a története az ön nagyrabecsült és ön által siratott atyjának. Csakhogy most jön a baj. Ha kedves atyja nem halt volna meg akkor, amikor ezt tette — no, ne ijedjen meg! De hogy megijedt!

Csakugyan, a leányka megijedt. És mindkét kezével megragadta a férfi kezét.

— Kérem csak, — mondta Mr. Lorry és a szék hátáról a másik kezét is segítségül hozta, hogy az egyiket megsza- badítsa a rátapadó remegő ujjacsckáktól, — kérem... ural- kodjék izgalmán, hiszen csak üzleti ügyről van szó. Mint ahogyan említettem tehát...

Ugy kihozta a sodrából a leányka tekintete, hogy nem

tudta folytatni. Megállt, egy pár lépést tett, aztán újból elkezdte:

— Ahogy mondtam: ha Monsieur Manette nem halt volna meg. Ha, mondjuk, gyorsan, nyomtalanul, váratlanul eltűnt volna. Elillant volna, mint a szellem. Ha elbujt volna valami rettenetes helyen, hol nem sejtette létezését élő emberfia. Tudja, az én időmben — akkor — olyasmi is előfordult, hogy valakinek, teszem föl, a földije, a honfitársa az ellensége volt. És ez az ellenség befolyásos volt! Olyan dolgokat tudott véghezvinni, amit akkor, az én időmben, legbátrabb emberek is csak suttogva mertek említeni. Valami blankettát töltött volna ki és iratott volna alá — hosszú időre szóló börtönbüntetésről — egy valaki, az ellenség részére — mit tudom én... Mondjuk, ha annak az embernek a felesége az udvar, a király, a királyné előtt térdreborulva hiába esedezett volna kegyelemért — no igen. Ha ilyen dolgok történtek volna, akkor az ön atyjának története megegyezett volna a szerencsétlen doktor Beauvais esetével.

— Mondja úgy, ahogy volt, kérem, uram...

— Igen, igen, hiszen azt akarom. El tudja viselni az igazságot?

— Mindent elviselek, csak azt a bizonytalanságot nem, amelyben most hagyott...

— Látom, megfontoltan beszél — és látom, teljesen megfontolt. Jól van, ezt szeretem! (Bár a modora nem volt olyan elégedett, mint a szavai.) Igen, hát ez üzleti ügy. Csak úgy nézze, mint üzleti dolgot — amin keresztül kell esni. Na hát, ennek a doktornak a felesége — bátor, szellemes, igazi urihölgy — annyit szenvedett emiatt a dolog miatt, még mielőtt a kisgyermek megszületett...

— Leánygyermek volt, uram?...

— Az volt. Ez üzleti ügy... hát — mondom — ne törődjön vele. Bizony, miss, az a szegény hölgy olyan rettenetesen szenvedett, mielőtt a kisgyermek megszületett... hogy meg akarta kimélni szegény gyermeket. Nem akart rá ilyen örökséget hagyni... ne szenvedjen az az ártatlan csöppség úgy, mint ő... úgy akarta felnevelni, hogy azt higgye, hogy az apja meghalt!... Ó, kérem, ne térdeljen!... Az Isten szerelmére! Mért térdelne ön előttem?

— Csak az igazat... Kedves, jó uram... ha részvét él önben... csak az igazat!

— Mondom, mondom, üzleti ügy ez... Megzavar és ha meg vagyok zavarodva, akkor hogy intézzem el rendesen az üzleti ügyeimet? Csak maradjunk nyugodtan; hidegvér! Nézze: mondja meg nekem hamar, hogy hány pence kilenceszer kilenc pence? Vagy hány shilling az: husz guinea? Lássá,

ha ezt megmondja nekem, mindjárt tisztábban látok. Akkor mindent sokkal jobban meg tudok magyarázni.

Anélkül, hogy belemenne a dologba, a leányka leült. Mozdulatlanul ült; csak a két keze nem engedte el a férfi csuklóját. Sokkal szorosabban fogta, mint előbb. Mr. Jarvis Lorry-t ez valahogy magáhozterítette.

— Lám, lám! Így már jól van! Helyes, helyes! Bátor-ság! Üzlet, az üzlet! És ez jó üzlet. Igenis, Miss Manette, a kedves anyja így gondolkodott a dologról. Mikor meghalt — azt hiszem, a szive ölte meg — hiszen mindig, folyton keresett, kutatott az ön atyja után, otthagya önt, az alig kétéves gyermeket. De azt akarta, hogy ön szép legyen és boldog. Hogy ne tudja azt, vajjon édesatyja meddig senyvedett a börtönben. Hamar meghalt-e, vagy hosszú-hosszu éve-kig szenvedett ott... megtört-e a szive?

Mikor ezeket a szavakat mondotta, lesütötte a szemét. Bámuló szájalommal nézte az aranyhajas fejcskét. Mintha azt képzelte volna el, milyen lenne, ha már ősz hajszálak csillognának rajta.

— Tudja, gyermekem, hogy a szülei nem igen voltak gazdagok. Amijük volt, az önre és kedves anyjára maradt. Nem fedeztek fel semmi újabb betétet vagy birtokot, vagyont, hanem... — Érezte, hogy jobban megszorítják a csuklóját. Elhallgatott. Most az a kis homlok — amelyik annyira felkeltette az érdeklődését — mozdulatlan volt. De mintha árnyak — fájdalom, sőt rémület árnyai — huzódnának rajta végig. — Hanem... hanem őt magát megtalálták. Él. Nagyon megváltozott; hiszen az valószínű — majdnem csupa rom már. De a legjobbat reméli. Igen, él. Az apja egy öreg cse-lédje házába huzódott Párisba. Mi ketten most oda megyünk. Én, hogy felismerjem és megállapítsam a személyazonosságát. Ön: hogy visszaadja az életnek, szeretetnek, kötelessé-geknek, pihenésnek, vigasznak.

A leányka teste megrázkódott. A remegés átszaladt a férfira is. Halk, de tiszta, fájdalmas hangon, mintha álom-ban beszélne, úgy mondta:

— Az ám; látni fogom — a szellemét! A szelleme lesz az csak — nem ő!

Mr. Lorry nyugodtan simogatta meg a csuklóját szoron-gató kis kezét.

— No, no, no! Lám csak, lám csak! Hiszen most már tud mindent — jót, rosszat egyaránt. Hiszen most odaindul, a szegény, megrontott életü gentlemanhez. Szép kis tengeri ut, meg egy darab szárazföldi séta és ott lesz mellette, mind-járt.

A lányka az előbbi hangján felelt, majdnem suttogott:

— Én szabad voltam, boldog voltam... és az ő szelleme sohasem háborított engem... sohasem kísértett!

— No még csak egyet, — mondta Mr. Lorry, erőszakot véve magán és azon igyekezett, hogy figyelemre bírja. — Nem a saját neve alatt találták meg. A saját nevét rég elfelejtette, elrejtette. Balgaság lenne, ha ez után kutatnánk most, vagy erőszakoskodnánk miatta. Balgaság volna az után kutatni, hogy mindez évek alatt emberien bántak-e vele, vagy elfelejtették, törődtek-e a nevével. Vagy hogy csak egyszerűen, mint rabot, mint egy számot kezelték-e. Balgaság volna, most kérdezősködni — nemcsak balgaság: veszedelmes lenne. Jobb, ha az ember nem is érinti ezt a tárgyat. Semmiképen, semmi viszonylatban. És legjobb lesz, ha — legalább darab időre — eltávolítjuk őt Franciaországból. Még magam is, bár mint angol alattvaló elég biztonságos a helyzetem, sőt Tellsonék is, bár hitelük a francia piacon megingathatatlan, jobb szeretik, ha ezt az ügyet titokban tartjuk. Nem is irtunk ebben az ügyben soha leveleket, neveket nem említünk. Mondom: ez egészen bizalmas természetű üzlet. Valamennyi idevágó memorandum, kiadási és bevételi tételei, összeg, elszámolás egy fej alatt vezetettet. Ennek a tételnek a címe volt „Vissza az életbe!“, ez mindent jelentett. Ejnye, lám csak! Hát ez mi? Hiszen rám se hallgat! Miss Manette!

A leányka meg sem mozdult. Szinte megdermedt: nem is hajolt vissza székén; érzéketlenül ült a helyén a férfi kezének érintése alatt. A szeme elnyilt; mereven nézte, de nem látta azt, aki beszél. Csak a homloka árult el valamit — ugyanaz a kifejezés maradt rajta, ami utóljára borította el. Mintha egy gondolatot égettek volna erre a fehér homlokra. És olyan szorosan fogta a férfi karját, hogy az attól félt, hogy fájdalmat okoz, ha lefejt a kis kezét karjáról. És akkor látta, hogy a kis kéz merev; a leányka elvesztette eszméletét. Mr. Lorry mozdulni se mert: segítségért kiáltott.

Vadkülsője asszonyszemély rontott be. Még a jelen izgott állapotában is feltűnt Mr. Lorrynak, hogy minden vörös e személyen. A haja vörös; a furcsa, szorosra szabott öltönye vörös, a főkötője is vörös és olyan szabású, mint a grenadinók sisakja. De lehetett egy hatalmas Stilton-féle sajthoz is hasonlítani. Gyorsan jött, szinte futott, megelőzte a fogadó valamennyi nőcselédjét. Gyorsan megoldotta azt a kérdést, hogy megszabadítsa Mr. Lorry-t a fiatal lány merev kezei közül. Ugy oldotta meg a kényes szituációt, hogy nagy, barna kezével belemarkolt Mr. Lorry mellényébe, aztán úgy lökte oda az átellenben levő falhoz, hogy szinte repült bele.

— Isten engem, ez csak férfi lehet! — gondolta magában a lélekzetért kapkodó Mr. Lorry. Egyszerre gondolta

ezt, azalatt, amig a falhoz ért. Holott a hölgy Miss Manette kíséretében érkezett és alighanem komornája lehetett.

— No, ide nézzetek! — dörgött a vad alak, szavait a személyzethez, szobalányokhoz intézve. — Mi az istennek tájtátok a szátokat? Nem szaladtok rögtön szagosüvegért, repülősóért, mit báméskodtok úgy rám? Mi látnivaló van énrajtam, azt mondjátok meg! Minek csodálkoztok? Egy-kettő, szaladjatok, oszt hozzátok máris, amit parancsoltam! Majd mindjárt segíték a bajotokon, ha nem hozzátok gyorsan azt az ecetet, segíték én!

El is széledtek nyomban a mentő-eszközökért. A nő szép szeliden a divánra fektette a lánykát. Ügyesen és gyöngéden ápolta, becézte. „Drága gyereke”-nek szólította és „Madárkám”-nak. Arany haját lesimitotta a vállára. Büszke örömmel.

— Hát maga ott, barnába! — fordult felháborodva Mr. Lorry felé. — Nem tudta volna úgy megmondani a mondókáját, hogy ne ijessze halálra? No nézze már, nézze azt a csinos kis sápadt arcát, meg a hideg kezeit! Magának ez annyit tesz, hogy „Bankár”? Így szokták azok?

Mr. Lorry teljesen elvesztette a fejét. Mit is felelhetett volna ilyen nehéz kérdésre. Csak nézett, nézett, jó messzi távolra huzódva. Szánalmasan, megalázottan festett e vad nő mellett, aki pattogva rendelkezett és azzal fenyegetőzött, hogy ha nem sietnek, majd megmutatja nekik és olyat talál mondani, amit később maga is megbánna. Lassas-lassan magához téríteni igyekezett a szegény gyermeket, akinek borogatásos, nedves fejcskáját a vállára huzta.

— Remélem, hogy most már jobban van — vélekedett Mr. Lorry.

— Ha jobban is van, nem magának köszönheti, maga barna, hallja! De ne ám, tudja! No, szép kicsikém, drágám!

— Remélem, — mondta Mr. Lorry további szünet után, mialatt még félénkebbé és alázatosabbá változott, — hogy elkiséri Miss Manettet Franciaországba?

— Még hogy én elkisérem! — felelte az erős nemhez tartozó hölgy. — Ha az lett volna megírva felőlem, hogy sós vizeken keljek át, azt hiszi, hogy idenyomott volna a sors a szigetországba? Mi?

Erre még nehezebb volt felelni. Mr. Jarvis Lorry visszavonult, hogy kitalálja a feleletet.

V. FEJEZET.

A borozó.

Elejtettek egy jókora hordó bort. Darabokra tört az utcán. Akkor történt ez, mikor éppen leemelték a kocsiról. Olyan gyorsan legurult! A dongái lepattantak. Ugy feküdt ott az öblös hordó a borozó bejárata előtt, kettétörve, mint a mogyoró, amelyiknek csak a haja maradt.

Aki közelben volt, mind abbahagyta minden dolgát, vagy dologtalanságát. Mind odasereglett, hogy feligya az olcsó bort. Az utca kemény, szabálytalan köve — mindmegannyi éles sarok, melyeket azzal a célzattal tettek oda, hogy élőlény ép lábakkal keresztül ne haladhasson — csupa kis tartó lett, melyekben cuppogott a borlé. A borpocsolyákat kis csoportok állták körül. Mentül nagyobb volt a pocsolya, annál többen voltak, akik letérdeltek, úgy szitták az isteni nedüt. Voltak, akik a markukba fogták fel. Szivtak, nyalogattak; voltak, akik abban segédkeztek az asszonyoknak, hogy a vállukon keresztül, ők is igyanak egy kortyot. Odatartották a markukat az asszonynak: had igyon, mielőtt kifolyik. Férfiak, nők törött cserepekben fogták fel a bort. Még a fejkendőiket is leszedték az asszonyok: összeszedték vele a finom nedüt és belefacsarták a gyerekeik szájába. A gyerekek sárból kis gátakat csináltak, hogy messzire el ne folyjon e jó lé. Magas ablakokból lefelé integettek: amoda ni! ott egy egész kis latyak folyik! egész másfelé, nem, amoda tovább! Mások a hordó recsegő-ropogó darabjait szopogatták, a borgőzös, borpárás fadarabokat nyalogatták. Csatorna nem volt, amibe a bor beléfolyjon. Így hát nemcsak hogy felszedték az egész bort, hanem felszedték vele együtt annyi sarat és piszkot, hogy az ember azt hihette volna: köztisztasági alkalmazott robogott ott el a szerzésaival, ha egyáltalában lett volna köztisztasági alkalmazott.

Kacaj, éles, rikoltó, boldog hangok, — férfiak, asszonyok, gyerekek kacagtak. Visszhangos lett az utca, míg csak e vidám játék tartott. Kicsit durva sport volt ez, de vidám. Összebarátkozott mindenki, kedélyes ügy volt. Ebben az egyben mindenki pajtásául szegődött a másiknak. A szerencsésebbek, akik többet ittak, a könnyűszívűek, vidáman összeölekeztek. Ittak egymás egészségére, megrázták egymás kezét, — sőt kettesben, hármásban, tucatjával táncokat lejtettek. Mikor aztán elfogyott a bor és a sárban már csak ujjnyomok maradtak vissza, megszűnt mind e kedélyes öröm. Olyan hamar lett vége, amilyen hamar kitört. Aki otthagya a fűrészt a félig fűrészelt deszkában, visszatért a munkájához. Az asszony, aki otthagya a küszöbön a forró zsarátnokkal telt bögrét, amivel a fagyot akarta kizavarni elfagyott lábaiból és bütykös kezeiből, vagy a gyerekéből: újra megragadta a bögrét. Meztelenkaru, vadkinézésű férfiak, hullaszerű arcukkal, kik valamely pince mélyéből törtek elő, visszatértek oda a hideg téli levegőről. Ködös lett újra a táj: jobban is illett oda a köd, mint a napsugár.

Vörösbor volt. A színe ottmaradt a Saint Antione külváros kis, keskeny utcája kövén Párisban. Mert ott ömlött ki az utcára. A színe ottmaradt sok arcon, sok kézen, sok meztelen lábon, facipő talpán. A fűrészelő marka vörös foltokat festett a fára; annak az asszonynak, aki a fejkendőjét oldozta le, vörös lett az arca és vörös foltok maradtak a kisdud homlokán. Akik a fadarabokat nyalogatták, a legrosszabbul jártak; teli voltak vörös moszattal, piszokkal. Az egyik magas, vörös, tréfás alak lett azonban a legpiszkosabb. Ez mocskos hálósipkába takarta a fejét, mikor elszaladt; ez a sapka is csupa vörös lett. Belemártotta az ujját a vörös mocsokba és nagy betűkkel odairta egy szomszédos falra: — VÉR.

Eljövendő volt az idő, mikor ez a fajta bor is szétfreccsen a szük mellékutcán. Majd ez a fajta nedv is sok-sok vörös nyomot hagy maga után.

Már köd szakadt le a Saint-Antoine kültelek utcára. Elcsitult a pillanatnyi öröm, oda volt a röpke napsugár. S olyan sötét lett! Olyan nehéz sötét! Hidegség, piszok, betegség, tudatlanság, nyomor vette körül a Szent Antal szobrát.

Szent Antal szobra körül tolongtak azonban a nagyok, a lordok, a főnemesek és nemesek is! Szegényemberek millióit örölte akkor a taposómalom, — örölte, örölte, — nem az a malom, amelyikbe öregén lép az ember és ifjan tér meg! Szegényemberek milliói remegtek, szüköltek minden sarokban. Ezek jöttek-mentek a nyomorult kapualjakban; megrettentett lelkek bámultak ki az ablakokon; ezeken tépte, szaggatta a szél a nyomorult rongyokat. Az ő malmukba ifjan léptek be,

de olyan malom volt ez, amelyik öreget csinál a fiatalból, — reményevesztett öreget a reményevesztett fiatalból. A gyerekeknek öreg volt az arcuk és mély volt a hangjuk. Ezeknek a gyerekeknek az arcán csakugy, mint az öregek arcán, barázdákat húzott valaki unos-untalan. Mély barázdákat: az éhség. Ez ütközött ki mindenből. Éhség meredt ki a nagy bérkaszárnnyából: éhes tömegeket bocsátott ki magából a város. A házak mögötti köteleken száradó ruha éhséget lehel. Szalmából, rongyból, fából és papirból való öltönyön, cipőn az éhség kandikált keresztül. A kevés fán, amit a férfi télire fűrészelt, az volt irva, hogy éhség; éhség sikoltott ki a füsttelen kéményeken. Éhség sikoltott ki a mocskos utcák forgatagából. A pék kenyérére éhség volt felírva; éhség volt minden egyes gyalázatos, egészségtelen kenyérke. Éhség sirt le a rossz husnemüről: éhség harsogott a dögből készült kolbásznemüről. Száraz csontjait zörgette az éhség a pattogó gesztenye fölött, a burgonya fölött. A gonosz, rothadt burgonya fölött az éhség zörgette csontjait, — a bűdös olaj, amellyel készítették, az éhség könnyeit facsarta ki a szemekből.

Allandó vendége volt ő mindennek és mindenkinek. A szűk, kanyargós, piszkos utca csupa rongyos, mocskos, hálósipkás és éhes polgárt rejtegetett. Mindenütt a rongyoknak és a hálósipkáknak szaga; olyan aggodalmas nyomorúsággal meredt mindenki milderre. Szegényemberek millióinak lázas agyában kergetőzött a hiábavaló gondolatok raja: talán lehetséges a menekülés? — Bár nyomorultak voltak és tehetetlenek, akadt köztük elég éleseszű és lángpillantásu. Sokan szoritották össze a fogukat elfehérült arccal; erősen kellett összeszorítani. Homlokokon olyan vastagra dagadtak az erek, mint az akasztófa kötele, amire gondoltak. A cégérek furcsa felirata mind a szükség szomorú képét hirdették. Mészáros, hentes, legolcsóbb és legsilányabb hust mázoltatott fel cégérről. A pék keshedt és sovány cipókat árult. Isten tudja, miből örölte a lisztjét. A borozók vig népe keserű, gyönges sört és vizezett bort ivott. És valamennyien hamarosan összebarátkoztak a szegénységben, a nyomorban. Semmiféle iparág a kerék világon nem virágzott, nem volt fellendülőben. Kivéve talán a fegyvergyártást. Valahogy igen erőre fenték a késeket és a baltákat, nehézre sikerültek a kalapácsok és gyilkos raktára volt a puskaművesnek. A kocsit gonoszul kövezett sikkja csupa vérserkentő szilánk, — a kövek közé összegyűlő sár, esővíz és pocsolya tavakat alkotott a gyalogjárónélküli házak között. A vízcsatorna mindenütt pontosan az utca közepét szelte keresztül: de csak ott, ahol egyáltalában volt csatorna. Alkalmi csatornákat csak a zivatárok hoztak maguk-

kal. Olyankor a nagy csatornák mellett szeszélyes cikk-cakkokban fia-csatornák alakultak és ezek sokhelyütt nem a házból folytak ki, hanem befolytak oda. Nagy-nagy távolságokra egymástól, itt-ott a piszkos utcán fel-feltűnt egy mocsos, nehézkes lámpa. Kötélen lógott valamennyi; éjjel a lámpagyújtogató leeresztette ezt a kötelet. Meggyújtotta és újra felhuzta a lámpákat. Beteges fényükkel nyomorra világítottak és olyan messzi voltak ködös időben, mint a világítótorony a tengeren. Hiszen tenger volt ez amugyis: tenger, amelyen ringott a hajó és a legénység: rémséges orkán veszedelme fenyegette mind a kettőt.

Közel volt az idő, amikor az óriás madárijesztő megunt nézni, mint gyújtják fel estelente a lámpákat. Unta nagyon; ingerelte az éhség, a semmittevés. Felviláglott benne a gondolat, változtatni is lehetne ezen a dolgon; ahelyett, hogy kötélen lehuzzák a lámpát, inkább az a kötélen húzza fel az embereket. Világíthatnak ott elrettentő például. De még nem tartottak ott. A szél, minden szél, amelyik keresztülfutott Franciaországon, rázta, tépte, hiába rázta a madárijesztők rongyait. A büszke, tarkatollu, pompás énekes madaraknak hiába intgett, jósolt ez a szél, hiába riasztgatta őket.

Saroküzlet volt a borozó. Valamivel jobban festett, mint a többi rangbéli borozók. Kinn állt a bolt tulajdonosa. Szép, sárga mellény volt rajta és zöld bricsesz nadrág. Nézte, mint marakszik a tömeg a kifolyt bor fölött. — Semmi közöm hozzá, — mondta és végérvényesen rándított egyet a vállán. — Azok csinálták, onnan a piacról. Hozzanak helyette másikat.

Véletlenül meglátta azt a nyurga legényt, akinek a sipkáját vörösre mázolta a bor és aki felírta az átellenes falra, hogy: vér. Magához intette:

— Ugyan, te Gáspár! Mit csináltál oda?

A fickó jelentősegteljesen mutatott rá az irkafirkájára. Szörnyen fontoskodó volt az ábrázata. Szokták így az ilyenek. De nem sikerült a dolog egészen; összemázolta. Az is előfordul ilyeneknél.

— Mit csináltál, te? Megértél már a bolondok házára, az bizonyos! — A borozó tulajdonosa áthaladt az utcán és egy marék sárral elkente a remekművet. — Te bolond, — fordult a fickóhoz — minek irkálsz te itt a nyílt utca során? Nincs más hely, ahová ilyesmiket firkanthatsz?

A tisztábbik kezével — véletlenül-e, nem-e? — a tréfacsináló szívére bökött. A tréfás rátette a saját kezét. Aztán nagyot ugrott. Tréfás, fantasztikus táncba kezdett. Az egyik börtől vörös cipőjét lehuzta a lábáról, a markába kapta, úgy lengette. Furcsa, gonosz tréfacsináló volt.

— Ugyan, huzd fel, — mondta neki a kocsmáros. — Da-

lalj hozzá egyet; jó borosat, aztán eriggy. — A jó tanáccsal egyidejűleg, de most már akarattal, beletörölte a sáros tenyerét a fickó hátába. Hiszen miatta piszkította be a kezét! És nyugodt lelkiismerettel sétált vissza az utca tulsó felére.

Ez a kocsmáros bikanyaku, harcias, harminc körüli férfi lehetett. Igen forró vérmérsékletű ember, mert bár kemény hideg volt, nem hordott felsőkabátot. De még a ruhája ujja is fel volt gyűrve: erős, barna karja könyökig meztelen. A fején se hordott egyebet, mint a saját fénylő-ragyogó fekete haját. Fekete volt a szeme is; jókinézésű, jóvágású ember. Volt valami hajlíthatatlam jellemvonás benne. Erősakaratu embernek festett, olyannak, aki ha valamit elhatároz, azt keresztül is viszi. Olyan, akivel valahogy sötét utcán nem volt bátorságos találkozni. Nem volt vele jó dolog találkozni rohanó vizár előtt, hol keskeny ösvényen lépeget az ember, mert ez nem csinált volna utat a saját élete veszélyeztetésével.

A felesége, Madame Defarge, a kassza mellett ült már, mikor a kocsmáros belépett. Kövér asszony volt, nagyjából annyi idős, mint a kocsmáros. Vigyázó szeme mégis mintha nem vigyázott volna semmire. Nagy keze gyűrűkkel ékes; az arca szigorú, a vonásai erősek és igen kiegyensúlyozott a modora. Volt valami benne, ami arról tett tanuságot, hogy nem igen szokott saját kárára tévedni a számlák kiállításánál. Madame Defarge nem szerette a hideget; szőrmékbe volt bugyolálva és a fejét is vastag sál borította. De a nagy aranykarika-fülönfüggőit szabadon mutogatta. Előtte feküdt a kötése, de azt most letette, hogy a fogait piszkálja. Éppen ezzel volt elfoglalva, a könyökére támaszkodott és nem szólt egy szót sem, mikor az ura belépett. Éppen csak köhintett egyet. S miután egyidejűleg sötét szemöldökét is felhuzta a magasba, ez annyit jelentett a férjének, hogy jó lesz, ha kicsit körül néz a vendégek között, mert mialatt kint járt, ujak is érkeztek.

Ennek megfelelően a borozó tulajdonosa körüljártatta pillantását a vendégkoszoron. Mig végre egy élteőbb urat pillantott meg egy ifju hölgy társaságában, akik a többiektől valamivel távolabb, egy sarokban foglaltak helyet. Voltak ott mások is: ketten kártyáztak; ketten dominót játszottak. Hároman a söntés előtt itták a borukat. Amikor elhaladt a kassza előtt, úgy vélte, mintha az idősebb uriember jellel értésére adta volna a fiatal hölgynek: „Látod! ez a mi emberünk!”

— Hát ti mi az istennyilát kerestek itt nálam? — mondotta sajámagának Monsieur Defarge. — Én nem ismerlek benneteket.

De úgy tett, mintha nem venné észre a két idegent. Odalépett a három iddogáló alakhoz és megszólította őket.

— Hogy van, Jacques? — kérdezte a három iddögáló egyike Monsieur Defarge-ot. — Felszopták már mind a kiömlött bort?

— Bizony, minden csöppet, Jacques, — vélte a kocsmáros.

Mikor pedig ebből kitűnt, hogy mindkettőnek egyforma a keresztnéve, Madame Defarge újra igen gyöngén elköhintette magát. Ujra magasra huzta fel a szemöldökét.

A hármias csoportban levő második férfi szólalt meg:

— Tudja, Monsieur Defarge, az se esik ám meg minden nap, hogy ezek a nyomorult kutyák ilyen szabadon kóstolghassák a bort! Egyebük sincs ezeknek, mint fekete kenyerek, meg a jó, biztos haláluk.

— Ugy van, Jacques, — vélte Monsieur Defarge.

Mikor így kiviláglott, hogy a keresztnév itt is ugyanaz, Madame Defarge újra elköhintette magát. Most egy vonallal még magasabbra emelte a szemöldökét.

A csoportban a harmadik letette a poharát és megnyalta a szájaszélét.

— Ó, annál rosszabb rájuk nézve! Keserű ennek a szegény csordának a szájaíze; kemény az életük! Nincs igazam, Jacques?

— De bizony, hogy igazad van, Jacques, — vélte Monsieur Defarge.

Mikor így kiviláglott, hogy a keresztnév a harmadik esetben is ugyanaz, Madame Defarge letette a fogpiszkálót. Felhuzta a szemöldökét és mozgolódni kezdett a székén.

— Várjunk csak! Igaz is! — mormogta a férje. — Uraim! A feleségem!

A három gentleman kalapot emelt Madame Defarge előtt három meghajlás kíséretében. Az asszony fejbőlintással fogadta a köszönést és gyorsan végignézte a három férfit. Aztán mintegy véletlenül körülnézett az ivóban. Felvette a kötését. Minden mozdulata csupa lelkinyugalom, megfontoltság. Buzgón kötögetni kezdett.

— Uraim, — folytatta a férje, aki derüs szemmel még mindig a feleségét kémlelte — Isten áldja önöket. Az a szoba, amelyet az imént, mikor kiléptem, megrendeltek, — butorozott legényszoba — készen várja önöket az ötödik emeleten. A lépcsőházi folyosó egy kis udvarra nyílik emitt balra, — mutatta a kezével — egész közel az én lakásom ablakához. De most jut eszembe, hogy önök közül már lakott is ott valaki. Az majd megmutatja önöknek az utat. Tehát, uraim, Isten velük!

A vendégek kifizették az elfogyasztott italok árát és felkerekedtek. Monsieur Defarge szeme mindig a feleségét

figyelte, amint az nyugodtan kötögetett. Ekkor az idős uriember felkelt a helyéről, előrejött és szót kért.

— Tessék, tessék, uram, — mondta Monsieur Defarge és nyugodtan az ajtó felé lépegetett vendégével.

Nem tartott sokáig a beszédjük. De annál határozottabb volt. Majdnem az első szónál Monsieur Defarge hátravetette a fejét és erősen figyelni kezdett. S alig egy perc múlva már bólíntott és távozott. Az idős uriember akkor intett a fiatal hölgynek s ők ketten is elhagyták a helyiséget. Madame Defarge buzgó ujjakkal és leeresztett szempillákkal kötögetett és nem látott semmit.

Mr. Jarvis Lorry és Miss Manette kisiettek az ivó ajtaján Monsieur Defarge kíséretében. A felé a folyosó felé tartottak, ahová az előbbi három vendéget utasította a kocsmáros. Piszkos, büzös kis világító-udvarba nyílt ez a folyosó. De ez volt az egyetlen bejárója egy nagy csomó másik háznak. S ezekben a házakban rengetegen laktak. A téglával kirakott, sötét folyosó ugyancsak téglából készült, sötét lépcsőházban ért véget. Monsieur Defarge itt meghajlította a féltérdét és kezébe véve régi gazdája leánykájának kezét, tiszteletteljesen megcsókolta azt. Szép cselekedet volt, de nem vitték véghez olyan szépen. Valahogy, hirtelenében, megváltozott az egész ember. Most már nem volt z arca jószágos. A tekintete nem volt nyílt, derüs többé. Titokzatos, mérges, veszedelmes emberré vedlett át.

— Nagyon magas; kicsit vigyázni kell. Kezdjék csak lassabban! — szólt szigorú hangon Monsieur Defarge Mr. Lorryhoz, amint a lépcsőn felfelé haladtak.

— Egyedül van? — suttogta ez utóbbi.

— Egyedül van-e?! De az Isten áldja meg, hát ki volna vele? — felelt Monsieur Defarge ugyanolyan halkán.

— Mindig egyedül van?

— Mindig.

— Ő akarja ugy?

— Szüksége van rá; nem lehet másképp. Mint aminőnek először láttam őt, akkor, mikor rámtaláltak és megkértek, hogy magamhoz veszem-e? . . . De — vigyázat! ne szólj szám, — hát ugy van most is, mint akkor volt.

— Nagyon megváltozott?

— Még hogy megváltozott-e?!

A kocsmáros megérintette a kezével a falat. Csunyául káromkodott. Egyenes válasz se lett volna szörnyűbb. Mr. Lorry mind nyomottabb hangulatba került. Rosszabbodott a kedve, amint két társával magasabbra ért.

A régi Párisban, ahol annyi ember nyüzsgött, talán helyénvaló lett volna ilyen lépcsőház. De még akkor is szörnyü-

ség volt azon felhaladni olyannak, aki ezeket a tekervényes csodajáratokat nem szokta meg. A nagy, rohadt fészek — óriás, magas bérház, — minden egyes nyomoruságos oduja kilökte magából a fölösleges szennyet, szemetet: mind ki a folyosókra, a közös lépcsőházra. A szörnyü és reménytelen szeméttömeg megrohasztotta a levegőt, ha a szegénység és nyomor maga nem tette volna fullasztóvá az ottartózkodást. A kettő egyesülve, majdnem elviselhetetlenné tette még a lélekzetvételt is. A lelkiállapota annyira megzavarodott ebben a környezetben, és látván azt, mint izgul kis kísérője mindjobban, hogy Mr. Jarvis Lorry kétszer is megállt, hogy pihenőt tartson és hogy kissé magához térjen. Minden egyes megállása valamely öblösebb helyen, ablak mellett történt, amin keresztül az esetleg ittrekedt tiszta levegő igyekezett sietősen kifelé. Mintha viszont a romlott, beteg gőzök onnan jöttek volna be. A rozsdás rácsokon piszkos ruhák imbolyogtak. Köröskörül, amerre a szem ellátott, ilyen volt a láthatár lefelé, felfelé, mindig, mindenütt, — a Notre Dame székesegyház két idelátszó tornya regélt talán egészséges lakásról, egészséges életről.

Végre felértek a lépcső legtetejére és itt most harmadszor álltak meg. Volt ott még egy felfelé vezető lépcső, de az még a többinél is meredekebb. Csak azután következett a padlás. A kocsmáros — mindig kicsit előttük járt és mindig azon az oldalon maradt, ahol Mr. Lorry volt — magábamélyedt, mintha attól félt volna, hogy az ifju hölgy kérdezni talál valamit. Végezetül kotorászni kezdett a kabátja zsebében és előhuzott egy kulcsot.

— Zárva tartják az ajtót, barátom? — kérdezte meglepetve Mr. Lorry.

— Persze. Zárva, — felelt kelletlenül Monsieur Defarge.

— Szükségesnek tartja, hogy a szerencsétlen gentleman ennyire visszavonuljon?

— Szükségesnek tartom, hogy a kulcsot ráfordítsam. — Monsieur Defarge egészen a fülébe sugta a feleletet és a homlokát összeráncolta.

— Miért?

— Miért?! Hát mert olyan soká élt lakat alatt, hogy félne, — megijedne, — őrzöngene, — darabokra tépné magát, — meg is halna, — Isten tudja, micsoda kárt tenne magában, — ha nyitva felejténék az ajtaját.

— Lehetséges! — kiáltott Mr. Lorry.

— Még hogy lehetséges-e? — fakadt ki keserüen Defarge. — Bizony lehetséges. És mondhatom, gyönyörű világot élünk, ha *ilyesmi* lehetséges. És mikor sok hasonló eset is lehetséges. És nemcsak lehetséges, de meg is teszik! meg ám! de meny-

nyire! látja, itt, ez alatt a francia ég alatt, minden áldott, felvirradó napon! Éljen a Sátán. Gyerünk, no.

Olyan halkan mondta a mondókáját, hogy a fiatal hölgy nem értett belőle egyetlen szót sem. De ekkorra már ő maga is olyan izgalomban remegett, az arca akkora aggodalmat árult el, sőt olyan rémület ült a szemében, hogy Mr. Lorry kötelességének tartotta, hogy akárhogyan is, de megnyugtassa, csillapítsa.

— Bátorság, drága Miss! Bátorság! Gondoljon az üzletre! Mindjárt tul leszünk a legrosszabbon; csak bemegyünk a szobába és mindjárt tul leszünk rajta! Aztán már csupa jó lesz minden; ön vigaszára, boldogságára lesz! Most kezdődik az ő élete, ön minden bajától, gondjától megszabadítja! Vigasza lesz, igen, a napsugara! Hadd segítsen itt nekünk ez a jó ember! No; rajta! rajta! Hiszen üzletről van szó!

Halkan indultak tovább, lassan mentek felfelé. Ez a lépcső nem volt hosszú és hamar felértek a ház legtetejére. Itt éles volt a kanyar. Három ember fogadta őket, akiknek a feje mélyen lekonyult egy ajtó zárja fölé. Mikor felemelkedtek, akkor bekémleltek a szobába, aminek az ajtaját vizsgálták az imént. A falban apró lyukak és repedések látszóttak; ezeken kémlelődtek. Mikor szorosán mögöttük lépéseket hallottak, mindhárom kiegyenesedett és megfordult. Az a három férfi volt, aki lenn az ivóban früstökölt az imént és a kocsmárossal váltott szót.

— Ejnye, ezekről egészen megfeledkeztem az ön látogatása fölötti örömeimben! — kiáltott Monsieur Defarge. — Gyerekek, menjetek most innen! Nekünk üzleti ügyeink vannak, üzleti ügyben jöttünk!

A három ember megfordult; lassan, szó nélkül lefelé indultak a lépcsőn.

Itt, ezen a folyosón már csak egyetlen ajtó volt. A kocsmáros egyenesen ehhez az ajtóhoz lépett. Mikor egyedül maradtak, a leányka hátrább állott meg és Mr. Lorry suttogva kérdezte a kocsmárost, a hangja kicsit remegett a haragtól:

— Mutogatja maga Monsieur Manettet?

— Láthatta; de csak így, és keveseknek.

— Rendben van ez így?

— Én így tartom rendbenlevőnek.

— Kik azok a kevesek? Kiket választott ki?

— Azokat választottam ki — a saját nevem alatt —

Jacques — ez mind a három Jacques, — azokat választottam, akiknek jót tesz az ilyen dolgok látása. Akik értenek belőle. Elég is ebből ennyi. Ön angol, tudja, az egészen más dolog! Várjon csak itt egy pillanatig!

Erélyes mozdulatot tett, hogy maradjanak hátra. Előre-

lépett és benézett a fal repedésén. Aztán felemelte a fejét, kétszer-háromszor kopogott az ajtón. Ugy látszott, csak azért kopog, hogy minél nagyobb zajt üssön. Ugyanezzel a szándékkal jó hangosan dugta bele a kulcsot a zárba és recsegve-ro-pogva fordította meg háromszor-négyszer is, mielőtt csakugyan visszahuzta a závárt. Akkor aztán nehezen és vontatottan megfordította.

Keze alatt az ajtó lassan kinyílt és befelé fordult. A kocsmáros bekiáltott valamit. Gyöngye hang válaszolt. Mindkét oldalon: alig volt ez több egy igennél, vagy nemnél.

Monsieur Defarge a vállán keresztül visszapillantott.

— Lépjenek be!

Mr. Lorry átkarolta a leányka derekát, hogy ne féljen. Erősítette, támogatta. Érezte, hogy a leányka elalélóban van.

— No, no, üzlet ez csak! Ugy-e, hogy csak üzlet, nézze! — De valami olyan csillogott a szeme szögletében, ami nem vallott üzletre. — Előre, menjünk!

— Félek, — reszketett a lányka.

— Fél? Mitől?

— Félek — tőle. Az apámtól.

Mr. Lorry egészen elvesztette a fejét. Aggódott a leányka állapota miatt és ingerelte a vezetőjük jeladása is. Félig-meddig felemelte a gyermeket és úgy segítette be a szobába, a karjai között. Ott, az ajtón belül, letette és állvamaradt mellette.

Defarge kihuzta a kulcsot. Belülről bezárta az ajtót, újra kivette a kulcsot. Gépiesen csinálta az egészet és olyan zörejjel, ahogy csak bírta. Végezetül otthagya az ajtót és az ablak felé lépkedett. Itt aztán megállt és körülpillantott.

A padlást egészen másféle rendeltetésnek építették - annak idején. Ide fát és szenet szoktak rendes körülmények közt raktározni, esetleg ócska butort, vagy fehérneműt szoktak szárítani. Sötét is volt; hiszen az ablaka se volt igazi ablak, csak egy falba vágott nyílás, amelyik a tetőre nyílt szelelőlyukul. Az ablak előtt kis emelődaru, a mivel, úgy látszik, boldogabb időkben lenről fel szokták huzni a szükséges holmit. Üveg nem volt ezen az ablakon. Hogy azonban a hideget kirekesszék, átlátszó papírral volt betömve a nyílás. Bizony kevés világosság áramlott így be. Mikor az ember belépett, nem is vehette ki tisztán a tárgyakat. Soká kellett bent lenni, hogy egyáltalában megkülönböztessenek valamit. Alig volt képzelhető, hogy ilyen sötétségben tisztességes munkát lehet készíteni. Pedig bizony ebben a padlásszobában igen tisztességes munka készült. Háttal az ajtónak, arccal az ablak felé fordulva — most a kocsmáros szembekerült vele — őszhaju férfi ült egy alacsony padkán. Mélyen a munkájára hajolt: cipőket kalapált.

VI. FEJEZET

A cipész.

— Jó napot kívánok! — mondta Monsieur Defarge hangoosan, lepillantva a cipész fehér fürtjeire és lekonyult fejére.

A cipész felemelte az arcát. Gyöngé hangocská felett, mintha az is valami nagy távolságból jönne:

— Jó napot!

Hosszu hallgatás következett. Aztán az ősz fej újra felemelkedett és újra megszólalt a gyöngé hang: — Igenis, dolgozom. — S két beesett szem meredt a kérdezőre, mielőtt az aggastyán újra lehajtotta a fejét.

Szörnyü és szájalmas volt ez a hang. Nem fizikai gyöngéségből fakadt. Bár a fájdalomnak és a nélkülözésnek bizonynyal része volt benne. Szomoru különlegessége az volt ennek a hangnak, hogy érezni lehetett rajta, hogy a magány és a rossz bánásmód tette ilyenné. Olyan volt, mint egy régesrégén elhangzott hangnak az utolsó visszhangja. Ugy elvesztette a természetes emberi hang csengését, teltségét, életképességét, mint a kifakult bibor, vagy arany. Csakugyan: azt vélte az ember, földalatti hang ez; talán a sir mélyéből jön. És mégis olyan kifejezésteljes; egy reménytelen, elveszett ember hangja. Talán az éhező vándor hall ilyen hangot a rengetegben, ahol eltévedt, — eszébe jut az otthona, a barátai, egy utolsó perc — és aztán átadja magát a végső elmulásnak.

Az öreg néhány percig csöndesen dolgozott tovább. Majd újra feltekintett kialudt szemeivel. Nem érdeklődéssel és nem kíváncsian. Inkább gépies megszokásból. Szinte azt látszott kémlelni, vajjon az a hely, ahol az imént a látogatója állott, üres-e már.

Defarge nem vette le szemét a cipészről.

— Jobb volna ide valamivel több világosságot beereszteni, — mondta. — Hallja, tudna elviselni valamivel több világosságot?

A cipész abbahagyta a munkát. Üres, figyelő szemmel kémlel fel. Aztán lenézett a földre. Jobbra, balra pillantott és aztán újra felnézett a beszélőre.

— Mit mondott?

— Hogy nem bánná-e, ha kicsit világosabb lenne?

— Ha több világosságot ereszt be, az a maga dolga. (A mondat másik fele gyöngye nyomatékkal hangzott el.)

Kicsit kinyitották az ablakot. Így; félig nyitva, megrögzítették. Széles sávban esett a világosság a padlászobába. Megvilágította a cipészt; ölében a félig kész cipővel. Az öreg most abbahagyta a munkát. Néhány közönséges szerszám feküdt körülötte és bőrdarabkák mindenfelé. Hosszu, fehér szakálla volt, ügyetlenül nyesegetve. Az arca kiszáradt, beesett; a szeme pillantása szép és tiszta. Talán azért voltak olyan nagyok ezek a szemek, mert az arc annyira beesett, olyan nagyon sovány volt? Nem, e szemek a természetől voltak ilyen nagyok a még mindig sötét szemöldök alatt. Így, megnagyobbodva, szinte természetellenes volt a térfogatuk. Az inge sárga rongyokban fityegett; nyitvamaradt a nyakán. Teste szikkadt, elhasznált volt. Öltözete durva kanavász; a harisnyája alig megerősítve. Minden szegényes, lompos és rongyos rajta. És a sötétség még ezeken a rongyokon is otthagya a nyomát. Egyszínűvé vedlett rajta minden. Azt se lehetett már megmondani, melyik ruhadarab milyen célra készült voltaképp.

Az öreg egyik kezét felemelte védőül a világosság ellen. Még a csontjai is átlátszóan fehérek voltak. Így ült ott; üres tekintettel maga elé meredt és nem folytatta a munkáját. Nem nézett az előtte álló alakra. Mégis, a szeme révetegen körüljárt, mint az olyan emberé, aki elveszítette lába alól a talajt; nincs előtte többé tér, nem ismeri a hangot. Ha szólni akart, előbb révetegen körülnézett és e közben elfelejtette, hogy mit akart mondani.

— Befejezi ma ezt a pár cipőt? — kérdezte tőle Monsieur Defarge és intett Mr. Lorry-nak, hogy jöjjön előre.

— Mit mond?

— Befejezi ma ezt a pár cipőt?

— Alig hiszem. De azért meglehet. Igazán nem tudom.

De ez a kérdés újra a munkájára emlékeztette. A félig kész cipő fölé hajolt.

Mr. Lorry lassan előrejött. A leányt otthagya az ajtónál. Pár percig állott Monsieur Defarge oldala mellett mozdulatlanul. Akkor a cipész felnézett. Semmi meglepetést sem mutatott azon, hogy másvalaki is áll itt . . . Csak az egyik

keze mozdulata vált bizonytalanná, az ujját az ajkához emelte (az ujja csakolyan ólomszinű volt, mint az ajka). Aztán újra leesett a keze a munkájára. Nekikészült a cipő befejezésének. A pillantása, a mozdulata alig egy másodpercig tartott.

— Amint látja, látogatója akadt, — mondta Monsieur Defarge.

— Mit mond?

— Nézze, valaki meglátogatta.

A cipész újra felpillantott, úgy, mint az imént. Aztán folytatta a munkáját.

— Nézze csak! — így Defarge. — Ime, itt egy gentleman, aki jól meg tudja különböztetni, hogy melyik a jó cipő, melyik a rossz. Mutassa meg neki azt, amelyiken most dolgozik. Vegye csak a kezébe, uram!

Mr. Lorry a kezébe vette a félig kész cipőt.

— Mondja meg itt a monsieur-nek, hogy miféle cipő ez? És hogy ki csinálta?

Most az előbbinél is hosszabb szünet következett. Csak akkor szólalt meg a cipész:

— Elfelejtettem, mit kérdezett. Mit is mondott?

— Azt kérdeztem, hogy nem tudná-e a monsieur-nek megmondani, hogy ez milyen cipő?

— Ez női cipő. Ez egy ifju hölgynek a kimenő-cipője. Mostani divat szerint készült. Én ugyan nem láttam a divatot. De adtak egy mintát. — A cipőre pillantott; volt egy kis büszkeség a pillantásában.

— Aztán ki csinálta? — kérdezte Defarge.

Most, hogy nem volt a kezében semmi, a balkeze ujjait a jobbtenyerébe nyomkodta. Ezt a műveletet, megfordítva is csinálta. Majd a szakállát simogatta végig. Felváltva, folyton, pillanatnyi szünet nélkül, hol ezt, hol azt cselekedte. Ugy kellett ismét felriasztani abból a lethargiából, amibe esett, mintha valaki örökké ájulni készülő személyt akarna az öntudatba visszarántani. Vagy mintha haldokló emberben injekciókkal akarná valaki az életet visszatartani.

— A nevemet kérdezi?

— Bizony azt kérdeztem.

— Százötös. Az Északi Toronyból.

— Csak így hívják?

— Százöt. Igen, az Északi Toronyból.

A hangja fáradt volt, sóhajtáshoz hasonlított. És újra nekilátott a munkájának, míg csak meg nem törték a csendet.

— Ugy-e maga nem hivatásos cipész? — kérdezte tőle Mr. Lorry, egyenesen a szeme közé pillantva.

A férfi elnyilt szeme Monsieur Defarge-ra tévedt, mintha

azt várná, hogy ő feleljen a kérdésre. De miután onnan nem jött semmi segítség, újra csak Mr. Lorryra pillantott. Onnan meg le, a földre.

— Hogy nem vagyok hivatásos cipész? Nem; én nem voltam hivatalból cipész. Izé — én itt tanultam a mesterséget. Magam tanítottam rá magam. Megkértem az izét...

Itt újra hallgatásba merült. Most percekig hallgatott; és egyik kezét a másikba kulcsolta, mint az imént. Lassan-lassan a szeme visszatért és újra látogatója arcát kémlelte. Mikor darab ideig figyelte, összerezett. Mint ha valaki álomból egy percre felriad. Aztán folytatta a beszédet ott, ahol elhagyta:

— Kértem, hogy tanítsanak meg rá. Aztán végre bele is egyeztek. Mondhatom, nem ment könnyen. Sok fáradságomba került, míg megengedték. De azóta aztán mindig cipész vagyok.

Kinyújtotta a kezét, hogy adják neki vissza a cipőt. Mr. Lorry, mikor átnyújtotta, még mindig a szeme közé pillantva, szót:

— Monsieur Manette, mondja csak: nem emlékszik rám? A cipőt a földre ejtették. Az öreg rámeredt a kérdezőre.

— Monsieur Manette, — Lorry a kezét Monsieur Defarge karjára tette, — mondja csak, erre az emberre se emlékszik? Ugyan, nézze csak jól meg. Ugyan nézzen csak meg engem. A régi bankár, — a régi üzletek, — az öreg szolga, — a régi, régi idők, — nem élednek fel, Monsieur Manette?

A sok-sok év óta börtönrevetett maga elé meredt. Hol Monsieur Defargeot, kémlelte, hol Mr. Lorryt. Homloka közepén mély ránc keletkezett; mintha emlékezőképességét igen megerőltetni akarná. Mintha a fekete köd alól az emlékezés egy szikrája csakugyan felcsillanna. Aztán újra ráborult a feledés köde mindenre. Sötétebb lett az agya, mint az előbb volt. De a pillanatnyi, szikra emlékezés mégis nyomot hagyott. És ez a kifejezés most visszatükröződött azon a szép fiatal arcon is, amelynek tulajdonosa a fal mellett előrelopakodott, hogy jobban lássa a kérdeztet. Visszatükröződött azon a szép arcon az emlékezni akarás; ott állt, onnan nézte a szomoru jelenetet. Előbb csak félő szájalommal emelte fel a karjait, — talán csak védekezni akart, hogy ne is lássa — de most már a karok az öreg felé tárultak! Remegett a vágytól, hogy a halálfejet a saját meleg, lüktető keblére szorítsa, hogy szeresse, visszahizelegje az életbe, a reménybe. Visszatükröződött minden érzés ezen a szép fiatal arcon. És mintha az öreg férfi arckifejezése ottmaradt volna a leányáén.

De az öreg arca elsötétült. Rábámult a két emberre; mindkevesebb megértéssel. Ujra lekonyult a feje; a földet

kémlelte. Végre nagyot, hosszú sóhajtott. Felvette a cipőt és újra munkához látott.

— Felismerte őt, uram? — kérdezte suttogva Defarge.

— Fel; egy pillanatra. Eleinte egész reménytelennek találtam a dolgot. De egy pillanatra minden kétséget kizárólag azt az arcot láttam, amit egykor olyan jól ismertem. Hallgassunk csak! Lépünk egy kicsit hátra! Csönd!

A lányka a fal mellett mind előbbre kuszott. Már egészen közel volt ahhoz a padhoz, amelyen az öreg ült. Volt valami borzasztó abban, ahogyan az ülő ember nem tudott semmit a lányka jelenlétéről. Pedig olyan közel volt hozzá, hogy a kezét kellett volna kinyújtania ahhoz, hogy a haját meg-simogassa.

Egy szót nem szólt senki; egy hang nem hallatszott. Ugy állt ott a leányka, mint kísértet. Az öreg pedig a munkája fölé hajolt.

Végre egy műszert kellett keresnie. A bőrvágókést letette. Keresett valamit; de véletlenül nem azon az oldalon volt az a valami, amelyiken a leánya állott. Felvette; újra neki akart kezdeni a munkának. Akkor a szeme megakadt a leánya szoknyáján. Felpillantott és meglátta a leány arcát. A háttérből a két szemlélő előrelépett, de Miss Manette intett nekik, hogy maradjanak a helyükön. Ő nem félt attól, hogy beléje-dőfi a bőrvágókést. A másik kettő tartott tőle.

Az öreg megrettent arccal nézett a leányra. Kis idő múlva mintha dadogott volna valamit, bár hang nem jött ki a torkán. Lassan, lassan, igen nehezen és majdnem a lélek-zetét veszve, megszólalt:

— Hát ez mi?

A leánykának akkor már patakzottak a könnyei. Két kezével eltakarta a szemét. Aztán csókot vetett velük az apja felé. Majd a kebléhez szoritotta a kezét, mintha az öreg vértelen fejét akarta volna odaszorítani.

— Maga a börtönőr lánya?

A leányka sóhajtott: — Nem!

— Akkor ki maga?

A leányka még nem bízott a saját hangjában. Leült a padra az öreg mellé. Az öreg visszahúzódott, de a leányka a kezét a karjára tette. A férfit valami furcsa érzés reszkettette meg. Ez a remegés végigszaladt az egész testén. Lassan letette a kést, ahogy a kis nőre bámult.

A kisleány gyorsan hátrasimitotta hosszú fürtökben lecsüngő aranyhaját. Lassan-lassan megfogta az öregember kezét; felvette és nézegette. E közben az öregember újra elvesztette az emlékezőtehetségét. Vette a cipőt és folytatni akarta a munkát.

A cipész.

De nem sokáig folytatta. A leányka eleresztette a karját és most a kezét az öreg vállára fektette. Az öreg nyanusan nézegette azt a kis kezét. Két-három másodpercig gondolkodott; aztán odakémlt, hogy ott van-e még az a kéz. Mikor látta, hogy ott van, akkor letette a munkáját. A nyaka körül kezdett motoszkálni. Onnan egy piszkos fekete madzagot húzott elő. Ehhez egy darabka rongy volt erősítve. Ezt a rongyot igen óvatosan kiteregezte a térdén. Egész kicsiny, aranyfürtöske volt benne. Talán csak egy-két szál; annyi csak, amennyit valamely régi-régi szép napon az ujjaira csavarhatott.

Aztán a kezébe vette a leányka egyik aranyos hajfürtjét. Alaposan szemügyre vette:

— Ugyanaz. Olyan, mint az övé. Hát ez hogyan lehetséges?! Hogy is volt ez? Mikor is volt ez?

Ujra az a mély barázda jelent meg a homlokán. És akkor észrevette, hogy ugyanaz a barázda képződött az ifjú arcon. Akkor a gyermeket a világosság felé fordította és belezétt az arcába.

— Azon az éjjelen, amikor elárultak... akkor a fejét a vállamra hajtotta... ő nagyon félt akkor, hogy elmentem... én nem félttem egy csöppet sem; mikor elvittek az Északi Toronyba, akkor ezt találták a ruhám ujján... „Ugy-e ideadjátok ekem? Ezek nem fognak engem innen elszöktetni.“ — „Csak a lelkeket szöktetik ki innen...“ Ezt mondtam én akkor. Nagyon jól emlékszem rá.

Az ajka egynéhányszor elrebegette ezeket a szavakat, mielőtt csakugyan kimondotta volna. De mikor ki tudta mondani, akkor minden egyes szó önkénytelenül, magátóladódóan, bár lassan hangzott el.

— Hogy is volt csak ez? Te voltál az?

A háttérben a két szemlélő újra egy lépést tett előre. Az öreg félelmetes gyorsasággal fordult a leányka felé. De a leányka teljesen nyugodt maradt a szorító kezek fogása alatt. Igen halkán csak ennyit mondott:

— Kérem, jó uraim! Ne jöjjenek ide hozzánk! Ne beszéljenek! Ne mozduljanak!

— Ha-a! — kiáltott az öreg. — Ki szólt itt?

Elengedte a leánykát. A hajába kapott; két kézzel tépte a fehér szálakat. De aztán elhalt benne a felbuzdulás, mint ahogyan minden érdeklődés, részvét kihalt belőle régen, a cipőkészítés iránt érzett érdeklődést kivéve. Ujra összegöngyöltette a kis rongydarabot s újra elrejtette keblén. Azonban mindig a leánykát nézte. Szomorúan rázta a fejét.

— Nem, nem, nem! Te nagyon is fiatal vagy; ő már nem lehet ilyen fiatal; nagyon is szép vagy. Az nem is lehet. Látod,

mi lett a rabból. Ezek nem azok a kezek, amelyek őt simogatták! Ez nem az az arc, amit ő csókolt, ez nem az a hang, amit ő hallott. Nem, nem. Ó... meg én... a sok, sok év az Északi Toronyban... akkor... régen volt... Hogy is hívják, szép kis angyal?

Halk szavára a leányka térdre hullt előtte. A kezét az öreg keblére tette.

— Majd máskor, jó uram, megmondom a nevemet, és azt is, hogy ki volt az anyám, azt is, hogy ki volt az apám, és hogy miért nem mondták meg nekem az ő szomorú, szörnyűséges történetét. De most nem mondhatom meg, és nem mondhatom meg itten! Most itten, csak arra kérhetem: fogja meg a kezemet, áldjon meg! Csókoljon meg! Ó, kedvesem!

Az öreg hideg, ősz feje odacsuklott. Fehér haja összekeveredett leányának aranyos fürtjeivel. Olyan meleg volt ez a haj, olyan világos, mintha a Szabadság fénye volna.

— Ha úgy gondolja, ha úgy véli, hogy hasonlít a hangom valakiéhez... talán hasonlít, én nem tudom... és az a hang valaha kedves zene volt a fülének... sirjon! Ha hasonlít a hajam valakinek a hajához, akit akkor simogattott, mikor fiatal volt még és szabad... ó, sirjon! Egy uj otthonról beszélek... hű, jó leszek ott és kötelességtudó, szolgálni fogom minden erőmmel... egy régen feldult otthonnak az emlékét hozom... régi otthonét, mit szétromboltak, míg szegény szive elszikkadt... sirjon!

A leányka átfogta az öreg nyakát a karjaival. Ugy ringatta a fejét a keblén, mint a gyermekét.

— Drágám, most minden szenvedésnek vége van! Eljöttem, hogy elvigyelek innen... el, Angliába, ott békén, nyugodtan és boldogan élünk majd, majd elfeledjük, hogy mit csináltak szép, hasznos életedből... elmondjuk majd, hogy szülő anyánk, Franciaország, milyen gonosz tudott lenni hozzád... akkor sirunk majd! Majd akkor elmondom a nevemet, és az atyámét, aki még él, és beszélek az anyámról, aki már meghalt... úgy ám! Letérdelek majd és úgy kérem szegény apámat, hogy ne haragudjon rám amiatt, hogy semmit sem tudtam balsorsáról, hogy boldogan éltem napjaimat; így akarta az anyám, aki szeretett... majd elsiratjuk! Lám, lám, nézzék csak, jó uraim! Jöjjenek! Ime szent könnye végigpereg már az arcomon, itt zokog a szivemen! Nézzék, nézzék! Hála, hála Istennek!

Az öreg a leánya karjai közé rogyott. Az arca a keblén; olyan megható, mégis olyan rémséges látvány. Hiszen annyi szenvedés előzte meg ezt a boldogságot! A két szemlélő eltakarta az arcát.

A padlásszoba csöndje sokára, sokára tért vissza. A meg-

kinzott kebel, a zokogásrázta alak lecsendesedett: a minden vihart követő nyugalom helyreállott. Mint szimboluma az emberi életnek: Vihar, maga az élet: utána a nagy csönd, a halál. Most a két szemlélő előrelépett, hogy felemeljék az apát és leányát. Az öreg lassan-lassan leereszkedett a földre; úgy feküdt ott lethargikusan, megtépetten. A leányka letérdelt melléje, hogy a feje a karján pihenjen. Hosszu haja természetes sátor volt a betolakodó világosság ellen.

— Ha úgy lehetne csinálni, hogy ne is tudjon róla, — mondta a leányka Mr. Lorrynak, felemelve a fejét, ahogy az fölübük hajolt, miután előbb az orrát jól kifujta és a torkát köszörülte. — Akkor legjobb lenne, ha azonnal elhagynók Párist, innen, mindjárt az ajtóból, úgy kellene elszállítani . . .

— De nézze csak . . . Alkalmas-e az ő állapota most hosszú utra? — kérdezte Mr. Lorry.

— Sokkal alkalmasabb, mintsem arra, hogy ebben a városban hagyjuk, amelyik olyan rettenetes neki . . .

— Igaz — vélte Defarge, aki letérdelt kettejük mellé. — Más okok is szólnak amellett, hogy a legjobb, ha Monsieur Manette nincs Franciaországban. Béreljek kocsit és lovakat?

— Ez már üzlet, — vélte Mr. Lorry felegyenesedve, és visszaesett megszokott modorába. — Ha pedig üzletről van szó, akkor a legjobb, ha magam látok neki a dolognak.

— Akkor kérem, legyen olyan kedves, hagyjon bennünket itt. Látja, ugye, hogy mennyire magához tért? Ugy-e, nincs baj? Ugy-e, egész bátran magunkra maradhatunk mi ketten? Hiszen mitől félnének? Csak zárják ránk az ajtót, hogy ne zavarjon senki. Meglássák, ha visszajönnek, olyan nyugodt lesz, aminő akkor volt, amikor beléptünk. Én gondját viselem mindenesetre mindaddig, amig visszatérnek. És akkor rögtön elszállítjuk innen.

Mr. Lorry és Monsieur Defarge nem igen szerették a dolgot, jobban szerették volna, ha legalább egyikük marad. Azonban nemcsak fogatról és lovakról kellett gondoskodni, hanem utlevelekről is. És sietni kellett: hiszen máris alkonyodott. Belenyugodtak tehát abba, hogy ilyenképp intézzék az ügyet és ment mindenki a maga dolgára.

Ahogy mindjobban besötétedett, a leányka odafektette a fejét a földre, közel az apjáéhoz: így nézte őt. Mind sötétebb, sötétebb lett. Ott feküdtek egymás mellett, nyugodtan, míg csak fény nem villant fel a fal repedésén.

Mr. Lorry és Monsieur Defarge mindent elkészítettek az utazáshoz. Utazóköpenyeken és takarókon kívül kenyeret és husnemüeket is hoztak magukkal, hoztak bort és forró kávé. Monsieur Defarge e dolgokat a lámpával együtt a cipész padkájára helyezte (nem volt más a padlásszobában,

mint egy nyomoruságos ágy), aztán Mr. Lorryval együtt megfogták a foglyot és felsegítették.

Az égvilágon emberfia el nem tudta volna képzelni, hogy mit érez, mit gondol a szerencsétlen? Az arca csupa szent kábulat, csodálkozás. Hogy tudta-e, mi történt, felfogta-e azt, amit szóltak hozzá? Megérezte-e, hogy szabad? Mindezek olyan kérdések, amelyekre nem lehetett felelni. Szólni próbáltak hozzá, de olyan zavart volt és olyan lassan tudott csak feletet adni, hogy szinte megrettentek ezen a szörnyű zavaron és nem kísérleteztek tovább. Csak itt-ott, vadul fogta néha a fejét a két kezébe; ezt nem tette eddig. De úgy tetszett, hogy a leányának a hangja maga elég arra, hogy felderüljön. Ha a kicsi megszólalt, feléje fordult.

Mint az olyan ember, aki hozzá van szokva, hogy mindent megtesz, amit kívánnak tőle, evett, ivott, ahogyan parancsolták. Felvette a ruhákat, a köpenyt, amit elébe tettek. Nem bánta, ha a leánya a karját a karja alá füzte, sőt szorosán a magáéba vonta kezét.

Lassan haladtak lefelé. Monsieur Defarge ment elől a lámpával, Mr. Lorry fejezte be a kis menetet. Alig haladtak néhány lépést, mikor az öreg megállott. Kábult, kémlelő szemekkel nézett maga körül; nézte a folyosót, a falakat.

— Emlékszik erre a helyre, apa?! Emlékszik, mikor ide felhozták?

— Mi az?

De még mielőtt a lányka ismételhette volna a kérdést, már feletet mormogott.

— Emlékszem? Nem; nem emlékszem. Olyan régen volt!

Nem emlékezett arra, hogyan és mikor hozták börtönéből ide, ebbe a házba. Világos volt, hogy nem emlékezett. Hallották, mint mormog maga elé: „A százötös az Északi Toronyból“, és mikor maga körül nézett, mintha a vastag börtönfalakat keresné. Mikor az udvarra értek, ösztönszerűleg megváltoztatta a lépéseit. Mintha azt várná, mikor huzzák le a hidat. Mikor pedig nem volt hid sehol és azt látta, hogy kocsí várja a nyílt utcán, akkor eleresztette a leánya kezét és újra a fejéhez kapott.

Nem állott senki a kapu előtt. Nem nézett ki senki az ablakokon. Még csak véletlenül sem haladt arra senki. Természetellenesen csendes és elhagyatott volt a vidék. Csak egyetlenegy teremtett lelket lehetett látni: az az egy Madame Defarge volt. Odatámaszkodott a kapuhoz: kötött, kötött, nem látott semmit.

A foglyot beemelték a kocsiba. A lány követte. A fogoly hirtelen mozdulattal megakadályozta, hogy Mr. Lorry is belépjen a kocsiba; nyomoruságos, szenvedő hangon kérte,

hogy hozzák le a „szerszámaid, meg a félig kész cipőt“. Madame Defarge odakiáltott a férjének, hogy ő majd lehozza azokat a szerszámokat. Még mindig kötögetve, eltűnt a lámpa alól, az udvar irányában. Gyorsan lehozta a kívánt dolgokat és beadta őket a kocsiba. Rögtön utána újra nekidült a kapunak: kötött, nem látott semmit.

Defarge felült a kocsis mellé. — A kapukhoz! — mondta. A postakocsis megsuhogtatta az ostorát s eliramodtak a nyomoruságos lámpák gyöngé fénye mellett.

A nyomoruságos lámpák gyöngé fénye erősödött, amint kiértek a jobb utcákra, szélesebb utakra. Kivilágított boltok előtt vig tömegek álldogáltak, a kávéházak, a színházak kapui ragyogóan ki voltak világítva. Mind előre, a város kapuihoz. Ott lámpásokkal felszerelt katonák fogadták őket.

— A papirjaikat!

— Idenézzen csak, nagyságos tiszt uram! — mondta Monsieur Defarge és félrevonta a tisztet, — ezek a papírok ott benn azé a fehérhaju uraságé. Az izék bizták rám és izé... — Suttogni kezdtek a katonai lámpások alatt. Az egyik uniformisos lámpát emelt fel és világított a kocsis belsejébe.

— Rendben van. Előre! — vezényelt az uniformisos.

— Adieu! — kiáltott Defarge. És következett mind gyérebb, mind nyomoruságosabb lámpák sora, nemsokára csak a ragyogó csillagok sora.

A mozdulatlan és örök fények alatt (némelyik olyan messzi van, hogy a tudósok azt tanítják, hogy hozzánk soha nem érhet a sugara) sötét éjjeli árnyak terjedtek, imbolyogtak szanaszéjjel. Mind hajnalig. A hideg, nyugtalan uton Mr. Jarvis Lorrynak folytonosan a fülébe suttogott valami. Most már ott, átellenben az eltemetett emberrel, akit kiástak. És mialatt azon tépelődött, hogy mi az a kifürkészhetetlen valami, ami örökre elveszett ebből az emberből, — mondom, ez alatt örökké a régi kérdés motoszkált a fejében:

— Remélem, örül rajta, hogy visszahívták az életbe?

S rá mindig a régi felelet:

— „Nem mondhatnám.“

I. RÉSZ

II. KÖNYV

MÁSODIK KÖNYV.

ARANYFONÁL.

Országos Széchényi Könyvtár

I. FEJEZET.

Öt esztendővel később.

Temple Bar mellett Tellson bankja régi firma volt. Még ezerhét száznyolcvanban is. Mint afféle régi firma, kicsik voltak a helyiségei, piszkosak, sötétek és kényelmetlenek. Annál is inkább régidivatu firma volt, mert a régi cégtárs büszke volt arra, hogy milyen kicsi és csunya a boltja. Büszke volt rá, hogy olyan kényelmetlen és semmitmondó. Büszkék voltak rá, hogy ezek a rossz tulajdonságai mennyire kifejlődtek voltak s meg voltak róla győződve, hogy ha kevesebb kivetni való lett volna a bank helyiségeinek külalakján, akkor az a bank kevésbé tiszteletreméltó. Nemcsak hogy ez volt a hitük, de a fegyverük is és éltek is ezzel a fegyverükkel uton-utfélen. Tellsonéknak (így mondták) nem kellettek a fényes fogadósobák, a ragyogóan kivilágított helyiségek, nem akartak szépülni, gyarapodni, ifjabbnak mutatkozni. Noakes & Co. teheti ezt; Noakes Brothers; annak való ilyesmi. De Tellsonék, hál' Istennek...

A társtulajdonosok mindegyike kitagadta volna a fiát, ha arról álmodozott volna, hogy átalakítja a helyiséget, vagy újjáépítteti. Valahogy hasonlított a régi ház ebben a tekintetben az országhoz . . . az is igen sokszor megtagadja fiait, ha azok szebbé, jobbá akarják alkotni. Ha változtatni akarnak törvényeken, szokásokon, amelyek már régen alkalmatlanok, sőt károsak. De hiszen annál tiszteletreméltóbbak!

Igy történt, hogy Tellsonék voltak a csunya kényelmetlenség eszméjének tökélye és megtestesülése. Ha csak az ajtót rányitották a firmára, annyi fáradságot és veszélyt kellett kifejteni a vén, makrancos és nehéz, csikorgó fadarabbal, hogy még mielőtt az üzletfél leesett az első két lépcsőn, már befáradt a „transzakcióba“. Ha pedig magához tért, akkor egy

nyomorúságos és szegényes boltocskában tért magához. Itt két szegényes asztal és két szegényes állvány fogadta az embereket, ahol a világ legöregebb hivatalnokai írta ki a csekkeket, vagy a számlákat. Az aláírásokat a világ legködösebb ablakának világa mellett vizsgálták ki valódiságra. Az ablakokra kintről, a Fleet-streetről, állandóan ráfreccsent a sár. Még szánandóbbá alkotta ez ablakokat a saját rengeteg vasredőnyzetük. Azonfelül Temple Bar sötét árnyéka huzódott el rajtuk. Ha arra voltál kárhóztatva, hogy szükséged lett a „firmá“-ra, megvárattak egy melabus előszobában, ahol telpelődhattél azon, hol is rontottad el tulajdonképpen az életedet. És akkor zsebetett kezekkel, végre szemtől-szembe találtad magad a „firmá“-val.

A pénzedet szuette, nyomorúságos kis íróasztalokból adták elő, vagy rakták bele. Mikor a fiókokat nyitogatták, vagy csukogatták, porral vegyes fűrészporszáltszórt fel a levegőbe és lepte el szemedet és torkodat. Mintha az a pénz újra ronggyá akart volna lenni, melyből vétetett. Szép ezüstpénzedet rossz társaságba keverték: a rozsdás vasak közt elvesztette ifjúi üdeségét és beteg lett, penészes, mint a többi. Vagyonod régi-módi páncélszobákba került, amelyeket konyhákból és pincékből alakítottak át e célra. A régi konyhagőz talán még ott terjengett a zsákmány fölött. A családi papírjaidat felvitték a Barmecidák szobájába. Nagy ebédlőasztal állott annak közepén, min ebédre sohasem terítették. Itt még a szép ezerhatszáznyolcvanas években is megtörtént, hogy ha nem gondoskodtál idejekorán a befizetésről a „safe“-ben, első szerelmed édes levelei, gyermekeid első írásai aljas célokat szolgáltak, vagy szertefoszlottak a levegőben.

Akkoriban igen divatját járta a halálbüntetés. Az volt a megfelelő recept a kereskedelem minden ágazatában. Tellsonéknál is nagyban divott e szokás. Hiszen a halál minden bajok orvossága; mért ne vennék jó hasznát a törvénykezésnél? Ennek megfelelően a hamisítót halállal büntették; a váltóhamisítót csak így. Ha a levelet engedelem nélkül felnyitottad: halálbüntetés. Aki negyven shilling hat pence-el adós maradt: arra halálbüntetés várt. Ha Tellsonék előtt valaki rábizta a lovát valakire és az a valaki elszaladt a lóval: halállal büntették. Rossz shillinget hamisított: halálbüntetés. A megvádoltak háromnegyed része halállal büntettetett. Nem mintha ezzel elejét vették volna a bajoknak, — érdemesnek látszik annak megjegyzése, hogy ennek az ellenkezője történt, — de így gyorsan lehetett elintézni egy-egy aktát (egy-egy ügyes-bajos életet). Nem kellett minden egyes dologgal hosszan vesződni. Nem voltak egy-egy pernek elő- és utóhangjai: nem appelláltak sokat egyik fórumtól a másikig. Így

Tellson, a saját idejében — a többi nagyobb firmák módjára, akik szintén a tekintélyesebbekhez tartoztak — annyi életet rabolt, hogy ha a halálraitéltek fejeivel kirakták volna a Temple Bart, — ahelyett, hogy titokban másként diszponálnak ezekkel a fejekkel — akkor az a kicsinyke fény sem szüremkedett volna keresztül az ablakon, amelyik mégis megtette.

Tellsonék bankjában, beletemetkezve a rémségesen nagy kötetek rengetegeibe, szigorú méltósággal vitte az üzletet a legöregebb tag. Ha Tellsonék londoni házába véletlenül fiatal alkalmazott került, úgy eldugták valahová, hogy senki se vette észre, mint öregedett ott meg. Sötétben tartották, akár csak a sajtot, mignem megérett és teljesen Tellson-szagúvá vált és ráfeküdt az igazi Tellson-zománc. Csak ilyenkor engedték napvilágra. Nagy okuláréval a szemén óriási „Tartozik — Követel“-ek fölé borult és teljesen odaillett a környezetbe.

Tellsonék ajtajában, — mindig kívül, sohse került beljebb — álldogált egy rosszállású férfiú. Alkalmi küldönc és hirtívő. Ez volt a háznak eleven cégére. Mikor odabenn üzleti órák voltak, akkor ez a cégér sohasem hiányzott a helyéről, ha csak el nem küldték valahová és ilyenkor a fia helyettesítette. Tizenkétéves kamasz; egészen az apja hasonmása. Az emberek megértették, hogy — méltóságából nem engedve — a Tellson-bank megtűrte ott a küldöncöt az ajtaja előtt. Megtűrték ott mindig ilyen állású férfiut; nemsokára annyira előlépett, hogy a postaszolgálatot is rábízta. Crunchernek hitták; de olyan régóta teljesített már szolgálatot, hogy megtagyták neki a Jerry nevet.

Mr. Cruncher lakása a Hanging Sword Alleyn (Kardlógó-utca) van. Szeles márciusi reggel; a toronyóra elütötte a félhetet. Anno Domini 1780. Mr. Cruncher azt, hogy Anno Domini, valahogy úgy értelmezte, hogy Dominó Anna. Ugy látzik, az volt a véleménye, hogy a kereszténység attól az alkalomtól datálódott, hogy eme népszerű játékot kitalálták és a feltaláló nevezett hölgy vala.

Lakása nem volt éppen a legelőkelőbb negyedben. Szobáinak száma kettő; egy kis kamra, közepibe vágott ablakkal, — már a második volt. De igen nagy rendben tartották eme lakást. Ezen a szeles márciusi reggelen, bár igen korán volt még, a hálószobája már tisztára fel volt seperve. A csészek, tálak, amiben a reggelije volt és az ebédje készült, hófehér abroszon diszelegtek. Mr. Cruncher ágytakarója egy csomó foltból volt összeeszkábálva. Ugy festett alatta, mint egy Harlekin. Eleinte mélyen és nyugodtan aludt; aztán izegni-mozogni kezdett az ágyában. Nemsokára felmerült: borzas

haja, mintha a vánkosok épségét veszélyeztetné. Nemsokára szavát is lehetett venni:

— Fulladjak meg, ha már nem csuszkál!

Egy rendesen felöltözött, szorgalmas külsejű asszony térdelt a sarokban.

— Micsoda! — Mr. Cruncher kikémlt az ágyból és a cipőjét kereste. — Hát nem megmondtam, hogy ő kaparászik má' ott?!

Ilyképen vidám derüvel köszöntvén a hajnalt, második köszöntésképp egy cipőt vágott oda az asszonyhoz. Piszkos, sáros cipő volt; az volt a furcsa, hogy bár Mr. Cruncher itt-ott tiszta lábbal tért meg otthonába az elvégzett napi munka és a bankszolgálat után, ugyanazon cipők másnap reggel mégis igen sárosak valának.

— Ugy, — folytatta epésen Mr. Cruncher, nélkülözvén a feleletet — minek vagy te má' fönn tulajdonképen, te kinzó-kamra?

— Imádkoztam.

— Imádkoztál! Te is megéred a pénzedet! Mit csuszkálsz ott a földön, hogy ellenem imádkozz és rámhijjal minden bajt?

— Nem ellened imádkoztam, érted imádkoztam.

— Nem igaz. És ha igaz is; hogy mersz te énérted imádkozni? No, Jerry fiam! nézd meg, micsoda nagyszerű anyád van! Azért imádkozik, hogy apád elveszítse az utolsó filléré! Nagyszerű egy rendes nőszemély a te anyád, az már igaz, édes fiam! Jó vallásos anyád van, az szent, édes fiam: az aztán igen. Odatérgyepel ni; oszt azért imádkozik, hogy a jó Isten fordítsa el a vajaskenyeret a szádtól!

Master Crunchernek (ingben volt még, szegényke) nem tetszett valahogy ez a beszéd. Odafordult az anyjához és figyelmeztette, hogy ne imádkozza el személyes járandóságait.

— Mit gondolsz, te beképzelt asszonyi állat, — folytatta Mr. Cruncher öntudatlan következetlenséggel — talán csak nem hiszed, hogy még terád is hallgat a jó Isten? Mondd csak, mennyi pénzért imádkozol?

— Én csak a szivemből imádkozom, Jerry. Csak annyit ér az imádságom.

— Csak annyit ér! — ismételte Mr. Cruncher. — No akkor nem is ér sokat. De akármennyit is ér, énérted te ne imádkozz, annyit mondok. Nem engedhetek meg ilyesmit magamnak. Semmi kedvem ahhoz, hogy miattad legyen szerencsétlen, te csuszómászó. Ha már ott mászkálsz és imádkozol, hát akkor a férjedér', meg a gyerekedér' imádkozz, oszt ne ellenük imádkozz. Ha nem volna ilyen természetül elrugaszkodott feleségem, meg itt ennek a szegény gyereknek nem volna olyan természetül elrugaszkodott anyja, akkor jó pár

shillinget kereshettem volna a mult héten. Ahelyett, hogy Isten, szentekkel és miegyebekkel ráimádkoznád a szerencsétlenséget. A kutyafádat! — vélte Mr. Cruncher, aki mindez idő alatt a ruháit szedte magára. — A kutyafáját neki! Ha te nem imádkoztad volna el a szerencsém, akkor a mult hét szerencsés hetem lett volna! No, Jerry fiam! Öltözz, mialatt a cipőmet tisztítom, tartsd szemmel anyádat, oszt, ha látod, hogy újra nekitápászkodik az imádságnak, hát akkor ints nekem! Mert, hallod-e te (itt újból a feleségéhez fordult), nekem ez a te módszered nem tetszik! Csupa merő nyavalya vagyok; olyan álmos vagyok, mint a reggeli harangszó, úgy össze-vissza vagyok nyomorítva, hogy má' nem is tudom, mi vagyok; tán má' kezem sincs, lábam sincs; de úgy áll bennük a nyavalya, hogy mégis mind érzem őket, mondom, ha csak a zsebembe nem pillantok; oszt azt hiszem, te vagy az utjában annak, hogy legalább a zsebem másmilyen legyen, mint másoké. Ezt nem is türöm tovább, te Kinzókamra, te! Hát ehhez mit szólsz, he? — Közben tovább morog. — Persze, hogy persze; azt is tudom. Ismerjük már az ilyesmit. Igen vallásos vagy; hát hogyne lennél. Sohse imádkoztál a férjed, meg a gyereked érdekei ellen, mi? Te aztán nem! — És felháborodásának néhány hasonló nyilvesszejét küldözgetvén a szegény asszony felé, Mr. Cruncher nekivette magát a cipőpucolásnak és felkészült üzleti utjára. Közben fia, aki annyiban is különbözött tőle, hogy a fejét némileg puhább söрте borította, s kinek ifju két szeme igen szorosan állott egymás mellett, akár az apjáié, szemmeltartotta az anyját, ahogyan előirták neki. Itt-ott alaposan megzavarta a szegény asszonyt; ki-kirobbant kis hálófülkéjéből, ahol toalettejét végezte:

— Már megint csuszkálsz-mászkálsz, anyám?! Halló, apa! — s miután ilyképen illetlen lármát csapott, visszaro-
gott a fülkéjébe, ajkán széles vigyorral.

Mr. Cruncher akkor se volt virágosabb kedvben, mikor leült a reggelizőasztal elé. Amikor Mrs. Cruncher reggeli imádságot akart elmondani, hangjában igaz ellenségeskedésel főzte le:

— Hallod-e, Kinzókamra! Mit akarsz?! Rádgyött megin?

A felesége megmagyarázta, hogy éppen „fohászt akart küldeni“.

— Sohse küldj! — mennydörögte Mr. Cruncher és úgy nézett körül, mintha attól félne, hogy az egyik kenyér eltűnik, ha a felesége tovább imádkozik. — Nem akarok fohászszal elmenni hazulról. Nekem nem kell a te fohászkod; ne hijjál semmit se a fejemre. Maradj veszteg.

Vörös volt a szeme és mérges; úgy festett, mintha egész éjjel csatázott volna valahol és a játék nem akart volna vé-

getérni. Így mérgeződte végig — semhoggy végigette volna — a reggelijét Jerry Cruncher. Marta magát, akárcsak egy négy-lábu menaszéria-lakó. Kilenc óra felé elsimitotta felizgatott kedélyét és külsejét. Felvette a barátságos és mosolygós üzleti alakját: így átváltozva, ment a mindennapi dolga után.

A mindennapi foglalkozását tulajdonképen nem lehetett kereskedői tevékenységnek tekinteni, bár szerette elmondani magáról, hogy „tisztességes kereskedő“. Egész berendezése egy falábu kerek székek volt, aminek a támláját leszedték. Az ifju Jerry vitte reggelenként apja után ezt a széket és ő állította fel számára a Temple Bar melletti bank előtt. Mielőtt helyét elfoglalta volna, a derék alkalmazott valahonnan egy szalmacsutakot kerített, amely hivatva volt lábaiban a meleget tartani. S akkor megkezdődött a napi munka. Munkahelyén ugy ismerték Mr. Crunchert, mint a Fleet Streetet, vagy a Temple Bart, és majdnem olyan csunyán is festett, mint az a kettő.

Ott állott a poszton háromnegyed kilenc órakor. Éppen jókor, hogy széles ivben szedje le háromszögletű kalapját a fejről, ha megjelent a legöregebb bankfi és befelé haladt Tellson bankjába. Ezen a hideg, szeles márciusi reggelen is elfoglalta szokott helyét. Előtte az ifju Jerry, ki is azzal foglalkozott, ha másképen nem foglalkoztatták, hogy nálánál fiatalabb, elhaladó fiuknak test-lelki károkat okozott beszédjével és cselekedeteivel. Apa és fia — nagyon hasonlítottak egymáshoz — így nézték a Fleet Street reggeli forgalmát éles szemmel. Olyan közel volt egymáshoz a fejük, mint a fejükben a szemük. Valahogy nagyon hasonlítottak a páros majomhoz. Nem volt kisebb a hasonlatosság attól, hogy idősb Jerry szalmát rágott és köpködte buzgón, míg az ifju Jerry szeme éppen ugr. fogta, mint ahogy megfogott minden egyebet a Fleet Streeten és környékén.

A Tellson-bank belső küldönceinek valamelyike átdugta a nyakát az ablakon, s felhallott a vezényszó:

— Hordárt!

— Hurrá, apa! Korán kezdődik a bolt!

Ilyképen munkára serkentvén jó apját, most az ifju Jerry foglalta el az apai ülőhelyet. Megmarkolta a szalmacsutakot, amiből az apja rágcsált. Gondolkodóba esett.

— Csupa rozsdá! Csupa rozsdá ennek a keze! Honnan veszi jó apám ezt a sok rozsdát? Hisz itt nincs rozsdás vas sehelse?

11. FEJEZET.

Látomás.

— Ugy-e ismeri Old Bailey-t? — kérdezte az egyik legöregebb alkalmazott Jerrytől, a küldönctől.

— I-i-igenis, uram, — felelt Jerry néminemü kutyaalázattal.

— Akkor hát. Aztán ismeri-e Mr. Lorryt?

— Sokkal jobban, mint a Bailey-t, sir. Sokkal jobban, — és úgy csengett a hangja, mint valami nem-akarózik tanué nevezett intézmény (Old Bailey) kebelén belül. Jobb is, ha őt ismerem jobban, semminthogy tisztességes kereskedő létemre az Old Bailey-t ismerjem jobban!

— Rendben. Keresse meg azt az ajtót, ahol a tanuk járnak be. Mutassa meg az ajtónállónak ezt a Mr. Lorryhoz intézett levelet. Ő majd megmondja a többit.

— A terembe menjek, a bíró elé, uram?

— Éppen oda.

Mintha Mr. Cruncher szeme a szokottnál is jobban közelne egymáshoz. Mintha azt akarná az egyik a másiktól kérdezni: „Mi lehet ez?”

— Aztán várjak feleletre? — kérdezte, mintegy a társalgás befejezéseképen.

— Várjon csak. Az ajtónálló majd eljuttatja a levelet Mr. Lorryhoz. Maga egy mozdulattal hívja fel Mr. Lorry figyelmét, hogy hol áll. Aztán maradjon ott mindaddig, amíg szüksége van magára.

— Mehetek, uram?

— Mehet. Küldöncre van szüksége. Ebben az van írva, hogy maga ott áll rendelkezésére.

Az antik hivatalnok összehajtotta az irást. Mr. Cruncher csendben nézte. Mikor a címzésre került a sor és annak a leltatására, Mr. Cruncher megszólalt:

— Hamisítási ügyek vannak soron ma reggel, nemde?

— Ez árulási ügy.

— Akkor felnégyelik, — vélte Jerry. — Barbár dolog.

— Ez a törvény, — jegyezte meg az ősrégi hivatalnok és csodálkozó szemüvegeivel a küldönc felé fordult. — Igy a törvény.

— Nehéz törvény, ugy kikötni az embert. Nem elég, ha megölik; de hogy felnégyeljék, meg kikössék! Nehéz törvény.

— Nem is olyan nehéz, — felelt a régi tisztviselő. — A törvényről csak jót lehet mondani. Vigyázzon arra, amit beszél, barátom, osztán csak hagyja a törvényt; az majd vigyáz magára. Fogadj meg a tanácsom.

— Mindig nedves odaki, uram, osztán attul olyan vigyázatlan a hangom. — Igy Jerry. — Gondolja csak meg, uram, milyen nedves-keservesen keresem meg a kenyerem!

— Jó van jó, — vélte az agg alkalmazott, — valamenyien más-más uton, fáradságosan keressük meg a kenyerünket. Vannak, akik nedvesen, vannak, akik kedvesen, vannak, akik szárazon. No; itt a levél. Mehet is.

Jerry elvette a levelet. Nem látszottak meg rajta a gondolatai, kifelé barátságosan mosolygott.

— Te is megéred a pénzedet, vén lóköttő, — vélekedett, mialatt meghajolt és ment oda, ahová küldték.

Akkortájt Tyburn-ban akasztottak. Akkor még a Newgate körüli utcáknak nem volt meg az a hirhedt nevezetése, amiben ma leledzenek. De elég gonosz dolog volt a gálya is, amellyel a kisebb csalásokat és hamisításokat büntették. A börtönökben pedig csufabbnál csufabb betegségek voltak elterjedve. Ezek a betegségek aztán elterjedtek mindenütt: sokszor magára a Lord Chief Justice-re, a bíróság elnökére ragadtak rá; ugy huzzták le a padjáról. Sokszor történt, hogy a bíró a vádlott halálos ítéletével kimondta a magáét is: előbb halt meg a kivégzendőnél. Old Bailey börtöneivel és biráival csuf, nagy udvaráról is nevezetes volt. Ezen az udvaron a halovány foglyok hosszu sora szakadatlanul jött-ment; jöttek kocsival, hozták őket fogattal; hozták őket gyors iramban, hogy kiutazzassák e világból. Mikor akasztani vitték, sokszor két és fél mérföldnyi nyílt utcán át tolták az elítéltet. Szégyene voltak a jó polgárnak (ha voltak olyanok). Nevezetes volt továbbá Old Bailey gyönyörű kalodájáról. Bölcs, öreg intézmény; olyan büntetéseket szabtak hozzá, amiről sohasem tudta az elítélt, mekkora, meddig tart. Továbbá nevezetes volt ez intézmény kitünő dereséről;

ez másik jó öreg, kipróbált alkalmatosság volt az Old Bailey-ben. Igen humánus és ellágyító intézmény, ha jó kezekben van. Szedtek továbbá megfelelő összegű ugynevezett vérdíjakat. Régi keletü bölcseségnek egy másik tanujele volt ez, mely módszeresen vezetett a legkegyetlenebb pénzcsinálta bűnökhöz, melyeket csak az Ég leple alatt élő emberek elkövethettek. Mindent egybevetve, Old Bailey akkoriban pompás képe volt a közmondássá vált szállóigének: „Akárhogy is van, rendben van“, mely aforizma végleges, megnyugtató és valamelyest lusta észjárásu kitalálóra vall, különösen a befejezése, mely szólt imígyen: „Mert ami eddig volt, az se volt rossz“.

A küldönc áttörte magát a gyanus tömegen; nem nézett se jobbra, se balra, mint az olyan ember, aki megszokta, hogy nyugodtan ballagjon előre. Meg is találta azt a bejáratot, amit keresett. Csellel sikerült a levelet a címzetthez juttatnia. Mert akkoriban jól megfizették azt a látványosságot, amelyet Old Bailey nyújtott — megfizették azt is, amit Bedlam nyújtott. Csakhogy az előbbi sokkal mulatságosabb színház volt. Épp ezért jól vigyáztak Old Bailey valamennyi bejáratára, kivéve azokat a kapukat, amin a bűnös járt ki-be. Azokat mindig tárva-nyitva tartották.

Néminemü tülekedések után tehát, mint mondtuk, Mr. Jerry Cruncher utat tört magának az illető kapunál s benyomakodott.

— Mi van soron? — kérdezte suttogva attól, aki legközelebb állt hozzá.

— Még semmi.

— Mit hoznak ki?

— Azt az árulást.

— A felnégyelést?

— Hja! — felelt a kérdezett. — Félig akasztják csak fel; de az akasztófáról leveszik és felvágják a hasát, a saját szemei előtt. Aztán kivesszik a belét és elégetik, de úgy, hogy még lássa. Aztán leszelik a fejét és végre egészen felnégyelik. Így szól az ítélet.

— Ha „vétkes“-nek találják? Csak akkor? — kérdezte óvatosan Jerry.

— Ne féljen maga attul, — felelt a kérdezett. — Még hogy ne találnák vétkesnek!?

Mr. Cruncher figyelmét most az ajtónálló foglalta le. Láta, mint tör az ember utat magának az ő levelével és mint éri el Mr. Lorry-t. Mr. Lorry ott ült az asztalnál, a parókás birák között. Ilyen parókás ur ült tőle nem messze, balra; ez a vádlott védője volt, nagy csomó papiros előtte. Átellenben ettől másik parókás ur; ennek a zsebében volt a keze. Ennek figyelme — Mr. Cruncher jól látta most is, meg

később is — egész idő alatt a mennyezet bámulásában merült ki. Jerry köhögött; a kezét dörgölte; az állát vakargatta és más egyéb jeleket csinált, amivel igyekezett Mr. Lorry figyelmét felkelteni. Ez sikerült is végre: Mr. Lorry felállt, nyugodtan intett neki és újra leült.

— Hát ennek mi dolga itt? — kérdezte az az ember, akivel Mr. Cruncher az imént beszélt.

— A fene tudja, — vélekedett Jerry.

— Ha kérdésem nem sérti, mi dolga magának ebben az ügyben?

— A fene tudja, az a megmondhatója, — így Jerry.

A terem népe megmozdult. Megjelent a bíró. A két ember beszélgetésének ez vetett véget. Most a vádlottak padjára terelődött a figyelem. Két börtönőr, akik eddig ott álltak, távozván, nemsokára bevezették a foglyot és bírái elé állították.

Aki csak jelen volt, az ebben a pillanatban mind őt bámulta, kivéve azt az egy parókást, aki még mindig a mennyezetet tanulmányozta. Minden ember visszafojtott lélekzete őfelé szállt. Mint a tenger, a szél, a tűz. Oszlopok mögül, a sarkokból, csupa kíváncsi arc meredt rá. A hátsó sorok hallgatói felálltak, hogy jobban láthassák. Egy hajszálát sem engedték megfigyeletlenül; azok, akik a földön heverésztek hátul, felálltak a társaik vállára, hogy jobban láthassák. Látni — látni akarták mindenáron; lábujjhegyre emelkedtek; szinte a falra másztak fel. Látni akarták, minden részében. Ezek között feltűnt Jerry, aki még a többiekénél is jobban elmeredt. Sörtefejú alakja mintha a newgate-i szögkerítés egy életrekelt darabkája volna. Rábámult a fogolyra; sörösen lehelte rá; utközben még sikerült egy pohár sört felhajtania. Az ő sörös lehellete összevegyült más sörös lehelletekkel: gin-, tea-, kávéterhes volt a levegő. Mindez egybefolyt és gomolygott; a fogoly előtti nagy ablak üvegét még ködösebbre festette.

Mind e kíváncsi meredésnek és kémlelésnek tárgya: egy fiatal, huszonöt év körüli ember. Jóalaku gyerek; az arcvonásai szépek és értelmesek. Az arca napsütött és a szeme sötét. A tartása, megjelenése az ifju gentleman-é. Egyszerű fekete öltönyt viselt; de lehetett sötétszürke is. A haja is sötét volt és hosszú, hátul a nyakán, akkori divat szerint, szalaggal volt összefonva. Nem is annyira diszül szolgált, mint hogy ne legyen utban a hajtömeg. Miután az izgalom áttör minden ruhán, szinen, az ifju helyzetéből folyó aggodalom sápadt fénye áttörte arcának napégette barnaságát. A lélek félelme erősebb volt a nap tüzénél. Különben a fiu teljesen

öntudatos volt; nyugodtan meghajolt birái előtt és várta, hogy mi fog történni.

Ahogy nézték, bámulták és elmeredtek a látásán: abban nem volt semmi emberi érzés, semmi humanitás. Ha nem várt volna rá olyan iszonyatos ítélet, ha a szörnyű büntetés legalább részben enyhébb formát öltött volna, annyival kevesebb lett volna az izgatott érdeklődés.

Ez az emberi test érdekelte, megigézta a többieket; ez a test, amelyik olyan szörnyű jövőnek néz elébe. Ez a halhatatlan teremtmény, akit le fognak mészárolni és darabokra fognak szakítani. Ez gyűjtötte ide a tömeget. Bármint tekintette is az egyes néző az esetet, — amint önmagukat különböző módon csalták — mégis egyetlen barbár öröm vonzotta ide őket: a vérszomj.

Csend! Itt van Darnay Károly. Ártatlanná való nyilvánítását kérte a vád alól, mintha ő elárulta volna vitézlő, nemes és kitűnő Urunkat Királyunkat. Elárulta volna azáltal, hogy különböző alkalmakkor segítségére lett volna a Francia Lajos Királynak, ki is hazánk ellen és a Vitézlő Nemes és Nemzetes és a többi fent említett ellen hadat akart vezetni és a többi. Vádlott ide-odautazgatott a mi és a nevezett Lajos Francia Király országai között; mikor is ravasz gonoszsággal, gyalázatos áruházzal felvilágosította ama Francia Lajos Királyt afelől, micsoda erővel tartunk megszállva egy-egy gyarmatot és micsoda haderőt szándékozik a Nemes, Vitézlő és Kegyelmes mint fent Canadába és Északamerikába küldeni. Jerry-nek a fején mind merevebbekké váltak a tüskék. A sok jogi műkifejezés az oka! Amíg végre nagynehezen a többiekkel együtt ő is megértette, hogy fent nevezett és többszörösen megnevezett Darnay Károly azért áll ime főtárgyaláson birái előtt, mert be van vádolva fentiekkel; összeült már az esküdtszék és az államügyész ur kész a váddal.

A vádlott, aki mindenki elméjében, de a saját elméjében is, akasztott embernek számított, sőt lefejezett és felnégyelt hullának, nem rettent vissza a helyzettől, de nem is vett fel semmiféle szinpadi pózt. Nyugodt volt és erősen figyelt; komoly nyugalommal tekintette végig az előkészületeket. A keze előtte, a vádlottak padján. Olyan nyugodt volt, hogy még az öltözékéről is le tudott szedni egy szalmaszálat, ami utközben ráragadt; lesimitotta a vádlottak padjáról a füveket. A tárgyalótermet teleszórták ilyen ecettel leöntött füvekkel. Ezzel vélték elriasztani a börtön levegőjét, lázát és ezer nyavalyáját.

A fogoly feje fölött tükör függött, hogy teljességgel megvilágítsa őt. Gonosz bűnösök, gyilkosok fejeit világította már be békésen. A tükör képéről csak úgy elmúltak, mint mind-

járt utána e világról is. Szörnyü lett volna, ha ez a tükör visszatükrözte volna mindazt a szörnyü aggodalmat, amit magába vett. Ha visszatükrözött volna mindent, ahogy az óceán visszaadja a hullát az anyaföldnek... előbb vagy utóbb, de visszaadja. Ugy látszik, a fogoly agyában is keresztülsuhant a gondolat, hogy minő aljas célokra készítették ide a tükröt. Bárhogy is volt, megváltoztatta a helyzetét; megérezte, hogy világosság esik az arcára. Felnézett és mikor a tükörben megpillantotta magát, akkor elpirult. Jobbkezével lesöpörte az asztalát borító füveket.

Ezzel a mozdulatával, úgy esett, a terem balsarka felé fordult. A szemével egy irányban, a birói asztal sarkában, két embert látott, akin rögtön megpihent a pillantása. Olyan hirtelen történt és olyan gyorsan, feltűnően tekintett abba a sarokba az ifju, hogy a hallgatóság legnagyobb része szintén arrafelé fordította a fejét.

Két ember ült ott, abban a sarokban. Egy ifju hölgy, alig több husz évesnél; továbbá egy éltesebb gentleman, minden valószínűség szerint az apja. Az idős uriember feltűnő jelenség volt; különösen hófehér haja tette olyan érdekessé. És az arcvonásaiban is volt valami, ami a figyelmet felkeltette. Nem aktív erő; inkább gondolkodó, tünődő volt a kifejezése. Mikor az arcán ez a kifejezés keresztülsuhant, akkor úgy festett, mintha öreg volna. De ha felfigyelt, ha megélnékültek az arcvonásai, — mint most, e pillanatban, mikor a leányához szólt — akkor szép férfi lett belőle; élete delén álló, javakorbéli ember.

A leányának a karja az övébe volt fűzve. Az apa szorosán fogta a karját. A leány is szorosán mellette ült; retgett ettől a jelenettől és végtelenül sajnálta a foglyot. A homloka mind borultabbá vált a szánalomtól, a rettegéstől. Ő csak azt látta, minő veszedelemben van a fogoly. Annyira észrevehető volt az aggodalma, az ijedtsége s aggodalmát annyi természetes önfeledtséggel mutatta ki, hogy azok a szájtátók, akik különben nem sajnálták a fiatalembert, valóssággal meghatódtak. Suttogni kezdtek:

— Kik ezek?

Jerry, a küldönc, aki a maga módján szintén elgondolta a dolgot és aki rozsdás ujjait nyalta, előrenyújtotta a nyakát. Kíváncsi volt, kiről beszélnek. A tömeg is kíváncsivá vált; addig-addig kíváncsiskodott, amíg egy teremőr megadta a felvilágosítást. Szájáról szájra adták, mignem a hír eljutott egészen Jerry füléig:

— „Tanuk.“

— Kinek a pártján vannak?

— Ellene.

— Ki ellen?

— A fogoly ellen.

A bíró is abba az irányba pillantott, ahová a többiek. Eszébe jutott a két tanu. Hátradőlt a székében és mereven megnézte az előtte álló embert, akinek az élete a kezében volt. A főügyész ur felkelt. Kezdte fogni a kötelet; kezdte élesíteni a bárdot. Emelte a baltát és szögeket vert a nyaktilóba.

III. FEJEZET

Csalódás

Főügyész ur megvárta az előtérben, hogy...

Amint a bíróság a tárgyalást megkezdte, a tanúk...

A főügyész ur felkelt, kezébe vette a kötelet...

Emelte a baltát, és szögeket vert a nyaktilóba.

III. FEJEZET.

Csalódás.

Főügyész ur megmagyarázta az esküdtszéknek, hogy: **im**, itt előttük a fogoly; bár éveire ifju; agg már minden árulási gazságokban s ezért életével fog fizetni. Nyilvánvaló ellenségeinkkel való eme barátkozása nem mai keletü, nem is tegnapi, de még csak nem is az elmúlt esztendőről való, sőt még annál is sokkal régibb. A fogoly már sok év óta jön-megy Anglia és Franciaország között; titkos megbízataisai voltak; nem tud felőlük egyenesen és nyiltan tanuságot tenni. Ha gonosz dolgait tovább folytathatta volna és azok számban mind növekedtek, sokasodtak volna, — szerencsére nem így volt — sohase fedezhettük volna fel szörnyü tevékenységeinek mélységes gazságát. Gondviselés azonban ugy akarta, hogy megnyissa szivét valaki előtt: olyasvalaki előtt, aki gáncs és félelem nélkül való; ez felfedezte, minő természetiek azok a feladatok, melyekkel ez az ember meg volt bizva. Szive megtelt borzalommal és sietett felfedni a dolgot Felsőges Urunk legfőbb Államtitkárának és Titkos Tanácsosának. Eme jó hazafi is megjelenik majd. Magatartása és eljárása a legmagasabb dicséretre való. Ez az ember a fogoly barátja volt: egy sorsteljes, gonosz órában azonban felfedte előtte minden gyalázatosságait. Elhatározta, hogy vesztőhelyre juttatja az árulót, kit ugysem melengethetett többé keblén. Áldozatot hoz vele hazájának szent oltárán. Igen; ha szobrot emelnénk ma Britanniában, mint ahogyan azt a régi görögök és rómaiak tették, azoknak, akik jót tettek a közzel: akkor ez az ember szobrot, igen, szobrot érdemelne még életében. Azonban, miután még nem tartunk olyan messze, esetleg nem emelnek neki szobrot. Erény, aminőnek a költők

énekelték, taláztatott ez emberben. (Itt közbevetette, hogy nem idézi a költőket, mert hiszen az esküdtszék valamennyi tagja ugysis kivülről tudja őket és valamennyinek a nyelve hegyén fekszik; holott meglátszott az esküdtszék lelkiismeretfurdalást eláruló magatartásán, hogy éppenséggel semmit sem tudtak arról, hogy milyen versekről van szó.) Igen: erény ez! Az erények legnagyobbika! Hazaszeretet ez. Ezen gáncstalan és hozzáférhetetlen tanu magas példája lebegjen mindenki előtt; róla csak tisztelettel lehet szólni. Összeköttetésbe lépett a fogoly cselédeivel s engedve a benne életre kelt szent elhatározásnak, utasította őket, hogy kutassák ki uruk titkos íróasztalának még titkosabb fiókjait; ürítsék ki zsebeit és szerezzék meg titkos papírjait. Ő (a főügyész ur) el volt rá készülve, hogy igyekezni fognak ezt a jeles személyt becsmérelni, hogy azonban általában ő (főügyész ur) jobban szereti az ilyen embereket, mint fivéreit és nővéreit; sőt sokkal többre tartja őt (már mint ő, a főügyész ur) a saját apjánál, anyjánál. S felkéri az esküdtszékét, hogy ugy gondolkodjék, ugy cselekedjék, mint ő. Ennek a két tanunak — ugymond — tanuságtétele és azok a fontos bizonylatok, amelyeket azok megszereztek és amelyeket majd itt előterjesztenek — ezek arról tesznek tanuságot, hogy a fogoly fel volt szerelve Őfelsége seregeinek pontos adataival; le volt írva, hogy hogyan vannak felszerelve és mire készülnek: tengeren és szárazföldön egyaránt. Ezek kétségkívül bizonyítják, hogy rendszeresen értesítette az itteni eseményekről ellenségeinket. Azt nem lehetett bebizonyítani, hogy ezeket a listákat, okmányokat a fogoly a saját kezével írta volna; de hát ez tulajdonképen egészen mindegy. Sőt e tény inkább könnyebbséget okoz a vádnak, miután azt bizonyítja, mennyire elővigyázatos volt a fogoly gáztetteinek elkövetésében. Őt évre visszafelé szól a vád: öt hosszú év alatt a fogoly megszakítás nélkül foglalkozott a vádbeli cselekményekkel. Egynéhány héttel azelőtt kezdte, hogy a britt és az amerikai seregek között nyilvánvalóvá fajult az ellenségeskedés. Mindezen okoknál fogva az esküdtszék, — egyike a legemberségesebb esküdtszékeknek, ő ugys tudja — igenis, mindezeknél fogva az esküdtszék, sulyos felelőssége tudatában — mert ennek csakugyan tudatában van ez az esküdtszék — határozottan és minden kétséget kizáróan *bűnösnek* kell, hogy kimondja a foglyot — *bűnösnek* kell, hogy kimondja; véget kell hogy vessen életének, akár akarja, akár nem. Hiszen máskép soha nyugodtan a fejüket vánkosukra nem hajthatják; hiszen máskép nem türhetik, hogy a feleségük mellettük nyugodtan hajtsa álmra a fejét. Hiszen hogyan türhetnék akkor, hogy gyermekeik nyugodtan hajtsák álmra a fejüket! Rövi-

den: hogy fejeket párnákra nyugodtan hajtani ezek után csak abban az egy esetben volna lehetséges, ha ennek a fogolynak a feje előbb levétetik. A főügyész ur a saját részéről és minden tekintetben kéri őket, — minden szentnek és minden egyébnek a nevében, amire általában gondolni lehet, — ünnepélyes nyíltsággal kéri az esküdteket: tekintsék azt a fejet máris leszeltnek és azt az életet máris megszüntnek, mint ahogyan ő tekinti.

A főügyész befejezte, mire zümmögés támadt a teremben. Mintha nagy csomó légy röpött volna fel hirtelen a levegőbe. A fogoly feje körül is legyek röpködtek, mintegy megjósulásául annak, minek a martaléka lesz nemsokára ez a fej. Mikor a zümmögés kissé elült, a szeplőtlen, gáncstalan tanu jelent meg a tanuk padján.

A főügyész, követvén feljebbvalójának követendő példáját, megnevezte ezt a hazafit: névszerint Barsad John urat. Tiszta lelke egészen olyan, minőnek a főügyész ur leírta. Ha a leírásnak egyetlen hibája lehetett, akkor az az volt, hogy tulságosan hű volt. Mikor nemes keblét a tanuságtétel sulyától felszabadította, szerényen vissza akart vonulni, a parókás gentleman, aki előtt ott feküdtek a papirjai és aki nem volt messze Mr. Lorry-tól, engedelmet kért arra, hogy egynéhány kérdést intézzen hozzá. A másik, átellenben ülő parókás gentleman még mindig a mennyezetet kémlelte.

— Hogy — ugymond — volt-e tanu már életében kém? — Dehogy is volt; visszautasítja a szörnyü elképzelést. Miből él? — A vagyonából. Hol a vagyona? — Határozottan nem tudja megmondani, hogy hol a vagyona. Miből áll a vagyona? — Ahhoz aztán senkinek semmi köze. Hogy örökölte-e? — Igenis, örökölte. Kitől? — Egy távoli rokonától. Nagyon távoli? — Elég távoli. Volt már büntetve? — Hogyan lett volna! Dehogysis volt. Nem volt még az adósok börtönében? — Nem látja be, mi köze ennek az ő dolgához. — Nem volt még az adósok börtönében? — kérdik újra. Soha? De volt. Hányszor? — Kétszer-háromszor. Nem ötször-hatszor? — Lehet. Mi a tulajdonképeni foglalkozása? — Gentleman. Kapott-e már verést? Nincs kizárva. Sokszor? — Nem. Löktek-e már le valahonnan a lépcsőről? — Határozottan nem. Egyszer egy pofont kapott egy lépcső tetején; de akkor is sajátmagától esett le. Miért kapta a pofont: csalásért vagy hamiskártyázásért? Ilyesmit felelt neki a részeg, hazudós fráter is, akitől a pofont kapta; de ez persze nem volt igaz. Esküdjék meg, hogy nem volt igaz. — Határozottan nem volt igaz. Élt valaha hamiskártyázásból? — Soha. Élt valaha a játékból általában? — Csak annyira, amennyire más gentlemanok szokták. Kért-e valaha pénzt kölcsön a fogolytól?

— Kért. Visszafizette? — Nem. Nem tukmálta rá a fogolyra a barátságát — amely amugy is csak nagyon könnyed természetű volt — kocsikázások, kocsmajárás, kártyacsaták alakjában? — Nem. Látta a fogolynál azokat az iratokat? — Hogyne. Mást nem tudott azokról az iratokról? — Nem. Maga a fogoly nem mutogatta őket? — Nem. Reméli, hogy tanúságtételért kap majd valamit? — Nem. Nincs állandó állami alkalmazásban, hogy gáncsot vessen másoknak? — Uristen, dehogy. Megesküszik rá? — Akár ezerszer is? Semmi más oka nem volt, csak a pusztá hazafiság? — Semmi más okom.

A derék szolga, Roger Cly, a fogoly szolgálója, derürebora megesküdü. Szolgálatban állott a fogolynál. Tiszta szívvvel, csupa jóakarattal foglalta el az állását négy évvel ezelőtt. A Calais vizein közlekedő kis hajók egyikén kérdezte meg a foglyot, nincs-e szüksége csinos, rendes, derék szolgára. És akkor a fogoly fel is fogadta őt. Ő nem kérte a foglyot, hogy őt — csinos, rendes gyereket — irgalomból, szánalomból vegye magához. Sohase gondolt ő ilyesmire. És már nem-sokára gyanusnak kezdett előtte feltűnni a fogoly. Attól kezdve mindig szemmeltartotta. Mikor a fogoly ruháit rendezgette utazás közben, akkor a zsebeiben sokszor talált a felmutatott okmányokhoz hasonló okmányokat. Nagyon sokszor, mindig újra és újra. Ezeket az itt fekvő okmányokat a fogoly íróasztalának a fiókjaiból szedte elő. Nem ő tette őket oda. Sokszor látta a foglyot, amint — ugyanezen okmányokkal a kezében — Calais-ban francia urakkal beszélgetett. És látott hasonló okmányokkal ellátott francia uraságokat, csakugy Calais-ben, mint Boulogne-ban. Ő szereti a hazáját; ő az ilyesmit el nem türi. És azért tette meg a feljelentést. Sohase gyanusították őt azzal, hogy egy ezüst teászcészét lopott el. Azzal igenis gyanusították, hogy egy mustárszelencét elemelt; de kiderült, hogy nem is volt ezüst. Az előtte szolt tanu urat mintegy hét-nyolc év óta ismeri; csak véletlenség volt, hogy újra találkoztak. Nem volt semmi furcsa a találkozásban; különben is minden találkozás egy kicsit furcsa. Az se tűnt fel előtte kevésbé megszokottnak, vagy furcsának, hogy az ő indítóokai tiszta hazafiságnál nem egyebek. Hithű, igaz britt; reméli, vannak még ilyenek elegen.

Ujra zümmögni kezdtek a kék legyek. A főügyész ur i.r. Jarvis Lorry-t szólította:

— Mr. Jarvis Lorry: ön Tellson bankjának alkalmazottja?

— Az vagyok.

— Ezerhétsházhetvenöt novemberének egy bizonyos pén-

teki napján üzleti ügyben utazott London és Dover között a postakocsin?

— Üzleti ügyben.

— Voltak akkor más utasok is a postakocsiban?

— Még két utas volt ott akkor.

— Az éjjel folyamán szálltak be?

— Ugy van.

— Mr. Lorry, nézze meg a foglyot. Ő volt a két utas egyike?

— Nem állithatom bizonyossággal, hogy ő volt.

— Hasonlít a két utas bármelyikéhez?

— Olyan melegen be voltak takarózva és az éjjel amugy is olyan sötét volt, meg aztán az utitársaim olyan tartózkodóak voltak, hogy nem mondhatok semmit teljes bizonyossággal.

— Kérem, Mr. Lorry, pillantson csak még egyszer a fogolyra. Képzelve el, hogy erősen be volt burkolózva hatalmas utiköpenyegébe. Van-e olyasmi az alakjában, a mozdulataiban, hogy esetleg nem ő volt ott a postakocsiban?

— Nincs semmi olyan.

— Arra nem esküszik meg, Mr. Lorry, hogy ez az ember volt az utasok egyike?

— Arra nem esküszöm meg.

— De azt kijelenti, hogy lehetett az egyik?

— Lehetett. Bár arra emlékszem, hogy mindketten — akárcsak jómagam — erősen féltünk a támadásoktól. És ez a fogoly nem kelti félénk ember benyomását.

— Milyennek képzei a félénkség szimbólumát? El tud ilyesmit képzelni, Mr. Lorry?

— Láttam már félénk embert.

— Mr. Lorry, tekintsen csak még egyszer a fogolyra. Láttá már valamikor ezt az embert?

— Láttam.

— Mikor?

— Én akkor egynéhány nap múlva visszatértem Franciaországból. Calais-n keresztül jöttem és ugyanazon a hajón jött a fogoly is. Velem együtt utazott akkor.

— Hány óra lehetett, mikor a fedélzetre jött?

— Kevéssel éjjél után.

— Olyankor! Ő volt az egyetlen utas, aki ilyen furcsa időtájt lépett a hajóra?

— Véletlenül ő volt az egyedüli.

— Ne törődjön azzal, hogy „véletlenül“, Mr. Lorry. Olyan késő éjjeli órában ő volt az egyedüli utas, aki a hajóra lépett?

— Ő.

— Egyedül utazott-e ön, Mr. Lorry, vagy mással?

— Két másikkal. Egy hölgygel és egy urral. Ők is itt vannak.

— Ők is itt vannak? Folytatott-e ön a fogollyal beszélgetést?

— Igen keveset. Nagyon viharos volt a tenger, hosszú és kellemetlen volt az utazás. Majdnem egész idő alatt egy divánon feküdtem.

— Miss Manette!

Az ifju hölgy, akire valamennyi szem szegeződött az imént, most újra az érdeklődés előterébe került. Felállott. Az apja vele együtt állott fel és nem engedte el a karját.

— Miss Manette, nézzen kérem a fogolyra.

Sokkal keservesebben esett a fogolynak, mikor ekkora szájalommal, ilyen szépséggel és ifjúsággal került szembe, semmint az egész terem szentelen báméskodása. Hiszen majdnem a megásott sirja szélénél állott most ott, egyedül, szemtől-szembe vele, a leánnyal! A tömeg szentelen báméskodása nem izgatta; de most, e pillanatban, nem tudott nyugodt maradni. Ideges jobbkezével az előtte fekvő fűcsomókat álombeli kertek álombeli virágáyaivá rendezgette. Azon igyekezett, hogy elnyomja indulatát; leküzdje a hörgő sóhajt. Ajka elfehérült; minden csepp vér a szívébe szaladt. Ujra felhangzott a legyek zümmögése.

— Miss Manette, látta a foglyot valaha?

— Láttam, sir.

— Hol?

— Annak a hajónak a fedélzetén, amelyről éppen most szóltak. Ugyanabból az alkalomból.

— Ön az a fiatal hölgy, akit az előbb említettek?

— Sajnos! Én vagyok az.

Panaszos, szánakozó hangját felváltotta a bíró kevésbé muzsikás hangja. Kicsit élénkebben szólalt meg:

— Feleljen a feltett kérdésre és ne tegyen megjegyzéseket. Miss Manette, mikor a csatornán átkeltek, váltott ön szót a fogollyal?

— Váltottam, uram.

— Ismételje.

Mélységes csend közepette a leányka halkan kezdte:

— Mikor ez a gentleman megjelent a fedélzetén...

— Ugy érti, hogy a fogoly? — kérdezte a bíró és összehuzta a szemöldökét.

— Igenis, mylord.

— Hát akkor úgy mondja, hogy „a fogoly“.

— Mikor a fogoly a fedélzetre lépett, észrevette, hogy az apám — itt a leányka szeretetteljes oldalpillantást vetett

az apjára — igen fáradt volt és igen rossz egészségben volt. Olyan beteg volt szegény édesapám, hogy mindenáron szabad levegőre akartam vinni és ezért mindjárt a kabinlépcsőknél ágyat készítettem számára. Leültem melléje, hogy vigyázzak rá. Nem is volt akkor más utas a fedélzeten, csak mi négyen. A fogoly igen szeretetreméltó volt és tanácsokat adott arra nézve, mint védhetem meg apámat a hideg elől. Sokkal ügyesebb volt nálamnál. Én nem tudtam, hogyan készítsem el a nyugvóhelyét, mert azt sem tudhattam, milyen irányba fordul majd a szél, ha elhagyjuk a kikötőt. Ő mindent megtett értem. Nagyon barátságos volt és igen szépen viselkedett atyámmal szemben; és meg vagyok róla győződve, hogy úgy is érzett. Így kezdtünk el aztán beszélgetni.

— Hadd szakítsam félbe egy pillanatra. Egyedül jött a fogoly a fedélzetre?

— Nem.

— Kik voltak veled?

— Két francia ur.

— Beszélgettek egymással?

— Egész az utolsó pillanatig. Mikor a francia urak be-
szálltak a saját csónakjukba.

— Adtak át egymásnak iratokat? Olyanféle okmányo-
kat, mint ezek itt?

— Adtak át egymásnak valamiféle iratokat, de azt
nem tudom, hogy minő iratok voltak.

— Olyan alakuak voltak, mint ezek itt?

— Az lehetséges, de erre igazán nem emlékszem. Bár
igen közel állottak hozzám és úgy suttogtak. A kabinok mel-
lett álltak, hogy a kabinok lámpájának a világosságát hasz-
nálják ki. Rossz volt a lámpa és ők nagyon halkán beszél-
gettek. Azt nem hallottam, hogy mit beszélnek, csak annyit
láttam, hogy valami papirokat nézegettek.

— Ugy, Miss Manette. Aztán mit beszélt ön a fogollyal?

— A fogoly hozzám nagyon nyílt és kedves volt, —
hiszen olyan tehetetlen voltam beteg atyámmal — igazán
nagyon kedves volt és hasznunkra vált. Remélem, — a
leányka itt könnyekbe tört ki — hogy jóságát nem fizetem
azzal vissza, hogy itt ártalmára vagyok . . .

Ujra zümmögtek a legyek.

— Miss Manette, ha a fogoly nem érti meg tökéletesen,
hogy ön itt csak erős ellenkezéssel tanuskodik, — de ez a
tanulás kötelessége; és igaznak kell lennie — akkor ő az
egyetlen itt, aki meg nem érti. Folytassa.

— Azt mondta nekem, hogy igen kényes üzleti ügyben
utazik és hogy abból bajok is keletkezhetnek. És hogy éppen
ezért nem is utazik a valóságos neve alatt, hanem álnevet

használ. Azt mondta, hogy üzleti ügyei nemsokára visszaviszik őt Franciaországba és hogy az is lehetséges, hogy a közel jövőben sokat fog utazgatni Anglia és Franciaország között.

— Mondott valamit Amerikáról, Miss Manette? Nagyon vigyázzon.

— Azt igyekezett nekem megmagyarázni, hogyan keletkezett a félreértés. És azt mondta, hogy amennyire ő tudja megbírálni a dolgokat, balgaság volt ennek a félreértésnek a feszegetése angol oldalról. Tréfásan még azt ismondta, hogy Washington György valamikor talán éppen olyan híres lesz és olyan neve lesz a történelemben, mint Harmadik György királynak. De nem mondta haragosan vagy bosszusan; nevetett, mikor mondta és csak éppen azért beszélt, hogy muljon az idő.

Akaratlanul is utánozzák a nézők annak a színésznek az arcát, akinek erős arcjátéka nagy szenvedelmet, nagy érzéseket árul el a színpadon. A leányka homloka csupa aggodalmas felhő volt most; ahogyan tanuságtételét adta le, szünetekben, mikor a bíró leírta azt, amit mondott, aggodalmasan kémlelte a bíró arcát. Mintha azt akarta volna kikémlelni, hogy amit beszélt, hasznára vagy kárára van-e a vádlottnak? És a szemlélő tömeg majdnem valamennyi emberének ugyanez a kifejezés tükröződött vissza az arcán. Valamennyi homlok, mintha tükör lett volna és visszaverte volna a tanu képét, felhős homlokát. A bíró feltekintett a jegyzeteiből, hogy figyelje, mi hír Washington-ról.

Az ügyész ur most figyelmeztette a mylordot, hogy véleménye szerint és elővigyázatossági okokból is helyesnek vélné, ha az ifju hölgy atyját, Manette doktort is kihallgatnák tanuképen. Fel is harsant nemsokára a hívó szó:

— Doktor Manette! Nézze meg a foglyot! Látta már ezelőtt is?

— Egyszer. Mikor megjelent londoni lakásomban. Ugy három, három és féléve lehet ennek.

— Felismeri, hogy ugyanaz volt, aki Calais-ból önökkel utazott a személyszállító hajó fedélzetén? Emlékszik rá, hogy beszélgetett a leányával?

— Egyikre sem emlékszem, sir.

— Van annak valami különös oka, hogy nem emlékszik rá?

A tanu lassan felelt: — Van.

— Ön olyan szerencsétlen volt, hogy igen hosszú ideig be volt börtönözve, anélkül, hogy kihallgatták volna, anélkül, hogy csak vádat is emeltek volna ellene, nemde, Manette doktor? A saját hazájában, szülőhazájában?

Minden sziv megreszketett, mikor a férfi felelt:

— Nagyon hosszú ideig tartó börtönbüntetés volt.

— Akkor szabadult ki, amikor ez az általunk kérdezett dolog történt?

— Ugy mondják.

— Ön nem emlékszik vissza az akkori eseményekre?

— Nem. Az emlékezőtehetségem fehér lap egy bizonyos időponttól kezdve. Nem tudom azt se megmondani, melyik időponttól kezdve, igen, mikor, fogságomban, valamivel el akartam magamat foglalni, cipőket készítettem, egész addig, amig egyszer csak Londonban találtam magamat, itt, kedves leányomnak a társaságában. Vele voltam mindig, akkor is, mikor valamely kegyelmes istenség visszaadta valamennyi érzékemet, képességemet. De még arra is képtelen volnék hogy megemlékezzem, mikor ismertem fel őt. Semmire sem emlékszem.

Az álnamügyész ur leült. Apa és leány is leültek egymás mellé.

Most különös dolog történt. Eddig az volt a fontos, hogy kimutassák, miszerint a fogoly néhány cinkostársával együtt ama nevezetes novemberi pénteki napon (öt évvel ezelőtt) miért ment le Franciaországba? Illetőleg, hogy éjnek idején miért hagyták el a postakocsit csak úgy találomra? Miért szálltak le? Miért mentek vissza néhány mérföldet és miért kértek és szereztek értesüléseket egy közeli farmon? Tanut hívtak, akinek igazolni kellett, hogy ott megjelent pontos időben. És hogy állítólag egy másik személlyel kellett volna találkoznia. A fogoly védője hiába faggatta ezt a tanut. Csak annyit tudott kihozni belőle, hogy ezelőtt soha, semmiféle alkalommal nem látta a vádlottat. Hirtelen az a parókás gentleman, aki mindezideig a mennyezet tanulmányozásával volt elfoglalva, egy-két szót irt le egy darab papirosra. Össze-csavarta és odalökte a védőügyvéd elé. A következő szünetben ez felbontotta a papirdarabot. És akkor nagy figyelemmel, sőt csodálkozással nézett végig a foglyon.

— Maga egészen biztos benne, hogy a vádlott volt az, akit látott? — kérdezte az ügyvéd ettől a tanutól.

A tanu kiejtette, hogy egészen biztos.

— Látott-e valamikor valakit, aki nagyon hasonlít a fogolyhoz?

— Olyat nem, — így a tanu, — hogy fel lehetett volna cserélni vele.

— Nézze csak jól meg ezt az urat, tudós barátomat itt mellettem — és odamutatott arra, aki a papirszeletet csusz-tatta hozzá — és róla pillantson vissza a fogolyra. No; mit szól most hozzá? Hasonlitanak egymáshoz?

Az ügyvéd „tudós barátját”-nak külseje ugyan elhanyagolt volt és lompos, de azért a két ember mégis csodálatos mód hasonlított egymásra. Nemcsak a tanunak kellett ezt belátnia, de valamennyi jelenlévőnek. Igy, szemlélhetővé téve, csakugyan egészen feltűnő volt a hasonlatosság. Mylordot felszólították, kérje meg „tudós barátját”, hogy távolítsa el fejéről a birói parókat (wig), amibe az kelletlenül bele is egyezett. A hasonlóság most még szembeszökőbbé vált. Mylord ezért meg is kérdezte Mr. Stryvert, a védelem ügyvédjét, mit gondolna, ha netalán Mr. Cartont kérdeznék meg a vád képviselésében, vajjon ő követte-e el az árulást? — Nem, — válaszolt Mr. Stryver Mylordnak. Majd inkább a tanut kérdi meg, hogy ami egyszer megtörtént, nem történhetett-e meg újból. Vajjon akkor is olyan biztos lenne-e ítéletében, ha ezuttal tévedésének újból áldozatul esnék? Vajjon olyan biztos volna-e abban, hogy vádlottat látta, ha újból bebizonyítanak előtte, hogy tévedett? Mindennek pedig az volt a csattanója, hogy ezt a tanut nem eskették meg, félretették, ad acta a lomtárba került és nem volt többé befolyása a per további menetelére.

Eleddig Mr. Cruncher egész tizóraitra való rozsdát szivott le az ujjairól. Nagy figyelemmel kísérte a tárgyalás menetét. Most az érdekelte, hogy tárja az esküdtsek elé Mr. Stryver, a védő, az ügyet; elibük tárta, akárcsak valami panorámát. — Barsad fizetett kém és áruló; orcátlan, vérdijas gazember, az égvilág egyik legnagyobb csirkefogója Judás óta akihez különben csakugyan hasonlít is valamelyest. A derék és jómegjelenésű ifju szolga Cly a barátja és cinkostársa és nem is való egyébbre. És hogy régóta tartották szemmel áldozatukat ezek a hamis tanuzók és gyáva fickók. Nevezetesen pedig Franciaországban, egy családi ügyből kifolyólag, kezdődött az egész dolog. Az ifju francia eredetű; az tette szükségessé a gyakori átkelést a csatornán. Hogy mivel volt megbizva és milyen dologban járt, azt ő sem mondhatja itt el, mert szigoruan magántermészetű dolgokról volt szó, olyan emberek ügyeiről, akik drágák voltak neki. Soha, de soha nem ránthatja le a leplet azokról a dolgokról. Ime, a tanuságtétel, amelyet az ifju hölgyből kierőszakoltak, semmi pozitív eredményre nem vezetett. Mindössze egy kis gáláns csevegésről volt szó kettejük között. Akármelyik ifju hölgy és társaságbeli uriember — ha véletlenül összehozza őket a sors egy hajó fedélzetén — így cseveg egymással. Kivéve talán a George Washingtonra vonatkozó kitételeket. De ezek a fejtegetések extravagánsak voltak és a lehetetlenséggel határosak; nem épeszű ember, aki másképp veszi, mint pompás, kacagnivaló tréfának. Hiszen az uralmon levő kormány csak a gyöngeségét mutatná ki, ha olyan erősen igyekeznék a népszerűsége, hogy e

percben alacsonyrendű nemzetiségi ellenszenveknek és félelmeknek, pletykáknak helytadna. Éppen ezért ügyész ur érdekes beszédében ugyan teljességgel rámutatott a lehetőségekre, azonban érvelése helyt nem álló; legfőlebb annyit érzékeltetett, hogy aljas és gonosz besugás, rágalom hányszor állít be egész hamisan nagy horderejű dolgokat. Pedig teli van az ilyenekkel a törvényszék; tul van halmozva. Itt azonban már Mylord közbeszólt, (és olyan komor volt az arca, mintha nem is volna igaz az, amit itt elmondtak), kijelentvén, hogy nem ülhet tovább e helyen, ha hasonló rágalmakkal illetik tovább is.

Mr. Stryver ekkor a saját tanuit hívta. Mr. Cruncher most végighallgatta, ahogy a főügyész ur újból tökéletesen megfordította a köpenyeget; ezuttal kifelé; kijelentvén, hogy Barsad és Cly még antul is magasztosabbak, aminő magasztosnak az előbb leírta őket, a vádlott pedig az előbbi feketénél még néhány száz árnyalattal feketébb. Végeredményben pedig Mylord, utoljára fordítván egy merészet az említett köpenyegen, — újból belülről kifelé, — kiszabta belőle a vádlott halotti köpönyegét.

Az esküdtszék visszavonult tanácskozásra. Felröppentek a zümmögő legyek.

Mr. Carton, — aki olyan sokáig kémlelte a mennyezet strukturáját, — nem hagyta el a helyét. Még a legizgalmassabb percben is kitartott csodás mozdulatlansága és hidegvére mellett. Tudós barátja, Mr. Stryver, már rég összeszedte volt a papirjait. A mellette levő két férfival suttogott. Közben lopva aggodalmasan figyelte az esküdtszéket. A nézők és kíváncsiak is mozgolódtak. Új csoportok alakultak. Mylord maga felállott a székéről és lassan-lassan sétálgatni kezdett az asztala előtt. A hallgatóság nagyrészének az volt a véleménye és a gyanuja, hogy Mylord valamelyest lázas. A védelem képviselője (barrister), Mr. Carton, hanyagul ül a székén; az öltöne szakadt, a parókája rendetlen és oldalt billent. A két keze zsebében: szeme a mennyezeten, akár csak eddig. Volt a tartásában, egész lényében valami annyira visszataszító, hogy szinte nem is festett tisztességes embernek. És határozottan nagyon hasonlított a vádlotthoz (igaz, hogy éppenséggel nem előnyére, hanem kifejezetten hátrányára). A teremben levők közül sokan (különösen most, mikor olyan komollyá vált és ebben a komolyságában a hasonlatosság még feltűnőbb) azt vitatták, hogy honnét állhat elő ekkora hasonlatosság. Mr. Cruncher is ezen a véleményen volt. Oda is sugott a szomszédjának:

— Ez se ugy néz ki, mintha nagyon komolyan venné a mesterségét. Fogadok egy fél guineába, azt se tudja, miről van szó.

Pedig ez a Mr. Carton sokkal jobban érdeklődött a per részletei iránt, semmint tartásából kivehető volt. Mert most, mikor Miss Manette az apja keblére borult, ő látta meg ezt elsőnek. És tisztán hallhatólag mondta:

— Hej, teremőr! Nézzen csak amoda, legyen segítségére annak a fiatal hölgynek! Segítsen az apjának; vigyék ki. Nem látja, mennyire odavan? Hiszen mindjárt elveszti az eszméletét?

Általános részvét érzése vett erőt a terem hallgatóságán, mikor a fiatal hölgyet kiségitették. És még sokkal többen sajnálták az apát. Hiszen nagyon megviselhette szegényt, hogy így újra emlékeztettek őt a börtön szörnyü napjaira. Látszott, amikor kérdezték, mekkora belső küzdelmet viv önmagával, arcvonásain könnyen fel lehetett ismerni, hogy az a befelé néző, elmélázó gondolat öregíti idő előtt. Mint fekete felhő, úgy feküdte meg ez az emlékezés egész lényét. Mikor a teremből távozott leányával, az esküdtszék tagjai pillanatra abbahagyták a tárgyalást és utánapillantottak. Aztán újból az esküdtszék elnöke vette át a szót.

Azonban nem tudtak megegyezni; kijelentették, hogy vissza akarnak vonulni. Mylord (alighanem George Washington járt az eszében) elcsodálkozott azon, hogy hogyan nem jutottak még eredményre. Kijelentette, hogy nem bánja, ha kellő felügyelet mellett visszavonulnak és maga is visszavonul velük. Már teljes napja tartott a tárgyalás és a lámpákat kezdték gyujtogatni a teremben. Kezdték rebesgetni, hogy az esküdtszék soká fog együtt ülni. A hallgatók egyrésze elszéledt, hogy valami frissítő után nézzen. A vádlottat a terem hátterébe vitték, ahol helyet foglalt.

Mr. Lorry, aki szintén elhagyta volt a termet, mikor az ifju hölgy és apja távoztak, most újra megjelent. Intett Jerrynek, ki a megcsappant érdeklődés következtében most már igen hamar az oldala mellett termett.

— Jerry, ha valamit enni akar, akkor most elmehet. De maradjon a közelben. Ugyis meg fogja hallani, ha az esküdtszék visszatér. Egy pillanatra se maradjon el, mert az ítéletet majd el kell vinnie a bankba. Hiszen maga a leggyorsabb küldönc a világon, sokkal előbb ott lesz Temple-Bar mellett, mint sem hogy én odaérnék.

Jerry bólintott; igen szépen meghajtotta magát a szép dicseretért, meg a kapott shillingért is. Mr. Carton e pillanatban melléjük lépett és megérintette a karját Mr. Lorry-nak.

— Hogy van az ifju hölgy?

— Nagyon oda van szegényke, de az apja erősen vigasztalja. Most sokkal jobban érzi magát, mert már nincs a tárgyalóteremben.

— Majd megmondom a vádlottnak. Nem illenék, ha olyan előkelő bankember, mint kegyed, a nyilvánosság előtt szót váltana vele.

Mr. Lorry elvörösödött. Mintha valaki nagyon is intim dolgát szellőztette volna. Mr. Carton megindult a birói emelvény mögé. Kifelé haladt; Jerry követte. Csupa szem, fül és túske volt.

— Mr. Darnay!

A rab előrelépett.

— Biztosan érdekli, hogy van a kis tanu, Miss Manette? Már egészen jól van. Már elmúlt az izgalma; nem ájult el.

— Igazán nagyon sajnálom, hogy én voltam mindennek az oka. Nem tolmácsolná neki részvéteimet a dolog fölött?

— Megtehetem. Ha éppen kívánja . . .

Mr. Carton olyan nemtörődömséggel mondta ezt, hogy az már szinte szemtelenségszámba ment. Ott állt, félig elfordulva a rabtól. A könyökét hanyagul a birói emelvény korlátjához fektette.

— Igen kérném. Fogadja érte hálás köszönetemet.

— Mit gondol? — kérdezte Mr. Carton, még mindig féloldalt fordulva. — Mi lesz? Mit kap?

— El vagyok készülve a legrosszabbra.

— Legokosabb, ha az ember a legrosszabbra készül. Az a leghelyesebb. De nekem úgy rémlik, hogy ez a visszavonulás az ön javát célozza.

Nem volt megengedve, hogy ott ácsorogjanak a birói emelvény körül. Jerrynek menni kellett. Otthagytá maga mögött ezt a két embert, akik annyira hasonlítottak egymáshoz arcban — és annyira nem hasonlítottak egymáshoz modorban és felfogásban, — egymás oldala mellett. Mindkettőnek arcvonásait visszavetítette felülről a tükör.

Keservesen, hosszadalmasan mulott el másfél óra lent, az ítéletre várakozó tolvajok, csirkefogók és gonosztevőkből álló hallgatóság sorai között. Huspástétom- és sörszagu volt újból a levegő; maga a gyors küldönc is jól megvacsorázott már és most kényelmetlenül feszengett egy pad szélében. Szunyókálni készült, mikor erősbödő zaj ébresztette fel. Emberek zömök sorokban csoportosultak befelé; újra megkezdődött az egymástaszigálás, egymás vállára való kapaszkodás.

— Jerry! Jerry! — Mr. Lorry, alig ért az ajtóhoz, hívta a bank küldöncét.

— Itt vagyok, uram! Valóságos küzdelembe került a viszszejövetel! Itt vagyok, uram! Itt, ni!

Mr. Lorry egy papirszeletet nyújtott át a küldöncnek a csőcseléken keresztül. — Gyorsan! Gyorsan! Megvan!?

— Itt van nálam, uram!

Gyors betűkkel volt odavetve a papirszeletre: „*Felmentették!*“

— Ha most mondtad volna, hogy „Vissza az életbe“, akkor legalább megértettem volna az üzenetedet, — morgott magában Jerry.

Azonban nem volt alkalma, hogy mondjon, vagy tegyen valamit, mert rohanva tartott kifelé Old-Baileyből. Utána olyan vehemensen tolongott ki a tömeg, hogy majd a lábait gázolták le. A hangos zümmögés most az utcákat öntötte el; mintha a legyek százai más területet keresnének.

IV. FEJEZET.

Gratulálnak.

A törvényszék rosszul világított folyosóiról kifelé özönlött a rengeteg emberhus, amelyik egész napon által ott gözölgött belül. Manette doktor, a leánya, Manette Lucie, Mr. Lorry, a védőügyvéd és megbízottja, Mr. Stryver, valamenynyien Mr. Charles Darnay körül állottak, aki abban a pillanatban szabadult fel a szörnyü vád alól és élénken gratuláltak.

Még sokkal jobb világítás mellett is igen nehéz lett volna Manette doktorban a párisi padlásszoba cipészét felismerni. Az arca csupa intelligencia, a tartása igazi uriemberé. De ha az ember kétszer látta, újra mindig látni szeretne volna. A figyelő embernek feltűnt mély, szomorú hangja. És hogy időközökben valami a kedélyére telepedett: ez a valami beszédközben is elhallgattatta, ha semmi oka se volt a hallgatásra. És ha erős külső megrázkódtatás érte, — mint ott is, a tárgyaláson, — akkor teljesen összeroppant. Ilyenkor majdnem úgy festett, mintha az értelme homályosulna el. És ez a hangulat sokszor minden külső ok nélkül nehezedett rá. Akik nem ismerték a történetét, azok előtt olyan érthetetlen volt mindez, mintha egy valóságos Bastille árnya szállott volna rá.

Egyedül a leányának volt meg a tehetsége hozzá, hogy elvárásolja a kedélyét és elhessegesse ezt a szörnyü árnyat a homlokáról. Ő volt az aranyfonál, amelyik egy elfeledett nyomoruságos korszakot összekötött egy régmulttal, ragyogóval. És amelyik a jelenben világított neki. Ha kedves, lány hangját hallotta, ha szép arcát látta, ha kezét érintette: mindez majdnem mindig, minden esetben rendkívül jó hatással volt rá. Voltak ugyan pillanatok, amikor még a leányka szeretetre-

Gratulálnak.

Орденъ Св. Анны 1-го класса

méltósága és bája is hiábavaló volt. De ez olyan ritka volt, hogy Lucie úgy vélte: mind ritkább lesz az ilyesmi; végre megszűnik magától.

Mr. Darnay hálásan, forrón csókolta a kezét. A leánykától Mr. Stryverhez fordult, akinek hálás köszönetet mondott. Ez a Mr. Stryver még alig volt túl a harmincon. És husz évvel idősebbnek festett. Elhizott gentleman volt, vörös, hangos, nem volt keztyüskezű és nem szokott lakatot tenni a szájára. Meg volt az a szokása (fizikai és erkölcsi értelemben), hogy be tudott furakodni minden társaságba. Belebeszélt mindenbe és résztvett mindenben, ami véleménye szerint felfelé tolhatta az életben.

Még rajta volt a birói talár és a paróka. Odanyomakodott klienséhez, de úgy, hogy emiatt szegény Mr. Lorrynak teljesen háttérbe kellett szorulnia.

— Örülök, hogy tisztességgel kihuzhattam a csávából, Mr. Darnay. Csuf, galád zsarolási manőver volt, gonosz aknamunka. De éppen azért könnyebb volt a siker.

— Egész életemre hálás leszek érte önnek, kétféle értelemben is. — Kliense megszorította a kezét.

— Mindent megtettem önért, Mr. Darnay, és remélem, nem voltam ügyetlenebb bárki másnál.

Miután szüksége mutatkozott annak, hogy valaki kijelentse, miszerint — „sokkal ügyesebb volt bárki másnál“, Mr. Lorry kimondta. Talán nem is volt e kijelentése teljesen ment minden érdektől, esetleg az is egyik oka lehetett, hogy viszszaakadjon az előbbi helyére.

— Gondolja? — kérdezte Mr. Stryver. — Hiszen velünk volt egész nap. Akkor tudnia kell. Hiszen ön is üzletember.

— És mint ilyen, — a törvénytudó férfit, Mr. Stryver, most éppugy visszagyomrozta a kis csoportba, ahogy az előbb kigyomrozta onnan, — vagyis, mint üzletember, megkérném Mr. Manette-et, vessen véget a konferenciának és küldjön bennünket mindnyájunkat haza. Miss Lucie egészen halovány, Mr. Darnaynek igen rossz napja volt; valamennyien el vagyunk fáradva.

Csak beszéljen egyes számban, Mr. Lorry, — vélte Mr. Stryver, — előttem még egész éjjeli munka áll. Beszéljen csak kérem, egyes számban.

— Hiszen magamért beszélek, meg Mr. Darnayért, meg Miss Lucie-ért, Miss Lucie, mondja, kérem, nincs igazam? — Nyomatékkal tette fel a kérdést, egy pillantást vetve a fiatal lány apjára.

Manette doktornak jéggefagyott az arca. Furcsa tekintettel kémlelte Darnayt. Erősen, majdnem vészesen nézegette; volt a pillantásában hitetlenség és gyanakodás. És félelem is

volt ebben a pillantásban. És ezzel a furcsa kifejezéssel együtt, mintha a gondolatai újra egészen másfelé kalandoznának.

— Apám! — Lucie gyengéden megérintette a karját.

Manette doktor lerázta magáról az árnyakat és leánya felé fordult.

— Menjünk haza, apa!

Az apja hosszú lélekzettel felelt:

— Menjünk.

A felmentett rab barátai mindenfelé elszéledtek. Ugy vélték, — maga a rab is úgy nyilatkozta ki, — hogy aznap ugysem fogják már elereszteni. (Szabadulni akart tőlük.) A folyosókon, az udvarokon, már majdnem minden lámpát eloltottak. A vaskapukat kezdték nagy zajjal és csörömpöléssel csukogatni. A szörnyű hely magára maradt, holnap reggelig, mikor újra megkezdődik a munka: akasztófák működésbe kerülnek, a deres, a kaloda, az égetővas munkába lép. Atyja és Mr. Darnay között, Manette Lucie kiért a szabad levegőre. Kocsit hívtak; apa és leánya beszálltak.

Mr. Stryver még az előbb elbucsuzott tőlük, hogy visszatérjen az öltözőbe. Ottmaradt egy harmadik személy is, aki nem csatlakozott az előbb a csoporthoz. Nem szólt hozzájuk egy szót sem. Ez a valaki a falnak támaszkodott, ott, ahol a legmélyebb volt az árnyék. Lassan haladt ő is a többiek után; utánapillantott Mr. Manette és leánya elgördülő kocsijának. Most odalépett Mr. Lorryhoz és Mr. Darnayhoz, akik a kövезeten állottak.

— Ugy, Lorry ur! Az üzletember most már nyíltan szólhat Mr. Darnayval, mi?

Senkisem gondolt Mr. Carton közbelépésére és esetleges befolyására a mai tárgyalás közben. Nem vett észre senki semmit? Most már ő is átöltözött, de ettől nem lett a külseje előnyösebb.

— Darnay ur, ha maga tudná, micsoda konfliktus keletkezik egy ilyen üzletember elméjében, mikor ennek az elmének természetes jóindulat és üzlet egyformán sugall tanácsot, akkor mosolyogni kényszerülne.

Mr. Lorry elvörösödött. Ingerülten mondta:

— Az előbb is tett már ilyesmire célzást, sir. Mi üzletemberek, a Firmát, cégünket, szolgáljuk. Mi nem vagyunk urai sajátmagunknak. A cégre kell gondolnunk; nem gondolhatunk sajátmagunkra.

— Tudom, én ezt jól tudom, — felelt könnyedén Mr. Carton. — Ne bosszankodjon, Mr. Lorry. Van maga olyan jó üzletember, mint akárki más. Talán jobb is; merem állítani.

— És aztán, uram, — Mr. Lorry nem is hallgatott rá, — nem is igen értem, mi dolga önnek ebben az ügyben? Ha meg-

bocsát, — hiszen olyan sokkal idősebb vagyok önnél, — nem is igen látom, mi dolga önnek ebben az egészben.

— Dolgom! Üzleti dolgot ért, mi? Olyan csakugyan nincs, — felelt Mr. Carton.

— Kár, hogy nincs.

— Magam is azt tartom.

— Mert ha volna, — folytatta Mr. Lorry, — akkor talán avval többet törődne.

— Az Isten áldja meg magát, dehogy! Világért se törődnék vele, — mondta Mr. Carton.

— Nos, uram! — kiáltott Mr. Lorry, akit ekkora közöny teljesen felpaprikázott, — az üzlet igen jó dolog és igenis tiszteletreméltó dolog. Az bizonyos, az üzlet sok tekintetben kötött valami; hallgatással, megszorításokkal jár. Darnay ur, aki bőkezű ifju gentleman, legjobban tudja, mivel tartozik az üzletnek. Jó éjt, Mr. Darnay; Isten áldja meg, uram! Remélem, ez a nap azt jelentette, hogy most már boldog és derűs életnek néz elébe. Hé, kocsit!

Haragudott egy kicsit saját magára is, de még jobban a védelem ügyvédjére. Mr. Cartonra. Mr. Lorry beletemetkezett a kocsijába és vitték Tellson bankja felé. Carton, aki valamelyest portói borszagu volt és nem látszott egészen józannak, Darnayhoz fordult:

— Furcsa véletlen, hogy mi ketten így összetalálkoztunk. Furcsán érezheti ön is magát, amint itt áll egyedül, hontalanul, az utcára dobva ki.

— Én, — felelt Darnay Károly, — még alig birom felfogni, hogy újra e világhoz tartozom.

— Nem is csodálom, még nem régen a másvilághoz tartozónak képzelhette magát. Hiszen egész gyöngé még a hangja.

— Kezdem úgy érezni, mintha magam is elgyöngülnék.

— Mért nem megy vacsorázni? Én szépen megvacsoráztam azalatt, amíg a hájfejűek azon tanakodtak, hogy melyik világhoz is csatolják önt: ehhez az árnyékvilághoz, vagy az igazihoz. Majd megmutatom, hol a legközelebbi vendéglő, ahol jól lehet étkezni.

A fiu karját a magáéba öltötte és a Ludgate Hill-en át a Fleet-street-re vitte s egy vékony mellékutcán át egy ismert étkezőhelyiségbe. Itt egy kisebb szobába vezették őket, hol Darnay Károly hamarosan visszanyerte erejét, miben az egyszerű, jó vacsora segítségére volt. Jó bort is ivott; Carton átellenben vele, némán szemlélte őt a saját külön borosüvege mögül. Félig szemtelen modora itt sem hagyta el.

— No, Mr. Darnay: kezdi-e már érezni, hogy eme gyászos földgolyóbisunk lakója lett újra?

— Egészen meg vagyok zavarodva időt és helyet illetőleg. De azért azt már kezdem érezni, hogy a földön vagyok.

— Tudja, óriásmód elégtételt kapott.

Ezt valahogy keserűen mondta és újból megtöltötte a poharát. Jókora pohár volt.

— Ami engem illet, nekem az az egyetlen vágyam, hogy valahogyan elfelejtsem, hogy e világhoz tartozom. Én nem találok benne semmi örülnivalót — kivéve, ha jó borocska van előttem, mint ez, ni! Ebben a tekintetben hát nem igen hasonlítunk egymáshoz. Különben is azt kezdem hinni, hogy mi ketten — ön és én — nem sokban hasonlítunk egymáshoz!

Darnay Károly azt se tudta, mit feleljen. Még agyában zugott az egész nap izgalma; maga előtt látta a saját, durvább szövésű hasonmását. Olyan volt az egész, mint az álom. Nem talált szavakat. Nem is felelt.

— No, most már megvacsorázott, — mondta hirtelen Carton. — Nem iszik valakinek az egészségére, he? Mondhatna egy szép felköszöntőt.

— Kinek az egészségére? Micsoda felköszöntőt?

— Ni csak: hisz ott van a nyelve hegyén. Ott kell lennie; becsületistenemre! Akármi legyen, ha nincs ott!

— Akkor hát: Miss Manette!

— Legyen Miss Manette!

Mialatt a borát kiitta, Mr. Carton egyenes pillantással nézett a szemébe. Aztán koccintottak és Mr. Carton a saját poharát a vállán keresztül a falhoz vágta. Reccsenve tört darabokra; Mr. Carton csengetett és másikat kért.

— Csinos hölgyike; az ember szívesen segíti kocsiba így a sötétben, mi, Darnay barátom? — Carton újból megtöltötte a poharát.

A fiu összeráncolta a homlokát. Könnyedén csak annyit mondott:

— Ugy van.

— Szép ifju hölgyike; ha az ilyen szánja az embert és sir utána, az már valami! Milyen érzés az ilyen? Érdemes az ilyen szánalomért meg is halni, nem gondolja, Mr. Darnay?

Darnay újra nem felelt.

— A kicsike szemelláthatóan boldog volt, amikor átadtam neki az ön üzenetét. Nem mintha feltűnően mutatta volna; de én úgy tartom, igen örült neki.

E gyengédtelen célzás arra emlékeztette Darnayt, hogy ez a kellemetlen szomszéd itt előtte a saját szabad akaratából volt segítségére ennek a szörnyű napnak az eseményei-

ben. Megfordította a tárgyat és szívélyes köszönetet mondott fáradozásaiért.

— Nem számítok köszönetre; nem is érdemlem meg, — volt a hanyag felelet. — Nem volt nagy dolog, egészben véve és nem is tudom, mért tettem egyáltalán. Mr. Darnay: egy kérdést szeretnék önhöz intézni.

— Nagyon szívesen; jó szolgálataiért cserébe.

— Gondolja, hogy ön előttem különösebben rokonszenves?

— Igazán, Mr. Carton, — a fiu majdnem kijött a sodrából, — ezt a kérdést még nem tettem fel magamnak.

— Hát akkor tegye fel magának most.

— Legalább is úgy tett, mintha rokonszenvezne velem. A valóságban aligha hinném, hogy ezt teszi.

— Magam se hiszem, — felelt Carton. — Kezdem önt igen értelmes ifju embernek tartani.

— Ennek dacára — Darnay felkelt és csengetett — ez nem lehet akadálya annak, hogy a számlát kérjem. És remélem, mindketten jóbarátságban válunk el.

— Természetes! Természetes! — visszhangozta Carton. Darnay csengetett.

— Az egész számlát kéri? — kérdezte Carton.

Mikor Darnay igenlőleg felelt, Carton a pincért szólította:

— Hozzon ugyaneből még egy palackkal és keltsen fel tizkor.

Kifizették a számlát. Darnay Károly felkelt és jóéjt kívánt szomszédjának. Anélkül, hogy a maga részéről is jóéjt kívánna, Carton is felkelt. Mintha fenyegetés vagy mélységes megvetés volna a hangjában.

— Még egy szót, Mr. Darnay: azt hiszi, hogy részeg vagyok?

— Valamicskét ivott, Mr. Carton. Ugy hiszem.

— Ugy hiszi? Hisz látta, hogy iszom!

— Hát ha úgy akarja: láttam bizony.

— Hát akkor azt is tudja meg, hogy miért. Én egy rosszkedvű szamárvagyok. Nem törődöm a világon senkivel, de velem se törődik senki a világon.

— Ez igazán sajnálatos. Jobban fel kellett volna használni a tehetségét.

— Az meglehet, Mr. Darnay. És lehet az is, hogy nem. Ne legyen olyan nagyon büszke a józanságára. Nem tudhatja, mi történhetik. Jóéjt!

Mikor egyedül maradt, e furcsa lény gyertyát vett fel. Odament egy tükörhöz, amely mögötte függött a falon. Alaposan szemügyre vette benne sajátmagát.

— Különös rokonszenvvel viseltetsz iránta, — merogta a saját tükörképéhez. — Mért viseltetnél különös rokonszenvvel egy ember iránt, aki hasonlít hozzád? Különben is, nincs benned semmi szeretetreméltó; ezt jól tudod. Az ördög vigyen el! Hogy megváltoztál! Mit csináltál magadból! Jól teszed, hogy olyan ember után szaladgálsz, akiről azt látod, hogy mivé lehettél volna te magad! hogy mivé lehettél volna! Cserélj vele! Szeretted volna, ha azok a kék szemek téged néznek, ugye? Ha téged szántak volna ugy? olyan szenvedő arcúcal? Lássuk csak: valld be őszintén. Utálod ezt a kölyköt.

Visszatért, vigaszt keresve, a borához. Pár perc alatt kiitta az egészet és a karjára hanyatlott a feje. Elaludt. A haja az asztalt seperte. A gyertya olvadó faggyuja rácsepegett.

V. FEJEZET.

A Sakál.

Akkoriban ittak az emberek és a férfiak legtöbbször sokat ivott. Változnak az idők; javulnak a viszonyok és az emberek. Mérsékelt mennyiségű bor és punchital, mit akkoriban olyan uriember fogyasztott el egy éjjel alatt, aki magát igaz urnak és gentlemannek tartotta, ma vad tulzásnak tetszene. A törvény tisztas tudói semmiesetre sem maradtak vissza bachhanális ténykedéseikben ama kor többi gentlemanjei mögött. Mr. Stryver, aki széles vállalival erősen igyekezett arra, hogy kiterjedt és gyümölcsöző prakszisa legyen, ebben az egy tekintetben semmiesetre sem maradt honfitársai mögött. Nem maradt bizony mögöttük, csakugy, mint a törvény adagolásának szárazabb aktusaiban sem.

Kedvence volt Old Bailey-nek; minden osztályok pártfogoltja. Mr. Stryver lassan emelkedett felfelé annak a latorjának a fokozatain, aminek a vállát nekifeszítette. Old Bailey és a tárgyalások szeretettel ölelték magukhoz kedvencüket; és ő felfelé igyekezett erős vállalival egészen a Királyi Tábla Lord Chief Justice-e (főbírája) elé. Mr. Stryver pirosuló arcát ott lehetett látni naponta, kipiroslott mindig a fehér parókák tömkelegéből. Akárcsak valami nagy napraforgó halaványabb testvérei mellől.

Valaki megjegyezte egyszer a törvényszéken, hogy bár Mr. Stryver pompás szónok, kitűnő beszélőképességű ember, nincsenek skrupulusai, mindig kész és mindig bátor: hiányzik belőle az igazi jó ügyvédnek az az adománya, hogy ki tudja ragadni a legfontosabbat, a tulajdonképeni esszenciát, értelmet egy csomó előtte fekvő okmányból, iratból. Pedig ez az adomány a legfontosabb és a legszerencsésebb ado-

mánya a jó ügyvédnek. Utóbbi időben azonban e tekintetben örvendetes javulást mutatott. Minél jobban belejött az üzletbe, annál jobban kezdte megérteni a dolgok velejét és lényegét. Akármilyen későig fennmaradt este és ivott az ivókkal: reggel pontosan megjelent mindenütt és úgy tudta a leckéjét, mint az iskolásgyerek. Az éjjeli mulatozásokban Sydney Carton volt a cimborája.

Ez a Sydney Carton az emberek leglustábbika és legrosszabb reményekkel kecsegtető emberfia volt. Sülve-főve együtt lehetett látni a két cimborát. Amit ez a kettő egy-egy lejárási határidő között összeivott, azon meneszteni lehetett volna a király hajóját. Stryver-nek sohse volt olyan ügye, amelyikbe Carton ne lett volna belekeverve. Carton ott ült mindig: két keze a zsebébe mélyesztve és a mennyezetet bámulta. Ugyanabban a körben mozogtak és esti orgiáikat ugyanegy helyen végezték. Cartont sokszor a kora reggeli órákban látták, amint bizonytalan léptekkel és rendetlenül imbolygott a lakása felé. Mint az éjjeli csavargásából megtérő macska. Végezetül azok, akiket érdekelt a dolog, odanyilatkoztak, hogy bár oroszlánná Sydney Carton nem fog fejlődni soha, de egész helyes sakál lett belőle és eme szerény minőségében legalázatosabb és legminden hájjal megkentebb segítőtársává vált Stryver-nek.

— Tíz óra, uram, — ébresztette fel szundikálásából az étterem pincére ez illusztris férfiut. — Már tíz óra!

— Minek kelt fel?

— Azt tetszett mondani, hogy tíz órakor...

— Mit hogy tíz órakor? Este tíz órakor?

— Este tíz órakor; úgy méltóztatott...

— Ehe. Emlékszem már. Helyes; nagyon jó.

Már újra le is lankadt a feje és aludni készült. A pincér azonban avval akadályozta meg, hogy jó öt percig éktelen csörömpöléssel piszkálta a kandalló tüzét. Végtere a vendég felemelkedett, a fejébe vágta a kalapját és kifelé indult. A Temple felé fordult; kétszer megkerülte Kings Bench-et, aztán Stryver irodája felé loholt.

Stryver ügyvédbojtárja — ő sohse vett részt a két jó barát értekezésein — régen hazament már. Maga Stryver főnök ur nyitott ajtót. Papucsban volt és hálóköntösben; a nyakán nem volt semmi, hogy könnyebben tudjon lélekezni. Volt a szemében valami vad, elmeredt és kutató. Az osztályabeli tulszabad életet élő emberek maszkja, Jeffries-től lefelé. Ilyen arcot sokat látni — legtöbbször művészet elnevezés és cégér alatt — tárlatainkon, lefestve, örök emléképen mindazokról a korokról, mikor Ital fontos szerepet játszott az emberek életében.

— Kicsit elkéstél, Emlékezőtehetség.

— Nem nagyon. Szokott idő; talán egy negyedórával később.

Sötét, könyvtárszobaszerű helyiségbe léptek, iratokkal, okmányokkal és íróasztalokkal teli, hol azonban hatalmas tűz lángolt. A kandalló lángja fölötti forralóban víz sustorgott. A papirok rengetege közepette egy asztal sima lapja világított, boros- és likőrösüvegekkel teli. Brandy, rum, cukor, citrom egészítette ki a csendéletet.

— Te már ugy látszik, megittad a részedet, Sydney.

— Mindössze két üveggel. A mai tárgyalás vádlottjával vacsoráztam, — vagyis inkább ő vacsorázott. Mindegy az!

— Különös trükk volt, Sydney, azzal a hasonlatossággal. Hogy ötlött fel neked? Hogy jutott eszedbe?

— Ugy néztem, hogy csinos a kölyök. Aztán arra gondoltam, hogy én is ilyen fickó lehettem volna, ha egy kis szerencsém van.

Mr. Stryver ugy kacagott, hogy a hasa remegett belé. — Te, meg a szerencséd, Sydney! Munkára, fiu!

Gonosz kedvvel, a sakál megoldotta a ruháit. Egy melékszobába lépett, ahonnan nemsokára nagy hidegvizes korsóval és mosdótállal tért meg. Majd két hatalmas törülközőt hozott; ezeket bemártotta a hideg vízbe, félig-meddig kicsavarta, aztán a fejére kötötte. Elég csunya látvány volt. Aztán leült az asztalhoz és annyit mondott csak: „Készen vagyok.“

— Hallod-e Emlékezőtehetség. Ma nem lesz sok vacakolódás. Mr. Stryver jókedvű volt. A papirjai között keresgélt.

— Mégis, mennyi?

— Mindössze kettő.

— Előbb a nehezebbiket add ide.

— Nesze, fiam. Rajta!

S az oroszán maga egy kényelmes heverőre vetette magát a tűz mellett, a palackokkal megrakott asztal előtte. Mindketten szakadatlanul igénybevették a borospoharakat, de mind a kettő egész ellenkező mód. Az oroszán az óraláncával babrált és a tűzbe pislantott; itt-ott valami könnyebb természetű üggydarabbal kacérkodott, a sakál összehuzta a szemöldökét és olyan mélyen volt belemerülve a munkájába, hogy sokszor még a szemét se vetette fel, amikor újra a borospohár után nyult. Sokszor annyira elmerült a munkájában, hogy kezében a pohárral, a száját kereste. Kétszer-háromszor is megtörtént, hogy az előtte fekvő üggy annyira összebogozódott, hogy a sakál felkelt és újra vizbemártotta a törülközőit. A mosdótálhoz tett látogatásaiból olyan furcsa külsővel és olyan bepólyált, vizes fejjel tért meg, hogy alig látott és an-

nál furcsább volt a maszk, mert az arckifejezése halálosan komoly, sőt komor.

Végezetül a sakál összehordott mindent és a kész lakomát az oroszlán elé teregethette. Kezdte elmondani az ügy mibenlétét. Az oroszlán óvatos figyelemmel hallgatta. Jegyzeteket készített; megjegyzéseket tett és a sakál mindenben segítségére volt. Mikor megemésztette az egészet, az oroszlán újra a mellényzsebébe csusztatta az ujját és lefeküdt, hogy gondolkodjék.

A sakál jókora pohár itókéval vigasztalhatta magát és új borogatást engedélyezett a fejének. Mindezeket az oroszlán ugyanolyan hidegvérrel nézte és csak akkor tett egy erőteljesebb mozdulatot, mikor az óra elverte a hajnali hármat.

— No Sydney; kész a munka. Tölts meg egy korsót friss punch-al. — Így Mr. Stryver.

A sakál leszedte a fejről a törülköző-kendőket. Szinte gőzölögtek! Megrázta magát, ásított, rángatózott, nyujtózott.

— Ma nagyon ügyes voltál Sydney azokkal a koronatanukkal. Minden egyes kérdés elevenre talált.

— Micsoda, hát nem vagyok mindig ügyes?

— Nem mondom, hogy nem vagy. De mitől lett olyan furcsa kedved? Ugyan tölts, öreg, oszt igyál.

A sakál rosszalólag morgott és újra megtette, amit kívántak tőle.

— Az öreg Sydney Carton Shrewsbury Schoolból! — Stryver a kezével integetett, mikor így előtte állott barátja, akinek a multját és a jelenét tekintette át. — A bolondos, öreg Sydney. Hol fönt van, hol mélyen lent, ahogy a kedve hozza magával. Hol a fellegekben táncol hangos jó kedvvel, hol a legfeketébb poklok mélyén borong!

— Valahogy így van, — sóhajtott a másik. — De mindig ugyanaz a Sydney és a szerencséje is mindig ugyanaz. Ugye akkor is mindig más fiuk feladatait készítettem el; az enyém nem volt készen soha!

— Miért nem?

— Isten tudja. Ugy látszik így volt megírva.

Ugy ült ott, a két keze a nadrágzsebében, a lábait előre nyujtotta. A tűzbe bámult.

— Carton, — a barátja teljes sulyával feléje fordult, mintha a tűz lett volna az, amelybe minden igyekvés hullott és mintha ez egyetlen baráti szivesség, amit az ember a jó öreg Sydney Carton-nal (Shrewsbury-School) tehetett, az lett volna, ha széles vállával nekigyomrozta volna a kandallónak, — tudod, te valahogy mindig suta ember voltál. Nincs erélyed; nincs kitüzött cél előtted. Ugyan nézz csak meg engem!

— A fenét! — Sydney hangja most könnyedébb volt és

a nevetése is kedélyesebb. — Csak erkölcsprédikációkba ne kezdj!

— De igaz is: mondd, hogy csináltam én azt, amit csináltam és hogy csinálom még most is?

— Részben úgy csináltad, hogy fizettél nekem, hogy segítsék neked. De látod, nem érdemes nekem morálprédikációt tartani, kár a beszédért, a léleketért, amit meg akarsz csinálni, azt te ugyanis megcsinálod! Te, barátom, hiába mindig az első sorban voltál, én pedig mindig mögötted, hátul.

— De nekem is csak el kellett érnem azt az első padot: hiszen én se születtem ott, nem igaz?

— Én nem voltam jelen ez aktusnál; nem láttam. De az a véleményem, hogy igenis az első padba születtél bele. — Carton felkacagott és most mindketten nevettek.

Még Shrewsbury előtt, Shrewsburyben és Shrewsbury után! Te mindig fellelted azt a helyet, amelyik megilletted. Én nem mindig oda csöppentem, ami engem illetett meg. De már akkor is, mikor együtt diákoskodtunk a Quartier Latinben és francia nyelvet, meg francia jogot tanultunk, — meg egyéb franciaságokat, amikből édes kevés hasznunk lett, — te, tudod, mindig voltál valahol, én pedig nem voltam seholse.

— Aztán kinek a hibája volt?

— Becsületesemre, nem vagyok egészen biztos benne, hogy nem volt-e a te hibád. Te mindig magas lóháton ültél; mindig könyököltél, mindig szaladtál és mindig gyomroztál; nekem már nem maradt semmi, csak a csend, nyugalom, munka. De hát szomorú dolog, ha az ember úgy elgondolja — a saját multja! Különösen most, hogy nemsokára megvirrad. Beszélj valami másról, mielőtt elmegegyek.

— Rendben van! Gyere no; igyál a csinos kis tanu egészségére! — Stryver magasra emelte a poharát. — Most már jobb kedved van?

Ugy látszik nem lett jobb kedve, sőt szomorubbá vált.

— Csinos tanu, — morogta és a pohár fenekére nézett. — Éppen elég volt a tanukból tegnap és ma együttvéve: micsoda csinos kis tanuról beszélsz itt össze-vissza?

— Hát a festői doktor leányáról, Miss Manetteről.

— Ó! és csinos?

— Hát nem csinos?

— De nem ám.

— Te ember! hisz az egész hallgatóság mind őt bámulta!

— Füttyülök az egész hallgatóságra. Mióta szokták a szépséget az Old Baileyben bírálgatni? Az az aranyhaju baba tán?

— Tudod, Sydney, — Mr. Stryver éles szemmel tekintett a barátjára és vörös arca előtt végighuzta a kezét, — nekem

egészen úgy rémlett, hogy te igenis erősen rokonszenvezel az aranyhaju babával, igen gyorsan észrevetted, mi baja az aranyhaju babának!

— Még hogy én igen gyorsan észrevettem! Ha lány — baba vagy nem baba — két arasznyira ül egész nap a férfiember orra előtt, hát akkor látni kell aztat, ha nincs is pápaszem az ember orrán. Nem bánom, iszom veled az egészségére, de hogy szép lenne, azt már nem! No; nekem elég az itókából; megyek aludni.

A gazda kikísérte a vendégét az előcsarnokba és levilágított a gyertyával a lépcsőkön. A keskeny ablakokon akkor már beszűremkedett a nappal világossága. Szomorú volt a levegő és hideg, mikor az ügyvéd kiért az utcára. Az ég felhőborított; vigasztalan és szürke. Hideg és ölmos volt a folyó is; úgy festett az egész táj, mint elhagyatott pusztaság. Párás köd emelkedett felfelé, a föld várta a napot. Mintha ez a köd a pusztaság homoksivatagja lenne! Nemsokára kibukkan a nap, hogy birtokába vegye a várost.

Önmaga csupa vesztett erő, köröskörül pusztaság — ez az ember megállt szomorú utjában egy terrazon a folyó fölött. Előtte teljes vad, összevisszaságban a város; becsületes törekvések, önmegtartóztatás, önfeláldozás, kitartás és egyéb erények fészkel! Látomás csak; ilyen várost a lelki szemei elé csak a képzelete varázsolhat. Milyen pompás utak! a szerelem tündököl a pompás szobrok szép arcán. Kertek! az élet minden gyümölcse függ a fákról alá — a Remény vizei apró, vígpatakok. Csak egy pillanatig tartott az egész. Az ember nemsokára elveszett a házrengetegben. Majd hosszú, keskeny lépcsőkön tartott a lakása felé. Egy elhanyagolt ágyra ruhástól dőlt rá. Az a vánkos hamar megtelt elpazarolt könyvekkel.

Olyan nagyon szomorúan kelt föl a nap. A legszomorubb dologra süttött rá: egy tehetséges, erős férfire, akiben emberi indulatok éltek; jó indulatok, de képtelen arra, hogy őket irányítsa. Nem tud magán segíteni, tehetetlen, nem tud küzdeni a boldogságért, nem bánja, ha a bánat lassan-lassan testélelkét felemészti.

VI. FEJEZET.

„Sokszázan.”

Doktor Manette nyugalmas otthona egy csöndes utcá-
sarkon volt, nem messze a Soho square-tól. Egy szép vasár-
nap délután — akkor már négy hónap múlt el az árulási tár-
gyalás izgalmas napja óta és úgy elfelejtették az egész dolgot,
mintha a tenger rég elnyelte volna — Mr. Jarvis Lorry és
Clerkenwell csendes utcáin át igyekezett a doktorék lakása
felé, hol is a vacsoráját volt majd elköltendő. Miután elég
gyakran fulladt bele amaz igyekezete, hogy összeköttetésük
kizárólag üzleti legyen, a tehetetlenség mocsarába, végre be-
adta a derekát és baráti viszonyba lépett a doktorral és an-
nak családjával. Az a csöndes sarokház életének egyik derüs
részévé változott.

Ezen a bizonyos igen szép vasárnapon Mr. Lorry tehát
a Soho felé irányozta lépteit és pedig három okból kifolyólag
kora délután. Először is, mert ilyen szép vasárnapokon
majdnem mindig kísértált vacsora előtt a doktorral és Lucie-
vel, másodszor, mert kevésbé szép vasárnapokon is velük töl-
tötte a napot, mint a ház barátja — beszélgetett, olvasott,
vagy együtt nézdegélt ki velük az ablakon, ahogy a sorrend
magával hozta. Harmadszor pedig, mert néminemű kis aggo-
dalmi támadtak és eme akaratos aggodalmakat akarta ma-
gától elhessegetni azáltal, hogy olyan időtájban érkezett, ami-
kor a doktor háztartásának apróbb ügyes-bajos dolgait leg-
inkább lehetett megtárgyalni.

Barátságosabb sarkocska annál a sarkocskánál, ahol a
doktor lakott, nem volt található Londonban. Nem volt benne
átjáró és a lakás utcai ablakai egy kedélyes kis zárt folyosó-
nak voltak kiképezve, amelyben igen jól esett az üldögélés,

visszavonulás. Az Oxford-roadtól északra akkor még nem volt olyan sok ház, de annál több a kert, teli duslombu, majdnem erdőszerű fákkal, a magas füben vadvirágok nőttek és javában nyilott a vadrózsa millió kis virága. Ennek megfelelően a Sohoban falusias volt a légkör és friss a levegő; nem a nincstelének szegény negyede volt ez, ahol a hajléktalanok tömörültek egybe. Kissé északabbra, szép, hatalmas kőkerítések mögött ebben az évszakban sokszor alig bírta el terhet a barackfa.

Szikrázva égett a nyári nap a kis sarokházon reggelenként. Mikor azonban forróvá gyult a tüzes sugár: árnyékba került a kis ház. Olyan árnyékba, amiből kellemes volt tekinteni a környező ragyogásba. Hűvös, kellemes és vidám helyecske volt; kitünő visszhangjáról híres és a zsbongó utcák elől menekülőnek valóságos csendes kikötő.

Olyan volt a doktor háza, mint a horgonyt vetett csendes, nyugodalmas bárka. A nagy, csendes háznak két emeletét bírta bérbe a doktor. Nappal elég élénk volt ez a ház; látogatók jöttek-mentek. De éjjel minden zaj, jövés-menés ki volt innen zárva. A házat egy kisebb épülettel egy udvar kötötte össze. Ebben az udvarban hatalmas platánfa zugott-zugott örökké; hátul orgonakészítő lakott és ezüstöt kopácsoltak; valami titokzatos óriás aranyat is vert, ott mutatott befelé a főbejáraton az erőteljes, arany kar. Mintha saját-magát is aranyból verte volna — és mintha a látogatókat is arannyá akarná verni. E mesterségek zaja azonban elhalt az udvaron; egy magános lakó a felsőbb emeleten használta csak itt-ott a lépcsőházat. Vagy egy-egy munkásember onnan hátulról haladt át a hallon, amint a kabátját huzta magára. Vagy az arany óriás ütött egyet, tompán, az aranytömbre. Ezek a zajosságok is azonban csak azok a kivételek voltak, melyek a szabályt megerősítik — arról tanuskodtak, hogy a hátsó udvar platánfáinak fecskéi, madarai nem unatkoztak és külön életet éltek hétfőtől szombatig.

Manette doktornak itt olyan páciensei voltak, akiket részben jó hírének köszönhetett, részben pedig olyanok, akiket érdekes történetéről kiszivárgott hírek csábítottak hozzá. Nagy volt a tudása, ügyessége és szakismerete; kísérletei messzi földre vitték a híret. Eléggé keresték; keresett annyit, amennyire szüksége volt.

Mr. Jarvis Lorry mindezeket jól tudta. Ismerte a helyzetet, mikor ezen a szép vasárnap délután meghuzta a csendes ház kapujának csengőjét.

— Itthon van Manette doktor?

— Várják.

— Itthon van Miss Lucie?

— Szintén hazavárják.

— Itthon van Miss Pross?

Esetleg itthon van. De ezt a szobalány nem mondhatja meg teljes határozottsággal, mert még nem tudja, mik a szándékai a missnek a látogatókkal szemben.

— Miután magam is itthon vagyok, — mondta Mr. Lorry, — hát majd felmegyek magam.

Bár a doktor leánya nem sokat tudott szülőhazájáról, azt az egy francia tulajdonságot mégis örökölte az apjától, hogy sokat csináljon kevés eszközzel, mi is hasznos és kellemes jellemvonása a francia nőnek. A butorzat egyszerű volt, de a sok kézimunka, csecsebecse olyan csinosná, lakályossá tették ezeket a szobákat, hogy valóságos oázis volt; a színek szépen voltak elrendezve, az ellentétek igazi, kifinomult izlésre váltottak. Gyöngéd kezek, tiszta látás és jó izlés tanujele mindenütt. Mindez magában véve olyannyira kellemes és úgy dicséri az alkotóját, hogy Mr. Lorry darabig szinte önfeledten állt meg. Mintha az asztalok és székek kérdeznők őt, — a maguk módján, — hogy tetszenek ebben a formában?

Három-három szoba volt egy emeleten. Tárva-nyitva az ajtók, hogy a levegő szabadon járhasson-kelhessen valamennyiben. Mr. Lorry mosolygott, mikor valamennyit olyan egyformán izlésesnek találta és derüsen járt az egyikből a másikba. Az első szoba volt a nappali; ez volt a legszebb, itt voltak Lucie madárkái, virágai és könyvei. Munkaasztal-kája, festőállványa és vízfestékei. A másik az orvos fogadószobája volt. Ezt egyuttal ebédlőnek használták. A harmadikra már az udvarból vetette a platán örökké változó árnyékát. Ez volt az orvos hálószobája. A sarokban — ime, a cipész padkája! Mellette a szerszámok. Mintha csak ott állna a szörnyű bérház ötödik emeletén, a kocsma fölött, Saint Antoine külvárosában Párisban.

— Csodálom, — gondolta el Mr. Lorry — hogy így magánál tartja szenvedésének a tanujelét! — Ki is mondta hangoosan, amit gondolt.

— Nincs ezen mit csodálkozni, — szakította félbe valaki.

Ezt Miss Pross mondta, az a vad, vörös nőszemély, az a bizonyos erőskezű nőszemély, akit a Royal George Hotelben, Doverben ismert meg.

— Azt hinné az ember... — fejtegette Mr. Lorry.

— Hm! Mit hinne az ember? — mondta Miss Pross és Mr. Lorry nem mert ellenkezni.

— Különben hogy van? — kérdezte a hölgy élesen. De érezni lehetett a hangjából, hogy nem haragszik.

— Köszönöm, én elég jól vagyok, — mondta félienken Mr. Lorry, — és hogy van ön?

— Nem olyan nagyszerűen, — felelt Miss Pross.

— Csak nem tán?

— De igenis! — így Miss Pross. — Bajban vagyok a cserebogarammal.

— Ugyan?

— Ugyan hát; az Isten áldja meg, ne mondja mindig ugyanazt. Halálra bosszant. — Így Miss Pross, akinek a tömör rövidség — ellentétben megjelenésével — jellegét képezte.

— Valóban? — védekezett Mr. Lorry.

— Valóban! az se valami nagyszerű, de mégis jobban hangzik, — vélte Miss Pross. — Bizony elég bajom van vele.

— Mi az oka, ha szabad kérnem?

— Semmi kedvem eltűnni, hogy egész sereg ember lógjon itt naponta, akik semmit se méltók Cserebogárhoz... Valamennyi gondját akarja viselni...

— Emiatt jön a sereg ember?

Jellegzetes volt e hölgyben (mint ahogy előtte és utána is soknak megvan ez a jellegzetessége), hogy amikor valamiről kérdezték, majdnem mindig tulzásba esett.

— Százan is! — vélte Miss Pross.

— Szent Isten! — Mr. Lorry azt gondolta, hogy a legjobb lesz most ezt a szót használni.

— Elég régóta vagyok együtt a kis szivemmel — és kis szivem jól megfizetett érte. Biztosan nem is tartott volna el olyan jól, arra leteszem az esküt, ha magam tudtam volna olyan jól eltartani magamat. Vagy őt is. Hiszen vele vagyok, mióta tizesztendős. Bizony, ezzel a dologgal most elég baj van.

Mr. Lorry nem tudta volna megmondani, hol székel a baj. Bólintott; fejét, eme fontos alkatrészt, harangnak használván és Mr. Pross állítását ezzel igazolván.

— Mindenféle emberek: semmirevalók és tökfilkók, akiknek tulajdonképpen semmi dolguk errefelé, teszik a szépet a kicsinek, — panaszkodott a hölgy. — Mióta maga elkezdte...

— Még hogy én elkezdtem, Miss Pross?...

— Hát nem maga kezdte? Ki adta vissza az életnek az apját?

— Ha így gondolja... Hogy evvel kezdődött...

— Hát csak nem véli tán, hogy evvel végződött? Hát azért mondom. Nehéz volt már akkor is, mikor maga elkezdte. Nem mintha kifogásolni valót találnék Manette doktorban. Kivéve, hogy nem érdemli meg, hogy ilyen leánya legyen. Nem mintha szemrehányáskép mondanám, mert hát, ugye,

más nem lehetett az apja adott körülmények közt? De mégis csak nagy baj az, kérem, hogy százak meg százak adják itt egymásnak a kilincset és most már annyian vannak, hogy Cserebogár nem is törődik velem, már nem szeret...

Mr. Lorry tudta, hogy Miss Pross erősen féltékeny. De azt is tudta róla, mióta a családot jobban megismerte, hogy kissé tulzó és furcsa természete meg a bogarai mellett egyike a világ legönzletlenebb teremtményeinek. Ritkán találni ilyet nőben. Szeretete, imádata vak; valóságos rabszolgát csinál belőle. Ragaszkodik az ifjúsághoz ebben a másik nőben, amelyik elröppent a feje fölött; ragaszkodik a szépséghez, amelyik sohse volt az övé. Ezeket a tulajdonságokat megtagadta tőle a sors. És szereti átélni másokkal a reményt — reményt, mely sohse kapott erőre az ő életében. Mr. Lorry jól ismerte a világot; tudta, hogy semmi se olyan értékes, mint egy hű szív jó szolgálatai. Amelyikben magától kél életre minden és ahol nem adnak-vesznek; ahol az érzés nem érdek következménye. Mr. Lorry, bár magát kellően felvértezte e hölgy ellen, mégis teljességgel értékelné tudta őt. És beosztotta ama derék, szolgálattévő földi angyalok közé, amint keveset tudott a gazdag és előkelő hölgyek között, akik folyószámlát vezettek Tellson-éknál.

— Tudja, sohse volt és sohse lesz más ember a világon, aki Cserebogárhoz méltó, mint az egy Salamon, szeretett bátyámuram, ha szegény nem hibázta volna úgy el az életét.

Mr. Lorry ismerte már ezt a dolgot is. Szimpátiája Miss Pross iránt annyira ment, hogy kikérdezte őt élete, családi körülményei felől is. És akkor kitudódott, hogy eme Salamon szivtelen gazember volt. Kifosztotta Miss Pross teljes vagyonából, kiforgatta mindenéből; spekulált, házárdüzetekben vett részt és itthagya a hűgát a világban szegényen, minden nélkül. Nem volt senkije, a világban semmi támasza. Mégis, Miss Pross (eltekinve ettől a kis bajtól, amit a nővérenek okozott!) dicshimnuszokat tudott zengeni erről a férfiuról. És hogy tudott: az csak jobban emelte Mr. Lorry rokonszenvét Miss Pross iránt.

— Miután most véletlenül egyedül vagyunk és mert tulajdonképpen mindketten üzletemberek vagyunk, — mondta Mr. Lorry, miután visszatértek a barátságos nappaliba és szépen helyet foglaltak egymás mellett, — engedje meg, hogy megkérdezzem: a doktor, mikor Lucie-vel beszél, megemlékszik még a régi cipész-időkről?

— Soha.

— Aztán mégis ott tartja azt a padot, meg azokat a szerszámokat maga mellett?

— Hja! — Miss Pross megrázta a fejét. — De azt nem mondom, hogy nem gondol rá!

— Ugy véli, gyakran gondol rá?

— Bizony úgy vélem.

— De azt csak nem képzeli... — kezdte Mr. Lorry, azonban Miss Pross félbeszakította.

— Én nem képzelek soha semmit. Az ember ne képzeledjön. Az bennem nincs.

— Ó, kérem! kérem! Azonban, ugye, feltételezi róla? Mondjuk, hogy csakugyan feltételezi?

— Itt-ott.

— És akkor azt is feltételezi, — Mr. Lorry-nak nevető ránc húzódott meg a szemeszögletében s barátságosan figyelte a tüzes miszt, — hogy Manette doktornak esetleg megvan a dolgról a saját véleménye? A sok elmúlt év alatt, talán kialakult benne valami, hogy tulajdonképpen ki volt az oka rettentő szenvedésének? Talán még annak a nevére is gondol, aki mindezt a szenvedést okozta?

— Nem tétélezek fel ilyesmit. Annyit tudok csak, amennyit Cserebogártól hallottam.

— Vagyis?

— Ő azt tartja, élnek a doktorban ilyen gondolatok.

— Kérem, ne haragudjon, hogy ezeket a kérdéseket intézen önhöz, tudja, ez csak azért van, mert én olyan közönséges üzletember vagyok csak, maga meg szintén csak üzleti nő...

— Közönséges üzletember?

Mr. Lorry kívánta, bár ne tette volna ezt a jelzőt a nő szájába.

— Közönséges? dehogy is! De hogy visszatérjek az üzletre. Mondja, nem találja furcsának, hogy Manette doktor — aki sajátmaga csak úgy meg van győződve minden biztonnyal az ártatlanságáról, mint mi — hogy ne izgatná őt ez a kérdés? Nem mondom; engem nem is annyira foglalkoztat a dolog személyesen. Bár én is jó egynéhány év óta ismerem őt. De a szép leány! leánya, akit imádásig szeret. Vajjon ő nem foglalkozik-e ilyen gondolatokkal? Higyje el nekem, Miss Pross, nem azért beszélem ezeket, mert kíváncsi természetű vagyok és szeretek belekémlelni a mások életébe. Egészen különös érdek vezet.

— Hm. — Miss Pross a beszélő őszintesége valamelyest meglágyította. — Amennyire én megítélni tudom a dolgot, az az érzésem, hogy a doktor fél az egész históriától.

— Fél?

— Fél, és ugye, meg is lehet érteni, hogy nem kellemes neki az ügy. Hiszen szörnyű visszaemlékezés ez. Hiszen sa-

játmagát vesztette el ott! Azt se tudja szegény, mikor, hogyan vesztette el magát; mikor, hogyan lelte fel magát újból. Talán attól fél, talán még ma se biztos benne, nem vesztí-e el önmagát újra? És ha így gondolkodik, akkor bizony nem csoda, ha fél az egész ügytől.

Sokkal mélyebben, sokkal erősebben világította meg a helyzetet Miss Pross evvel a néhány szóval, semmint Mr. Lorry remélte.

— Igaz, — mondta. — És rettenetes csak rá is gondolni. Mégis, Miss Pross, nekem egy kétségem van. Arra gondolok, hogy jót tesz-e Manette doktornak, ha örökösen vele van ez a lehangoltság; nem hagyja nyugodni. Hiszen erre a mostani beszélgetésünkre is csak amiatt tértem ki, mert ő olyan gyakran lehangolt — mert kétségei lehetnek?

— Ezen nem lehet segíteni. — Miss Pross megrázta a fejét. — Ha az ember csak megemlíti a dolgot, mindjárt elkedvetlenedik. Jobb, ha nem is foglalkozunk vele. Ugy ám; nem szabad ezt a pontot érinteni, akár akarja az ember, akár nem. Sokszor felkel éjnek idején, ugy ám. Mi ketten, ott fölötte, halljuk, mint járkál fel és alá... Mintha újra a régi börtönében lenne. Olyankor a leányka lesiet hozzá. Aztán együtt járnak fel és alá... amíg csak meg nem nyugszik. De soha egy szót se szól arról, hogy igazában mi is bántja hát. A leányához legalább nem. Lucie legjobbnak véli, ha az ember nem is bolygatja. Hiszen a szeretete, a társasága ugyis mindig magához térítik.

Bár Miss Pross az előbb kijelentette, hogy neki magának régóta nincs képzelőtehetsége, mégis, mintha őt magát is kísértené itt-ott egy szomorú gondolat. Ő maga is fel s alá járt most; mintegy tanuságtételéül annak, hogy esetleg mégis csak van benne képzelőtehetség.

Említettük, hogy a sarokház a visszhangok háza volt. Közeledő léptek már igen messziről visszhangot vertek a csöndben. Mintha a Miss Pross beszédje nyomán csakugyan lépések keltek volna életre.

— Lám csak; hisz itt is vannak már! — Miss Pross véget vetett a kettejük beszélgetésének. — Most aztán nem-sokára százan is a nyakunkon lesznek!

Mondom, furcsa volt ennek a háznak az akusztikája. Mintha csakugyan egy nagy fül lett volna az egész ház. Ahogy Mr. Lorry ott állt az ablaknál és várta az apát és leányát, akinek a lépéseit hallották az imént, úgy rémlett: őket magukat sohse fogja megpillantani és azok a lépések nem jönnek közelebb. A visszhangok egyszerre haltak el a lépésekkel. Sokszor azonban olyan lépéseknek is visszhangja kelt, amelyekhez emberek nem tartoztak. Máskor meg semmi

visszhang se támadt, holott az ember már ott állt előtte. Végezetül azonban apa és leánya mégis csak megjelentek. Miss Pross lement a lépcső aljába, hogy üdvözölje őket.

Miss Pross, bár kicsit vadóc és vörös, sőt haragos volt a megjelenése, általában véve nem volt rossz külsejű, különösen most, mikor kedvencéről leszedte a kalapot. A zseb-kendőjével végigsimított rajta, leporolta. A kabátkáját szépen összehajtogatta, szépen lesimitotta a leányka aranyhaját. Olyan büszkén cselekedte ezt, mintha a saját haját simitaná el, ha véletlenül csábító szépségű hölgy lett volna. Kedvesen festett a kedvence is, amint átölelte és megköszönte a jóságát és tiltakozott az ellen, hogy miatta fárassza magát. De ez utolsó megjegyzését csak mókásan merte megkockáztatni. Másképp Miss Pross biztosan megsértődik; elmegy saját szobájába és sir. A doktor is kellemes látvány volt, ahogy őket nézte és megismételgette Miss Prossnak, hogy elkényezteti Luciet. Pedig a beszédje, a szeme pillantása csak úgy kényeztették a szőke szépséget, talán még jobban, ha lehetséges. Maga Mr. Lorry is kellemes látvány volt, amint apró parókájában hajladozott. Megköszönte az agglegények védangyalának, hogy késő éveire im mégis izelítőt adott neki az otthonból. Hanem nemhogy sokszázan nem jelentkeztek, de egyetlen ember se jelentkezett és Mr. Lorry hiába várta, hogy Miss Pross jóslata beteljesedjék.

Vacsora — és még mindig hiányzanak a látogatók számai. A kis háztartás vezetésében Miss Prossnak a földszinti régiók fölött volt feltétlen uralma. És ebben a szerepben kitüntette magát. A főztje szerény volt, de kitűnően tudta elkészíteni az ételt és csinosan tálalta fel. Valahogy félig franciás, félig angolos volt a konyhája. Mindenikből kiválasztotta a legjobbat. Miután a Miss Pross barátsága mindig praktikus természetű volt, körüljárta, kikutatta és kikémlelte Sohot és környékét, kikérdezte azokat, akik valamelyest konyvitottak a francia konyhához és itt-ott shillingekkel kényszerítette őket arra, hogy kulináris titkaikat felfedjék előtte. Franciák — ezen mélyre lesüllyedt gallok — hajlandók voltak elárulni e titkokat s eképpen Miss Pross olyan tudásra tett szert, hogy az az asszony és az a leány, akik tulajdonképpen szolgálták a házat, bámuló rajongással teltek el a tudománya iránt. Valahogy Hamupipőke öreganyjának tartották, aki ismerte a csodákat és a füvek varázsát. Pulykáért, nyulért vagy főzelékért küldte őket: s mire az az asztalra került, nem volt többé az, aminek hozták.

Vasárnapokon Miss Pross is a doktorékkal étkezett. Hétköznapokon azonban ragaszkodott ahhoz, hogy az ebédjét — sohse tudta az ember, hogy mikor — egymaga költse

el saját szobájában a második emeleten. A kék szobában: Igy, vasárnapokint, mivel Cserebogár azon igyekezett, hogy jól érezze magát, Miss Pross jól is érezte magát, úgyhogy ezek az ebédek mindig igen jól sikerültek.

Meleg nap volt; Lucie szerette volna, ha ebéd után a bort és a kávé t kinn a kertben, a nagy platánfa alatt szolgálják fel. Olyan melege volt, hogy forgott körülötte a világ; engedtek hát a kívánságának és szépen kivittek mindent a kertbe. Miss Lucie itt Mr. Lorry pohárnokának bizonyult és buzgón töltögette az öregur poharát. Körülöttük a házak titokzatosan világítottak le rájuk; a platánfa, a maga módján, regéket suttogott a fejük felett.

Az ám; a látogatók csak nem jöttek. Igaz, Mr. Darnay tette tiszteletét, amint ott ültek a platán alatt, de hát ő csak Egyetlenegy volt.

Manette doktor szívélyesen üdvözölte; Lucie is a maga részéről. Miss Pross szegényt azonban hirtelen erős gyomorgörcs lepte meg és így neki vissza kellett mennie a házba. Gyakran vettek erőt rajta ilyen gyöngeségek: családi körben úgy hívta az ilyen rohamokat, hogy „váratlan idegölés“.

A doktor igen jó hangulatban volt és egész fiatalosan íestett. Ilyenkor rendkívül erősen felötlött a hasonlatosság közte és Lucie közt. S ahogy ott ültek egymás mellett, Lucie feje apja vállán és az apa karja a Lucie székének támláján, kellemes volt nézni ezt a hasonlatot.

A doktor sokat beszélt; rendkívül élénk volt, a szelleme friss.

— Manette doktor, kérem, — mondta Darnay, ahogy ott ültek a platánfa alatt, — látta ön a Towert belülről? — Egész természetes volt, hogy erről a tárgyról szólt, akkortájt mindenki arról beszélt Londonban: London némely régi épületéről.

— Igen, voltunk ott Lucie-vel. De csak úgy véletlenségből, mert éppen arra jártunk. Azért jól megnéztük, hiszen olyan érdekes régi épület.

— Emlékszik rá, én soká voltam ott, — mondta Darnay. Mosolygott, bár kicsit haragosan, el is pirult. — Csakhogy én másféleképpen voltam benne; nem olyan minőségben voltam ott, hogy sokat gyönyörködhettem volna az építkezés szépségében. Furcsa dolgot meséltek ott nekem.

— Mit? — kérdezte Lucie.

— Éppen valami javításokat eszközöltek. A munkások régi pinchelyiséget ástak fel, amelyik régi idő óta fel volt töltve, rég el is feledték. Hát annak minden egyes köve teli-desteli volt feliratokkal, amelyeket akkor a börtönlakók irtak

oda. Nevek voltak ott, dátumok, panaszok, meg imák. A sarokkövön, a fal sarkában valamelyik halálraitélt rab, aki a kivégeztetésének nézett elébe — három betűt vésett be a falba; az utolsó munkája volt. Nagyon egyszerű szerszámmal dolgozhatott; és gyorsan, bizonytalan kézzel végezte a dolgát. Először úgy olvasta az ember, hogy D. I. C. De ha jobban odanézett, akkor úgy rémlett, mégis G van ott. Pedig nem ismertek ott senkit, nem volt legenda se arról, hogy ilyen nevű rab lett volna ott. Sokan töprengtek azon, vajjon kié lehetett a név, mit jelentett ott a három betű. Végre abban egyeztek meg, hogy azok nem is kezdőbetűk. Azok inkább egy szó: „DIG“ (áss). Alaposan megvizsgálták aztán a talajt. A földben — egy kő alatt — egy papirlapnak a porát találták, mellette elporlott bőrtáska maradványai. Most már sohse olvassa el többé senki, mit is akart az ismeretlen fogoly. De valamit akarhatott; olyasmit, amit a hóhér elől el akart rejteni.

— Atyám! — Lucie felkiáltott. — Csak nem vagy rosszul?

Manette doktor hirtelen felugrott. A kezét a halántékához szorította. A pillantása, a mozdulatai elrémitettek mindenkit.

— Dehogy, fiam! Nem vagyok rosszul... Esőcseppeket éreztem, amiatt ugrottam fel. Jobb is lesz, ha bemegyünk a házba.

S abban a pillanatban már magához is tért. Csakugyan, nagy cseppekben kezdett esni az eső: Manette doktor mutatta a kezefején az esőcseppeket. Arról azonban nem mondott egyetlen szót sem, amit Darnay beszélt el. Ahogy befelé tartottak a házba, Mr. Lorry üzleti szelleme felismerte — vagy csak felismerni vélte — a doktor Darnay Károly felé fordított arcában azt a furcsa pillantást, amit akkor vett észre, amikor az ifjuval elhagyták a törvényszék épületét.

Manette doktor azonban olyan gyorsan magához tért, hogy Mr. Lorry azon töprengett, vajjon üzleti észrevétele nem csalta-e meg. Az a hatalmas aranyozott kar a hall bejárata előtt nem volt olyan erős, mint Manette doktor amikor megjegyezte, hogy hirtelen meglepetések még most is felizgatják (tán már soha ki nem gyógyul ebből). Most a hirtelen megeredt eső ijesztette meg.

Teát tálaltak; Miss Pross végezte e tisztséget, azonban még most is valamelyest rajta volt a roham. S lám, még mindig hiányoztak a látogatók „százai“. Igaz, később Mr. Carton is tiszteletét tette, de vele együtt is csak „kettőt“ számolt az ember.

Olyan tikkasztó volt az éjjel, hogy bár ablak, ajtó nyitva

állt, mégis ellankasztotta őket a levegő. Mikor a teát elhordták, valamennyien az ablakhoz siettek. Kipillantottak a fojtó alkonyatba. Lucie az apja mellett ült; előtte Darnay. Carton az ablakon könyökölt ki. Hosszu, fehér függönyök libegtek az ablakon. Mikor a mennydörgés belehasított a szoba levegőjébe, akkor a függönyök majdnem a mennyezetig röppen-tek fel, mint kísérteties szárnyak.

— Még mindig szakad az eső; milyen nehéz, nagy, ritka esőcseppek! — mondta Manette doktor. — Nagyon lassan jön a zivatar előre.

— De azért biztosan jön, — vélte Carton.

Halkan beszéltek, mint az olyan emberek, akik figyel-nek, várnak valamire. Akik a villámot várják.

Az utcán csoportok képződtek; sietve menekült mindenki fedél alá a vihar elől. A visszhang-sarok csak úgy csengett-bongott: ontotta magából a lépteket. Jöttek-mentek a lépések visszhangjai, de maga a lépés nem közeledett.

— Egész csomó ember és mégis egyedül vagyunk! — mondta Darnay, ahogy a zajra felfigyeltek.

— Ugye furcsa, Mr. Darnay? — kérdezte Lucie. — Sok-szor... itt ülök este... egyszer is, emlékszem, addig ültem itt, míg már úgy képzeltem... úgy képzeltem! Lám, még ennek a bolondos elképzelésnek a gondolatára is megreszke-tek... mikor ilyen ünnepélyes a zivatar előtti csend...

— Hadd reszkessünk mi is. Mit gondolt?

— Dőreségnek fogja tartani... Ilyen rémlátások csak akkor furcsák, ha átéljük őket... nem is igen lehet elmon-dani. Sokszor ültem így itt estefelé és hallgatóztam... és akkor úgy tetszett nekem, a sok lépésnek a visszhangja... olyan emberek lépése, akik belépnek az életünkbe.

— No, akkor jó csomó embernek kellene belépni az éle-tünkbe, — mondta szokott rosszkedvével Sydney Carton.

A lépések visszhangja nem szűnt meg egy pillanatra sem és mind gyorsabbakká váltak. A sarokház csak úgy recsegett-ropogott még a visszhang alatt is. Mintha a lépések némelyike az ablak alatt hangzana fel; de mintha a szobára is jutna belőlük. Jött-ment a lépések visszhangja; majd elült, majd hangosodott, mintha egy csomó ember egymás mellé került volna. De csak hangok: látni nem lehetett senkit.

— Aztán ezek a lépések mind mihozzánk jönnek, Miss Manette? Valamennyiünk eléfébe lépnek?

— Azt nem tudom, Mr. Darnay, hiszen megmondtam, hogy bolondos képzelődés volt csak, de ön akarta, hogy el-mondjam. Ugy elgondoltam akkor, — ezeket a visszhang-akat hallottam — hogy ezek olyan emberek lépéseinek a vissz-

hangjai, akik majd belépnek az életünkbe: az enyémbé meg az apáméba.

— No, majd átveszem őket! — mondta Carton. — Én-hozzám jöhetnek; nem félek tőlük. Nem kérdezek semmit tőlük! Bizony, nagy tömeg ember... sok lépés tart ide mifelénk, látom is őket, Miss Manette... a villám fényénél! — Nevetve mondta és a szavai végén fény cikázott be a szobába. Megvilágította az ügyvédnek az ablakon kihajló alakját. — Lám, már hallom is őket! — tette hozzá, mikor iszonyut dördült felettük. — Jönnek már, jönnek már! Gyorsan jönnek, haragosak, feldühödtek: rémségesek!

Éktelen zaj támadt a szavai nyomán. Óriási cseppekben gonosz, nehéz zápor zudult le félelmetes erővel. Az ügyvéd nem szólt többet, emberi hangot nem is lehetett volna most kivenni. Soha ilyen víztömeget. A villám szakadatlanul lobogott, fénylett, nyomában meg nem szünő dübörgés, dörgés, egészen éjjelig, amikor is csendesen felkelt a hold.

Szent Pál templomának nagy harangja elütötte az „Egy“-et a tiszta légbe. Mr. Lorry, Jerry kíséretében, csizmásan és lámpával visszafelé ballagott Clerkenwell-be.

— Micsoda éjjel volt ez, Jerry! — sóhajtott Mr. Lorry. — Gonosz egy idő; még a halott is kimászik a sirjából!

Majd Mr. Carton-hoz fordult a derék üzletember:

— Jóéjt, Mr. Carton. Jóéjt, Darnay ur! Én azt hiszem, sohse látunk többet így együtt ilyen borzalmas éjszakát!

Talán nem. Talán látnak majd; igazi, rohanó néparadatot: őrzöngő, mindent legázoló tömeget — mely őket is magával ragadja.

VII. FEJEZET.

Márki ur a városban.

Monseigneur — az Udvar leghatalmasabb, legmagasabb tisztet viselő személyisége — nagy házat vitt Párisban. Monseigneur benn volt a legbensőbb szobájában, a rejtekek rejtekén, a szentségek szentélyében. Éppen a csokoládéját készült meginni. Monseigneur könnyen lenyelt bármit és bármennyit; gonosz lelkek azt állították, hogy Franciaországot is kicsit tulgyorsan hajtja föl. Azonban, hogy a reggeli csokoládéjáról beszéljünk, ennek a lehörpintéséhez négy emberre volt szüksége Monseigneurnek a szakácson kívül.

Ugy ám. Négy személy kellett ehhez, négy pompas egyenruhában diszelgő személy. Az első nem tudott volna megélni, ha nem lett volna nála két aranyóra. Ez volt azzal a fenséges feladattal megbizva, hogy a csésze csokoládét Monseigneur ajkáig emelje. Az egyik lakáj a csokoládét a szentélybe hozta be, a másik elkeverte azt a nála levő kis szerzőség segítségével, a harmadik a szalvétát kötötte meg, a negyedik (az a bizonyos a két aranyórával) kiöntötte a csokoládét. Azt csakugyan nem lehet kívánni Monseigneurtól, hogy eme személyiségek egyikétől is megváljon. Borzasztó lett volna, ha aljas módra csak három ember szervirozta volna a nemes italt: azonban kettőbe egyszerűen és bizonyosan belehalt volna.

Egy kis vacsorán vett tudniillik részt Monseigneur tegnap este; ezen a kis vacsorán bájos módon képviseltette magát a Comedie és a Grand Opéra. Hiszen az igaz: Monseigneur majdnem minden este résztvett egy kis vacsorán és mindig elbájoló társaságban. Monseigneur olyan udvarias és olyan kedves ember volt, hogy a Comedie és a Grand Opéra sokkal

több befolyással bírt rá államügyeinek unalmas elvégzése közepette és az államtitkok labirintusában, eme udvariassága kifejezéseken sokkal többet törődött a két intézmény bájos képviselőivel, mint Franciaország bajaival. Ez rendkívül kedvező körülmény volt Franciaországra nézve, mint ahogyan rendkívül kellemes az olyan országokra nézve is, ahol hasonlatos a helyzet — például, hogy mást ne említsek, Anglia volt (mondom, a példa miatt) a jókedvű Stuart szomorú napjai alatt, ki is az országot eladta.

Monseigneurnek nagy, nemes és magasztos felfogása volt arról, amit közügynek és közállapotoknak hívtak; mely nagyjában e jelmondatban merült ki: „Menjen minden a maga útján“. A köz különleges kérdéseiben Monseigneurnek az volt az álláspontja, nemes és ideális felfogása, hogy „Menjen minden az általam megjelölt uton“. Vagyis a hatalmam és a zsebem felé. Ami a szórakozásait illeti, Monseigneurnek általában és különösen az volt a véleménye, hogy ez a világ az ő szórakozásai miatt épült. Valamelyik rendelete (egy névmás változattal és egy névmás igazán nem sok) így hangzott: „Enyém a világ és enyém annak minden java“, mondá az Ur (már mint Monseigneur).

És Monseigneurnek mégis látnia kellett, hogy dolgaiban minduntalan közönséges, bosszantó és apró zavarok ütötték fel a fejüket. Kénytelen volt nagyobb nyomaték szempontjából társulni egy nagybirtokossal. Monseigneur nem volt gazdag; ha valamit csinálni kellett, azt mindig mással csináltatta. Így aztán neki magának nem volt teljesen elég az, ami mint vagyon magától jött. Nemzedékről nemzedékre szállt náluk az állam hivatalviselés méltósága: előtte való nemzedékek végtelen pazarlásukban elherdáltak már mindent, ami elherdálni való akadt. Mit lehetett tenni! Monseigneur kívonta egyik testvérét a zárdából. Még volt idő; nem vette fel véglegesen a fátyolt, ezt az egyetlen ruhadarabot, ami nem került sokba, olcsó volt és kényelmes. Mint gyönyörű ajándékot adta e nőt egy rendkívül gazdag földbirtokosnak, akinek nem volt családja. Eme földbirtokosnak jogara is volt aranyalmával. Most éppen ott ült a Monseigneur előszobájában a többiekkel.

Utálta mindenki; mindenki azt várta tőle, hogy a Monseigneur-el való vérszerinti rokonságból fensőségesebb ember fakad: megvetették, a feleségétől kezdve lefelé.

Nagyszerű, pompás ember volt a nagybirtokos. Harminc ló állt állandóan az istállójában. Huszonnégy szolga várta termeiben a parancsait, a feleségének mindössze hat komornája volt. Azok közül, akik semmittevással töltötték a napjaikat és ott raboltak, loptak és uzsoráztak ki mindeneket,

ahol tudtak: a legnagyobb volt e nagybirtokos, bár a házassági szálak közerkölcsöt tételeztek volna fel. A legnagyobb volt ama kétes egzisztenciák között, akik Monseigneur előszobáját megtöltötték.

Ezek az előszobák és szalonok látásra igen szépek és előkelők, fel voltak szerelve mindazzal, amit azon idők szelleme és ízlése megkövetelt. A valóságban azonban nem volt szolid üzlet ez a berendezés. Tulpompás volt, ha az ember az érem másik oldalát nézte: a rongyokba csavart, hálósipkás alakokat a Notre Dame mögött. A Notre Dame másik oldalán, a toronyról le lehetett látni a szegénylakta nyomoruságba csakugy, mint Monseigneur csodás pompával berendezett urilakába. Mondom: valahogy nem volt szolid üzlet; ha valaki egyáltalában foglalkozott volna ezzel az üzlettel. De ugyse foglalkozott vele senki. Monseigneur-éknél már éppenséggel nem. Tisztek, akiknek a hadseregneveléshez való tudományról fogalmuk sem volt; kapitányok, akik semmit sem értettek a tengerészethez; hivatalnokok, akiknek fogalmuk sem volt arról, mi az, egy országot vezetni; püspökök és egyéb nemvilágiak, akik mindenkinél jobban ismerték a világi örömeket. Kiknek a szeme csepegett az érzékiségtől és hihetetlenül rossznyelvűek voltak. A nyelvüknél is rosszabb volt az életük. Egyik se felelt meg annak, amire hivatott volt; valamennyi teljességgel képtelen betölteni tisztét. Valamennyien kétségbeesetten hazudtak, hogy jó állják a helyüket. És valamennyien — távolabbról-közelebről — Monseigneur hatáskörébe tartoztak. Teli zsufolták valamennyi állami és városi hivatalt, ahol csak valamicskét kapni lehetett. Olyan emberek, akik nem tartoztak Monseigneur — tehát az állam — közvetlen kötelékébe, de hasonlóképpen semmiféle tisztességes emberi alakulatba sem tartoztak; olyanok, akik egyenes úton egyenes emberi célok felé sohasem haladtak, szintén óriási számban voltak fellelhetők. Orvosok ostoba kis szerekkel óriási forgalmat bonyolítottak le képzelt betegségek gyógyításában. Ezek Monseigneur előszobájában kikacagták a kényes udvari pácienseket. Feltalálók, akik csodaszereket találtak fel az apró bajok orvoslására, amelyek folytonosan zavarták az állami ügyek vitelének sima menetét. Csak arra nem tudott senki balzsamot, hogy miként kéne komoly munkára szorítani valamennyit; csak arra nem volt varázsszer, hogyan irtanak ki egyetlen bűnt. Ezek az orvosok és feltalálók telebeszélék érdekes történeteikkel a Monseigneur-nél előszobázók fejét. Hitetlen filozófusok szavakkal alkották újra a világot. Bábeli kártyavárákat építettek, akkorákat, mint valami felhőkaparó. És az ugyancsak hitetlen vegyészekkel vitatkoztak, akik az aranycsinálással kacérkodtak. Mindezek az elő-

mek feltalálhatók voltak Monseigneur-nél. Kitünő, előkelő nevelést nyert uraságok — abban az időben, de meg azóta is — ismeretesek voltak arról, minő könnyel viseltetnek minden iránt, ami érdekes és nagyszerű lehet emberi szempontból. Ezek is benépesítették Monseigneur termeit. Eme notabilitásoknak Páris pompás világában otthonaik voltak szerteszéjjel. Ha Monseigneur összegyűlt imádói közt a kémeek — pedig az volt e szeretetreméltó társaság fele — végigkémelelik mind ez otthonokat és ez otthonok bájos angyalait, aligha találtak volna egyetlenegy feleséget, aki megjelenésénél és modoránál fogva számot tarthatott az Anya névre. Ugy ám; a kellemetlen kis jövevényt éppen csak hogy a világra hozták — ami pedig nem jelent még egyet az anya névvel! Ilyesmi nem volt divatban. A parasztasszonyok maguk mellett tartották és felnevelték ezeket a kis jószágokat — míg bájos, hatvanéves nagymamák úgy öltözködtek és olyan nyilvános életet éltek, mint a huszéves leányok. Az, hogy nem a való világban éltek; mint a lepra formázta át mindazokat, akik Monseigneur környezetébe jutottak. A legkülsőbb szobában féltucat olyan ember gyülekezett össze, kiket egynéhány év óta egy bizonytalan érzés szokott összehozni. Szerintük a dolgok se különösen, se általában nem mennek jól. Hogy ezeket a rendben nem levő dolgokat valahogyan mégis rendbehozzák, a féltucat ember fele egyesült egy fantasztikus szektában: „Convulsionisták“-nak hívták magukat. Azon tanácskoztak egymás között, vajjon ne törjenek-e ki; ne őrjöngjenek, ne ordítsanak-e, ne essenek-e össze magukon kívül, ott, mindjárt? Talán a Jövőbe mutatták az utirányt — Monseigneur okulására? E derviseken kívül hárman egy másik szektába „tömörültek“; ezek úgy akarták a dolgokat összefoltozni, hogy magukat elnevezték az „Igazság közepé“-nek. A cégér beszélt maga helyett, csakhogy az Igazság visszaesett a sajátmaga közepébe. Az összejöveteleken szellemeket idéztek és hasonló tüneményekkel mulattak. A szellemek igen sok szépet és jót mondtak el — szellemhangon, amit a világ nem értett meg.

Vigasztaló talán csak az az egy volt a dologban, hogy a Monseigneur palotájában összegyűlt valamennyi rendű és rangu vendég — csakugyan jól volt öltözve. Ha az ítélet napján fontos lesz, hogy az ember tisztességesen legyen öltözve — ezek akkor mind a Menyországba jutnak. Micsoda rizspor-felhő! micsoda kirizsporozott hajhullámok, frizurák! micsoda finom arcbőrök, melyeket mesterségesen alkottak olyannak — gyönyörű, gáláns, ékkövekkel kirakott kardok — és minő érzékenyek voltak valamennyien a jó szagok iránt! ennyi igyekezet csakugyan elég kell hogy legyen arra, hogy ez a rongyos ország szépen rendben haladjon. A művelt, kitünő család-

ból való elsőrendű gentleman apró ékszereket hordott, csecsebecsüket, amelyek elegánsan és kedvesen csilingeltek minden mozdulatánál. Akárcsak drága kis harangok. És hogy suhogott a selyem, a drága, nehéz brokát, a remekbeszőtt vászon, — remegett a levegő, ez a remegő szellő elsöpörte Saint Antoine-t minden bajával, nyomorúságával és éhségével.

A biztos talizmán, a bűbáj, amely minden dolgokat rendben tartott, a ruha volt. Maszkának volt itt öltözve mindenki, ezen az örökös Maszkabálon, amelyiknek nem akart vége szakadni. A Tuileriák — Monseigneur és az egész udvar — a kamara, a törvényszék, a felső tizezer (persze, a kültelki madáríjesztőket kivéve) mindenki maszkát viselt. Egész a közönséges végrehajtóig. Ennek is előírásosan kellett tisztét teljesíteni. „Göndör haját, rizsport, aransujtásos mentét és selyemharisnyát“ irt elő a regula. Akasztófa mellett, keréketörésnél — a bárd ritkaságszámba ment — Monsieur Páris csakugy, mint a vidék mindig csinosan volt felöltözve. Monseigneur vendégei tehát — Urunk ezerhétszáznyolcvanadik évében — tudták jól, hogy a kormányzati rendszer alapját a göndörített parókájú akasztófamester képezi — mindenki tudta, hogy olyan rendszer mellett, mikor rizsporos haját, sujtásos dolmányt és selyemharisnyát kellett viselnie a hóhérnak, az emberiség nagyszerűsége már a csillagokig ért!

Monseigneur tehát felszabadította négy emberét és megitta a csokoládéját. Kijelentette, hogy immár kinyithatják a Szentély ajtaját. Óh! minő alázatos arccal tódultak befelé... milyen szolgálatkész mindenki, — minő csuszás-mászás, — minő hajlongás, térdreereszkedés! A Menyország maga sem követelheti, hogy jobban hajtsa meg az ember térdét — jobban a testét, szellemét az Ur előtt! — és biztosan Monseigneur imádói is azt tartották, hogy már e földön leróttak minden alázatosságot s éppen ezért nem voltak kíváncsiak a menyországra.

Monseigneur tehát ígért ide-oda, arrafelé, meg errefelé, — mosolygott ide-oda, arrafelé, meg errefelé. Valamelyik boldog rabszolgának a fülébe sugott valamit, a másikat kezének egy sokatjelentő mozdulatával tette boldoggá. És hanyagul haladva végig a termék során, véletlenül a legkülsőbb terembe is eljutott, hol az Igazság bajnokai szónokoltak. Itten megfordult Monseigneur, majd újból visszatért és újra megfordult. Mire az ideje letelt, visszatért szentélyébe a csokoládé és a likőr mellé és már nem állt rendelkezésére a köznek.

Vége az előadásnak. A levegő szinte viharossá válik. A csilingelő csecsebecsék csörögve vonultak lefelé. Nemsokára egyetlen egy ember maradt vissza az egész tömegeből. A ka-

lapja a hóna alatt, a tubákos szelencéje a kezében. A tükrök között lassan ő is kifelé haladt.

— „Ajánlom Fenségedet“ — morgott ez a bizonyos, amint az utolsó ajtót elérte és a Szentély felé fordult — „az ördög öreganyjának“.

Leázta a tubákot az ujjairól, mintha a homokot szórta volna le a cipőjéről és nyugodtan haladt lefelé.

Ez az ember hatvan körül lehetett. Szépen volt öltözve, a tartása büszke és az arca, mint valami finom álarc. De szinte átlátszóan halavány. Minden vonása tiszta, éles, az arckifejezése nagyon erős, komoly. Az orra — bár szépen szabott orr — kissé kitágult az orrlyukaknál. S ha az arc bármilyen irányban is változott: azt csak az orrcimpák rezgésén lehetett észrevenni. Néha a színe is változott, az orrlyuk erősen kitágult. Ilyenkor az egész arc mintha áruló kegyetlenséget mutatna. Ha az ember figyelmesebben tekintette meg, akkor az orrlyukak tulságos mozgékonyságának köze volt a szájhoz. És valahogy a szemeknek is; ezeknek a nagyon egyenesen fekvő szemeknek. Egészben véve szép arc, érdekes arc.

Tulajdonosa az udvar felé indult. Ott várt rá a kocsija; felhágott és a paripák elröpitették. A fogadtatásnál nem sokan beszéltek vele. Rendesen különvált a többiektől, egymagában volt. Monseigneur nem volt hozzá tulságosan meleg. Ugy látszott, ennek az urnak örömet okoz, amint a szegény népség fut a kocsija elől, hogy el ne gázolja: ilyenkor megelégedés telepedett az arcára. A kocsisa úgy hajtott, mintha ellenséget hajszolna. Vad irama nem haragitotta meg a gazdáját, ajka néma volt, zárt. Még abban az időben is egészen hangossá vált a panasz, hogy a gyalogjáró nélküli keskeny utcában az ilyen kéjutas tulgyorsan és tulmerészen hajt, a lakosság életét veszélyezteti. De ha megült a lárma, többé nem igen törődtek a dologgal. Ebben a dologban is, mint minden egyéb dologban, a nyomorult senkifián állt: segitsen magán, ahogy tud.

Vadul dőcögött és dübörgött a hintó. Embertelen gyorsasággal száguldott; nem törődött semmivel és senkivel, mint ahogyan ehhez az embertelen hajtáshoz akkoriban hozzá voltak szokva. Asszonyok sikoltoztak, amint a lovak elől menekültek, a férfiak egymást rántották el az utból, gyermekeiket mentették. Ennek a rohanó halálnak azonban meg kellett állania futtában egy utcakereszteződésnél, szőkőkut kávája mellett: a kerekek egy kis csomóba akadtak. A körülállók sívalkodása hallott, a lovak felágaskodtak, majd térdreestek.

Ha csak a lovakkal lett volna baj, akkor a jármű aligha állott volna meg. Sokszor fordult elő, hogy a hintó tovaördült a megmaradt állatokkal: a póruljárt dögöt otthagyták

az utcán, miért is ne? De a fullajtár megijedt, gyorsan lezállt a hintóról és akkor már huszan is foglalatoskodtak a lovak és a gyeplő körül.

— Mi baj? — Monsieur nyugodtan kitekintett.

Egy hálósípkás, hosszú fickó egy rongycsomót szedett ki a lovak lábai alól és a kut kávájára helyezte. Aztán levágta magát a sárba, a piszokba és ordított, mint a vadállat.

— Pardon, márkí ur! — szólalt meg egy rongyos, aláza-
tos fráter. — Egy gyermek.

— Mért ordít úgy az az ember? Az ő gyereke?

— Bocsnát, márkí ur, — sajnos, — igenis az ő gyer-
meke.

A kut nem volt messze; ennél a saroknál az utca kiszéle-
sedett és tiz-tizenkét yard szélességű teret alkotott. A hosszú
fickó hirtelen felugrott a földről és a kocsi elé futott. Mon-
sieur le Marquis a kezefejét a kardmarkolatára nyomta.

— Megölték! — ordította az ember vad kétségbeeséssel.
Mindkét karját a feje fölött himbálta. Rámeredt a márkíra.
— Meghalt!

A népség körülvette a kocsit. Valamennyien a márkí
urra meredtek. Az a sok rámeredő szem mohó kíváncsiságot
árult el. Fenyegetés, düh nem volt látható. A népség nem is
mondott semmit. Az első sikoly után elnémultak és némák
maradtak. Az alázaatos hangú férfi, aki először szólt, még
alázaatosabbá vált. A márkí ur végigfuttatta a tömegén a pil-
lantását. Mintha csomó patkányt szemlélne, amelyek kiugrot-
tak oduikból.

Kivette az erszényét.

— Igazán nagyon csodálom, — mondta, — hogy sohse
tudtok vigyázni magatokra és a gyerekeitekre. Egyikő-
töknek mindig utban kell lenni. Isten tudja, mit csináltatok a
lovaimmal! Nesze! Adjátok oda neki!

A fullajtárnak egy aranypénzt adott, hogy adja át. A
fejek előrehajoltak, a szemek kimeredtek: mindenki látni
akarta, hová esik az elhajított pénz. A hosszú fickó természet-
ellenes hangon ordított újra: „Meghalt!”

Gyorsan lefogta őt egy másik ember, aki előtt a tömeg
utat nyitott. Mikor ezt az ember látta, a szerencsétlen férfi
a vállára borult. Zokogott, sirt, a kut felé mutatott, ahol asz-
szonyok hajoltak a mozdulatlan rongycsomó fölé. De az asz-
szonyok is olyan csöndben voltak, mint az emberek.

— Tudom, látom! — így az ujonnan érkezett. — Végy
erőt magadon, Gáspár! Jobb is a szegény kis játékszernek, ha
így pusztul el, mintha életben marad! Hiszen egyetlen perc
alatt halt meg és nem volt semmi fájdalma! Hiszen egyetlen
percig se lehetett volna boldog, ha élve marad . . .

— Lám, hisz te valóságos filozófus vagy, hallod-e, — mondta a márki mosolyogva. Mi is a neved?

— Defargenak hívnak.

— Mi a foglalkozásod?

— Márki ur — bort árulok.

— Szedd csak fel ezt, filozófus bormérő, — mondta a márki és uj aranypénzt dobott le. — Aztán költsd el békében. No mi van a lovakkal? Készen vannak?

Anélkül, hogy további pillantást vetne a tömegre, márki ur hátrahanyatlott a párnái közé és már éppen azon volt, hogy igazi uriember nagyszerűségével hajtson tova. Ki véletlenül eltört valami értéktelen dolgot, de megfizette, tehette, volt rá módja, mikor is hirtelen lekötötte a figyelmét egy aranypénz, amit a hintájába hajítottak és amely meglapult a hintó aljában.

— Állj! — kiáltott a márki. — Állítsd meg a lovakat! Ki dobta ezt ide?

Arrafelé nézett, hol Defarge állt, a bormérő. A szerencsétlen apa arccal lefelé fetrengett a földön. Mellette állt valaki. Fekete, kövér asszony. Kötés a kezében.

— Ejnye, kutyák! — mondta a márki, de nem haragosan és az arckifejezése se változott, csak az orrlyukai tágultak ki valamelyest. — Legszivesebben keresztülgázolnék valamennyiötökön és kiirtanálak a föld színéről. Ha tudnám, ki volt a gazember, aki pénzt hajított a kocsimba és előkeríteném a csavargót, mindjárt a kerék alá töretném.

Ugy félték ezek az emberek, olyan régi és olyan rossz tapasztalatokkal birtak afelől, hogy mit tehet velük az ilyen hatalmas ember törvény szerint és törvényen kívül, hogy egy hang nem hallatszott, egy tekintet fel nem rebbent, egy kéz nem emelkedett. A férfiak közül legalább — senkié. De az az asszony, aki a kötésével a kezében az imént a gyerek fölé hajolt, jól belenézett a márki szemébe. A márki méltóságán alulinak tartotta, hogy észrevegye azt a pillantást. Megvető szemmel nézett el az asszony fölött, meg a többi patkányok fölött is. Hátrahajolt az ülésen és csak annyit mondott: „Előre!”

Elhajtattott; utána több koci szélesebb iramban. A miniszter, az államtitkár, a nagybirtokos, az orvos, az ügyvéd, a pap, a Nagyopera, a Comedie, meg az egész maszkabál derűs iramban, — mind elvágtattak ott. A patkányok kiszökkentek a lyukakból, hadd lássák őket. Órákhosszat bámultak a kocsik után. Katonaság és rendőrség járt-kelt köztük és a szép panoráma között. Itt-ott sorfalat álltak és a nép csak a vállakon keresztül láthatott. Az apa rég felemelte a véres

rongycsomót és megbujt vele valahol. Az az asszony, aki az imént hajolt fölébe, még ott volt; hallgatta, mint csobog a víz és nézte, mint halad el a maszkabál közönsége. A másik asszony, aki kirivó tartással kötögetett, mégsem hagyta abba a kötést — bonyolította a szálát, mint a sors maga. Csobogott a kut vize, rohant a folyó, a nap éjjellé változott. Mint eddig, ezen a napon is elegen haltak meg a városban. Nem várt az idő senkire. Patkányék szorosan egymás mellett feküdtek oduikban. A maszkabálosok palotái kigyuladtak vacsoraidőre ezer gyertyafénnyel — ment minden a maga útján.

OSZK

VIII. FEJEZET.

Márki ur falun.

Gyönyörű vidék. Javában érik a gabona, de nem tulsűrű a vetés. Sok helyütt ugaron áll a föld. Másutt mindössze sóvány borsó, meg bab terem. Sok helyütt közönséges rozs, hitvány buzapótló. Valami fekszik a szántóföldeken, — akár csak a férfiakon és az asszonyokon, akik művelik, — mintha a kelletlenül elültetett mag kelletlenül érne sarló alá. Valahogy nem akar fejlődni a kalász, haldoklik és száradni készül.

Márki ur utazóhintájában (ez könnyebb szerkezetű) négy postalóval és két postakocsissal száguld. Meredek lejtőn mennek felfelé. Márki urnak piros fény gyulladt ki az arcán. Ez azonban nem a benső megihatottság jele. Nem is jön belülről: ezt nem ellenőrizheti, mert az arcára a lenyugvó nap vet vérpiros sugarat.

Ahogy a kocsi felfelé kanyarodott a dombon, egyszerre kapta szembe ez a pompásan lenyugvó nap. A kocsi utasát egész vérvörösbe öltöztette. — Mindjárt kialszik, — gondolta a márki ur, a kezeit vizsgálgatva.

Csakugyan, a nap már olyan mélyen járt, hogy abban a pillanatban bukott a láthatár alá, mikor a kocsi felért a dombra. A kerekeket felszerelték, most már innen lejtőn lefelé halad a kocsi. Porfelhőbe burkolózik, a vörös fény gyorsan kialszik. Együtt megy lefelé a nap, meg a márki. Mikor leérnek a lejtő aljába, már nem piros az ég.

Csak egy nyomoruságos földdarab fekszik itt. Lent, a domb aljában, puszta kis falu. Templomtorony, szélmalom, kis erdő. Középpütt régi kis erőd, most börtönnek használják. A sötétség kezdi ráborítani árnyát mindenre. Ahogyan közeledtek a hely felé, a márki ur úgy festett, mintha immáron nemsokára hazaérne.

A falunak egyetlen, szegényes utcája van. Szegényes a kis sörerjesztője. Szegényes a timár, a kocsmá, szegényes a postaállomás, ahol a lovakat cserélik, szegényes a kutja — szegényes ott minden. És szegények benne az emberek. Mind, de mind szegények; sokan ott ülnek a házuk kapujában, hagyományt, meg hasonlókat hámoznak vacsorára. Sokan a kut körül zöldségféléket mosnak; répát, miegymást. Mind olyat, ami könnyen megterem a szegényes földeken. Nem is kell ide magyarázat, hogy mért szegények. Nagy az állam, a vagyonadó. Ott az egyházi adó. Adó a kegyurnak; helyi adó és általános adó, forgalmi adó és jövedelem adó. Fizetni kellett itt is, ott is. Ki volt irva a kis faluban, kinek miként, hogyan és miért kell adózni. A végén az volt a csoda, hogy a sok adó után egyáltalában maradt valamicske a faluból.

Gyereket alig lehetett látni; kutyát egyet se. Asszonyok, emberek — meg volt pecsételve a sorsuk. Élet volt ez, a legalacsonyabb fokon. Éppen, hogy nem haltak éhen. Éppen, csak hogy éltek ott lenn a kis faluban, a szélmalom alatt. A régi vár sziklán épült, ott felnézhetek a börtönre. Azontul pedig zárt szemhatár — jöhetett a Halál.

Kurir jelezte a jöttét, ropogott a fullajtár ostora, kigyószzerűen ivelt a lakosság feje fölött a csöndes estében ez az ostor, — így érkezett márki ur, mintha furiák vezették volna utazó-batárját. Megálltak a posta kapujánál. A márki lenézett az emberekre. Anélkül, hogy számot adott volna magának a dolgokról, tudta, hogy mit fog látni. Emberek sorát, koravén, kiaszott arcokat, sovány nőket és férfiakat. Ez a soványság volt az oka annak, hogy Angliában babonás hit kelt szárnyra a franciák soványságáról. Tartotta magát a babona idáig, valószínűleg tartja magát még egy évszázadig.

Márki ur végigjártatta pillantását az alázatos arcokon. Ugy hajlongtak most előtte, mint a magaszőrü gentleman hajlongott a palotában Monseigneur előtt. Az egyetlen különbség az volt, hogy ezeket a fejeket a szenvedés hajtotta le — amazokét a hizelgés és a kapzsiság.

— Hozd csak ide azt a legényt! — mondta a márki ur a postakocsisnak.

Elhozták a legényt. Sapka volt a kezében, a többiek körülállták, hadd lássák, hallják, miről is van szó? Ugy álltak, mint a párisi kutnál a városi csöcselék.

— Ugy-e szembekerültél velem az uton?

— Igaz, Monseigneur . . . Méltóztatott velem utközből találkozni.

— Ugye akkor is, mikor felfelé jöttünk a dombon, meg akkor is, mikor már fenn voltunk?

— Ugy van, Monseigneur.

— Mit bámultál olyan mereven?

— Azt az embert néztem, Monseigneur.

Kicsit lehajolt és mocskos kék sipkájával lemutatott a kocsi alá. Valamennyien lehajoltak és a kocsi alá néztek.

— Micsoda embert néztél, te disznó? Aztán minek nézted?

— Pardon, Monseigneur, egy láncnál fogva lógott . . .

— Kicsoda?

— Hát az az ember, Monseigneur.

— Hogy az ördög vinné a hülyéket! Micsoda ember az, hogy hívják? Hisz csak ismersz minden idevalósit? Ki volt?

— Bocsánat, Monseigneur, irgalom . . . Nem volt idevalósi. Az életemre esküszöm, sohse láttam még.

— A kocsi alatt lógott? Hogy megfulladjon?

— Engedelmével, Monseigneur; hiszen éppen az volt benne a furcsa. Ugy lógott a feje — így lógott, ni!

Oldalt hajolt a kocsihoz, hátratámaszkodott, arccal az ég felé. A feje lógott. Aztán talpraugrott. Meglóbálta a sipkáját és meghajolt.

— Hogy nézett ki?

— Fehérebb volt a molnárnál, Monseigneur. Csupa por volt. Olyan volt, mint a kísértet. Olyan hosszú is volt, mint a kísértet.

Az elbeszélés hallatlanul felizgatta a kis csoportot. Valamennyi szem a márkira meredt, nem egymást kereste. Talán azt akarták megtudni, nem fekszenek-e kísértetek a lelkiismeretén?

— Jól tettetd, — mondta a márki, szerencsésen észbekapva, hogy ilyen semmiséggel nem törődhetik, — ezt ugyan jól megcsináltad! Láttad a tolvajt, amint a kocsim alá kuporgott, osztán nem tudtad kinyitni azt a nagy szád! Bah! Vegye pártfogásába, Monsieur Gabelle!

Monsieur Gabelle a postamester volt, de más megbízásai is voltak. Nagy alázatossággal jött elő, mikor a faggatást hallotta. Ugy fogta most a kérdezett a kabátja ujjánál.

— Eriggy! — mondta neki Monsieur Gabelle.

— Fogják meg azt az idegent, ha itt akar éjjeli szállást, — rendelkezett Monseigneur. — És tudd meg, mit akart, Gabelle!

— Monseigneur, tartom szerencsémnek, hogy szolgálhatom!

— Hja! hol is van az a másik fickó. Elszökött? Hol a „vádlott“.

— A „vádlott“ féltucat-magával már ott térdepelt a kocsi alatt. Kék sipkájával mutatta a láncot, amin az állítólagos

idegen lógott. Féltucat másik ember — a barátjai — előhozták és lélekzetüket visszafojtva állították Monseigneur elibe.

— Hallod-e, mikor dombról jövet lefékezünk, elszaladt az az ember?

— Monseigneur, úgy forgott le a domboldalról, fejfelé lefelé, mint aki fejest ugrik a vízbe!

— Hallod, Gabelle?! Tovább! Előre, hé!

Az a féltucat ember, aki a láncot tanulmányozta, még mindig a kocsi alatt volt. Akár kis csorda. Most olyan gyorsan megfordultak a kerekek, hogy örültek, ha az életüket megmenthették. A csontjukat, meg a bőrüket. Egyebük ugye volt. Ha kövérebbek lettek volna, nem tudtak volna ilyen hamar menekülni.

Hallatlan nekilendüléssel hagyta el a falut a kocsi. Mikor újra dombnak ment felfelé, lassudott. Nemsokára gyalogatra érkeztek. Itt meglassították a menetet. Rájuk szakadt a nyári éjjel langyos melege, ezer illata. Tücskök csiripeltek a jullajtár fülébe. Éjjeli lepkéket ütögetett a kocsis az ostorával, amint ott haladt a hintó mellett.

A lejtő legmeredekebb pontján egy kis temető volt. Kereszt a temető szélén, Jézus Krisztus keresztje. A Megváltó alakja egészen új. Tapasztalatlan parasztművész faragta ki fából. De mintha mégis az életből mintázta volna ezt az alakot. Talán a saját életéből. Mert olyan szörnyű inséges, sovány volt ennek a Megváltónak az alakja.

A szomorú példa nagy-nagy emberi nyomoruság jelképe előtt — talán a megváltás óta még rosszabbra fordult a világ sora — egy asszony térdepelt. Mikor a hintó odaért melléje, az asszony megfordította a fejét. Gyorsan felállt és odalépett a kocsi ajtaja elé.

— Oh, ön az, Monseigneur! Monseigneur! csak egy kérdés . . .

Türelmetlen felkiáltással — de az arca mind csak változatlan — a márkí kitekintett a hintájából.

— Mi az már megint? No, nézzék csak! Örökösen azokkal a kérésekkel.

— Monseigneur! A Megváltó szerelmére! Az uram, az erdész . . .

— Mi van az erdésszel, az uraddal. Mindig ugyanaz a baj van veletek, halljátok! Nem tud fizetni, mi?

— Óh, mindig megfizetett mindent, Monseigneur. De meghalt!

— Hát aztán. Legalább nyugalma van. Visszaadhatom-e neked?

— Sajnos, nem, Monseigneur! De odaát fekszik, egy szegényes kis sirhant alatt.

— Hát aztán?

— Monseigneur, olyan sok ott a szegény kis sirhant...

— No: mit akarsz?

Öreg asszonynak festett a nő, pedig fiatal volt. Egész tartása szenvedélyes bánatról szólt. Itt-ott összekulcsolta kérés, agyondolgozott kezét. Vad eréllyel kulcsolta össze, majd az egyik kezét a kocsai ajtajára fektette. Gyöngéden, szinte simogatva, mintha emberi kebel lett volna. Mintha megérezné az érintést.

— Monseigneur, hallgasson meg! Hallgassa meg a kérésemet! Az uram szükségben halt meg. Annyian hálnak meg szépségtől, nyomoruságtól. És olyan sokan fognak még attól meghalni.

— Ejnye no . . . Én tápláljam őket?

— A jó Isten tudja, Monseigneur . . . én nem kértem. Csak arra kérem, hogy egy darabka fára, egy kicsiny kőre irhassuk a nevét, hogy tudjam, hol fekszik. Másképp gyorsan benövi a fű a dombot. Elfelejtik. Ha én is utána halok, — szükség, nyomoruság visz utánna, — engem tőle messzire fektetnek, mert nem fogják őt megtalálni. Monseigneur, hisz annyi a temetés! olyan gyorsan jönnek ki ide! úgy terjed a nyomor! Monseigneur! Monseigneur!

A fullajtár elhessegette őt az ajtóból. A fogat megindult, sebesebb iramban haladt előre. Az asszonyt messzire maguk mögött hagyták el. A márkit már újra csak a Furiák kísérték . . . olyan vak dühvel hajtott előre. Most gyorsabban hagyta maga mögött a mérföldeket, mind kisebb lett a távolság közte és a kastélya közt.

A nyári éjjel édes illata szálldogált körülötte.

Az éjjel édes illata azonban nemcsak őt lengte körül, hanem — részrehajthatatlanul, mint az eső — azokat is, akiket ott hagyott maga mögött. És a kut körül azt a kis csoportot is — a kéksipkásat, aki nem volt senki a sipkája nélkül. Lassan-lassan elszéledtek az emberek; lángok gyultak ki a csöppnyi házakban. A lángok elhalkultak, a csöppnyi házak elsötétedtek, ahogy a csillagok erőre kaptak.

Ez időtájt a márki már elérte a hatalmas, emeletes palotát, amely előtt dus fák bólogattak hatalmas lombkoronákkal. Az árnyéket fáklyák fénye törte meg. A hintó megállt. Kastélyának nagy, szárnyas kapuit kitárták előtte.

— Monsieur Charles, akit a multkor vártam, megérkezett Angliából?

— Még nem érkezett meg, Monseigneur.

IX. FEJEZET.

Gorgonfej.

Nehéz, tömör építmény volt a márki ur kastélya. Előtte nagy, kövezett udvar. A lépcső kétfelől kanyarodott, körülvette az udvart és ékalakuan találkozott fent, a bejárat előtt. Mindenesetre a kő vitte a főszerepet. Kőfaragásu, csipkés terraszok és korlátok tették méltóságteljesebbé az épületet. A virágok kőből voltak faragva és kőből voltak faragva az emberek arcai. Kőoroszlánok, amerre csak a szem ellátott. Mintha a kővémeredt Gorgon-fej vezetése alatt építették volna ilyen keménnyé két évszázad előtt.

A visszhangos lépcsőkön felfelé, fáklyák kísérték fel a márkit. A fáklyák fénye felriasztott egy szomorú baglyot, aki nyugodtan aludta álmát a csipkés kőtornyok valamelyikében. Olyan csöndes volt különben az éjszaka, hogy a fáklya, amivel az utat világították Monseigneurnek és az a fáklya, amellyel lenn, a lépcsők alján világított, egyenes fénnel égett bele az éjszakába, egy szellő sem mozgatta. Nem is hangzott más, mint a bagoly huhogása. Meg a szökőkút vizének csobogása, amint a kőmedence kőlapját érte. Azoknak a langyos, sötét éjjeleknek egyike volt, amelyek elfojtják a lélegzetet. Mintha nagyot sóhajtana az éjszaka: aztán újra csönd.

Hangos robajjal csapódott be mögötte a kapu. Márki ur az előcsarnokon sietett végig. Ez az előcsarnok teli volt agancsokkal, az ősök vérteteivel, kardokkal és vadászkésekkel, kitömött agancsokkal, nehéz lovaglókorbácsokkal és vesszőkkel. Sok-sok paraszt — mielőtt a megváltó halál magához vette — érezte ezeknek a nehéz szerszámoknak a súlyát. Ha a márki ur véletlenül rosszkedvében volt.

A márki elhagyta maga mögött a nagyobb termeket, amelyeket éjszakára elsötétítettek. A fáklyavivő előtte haladt, a márki ur pedig egy oldallépcsőn indult egy mellékfolyosóra. Egy ajtót tárt fel. Ez volt az ő háromszobás magánlakosztályának az ajtaja. Hálószoba volt, két benyilóval. Magas szobák, a padlatuk kőkockás, hideg. Hatalmas kandallók a tél hidege ellen. A szobák pazar kényelemmel voltak berendezve: megfeleltek azon idők fényűzésének és a márki ur rangjának. Csupa tizennegyedik Lajos korabeli butor. Ami sohse megy ki a divatból. Feltűnő, gazdag, aranyozott építmények. Csillogó pompájukat más, régibb divatu francia mesterek művei tarkították. Franciaország történelmének sok szép ereklyéje volt itt összegyűjtve.

A harmadik szobában két személyre volt megterítve az asztal. Ez kerek szoba volt. Sok-sok ablaka; egyike volt ez a kastély négy pompás toronyszobájának. Nem tulságosan tágas, de annál kellemesebb. Tárva-nyitva az ablakok, csak a zöld faszaluk voltak lehuzva. Az éjjel sötétje fekete, merőleges vonalakat huzott a falra.

— Az unokaöcsém — a márki a két terítékre nézett — tehát nem érkezett meg.

Nem érkezett meg, csakugyan. Monseigneur-el egy időben várták.

— Ó, hm. Akkor ma éjjel már aligha érkezik. Azért csak hagyjátok az asztalt úgy, ahogy van. Én negyedóra múlva elkészülök.

Negyedóra múlva Monseigneur csakugyan elkészült. Egyedül ült le a válogatott és pompás vacsorához. A széke az ablakkal szemben. Kezdte a levesét kanalazni. Mikor a pohár bordóit hörpintette fel, megrezzent. Letette a poharat.

— Mi az? — Nyugodtan kérdezte, figyelmesen nézve a padló fekete-fehér kőkockáira.

— Hogy az mi, Monseigneur?

— A zsalun kívül... — Nyisd ki a zsalut.

Kinyitották.

— No?

— Semmi, Monseigneur. Csak a fák vannak itt, meg az éjjel sötétje.

A szolgálattelvő inas jó szélesre kitérte az ablakot. És csak az üres sötétség bámult befelé. A szolga ottmaradt az ablaknál, mögötte a sötétség. Várta a további rendelkezéseket.

— No jó. — A rendületlenül nyugalmas nagyur megszólalt. — Becsukhatod.

Becsukták az ablakot. A márki folytatta a vacsoráját. Félig elkészült vele. És akkor újra letette az asztalra poha-

rát. Most kerekek dobogását hallotta. Gyorsan közeledett a kerékzaj és egyenesen a kastély főbejáratának tartott.

— Kérdezd meg, ki jött?

Monseigneur unokaöccse. Pár mértfölddel jött nagybátyja után. Már délután óta folyton. Gyorsan tette meg az utat. De olyan gyors mégsem volt, hogy elérje Monseigneur-t. A váltásoknál, a postahivatalokban, mindig értesítették róla, mennyivel előzte meg óráról-órára Monseigneur.

Monseigneur utasította a közegeit, hogy mondják meg az unokaöccsének, hogy itt és itt várja a vacsora. És hogy kéri, hogy mielőbb jelenjen meg. Jött is az unokaöccs darab idő múlva. Az Angliában megismert Darnay Károly volt.

Monseigneur igen udvariasan fogadta. Kezet azonban nem fogtak.

— Ugyebár tegnap este hagyta maga mögött Párist, Monseigneur? — kérdezte az ifju udvariasan és helyet foglalt az asztalnál.

— Tegnap este. És te?

— Egyenesen idejöttem.

— Londonból?

— Onnan.

— Elég soká tartott az ut, — mosolygott a márk.

— Ellenkezőleg! Hiszen mondom, egyenesen idejöttem!

— Megbocsáss. Nem úgy értem. Sokáig tartott, míg elhatározad magad erre a nagy utra.

— Tudniillik visszatartottak valamelyest, — az unokaöccs egy pillanatig hallgatott. — Különböző dolgaim akadtak.

— Persze, kétségkívül, — vélte az udvarias nagybácsi.

Mig a szolgák ott sűrögtek-forogtak körülöttük, nem is szóltak többet. Mikor azonban felszolgálták a kávé és ők ketten egyedül maradtak, az unokaöccs a nagybátyja arcába pillantott. Annak olyan volt az arca, mint valami finom maszk. A fiu beszélni kezdett:

— Azért jöttem vissza, sir, — hiszen ezt várja tőlem, — mert mostanáig nyomában voltam annak, ami innen elvitt. Nagy, váratlan veszedelembe sodortam magam emiatt a dolog miatt! De hát hiszen szent cél. Talán ha a halálba vittek volna miatta, akkor is megálltam volna a helyemet.

— Halálba; azt ne mondd, kérlek. Azt nem szükséges mondanod, hogy halálba.

— Kétlem, sir, hogyha csakugyan odavittek volna engem, ha a vérpadon kellett volna lelkemet kilehelnem -- hogy ön akkor sokat törődött volna azzal.

Azok a bizonyos orrlyukak kitágultak. A kegyetlen arc finom, egyenes vonásai vészjóslókká váltak. A nagybácsi ütemes, kellemes tiltakozó mozdulatot tett. Olyan udvarias

volt e mozdulat, hogy inkább csakis annak volt vehető, mintsem meggyőző érvnek.

— Ugy ám, sir, — folytatta az ifju, — amennyire én látom most a dolgokat, ön talán azon igyekezett volna, hogy a különben is gyanus, ellenem szóló körülményeket még gyanusabb színben tüntesse fel.

— Dehogy, dehogy, dehogy, — biztosította kellemes hangon a nagybátyja.

— Akárhogy is van ez, — folytatta az unokaöccs és mélységes bizalmatlansággal szemlélte rokonát, — annyit tudok, hogy az ön magas diplomáciája mindenben megakadályozna és nem volna válogató az eszközökben.

— Barátom, hiszen ezt már megmondtam, — felelte a nagybátyja, finoman megnyomván a szót. — Tedd meg nekem azt a szivességet és emlékezz rá, hogy ezt már régen megmondottam neked.

— Emlékszem rá, igen.

— Köszönöm. — A márki hangja most már mézédés volt.

A nyelve a levegőben rezgett, mint valami hangszernek a megcsendülő nyelve.

— Csakugyan, — folytatta az unokaöccs, — most már úgy kezdem látni, hogy önnek csak szerencsétlenséget hozott az, ami énnekem szerencsét: hogy kiengedték a börtönből és hogy most itt lehetek Franciaországban.

— Nem egészen értem, — mondta a nagybácsi, a kávéját hörpölgetve. — Megengeded, hogy arra kérjelek, hogy megmagyarázd.

— Azt hiszem, hogy ha ön nem lenne kegyvesztett az udvarnál és ha ez az árnyék nem ülte volna meg a lelkét annyi esztendő óta, egy kis „titkos levélké“-vel engem is valami erődtvénybe menesztettek volna.

— Az lehetséges, — mondta nagy lelkinyugalommal a nagybátyja. — A család becsülete érdekében még arra is elhatároztam volna magam, hogy neked ezt a kényelmetlenséget szerezzem. Kérlek, bocsáss meg!

— Mindebből azt látom, hogy — és ez a szerencsém! — a tegnapelőtti fogadtatás újra csak hideg volt! — jegyezte meg a fiatalember.

— Azt nem mondanám, barátom, a te helyedben, hogy „szerencsére“, — felelt a márki végtelen udvariassággal. — Nem volnék olyan biztos a dolgomban. Egy kis elmélkedés valamely magányos helyen — és erre pompás alkalom a magány, a némaság — talán sokkal kedvezőbb fordulatot adott volna a sorsodnak, semmint azt te magad elképzeled. De hát nincs annak semmi értelme, hogy ezt a kérdést feszegezzük. Mint mondottad, most én vagyok előnytelenebb helyzetben.

Az ilyen kis javítóintézetszerű intézmények — jó segítség családok hatalmának és becsületének megvédelmezésére — apró-cseprő segítség. Amit oly kényelmetlennek vélsz! Ma ott tartunk, hogy a család feje ezeket már csak mint rendkívüli kedvezményt érheti el. És, aránylag, csak keveset részesítenek benne! Nem volt ez mindig így. De Frankhon ebben is — mint igen sok dologban — megváltozott és pedig nem jó irányba fordult. Egyik ősünk — még nem is olyan régen — élet és halál ura volt a környező vidékeken. Ebből a szobából, látod, sok-sok kutyát vittek akasztani! Itt, a másik szobából — a hálószobám — úgy vittek ki egyet, akit halálra-vevesszöztek — valami szemtelen és intim dolgot merészelt itt elmondani a leányával kapcsolatban — még hogy az „ő” leánya! Hm! Most már majdnem minden előjogunkat elvesztettük. Valami új filozófia terjeng a levegőben! Állásunk, hatalmunk biztossága a mai időkben talán — nem mondom, hogy úgy van, de esetleg úgy lehet! — veszélyeztetett; aggodalomra ad okot. Rossz, igen rossz időket élünk, fiam! Igen, igen rossz időket!

Apró tubákszelencéjéből szippantott egyet a márki. A fejét rázta, bólogatott. Olyan csinosan csinálta, amennyire tőle telhetett. Ahogy az olyan ember teszi, akinek a hazájában mindennek dacára, hála Istennek, még fennállanak az ősi jó szokások.

— Bizony, mi olyan jól tartottuk az állásunkat a régebbi időkben, meg a modernebb korban is, — vélte sötéten az ifju, — hogy nevünk ma Frankhonban egyike a legmegvetettebbeknek.

— Reméljük, — vélte a nagybátyja. — Ha a magas polcon levők megvetnek, akkor akaratlanul behódolnak azok, akik alacsonyabban állanak.

— Nincs itt sehol — folytatta az unokaöccse az előbbi hangon — egyetlen emberi ábrázat, amelyikbe kellemes volna pillantanom. Nincs sehol itt körülöttünk ebben az egész nagy országban. Nincs egy arc, amelyik mást mondana nekem, amiből mást olvashatnék ki, mint félelmet — a rabszolga félelmét, alázatosságát.

— Az ilyesmi — felelte a márki — csak a család nagyságának és hatalmának hizeleg. Így tudta megtartani a család magának a hatalmat. Így érdemelte ki. Hm! Ha-ah! — Ujból szippantott; graciózan keresztbevetette a lábát.

Mikor azonban az unokaöccse az asztalra könyökölve, megmaradt rendületlen gonosz kedvében és a szemét gondolkodóan és megvetően takarta el kezefejével, a márki ur arca — finom maszk — oldalt kacsintott rá. És ez a kacsintás már nem volt a régi, könnyed, közömbös, nyugodt és elegáns

pillantás: éles, gyanakvó, kutató, kellemetlen és rosszindulatu volt.

— Az egyetlen állandó és helyes filozófia az elnyomás. Ha fél az ostortól, a rabságtól: engedelmes lesz a kutya. Ez így van és így volt, míg csak ez a fedél itt felettünk — hm — elzárja előlünk az eget, — jegyezte meg a márki.

Erre az alkalomra nem is kellett olyan soká várni, semmint a márki elképzelte. Ha azon az éjjelen megmutatták volna neki a kastélyát, aminő egy pár esztendő múlva léssen, — igen-igen sok hasonló pompás kastélyokkal egyetemben, — talán meg sem ismeri a saját portáját a csupaszra meredt falakban, a kisérteties, tűzpörkölte romokban. Ami a tetőt illeti, hát az csakugyan kizárta az eget, de másképp, úgyhogy nem látták többé az eget azok, akiknek a testébe golyó alakjában furódott a tető érc- és ólomlemeze.

— És míg ez így van, — folytatta a márki, — addig mégis csak azon igyekszem, hogy fenntartsam és szaporítsam a család becsületét. Ha már te nem vagy rá hajlandó. De hiszen, ugye, fáradt vagy? Fejezzük be a mai beszélgetésünket?

— Csak egy pillanatig még.

— Akár egy teljes óra hosszat, ha úgy akarod.

— Sir, — mondta az ifju, — mi vétkeztünk. Most jön a büntetés.

— Még hogy mi vétkeztünk? — ismételte a márki kíváncsi mosollyal. Finom mozdulattal először az unokaöccsére mutatott, aztán sajátmagára.

— Ugy van! A családunk, vitézlő és tiszteletreméltó családunk! akinek a becsülete olyan nagyon a szívének fekszik mindkettőnknek. De mindkettőnknek egészen más alakban fekszik ám a szívének! Még az én apám idejében is, világraszóló sok gonoszságot követtünk el, úgy ám! Ártottunk minden egyes élő teremtménynek, aki közénk és a szórakozásaink, örömeink közé állott! Akármi néven nevezendő is lett legyen az az öröm. Minek beszéljek az apám koráról? Hiszen az ön kora az! Hiszen, ugye, alig tehetek különbséget az apám közt meg az ikertestvére közt? Együttes örökösök, együttes élvezői a hatalomnak! Tehetek-e különbséget, elválaszthatom-e önt az apámtól?

— Azt már megtette a halál, — felelte a márki.

— S itthagytott engem — így az unokaöccs — olyan rendszerhez kötötten, amit utálok, amitől félek. Felelős vagyok érte, érzem a felelősséget, de nincs hatalmamban, hogy megváltoztassam. Azon igyekszem, hogy eleget tegyek drága anyám utolsó kívánságának, engedelmeskedjem a szeme utolsó pillantásának; mind arra kért, mind arra intett, hogy

legyek irgalmas és elnéző. És most itt vagyok kínos életemmel: keresem a segítséget, az erőt — hiába!

— Ha ilyesmire bennem keresel segítséget, öcsém, — a márki mutatóujjával megbökte az ifju mellét, most már a kandalló előtt álltak, — akkor örökkévalóságig keresheted, nem fogsz nyomára bukkanni.

Arcának fehér világosságában minden egyes szabályos vonás kegyetlen, erős és félelmetesen nyugodt volt. Ott állt, nyugodtan pillantott az unokaöccsére, a tubákosszelencéje a kezében. Ujra megérintette a fiu mellét az ujjával, mintha az ujjá valamely kardnak a finom pengéje lenne. Mintha sima ügyességgel a testét járná keresztül eme apró karddal. Azt mondta:

— Barátom, úgy fogok meghalni, hogy azt a kormányzati módszert védelmezem, amelyikbe beleszülettem, amelyik alatt éltem. — Hatalmasat szívott most a tubákosszelencéjéből, aztán az egészséget visszatette a zsebébe. — Sokkal jobban teszed, — mondta és az asztalon fekvő csengettyüt megrázta, — ha, mint értelmes lény, átadod magad a sorsodnak. De én úgy nézem, Monsieur Charles, hogy elveszett ember vagy te!

— Csak a nagybirtok, meg Franciaország veszett el az én számomra, — mondta az öccs szomorúan. — Lemondok róluk.

— A tied-e a kettő, hogy lemondasz róluk? Talán Franciaország; de a nagybirtok? Alig érdemes szóra. De hát mégis: a tied?

— Nem az volt a szándékom az előbbi szavaimmal, hogy a magam részére követeljem máris. Ha ön, nagybátyám, már holnap rám akarná hagyni...

— Amit én — bocsásd meg szerénytelenségemet — egyelőre nem szándékozom tenni...

— ... vagy rám akarná hagyni husz év múlva...

— Nagyon lekötelezel, — mondta a márki. — Tegyük fel, hogy úgy lenne...

— ... akkor is lemondanék róla. Másképp élnék és máshol. Nem mondok le sokról! Hisz vadon és nyomoruság ez, nem egyéb.

— Hm. — A márki körülnézett a pompásan berendezett teremben.

— A szemnek szép mindez. Ha az ember azonban jól szemügyre veszi az egészséget világos nappal, nem egyéb ez, mint hiábavalóságok és pazarlás; ritkaságok tornya, gyűjteménye. Az alapja: ha nem adósság, akkor kényuri jövedelmek, elnyomás; éhségen bitorolt vagyon; meztelenség, rongyosság, szenvedés.

— Hm. — A márki elégedetten dörzsölte a kezét.

— Ha valaha is az enyém lenne, olyan kezekre adnám, amelyek értenék a módját, hogyan lehet lassankint az egészséget eltüntetni a föld színéről. Amennyire lehetséges. Le kéne rombolni, hogy az a nyomoruságos nép, amelyiket türelmének végső szikrájáig használtatok ki, ne szenvedjen eljövendő nemzedékeiben. Nekem nem kell. Átok fekszik ezen, de az egész birtokon is.

— Hát te? — kérdezte a nagybátyja. — Bocsásd meg, kérlek, a kíváncsiságomat. Új filozófiád alapján akarsz élni? Abból akarsz élni?

— Én... én majd azt teszem, amit hazám többi nemesének is tennie kell valamelyik eljövendő nap. Majd dolgozom.

— Teszem föl Angliában?

— Ott. A család becsülete, sir, tőlem nyugodtan ellehet, ha egyszer ott maradok. A család neve ott nem fog beszenyneződni. Ott csak egyedül magam viselem.

Meghuzták a csengettyüt. A benyiló hálószobát kivilágították. Az összekötő ajtón átvilágított a lámpák barátságos fénye. A márki arrafelé pillantott; várta a belépő lakájának lépéseit.

— Ugy látszik, igen megszeretted Angliát, hiszen nem volt ott semmi bántódásod, — jegyezte meg a márki, nyugodt arcával az unokaöccse felé fordulva.

— Igen és hogy olyan jól éreztem magam, azt nagyrészen önnek köszönhetem, kedves nagybátyám. Azontul pedig: egyetlen menedékem.

— Azok a büszkélkedő brittek azt állítják, hogy sokaknak a menedéke. Nem ismersz véletlenül egy földit, akinek ugyancsak a menedéke lett? Egy orvos...

— Olyat is ismerek.

— Egy leánya van?

— Igen. Az az.

— Igen, igen. Azt hiszem, már későn van. Jóéji.

Csodás udvariassággal hajtotta meg a fejét. Mosolyában azonban valami titokzatos volt. A fenti szavakat félreismerhetetlen titokzatossággal, nyomatékkal ejtette ki. Megragadta a hanglejtés a fiu fülét. Ugyanakkor a márki szemének egyenes vonala, vékony, egyenes szájaszéle és reszkető orrcimpái nemesen szép, ördögi maszk benyomását keltették.

— Igen, igen, — ismételtette a márki. — Egy orvos meg a leánya, Ugy van. Hm. Hát így kezdődnek az új filozófiák! Fáradt lehetsz már, öcsém. Jóéjt.

Ha a nyomaték mibenlétéről azoknál a kőarcoknál tudakozódik, amelyek kint a kastély bejáróját diszitik, akkor se remélhetett volna bővebb magyarázatot a fiatalember. A

márki unokaöccse hiábavaló igyekezettel nézett a nagybátyja után, amint az a hálószobája felé igyekezett.

— Jóéjt! — mondta a márki. — Igen örülök a szerencsének, hogy holnap reggel viszontláthatlak. Szép álmokat! Hé, világítsatok Monsieurnek, az unokaöcsémnek, fel a lépcsőn! És gyujtsátok fel az ágyát Monsieurnek, az unokaöcsémnek, ha akarjátok, — mormogta sajátmagának, mielőtt újra meghuzta a csengettyüt és a lakájt a saját hálószobájába rendelte.

Miután a lakáj ellátta tisztét, Monsieur le marquis — bő hálóköntösébe burkolózva — fel-s alájárt a szobában. Lefeküdni készült; forró, tikkasztó volt az éjjel. Ahogy ott izgelődött-mozgolódott a szobájában, nesztelen, papucsoslába alig okozott valami zajt. Ugy jött-ment, mint a puszták vad tigrise. Mint a leggonoszabb, mesebeli elvarázsolt márki. Mint a rege márkija, úgy tetszett, ő is kedve szerint veheti fel a tigris formáját és bujhatik újra emberbőrbe.

Keresztül-kasul járta pompás hálótermét. Lassan-lassan eszébe jutottak az átélt nap kalandjai — akarva, nem akarva, elsuhantak szemei előtt a képek, a nap eseményei. Ahogy napnyugtakor lassan jöttek a dombon felfelé. Ott a malom, ni. Most hagyták el a lejtőt. A sziklára épült börtön. A nyomoruságos kis falu. A parasztok a kut körül. Az utkaparó, kék sipkájával. Ahogyan a kocsija alá mütat; ahogyan a parasztok a láncot vizsgálgatják. A kutról eszébe jut a párisi kut. Eszébe jut a kis véres rongycsomó a kut kávján. Aztán az az asszony, aki a gyermek fölébe hajolt — az a veszett ember, aki a karjait égnek emeli: „Meghalt!”

— No, — mondta a márki, — már nincs olyan melegem. Akár le is fekhettek.

Csak egy lángot hagyott égni a hatalmas kandalló párkányán. Leengedte az ágya körül a könnyű, illatos, fehér-fodros függönytömeget. Az oldalára fordult. Akkor, mintha nagyot sóhajtott volna kint az éjszaka. A márki aludni készült.

A palota kőszobrai kőarccal meredtek bele a sötét éjszakába. Három nehéz, tikkasztó órán keresztül. A lovak dübörögtek az istállókban. A bagoly huhogott, huhogott. Olyan hangokat adott, amik nem hasonlítottak a hangokhoz, miket poéták zengtek bagolyhuhogásról.

Három nehéz, tikkasztó óra. A kastély kőarcu kisértetei — emberarcok, oroslánpofák — belemeredtek a sötétségbe. A tájat is sűrű sötétség borította. Szörnyű csend feküdte meg az utakat. A temető is megváltozott. A kis temető; most egyik nyomoruságos sir olyan volt, mint a másik. Talán már a Megváltó keresztje se volt ott, hiszen a sötétség mindent

elnyelt. Lenn a faluban mélyen aludt az adószedő és az adózó. Talán nagy lakomákról álmódott a sok szegény; hiszen aki éhezik, mindig arról álmodozik. Talán jó életről, pihenésről álmódtak, mint az üzött rabszolga, vagy ökor a járomban. A falu szegény lakói álmukban jól táplálkoztak, boldog és szabad emberek voltak.

A kut csobogott — nem látta, nem hallotta senki. A kastély szökőkútja is csobogott — azt se látta, nem hallotta senki. Mindkettő elfolyt, mint a percek, ahogy lassan peregnek az Idő kutjából. Nemsokára mindkettőnek a vize kísértetiesen kivilágosodott. A kőszobrok szeme kinyílt, hogy bevegye a világosságot.

Mindinkább virradt. A nap pereme elérte a domb csúcsát. Pompájával elöntötte az egész dombot. Sugarai mellett a kastély szökőkútjának vize vérvörösre gyulladt ki. A körcsök elpirultak, sötétvörösre gyulladtak. A madarak dala hangos, vig. A márkai ur hálószobájának viharvert ablakára kis madár telepedett. Olyan édesen és tisztán dalolt, ahogy csak a torkából kifért. A hozzá legközelebb meredő kőbe vetett arc elcsodálkozott ezen. Nyitott szájjal, leesett állal bámulta a szemtelen jövevényt.

Kisütött a nap. A faluban mozgolódní kezdtek. A kis kunyhók ablakai kinyíltak. Nyikorgó, bolondos szerkezetű ajtókat tártak és reggeli hűvösségben reszkető nép bujt elő odvából. A falu népe nekifeküdt baromi igavonó munkájának. Az asszonyok a kutra siettek, az emberek a földekre széledtek. Néhol férfiak, nők csoportosan munkálták meg a földet. A sovány aprómarhát is kihajtották a legelőre. Zörgőcsontu tehének harapták a sovány fűvet. A templomban és a Megváltó kereszje előtt egy-két térdeplő alak. Amíg a tehénpásztor imádkozott, a tehén türelmetlenül harapdálta az utmenti sovány élelmet.

A kastélyban — mint ahogy illett — későbbén ébredtek. De szépen, méltóságteljesen és biztosan. Először a nagy csarnok kardjait, töreit, agancsait és őseit pucolták olyan fényesre, mintha ujak volnának. Majd a kapukat tárták ki a napsugárnak és az ablakok is kinyíltak. Az istállóban a lovak türelmetlenül pislantottak a vállukon keresztül az ajtóra. Kikiváncsoltak a reggel tiszta, szabad levegőjébe. Harmatos örökzöldek levelei csillogtak a rozsdás ablakokon. A kutyák türelmetlenül rágták a láncukat.

Mindez a megszokott kép, a mindennapi élet kerete, meg-megtér minden áldott nap. Ami nem mindennapi, az a csengő türelmetlen hangja. A lakájok ide-odafutkosása, fejesztett sietsége. Csatlósok sűrögnek-forognak; lovak patái dübörögnek. Valaki nyeregbe vetette magát.

Micsoda szellő árulta el ezt a nagy felfordulást a nyomorúságos utkaparónak? Ő már kora hajnal óta munkában állt, a dombon, a falu fölött. Az ebédje egy rongycsomóban (ugyan keveset kellett cipelnie!), nem messzi tőle, egy kőrakáson. Talán a madarak hozták el a hirt az utkaparóhoz: leejtettek egy szemernyi magot és abból olvasta ki? Akárhogy is volt, az utkaparó, mindent otthagya, úgy rohant azon a reggelen, mintha az életét akarná megmenteni. Lefelé rohant a dombon, térdig porban a lába. Meg sem állt, míg a kutat el nem érte.

A falu népe a kútnál volt összegyülekezve. Ugy álltak, olyan szomorú arccal, aminők mindig voltak. Nem látszott rajtuk egyéb, mint kíváncsiság, meglepetés. A teheneket hirtelen bekerítették; azzal kötötték meg őket, ami a kezük ügyébe akadt. Most a tehenek is ostobán meredtek a csoportra. Valamit rágtak, amit aligha volt érdemes rágni. Talán száraz fű, amit hirtelenében magukkal ránthattak. Ott volt a kut körül a kastély egynéhány embere. Aztán a posta alkalmazottai, az adószedők és valamennyien többé-kevésbbé felfegyverkezve. A kis utca egyik oldalán álldogáltak, szem-melláthatólag céltalanul. Az utkaparó hirtelen a kis csoport közepébe furakodott, lélekszakadva érkezett. Mintegy ötvenen voltak ott a „bizalmasabb“ barátai közül. Ezek előtt lerángatta a fejéről a kék sipkát. Mire is volt mindez tulajdonkép? Mit is jelentett voltaképp Monsieur Gabelle, aki lóháton ugratott közibük egy kastélybeli lovasember háta mögött? Egy lovon mind a ketten! S bár kettős sulyt cipelt, mitől zihált úgy az állat? Mitől habzott, miért sietett, mi volt az oka annak, hogy úgy rontott ide, mint a német balladában Leonora lovagja?

Bizony ezek ketten azt hozták hírül, hogy fent, a kastélyban, a kőarcok eggyel megszaporodtak.

Ugy látszik, éjjeli látogatást tett Gorgon a kastélyban. Ő helyezte oda azt a hiányzó kőfejet a többiek közé. Hiszen erre a hiányzó kőfejre már kétszáz esztendő óta várt a kastély.

A fej — ez az új Gorgon-fej — ott feküdt, hátravetve, Monsieur le Marquis vánkosán. Olyan volt e Gorgon-fej, mint finom maszk, melyet hirtelen ijesztettek föl — hirtelen haragjában, pillanat alatt kövült meg. Egyenesen a kőalak szívébe, hosszupengéjü kés szurva. A pengéje körül irás: ez állt rajta kusza betűkkel:

„Küldd rögtön haza, a sirboltjába. Jacques.“

X. FEJEZET.

Két ígéret.

Elmult majd tizenkét hónap. Mr. Charles Darnay Londonban telepedett le, mint a francia nyelv tanára. Magasabbrendű irodalmat is tanított. Ha ma élne: professzor, egyetemi tanár volna a neve. Akkortájt egyszerűen „tanító“-nak hívták. Azokat az ifjakat tanította, akiknek elég idejük és pénzük volt arra, hogy behatóan foglalkozzanak egy nyelv tanulásával, történelmével, amely nyelvet beszélnek mindenütt, szerte a világban. Mr. Darnay jól ismerte a nyelv történetét, mondáit, regéit. Azontul át tudta ültetni a francia irodalmat jó angolra. És jó angolsággal tudott a francia irodalomról értekezéseket írni. Ilyen elsőrangú mestereket akkortájt nem találtak olyan könnyen. Hatalmukat vesztett hercegek és eljövendő királyok nem voltak még akkor nyelvmesterek. A tönkrement nemesség még nem hagyta ott Tellson-nál a folyószámláit, hogy mint szakács vagy kárpitos keresse meg a kenyerét. Mint olyan tanító, aki rendkívül kellemessé tudta tenni a tanulást és mint elegáns, ügyes fordító, aki egyebet is tett a fordításaiba, mint nyelvtani tudást: nemsokára ismertnevüvé vált az ifju Darnay. Igen jól ismerte hazájának a történelmét. S ez a történelem kezdett mindinkább érdekessé válni. Kitartó volt és fáradhatatlanul szorgalmas és nemsokára közepes jólétre tett szert.

Nem várta azt, hogy Londonban aranykövezeten fog gördülni a hintója és rózsákkal hintett nyoszolyát se várt. Ha ilyen vágyai, reményei lettek volna, akkor nem ment volna jól a sora. Munkát várt, talált is eleget. Neki is feküdt derekasan és ügyesen vitte a dolgait. Ebből állt a jóléte.

Idejének egy részét Cambridge-ben töltötte. Elnézték, ha résztvett az egyetem előadásain. Türték, mint a csempészt, aki európai nyelvek csempészárújával kereskedik. Aki nem latin igékkel és görög szójátékokkal akar a vámon beljebb kerülni. De azért maradt ideje bőven arra, hogy Londonban se hanyagolja el a dolgait.

És — attól az időtől kezdve, mikor örök tavasz mosolygott Éden kertjében egészen addig, amig e világon az esztendő javarésze szomorú téli ködben telik-mulik — a férfiak utja mindig egy volt és ugyanaz. Az ut, melyre Darnay Károly is lépett: egy asszony szerelmének az utja.

Mióta élete veszedelemben forgott, attól a pillanattól kezdve szerette Manette Luciet. Soha életében nem hallott még olyan drága csengésű, lágy hangot, mint akkor, amikor a leány szánakozó hangját hallotta a saját veszélye fölött. Soha életében nem látott még ilyen gyöngéden szép arcot, mint ezt az édes emberarcot, mellyel a sir szélén találkozott, mit ellenségei ástak. Azonban még nem tárta fel a szívét: a gyilkosság óta egy év telt el, ott az elhagyott kastély messze, messze, a vizeken túl, ott a hosszú, hosszú, poros ut, mit maga mögött hagyott. Ködös álommá vált az egész, de Darnay még mindig nem tárta fel a szívét.

Tudta, hogy minden oka megvan erre a hallgatásra. Ujra csodaszép nyári nap volt. Darnay visszatért Londonba egyetemi tanulmányai és foglalkozása után. A Soho-beli nyugodt, békés sarok felé vette útját. Mélyen lehorgasztotta a fejét. Alkalmat keresett és szeretett volna találni, hogy kissé kitérje a szívét Manette doktor előtt. Már esteledett és Darnay tudta, hogy ilyenkor Lucie Miss Pross társaságában távol van.

Csakugyan, egyedül találta az orvost. Magas karosszékekben, az ablak előtt olvasott. Régi erélye, amelyet rettenetes szenvedések nyomtak el és amely megfakult a rákövetkező évek szomorúsága alatt, most teljes mértékben újraéledt. Most már igazán erélyes emberré vált Manette doktor. Céltudatos, a munkájában szigorú, szándékainak keresztül vitelésben akadályt nem ismerő, friss erővel dolgozó férfi. Ujjászületett erélye talán itt-ott kicsit tulzott, ötletszerű. Mint ahogy többi emberi jó tulajdonságainak visszaszerzése közben is tanujelét adta itt-ott rejtett bánatának. De nem volt soha észrevehető az ilyesmi; már maga az emlékezés is mind ritkábbá vált benne.

Az orvos sokat foglalkozott tudományos műveivel. Keveset aludt, könnyen elbirta a fáradságot és majdnem mindig jókedvű volt. Mikor most Darnay Károlyt meglátta, letette

a kezéből a könyvet és vidáman sietett üdvözölni a fiatal-embert.

— Darnay! Mennyire örülök, hogy láthatom! Az elmúlt három-négy napon mindig számítottunk a jövetelére. Tegnap este itt volt Mr. Stryver és Sydney Carton. Mindkettőnek hiányzott; csakugyan, ezuttal tovább maradt el.

— Nagyon örülök, hogy a tegnapi látogatók úgy érdeklődtek irántam, — felelt kissé hidegen Darnay. Bár az orvosra vetett pillantása barátságos volt. — Miss Manette...

— Jól van, — felelt az orvos. — Nagyon fog örülni, hogy végre visszaérkezett. Háztartási ügyekben járnak, de mindjárt visszaérkeznek a hölgyek.

— Manette doktor, tudtam, hogy a leánya nincs itthon. Épp azért választottam ezt az alkalmat, mert önnel szerettem volna beszélni.

Szünet következett.

— Velem? — kérdezte az orvos a beállott szünet után. — Tessék. Hozza közelebb a székét és tegye kényelembe magát.

A helyét elfoglalta, de szavakat már kevésbé könnyen talált a fiatal Darnay.

— Én, doktor Manette... az utóbbi időben abba a szerencsés helyzetbe kerültem, hogy gyakran tehettem itt tiszteletemet... — kezdte végre. — Igen; már több, mint másfél éve... úgy remélem tehát, hogy az a tárgy, amelyet érintek...

Elhallgatott, mert az orvos a kezét a karjára tette. S mikor egy darab idő után visszahuzta, azt kérdezte az orvos:

— Lucieről van szó?

— Róla.

— Nem szívesen veszem, ha róla beszélnek. Nagyon fáj, ha azon a hangon beszélnek róla, ahogyan ön, Mr. Darnay...

— Az igazi bámulat, csodálat hangja... igaz tisztelet és mélységes szerelem, Manette doktor! — mondta tiszteletteljesen a fiatalember.

Most hosszabb szünet következett, mielőtt az apa felelt volna.

— Elhiszem. Hiszen ebben igazat adok. Elhiszem.

Az orvos ellenkezése azonban olyan nyilvánvaló volt — olyan nyilvánvaló volt az is, hogy kellemetlen érzést vált ki belőle, ha ezt a tárgyat érintik, hogy Darnay Károly megkérdezte:

— Folytassam, sir?

Ujra szünet.

— Folytassa.

— Hiszen ön sejti, hogy mit akarok mondani. Bár azt nem tudja, minő komolyan, mélységesen érzem én át... Hi-

szem nem ismeri a legtitkosabb gondolataimat, a szívemet, reményeimet, félelmemet, aggodalmainkat — mik oly régi-keletűek. Manette doktor, én mélységesen, igaz, tiszta szívből szeretem az ön leányát — alázatos szerelemmel, minden érdek nélkül. Ha volt emberi szerelem valaha a világon, akkor az az enyém. Hiszen ön is szeretett valamikor: hadd beszéljen ez a régi szerelem az ön érdekében!

Az orvos arccal elfordult. A tekintete a padlón. Az utolsó szavak hallatára kinyújtotta újból a karját és felkiáltott:

— Ne beszéljen erről, sir! Erről szót se! Kérem, ne emlékeztessen erre!

Égő fájdalommal volt teli a hangja. Még soká visszhangzott ez a fájdalmas hang Darnay Károly fülében — hallotta sokára azután is, hogy elhangzott. Az orvos kinyújtott karja mintegy kérés volt: hagyja abba! Darnay olybá vette. És hallgatott.

Pár perc múlva megszólalt az orvos:

— Bocsánatot kérek, — mondta halkán. — Ön nem kételkedem abban, hogy Luciet igazán szereti. Efelől megnyugodhat.

Most székével feléje fordult. De nem emelte fel a szemét, nem nézett a fiura. Az állát a kezefejére támasztotta, fehér haja beárnyékolta az arcát.

— Beszél már Lucie-vel?

— Nem.

— Irt neki?

— Sohse.

— Nem volna szép tőlem, ha mindebből nem látnám, hogy e lemondás irántam való tisztelete jele. Ezt szívből köszönöm önnek.

A kezét nyújtotta, de a szemét most se emelte a fiuhoz.

— Hiszen tudom, — folytatta tiszteletteljesen Darnay — hogyan ne tudnám, Manette doktor, mikor napról-napra együtt láttam önöket — hogy ön és Miss Manette között a vonzalom rendkívüli. Olyan megható ez a vonzalom, annyira a körülményekből fakad, amely e szeretetet táplálta — alig hiszem, hogy párját lelné a mi világunkban. Ilyen gyengéd szeretet még apa és leánya között is ritka. Tudom, Manette doktor, hogyne tudnám, hogy a leány érzése, szeretete és vonzalma apja iránt nem minden — a leányka, aki nővé fejlett, az önök esetében egészen különleges, gyermekes szeretettel csüng önön. Gyerekes bizalommal és ösztönös megértéssel szereti önt. Értem is, hiszen gyermekségében a szülei nem voltak mellette, árván nőtt fel. Most önön csüng ifju éveinek minden viharos szeretetével, kitartásával és ez az érzése még fokozódik a múlt emlékeivel. Amikor egyedül volt, nem volt

senkije. Tudom, hogy ha egyenesen a másvilágról jött volna vissza hozzá, az ő szemeiben, akkor se volna szentebb, szeretetesebb, mint így. Én tudom, hogy amikor önt átkarolja, akkor a kised, a leány, a nő ölelését érzi ön. Tudom, hogy önben az édesanyját szereti — fiatal édesanyját! Látja, szereti önt olyan ifjunak, aminő most én vagyok. Szereti az anyját, megtört szívével és szereti önt, akit annyi szenvedés után talált meg, szereti a jelenben, gyógyultan. Hiszen tudtam ezt mindig, ezideig, tudtam éjjel-nappal, mióta csak otthonukban megismertem önöket.

Az apa szó nélkül ült, lesütött szemekkel. Egy kicsit gyorsabban lélezett. De más izgalom nem volt észrevehető rajta; erős igyekezettel bírta le az érzéseit.

— Manette doktor, én mindig tudtam mindezt. Ugy láttam mindig kettőjüket, hogyan szeretik egymást: ön körül a szenvedés glóriája. Vártam, megbocsátottam, reméltem ameddig csak férfi várhat. Éreztem s érzem most is, hogy szerelemmel lépni az önök szeretete közé, még ha az én szerelmemről van is szó, azt jelenti, hogy belegázolok az ön történetébe és kisebb értékkel gázolok bele. De hát szeretem őt. Isten a tanum, hogy szeretem.

— Elhiszem, — felelt az apa szomorúan. — Én ezt már régebben gyanítottam. Elhiszem.

— De — Darnay fülében a szomorú hang mint szemrehányás visszhangzott — azt ne higgye, hogy ha abban a különös szerencsében részesülnék, hogy valamely nap nőmmé tehetem Luciet, akkor önöket kettőjüket egymástól elválasztani akarnám. Ha így gondolkodnék, akkor egy hanggal, egy lélezéssel nem árultam volna el azt, amit érzek. Eltekintve attól, hogy akkor ugyanis reménytelennek tekinteném kérésem teljesítését: aljasságnak is tartanám, hogy önöket egymástól elszakítsam. Ha ilyen szándékaim lennének, ha ilyen célom volna és ilyenek volnának a lehetőségek, távol jövőben, ha ez volna a szívem titkos reménye és ez lenne elrejtve legbensőbb énemben, ha erre csak gondolnék is, vagy valaha is gondoltam, akkor most nem szorítanám meg ezt a tisztelt kezét.

És megszorította az orvos kezét.

— Nem, kedves Manette doktor. Akárcsak ön, én is önkéntes száműzöttje vagyok Franciaországnak. Akárcsak önt, engem is elűztek: elűzött a pompa, a fény, az elnyomás a másik oldalon: a szegénység, a nyomoruság látása. Akárcsak ön, én is elhagytam, hogy a saját erőmből éljek már meg és így reméljem a szebb jövőt. Én csak a munkával szerzett javak megosztására gondolok, meg akarom osztani az életemet, az otthonomat önökkel, hű akarok maradni önökhöz mindhalálig. Nem akarom Luciet megfosztani attól, hogy gyermeki sze-

retetének éljen, nem akarom őt társától, barátjától megfosztani. Én segítségére akarok lenni, még szorosabbra akarom vonni a szerető szálát ön és gyermeke között — ha lehet!

A keze még mindig az orvosén. Az orvos ezt a kezét gyöngéden visszaszorította, nem hidegen, visszautasítón és aztán hátradőlt karosszékében. Most először pillantott fel a beszélgetés kezdete óta. Küzdelem nyoma az arcán. Küzdött azzal a megszokott vonással, ami akkor támadt benne, mikor Darnay-t látta: sötét gyanuval és félelemmel küzdött.

— Érzéssel beszél és férfiasan, Darnay Károly. Szívből köszönöm önnek és én is kinyitom a szívemet ön előtt. Majdnem egészen. Van valami oka rá, hogy higgyen Lucie szerelmében?

— Eddig nincs rá semmi okom.

— Irántam tanusított bizalmának az volt az irányítója, hogy általam meggyőződjön erről?

— Nem egészen. Még hetekig kell várnom, amíg nyilatkozhatom, de talán — lehet, hogy tévedek, lehet hogy nem — már holnap elnyerem vonzalmát.

— Azt szeretné, ha segítségére lennék?

— Nem azt kérem, uram. De úgy véltem, lehetségesnek tartottam, hogy tehetségében áll, ha különben megért engem; tehetségében áll az, hogy nekem reményt nyújtson.

— Igéretet kíván tőlem?

— Hasonlót.

— Mégis: mi az?

— Én azt megértem, hogy ön nélkül nem lehetne semmi reményem. Ezt megértem, még akkor is így volna ez, ha Miss Manette talán máris ártatlan szívébe zárt volna. Bár ezt nem hiszem, azt azonban tudom, hogy nem tarthatnám ott meg a helyemet, ha az apja ellenkezéséről volna szó.

— Ha ez így van, akkor...

— Én megértem, hogy elég egy apai szó — kérője érdekében. A világon mindennél többet ér ebben a különleges esetben. S ez az oka annak, Manette doktor, — Darnay szerényen, de határozottan szólt — hogy ha az életemet menteném meg velem, akkor se kérném, akkor se mondanám ki ezt a szót.

— Meg vagyok róla győződve, Darnay. A szerelemnek titkai vannak, misztériumai. Misztériuma van a valóságos szerelemnek és a távoli, ábrándos vágyakozásnak. S olyan finomak és gyöngédek ezek a titkok; nehéz itt a lélek rejtelmeibe hatolni. Lucie leányom ebben a tekintetben olyan rejtély előttem, hogy nem tudnék számot adni arról, mi van a szívében.

— Engedje meg, — hogy megkérdjem: talán más oldalról... — Nem folytatta tovább, az apa kitalálta a gondolatát.

— Hogy van-e más kérője?

— Ilyesfélét akartam kérdezni.

Az apa gondolkodott darabig, mielőtt felelt volna.

— Hiszen ön maga is gyakran látta itt Mr. Cartont, Itt-ott Mr. Stryver is meglátogat bennünket. Ha egyáltalán van valaki a láthatáron, akkor egyik a kettő közül.

— Vagy mindkettő, — vélte Darnay.

— Nem gondoltam mindkettőre; nem is tartanám valószínűnek. Ön ígéretet akar tőlem. Mondja meg, miben álljon ez az ígéret?

— Csak ennyi: Ha Miss Manette a saját akaratából, a saját szíve szerint, önszántából válna olyan bizalmassá önhöz, aminő bizalmas most én voltam, akkor ugye, tanuskodni fog mellettem; a legjobb hite szerint. Én azt hiszem, ön lesz irántam annyi jóindulattal, hogy nem befolyásolja ellenem a leánykát. Többet nem szólok az én esélyeimről: mindössze ennyit akartam kérni. Olyan feltétellel kérem, aminek magyarázatát ön joggal várhatja. Mindjárt el is mondom.

— Én ígéretet teszek erre — felelt az orvos — minden további feltétel nélkül. Tudom, mi a célja, hiszen tiszta szívvvel és őszintén adta elő. Tudom, hogy a szándéka komoly és férfias és azt is tudom, hogy nem kívánja meggyöngíteni a szeretet szárait köztem és jobb, szebb énem: leányom közt. Ha ő megérteti velem, hogy ön tökéletes boldogságának egy részét kell, hogy képezze, akkor én őt önnek adom. Ha pedig, Darnay... ha véletlenül...

A fiatalember megszorította az orvos kezét. Az orvos folytatta:

— ... okok forognának fenn arra, hogy éppen erre a fiatalemberre valamiért neheztelnénk, — régi keletű, vagy új keletű légyen bár az ok — az ő szerelme kedvéért, az ő boldogsága kedvéért el fogunk felejteni mindent. Ő nekem mindenem. Többet jelent számomra a szenvedésnél többet jónál, rossznál, mindennél... Jó! Hisz hiábavaló a szó.

Olyan furcsa volt az, ahogyan hallgatásba merült. Olyan furcsa volt a merev tekintete, hogy Darnay megérezte, mint hül ki a keze az orvos szorításában. Lassan kihuzta kezét az orvoséból.

— Ugye kért valamire? — mondta Manette doktor és mosolyogni kezdett. — Mit is kért? Mit is akart?

Darnay nem tudta, mit feleljen, mikor eszébe ötlött, hogy hiszen az imént feltételekről szolt. Fellelékzett; tudta már, miről van szó.

— Az ön belém vetett bizalmát tulajdonképpen hasonló bizalommal kellene megköszönnöm. Az én mostani nevem — csak egy kicsit változtattam rajta és az anyám neve ez —

nem az én nevem. Hiszen emlékszik erre. Szeretném elmondani, hogy ezt miért tettem és hogy miért vagyok Angliában.

— Elég! Álljon meg! — így Beauvais doktor.

— Azért szeretném, hogy bizalmát jobban kiérdemeljem és hogy ne legyen ön előtt titkom.

— Elég; nem kell.

Egy pillanatig az orvos a két kezével még a fülét is betapasztotta. A másik percben pedig mindkét kezét Darnay ajkára tette.

— Majd akkor mondja meg, ha kérdezem. Most nem. Ha beválik, mint kérő, ha Lucie szereti önt, majd akkor mondja meg, az esküvő reggelén. Megigéri?

— Kész örömmel.

— Adjon rá kezet. Nemsokára hazajönnek és jobb, ha ma este nem lát bennünket együtt. No, menjen! Isten legyen velem!

Késő volt már, mikor elváltak. Egy órával később — már öreg este lett — megjött Lucie. A leány egyedül ment fel a szobájába. Miss Pross már előbb felkereste a maga szobáját. Darnay rég eltávozott. Lucie csodálkozott, mikor az apja karosszékét üresen találta.

— Apám! — kiáltott. — Kedves apám!

Senki sem felelt. Csak az apja szobájából hallatszott ki egy gyöngye hang: mintha valaki valamit kalapálna ott benn. Lucie könnyü, zajtalan léptekkel haladt át a közbeeső nappalin. Benézett az apja szobájának ajtaján. Ijedten hőkölt vissza. Halkan felsikoltott, a vére megdermedt.

— Istenem! Mit csináljak! Mit csináljak!

Csak pillanatig tartott ez a bizonytalanság. Visszasietett. Kopogott az apja szobájának ajtaján. Halk hangon szólt be hozzá. Mikor ezt a hangot meghallotta, megszűnt odabent a kalapálás. Az apa kijött a leányához. Hosszu ideig sétálgattak egymás mellett föl és alá.

Ezen az éjjelen Lucie otthagya az ágyát, hogy utánanézen, mi van az apjával. Mélyen aludt. A cipész padkája, a szerszámok ott álltak a sarokban érintetlenül, egymás mellett, mint rendesen.

XI. FEJEZET.

Igy fest a jóbarát.

— Sydney, — mondta Mr. Stryver ugyanaznap estéjén, vagyis inkább hajnalán sakáljának — keverj csak másik üveg puncsot. Mondani szeretnék neked valamit.

Ezen az estén Sydney a dupláját dolgozta a rendes adagnak. De igen sokat dolgozott az előtte való, meg az azelőtt való éjjelen is. És majdnem valamennyi azelőtt való éjjelen. Mr. Stryver papirjai között valamelyes rendet kellett csinálni, mielőtt a nagy szünidő beköszöntött. Végezetül rendbehozta a dolgokat. Stryver hátraléka majdnem semmire fogyott le; irattára példa valamennyi ügyvédnek. Eiintéztek majdnem mindent; most béke lesz novemberig és a novemberrel együtt megérkező ködökig. Akkor újra jön az örölnivaló a taposómalomba.

Sydneyt bizony a sok-sok munka nem tette élénkebbé és szeretetreméltóbbá. Se józanabbá. Különleges számú nedves törülközőre volt szükség, hogy átvergődjön valahogy ezen az éjjelen. És különlegesen erős adag itókára, mely megelőzte a nedves törülközők tömegét. Igen rossz állapotban volt szegény ember, amikor most lehuzta a fejről a turbánját s bedobta a nagy mosdótálba, ahonnan az utolsó hat órában elő-előszedte.

— No, készül a punch? — kérdezte Stryver, a dicső, kezeit a mellényébe süllyesztve. A divánról kommandirozott, ahol a hátán fekvve, a könyökével elérte a borospoharat.

— Kész.

— No hát: ide nézz! Mondani akarok valamit, ami meg fog lepni. Ha elmondom, azt fogod hinni, hogy nem is vagyok olyan makrancos, önfejű és akaratos, mint te általában hiszed. Házasodni szeretnék.

— Csak nem?

— Ugy ám. És nem pénzért. Hát ehhez mit szólsz?

— Nincs sok szavam hozzá. Ki ő?

— Találd ki.

— Ismerem?

— Találd ki.

— Semmi kedvem találókérdéseket fejtegetni hajnali öt óraker, mikor fő a fejem és zubog az agyvelőm. Ha azt akarod, hogy találgassak, akkor hívjal meg ebédre.

— Hát akkor inkább megmondom, — felelt Stryver es félig felemelkedett ülő helyzetéből. — Sydney, kétségbeejtő dolog, mikor neked ilyesmit kell elbeszélni. Hiszen olyan érzéketlen kutya vagy.

— Te pedig — Sydney szorgalmasan keverte a punchot — olyan érzékeny és poétai lélek vagy.

— Lám! — Sydney hencegve nevetett. — Nem mondom, sohase igyekeztem arra, hogy regényeslelkűnek tartsanak, okosabb embernek tartom magam annál, hanem az az egy bizonyos, hogy gyengédebb érzelmű fickó vagyok például te-nálad.

— Gratulálok, hogy ilyen véleménnyel vagy sajátmagadról.

— Nem úgy értem. Ugy értem, hogy én... izé... sokkal... sokkal...

— Sokkal gálásabb érzelmeid vannak, így mondd, ha már belejöttél, — indítványozta Carton.

— Jó. Hát mondjuk, hogy gálásabb természetű ember vagyok. Ugy értem, hogy általában férfiasabb vagyok, — mondta Stryver, a barátjára meredve, amíg a punchot elkészítette. — Én, látod, sokkal inkább igyekszem kellemesnek lenni, sokkal többet fordítok sajátmagamra, a megjelenésemre, teszem föl, sokkal ügyesebb vagyok női társaságban, mint például te.

— No, folytasd, — mondta Sydney Carton.

— Mielőtt folytatnám, — Stryver szokott módján rázta a fejét és vállát — szeretném ezt veled letárgyalni. Te legalább annyit jártál Manette doktorékhoz, mint amennyit én, ha nem többet. Tudod, én szégyeltem magam helyetted, hogy milyen morózus, rosszkedvű fráternek mutatkoztál. Igen: csendes, mogorva, hogy ne mondjam, ölebszerű volt a viselkedésed. Becsületszentségemre, ismétlem, szégyeltem magam miattad, Sydney!

— A te helyzetekben, a te kitűnő praxisoddal, kitűnő tapasztalataiddal csak előnyös lehet rád nézve, ha egyáltalán szégyelni tudod magad valamiért, — felelt Sydney. — Hálás lehetsz nekem érte

— Nem szabadulsz ilyen könnyen, — felelt Stryver, rázuditván a barátjára a feleletet. — Nem, Sydney. A kötelességem, hogy megmondjam neked és bizony a szemedbe mondom, hogy valami hasznod is legyen belőle, pokolian rosszul festesz ilyen társaságban. Nem kedvelnek; nem is kedvelhetnek. Igen kellemetlen fickó vagy, kérlek.

Sydney elkészült a punch-csal. Megivott egy pohárával és kacagott.

— Ide nézz! — Stryver kifeszítette a mellét. — Látod, nekem nem kerülne akkora fáradságomba, mint neked, hogy kellemessé tegyem magam. Hiszen a körülményeimnél fogva sokkal függetlenebb vagyok. És mégis: miért igyekszem mégis annyira?

— Én nem láttam, hogy valami kellemessé igyekeztél volna magad tenni, — mormogott Carton.

— Pedig igenis teszem. Teszem politikából; teszem elvből. És nézz meg: haladok is előre a világban!

— Nem nagyon haladsz előre a házassági szándékaidal, — felelt hanyagul Carton. Okosan tennéd, ha ragaszkodnál a szándékodhoz. És ami engem illet, megérted-e végre, hogy rajtam nem lehet segíteni?

Megvetésképpen érzett a hangjából.

— Hát ki tehet róla, ha rajtad nem lehet segíteni? Jobb volna, ha lehetne, — felelt a barátja, majdnem haragosan.

— Mért volna jobb, ha lehetne? Mi változna akkor? — felelt Sydney Carton. — Ki vele, ki is az a hölgy?

— Nehogy megharagudj, ha kimondom a nevét, Sydney. — Hangsúlyozott barátsággal igyekezett előkészíteni Cartont arra, amit mondandó volt. — Aztán ne beszélj sokat. Ugyis tudom, hogy nem gondolod te azt úgy; csak kicsit haragosbeszédű vagy. És ha ellenkezni próbálnál és csakugyan más véleményen lennél, hát én azzal sem törődöm. Azért csináltam ezt a kis előszót, mert egyszer hanyagul emlékeztem meg az ifju hölgyről.

— Ugy van. Éppen itt, nálad.

Sydney Carton a puncsra nézett és nekihevült barátjára. Aztán kiitta a puncsát és újra megnézte nekihevült barátját.

— Te úgy beszéltél a hölgyről, mint aranyhaju babáról. A szóbanforgó ifju hölgy Miss Manette. Ha te valami érzékenylelkű, előkelő lélek lennél, Sydney, akkor talán meg is haragudtam volna amiatt a mód miatt, ahogyan a fiatal hölgyről említést tettél. Dehát nem vagy az. Belőled különben is teljességgel hiányzik a tapintat. Nem vagy mégse az az igazi, finom uriember, mint teszem fel én. Épp azért már nem is haragszom az akkori megjegyzésedért. Mint ahogy nem haragudnék, ha valaki véleményt mond a képemről,

aki nem ért a képekhez. Vagy ha olyasvalaki kritizálná a sárgaföldig az operámat, aki zenéhez nem ért.

Sydney Carton dupla adag puncsot töltött. Pohárszáma itta, úgy nézett a barátjára.

— No Syd; most hát végre tudod, miről és kiről van szó. Nem törődöm a pénzzel: a leány bájos teremtés. Fel tettem magamban, hogy megengedem magamnak azt a lukszust, amit ez a házasság jelent. Végeredményben, csak tehetek jót sajátmagammal? Ő bennem olyan embert talál, aki máris eléggé tehető. Olyan embert, aki gyorsan halad majd előre. Művelt embert; valóságos szerencse ránézve. De hát megérdemli a szerencsét. Csodálkozol a dolgon?

Carton még mindig a puncsnál tartott.

— Min csodálkozom? — kérdezte.

— Meg vagy elégedve a választásommal?

— Még mindig pohárral a kezében, Carton csak annyit mondott:

— Miért ne lennék megelégedve a választásoddal?

— Akkor — mondta a barátja — sokkal könnyebben fogod fel a dolgokat, mint ahogy hittem. Ugy látom, inkább pártfogolod az eszmét. Ezt nem reméltem. Bár hiszen, ha nem is pártfogoltad volna, azt már tudod a régi barátodról, Syd, hogy ha egyszer valamit a fejébe vesz, hát azt keresztül is szokta vinni. Ugy van, Sydney, nekem elég volt ebből az életből. Másféleképpen szeretnék élni. Ugy érzem, szép dolog az, mikor a magamfajta férfinak otthona van, ahová elmehet, mikor kedve tartja; ha nem tartja, el is maradhat. És tudom, hogy Miss Manette jól fog festeni a társaságomban; nem fogok vele sehol szégyent vallani. Így már el is határoztam magam. Neked, Sydney, öreg barátom, szeretnék valamit mondani a te kilátásaidról, a te jövődről. Te zülleni kezdesz, Carton, bizony Isten, nagyon lefelé visz az utad. Nem ismered a pénz értékét. Rosszul, egészségtelenül élsz, hiszen nemsokára meg is betegszel; beteg leszei és szegény... Magadnak is szemlét kellene tartanod és valami ápolónőt keresned öreg napjaidra.

Olyan atyai jósággal mondta, hogy kétszeresére nőtt sajátmagának. És ötszörösen sértőbbé vált.

— Éppen azért fogadd meg a tanácsomat, — folytatta Stryver ugyanabban a hangnemben — és nézz a dolgok szemébe. Látod, én, a magam módja szerint, szintén a szemébe néztem a dolgoknak. Tedd te is ugyanazt. Házasodj meg. Végy magad mellé valakit, aki gondodat viseli. Ne törődj azzal, hogy nem szereted a nők társaságát. Ne törődj

azzal, hogy nem érted a nőket. Hogy nincs hozzájuk kellő tapintatod. Találsz te is valakit. Valami tisztességes nőt, akinek egy kis vagyona van. Olyan háziasszony-formát, tudod, aki lakásokat ad ki. Vedd feleségül. Hogy megbujhass valahol esős napokon. Látod, ez volna neked való dolog. Gondolkozz rajta, Sydney.

— Majd gondolkodom, — felelt rá Sydney Carton.

OSZAK

XII. FEJEZET.

Finom uriember.

Mr. Stryver elhatározta, hogy az orvos leányát abban a szinte meg sem érdemelt, hallatlan szerencsében fogja részesíteni, hogy feleségül veszi. Elhatározta, hogy közli a leánnyal ezt az óriási boldogságot, mielőtt a nyári vakációjára indulna. Némi lelki tusakodás után arra a megállapodásra jutott, hogy legjobb lesz, ha tulesnek az előkészületeken. Majd aztán megállapodnak abban, hogy mi lesz alkalmasabb: a nagy szünidő befejezése után rögtön megtartani az esküvőt, vagy helyesebb-e, ha Miss Manette a kezecskéjét még nem adja oda, csak a karácsonyi ünnepekben.

Ami magát az ügyet illeti, annak sikerében a doktor ur nem kételkedett. Tisztán látta maga előtt az utat egészen a hivatalos aktusig: nem kételkedett az ítélet mibenlétében. Az esküdtszék ebben az esetben legfeljebb a földi javak tekintetében hozza meg a döntést és ugyebár, ezek az egyetlen javak, amelyeket e földön komolyan venni érdemes, úgyhogy tiszta munkának látszott az egész. Ő volt a vádlott, így hívta magát, tanukra alig van szükség, felperes védője szót emel, az esküdtszék még csak vissza sem vonul ítélelhozatalra. Jól meggondolta: és C. J. Stryver rájött, hogy ez lesz egyike a legkönnyebb pereinek.

Mr. Stryver tehát úgy tervezte el magában a nagy nyári szünetet, hogy formális ajánlattal lép fel és meghívja Miss Manette-t Vauxhall-Garden-be. Ha ez nem tetszenék: ott van Ranelagh. És ha esetleg még ez sem nyerné meg a család tetszését; isten neki fakeszrt, elmegy a maga lábán Soho-ba és ott teszi meg házassági ajánlatát.

Soho felé szelte tehát a levegőt hatalmas vállaival. Előtte a kellemes, nagy nyári szünidő. Aki csak látta őt, mint igyekszik a Soho felé, már ott, a St. Dunstans Bar, a Temple mellett, kitalálhatta volna, hogy valami fontos utja van. Utat tört magának mindenkin és mindeneken keresztül, nem kis bosszuságára a gyöngébb szerkezetű embereknek, akik szidalmakat küldtek utána. Akárki láthatta rajta, hogy erős ember, biztos a maga dolgában.

Utja a Tellson-bank előtt vitt el. Miután Tellson-nál számlája volt és azonkívül Mr. Lorry-t is ismerte és tudta róla, hogy Manette doktorral intim barátságot tart fenn, elhatározta, hogy bemegy a bankba. Elhatározta, hogy értesíti Mr. Lorry-t, micsoda boldog nap vár a Soho-beliekre. Benyomta a nyöszörgő ajtót, leesett a két lépcsőn, elhaladt a két antik pénztáros mellett és benyomakodott a sötét hátsó szobába, hol Mr. Lorry szokott tartózkodni óriási könyvek fölé borulva és azokat kormányozva. Az ajtót hatalmas pántok erősítették, mint egy-egy része a hatalmas könyveknek. Ami az ég alatt van, az itt mind számmá zsugorodik.

— Halló! — így Mr. Stryver. — Hogy van? Remélem, jól?

Stryver-nek az volt az egyik fő jellemvonása, hogy mindenütt tulkicsinek bizonyult a helyiség, ahol megfordult és telnagynak ő maga. Akkorának festett itt Tellson-éknál, hogy régi hivatalnokok szinte szégyenkezve pillantottak feléje. Mintha falhoz akarná őket lapítani. Maga a Firma nyugodtan temetkezett bele ujságjába a hátsó régiók egyikében. Most ő is kényelmetlenül izgett-mozgott. Mintha Stryver nagy fejével volna begombolva a mellénye és az zavarná.

A mindig diszkrét Mr. Lorry halk hangon kérdezte:

— Hogy van, Mr. Stryver? Hogy van, kedves uram? — és megrázta a kezét. Volt valami különös abban, ahogy ő kezét fogott. Mindig így fogtak a Tellson-beliek kezét a kliensekkel, ha a Firma a saját személyében lebegett valahol a láthatár fölött. Valahogy úgy rázta meg az ember kezét, mintha Tellson & Co. érdekében tenné.

— Szolgálatára lehetek, Mr. Stryver? — kérdezte Mr. Lorry, üzleti jellegében.

— Hm; nem. Azaz hogy: önnel magával szerettem volna beszélni, Mr. Lorry. Egy-két szót privátim, tudja...

— U-ugy? — Mr. Lorry lehajtotta a fülét, hogy jobban halljon, a tekintete pedig a távoli, szivarfüstbe temetkezett Firma felé révedezett.

— Tudja — Mr. Stryver bizalmasan az íróasztalra fektette a karját. Jókora íróasztal volt; hatalmas darab, de ha

kétszer akkora lett volna, akkor se lett volna elég Mr. Stryver-nek. — Én... izé... most... házassági ajánlatot akarok tenni a magam személyét illetőleg kellemes kis közös barát-nőnknek, Miss Manette-nek. Tudja, Mr. Lorry...

— Szent atyám! — kiáltott Mr. Lorry és az állát dörögte. Gyanusan méregette a látogatóját.

— Szent atyám! — ismételte Mr. Stryver visszahőkölve. — Az ön szent atyja, sir? Mit ért ezalatt, Mr. Lorry?

— Hogy mit értek alatta, — így az üzletek embere — természetesen azt értem alatta, hogy igen helyesen cselekszik... hm... igen nagylelkűen... persze... röviden, mindent értek alatta, amit csak kíván. De hát... igazán... tudja, Mr. Stryver... — Mr. Lorry szünetet tartott és szomoruan rázta a fejét. Mintha a saját akarata ellenére rázná olyan szomorúan. — Tudja, Mr. Stryver... izé... maga olyan nagy darab ember...

— Hát aztán! — Mr. Stryver megrázta az asztalt. Kinyílt a szeme és mély lélekzetet vett. — Akasszanak fel, Mr. Lorry, ha értem önt!

Mr. Lorry mindkét fülénél megigazitotta a kis parókáját és a tollát rágta.

— A kutya-fáját, sir, — Mr. Stryver rámeredt — nem beszéltem elég értelmesen?

— Dehogy is nem, szent atyám, persze. Oh hogyne; természetesen, hogy értelmesen beszélt. — Így Mr. Lorry. — Ha ön azt mondja, hogy értelmesen beszélt, hát akkor értelmesen is beszélt.

— Miért? Nincs elég vagyonom?

— Oh; ha vagyonról van szó, akkor ön nem vagyontalan ember, Mr. Stryver.

— És nem haladok mind előre?

— Ami azt illeti, hogy előre halad, hát tudja, — Mr. Lorry örült, hogy másról beszélhet — abban senki sem kételkedhetik. Mintha maga nem haladna előre.

— Hát akkor mi az isten van magával, Mr. Lorry? — kérde Stryver egész megrökönyödve.

— Well! Izé... most odakészült? — kérdezte Mr. Lorry.

— Egyenesen oda, — mondta Stryver és az öklével újra az íróasztalra csapott.

— Én... izé... nem mennék, ha maga volnék.

— Miért? — kérdezte Stryver. — Várjon csak, majd mindjárt sarokba szoritom én magát. — Megrázta előtte a mutatóujját. — Hiszen maga üzletember és biztosan oka van arra, hogy így beszéljen. Mondja meg. Adja elő az okait. Miért nem menne, ha én volnék maga?

— Mert — felelte Mr. Lorry — én nem vállalkoznám ilyen utra, ha nem volna okom azt hinni, hogy eredményt is érek el.

— De az istenit, — mondta Mr. Stryver — hát ez már tulmegy minden határon.

Mr. Lorry a füstfelhőbe temetkezett firmára, majd pedig Mr. Stryver-re vetett egy pillantást.

— Tessék! Ez egy üzletember! Hosszu évek óta egy és ugyanazon a helyen... hosszú tapasztalatokkal... üzletember! Nagy bankember! — kiáltott Mr. — Stryver. Három olyan tulajdonsága van, amelyek mindegyike arra enged következtetni, hogy ő csak tudja, mi a siker utja ebben a világban... és most ő kételkedik a sikerben! A saját szájával mondja! — Mr. Stryver, ugy látszik, elfelejtette, hogy még sokkal különösebb volna, ha nem a szájával tette volna a kijelentéseket.

— Másféle sikerről beszéltem, uram. Én az ifju hölgnél elérendő sikerről beszéltem. Ha arról szóltam, hogy mi teszi valószínűvé a sikert, akkor olyan valószínűségekről szóltam, amelyek a fiatal hölgyvel vannak összefüggésben. Ez a fiatal hölgy, — Mr. Lorry szeliden ütögette Mr. Stryver karját — tudja, Mr. Stryver, az a fontos, hogy a fiatal hölgy hogy vélekedik a dologról.

— Mr. Lorry, maga azt akarja nekem mondani, — Mr. Stryver behajtotta a könyökét — hogy az általunk szóba hozott ifju hölgy — a maga határozott véleménye szerint — tökéletesen bolond?

— Nem éppen ezt akartam mondani. Azt akartam mondani, Mr. Stryver, — mondta elvörösödve Mr. Lorry — hogy nekem ne beszéljen arról a fiatal hölgyről senki tiszteletlenül. Ha meghallom, hogy valaki, bánom is én, akárki fia is légyen, annyira durva tudna lenni s annyira megfélekednék önmagáról, hogy e fiatal hölgyről tiszteletlenül merészkedik szólni, itt, az én íróasztalom mellett, akkor én mondom önnek, hogy maga Tellson sem akadályozna meg abban, hogy amugy a magam módján mondjam meg neki a véleményemet.

Most arról volt szó, hogy Mr. Stryver-nek halk hangon kellett a mérgét kiönteni. Az erei majdnem szétpattantak, kidagadtak a homlokán, amint az előbb majdnem káromkodva adott kifejezést annak, hogy mi csodálkozni való van azon, hogy ő megkéri Miss Manette kezét? Most Mr. Lorry-n volt a sor. Ő volt haragos; és haragos állapotában ő sem nagyon különbözött Mr. Stryver-től.

— Hát ennyit akartam mondani, sir, — végezte Mr. Lorry. — Kérem, ezt jegyezze meg magának.

Mr. Stryver Tellsonékdnl.

OSZK

OSZK

Mr. Stryver darabig egy vonalzó végét szopogatta. Aztán a fogaihoz ütögette a vonalzót és talán egy melódiát igyekezett kihozni a fogai között. De ettől esetleg megfájdult a foga. Megtörte a kellemetlen csendet:

— Egészen új előttem ez a hang, Mr. Lorry. Ön egész határozottan azt tanácsolja nekem, hogy ne menjek fel a Soho-ba, ne tegyek személyemet, személyemet! illető ajánlatot. Rólam van szó, Stryver-ről, a kir. tábla ügyvédjéről, a kamara tagjáról...

— Kíváncsi a véleményemre, Mr. Stryver? Akarja, hogy tanácsot adjak?

— Kérem rá.

— Jól van. Akkor én tanácsot adok; azt, amit az előbb mondtam és ismétlem, hogy igenis önről van szó, a kamara tagjáról.

— Én pedig csak annyit mondhatok, — Stryver bosszankodva nevetett, — hogy ez már — haha! — mindennek a teje! — Ilyen még nem volt, nem is lesz. Ilyet még nem hallottak!

— Ugyan értsen meg, — folytatta Mr. Lorry. — Mint üzletembernek, tulajdonképpen nem szabadna mondanom semmit a dolgról. Hiszen, mint üzletember, nem is tudok semmiről semmit. De, mint régi cimbora, a ház öreg barátja, — én a karomon hoztam Miss Manettet Angliába — bizalmas barátja vagyok neki is, meg az apjának is — és mint olyan ember, aki igaz rokonszenvvel viseltetik mindkettő iránt — én elmondtam, amit mondani akartam. Én nem kértem az ön bizalmát, emlékezzék csak. Már most ha azt hiszi, hogy én tévedek . . .

— Nem én! — Stryver füttyentett. — Ilyen dolgokban csakugyan nem számíthat az ember egy értelmes harmadikra! Az ilyen dolgokat az ember maga csinálja. Én némelekről feltételezem, hogy értelmes emberi lények, még Soho-ban is. Ön ugyanazokról feltételezi, hogy romantikus vajaskenyér-ábrándozók . . . Egész új világításban látom a dolgot, de hiszen önnek igaza lehet.

— Amit én gondolok, azt a saját eszem szerint gondolom . . . És értse meg uram: — Mr. Lorry újra, gyorsan elpirult — nem kívánom, hogy más gentleman — más emberfia — adjon nekem magyarázatot, — még ha Tellsonéknál vagyunk is — nem ajánlom, hogy élő ember . . .

— No tessék! Bocsánatot kérek, — mondta Mr. Stryver.

— Megbocsátok. Tehát, Mr. Stryver, — én azt akartam mondani — kellemetlenül esne önnek, ha be kellene látnia, hogy tévedett? Talán fájdalmas lenne Manette doktornak, hogy önt visszautasítsa. És még sokkal fájdalmasabban érin-

tené Miss Manette-et, ha őszintén kellene beszélnie önnel. Ön tudja, hogy minő viszonyban van szerencsém állhatni nevezett családdal. Ha akarja, anélkül, hogy önt pártfogolnám, vagy tulajdonképpen az ön képviselőjében jelennék meg — akkor majd jóváteszem önnek talán elhamarkodottnak tetsző jótanácsomat azzal, hogy közbenjárók az ön érdekében. Jobban mondva, tapogatózom — és önnek az eredményről számot fogok adni. Ha kielégíti az, amit meg fogok tudni, — ha igazolni fogja az eredmény előbbi szavaim helyességét — akkor be fogja látni, hogy korrekt voltam. És akkor mindkét részen megkimélik egymást olyan dolgoktól, amelyek nem volnának a barátságukra nézve kívánatosak . . . Mit szól ehhez?

— Meddig kellene akkor a városban maradnom?

— Ó . . . el lehet azt intézni egynehány órán belül. Lemehetnék ma este Sohoba és aztán meglátogatnám önt a lakásán . . .

— Erre igennel válaszolhatok, — felelte Stryver. — Én akkor most nem megyek el; úgy sem olyan nagyon sürgős a dolog. Akkor rendben van. Elfogadom az ajánlatát és ma estére várom lakásomon.

Mr. Stryver kihajózott a bank helyiségeiből. Olyan lég-huzam maradt a nyomában, hogy a két távozásán hajlongó antik pénztárost majdnem elsöpörte. Szegények, mindig hajladoztak: annyit hajladoztak, mikor egy-egy kliens távozott, hogy az ember azt hihette, abba se hagyják. Ott hajladoznak az üres helyiségben, amíg valakit behajladoznak az utcáról a boltba.

Az ügyvéd elég éleseszű volt ahhoz, hogy meggyőzze magát, hogy a bankár nem ment volna ilyen messze a merész kijelentésekben, ha kijelentéseinek nem lett volna erkölcsi alapjuk. Bár nem volt elkészülve rá, hogy ilyen nagy és keserű pirulát nyeletnek vele, mégis bátran nyelte le. Most pedig — Mr. Stryver megrázta az öklét általánosságban a Temple felé — mindebből az a tanulság, hogy felperes hazudik és hogy majd én kimutatom a magam igazát.

Valahogy Old Bailey módra taktikázott és ebben valamelyest megvigasztalódott. — Azért nem leszek pervesztes, ifju hölgy, — mondta Mr. Stryver, — arról majd tesztek!

Mikor ezen az estén — lehetett tíz óra — Mr. Lorry jelent Mr. Stryver lakásán, akit külön ez alkalomra művésziiesen szertehányt könyvei mögött talált, az ügyvéd úgy festett, mint aki a reggeli incidenst régesrég elfelejtette és már azt se tudja, miről is volt voltakép szó. Csodálkozva nézett Mr. Lorryra, mintha már teljesen elfeledkezett volna

róla. Szórakozott volt és úgy festett, mint akinek egész más gondjai vannak.

— Jóestét, — mondta a derék hirhozó, miután egy teljes félóra hosszat hiába igyekezett azon, hogy a házigazdát felébressze szórakozottságából. — „Voltam Soho-ban is.“

— Soho-ban is? — ismételte hidegen Mr. Stryver. — Sohoban? — Ja, persze! Hogy az isten . . . egész másra gondoltam!

— És lássa, — felelt Mr. Lorry — csakugyan nem tévedtem, mikor önnek ma reggel a dolgokat előadtam. A véleményem helyes volt és csak ismételhetem jótanácsomat.

— Biztosítom, — felelt mosolyogva és derüsen Mr. Stryver — hogy igazán sajnálom, hogy fáradságot vett magának. Igazán sajnálom, hogy a szegény apát ki akartuk hozni megszokott nyugalmaiból. Szerencsétlen férfi; ez az a bizonyos szomorú pont, amit nem szabad érinteni a családban. Beszéljünk másról.

— Én nem értem önt, — mondta Mr. Lorry.

— Persze, persze, — felelt szeretetreméltóan Stryver és úgy rázta a fejét, mint aki nem haragszik semmiért és véget akar vetni a dolognak — hiszen nem baj, nem baj.

— De igenis, hogy baj, — türelmetlenkedett Mr. Lorry.

— Mondom, hogy nem. Biztosítom, hogy nem jelent semmit. Feltételeztük, hogy értelem fészkel ott, ahol pedig nem fészkel értelem, — hogy becsvágyóak az emberek, pedig nem azok. Tévedtünk; nem jelent semmit az egész. Ifju nők elkövettek már hasonló ostobaságokat — és azután, ha eljött a szegénység és a sötétség, akkor gyakran siratták balgaságukat. Ha az ember teljes önzetlenséggel tekinti ezt a dolgot, akkor sajnálom, hogy nem lett belőle semmi. Hiszen hasznára lehattunk volna embertársainknak, a természetes ész felfogása szerint. Ha azonban már önző szempontok jönnek tekintetbe, akkor, bevallhatom önnek, én nagyon örülök, hogy a dolgok ilyen fordulatot vettek. Tudja, társadalmi szempontból igen hátrányos lett volna rám nézve az egész dolog, — talán fölösleges is említenem, hogy az egészből nem lett volna semmi hasznom. Mondom, nincs semmi baj. Én nem tettem házassági ajánlatot az ifju hölgynek és tudja, így négyszemközt, köztünk szólva — nem is vagyok benne olyan bizonyos, vajjon rá tudtam-e volna venni magamat egyáltalán a végzetes lépésre? Mert látja, Mr. Lorry, ki ismeri ki magát az üresfejű szép babák világában? — olyan hiuk, olyan gyerekesek! Az ember ne is foglalkozzon velük, mert ugyanis csak baj származnék a dologból. Kérem, ne is beszéljen többet róla. Mondom, sajnálom, hogy így lett, — sajnálom az ő szempontjukból. Igazán, nagyon lekötelezett,

hogy meghallgatta és hogy megértette, miről van szó és még hálásabb vagyok a baráti jótanácsáért. Ön jobban ismeri a fiatal hölgyet; igaza van, én sohase tudtam volna ilyen előnyösen elintézni az ügyet.

Mr. Lorry annyira megrökönyödött, hogy szinte ostobán bámult Stryverre. Az illető gentleman már akkor az ajtó felé tuszkolta őt. Csepegett a nagylelkűségtől és a nemes sajnálkozástól; csupa sajnálkozó jóakarát. — Ne törődjön az egész dologgal, kedves uram, — mondta Mr. Stryver — ne is beszéljünk már többet róla. Ismétlem, én nagyon hálás vagyok önnek azért, hogy így történt. Jóéjt! . . .

S Mr. Lorry már kinn is volt a langyos éjjelben, mielőtt magához tért volna az ijedtségtől. Mr. Stryver visszafeküdt a diványára és a mennyezetre kacsintgatott.

XIII. FEJEZET.

Nem finom uriember.

Ha valahol is ragyogó jelenség volt Sydney Carton, bizonytalán nem volt ilyen Manette doktor házában. Egy év leforgása alatt jóegynehányszor járt az orvos házában látogatóban. Mindig ugyanaz a morózus és rosszkedvű naplopó volt. Ha erőt vett a lustaságán és beszélt, akkor érdemes volt meghallgatni. De majdnem mindig rajta volt az a fekete felhő „nem törődöm semmivel“. Mint valami fatális sötétség. Ezen a sötétségen csak igen ritkán világított keresztül a lélek fénye.

Pedig szerette azt az utcát, amelyik ott futott el a ház előtt és szerette azokat a lapos köveket is, amelyekkel az utca ki volt rakva. Sok-sok éjjelen vándorolt ott a környéken bizonytalanul és szerencsétlenül, olyankor, mikor már a borse tudta felvidítani. Sok ködös napkelte világított azon a környéken botorkáló alakjára. Még akkor is ott botorkált, mikor a nap erősebben tűzött: akkor már kereste az árnyékot a boltivek alatt, a közkertekben, mindenütt, ahol szép volt és ragyogó. Kereste, talán a szép emlékeket kereste bennük szomorú életében. Szerette a szépet, szerette elérhetetlen szomszussággal. Ujabbán a Temple-udvarban lévő lakásán az a hanyagul összekuszált ágy már alig látta őt. Sokszor alig pár pillanatra vetette magát oda ruhástul: és néhány perc múlva újra talpon volt már — ott kísértet a szomszédságban.

Valamelyik nap, augusztusban, (Stryver ur akkor már régen közölte a sakáljával, hogy meggondolta azt a házassági ügyet és ő bizony jobbat gondolt) mondom, Stryver ur kilóit már valahol Devonshireben mutogatta „finom uriember“-i mivoltával együtt, Sydney Carton hosszabb sétát tett a város-

ban. A City virágainak iátása és illata álomba ringatta. A virágok jóságról beszéltek a leggonoszabbaknak, egészségről a legbetegebbeknek, ifjuságról a legöregebbeknek. Sydney lába már újra azokat a bizonyos köveket tapoa.a. Céltalanul bolyongott, de ezt a céltalanságot megunta a lába és odavitte őt a doktorék háza elé .

Felvezették: Luciet egyedül találta otthon. A kézimunkája mellett ült. Lucie sohse volt egészen jóbarátságban Sydney Cartonnal. Kicsit zavarttá vált, mikor a férfi odaült melléje, az asztalhoz. De mikor az első közhelyek után felnézett az arcába, akkor úgy látta, hogy a férfi arca most idegenszerű.

— Nem beteg, Mr. Carton?

— Nem vagyok beteg, Miss Manette. De tudja, olyan életet élek, hogy az nem igen segíti elő az egészséget... Mit várhat az ember, a hozzám hasonló, tönk felé ballagó fickótól?

— Hát nem volna lehetséges, — bocsásson meg, csak úgy rájár a szám . . . véletlenül csuszott ki . . . más, jobb életet kezdeni?

— Bizony, csunya, szégyenteljes élet ez.

— Hát mért nem változtat rajta?

Lucie, mikor olyan szívesen nézett újra a férfi arcába, csodálkozva és megilletődve látta szemében a könnyeket. És még a hangja is könnyes volt, mikor így válaszolt:

— Arra már nincs idő . . . Késő . . . Sohse lesz már énbőlőlem különb ember a mostaninál. Még lejjebb bukom, — mindig rosszabb lesz . . .

Carton Lucie asztalkájára könyökölt és a szemét eltakarta a kezével. Csönd következett; az asztal remegett.

Lucie sohse látta még ilyenek. Nagyon elszomorította a dolog. A férfi tudta, hogy elszomorította, anélkül, hogy felnézne. Megszólalt:

— Bocsásson meg, Miss Manette. Lám, egészen letörtem, mielőtt még elmondhattam volna, hogy mi hozott ide. Meghallgat?

— Ha javára lehetek, kész örömmel. Ha jobbkedvre hangolja a beszéd, Mr. Carton . . . Akkor igazán örülnék rajta . . .

— Isten áldja meg drága részvétéért!

Darab idő mulva levette a kezét az arcáról és most már tisztán, értelmesen beszélt.

— Ne féljen attól, amit mondani akarok. Ne ijedjen meg attól, amit hall tőlem. Én olyan ember vagyok, aki már fiatal korában meghalt. Akkor már vége volt mindennek.

— Dehogy is, Mr. Carton. Biztos vagyok benne, hogy

még csak ezután jön az életének a java . . . meg vagyok róla győződve, hogy még sokkal, de sokkal méltóbb lesz saját magához.

— Mondjuk, hogy önhöz, Miss Manette — és bár érzem, tudom, hogy nem így lesz — érzi azt ez a keserű, elveszett szív — mégis, hálás, hálás köszönet a szavaiért.

Lucie egészen belesápadt; remegett. Carton a segítségére sietett. Kétségbeesett volt a hangja; de megnyugtatón igyekezett Luciet. És a társalgás olyanná vált, aminőt aligha hallott még ember:

— Ha lehetséges lett volna, Miss Manette, hogy viszonzza annak az embernek a szerelmét, aki itt van ön előtt, — ennek a magától menekülő, elveszett, italos, semmirekellőnek a szerelmét — ha ilyen szerelmet viszonzott volna, akkor ez az ember mégis tisztán látta volna, hogy minden boldogság ellenére, mérget rejt ez a nap — ez az óra. Ez az ember, — itt, ön előtt — ha viszonzta volna is a szerelmét, — tudta volna, hogy csak nyomoruságot hoz önre — bánatot — megbánást — tönkretette volna — ön vele együtt sülyedt volna. Én igen jól tudom, hogy önben nem élhet gyöngéd érzés irántam. Én nem is kérek olyat: sőt hálás vagyok azért, hogy nem érezhet . . .

— És — ha nem is él bennem ez az érzés — nem menthetem meg önt, Mr. Carton? — Nem hívhatom vissza? — bocsásson meg érte! — nem hívhatom vissza új, jobb életbe? — Nem tudnám meghálálni hozzám való bizalmát? — Hiszen tudom, hogy ez nagy bizalom jele, — tette hozzá Lucie szerényen, kis habozás után, maga is könnyekre fakadva — tudom, hogy senki másnak nem tenne ilyen vallomást. Nem fordíthatnám ezt a bizalmat jóra — olyasmire, ami önnek jó, ami megváltoztathatja? . . .

Carton a fejét rázta.

— Nem, nem, Miss Manette. Ha még egy kis időt szán nekem és meghallgat, akkor azzal már mindent megtett, amit értem csak tehetett. Meg akarom önnel értetni, hogy az én lelkemnek ön volt az utolsó álma. Mélyre buktam, de nem buktam olyan nagyon mélyre, hogy ne keltett volna bennem édes álmokat az ön látása, apjának látása és ennek az otthonnak látása, amelyet ön tett olyan igazán otthonná . . . Életre-kelt bennem sok olyan ifjui álmom, miről rég azt hittem, hogy kihalt . . . nyoma se maradt. Mióta önt ismerem, bánat telepedett a lelkemre, lelkiismeretfurdalásaim vannak — azt hittem, ilyesmi sohse ér utól többé engem. Hangokat hallottam; régi hangokat a múltból. Integettek nekem; jöjj, térj meg! fel! fel! újra a magasba! Hangokat hallottam, hogy új-

ból kezdjem: hányjak le magamról minden rosszat, minden bűnt; érzékiséget, gyávaságot, — küzdjem meg a nehézségekkel, viaskodjak újra sárkányokkal. Álom! csupa álom, a semmibe vész. Ott maradt a földön az, aki mindezt végig álmodta. De szeretném, ha megtudná, hogy ön inspirálta ezeket az álmokat.

— Nem marad meg semmi az álmokból? Ó, Mr. Carton . . . gondolkozzon csak újra . . . Kisérelje meg újra . . .

— Nem, Miss Manette . . . Éreztem mindvégig az álom alatt, hogy méltatlan vagyok. Csak egy gyengeség maradt bennem — és az még most is él bennem — azt akartam, hogy ön tudja meg, minő hirtelen hatalma támadt fölöttem — fölöttem, aki por vagyok és hamu. Tüzzé varázsolt engem; lánggá, egetverő lánggá. Csakhogy ez a tűz engem magamat is megpörkölt — tőlem elválaszthatatlan. És ég a láng — tovább — de nem világít senkinek — nem melegít senkinek — nem tesz semmi jót — ellángol haszontalanul . . .

— Ugy látszik, Mr. Carton, hogy miattam még szerencsétlenebbé, boldogtalanabbá vált, mint annakelőtte volt . . .

— Ne mondja ezt, Miss Manette . . . Ha valami, valaki — ön lett volna az, aki visszaád az életnek. Nem ön lesz az oka, ha mind mélyebbre süllyedek.

— Ha lelkiállapota, ahogyan mondja, reagál arra, ami tőlem származik . . . szóval, hatással vagyok önre, — így gondolom és így is van, ugy-e? — nem tudnám ezt a befolyásomat arra használni, hogy tegyek valamit önért? — Nincs semmi hatalmam ön fölött — a jóra, szépre?

— Hiszen azért jöttem el önhöz, Miss Manette . . . Hadd vigyem magammal nyomoruságos életemben azt az emléket, hogy kitártam a szívem ön előtt, — emlékezzem rá, hogy volt valami bennem, amit ön sajnált . . . értékelt . . .

— Egész szívemmel mondtam: értékelem . . . és mondom most is, ön jobb sorsot érdemel . . . képes nemesen érezni . . .

— Nem, Miss Manette, kérem . . . én ebben már nem hiszek. Én kipróbáltam magam és már tudom. Látom, elszomorítom. Most már sietek; gyorsan véget vetek a dolognak. Csak arra kérem, ha majd újra emlékszem erre a napra . . . ugy-e, gondolhatok rá, hogy akinek szívemet életemben utoljára feltártam, az megértő szív volt, az ön tiszta és ártatlan szive volt. És ugy-e, megőrzi ezt a titkot? a szive . . . nem tesz senkit e titok részesévé . . .

— Megőrzőm, ha ezzel meg tudom vigasztalni.

— Nem fogja elárulni titkunkat még annak sem, akit a világon legjobban szeret?

— Mr. Carton, — felelt Lucie izgalmas szünet után — ez a titok az öné, nem az enyém. Megigérem, hogy tiszteletben tartom a titkát.

— Köszönöm. És újra csak: Isten áldja meg önt!

Megcsókolta a fiatal leány kezét. Az ajtó felé indult.

— Ne haragudjon rám, Miss Manette, azért, hogy részesévé tettem ennek a mi mai beszélgetésünknek. Higgye el nekem, soha többé egy szóval sem térek vissza erre a tárgyra. Ha halott ember volnék, akkor sem lehetne efelől biztosabb. Halálom óráján — szentnek fogom még akkor is tartani ezt az egyetlen kedves emlékemet. És akkor is köszönetet fogok érte mondani önnek és hálás leszek érte. Emlékezni fogok rá, hogy mikor utoljára tettem vallomást embernek — az ön volt. A nevemet nem felejtí el. Balsorsom, a szerencsétlenségem — érzéseim rejtve maradnak a szívében. És — az a szív könnyü, boldog, vidám legyen!

Annyira nem hasonlított ahhoz az emberhez, akit Miss Manette eddig ismert — olyan szomorú volt elgondolni, mi mindent dobott el magától — minő keserű lemondásába kerül minden egyes új, megvirradó nap — hogy Manette Lucie keservesen megsiratta. Akkor is sirt, mikor a férfi még egy utolsó pillantást vetett rá az ajtóból.

— Vigasztalódjon! — mondta. — Én nem vagyok erre az érzésre méltó! Egy-két óra még, — és újra aljas társaságban leszek és rabjává válok rossz szokásaimnak — amelyeket megvetek, de amelyeknek mindig engedek — és akkor kevésbé leszek érdemes ezekre a könnyekre, mint az utolsó csavargó az utcán. Ne sirjon, Miss Manette! A legbensőbb énem — ön felé fordul és mindig olyan lesz, aminőnek ön előtt mutatkoztam — ha kívülről az is maradok, amilyenek eddig ismert! Utolsóelőtti könyörgésem önhöz, Miss Manette, hogy elhiggye ezt nekem.

— Elhiszem, Mr. Carton.

— És az utolsó: amivel egyuttal megszabadítom egy olyan látogatótól, akivel nem lehet semmi érzése közös és aki közt, meg ön közt áthidalhatatlan az űr, a mélység . . . Hiábavaló, hogy elmondjam, de kikiváncozik belőlem . . . a lelkemből . . . De önért és mindazokért, akik önnek kedvesek, mindenre képes vagyok. Ha olyan földi sorom volna, hogy áldozatot hozhatnék — én minden áldozatot meghoznék önért és azokért, akik önnek drágák. Gondoljon rám majd, ha csendes boldogságban él, — gondoljon igaz és őszinte szeretettel. — Közeleg az idő, — nincs már messze — mikor új kötelékek fonódnak ön köré — olyan szálak, amelyek még szorosabban kötik otthonához, melyet úgy szeret.

A legrágább kötelékek, melyek boldoggá teszik, felderitik.
Miss Manette, ha egy boldog apa arca tükröződik vissza szemében, — ha a saját szépségét új formában, bimbóformában látja majd a lábai előtt — gondoljon arra az emberre, aki az életét adná azért, hogy megtartsa ön mellett azokat, akiket ön szeret!

— Isten áldja! — és eltűnt.

OSZK

XIV FEJEZET.

Becsületes kereskedő.

Mr. Cruncher Jeremiás szemében, ahogy ott ült Fleet-streeti posztján, a székén, előtte sok reményre jogosító csemetéjével, színes, sok és különböző kép játszódtott le. Akármin is ülsz Fleet-streeten, meggyőződhetsz arról, hogy a tülekedés, nyomakodás két irányba vezet. Két irányba vivő áramlat süketit reggeltől estéig; azok a tömegek, akik nyugat felé tartanak a nappal együtt, meg a másik tömeg, amelyik dél felé kanyarog és távolodik a naptól. Mindkettő a távolbavesző mezők felé vágvafozik, amelyiket hol reggel, hol este festi meg a nap vörös tündérsugara.

Mr. Cruncher rágta, rágta a szalmát és a szeme ezt a két áramlatot kísérte figyelemmel. Akár csak a pogány paraszt, akit évszázadok előtt örnek állítottak a hidak mellé. Kivéve, hogy Jerrynek nem kellett attól tartania, hogy ez a folyam valaha is kiszárad. Nem is lett volna valami reményteljes ügy, ha az áradat kiszárad, hiszen jövedelmének nem csekély részét képezte az, amit félnék nőszemélyektől kapott (a legtöbbször jólöltözött, élete delén túl levő delnő). Ezeket kellett itt-ott átsegíteni arról az oldalról, ahol a Tellson bankja volt, a másik oldalra. Az ilyen ismeretségek ugyan minden alkalommal igen rövid életűek voltak. De ahhoz még sem elég rövidek, hogy Cruncher meg ne kedvelje az illető hölgyet és ki ne fejezze abbéli kívánságát, — esetről-esetre — hogy az egészségére ihasson. S mikor emberszerető feladatát elvégezte, majdnem minden esetben megengedték e hölgyek neki, hogy ihasson az egészségükre. Mondom, az ilyen adományok nem kis mértékben gyarapították a jövedelmét.

— Volt idő, — antik világban — mikor poéta ült a széken, a köztéren és azzal mulatta magát, hogy embertársait nézegette, bírálgatta. Mr. Cruncher is nyilvános helyen nyomta a széket. Csakhogy nem lévén poéta, igen keveset gondolkozott, még kevesebbet bírált és csak úgy, közönséges nézdegéléssel töltötte az időt.

Valamelyik nap ott ült szokott helyén. A napnak az az időszaka következett, mikor a forgalom némileg megcsappant. Kevés volt már a hazasiető asszonyság is. Igen rosszul ment a bolt. Mr. Cruncher keblében váltakozó érzelmek keletkeztek. Először arra gondolt, hogy biztos az az oka a rossz üzletmenetnek, hogy Mrs. Cruncher valamelyik sarokban „térgyepel“ és buzgó fohászt küld az egek urához, hogy neki ne legyen semmilyen üzlete. Ekkor valami felkeltette a figyelmét. Egy különös menet közeledett Fleet street-en. Nyugat felé tartott. Mr. Cruncher jól odanézett. Ez alighanem valami temetés lesz, — mondta magának. — És alighanem valakinek kifogása van a temetés ellen, vagy valaki ellen, aki a temetési menetben halad. Mert szóváltás, lárma zaja hallott a csoport felől.

— Jerry fiam, — fordult csemetéjéhez az öreg — látod? Temetés.

— Hurrá, apa! — örvendezett Jerry.

Valami titokzatos háttére volt az örömének. Nem lehet tudni, min örülhet az ifju gentleman, ha temetést lát. Az apja zokon is vehette tőle, mert erőset kent a füle mögé.

— Hát te mit gondolsz, kölyök? Mi az istennek hurrázol te, ha temetést látsz? Te ifju gonosztevő, hogy mersz te örülni apád szeme előtt, ha temetést látsz? — Mr. Cruncher újra megsimitotta. — Ennekem hurrázol? Nehogy többet meghalljam! Takarodj előlem, mert még közelebről is megismerkedel velem!

— Bö . . . nem akartam semmi rosszat, — protestált az ifju, az ábrázatát dörgölve.

— Hát akkor hallgass, — mondta Mr. Cruncher. — Semmi közöm a „nem akartam“-jaidhoz. Eriggy má no; kapaszkodj fel a székre, hogy jobban láss.

A fia engedelmeskedett. A menet közeledett. Káromkodtak, sziszegtek, sirtak, átkozódtak, ordítottak. Csakugyan, egyszerű faalkotmány hozta az egyszerű koporsót. Utána gyászkocsi, amelyben csak egyetlen pasasér ült. Nyomorúságos gyászöltözéke hozzátartozott az egész temetési menet pompájához. Ugy látszott, nem igen mulattatja a dolog. Tömeg kísérte a temetési menetet; a magános pasi ablakán a tömegből mindig bekiáltott valaki. Nemcsak bekiáltottak, hanem csunya grimaszokat is vágtak hozzá. Elfintorították az arcu-

Temetik a kómet.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

kat. „Kém!“ Áruló! „Piszok kém“ és egyéb, itt le nem írható kitételekben, könnyítettek a szívéükön.

Mr. Crunchert a temetések mindig érdekelték. Mindig kellemes bizsergésbe hozták az érzékeit. Izgult, valahányszor temetés haladt el Tellsonék előtt. Természetes, hogy mikor ilyen feltűnő kísérettel ilyen furcsa temetési menet érkezik, egészen kikelt magából. Mindjárt az első feléje futó atyafitól gyorsan megkérdezte:

— Mi az, atyafi? Mi történt?

— Én ugyan nem tudom. Hja. Ugy ám! Sss! Kém, spion! árulkodó gazember! Selma!

Másik embert kérdezett meg:

— Mi az?

— Én ugyan nem tudom, — felelt ez is és a kezét a szá-
jához vitte. Mégis hihetetlen tűzben és hallatlan lelkesedéssel
kiáltotta ő maga is bele a tömegbe:

— Hja! Hajahaj! Pfuj! Spion, kém!

Végtére talált olyat is, aki többet tudott a dolog miben-
létéről. Ebből nagynehezen kivette, hogy ez a temetés egy bi-
zonyos Cly Roger nevezetű egyén temetése.

— Kém volt, áruló? — kérdezte Mr. Cruncher.

— Az hát; az Old Bailey legpiszokabb árulója. Ugy ám!
Héjj, te piszok! Pfuj! Piszok Old Bailey kém!

— Lám csak! — Jerrynek eszébe jutott a tárgyalás,
amibe beleszóppent valamikor. — Én ismertem! Meghalt?

— Akár a kutya, — felelt a másik. — Sohse halhatott
meg eléggé. És elég gyorsan. Huzzátok ki, héjj! Cibáljátok ki,
héjj! Piszok áruló!

Olyan elfogadhatónak találtatott ez az eszme, miután
más eszme egyáltalán nem állt rendelkezésre, hogy a tömeg
nagy örömmel magáévá tette. Hangosan ismételték ama
indítványt, hogy „ki vele, huzzuk ki!“ Ugy körülfogták a két
járművet, hogy meg kellett állniok. Mikor a tömeg kinyitotta
a kocsik ajtaját, az egyetlen gyászoló kibukott a kocsiból és
egy pillanatig a tömeg foglya volt. De ügyes gyerekek bizo-
nyult és jól felhasználta az időt, mert a másik pillanatban
már rég lát- és kéztávolon kívül, egy mellékutcácskába kanya-
rodott. Lehányta a kabátját, kalapját, eldobta a hosszú gyász-
fátyolt. Eltette a fehér keszkenőjét és a többi, kötelező szim-
bólikus könnyeket.

Eme szimbólumokat darabokra szaggatta a tömeg és el-
kergette a szélrózsa minden irányába, mindenek örömeire.
A kereskedők gyorsan becsukták az ablakaikat és lehúzták a
vasredőnyeiket. Akkortájt a tömeg nem ismert akadályt és
rettegett szörnyeteg volt. Már ott tartottak, hogy a halottas-
szekeret megállásra kényszerítve, a koporsót leemeljék. Most

azonban egy még az előbbinél is ötletesebb géniusz azt indítványozta, hogy vigyék ki a rendeltetési helyére nagy üdvrivalgás közepette. Miután praktikus tanács szükségessége mutatkozott, ezt a tanácsot is üdvrivalgással fogadták. Rögtön nyolcan telepedtek be a kocsiba és tizenketten a tetejére ültek, Többen is ráerősítették volna magukat, de nem bírta a hely. A tizenkettő között ott látjuk Jerry Crunchert is. Szerényen eldugta sörtefejét; nehogy valaki Tellsonéktól meg találja látni. A kocsi végébe kuporodott és vigyázott.

A temetkezési vállalat embereinek meg voltak a maguk megjegyzései a ceremóniás menetnek ilyképen való önkényes elrendezése ellen. De nagyon közel volt a folyó. És hangok hallatszottak, amelyek rideg hivatali közönyről beszéltek és némely üzleti sáfárok elhatalmasodása ellen. Nem tartott tehát tulsoká az ellentállás. Az imigyen ujjaszervezett processzió ment előre a maga útján. A halottas-szekeret most egy kémményseprő vezette. A kocsis, akit mögéje tuszkoltak, ellátta utasításokkal. A gyászmenet után kullogó üres kocsiba egy zöldségárust telepítettek, aki a gyeplőt szoritotta. Akkoriban igen szerették az utcai medvetáncoltatókat. Hogy kissé diszegebb legyen a menet, egy ilyent is felszedtek utközben, még a strand előtt. A medvetáncoltató medvétjét közvetlenül a kocsi után vezette egy jó lélek. Szép, kifejtett példány volt és most ő helyettesítette a temetési menet elmaradt pompáját. Igazán szép látványt nyújtott.

A menet itt-ott megállt, ha sörmérés mellett haladtak el. Ilyenkor a vezetők ittak egy-egy kortyot és voltak, akik a dohányszületüket egészítették ki. Daloltak, kiabáltak; gajdoltak, jajgattak; megálltak ott, ahol akartak és a boltok valamennyien óvatosan becsuktak, amerre mentek. Saint Pancras templom volt a cél. Ez akkor még messze kinn volt, a földek között. Jó darab idő eltelt, amíg a menet csakugyan ki is ért oda. Akik a menettel érkeztek, azok ragaszkodtak ahhoz, hogy kimenjenek a koporsóval a temető földjére. Végeredményben az elköltözött Cly Rogert visszaadták egy darabban az anyaföldnek rendes uton, amivel a halott alighanem meg volt elégedve.

Mikor így elintézték a halottat és a tömeg az előtt a szükségesség előtt állt, hogy új mulatság után nézzen, akadt egy harmadik géniusz (lehet, hogy ugyanaz volt). Azt a humoros indítványt tette, hogy kössenek bele a véletlenül arramenőkbe és álljanak bosszút rajtuk, mint Old Bailey árulókon, spionokon. Jól megkergettek egy csomó ártatlan embert, kik életükben az Old Baileynek még tájékán se voltak. De hát a tömeg képzelete táplálékot kívánt. Olyikat megfogták, jól elagyabugyálták, sőt véresre verték. Ehhez járult még az ablakok beve-

résének a sportja. Nemsokára a kocsmákra, üzletekre vetették magukat és amelyikhez hozzáférhettek, azt kirabolták, kifosztották. Hisz ez természetes folyománya volt az előzményeknek. Néhány óra múlva, mikor már magánosan álló villákat is szépen földig romboltak le és egynéhány háznak lerántották a rácsát, párkányát, — ezzel a gyengébbeket akarták felfegyverezni, — azt kezdték rebesgetni, hogy közeledik a katonaság. Mikor ezt mind hangosabban kezdték rebesgetni, a tömeg lassan szerteoszlott, elolvadt. Lehet, hogy csakugyan mozgósították a katonaságot, az is lehet, hogy nem mozgósították. Rendesen így szokott festeni az ilyen tömeges, társas kirándulás.

Mr. Cruncher nem vett részt e sportok mindannyiában, ő szépen ott maradt a temetőben. A temetést rendező céggel akart talán kis eszmeclerét folytatni? Szerette a temetőket. Megnyugtatta őt a temetői légkör. Egy szomszédos kocsmáki rablása alkalmával egy csinos kis pipa jutott neki. Most ezt a pipát szopogatta. A temetői feliratokat nézegette. Mikor egyedül maradt, meditálni kezdett.

— Jerry, — mondta Mr. Cruncher sajátmagának a rendes módján, — ugy-e te láttad akkor ezt a Clyt? És azt is láttad, hogy helyre legény vót és tisztességes ember vót és nyalka és fiatal gyerek vót?

Elszivta a pipáját és ott botorkált még egy darabig. Aztán megfordult, hogy el ne mulassza a zárási időt. Tellsonéknál még jelentkeznie kell. Hogy szomorú gondolatai a halálról és egyebekről megártottak-e a zuzájának vagy a májának, vagy pedig egészsége általában már régebben megroppant, vagy mert azt akarta, hogy foglalkozzon vele valaki, nem lehet tudni, elég az hozzá, hogy az uton visszafelé, benézett egy orvoshoz és titokzatosan tanácskozott vele.

Az ifju Jerry kötelességtudó érdeklődéssel várta az apját. Jelentette, hogy „Nem volt bolt“ az öreg távollétében. A bankot már bezárták, a sok ódon hivatalnok elhagyta a helyiséget. Mr. Cruncher és a fia megigazitották az órákat, letörölték a port és hazafelé ballagtak vacsorázni.

— Hát én azt mondom neked, asszony! — így Mr. Cruncher, mikor hazaérkezett. — Ha nekem, tisztességes kereskedőembernek, esetleg valami baja történék ezen az éjjelen, akkor tudni fogom, hogy te imádkoztad a fejemre azt a bajt. Akkor fogom tudni, hogy újra ellenem imádkoztál. És akkor úgy megdolgozlak, mintha láttam volna az egészet és mintha itt imádkoztál volna előttem.

Mrs. Cruncher a fejét rázta.

— Micsoda, hisz itt, előttem is meg merted cselekedni? — dühöngött Mr. Cruncher.

— Én nem csináltam semmit. Nem szóltam egy szót se.

— Hát akkor hallgass. Ne gondolkodj ilyesmin. Akkor már inkább csuszkálj, mint hogy gondolkodj. Ahogy tetszik. Csináld, ahogy akarod, ugyis mindig ellenem vagy. Egyiket se kellene csinálnod.

— Jól van, Jerry.

— Jól van, Jerry, — felelt Mr. Cruncher és leült a vacsorájához. — Hm! Még hogy „jól van Jerry“. Hisz éppen ez a baj! Még hogy „Jól van, Jerry!“

Nem volt semmi különös célja morózus elmélkedéseinek, de azért csak beszélt és dühöngött, mint az olyan ember, aki általában nincsen megalégedve valamivel.

— Te, meg a „Jól van Jerry“-d! Ti ketten! — mondta Mr. Cruncher a vajaskenyérébe harapva. Mintha egy nagy, láthatatlan osztrigát a vajaskenyérével együtt igyekezett volna lenyelni. — Hm! Elhiszem! Magam is azt tartom, hm!

— Elmégy ma este? — kérdezte derék felesége, mikor a férje újabb kenyérbe kezdett.

— Igenis elmegyek.

— Veled mehetek, apa? — kérdezte derüsen a fia.

— Nem jöhetsz, fiam. Nagyon jól tudod, — az anyád legalább is tudja — hogy halászni megyek. Igenis: halászni. Igenis. Halászni megyek.

— De hiszen csupa rozsdá a horgod, apa! Mindig csupa rozsdá!

— Sohse törődj te azzal!

— Aztán hozol-e halat haza, apa?

— Ha nem hozok, nem lesz mit enned holnap, — felelt a megszólított gentlema a fejét rázva. Eleget is kérdeztél ma már. Addig ugyse megyek el, míg te nem alszod régen az igazak álmát.

Az este többi részében megalégedett azzal, hogy élesen szemmel tartsa Mrs. Crunchert. A saját morózus módján, folyton tartotta az asszonyt beszéddel, nehogy az gondolkozni, — vagy uram, bocsá! — „térgyepelni“ kezdjen. Azon igyekezett, hogy a fia is segítségére legyen ebben a tekintetben és az is tartsa szóval az anyját. A szerencsétlen asszonynak azzal keserítette az életét, hogy mindenféle lehető és lehetetlen kifogásokat hozott fel ellene. Egy pillanatnyi pihenőt nem adott neki, hogy valamelyest magába szállhasson. A világ legbigottabb személye se tisztelhetne annyira az imát és hihetett annyira a hatalmában, mint Mr. Cruncher, mikor imigyen féltette a feleségét az imától. Mint olyan ember, aki megátalkodott hitetlenséggel viseltetik szellemek iránt: nem hisz bennük, de retteg a szellem-históriáktól.

— Aztán ide süss! — folytatta — holnap nem játszunk ám! Én, a tisztességes kereskedő, szerzek számotokra egy-egy féldeka hust: nekem nem fogsz kenyérevést játszani! Nekem nem fogsz vajaskenyéren rágódni! Majd szives leszel és hozzá nyulsz, érted! Ha én, a tisztességes kereskedő, itt-ott egy üveg sörre szomjazom, akkor te nekem ne prédikálj vizet! Ha Rómába mész, akkor úgy viselkedj, mint a rómaiak. Másképpen megkeserülsz a római kirándulásodat, biztosíthatlak! És tudod, a te Rómád én vagyok, hallod-e!

Majd ujfent morogni kezdett:

— Mindig kisebbre zsugorgatod az adagokat, mindig méricskélsz, mintha arra szükség volna! Ez is amiatt a tér-gyeplési trükkjeid miatt van! Meg hogy mindig ellenünk hívod a szenteket! Nézd meg a fiadat: hiszen a te fiad, vagy mi? — Hisz olyan keskedt, mint a pióca. Anyának mered hívni magadat és nem tudod, hogy az anyának az első kötelessége, hogy kihizlalja a fiát?

Jerryt, az ifjút, érzékeny oldalán érintették. Ő is biztosíthatni kezdte az anyját, hogy ez volna a legfontosabb kötelessége. Megmagyarázni igyekezett, hogy kötelességei közül akár melyiket nyugodtan elhanyagolhatja, csak annak az egynek tegyen pontosan eleget, amely kötelességét olyan gyöngéd lendülettel értette meg vele a másik szüle.

Igy nyájaskodott egymással esténként a Cruncher család. Végezetül ifju Jerryt ágynak menesztették. Az anya is fáradt volt, s miután megparancsolták neki, ő is lefeküdt. Mr. Cruncher nézegette az asztalt, hagyta, hogy a ki nem alvó pipája mellett lassan muljanak az órák és amikor végre felkészült a kirándulásra, akkor lehetett már éjjel után egy óra. E kisérteties órában felkelt a helyéről. Kulcsot vett elő a zsebéből. Felnyitott egy zárt szekrénykét, onnan zsákot kotorván elő. Majd feszítővas, kötél és lánc következtek; mindezekkel az eszközökkel ügyesen fölszerelte magát a halászathoz. Bucsuzóul még odaenyelgett valamit Mrs. Cruncher felé. Majd eloltotta a gyertyát és távozott.

Az ifju Jerry, aki csak mimelte a levetkőzést, nemsokára nyomában volt az apjának. A sötétség leple alatt követte őt a lakásból kifelé, — le a lépcsőkön, át az udvaron, ki az utcára. Azzal nem sokat törődött, hogy hogy fog újra visszakerülni a házba. Hiszen ez a ház teli volt lakókkal és a kapu éjjel-nappal tárva.

Sarkalva a dicséretes becsvágytól, hogy megtudakolja, mit is végez az apja, az ifju Jerry szorosán a házak mellé tapadt. S mert a szemei olyan közel voltak egymáshoz, nem engedte igen messze maga elől tisztelt apja-urát sem. Eme tisztelt szülő északi irányba látszott kormányozni hajóját. Nem

haladt sokat, mikor egy másik halásztársa csatlakozott hozzá. Most már ketten törtettek előre.

Indulás után félórával kijutottak a pislogó lámpák köréből. És a még jobban pislogó rendőrök büvköréből. Magányos, egyenes uton haladtak előre. Itt találkoztak a harmadik halással. Olyan csöndben köszöntötték egymást, hogy ifju Jerry — ha babonás lett volna — azt hitte volna, hogy az előbbi halász kétfelé szakadt.

Hárman elől, a halászok, utánuk az ifju Jerry. Mignem megállottak egy kiszögelésnél. Egy alacsony téglafalat vaskerítés vett körül. Ennek a falnak árnyékában a három halász letért az utról. Itt újra nyolc-tíz láb magas fal fogadta őket. Ifju Jerry most azt látta, hogy tisztelt szülője egy sarokba kuporodva, szemmel tartja a tisztást. Miután szemmel tartotta, egy vasrácon kezdett elég sikeresen keresztüllábalni. Hamarosan átmászott rajta. Nemsokára követte őt a második halász is, majd a harmadik. Mindhárman könnyedén érintették a talajt a vaskapu tulsó oldalán. Ott is maradtak egy darabig, — esetleg hallgatóztak. Majd a térdükön és a tenyerükön lassan előre haladtak.

Ifju Jerry is közelebb húzódott a kapuhoz. Lélegzetviesszajftva leste, hogy mi készül odabenn. A három halász összezugsorodva, majdnem hason csuszott keresztül egy darab fűvön. A temető sirkövei, mert temető volt ez, a hold világánál fehérlő sirkövek, karcsun emelkedtek ki a pázsitból. Ugy meredtek, mint fehérbe öltözött kisértetek. A temető kis kápolnája is úgy festett, mint óriási fehér kisértet. Nem soká csusztak előre. Nemsokára megálltak és a három halász kiegyenesedett.

Eleinte ásóval halásztak. Nemsokára az igen tisztelt szülő kezében valami szerszám csillant meg, — akár jókora dugóhuzó. De akármilyen szerszámokat is használtak, jó erősen dolgoztak. Végtére is a kápolna harangja megszólalt. Ütött, és ez úgy elrémitette Jerryt, hogy sörtévé vált a haja a feje tetején, akár az apjáé. És elinalt.

De oly régen foglalkozott ezekkel a gondolatokkal, olyan nagyon becélte őket és úgy szerette volna tudni, hogy mi történik tovább, hogy nem inalt messzire. A kíváncsiság visszahozta. A halászok még mindig kitartóan halásztak, mikor másodszor is bepislantott a kapun. De úgy látszik már találtak is valamit. Nyöszörgő, reszelős hang hallatszott és az ujjukat úgy egyenesítették, mintha jókora súlyt emelnének. Nemsokára a kiemelt súly körvonalai kezdtek kibontakozni a hold világánál. Ifju Jerry igen jól sejtette, hogy mi is lehet az. De mikor látta azt a valamit és igen tisztelt szülőjét fölötte, amint feszegetett, akkor úgy megijedt, — hiszen még ilyesmit nem

látott — hogy újból elinalt. Meg se állt, csak mikor már jó egynehány mérföldnyire volt.

Még akkor se állott volna meg, azonban lélegzetet kellett vennie. Mégis: sietni kellett. A vidék nem volt valami barátságos; jobb, ha az ember mielőbb végét éri. Ugy rémlett, hogy az a koporsó, amit látott, ott lohol mögötte: ugrabugrál, követi. A keskeny oldalával lefelé, mind a nyomában van. Nemsokára eléri, — a hátára ugrik, — belekapaszzkodik a nyakába. Rémes, rettenetes, gonosz üldöző. Mindig ott érezte a nyomában; ki menekült előle a széles országútra és elkanyarodott a szük mellékutcáktól. Ott leskelődött rá a kapuk aljában, borzasztó vállával az ajtókat surolta, — mintha kinyillott volna és szélesen kacagott volna. Árnyékos helyeken lapult meg az uton; ravaszul megvárta, hogy elébe kerülhessen. Szakadatlanul mindig a nyomában, úgy hogy mikor a gyerek megtalálta az utat és végtére ott állt a saját portájuk előtt, minden oka meg volt rá, hogy inkább a halotthoz hasonlítson, mint az élőhöz. De még akkor se maradt el mögötte a koporsó. Nyekkenve követte fel a lépcsőn. Vele mászott az ágyába. Rádült, nehezen, ott fojtogatta a mellét, mikor végre elaludt.

Mikor rémséges álmából fölébredt ifju Jerry, akkor már pittymallott. És az apját ott látta a mellékszobában. Ugy látszik, valami nem ment jól, vagy simán. Ezt abból következette az ifju Jerry, hogy Mr. Cruncher Mrs. Crunchert a fülénél fogva rázta, valamint, hogy az asszony fejét az ágy lapjához ütögette.

— Megmondtam, ugy-e? — így Mr. Cruncher. — És látod, látod, meg is tartom a szavam.

— Jerry, Jerry, Jerry! — könyörgött a felesége.

— Szembehelyezkedsz velem, neked nem fontos az üzleti haszon, — mondta Jerry. — És ebből nekem, meg a társaimnak van baja. Neked tisztelni kell engem és engedelmeskedni nekem; mi az ördög bujt beléd, hogy nem engedelmeskedsz?

— Én mindig azon igyekszem, hogy jó feleséged legyek, — nyöszörgött szegény asszony, könnyekkel a szemében.

— Jó feleség vagy, mikor nem tetszik neked az urad foglalkozása? Tiszteled a férjedet, ha nem tiszteled a mesterségét? Engedelmeskedel te a férjednek, mikor olyan fontos dologban, mint a saját üzlete, szembehelyezkedel vele?

— Minek kezdél ebbe a szörnyü dologba, Jerry?

— Neked legyen elég, — felelt Mr. Cruncher — ha egy tisztességes kereskedőnek a felesége vagy. Ne bírálgass, ne számítgass ostoba asszonyi eszeddel, hogy mi való énnekem és mi nem. Tisztelő és engedelmes feleség nem is törődne azzal, hogy az ura mit csinál. Vallásos asszonynak tartod magad? Ha te vallásos asszony vagy, akkor megyek és keresek egy vallás-

talant! Nincs benned több kötelességérzet, mint pillér odakint abban a nagy Thames folyóba. Oszt ha nincs, hát beléd kell verni.

Halkan beszélt, a vége az lett, hogy leszedte magáról agyagos csizmáit. Aztán egész hosszában elterült a földön. Mikor a fia látta, hogy csöndesen alszik a hátán, rozsdás kezei képezvén vánkost a feje alatt, akkor ő is a vánkos alá rejtette a fejét és újra elaludt.

Csakugyan nem volt hal reggelire, más se igen. Mr. Cruncher lehető legrosszabb kedvében volt. Állandóan vasdarabot szorongatott a markában, mint olyan eszközt, amivel Mrs. Crunchert javulásra bírja, arra az esetre, ha véletlenül reggeli imánál találná. Szokott időre azonban elkészült, kitisztálkodott a fiával együtt és mentek mindketten a napi dolguk után.

Mikor a napos és zajos Fleet streeten haladt az apja mögött az ifju Jerry, a hóna alatt a szék lába, akkor nagyon különbözött a tegnap éjjeli ifju Jerrytől. Attól, aki a sötétségben és magányos utcákon loholt haza, — futott az üldözés elől. Már újra eszes, rosszmájú fickóvá vedlett, a rémlátásai elmúltak az éjszakával. Sokan éreztek akkor így Fleet streeten és a City körül.

— Apa, — mondta az ifju Jerry menetelés közben és nagyon vigyázott, hogy kettejük között megmaradjon a kellő távolság és elválasztó akadályul a szék — mondd csak, mi az a „Feltámadó ember“?

Mr. Cruncher egy pillanatra gyökeret vert a gyalogjárón, mielőtt felelt:

— Hát én azt honnan tudjam?

— Én azt hittem, hogy te mindent tudsz, apa, — felelte a ravasz csemete.

— Hem, — mondta Mr. Cruncher és megindult, a kalapját leemelvén, hogy sörtéi levegőzzenek. — Az egy üzlet.

— Mivel kereskednek benne, apa? — kérdé az ifju neki-vidámult Jerry.

— Hogy mivel kereskednek? — vélte Mr. Cruncher, jól megforgatván elméjében a feleletet. — Tudományos műszerekkel kereskednek benne.

— Emberi hullákkal is, mi, apa? — kérdé az élesezü ifju. — Orvosi célokra?

— Ilyesmivel is, azt hiszem, — mondta Mr. Cruncher.

— Ó, apa, ha fel:övök, szeretnék én is ilyen üzletet!

Mr. Cruncher nem felelt. Gyanusan, erkölcsösen rázogatta a fejét.

— Az attól függ, hogy hogyan fejleszted a tehetségeidet. Ügyelj arra, hogy jól kifejleszd a tehetségedet. Sohse szólj

többet, mint amennyi feltétlenül szükséges. Most még az ember ugyse tudhatja, hogy mire leszel alkalmas, mire nem. — Az ifju Jerry nekibátorodott. Néhány yardnyira előresietett, hogy elkészitse apja szokott helyét az árnyékban. Mr. Cruncher befelé, magamagának morogta: — Jerry, tisztességes kereskedő, elég reményteljes ez a kölyök; lehet még belőle valami. Megládd, még sok öröme fog telni benne; kárpótlásul szolgál az anyjáért.

XV. FEJEZET.

Valamit kötnek.

Defarge ur ivójában ezen a reggelen korábban kezdték az ivást, mint egyébkor. Már reggel hat órakor leskelődött be a sok kiaszott arc a vasrácsos ablakokon. Irigykedve pillantottak azokra, akik odabenn már a borosüveg fölibe hajoltak. Monsieur Defarge legjobb esetben is olcsó bort árult. Mostanság azonban a bora mind olcsóbbá, higabbá vált. Savanyu is lehetett, erősen savanyu. Legalább is savanyunak festett az, aki itta. Nem lettek ezek az emberek jobbkedvűek az ázott, savanyu bortól. Monsieur Defarge szőlőjének bogyóitól ezek az emberek nem kerekedtek vig Bachanáliákra. Ha volt tüze ennek a bornak, akkor az titokban lappangott valahol az emberek ereiben.

Ez volt a harmadik napja annak, hogy Monsieur Defarge boltjában szokatlanul korán kezdődött az ivás. Kezdődött hétfőn, ime már szerda van. Többet beszélgettek, vitatkoztak, mint ittak. Sokan ólálkodtak körül; még mielőtt a boltot kinyitották, már gyanus csoportosulások keletkeztek a környéken. Pedig ezeknek nem volt pénzük, ha pedig lett volna, akkor inkább a lelküket adják oda, semminthogy itókáért teszik le a soust. Mégis, a vendégeknek majdnem legnagyobb részét ezek a fizetni nem tudók tették ki. És olyan fennen beszéltek, mintha hordószámra fogyasztának. Egyik asztaltól a másikhoz húzódtak. Éhes arcukkal, szájukkal nem az italt keresték, — egymást figyelték.

Dacára annak, hogy így megszorodott a vendégsereg, a bolt tulajdonosa nem került elő. De úgy látszik, nem hiányzott senkinek. Akik beléptek, nem érdeklődtek, nem kérdezősködtek utána. Madame Defarge magasan trónolt a borospalac-

kok birodalmában. Előtte egy kis tányérkában rézpénz. Összevisszavert, ütött-kopott rézpénz. Olyan kevéssé hasonlított az eredeti alakjához, (mikor a pénzverőből kikerült) mint azok, akik a zsebeikből előkotorászták ezeket a pénzeket, emberekhez hasonlítottak.

Akik az ablakokon bekémleltek, azok azt láthatták, hogy valamennyi vendég szórakozott; mintha egyetlen dolog érdekelné valamennyit. A hivatásos kémek se láthattak egyebet. Pedig ők mindenhová bekémleltek, a király palotájától kezdve a börtönig. Ezek a látogatók itt nem kártyáztak, nem dominóztak. Ha dominó akadt valamelyik kezébe, akkor az szórakozottan várat épített a kövekből. Akik mégis ittak, a bortokból alakokat rajzoltak, aminő a ruhájuk mintája volt. Mindenki látott, hallott valamit, — de mintha nagyon messziről látná, nagyon messziről hallaná.

Igy volt ez egész délig. Már erősen ragyogott a nap az égbolt tetején, amikor két poros alak haladt keresztül az utcán. Az egyik Monsieur Defarge volt, a másik pedig egy kéksipkás utkararó. Csupa fáradság, meg csupa szomjuság voltak: úgy dültek be mindketten az ivóba. Jövetelük mintha világosságot árasztott volna itt, a Saint Antoine negyedben. Az ablakokon kihajoltak; a kapukon keresztül rájuk néztek, nekik integettek. Csupa kigyuladt arc. Nem jött azonban utánuk senki és nem szólt senki, mikor beléptek az ivóba. Bár valamennyi szem rajtuk függött.

— Jónapot, uraim, — mondá Monsieur Defarge.

Mintha ez jeladás lett volna, amelyik általánosságban felszabadította a nyelveket. Kórusban hangzott rá a felelet: „Jónapot“.

— Nem szép az idő, uraim, — Defarge megrázta a fejét.

Erre valamennyi bentlévő a szomszédjára pillantott. Majd valamennyien lesütötték a szemüket és elnémultak. Kivéve egyetlen embert, aki felállt és kilépett a boltból.

— Feleség, — mondá Defarge hangosan Madame Defargehoz fordulva — tudod, néhány mérföldet utaztam ezzel a derék Jacques nevezetű utkararóval. Véletlenül találkoztunk Páristól mintegy másfél napi uton. Jó gyerek ez; ez az utkararó. Igen, Jacquesnek hívják. Adjál neki inni, asszony!

Most egy másik ember kelt fel és hagyta el a helyiséget. Madame Defarge bort tett az utkararó elibe, akit Jacques-nek hívtak. Jacques meglengette kék sipháját a társaság felé és ivott. Valami kemény, fekete kenyeret hordott a blúza alatt. Itt-ott evett belőle, ivásközben. Mindjárt Madame Defarge emelvénye mellett, egy harmadik állt fel és hagyta el a helyiséget.

Defarge is felfrissítette magát egy korttyal, de ő nem

ivott annyit, mint amennyit az idegen kapott. Mint az olyan ember, akinél nem ritka a borivás. Ott állt; várt, amíg a vidéki atyafi elkészült a reggelijével. Nem nézett a jelenlevőkre; azok se őrá. Még Madame Defarge se nézett rá. Felvette a kötését és kötni kezdte a harisnyát.

— No, barátom, elvégezted a reggelizést? — kérdezte bizonyos idő elteltével Defarge.

— Köszönöm, el.

— Hát akkor gyere! Majd megmutatom azt a szobát, amiről utközben beszéltem. Kitűnő lesz; meglátod, mennyire fog tetszeni.

Otthagyták a boltot. Egy udvaron haladtak keresztül, majd meredek lépcsőt másztak meg. A lépcső vége padláslépcső, hallatlanul meredek és kényelmetlen. Azelőtt egy fehérhaju férfi ült itt alacsony padkáján. Roppant szorgalmas volt; cipőket szőgeztet.

Most nem volt itt a fehérhaju férfi. De itt volt helyette az a három férfi, akik az imént egyenkint hagyták el a boro-zót. E három férfit és a fehérhaju öreg embert mégis összekapcsolta valami: egyszer régen, ők voltak azok, akik bepillantot-tak az öreg emberhez. A fal hasadékán keresztül.

Defarge óvatosan betette az ajtót és halkan mondta:

— Jacques Egy! Jacques Kettő! Jacques Három! Ez az a tanu, akit megtaláltam és magammal hoztam, én la, Jacques Négy. Beszélj, Jacques Öt!

Az utkaparó a kezében lóbálta két sipkáját. Majd verejté-kes homlokát törölte végig vele. Megkérdezte:

— Hol is kezdjem, Monsieur?

— Kezd csak, — felelt nem éppen logikusan Monsieur Defarge — az elején.

— Hát, messieurs, én akkor láttam őt, — annak már jól megvan egy esztendeje — nyáron. A márki ur kocsija alatt; jól odaláncolva. Ez így volt. Én eszem nélkül otthagynom a munkámat az uton! A nap éppen akkor készült lebukni. A márki ur kocsija lassan lefelé haladt a dombon. A' meg ott fityegett a láncon — így la, ni.

Az utkaparó újra bemutatta, amit olyan régen látott. Már egész belegyakorolta magát. Hamar rájött, hogy az egész fa-lunak a legizgalmasabb mulatsága, öröme volt az elmúlt év-ben ez a mutatvány.

Jacques Egy itt félbeszakította. Megkérdezte tőle: látta-e már valahol, valaha ezt az embert.

— Soha, — felelt őszintén az utkaparó, megrázva a fő-vegét.

Jacques Három azt kérdezte, hogy akkor hogyan ismerte fel utóbb?

— Mer' olyan magas vót, — így az utkaparó. Halkan szólt, az egyik ujját az orrához nyomta. Hiszen márki ur is megkérdezte még ugyanaznap este: „Mondta, hogy nézett ki?“ én felelek, hogy aszondom: — „Olyan hosszú, akár a kísértet“.

— Azt kellett volna mondanod, hogy olyan kicsi, mint a törpe, — felelt Jacques Kettő.

— Hunnat tudtam vóna én azt! Akkor még nem követték el a tettet, oszt ugyse hitt nekem a márki ur. Mit tudtam én, hogy mi lesz ebből! Monsieur le marquis az ujjával megfenyeggett, oszt aszondja mindenek előtt, hogy ott álltunk a kútnál, hogy aszongya: „Hozzátok ide! Ide, élém a bitanggall!“ Csak az igazat mondom!

— Hiszen ebben igaza van, Jacques, — mormogott Defarge. — Hadd folytassa.

— Hát! — mondta rá némi titokzatossággal az utkaparó. A hosszú ember elveszett, — keresték, jártak utána. Kilenc, tiz, tizenegy hónapja annak.

— Az mindegy, hogy hány hónapja, — felelt Defarge. — Jól el volt rejtőzve; de végezetül szerencsétlenségére megtalálták. Folytasd, no!

— Hát én újra csak ott dolgozom, fönn a dombon, és úgy volt, hogy a nap újra nyugodni készült. Éppen összeszedtem a dolgaimat, hogy mondok, menek mán lefelé a házamba, a faluba. Akkor már sötét volt a faluban. Hát felnézek; akkor látom csak ám, hogy megest gyün valaki! Akkor meg hat szál katona vót. A közepibe nagy, hosszú darab ember, a karja hátrakötözve. Így ni; jól odakötözve a testyihez!

Elmaradhatatlan sipkája segítségével igyekezett a legény érzékelhetővé tenni az elmondottakat. Mutatta, milyen szorosan a csipőjére voltak erősítve annak az embernek a karjai.

— Én hát ott állok, oldalt, messieurs, a kőrakásom mellett. Nézem a katonákat, meg azt, akit közrefogtak. (Magányos ut az; akármilyen gyön arra, az ember szívesen szemügyre veszi.) Amint gyünnek, először, csak annyit látok, hogy hat katona az, meg egy megkötözött ember. Én majdnem mindet feketének láttam; no, mert éppen lement a nap. Hát látom ám, hogy az árnyékuk odaverődik az ut másik oldalára. Olyan volt az, mintha óriások árnyéka lett volna. Azt is látom, hogy teli vannak porral; oszt az a por úgy gyütt velük mind előre... kopp, kopp. De amikor ott voltak egészen a közelemben, no akkor felismertem a... azt a hosszú embert. Oszt az is felismert engem! Ó, az szegény bizony nagyon örült volna, ha úgy meglóghatott volna a domboldalon, egy ugrással, mint előttevaló nap, ahogy én láttam.

Ugy irta le a dolgot, mint az olyan ember, aki csakugyan mindent látott. Emlékezett rá, hiszen aligha látott sokat életében.

— Azt nem mutattam a katonáknak, hogy felismertem a hosszú embert. Ő meg nem mutatta nekik, hogy felismert engemet. De tudtuk a szemünkkel. „Gyerünk csak!” így a vezető és a falu felé mutatott. „Dobjuk be gyorsan a sirjába!” és viszik már sokkal gyorsabban. Én mind utánuk. A karja meg volt dagadva, no mert olyan szorosra kötötték. Nagy, csunya facipő a lábán. Oszt mintha béna volna. Mert béna és emiatt lassu is, a puskájukkal ösztökélték, így la!

Utánozta, hogyan ösztökélték, mutatta a bajonet hegyes végét.

— Mikor lefelé haladnak a dombon, mint a futóbolondok olyan gyorsan, hát az a hosszú ember elesik. Nevettek, oszt újra felhúzták. Az arca má akkor véres vót és csupa por. De nem nyulhat hozzá a képihez; ezen oszt újra kacagnak. Hozzák mán le a faluba. Szalad eléje az egész falu, hadd lássák. Odaviszik a malom mögé, fel a börtönbe. Mind a falu látja, hogyan nyilik a sötét éjszakában a börtön kapuja. Oszt hogy lökték be, így ni!

Mutatja, mint tárult a börtön kapuja: aztán összeharapta a fogait, hogy „így csukták le”. Mikor látta, hogy nem akarja kevesbiteni a hatást és nem nyitja a száját, Defarge tovább serkentette: „Folytasd!”

— Az egész falu, — folytatta az utkaparó, lábujjhegyre ágaskodva, halkán — visszavonul. Majd valamennyien előbukkannak, összegyűlnek a kutnál. Suttognak. Aztán alszik az egész falu. Mind az egész falu arról a szerencsétlen emberről álmodik. Akit oda csuktak le, a sziklabörtön lakatja alá. Már onnan ki nem jön, csak majd ha elveszejtik. Másnap reggel viszem ám a szerszámaimat; ettem egy darab fekete kenyeret. Menek fel a dombra. De gondoltam: megkerülöm előbb azt a börtönt. Ott látom ám őt, magasan, vasrácsos ablak mögött, olyan véres volt, oszt olyan poros, mint tegnap este. Nem vót keze neki, hogy integessen. Én persze, nem mertem neki szólni. De ugy peslantott rám, mint a halott ember.

Defarge és a másik három sötéten tekintenek egymásra. Mind olyan sötétek, magukbazarálóztak. Mintha egyedül a bosszu tüze világolna az arcukban, ahogy a parasztot hallgatják. Titokzatos a tartásuk; de parancsoló is egyben. Mint valami parlagi triumvirátus. Jacques Egy és Jacques Kettő ott ülnek a régi, rossz agyon. Mindkettő az állát a tenyerébe hajtja és a szemük az utkaparón. Jacques Három mögöttük, féltérdre ereszkedve, ideges keze folyton még idegesebb orra és szája körül. Defarge ott áll közte és az elbeszélő közt, akit az

ablakhoz vitt, hogy jobban ráessen a világosság. Majd a parasztra, majd felváltva a társaira pillant.

— Folytasd csak, Jacques, — inti a parasztot.

— Hát otthagyják fönn a vaszárkában. Ott volt jó egypár napig. A falubeliek alig merik nézni; ők is félnek. Csak mesziről pislantanak rá. Mert magas a sziklabörtön. Este, mikor má' mindenki elvégezte a napi munkáját, oszt' ott gyülünk össze a kut körül tereferére, akkor mindenki csak arrafelé pislant. Eddig mindig a postaházat kémleltük. De most má' mindenki csak a börtönt nézte. Azt sugják egymásnak a kutnál, hogy bár halálra ítélték, mégse fogják kivégezni. Aszongyák, Párisban kérvényeket adtak be miatta. Hogy aszongyák nem volt ép eszénél, megvadította őtet a gyereke halála. Aszondták, hogy magának a királynak adták a kérvényt. Mit tudom én? Hiszen lehetséges. Lehet, hogy úgy volt, oszt az is lehet, hogy nem úgy volt.

— Idehallgass, Jacques. — Jacques Egy komor hangon szól közbe. — Tudod, a kérvényt eljuttatták a királyhoz, meg a királynéhoz. Mi mindnyájan, akik itt vagyunk, rajtad kívül, láttuk, mikor a király átvette. Az utcán történt. A kocsijába adtuk. Ott ült a királyné mellett. Defarge, akit itt látsz, nem törődött az életével se! Nekiment a lovaknak, a kezében a kérvény.

— Osztán ide hallgass, Jacques! — mondta a térdeplő Jacques Három. Az ideges keze még mindig ideges arcában. Ugy festett, mint aki vár valamit, mohón várja. Mintha nem ételre vagy italra várna ilyen mohón. — Az őrség, a fullajtárok, mind, mind körülvették a kérvényezőt. Ütötték-verték; a lovak majd hogy el nem taposták. Hallod?

— Hallom, Messieurs.

— No, akkor folytasd, — így Defarge.

— Meg aztán olyasmit is suttogtak a kutnál, — folytatja a paraszt — hogy azért hozták le hozzánk a faluba, hogy ott helyben rögtön kivégezzék. És hogy egész biztos, hogy úgy is kivégzik. Azt is suttogták, hogy mert olyan csunyán lemészárolta Monseigneur és mert Monseigneur az egész vidék jó apja volt, az embereinek őrangyala (vagy a jobágynak, ahogy akarjátok), mint árulót végzik majd ki. Egyik öreg ember ott a kutnál aszongya, hogy a jobbkezét, amellyel a kést beleütötte a szivibe, a szeme láttára fogják elégetni. Nagy sebeket vágnak a karjára, a mellire, meg a lábára. Oszt azokba forró olajat öntenek. Vagy olvasztott ólmot. Vagy forró gyantát. Osztán, hogy négy erős lóhoz kötik, oszt úgy szaggatják darabokra. Aszongya az öreg ember, hogy ezt tették azzal az illetővel is, aki elmúlt királyunk, tizenötödik Lajos életére tört. De mit tudom én, talán hazudott is. Én nem jártam iskolákat.

— Hát akkor ide hallgass, Jacques! — mondta az idegeskezű, mohó Jacques Három. — Azt az embert, akiről beszélsz, Damiensnek hitták. Világos nappal csinálták, Páris egyik legforgalmasabb utcáján. Borzasztó sokan voltak ott. Rengeteg nép! A legtöbben mégis finom, magasrangu hölgyek jöttek el. Azok rémmód kíváncsiak voltak ám! Végignézték az egészet, kezdettől végig! Egész addig, Jacques, míg este lett, — mert olyan soká tartott. Addig két lábát vették, meg egy karját, — de még lélegzett! E, — várjál csak, milyen idős is vagy te? — mindjárt megmondom, mikor történt.

— Harmincötöstendős vagyok, — mondta az utkaparó. — Hatvannak vélted volna.

— Ugy, akkor már tizéves lehettél. Láthattad volna.

— Elég! — vágott közbe Defarge türelmetlenül. — Éljer az ördög! Folytasd.

— Hát jó. Egyik errül suttog, másik amarrul. Nem is beszélnek semmi másról, egyébről. Még a kut vize is mind ezt csobogja. Végre osztán, vasárnap éjjel, mikor aludt mind a falu, gyűnnek ám a katonák kígyóisorban le a sziklabörtönből. Kopognak a puskáik a köves főutcán. Munkások ásnak, kalapálnak; a katonák kacagnak, oszt dalolnak. Szép volt a reggel; frissen csobogott a kut vize. A kut mellett negyven láb magas akasztófa. Szinte, hogy megmérgezte a vizet.

Az utkaparó mintha nem a mennyezetet nézné, hanem mintha a mennyezetten keresztül nézne. Mutatott az ujjával, mintha valahol a mennyországon volna az az akasztófa.

— Mindenki abbahagyta a munkáját. Odagyülekezett mindenki. A teheneket ki se vezették. Azokat is odahozták a pásztorokkal. Déli tizenkét órakor megszólalnak ám a nagy trombiták! Katonák mentek éjjel a börtönbe, ott hozzák magukkal, sok szép szál katona veszi körül. Most is úgy meg van kötözve, mint nemrégiben. A száját is betömték; jó erőstre tömték be. Spárgával kötötték le. Bizony úgy nézett ki, mintha szélesen röhögne. — A paraszt mutatta, a két mutatóujjával jó szélesre húzta el a száját. Majdnem a füléig ért. — De nem is volt az olyan közönséges akasztófa, inkább olyan volt, mint a bárd, vagy mi a fene. Mer hogy nagy fene kés vót alul, az élével fölfele. A hegye a levegőben. Oda kötözték negyven láb magasra: ott mérgezte a vizet.

A férfiak egymásra néztek. A paraszt újra végigtörülte az arcát a kék sipkájával. Mialatt beszélt, újra kiütött a veriték az arcán.

— Szörnyű dolog ez, messieurs. Hogy vigyen vizet az aszszony, meg a gyereknép?! Ki gyühet ki a kutra estidőben, tereferére? Hová menjen a legény, a lány? Rácsik a kutra annak a masinának az árnyéka. Mikor én hétfő este otthagytam a

falut, éppen akkor ment le a nap. Visszanézett a nap a domboldal mögül. Akkor az árnyék éppen a templomra esett, a malomra, meg a börtönre, mintha ez a borzasztó árnyék az egész világot besötétítené. Mintha az égig érne föl, messieurs, olyan borzasztó árnyék!

Éhes volt már a paraszt. Az ujjait rágta, úgy nézett a többiekre. Az ujja is remegett, mikor beszélt.

— Hát ennyi az egész, messieurs. Napnyugta volt, mikor elgyöttem (mondták, hogy inkább olyankor győjtek), mentem aznap egész nap, meg utánakövetkező félnap. Akkor találkoztam (mondták előre) itt ezzel a kameráddal. Vele jöttem; hol lovon gyüttünk, hol gyalog. Tegnap egész nap, meg éjjel. No, most itt vagyok!

Komor csönd következett. Jacques Egy törte meg a csendet. — Jó. Hűségesen elmondta mindent és tisztességesen viselted magad. Akarsz-e várni ránk egy kicsit az ajtó előtt?

— Nagyon szívesen, — felelt az utkaparó. Defarge kivette őt a lépcső mellé. Ott leültette. Aztán visszatért.

A többiek, hárman, már összedugták a fejüket, mikor visszajött.

— Mit gondolsz, Jacques? — kérdezte Jacques Egy. — Besorozzuk?

— Be kell sorozni. Ez az előírás, ki kell oktatni, irtásra kell kioktatni. — Felelt Defarge.

— Kitűnő! — krákogott az idegesujju.

— A kastély, meg az egész nemzetség? — kérdezte az Egy.

— A kastély, meg az egész nemzetség. — Felelt Defarge.

— Ki kell irtani.

Az éhes ember majdnem ujjongva ismételte:

— Kitűnő — és a másik körmét kezdte rágni.

— Biztos vagy benne, — kérdezte Jacques Kettő Defargetől — hogy nem lesz belőle baj, ha így vezetjük a listát? — Tudom, hogy biztonságban van. Hisz rajtunk kívül ugye tudja elolvasni senki. De az a kérdés, tudjuk-e majd mi elolvasni, — vagyis inkább az a kérdés, tudja-e majd „ő“ (az aszszony) elolvasni?

— Jacques! — Defarge kihuzta magát. — Ha madame, a feleségem, megfogadta, hogy a saját emlékezetéből mindig tudja a listát vezetni, az szép! De ő maga tudja a legjobban, hogy az nem elég. Neki megvannak a jelei, számai, titkos feljegyzései, — mind belekötötte kötéseibe, ő azt mind olyan tisztán látja maga előtt, mint a napot. Sokkal könnyebben dobja el magától az életet akármelyik gaz gyáva poltron, mint hogy Madame Defarge csak egyetlenegy titkos szemecskét is kihágy, vagy elfelejt a saját külön feljegyzéseiből!

Bizalmat, helyeslést mormogtak. Az a nagyon éhes ember megkérdezte:

— Ezt a parasztot visszaküldjük? Remélem, igen. Egy-ügyü fickónak látszik. Vajjon nem veszedelmes?

— Ez nem tud semmit, — felelt Defarge. — Semmivel se tud többet, vagy olyasmit, ami tulmenne egy esetleges nyaktíló veszélyén. Én kezeskedem róla; hagyjátok velem. Én majd vigyázok rá és betanítom. Ezt szeretné látni a nagyvilágot, a szép, finom embereket, kíváncsi a királyra, meg a királyné-éra, majd vasárnap meg is mutatjuk neki!

— Mit mutatunk meg neki? — meredt el az éhes, mohó. — Jó jel az, hogy a királyra, meg a nemesi rendre kíváncsi?

— Jacques, — felelte Defarge, — ha okos ember vagy, mutass tejet a macskának, ha azt akarod, hogy megszomjaz- zék. Ha okos ember vagy, mutasd meg a kutyának a zsák- mányt, — valamelyik nap elhozza.

Többet nem beszéltek. Az utkaparó már majdnem elaludt a legfelsőbb lépcsőn. Azt tanácsolták neki, feküdjön le a ro- zoga priccsre a padlásszobában, oszt nyugodja jól ki magát. Nem nagyon kérette magát; elég gyorsan elaludt.

Ilyen vidéki rabszolga még a Defarge ivójánál rosszabb hellyel is megelégedett volna Párisban. Kivéve azt az egyet, hogy Madame titokzatos félelemmel töltötte el, az élete könnyünek és kellemesnek volt mondható. Az ám; Madame egész nap ott ült a trónján. Teljességgel közönyös volt; ez a derék vidéki atyafi, mintha levegő lett volna előtte. Ugy tett, mintha a külszinen kívül ezen a kerek világon semmi sem érdekelné és semmiről se tudna. A fickónak még a facipője is remegett, ha a pillantása véletlenül találkozott az asszonyéval. Ugy kép- zelte, hogy lehetetlenség azt előre tudni, mit is kívánhat eme hölgy, mire kéri, mit parancsol a jövő percben. Ugy vélte, ha ez a hölgy beleveszi abba a fülönfüggős fülébe, hogy őt — az utkaparót — látta tegnap délután, amint az utcán valakit meggyilkolt és elásta — akkor ő neki vége van. Mert amit egy- szer bevettek abba az ékszerdus fejbe, az ott van és ott is marad.

Mikor tehát elérkezett a vasárnap, az utkaparó nem volt tulságosan elragadtatva attól, hogy ő most majd Monsieur- vel és Madame-al kirándul Versaillesba. Különösen az volt olyan kellemetlen, hogy Madame egész uton kötött; kötött mindig! Kocsin mentek; az elég jó lett volna, de délután, mi- kor a szép kerteket járták, Madame újra kötött! Még akkor is kötött, mikor a tömeg a királyt, meg a királynét várta nagy izgalomban.

— Ejnye, de szorgalmas, Madame! — mondta valaki mel- lette.

— Bizony, — felelt Madame Defarge — van vele elég dolgom.

— Mit köt, Madame?

— Ó, sok kötnivaló akad.

— Például?

— Például, — felelt nyugodtan Madame Defarge — szemfedőt kötök.

A férfi visszavonult a tömegbe. Sietett, nem volt inyére a válasz. Az utkaparó a sipkájával legyezgette magát. Olyan tikkasztó volt a délután. Ha az idegei megnyugtatóására király, meg királyné kellett neki, hát azt megkapta. Mert bizony ime, ott repül már aranyos kocsijában a nagy állkapcsu, nagy arcu király, meg a szép arcu királyné pompás kíséretével, kacagó urakkal és pompásabbnál pompásabb hölgyekkel. Mennyi az ékszer, a selyem, a rizspor! Az elegáns, sarkantyus hadvezérek! Azok a gyönyörűen megvető arcok... Urak, hölgyek egyaránt. Az utkaparó egészen megrészegült a látásukon. Ugy megrészegedett, hogy hangosan kiáltozni kezdett a többiekkel: „Éljen a király! Soká éljen! Éljen a királyné! Éljen mindenki és éljen minden!” — Mintha sohase hallott volna mindenütt jelenlevő Jacques-okról. Azok a gyönyörű kertek, virágos udvarok és mesebeli terrászok! Szökőkutak... Árnyékos, zöld padocskák rózsaligetek tövében... Majd újra a király és királyné, majd ökörszem, mind több márkik és márkínők és mind harsányabb „Éljenek! Éljen mind, mind!” Bizony, végezetül már ~~sirt~~ is a nagy elérékenyüléstől, szegény. Az egész menetel és mind e gyönyörűség látása jó három óráig tartott. Volt része bő érzésekben, sirásokban, ordítózásokban és érzélgős megjegyzésekben. Csakhogy Defarge egész idő alatt majdnemhogyan szoritotta a nyakravalójánál fogva. Talán attól félt, hogy mindjárt odarepül az imádott látványossághoz és esetleg darabokra is tépi őt.

— Bravo! — mondta Defarge, a vállára ütögetvén, mikor vége volt a szép látványosságnak. Atyai hangon tette hozzá: — Lám, milyen jó gyerek vagy!

Az utkaparó kezdett magához térni. Félt, hogy talán elvetette a sulykot. Talán tulhangos volt. De nem.

— Látod, terád van nekünk szükségünk, — mondá Defarge a fülébe. — Elhitted ezekkel a bolondokkal, hogy örökké áll a farsang! Tudod, antul szentelenebbek lesznek és antul közelebb a vég!

— Hm, — sóhajtott elgondolkozva az utkaparó. — Szentigaz.

— A bolondok nem is sejtenek semmit. Még a lehelleted is utálatos nekik. Inkább százat akasztanak fel olyat, mint te vagy, meg a testvéreid, semhogyan eltűrnék, hogy a lovuknak

vagy a kiskutyájuknak valami baja essék! Csak azt hiszik el, amit odaüvöltsz nekik. Hát hadd csalják magukat még darabig, ugye soká csalják már.

Madame Defarge jól belenézett az elvtárs szemébe és igenlően bólintott.

— Mert ami téged illet, — fordult most az utkaparóhoz — te mindjárt elbőgöd magad mindenén. Ha csak panoráma, meg jó lármás. Akkor már odavagy. No! Hát nem igaz?

— Egy kicsit igaza van, madame. Legalább most.

— Ha nagy csomó bábut tartanának az orrod elé, oszt ott szednék őket darabokra az orrod előtt, a saját hasznodra... Mondd te; ha neked is segíteni kellene a babák szétदारabolásánál, nem a legszebbet, legcifrábbat választanád ki? Igaz, ugye, hogy a legcifrábbat?

— Biz igaz az, madame.

— Igaz. Ha egész falka madarat tartanának az orrod elé, olyat, aki repülni nem tud egy se, oszt azt mondanák: nyuzd meg őket, szedd el a szép tollukat lágy párnának: nem a legnagyobb, legszebb, legcifrább tollu madarat akarnád-e, hé?

— Biz én azt akarnám, madame.

— No, ma láttad akkor a bábut is, meg a cifra madarat is, — mondta Madame Defarge. És a kezével intett oda, ahol a délutánt olyan vigan töltötték. — Gyerünk haza!

XVI. FEJEZET.

Még mindig kötik.

Madame Defarge és Monsieur, a férje, szép nyugodtan tértek meg Saint Antoine kebelébe. A kék sipka is keresztüldolgozta magát az utcák tömkelegén és a sötétségen. Megtette a hosszú avenuekön a fáradságos utat; majd letért a városból és a por elnyelte. Bandukolt, egyik falut a másik mögött hagyta maga után. Talán iránytüje volt, mert pontosan odatartott, amerrefelé Monseigneur kastélya állott, az örökzöld fák alatt. Monsieur la Marquis már régen aludta örök álmát és a lombok susogását hallgatta a sir alatt. Most már ő is úgy hallgatta a lombsusogást, meg a szökőkut ütemes zengését, mint a palotáján a többi kőarc. A falubeli madárijesztők, mikor gyökeret, élelmet keresni indultak, meg egy-két kórót szereztek a tűzhelyük részére, egész a kastélyig elbátorkodtak. Láta őket a nagy kőudvar; látta a hatalmas kőterrász, kétoldalt a méltóságteljesen tekergő kőlépcsők. És ezek a merészek úgy látták, hogy a kőarcok kifejezése megváltozott. Az a hír járta, a faluban, — tartotta is magát olyan gyöngén, ahogy a falu népe tartotta magát — hogy amikor a kést beledöfték a gazda mellébe, elváltozott a sok kőarc. Már nem voltak büszke pofák: a büszkeség kifejezését a düh és a fájdalom kifejezése váltotta fel. Mikor a szörnyü alak sok-sok időn át ott táncolt az akasztófa tetejibe, a nyaktiló fölött, újra megváltoztak a kőarcok. Most már kegyetlen lett az arckifejezésük. A bosszu kegyetlensége ült rajtuk. És úgy néztek, mintha most már örökkön-örökké így akarnának maradni. A márki hálózobájának nagy ablaka fölött a kőarc, — ahol a gyilkosságot elkövették — szintén megváltozott. Mintha kitágultak volna az orrlyukai. Ezt mindenki láthatta; pedig mindenki emlékezett rá, hogy régebben nem volt ilyen az arc. Sokszor egészen a

közelébe bátorkodott a madárijesztők egyike-másika. Közelről bámulták Monsieur le Marquis megkövült képmását. Valamilyik csontos kéz odamutatott: Nézzétek! Ugy-e, hogy hasonlít? — és akkor uccu, már szaladtak is onnan, mint a félenk nyulak, a fü, meg a moha közé. Csakhogy ezek nem találtak olyan hamar eledelre, mint a félenk nyulak.

Kastély, kunyhó, kőarc, akasztófán táncoló, összeaszott emberi maradvány, vörös folt a kőpadlón, és a falu kutjának friss vize, sok-sokszáz hold föld, Franciaországnak egy jelentős része, majdnem egész Franciaország, elmosódott az éjjeli sötétségben. Gyöngé, hajszálfinom vonal öleli körül az egésztest. Egész világok, minden nagyságukkal és kicsinyességükkel bujnak meg az apró csillagocskán. Emberi tudás alkatrészeire bontja a sugarat és keresi az isteni összetételt. De mélyebb, megértőbb lélek keresi a dolgok összefüggését eme ragyogó világunkon. Olvas gondolatokban és tettekben, bűnökben és erényekben.

A Defarge-házaspár, miután az utkaparót elkísérte, lassan és kényelmesen kocsizott a holdsütötte tájon. Megérkeztek Páris kapujához, amely utjuk célja volt. Őket is megállították a kaput őrző hivatalnokok, katonák. A szokásos lámpa őket is megvilágította, amint szokáshoz hiven, bevilágítottak a kocsii belsejébe. Monsieur Defarge arcára esett a fény. Ő azonban ismert egyet-kettőt a katonák közül, sőt egy rendőrt is ismert. Ez utóbbit olyan jól ismerte, hogy érzékenyen meg is ölelték egymást.

Miután befelé jöttek Párisba, nemsokára ott találták magukat Saint Antoine ölén. Egy darabon már gyalog tették meg az utat a fekete sárban. Madame Defarge megszólította az urát:

— Mondd csak, barátom, mit mondott Jacques, a rendőr?

— Ma nem volt sok mondanivalója, de azért mindent megmondott, amit tudott. Új kémet neveztek ki ide hozzánk, ebbe a negyedbe. Azt mondja, hogy valószínűleg többet is ki-neveznek. Ezidőszerint határozottan még csak egyről tud.

— Eh bien; — Madame Defarge száraz, üzleti mód emelte magasra a szemöldökeit. — Mit gondolsz, jó volna listára venni? Hogy is hívják azt az embert?

— Ez egy angol.

— Annál jobb. Mi a neve?

— Barsad, — felelt Defarge, franciásan ejtve ki a nevet. Majd kiigazította magát és a nevet tiszta angolsággal ismételte meg.

— Barsad, — Madame elgondolkodott. — Jól van. Mi a családi neve?

— John.

— John Barsad. — Madame újra megismételte a nevet; többször is elmondta. — Jó. Milyen a megjelenése?

— Negyven év körül van. Öt láb, kilenc inch magas; így mondják. A szeme fekete, az arcbőre sötét. Csinosnak mondható. Keskeny, hosszukás, beesett arca van. Sasorra nem egészen egyenes, egy kicsit elhajlik a balarca felé. Épp ezért az arckifejezése sötét, gyanutkeltő.

— Becsületesem! kész portré, — nevetett Madame. — Holnap reggel listára vesszük.

Már ott voltak a borozónál. Ez most zárva volt (éjfél lehetett). Kinyitották és Madame Defarge rögtön helyet foglalt az emelvényen. Megszámolta az aprópénzt, amelyet távolléte alatt bevettek. Megtekintette a raktárt, végiglapozott a könyvekben. Majd újabb feljegyzéseket tett, a kiszolgáló gyereket ide-oda szalajtottta, végtére ágyba küldte. Aztán újra kiöntötte maga elé a pénzt. Kezdte szorgalmasan csomókba kötni a zseb-kendőjébe. Csupa külön kis csomó; hogy éjjelre biztonságban legyen. Ezalatt Defarge, szájában a pipával, fel s alá sétálgatott. Barátságos, becéző szemmel tartotta a feleségét, de nem szólt bele semmibe. Így haladt ő tulajdonképp az egész életen keresztül: barátságos volt, de ő maga semmit meg nem mozdított.

Forró volt az éjjel. A kis boltot magas házak vették körül és azok elzárták előle a levegőt. A környék is rohadt, nem csoda, ha az ivó levegője csöppet sem volt tisztának mondható. Monsieur Defarge nem volt tulérzékeny a szagok iránt. De ma sokkal erősebb illata volt a bornak, mint bármikor. A rum, a brandy, ánizs és a likőr csak úgy lehelte ki magából a különféle esszenciákat. Defarge nagyokat fujt a levegőbe, mikor a pipáját letette.

— Fáradt lehetsz, — mondta a felesége és felnézett a csomózásból. — Mit csinálsz? hisz ez csak a rendes illat. Mindig ilyen.

— Igaz, fáradt vagyok egy kicsit, — ismerte be az ura.

— Kicsit rosszkedvű is vagy, — mondta Madame, akinek a szeme, — ha még olyan szigoruan tapadt is a számlákra, — sohse nyilott anélkül, hogy a férje részére is ne legyen egy-két pillantása. — Ó, a férfiak! Ó, a férfiak!

— De, kedvesem, — kezdte Defarge.

— De, kedvesem! — ismételte szigorú fejbólintással Madame. — De, kedvesem! Kicsit gyöngeszívű vagy ma este, fiam!

— Hát igaz is, — Defarge úgy szólt, mint akinek a szó kitörni készül a kebléből, — kicsit igazán soká tart.

— Kicsit soká tart! Hát nem tartott mindig soká? A bosszu, a kölcsön visszafizetése mindig időbe került — csak akkor sikerül. Ez a szabály.

— A villám hamarabb lesujt, — felelt Defarge.

— Meddig tart, — kérdezte Madame nyugodtan, — amíg a villámot gyártjátok és beraktározátok?

Defarge gondolkodva emelte fel a fejét. Mintha valamelyest igaza volna a feleségének.

— Az se tart soká, — folytatta Madame — mikor egy várost feldul a földrengés. No! Ki vele! Mondd, meddig tart, míg a földrengés előkészül?

— Gondolom, az jó soká tart, — felelt Defarge.

— De ha kitör: hamar kész van és akkor összemorzsol mindent. Közben mind készül, feszül, növekszik dagad. Pedig nem látják, nem hallják. Látod, ez megvigasztalhat. El ne feledd.

Ujra csomót kötött. Ragyogott a szeme.

— Én mondom neked, — mondta Madame és nagyobb nyomaték kedvéért kiterjesztette a jobbkarját, — hogy ha soká van uton, de csak uton van és jön mind előre. Nem fordul az vissza; nem tart pihenőt; nem áll meg. Mindig előre, előre. Nézz csak körül és figyeld meg azoknak az életét, akiket ismerünk, akik itt vannak körülöttünk. Nézz az arcukba; értsd meg a dühüket, az elégedetlenségüket. Jacques-ék minden nappal, minden órával több bizalommal fordulnak hozzájuk. Hát tarthat soká az ilyesmi! Nevetni tudnék rajtad!

— Jó, feleségem, — Defarge megállott a felesége előtt, a fejét kicsit lehajtotta. A kezét hátratette. Akár a szorgalmas és figyelő gyermek a tanára előtt. — Én mindebben nem kétkedem. De tudod, mégis csak régóta tart már és az is meglehet, — hiszen tudod jól, kedvesem, hogy meglehet, hogy mi már meg se érijük.

— Eh bien... Micsoda? — kérdezte Madame és újabb bogot kötött. Mintha újabb ellenséget fojtott volna halálra.

— No! — Defarge félig mentegetőzve, félig panaszkodva rázta a vállát. — Mi már nem érijük meg a győzelmet!

— De segítettünk a létrehozásában, — felelt Madame és élénk kézmozdulattal kísérte a szavait. Amit teszünk, nem tesszük hiába. Én egész lelkemmel hiszem, hogy megérjük, látni fogjuk a győzelmünket. De még ha nem is úgy volna, még ha egész biztos volnék abban, hogy nem fogjuk látni, — mutasd, mutasd csak egy arisztokrata, egy zsarnok nyakát!...

Madame összecharapta a fogait. Most borzasztó nagy csomót kötött.

— Megállj csak! — Defarge egy kicsit elpirult, mintha gyávaságon érték volna. — Hiszen tudod, kedvesem, hogy én se futamodok meg a magam árnyékától.

— Igaz. De megvan benned az a gyöngeség, hogy sokszor magad előtt akarod látni az áldozatot, — keresed a kész alkal-

mat — másképp elhagy a hited. Higyjél enélkül is. Ha itt az ideje: szabadítsd fel a tigriseket és az ördögöket. De egyelőre tartsd kötélén, meg láncon a tigrist, meg az ördögöt... Ne mutasd őket senkinek... de tartsd őket készenlétben!

Madame azzal fejezte be a tanítását, hogy a csomókba-kötött pénzgöngyöleggel izgatottan verdeste az asztalt. Mintha valakinek az agyvelejét verdesné. Majd a nehéz keszkenőt derüsen karja alá csapva, kijelentette, hogy jó lesz már lefeküdni.

Másnap délben a kitünő nőszemélyt ismét ott látjuk a boltban, a trónusán. Hallatlan szorgalommal kötögetett. Mellette egy rózsza feküdt. Ha itt-ott pillantása a rózsára esett, azért még nem hagyta abba a kötést; nem is lett szórazottabb. És éppen olyan hallatlanul közönyös maradt. Volt a boltban néhány vendég. Ittak is, meg nem is. Álltak, ültek, ódalogtak. Nagyon meleg volt. Legyek rajai leptek el mindent, szemtelen kíváncsisággal és szemtelen tolakodással. A kis, édességgel teli poharak Madame körül úgy vonzották őket, mint a fény s a mérges enyvvel bevont cukorsüvegek élvezése után rakásszámra buktak döglötten a padlóra. Szomoru pusztulásuk nem riasztotta el a többi sétáló és kalandéhes legyeket. Olyan hidegvérrel nézték halott társaikat, mintha ők maguk legalább is elefántok lennének és egy egész más világhoz tartoznának. S gyorsan áldozataivá váltak sorsuknak. Furcsa azt nézni, milyen esztelenek a legyek! Talán ugyanezt gondolták el az Udvarban is ezen a forró nyári napon.

Valaki belépett az ajtón s árnyéka odaesett a pult-trónon magasló Madame Defarge arcára. Madame Defarge rögtön megérezte, hogy ez idegen járatlan itt. Letette a kötését és a hajában levő rózsával kezdett el bibelődni. Aztán felnézett arra, aki belépett.

Furcsa volt. Mihelyt Madame a kezébe vette a rózsát, amelyik az asztalon feküdt, a vendégek abbahagyták a beszédet. És egyenkint szállingóztak ki a boltból.

— Jónapot, asszonyom, — mondta az érkezett.

— Jónapot, uram!

Hangosan mondta. Derüsen. Csak magában morogta, mikor újra a kötéséhez fogott: „Jó napot, te negyven év körüli, Hm, jónapot öt láb kilenc. Fekete haj, általában szépnek mondható arc. Jónapot sötét arcbőr, fekete szemek, hosszukás, becsett arc, sasorr, de nem egészen egyenes... kicsit balra hajlik... kicsit sötét az arckifejezése... Jónapot, barátom.

— Kérem, asszonyom, adjon valami jó régi cognacot. Meg egy pohár tiszta, friss vizet.

Madame kellemes hangulatban engedelmeskedett.

— Kitünő a cognac, madame!

Első ízben dicsérték így ezt a cognacot. Madame Defarge jól ismerte az áruját; nem először töltött belőle és tudta, hogy mit gondoljon. Azonban kijelentette, hogy örül, hogy izlik és már újra a kezében volt a kötése. A vendég darabig figyelemmel kísérte az ujjainak a játékát. Aztán általános megjegyzéseket tett.

— Milyen ügyesen köt, asszonyom!

— Sokat kötök.

— Milyen csinos minta ez.

— *Gondolja?* — Madame mosolyogva nézett rá.

— Határozottan csinos. Mi is lesz belőle?

— Ó, csak olyan időtöltés, — mosolygott rá Madame bárátságosan és az ujjai gyorsan mozogtak.

— Nincs semmi célja? Nem fogják semmire használni?

— Attól függ. Esetleg lehet valamire használni. Majd. Majd ha — minden jól megy. — Madame mélyet sóhajtott és komoly kacérsággal megrázta a fejét. — Majd akkor használok valamire.

Különös, de úgy látszott, Saint Antioneban az embereknek sehogysém tetszett, hogy Madame Defarge rózsát hord a hajában. Két ember jött be egymásután. Italt akartak rendelni. Mikor meglátták ott azt a bizonyos rózsát, mintha gyökeret vert volna a lábuk a földbe. Körülnéztek, mintha valakit keresnének. Aztán úgy tettek, mintha az a valaki, akit kerestek, nem volna ott. És akik ott voltak, mikor ez az idegen érkezett, lassanként valamennyien elszállingóztak. Nem maradt köztük vissza egy se. A kém jól nyitvatartotta a szemét, de nem vett észre semmi gyanusat. Ugy széledtek szét, mint a szegények, céltalanul, véletlenül, ok nélkül, természetes módon, mint ahogy jöttek.

— John, — gondolta Madame és fürge ujjai egy pillanatra se hagyták abba a kötést. A szeme az idegenen. „Ugyan maradj még egy kicsit,“ — gondolta. — „Hadd kössem meg szépen a neved, barátom, *Barsad*“.

— Ugy-e, önnek férje van, Madame?

— Van.

— Gyermekei?

— Gyermekeim nincsenek.

— Rosszul megy az üzlet, mi?

— Nagyon rosszul. Olyan szegények az emberek.

— Ó, a szegény, szerencsétlen nép! És olyan elnyomottak, — mint ön mondja.

— Mint ön mondja, — vágott vissza Madame, kijavítván az idegent és valami különleges jelt kötött hozzá az idegen nevéhez, mely nem volt jó jelnek mondható.

— Bocsásson meg. Persze, hogy én mondtam. Ön persze csak gondolta. Természetes.

— Mit gondoltam én? — kérdezte hangosan Madame. — Tudja, nekem meg a férjemnek van elég dolgunk a borozóval; mink nem szoktunk gondolkodni. Mi legfőlebb azon gondolkodunk, hogy hogyan éljünk meg. Mi bizony csak erre gondolunk. És higye meg, van elég gondunk vele reggeltől estig. Mi nem törjük a fejünket más emberek dolgán. Még hogy én törődjem másokkal? Azt már nem.

A kém azért volt ott, hogy legalább morzsákat gyűjtsön, kikotorjon valamit. Szigoru arca mozdulatlan maradt; nem mutatta a csalódását. Ugy állt az emelvény előtt, mint a gáláns csevegő. A könyökét Madame Defarge asztalkáján nyugtatta. Itt-ott ivott egy csöppecskét a cognac-jából.

— Bizony, rossz üzlet ez, Madame, mióta Gáspárt kivégezték. Szegény Gáspár! — Nagy részvéttel sóhajtott.

— Becsületemre, — Madame hangja hűvös, hanyag volt — ha egy fickó kést ránt ilyen célra, akkor csak lakoljon is meg érte. Tudta ő azt nagyon jól, hogy mit kap érte. Csak annyit kapott, amennyit megérdemelt.

— Én azt hiszem, — a kém egész halkán suttogott, mint az olyan ember, aki a bizalmasságáért bizalmat vár s gonosz arcának minden izma folyton változtatta a szint, mint valami megrögzött forradalmár — hogy ezen a vidéken sokan sajnálják őt és dühösek, amiért olyan sorsra kellett jutnia. Ugy-e, mindenki sajnálja szegényt? Csak úgy mondom, köztünk szólva.

— Sajnálják? — kérdezte Madame üres hangon.

— Hát nem sajnálják?

— No, itt a férjem! — kiáltott Madame Defarge.

Csakugyan, a borozó tulajdonosa most lépett be az ajtón. A kém szalutált, megérintette a kalapját. Barátságos mosollyal mondta:

— Jónapot, Jacques!

Defarge hirtelen megállt és rámeredt.

— Jónapot, Jacques! — ismételte a kém. De már nem csengett annyi biztonság a hangjában. És a mosolya se volt olyan szeretetreméltó.

— Téved, uram, — felelt a borozó tulajdonosa. — Ugy látszik összetéveszt valakivel. Engem nem úgy hívnak. Defarge Ernő a nevem.

— Mindegy az, — felelt a kém könnyedén, de elkomorulva. — Azért csak: jónapot!

— Jónapot, — felelt szárazon Defarge.

— Éppen arról beszéltem Madame-al, — kicsit társalogtunk mielőtt ön bejött, — hogy azt hallom, nem is csoda! Itt

Saint Antione-ban és a környékén nagy rokonszenvvel emlékeznek meg a szerencsétlen Gáspár sorsáról. Nagyon haragsznak miatta!

— Én eddig nem hallottam ilyesmit. — Defarge megrázta a fejét. — Sohse hallottam.

És megindult az emelvény mögé. A kezét a felesége székének a támlájára tette. Ugy nézte ezt az embert, aki mindkettőjük ellenségének látszott és akit mindketten hidegvérrel agyonlőttek volna.

A kém, — megszokta már szolgálatát — nem változtatta a tartásán. Felhajtotta a cagnacot; vizet is ivott és újra cognacot kért. Madame Defarge adott neki; majd újra a kötéséhez látott. Valami kis dalt zengett.

— Ugy látszik, maga jól ismeri ezt a környéket. Legalább is nálamnál jobban? — kérdezte Defarge a jövevényt.

— Nem ismerem olyan nagyon jól. De remélem, hogy majd jobban megismerkedem vele. Hallatlanul érdekel ennek a vidéknek a lakossága, olyan nyomoruságos, gyámoltalan.

— Hm, — morgott Defarge.

— Örülök, hogy beszélhetek önnel, Mr. Defarge, — mondta a kém. — Mert a nevéről eszembe jut, hogy ezzel a névvel érdekes kapcsolatokról tudok.

— Csakugyan? — kérdezte közönyösen Defarge.

— Csakugyan. Mikor Manette doktor kiszabadult a börtönből, ön, a régi inasa vette pártfogásába. Ezt tudom; önnek adták ki. Látja, ismerem az összes körülményeket.

— Igen, igen, ez így van, — felelt Defarge. A feleségének a könyöke közel volt hozzá. Megérintette; ez jel volt arra, hogy feleljen csak nyugodtan mindenre, de lehetőleg röviden.

— A leánya idejött önhöz, — folytatta a kém. — Innen is vitte el, öntől. Egy csinos, idősebb férfi kísérte őket. Hogy is hívják? Kis parókat viselt. Hja; tudom már. Lorry. Mr. Lorry. Tellson & Co. Nagybank, odaát van Angliában.

— Biz ez így van, — ismételte Defarge.

— Érdekes emlékek! — sóhajtott a kém. — Én ismertem Manette doktort és a leányát Angliában.

— Csakugyan?

— Most már nem hall róluk, mi? — kérdezte a kém.

— Bizony nem.

— Az úgy van, — szólalt közbe Madame, pillanatra abba-hagyva a kötést és a kis dal szövegét — hogy mi nem is hallottunk róluk soha odáig se. Később annyit hallottunk csak, hogy szerencsésen megérkeztek. Jött még egy-két levél is. De azóta... egész eltávolodtunk. Biztosan megtalálták odaát, amit kerestek. Mi meg itt élünk: azóta nem is igen levelezünk.

— Persze,, persze, Madame, — felelt a kém. — Most férjhez megy a leányka.

— Csak most? — így Madame. — Olyan csinoska volt; azt hittem már rég férjhez ment. Maguk, angolok, mind hidegek, úgy látszik.

— Ó! Honnan tudja, hogy angol vagyok?

— Hát érzem a kiejtésén, — felelt Madame. — És ha a kiejtése angol, akkor maga is az lehet.

A látogató nem vette hizelgésnek. De nem mutatta a kelletlenségét. Kacagott egyet és az ügy el volt intézve. Ujra kitolta a cognacját és hozzátette:

— Ugy ám, Miss Manette férjhez megy. De nem megy angolhoz. Olyanhoz megy, aki — akárcsak ő — születésére nézve francia. Ha az ember megemlékszik Gáspárról (ő, szegény Gáspár! micsoda csuf, kegyetlen sors!) akkor furcsának találja az ember, hogy éppen a meggyilkolt márki unokaöccséhez megy a leány feleségül. Annak az unokaöccséhez, aki miatt a szegény Gáspárt így felmagasztalták. Vagyis most ő a márki. De Angliában ismeretlenül él és nem is a saját neve alatt. Ott ő nem márki; egyszerűen Mr. Charles Darnay. Az a neve. Anyai ágról D'Aulnais-nek hívták a családot.

Madame Defarge kötött, mindegyre kötött. De mintha a hallott ujságok erősen felizgatták volna a férjét. Mert szem-melláthatólag hallatlan rőfeszítést fejtett ki, hogy meggyujtsa a pipáját. És tehetett amit akart, ez nem sikerült neki. Nem volt hozzá elég erős a keze. Nem lett volna kém a kém, ha mindezt nem veszi észre és nem tartja meg emlékezetében.

Legalább hát ezt az egyet látta; mit bánja ő, akármire visz is. Nem jött be senki, hogy tovább szaglálódjék. Mr. Barsad megfizette, amit ivott és elbucsuzott. Mielőtt azonban elment, még kilátásba helyezte, hogy lesz olyan bátor és ujólag ellátogat Monsieur és Madame Defargehoz. Pár perccel később Saint Antione kerület külső szélein tapogatódzott. A férj és a feleség ugyanolyan helyzetben maradtak vissza, mint ahogy hagyta őket. Mert hátha visszajön!

— Lehetséges? — Defarge még mindig a felesége székének a támláján tartotta a kezét és most lehajolt hozzá, a pipáját félretéve. — Igaz az, amit Manette kisasszonyról mondott?

— Ugy, ahogy ő mondta, — vélte a felesége és újra magasra huzta a szemöldökét — valószínűleg nem igaz. De valami igaz lehet a dologban.

— És ha igaz? — Defarge megkérdezte, de mindjárt elhallgatott.

— És ha igaz? — ismételte a felesége.

— Ha igaz és ha mi megérjük Franciaországban a mi győzelmünket, akkor a leány kedvéért csak azt kívánom, hogy a Sors tartsa kinn a férjét, meg ne térjen Franciaországba.

— A Sors... az majd odateszi ezt a férjet, ahová akarja, — felelt nyugodtan Madame Defarge. — Ott fogja végezni, ahol megérdemli. Én csak ennyit gondolok.

— De hát furcsa dolog ez, — mondjad, kérlek, hogy nem-e furcsa? — Defarge majdnem könyörgött a feleségének, hogy egyezzen bele abba, hogy furcsa. — Mi mennyire rokonszenvezünk az apával, meg a leányával, — a leány férjének a nevét épp most szövögeted... odakerült ennek a gyalázatos kutyának a neve mellé, aki épp most ment ki innen!

— Ha úgy nekikezdünk, akkor ennél sokkal furcsább dolgok is fognak történni, — vélte Madame. — Ami biztos, biztos. Most mindketten megvannak. És mind a ketten azért vannak itt, mert megérdemlik. Ez az egész.

Összehajtogatta a kötését és gyorsan kivette a rózsát, amely most kis kendőbe volt tűzve a nyakán. Ugy látszik, Saint Antoine kerület lakossága megérezte, hogy a kifogásolt rózsza eltűnt a helyéről, — talán vigyázták is, hogy mikor dobják már el — akárhogy is, nekibátorodtak és az ivó gyorsan megtelt a szokott törzsközönségével.

Esténként, mikor Saint Antoine kifelé fordította saját magát és lakói a küszöbökön, meg az ablakokban üldögéltek, meg a gyalázatos utcácskák sarkain adtak egymásnak találkát, Madame Defarge arról volt nevezetes, hogy a kötésével a kezében szomszédolni ment, vagy az egyik csoporttól a másikhoz lépett. Missziós nővér; de olyan, hogy ne adj Isten, hogy ilyet teremjen még a világ. A nők mind kötöttek. Csupa értéktelen dolgot kötöttek; gépies munka volt, de elszórakoztatta őket. Legalább, amíg kötöttek, nem gondoltak evésre, ivásra. Mozogtak a kezek, a fogak és a gyomor helyett. Ha a csontos ujjak nem mozognak, mindjárt hangosabb a gyomor szava.

S mikor az ujjak mozogtak, mozogtak a szemek is, meg a gondolatok is. És ahogy Madame Defarge egyik csoporttól a másikig ment, mindjárt szaporábban jártak az ujjak, a szemek és a gondolatok. Felélénkültek az asszonycsoportok, akikhez sorra hozzálépett.

A férje ott pipázott a kocsmajtóban és szeretettel nézett a felesége után. „Nagy nő ez“, — mondta — „erős asszony, nagy nő biz ez; félelmetesen nagy nő.

Sötét lett. Nemsokára megszólaltak a harangok és a királyi gárda trombitái is elhangzottak messziről. Az asszonyok még mindig kötöttek, kötöttek. Körülvette őket már a sötétség. Nagy, nagy eljövendő sötétség feküdt rá mindenre. A

templomok harangjai még barátságosan csengtek-bongtak az estében Franciaország sok szép vidékén; eljövendő volt az idő, mikor ágyukat öntenek a szelid harangokból. A trombiták azért rivallnak majd, hogy elfojtsák a nyöszörgést, elfojtsák azt a gyöngé hangot, amelyik ezen az estén terjengett a levegőben. — Hatalom, Jólét, Szabadság, Élet! Ott ültek az asszonyok és kötöttek, mind csak kötöttek; belekötötték magukat egy még nem létező fellegvárba. Kötöttek, számolták, hány szem esik le.

OSZK

XVII. FEJEZET.

Éjjel.

Soha még a nap olyan glóriás pompával nem ment le a Soho-beli csendes sarkocska mögött, mint azon az emlékezetes estén, mikor az orvos és a leánya együtt ültek kertjük platánja alatt. Soha még szelidebb fénnel nem kelt fel a hold nagy London fölött, mint azon az éjjelen, mikor ők még mindig ott ültek a platán alatt és élvezték ezüst sugarait.

Holnap lesz Lucie esküvője. Ezt az utolsó estéjét az apjának tartotta fenn. Egyedül ültek a platánfa alatt.

— Boldog vagy, édesapám?

— Boldog vagyok, gyermekem.

Nem beszéltek sokat, pedig már jó darab idő óta ültek ott együtt. Mikor még elég világos volt, Lucie akkor se dolgozott a kézimunkáján és nem is olvasott fel az apjának. Hiszen olyan sokszor tette ezt, ott, a platánfa alatt, az apja oldala mellett! Hiszen a mai nap nem olyan, mint a többi! Ez a mai nap egyikhez sem hasonlít!

— Én nagyon boldog vagyok ma este, kedves apám. Olyan nagyon boldoggá tesz ez a szerelem, amit az Ég is pártfogol... Ugy szeretem Charlest s ő úgy szeret engem... De ha nem szentelhetném neked az egész életemet, vagy ha úgy mennék férjhez, hogy el kellene innen mennem... ha csak néhány utcával távolabb is... akkor most szerencsétlen lennék, — sokkal szerencsétlenebb, mint gondolod, — és szemrehányásokat tennék saját magamnak... Hiszen még így is...

Hiszen még így se tud a hangjának parancsolni.

Olyan szomoruan süt a hold. A leányka átkarolja apja nyakát. Az arcát a keblére rejti. A hold olyan szomorú, — hiszen maga a nap világa is szomorú — hiszen az a fény, szikra,

amit emberi életnek nevezünk, az is szomorú. Olyan szomorú árnyékokat vet a földre.

— Drágám! Ugy-e elhiszed most nekem, — utoljára? — Ugy-e biztos vagy benne, hogy nincs olyan érzélem, új kötelességek... amelyek kettőnk közzé állnának? Amelyek bennünket egymástól elválaszthatnának? Én tudom, hogy nincsenek. De tudod-e te? Érzed a szivedben? Biztos vagy benne?

Az apja derűs meggyőződéssel felelte, ami igazán a szívéből fakadt:

— Biztos vagyok benne, édes gyermekem! És látod, Lucie, — gyöngéden megcsókolta a leányát — sokkal derüesebb jövőnek nézek én is elébe így... ha te férjhez mész... mint akkor, ha... nohát, mintha nem mentél volna férjhez.

— Igazán így van, apám? Remélnem, hogy így van?

— Hidd el, édesem! Hiszen így van. Nézd csak, mennyivel természetesebb, mennyivel egyszerűbb így... Így kell lennie. Hiszen te szép és fiatal vagy, te meg sem értenéd, hogy én aggodtam amiatt, hogy az életed hiábavaló lesz...

Lucie el akarta takarni az apja száját. De az apja elfogta a kezét és megismételte:

— Ha hiábavaló lett volna. Gyermekem, kár lett volna! Kár lett volna letérni a dolgok természetes rendjének útjáról; én miattam. Te, önzetlenségemben fel sem bírod fogni, hogy én mennyit töprengtem ezen. De csak kérdd meg magad: hogyan lehetett volna teljes az én boldogságom, ha a tied nem teljes?

— Apám, ha sohase láttam volna Charlest, akkor igen boldog maradtam volna veled.

Az apja mosolygott akaratlan vallomásán, hogy Charles nélkül szerencsétlen lett volna.

— No jó, gyermekem; de látod, megtaláltad őt. Ha nem ő lett volna, akkor valaki más lett volna. Ha pedig nem lett volna senki más, akkor annak én lettem volna az oka. És akkor még gyászosabb lett volna az életem, annál a gyászos árnyéknál is: akkor az okozta volna a vesztemet. Akkor az az árnyék rád hullott volna.

Kivéve a tárgyalás napját, talán első alkalommal volt, hogy az apja az átélt szenvedéseiről szólt. Új, izgató volt, a szavai sokáig csengtek Lucie fülében.

— Nézd csak! — Beauvais doktor a holdra mutatott. — A börtönablakból olyan sokáig néztem; és nem tudtam elviselni világát. Néztem, néztem és szörnyű szenvedés marta a szívemet. Arra gondoltam, hogy a hold most arra süt, akit elvesztettem. Ilyenkor a börtönöm falához vertem a fejemet. Akkor is a holdat néztem, mikor csupa köd volt. Mindig csak arra gondoltam, hogy merőleges vonalakat tudnék rajta keresztül húzni, függőleges vonalakkal tarkítva, csupa kis kereszt jött

volna ki belőle. — Bensőséges, elmélyülő hangján tette hozzá, mikor újra a holdra nézett: „Huszat rajzoltam erre, huszat meg arrafelé.“

Volt valami idegen, remegő a hangjában, mikor ezekre a dolgokra emlékezett. A remegés mind mélyebbé vált; de nem volt fájdalmas ez az emlékezés. Ugy tetszett, csak a jelen derűjét hasonlítja az elmúlt borzalmakhoz.

— Tudod, ezerszer is a hold arcába néztem. Azon gondolkodtam, milyen lehet az a még meg sem született gyermek... akitől elválasztottak. Hogy él-e? Hogy élve született-e, vagy hogy a szegény anyja nem bírta a világra hozni az átélt izgalmak után. Fiu-e, aki majd valamely nap megbosszulja az apját? (Volt olyan idő a börtönben, mikor alig bírtam elviselni szörnyű bosszuszomjamat.) Fiu lesz, de talán nem tudja meg soha az apja történetét. Talán majd azt hiszi, hogy az apja a saját akaratából hagyta ott, — elhagyta! Vagy leány-e, aki asszonnyá lett?

Lucie közelebb huzódott hozzá; megcsókolta a kezét és az arcát.

— Én úgy képzeltem a leányomat, hogy semmit sem tud rólam, tökéletesen elfelejtett. Vagy talán nem is mondták neki, hogy élek. Számoltam az éveket a születése után. Pontosan az eszemben tartottam. Ugy láttam, férjhez ment valakihez, aki semmit sem tud az én sorsomról. Már eltűntem teljesen az élők emlékezetéből; és a következő generáció már semmit se tud rólam.

— Atyám! Még hallani is borzasztó, hogy azt hitted, hogy ilyen leányod van! Ugy vérzik a szívem, mintha én lettem volna az a leány!

— Te, Lucie! Hiszen éppen azért emlékezem ezekre a dolgokra nyugodt szívvel, mert te eljöttél és megvigasztaltál! Hiszen most utoljára ülünk együtt ilyen meghittén... csak a hold néz le reánk! Mit is mondtam?

— Hogy az a képzeletbeli leányod nem ismert, nem tudott rólad semmit!

— Ugy ám! De voltak olyan holdas éjjelek is, mikor másképp feküdt rám a szomorúság... szomorú béke volt velem és olyankor úgy képzeltem, hogy a leányom benyit hozzám a cellába... kivisz engem, ki, a szabadba, az életbe az erődítményből. Sokszor láttam képét holdvilágnál... olyan gyakran, ahogyan most téged látlak. Csakhogy nem tartottam őt soha a karjaimba. Ott állt a rácsos ablak és az ajtó között. De, ugy-e, megérted, hogy ez képzeletbeli gyermek volt?

— A leány nem volt képzeletbeli... csak ahogy te láttad.

— Nem, nem. Ott állt zavaros szemem előtt, de nem mozdult. Volt azonban képzeletemnek egy valóságosabb szülőtte is.

Külsejéről csak annyit tudok, hogy az anyjához hasonlított. Az a másik, akit elképzeltem, az nem hasonlított úgy rá, mint te. Értsz engem, Lucie? Talán nem értesz. Neked is szomoru, magános börtönlakónak kellett volna lenned ahhoz, hogy megérts...

Az apja nyugodt és megfontolt volt. Mégis Lucienek megdermedt a vér az ereiben, mikor így a régi állapotát próbálta magyarázni.

— Mikor így nyugodtabb voltam, akkor holdvilágnál úgy képzeltem, hogy eljön majd hozzám... Elvisz az új otthonába, megmutatja, hogy a férjének az otthona teli van a szegény atya emlékével... Ott láttam az arcképemet a szobájában... és minden nap imádkozott értem. Szorgalmas, vig, hasznos életet élt. Csak az én történetem árnyékolta be az életét.

— Hiszen az én voltam, apa. Talán nem vagyok olyan nagyszerű, de éppen olyan nagyon szerettelek.

— Aztán a gyermekeit is megmutatta nekem, — folytatta Beauvais doktor, — azok már mind hallottak felőlem és mind sajnáltak. Ha börtön mellett kellett elhaladniok, messzire elkerülték és suttogva szóltak. De nem tudott kiszabadítani. Mikor nekem ezeket a dolgokat megmutatta, akkor mindig visszahozott a börtönömbé. Én megvizsgáztalódtam; térdreborultam és áldottam őt.

— Én vagyok az a gyermek, ugy-e apa? Drágám, ugy-e majd megáldasz holnap?

— Lucie, azért hívom életre ezeket a szomoru emlékeket, hogy megmondjam, hogy jobban szeretlek, semmint emberi szó azt elmondani képes. És hálát adok Istennek nagy boldogságomért. Mikor a legvadabbul áhitottam a boldogságot, akkor se mertem sohase hinni, hogy ennyire teljesedik a vágyam.

Átölelte a leányát; az Ég kegyébe ajánlotta. Alázatosan megköszönte az égieknek, hogy neki adták. S azután beléptek a házba.

Az esküvőre Mr. Lorryn kívül nem hívtak meg senkit. Még koszorusleány se volt; az egyetlen nőszemély Miss Pross legyen. A házassággal nem fog változni semmi a körülményekben. A fiatal pár mindössze a felső emeleten levő szobákat vette bérbe, amelyek azelőtt a láthatatlan lakóé voltak. Nem kellett nekik semmi több.

Manette doktor nagyon jókedvű volt ezen a kis vacsorán. Csak hárman ültek az asztalnál; a harmadik Miss Pross. Ugy intézték, hogy Charles ne legyen jelen ezen az utolsó vacsorán. Manette doktor kicsit haragudott is az összeesküvőkre, akik így rendezték el a dolgot. De később megbékélt és ivott a jelen nem levő Charles egészségére.

Végre azonban Lucienek bucsut kellett vennie. De az éjjeli csöndben, a hajnal harmadik órájában, lelopakodott és felkereste az apja szobáját. Talán aggodalmi voltak.

Minden ott volt a rendes helyén és minden csendes, nyugodt. Az apja nyugodtan aludt. Fehér haja festői rendetlenségben a vánkoson. A keze nyugodtan a takarón fekszik. Lucie letette a gyertyáját; odakuszott az ágy mellé; megcsókolta az ajkát, aztán ott maradt, fölbe hajolva.

A férfi szép arán keserü barázdákat huzott a fogság. De mintha erős lélekkel küzdene az emlékek ellen; most már arca erélyes volt, még álmában is. Nem volt nyugodtabb, érdekesebb arc, — egy lélek, amely láthatatlan ellenséggel küzd — szerte az egész világon ezen az éjjelen.

Lucie félénken tette a kezét apja keblére. Imát rebegett, kérte a mindenhatót, hogy mindig olyan hü lehessen hozzá és úgy szerethesse őt. Aztán újra megcsókolta — és távozott. Így érte őket a virradat, mikor a platánfa levelei suttogni kezdtek. Olyan halkán, mint Lucie imára mozgó ajka.

XVIII. FEJEZET.

Kilenc nap.

Derüsen ragyogott az ég ezen a mennyegzői napon. Kinn állt a kocszi Manette doktor házának kapuja előtt. A doktor vígan beszélgetett Darnay Károllyal. Már készen voltak valamennyien: a szép menyasszony, Mr. Lorry, Miss Pross. Ez utóbbi már belenyugodott a megváltozhatatlanba. De hát miért is nem vette el Salamon fivére a pártfogoltját?

— Bizony, — mondta Mr. Lorry, aki nem győzte csodálni a szép menyasszonyt és ide-odaforgatta, hogy megcsodálja egyszerű, csinos ruhácskáját — hát ezért hoztalak át a csatornán, kis Luciem! Micsoda kis baba voltál! Uristen, nem gondoltam én akkor arra, hogy mit csinálok! Nem tartottam nagy dolognak az egészet; nem gondoltam rá, minő szolgálatot teszek Monsieur Charles-nek!

— Honnan tudta volna, mikor nem is sejtette? — kérdezte a mindig tárgyilagos Miss Pross. — Ostobaság.

— Ostobaság! Persze, hogy ostobaság. Azért ne sirjon, — kérlelte a gyengéd Mr. Lorry.

— Én nem sirok, — így Miss Pross. — Maga sir.

— Még hogy én, Miss Pross? — Már olyan jóbarátok voltak, hogy Mr. Lorry nyájaskodott is vele.

— Ugy ám; az imént sirt. Láttam! De nem is csodálom! Hiszen micsoda gyönyörű ezüstöt ajándékozott nekik; nem csoda, akárki megsiratta volna! Nincs abban az ezüstben egy kés, egy kanál, amit meg ne sirattam volna! Még tegnap este, mikor érkezett, — motyogta Miss Pross.

— Ó, szépen köszönöm, — felelt Mr. Lorry. — Bár, becsületesemre, nem volt semmi különös céлом azzal a csekély megemlékezéssel! Ó, ó! Ezek a házasságok; ez mindig olyan

alkalom, hogy a magamfajta szegény agglegény arra gondol, hogy mit is vesztett el! Istenem, Istenem! Ha az ember úgy elgondolja, hogy az utolsó ötven esztendőben élhetett volna valaki, akit Mrs. Lorry-nak hívnak!

— Ó, ilyen nem élhetett volna, — vélte Miss Pross.

— Azt gondolja, hogy ilyen nevű hölgy nem élhetett volna? — kérdezte a nevezett gentleman.

— Ph! — mondta Miss Pross — maga már a bölcsőjében is agglegény volt.

— A' meglehet, — és Mr. Lorry igazított egyet a parókáján.

— Magát agglegény-fából vágták ki, még mielőtt a bölcsőjébe tették, — enyelgett tovább Miss Pross.

— Ugy? — felelt Mr. Lorry. — Akkor, ugy látszik, nem valami szépen bántak el velem. Nem kérdeztek meg idejekorán, hogy milyen fából faragjanak ki. Elég is! No, kedves Luciem — és a karját a fiatal hölgy dereka köré fonta — hallom, már jönnek. Én, meg Miss Pross, két üzletember, szeretnénk még valamit mondani önnek, amit, azt hisszük, szívesen hall. Kedves atyját, gyermekem, olyan szerető kezekben hagyja most, mikor egy-két hétre Warwickshire-be utazik, aminők a saját kezei. Vigyázni fognak rá; még Tellsonék sem vigyázhatnak rá jobban. Majd két hét múlva kedves apja is leutazik önök után Walesbe. Ne mondja, hogy nem egészségesen küldtük őt le önhöz. No; hallom már az „Ő” lépteit. Hadd csókoljam meg utóljára a kislányomat, hadd áldjam meg régi agglegénymódra, mielőtt „Ő” eljön a saját csókjáért!

Egy pillanatra a két kezébe fogta a bájos arcocskát és úgy nézegette: eszébe jutott a homlok furcsa kifejezése. Aztán az aranyhaju fejcskéhez hajtotta a saját parókáját, olyan gyöngéden, hogy, ha ez a mozdulat régi, akkor olyan régi, mint Ádám meg a paradicsom.

Nyílt az orvos szobájának ajtaja és megjelentek: az orvos és Darnay Károly. Az orvos halottsápadt volt, pedig mikor bementek a szobába, nem volt még olyan! A vérnek egy árnyalatát sem lehetett felfedezni rajta. De megtartotta a nyugalalmát. Mr. Lorry kutató szeme azt látta legfeljebb, hogy az a gyanakvó, furcsa, sőt féltő pillantás, amit olykor Darnayra vetett, már nincs. Ugy elrepült mint hideg szél.

Az apa karját nyújtotta leányának és lekisérte a kocsizhoz, melyet Mr. Lorry bérelt a nagy nap tiszteletére. A többiek más kocsin követték őket. A szomszédos kis templomban nem volt senki. Itt Darnay Károlyt és Manette Luciet csendben megeskették.

Örömkönnyek égtek a kis csoport majdnem valamennyi tagjának szemében. Még valami csillogott: gyönyörű kövek diszitették a menyasszony kezecskéjét. Ezek a briliánsok is Mr. Lorry zsebeinek mélységeiből kerültek ki. A kis társaság reggelire visszaérkezett. Minden a legnagyobb rendben ment. És a déli verőfény rásütött újra az aranyos fűtőkre, amint összevegyültek az ősz fűtőkkel. Lucie bucsuzott el apjától.

Nehéz volt a bucsu, bár csak rövid időre szólt. Az apa vigasztalta a leányát. Lassan kibontakozott ölelő karjaiból.

— No, Charles, vidd! A tiéd!

Lucie fehér keze még egy darabig integetett a kocsiból; majd eltűntek.

Ez a kis sarok rendesen csendes volt; most sem ólálkodtak benne dologkerülők és kíváncsiak. És miután az előkészületek sem voltak olyan számottevők, az orvos, Mr. Lorry és Miss Pross egyedül maradtak vissza. A hűvös előcsarnokban kerestek menedéket a nap melege elől. Akkor látta Mr. Lorry, hogy az orvos erősen megváltozott. Mintha az az aranykar, amelyik a falból nyult ki, mérgezett csapást mért volna rá.

Bizonyos, hogy az utóbbi időben sokáig erőt vett magán. És bizonyos, hogy megerőltető volt ez. Ami azonban Mr. Lorryt most aggasztotta, az a meredt, üres, régi tekintet volt. És az, hogy újra összecsapta a kezeit a feje fölött. És hogy olyan fásult szomorúsággal ment fel a saját szobájába. Mr. Lorry-nak önkéntelenül Defarge, a borozó tulajdonosa jutott eszébe és az a hosszú ut a csillagos éjszakában.

— Én azt hiszem, — suttogta aggódó megfigyelése után Miss Pross-nak — legjobb lesz, ha most egyáltalán nem beszélünk vele és egyáltalában nem zavarjuk. Ugyis vissza kell mennem Tellson-ékhoz. Hamar megjárom az utat; nem-sokára visszajövök. Aztán majd kikocsizunk vele a környékre. Jól megvacsorázunk és elmulik minden baj.

Sokkal könnyebb volt „benézni“ Tellson-ékhoz, mint onnan kijönni. Mr. Lorry-t két teljes óráig ott tartották. Mikor visszaérkezett, egyedül haladt fel az ismert lépcsőkön. Nem kérdezett semmit a cselédétől; egyenesen az orvos szobája felé tartott. Itt valami megállította: belülről ütemes kopogást hallott.

— Szent Isten! — kérdezte megdöbbenve önmagát. — Mi ez?

Rémült arccal rögtön mellette termett Miss Pross.

— Ó, Istenem, Istenem! Minden elveszett! — zokogta és a kezét tördelte. — Mit mondjunk Cserebogárnak! Fel sem ismer, ha szólok hozzá: cipőket csinál!

Mr. Lorry igyekezett megvigasztalni és benyitott az orvos szobájába. A kis fapadot a világosság felé fordították. Ugy, mint ott fönn, a padlásszobában. Az orvos lehajtott fejvel ült: az ölében cipő, amin buzgón kalapált.

— Manette doktor! Kedves barátom!

Az orvos felpillantott rá, félig csodálkozóan. Ugy festett, mintha haragudnék, amiért megszólították. És újra a munkája fölé hajolt.

Levetette volt a kabátját, mellényét. Az inge nyitva volt a nyaka körül, mint akkor, amikor még ott ült... még az a régi, szörnyű arckifejezés is visszatért az arcára. Erősen dolgozott, türelmetlenül, mintha haragudnék azon, hogy zavarják.

Mr. Lorry megnézte a kezében tartott cipőt. A régi cipő volt; ugyanaz a nagyság, forma. Felvette ugyanennek a cipőnek a párját. Megkérdezte tőle, hogy mi ez?

— Ez egy hölgynek a kimenőcipője, — mondta Manette doktor és fel sem nézett. — Már rég készen kellett volna lennem vele. Hagyjon dolgozni.

— Manette doktor... Ugyan, nézzen rám!

A férfi engedelmeskedett. Ugyanugy, mint akkor... rab-szolgamód, alázatosan... de folytatta a munkáját.

— Ugye ismer, kedves barátom? Gondolkozzék csak... Hisz ez nem az ön rendes foglalkozása... Gondolkozzék csak...

De nem lehetett többé beszédre bírni. Egyszer-kétszer még felnézett, ha kérték, hogy tegye: de hiába volt minden igyekezet, szóra nem nyílt többé az ajka. Dolgozott, dolgozott... csendben dolgozott. Ugy pattantak róla vissza a szavak, mint az üres falról, visszhang nélkül. Az egyetlen reménysugár, Mr. Lorry úgy vélte, az volt, hogy itt-ott felnézett, anélkül, hogy kérték volna. Mintha gyöngé kíváncsiság vagy csodálkozás suhant volna ilyenkor keresztül az arcán. Mintha a lelkében élő némely gyanut akarta volna lecsendesíteni.

Mr. Lorry szerint két igen fontos dolog volt a legközelebbi teendő. Az első: hogy ezt a visszaesést Lucie-vel nem szabad közölni. És hogy titokban kell tartani mindazok előtt, akik valaha ismerték az orvost. Ez a második. Miss Prosszal együtt azonnal lépéseket tett ez utóbbi keresztülvitelére. Elhíresztelték, hogy az orvos beteg. Néhány napi tökéletes nyugalomra és szobafogságra van szüksége. A jámbor család a leánnyal szemben csak annyi volt, hogy Miss Pross levelet küldött Lucie után, amelyben közölte Lucie-vel, hogy az apját elhívták valahová vidékre. Ebben a levélben az is volt,

hogy az orvos hozzá, Lucie-hez is intézett egy-két gyors, oda-
vetett sort, amelyben értesíti, hogy rövid időre távoznia kell.

Mindezeket a lépéseket, amelyeket minden esetben meg
kellett tenni, Mr. Lorry abban a reményben tette, hogy az
orvos mihamarább magához fog térni. Ha ez hamar bekövet-
kezik, akkor készen a terve. Ami legjobban illik az orvos
esetére.

Közeli felgyógyulásában reménykedve, Mr. Lorry állan-
dóan szemmeltartotta Manette doktort. Anélkül azonban,
hogy feltünővé tenné a dolgot. Életében először, szabadságot
kért Tellson-éktől és az orvos szobájának ablakánál ütötte
fel a tanyáját.

Hamar belátta, hogy teljességgel eredménytelen a szó.
Ha zavarták, akkor elszomorodott a beteg. Már az első nap
abbahagyta ezt a módszert. Csak annyit tett, hogy állandóan
a beteg mellett maradt. Mint néma ellenvetés az orvos ön-
ámitása ellen. Ott ült az ablak mellett, irt, olvasott és itt-ott
barátságos szavakkal igyekezett megértetni a beteggel, hogy
nem börtön ez, hanem szabad lakóhely.

Manette doktor megette, megitta, amit adtak neki. Az
első nap szorgalmasan dolgozott, míg csak látott. Egy fél-
órával tovább dolgozott, mint Mr. Lorry, aki akkor már a
kerekek világon semmit sem látott. Mikor a beteg félretette a
szerszámait — reggelig! — Mr. Lorry megszólalt:

— Nem sétálnánk egyet?

A beteg lenézett a padlóra; jobbra-balra; úgy, mint ré-
gen. Aztán újra felpillantott, úgy, mint régen. És megismé-
telte:

— Kisétálni!

— Igen; velem együtt. Miért ne?

Azt már nem ismételte meg, hogy „Miért ne?“. Nem is
szólt többé egy szót sem. De Mr. Lorry úgy látta vagy úgy
vélte látni, hogy mikor előrehajolt, könyökét a térdére fek-
tette és az arcát lehajtotta, mind azt ismételte, motyogta
sajátmagában: „Miért ne?“ „Miért ne?“. Az okos üzletember
ezt jó jelnek vette. Ebbe kapaszkodott.

Miss Pross és ő felváltva virrasztották keresztül az
éjjelt. A mellékszobából figyelték őt bizonyos időközönként.
Az orvos lefekvés előtt hosszú ideig járt-kelt a szobájában.
Mikor végre lefeküdt, azonnal elaludt. Reggel korán felkelt;
azonnal leült a padkára és munkához látott.

Ezen a második napon Mr. Lorry barátságosan szólította
a nevén. Olyan dolgokról beszélgetett vele, amik nemrégiben
még érdekelték. Feleletet nem kapott, de világos, hogy az
orvos megértette, amit mondott. És hogy gondolkodik azon,
amit mond, ha a maga módján, zavarosan is. Ez felbátorí-

totta Mr. Lorry-t. Felkérte Miss Pross-t, hogy jöjjön be a kézimunkájával. Többször is naponta. Ilyenkor nyugodtan beszélgettek Lucie-ről. Ugy, mint rendesen és mintha nem történt volna semmi. Nem tették feltűnően; nem sokáig, nem is tulgyakran. Mr. Lorry baráti szive örömmel látta, hogy a beteg ilyenkor feltekint. Mintha valamit nem értene.

Mikor újra besötétedett, Mr. Lorry megkérdezte, úgy, mint előtte való nap:

— No, kedves doktor: kisétálunk-e?

Mint akkor, most is így felelt:

— Kisétálunk-e?

— Igen; velem. Miért ne?

Mikor nem kapott feleletet, Mr. Lorry úgy tett, mint aki el akar menni. Egy óráig volt oda, aztán visszajött. Közben az orvos leült az ablak melletti székre, ott ült és a platánfát nézte. De mikor Mr. Lorry belépett, visszakuszott a padkájához.

Lassan telt az idő; Mr. Lorry reményei kezdtek füstbennni. Ujból nehéz lett a szive; és minden tovatünő nappal nehezebb lett. Eljött a harmadik, a negyedik, az ötödik nap. Öt, hat, hét, nyolc, kilenc hosszú nap.

A szive mind nehezebb lett, a reménye mindinkább tűnőben. Így élte végig Mr. Lorry ezt a szörnyü kilenc napot. A titkot jól megőrizték; Lucie öntudatlan volt és boldog. Mr. Lorry pedig szörnyülködve látta, hogy a cipész keze, amelyik eleinte nem állt jól a munkához, mind ügyesebbé válik, rémületesen ügyessé! Sohasem volt olyan szorgalmas, soha olyan szörnyümód ügyes, mint a kilencedik napra boruló alkonyaton.

XIX. FEJEZET.

Véleményt kérnek.

Kimeritette már az aggodalmas figyelem; Mr. Lorry elaludt a posztján. A fárasztó megfigyelés tizedik reggelén arra ébredt, hogy a nap beragyog a szobába, amelyikben akkor aludt el, mikor még sötét éjjel volt.

A szemét dörgölte; felemelkedett. De mikor egészen felnyilt a szeme, akkor nem tudta, hogy ébren van-e, vagy álmodik-e még. Mert mikor bepillantott a doktor szobájának az ablakán, a cipésszpadkát a szerszámokkal együtt ott látta a rendes helyén. Maga a doktor pedig az ablaknál ült és egy könyvet olvasott. A rendes reggeli toalettjében volt és az arca, Mr. Lorry világosan látta, nagyon halovány, de nyugodt, figyelmes.

Még akkor is, mikor meggyőzte sajátmagát arról, hogy ébren van, Mr. Lorry pár percig ködös bizonytalanságot érzett. Azon törte a fejét, hogy az egész história ezzel a cipőcsinálással, talán csak a saját rossz álma volt? Hisz ott ül a barátja, előtte, rendes a tartása, szokásos öltözete — és azt csinálja, amit reggelenként szokott csinálni. Semmi nyoma a környezetében annak, hogy az a szörnyű, furcsa változás csakugyan megtörtént-e vagy sem.

Első meglepetésében, ijedtségében csak sajátmagát kérdezgette; a felelet bizonytalan volt. De ha nem volt igaza, ha látomás volt az egész, ha semmi ok sem forgott fenn, akkor ő, Lorry Jarvis, hogyan került ide? Hogy feküdt le ruhástul Manette doktor rendelőjének a heverőjére és miért? És min töpreng akkor most itt, mikor bepillant az orvos szobájába, korán reggel?

Alig pár perc múlva Miss Pross állt mellette; halkan suttogott. Ha a gyanunak csöppje maradt, akkor ezt is eloszlatta volna a miss halk beszéde. De Mr. Lorry már visszanyerte teljes önuralmát és nem gyanakodott többé. Elhatározták, hogy megvárják a reggeli rendes idejét. Majd reggelinél találkoznak a doktorral, mintha nem történt volna semmi különös. Ha normális a kedélyállapota, Mr. Lorry majd megkísérli, hogy felvilágosítást, magyarázatot leljen, megnyugodjék.

Miss Pross beleegyezett a tervbe és azt most igyekeztek aggodalmas gonddal ügyesen végrehajtani. Jó darab idő még a reggeliig. Mr. Lorry-nak alkalma volt, hogy alaposan kicsinosítsa magát, a fehérneműje ragyogóan friss és illatos, lába, lábbelije kifogástalan.

Mint rendesen, az orvosnak jelezték, hogy kész a reggeli és ő lejött az ebédlőbe.

Anélkül, hogy érintenék a közelmúlt napokban történeteket, — Mr. Lorry érezte, hogy ezt a tárgyat csak fokozatosan és hallatlan kényes, kesztyűs kézzel szabad érinteni — Manette doktor szavaiból azt vették ki, hogy szerinte — Manette doktor szerint — a leánya esküvője tegnap délben volt. Tudatos véletlenséggel beszélni kezdtek a dátumról; arról, hogy milyen nap is van ma és a hónapnak hányadik napja? Az orvos gondolkodni és számolni kezdett. Ettől valahogy elkedvetlenedett. De minden más tekintetben olyan önuralmat, higgadtságot, nyugalmat tanusított, hogy Mr. Lorry arra gondolt, hogy a saját eszméjét most már érvényrejutatja. Ő eszelte ki; végére akart járni a dolognak.

Mikor tehát a reggelit befejezték és elhordták az asztalról az edényt, ők pedig egyedül maradtak, Mr. Lorry érzelmes, meleg hangon kérdezte meg Manette doktort:

— Kedves Manette doktor! Szeretném tudni a véleményét egy bizonyos dologban. Engem ez az adott eset nagyon érdekel és igen kíváncsi vagyok, hogy ön mit tart felőle? Lehet ugyan, hogy csak engem érdekel az ügy olyan erősen és ön nem is fogja olyan különlegesnek találni.

Az orvos a kezeire nézett, amelyeket az utóbbi napok munkája megkeményített és megszinezett. Ismét szomoruvá, nyugtalanná vált, de erősen figyelt. Most már gyakrabban nézegette a kezeit.

— Manette doktor, — mondta Mr. Lorry és kezét szívélyesen a doktor karjára fektette — tudja, egy rendkívül kedves barátomról van szó. Igen kérem, hallgassa meg az esetet és adjon nekem szakértői véleményt. A barátom érdekében és még sokkal inkább a barátom leánya érdekében! A barátom leánya érdekében, kedves Manette-em!

— Ha jól értem, — mondta elhalkítva a beszédet az orvos — lelki megrokkulás, roham?

— Olyasmi.

— Mondjon el mindent. A legnagyobb részletességgel.

Mr. Lorry látta, hogy jól megértik egymást, ezért tehát folytatta:

— Kedves Manette, ez egy akut, régi baj: egy idegsokk. Állandó és veszélyes lelki depresszió... Erősen hatalmába keríti az illetőnek minden érzését, érzékét, magát az értelmét. Ugy van, ráfekszik az értelmére, az agyvelejére. Olyan idegsokk, amelyik levette a lábáról a páciens. Az ember nem is tudja, mikor kezdődött, meddig tartott tulajdonképen, mert maga a páciens sem tudja pontosan megjelölni az időt. Pedig csak tőle magától lehetne megkapni az adatokat. Olyan idegsokk, amiből ez a nevezett páciens ugyan kigyógyult és azt sem tudja pontosan, hogyan gyógyult ki. Hallottam egyszer, amint nyilvánosan előadta az esetet. Gyönyörű volt. Mondom, az idegsokkon tulajdonképen tulesett. Annyira magához tért, hogy ma egyike a legműveltebb, legintelligensebb embereknek. Minden értelmi munkára, a legnehezebbre is, alkalmas. Testben, lélekben egészséges. Erélyes, szorgalmas; kutató szellem, tudását szakadatlanul fejleszti. Pedig, mondom, amúgy is egyike a legnagyobb tudásu embereknek. Igen ám, — óvatosabban folytatta — csakhogy nemrégiben könnyű visszaesés állt be az állapotában.

Az orvos halk hangon kérdezte:

— Mennyi ideig tartott a visszaesés?

— Kilenc nap, kilenc éjjel.

— Miben nyilvánult ez a visszaesés? Azt akarom tudni, — és újra a kezeire pillantott — hogy felvette valamelyik olyan szokását, amelyet akkor üzött, mikor a roham rajta volt? Ez is a visszaeséshez tartozott?

— Egyik legfontosabb ismérve volt.

— És mondja, látta őt valamikor — kérdezte tiszta, csengő hangon, a legnagyobb nyugalommal az orvos — akkor is, mikor állandóan ez a foglalkozás volt az állapotának az ismérve?

— Láttam egyszer.

— No és mikor ez a visszaesés bekövetkezett, olyan volt egészen, vagy csak részlegesen, mint mikor eredetileg látta?

— Egészen, minden részletében, ugyanabban az állapotban volt, mint mikor eredetileg láttam.

— Ön a leányáról beszél. Tud a leánya erről a visszaesésről?

— Nem tud. Eltitkolták előtte és azt hiszem, örökre titok marad. Csak én magam tudok a dologról, meg egy másik, de teljesen megbízható személy.

Az orvos megragadta a kezét.

— Nagyon kedves, nagyon jó volt. Nagyon figyelmes volt.

Mr. Lorry a maga részéről visszaszorította az orvos kezét. Darab ideig egyikük sem szólt.

— Kedves Manette doktor, — mondta Mr. Lorry végezetül legtapintatosabb, legmelegebb hangján. — Látja, én csak egyszerű üzletember vagyok. Nem tudom megérteni az ilyen bonyolult, nehéz eseteket. Nem is tudok olyan megfelelő tanáccsal szolgálni ebben a dologban. Nincs meg hozzá a kellő tudásom, vezetőre, segítségre van szükségem. Nincs a világon ember, akihez olyan bizalommal fordulhatnék, mint önhöz. Mondja meg nekem, hogyan jött, mitől keletkezett ez a visszaesés? Fennforog-e annak a veszedelme, hogy újabb visszaeséstől kell tartanunk? Egyáltalán: mi az oka a visszaesésnek? Mit tehetnék a barátom érdekében? Nem volt még ember, aki úgy a szívéen viselte volna a barátja sorsát, mint én, aki úgy szeretett volna segíteni. Igen ám, ha tudnám, hogy hogyan? Hogy miből álljon az a segítség? Mondom, nekem nincs tudásom. Nem tudom, mihez is kezdjek ezzel az esettel szemben. Ha ön segítségemre lenne tudásával, tapasztalatával, helyes nyomra vezetne, úgy érzem, akkor nagyon sokat tudnék tenni. Ha nem világosítanak fel, ha nem vezet senki, nem segít senki, hiszen akkor mit tudok tenni? Kérem, legyen segítségemre, hogy egy kicsit világosabban lássak. És tanítson meg rá, hogyan lehetnék a barátomnak szolgálataira.

Manette doktor, mikor ezeket a komoly szavakat hallotta, darab ideig gondolkodva ült a helyén. Mr. Lorry nem sűrgette.

— Én lehetségesnek tartom, — mondta a doktor, némi erőfeszítéssel törve meg a csendet — hogy az a visszaesés, amiről itt szó volt, nem volt egészen váratlan. A páciens, szerintem, sejthette az ilyen visszaesés lehetőségét.

— Félt tőle? — kockáztatta meg a kérdést Mr. Lorry.

— Bizony, én azt hiszem, nagyon félt tőle. — Akaratlanul összeborzongott. — Ön el sem képzei, hogy az ilyen képzett, mint tudatalatti ösztön, hogy ráfekszik a páciens kedélyére. És nem képzei, minő nehéz, majdnem lehetetlen, hogy arról másnak is szóljon, ami fojtogatja, ami a lelkén fekszik.

— Megkönnyebbülésére lenne, — folytatta Mr. Lorry — ha rá tudná szólni magát, hogy közölje ezt a titkos aggo-

dalmat, részültséget valakivel? Amikor megszállják őt ezek az érzések?

— Az lehetséges. De, mint mondtam, majdnem elképzelhetetlen. Némely esetben, én legalább úgy tartom, teljességgel lehetetlen.

— Nos, — Mr. Lorry újra az orvos karjára tette a kezét, miután egy darabig némán ültek egymás mellett. — Mit gondol, mire vezethető vissza ez a roham?

— Én azt hiszem, — mondta Manette doktor — hogy hirtelen kelt életre az a gondolatkapcsolódás és emlékezés, amely indítóoka, előmozdítója volt a tulajdonképeni betegségnek. Szerencsétlen, gonosz és intenzív gondolatkapcsolódás. Mindez már régtől fogva ott settenkedett abban a beteg elmében. A gondolatkapcsolódást valami — egy külső körülmény — hirtelen felajzotta, életrekellette, mondjuk, egy különös alkalom.

A páciens valószínűleg igyekezett, hogy előkészítse saját magát a szerencsétlenségre, de hiába. Talán ez az erős igyekezet volt az oka, hogy kevésbé tudta elviselni a rohamot.

— Emlékezhetik az az ember arra, hogy mi történt a visszaesés ideje alatt? — kérdezte, természetes tartózkodással Mr. Lorry.

Az orvos elveszetten pillantotta be a szobát. Megrázta a fejét és halkán csak annyit mondott: „Semmire sem emlékszik; nem hinném, hogy valamire is emlékezne.“

— És hogyan lesz akkor a jövőben? — célzott Mr. Lorry.

— Ami a jövőt illeti, — az orvos most visszanyerte erélyét, — ebben a tekintetben sokkal reményteljesebb a helyzet. Miután az égieknek úgy tetszett, hogy ilyen hamar meggyógyuljon, én nem lehetek mással, csak igen jó reménnyel a jövőre. Az ön páciense, meg kellett, hogy adja magát annak a szörnyű nyomásnak, amely kényszerítőleg ráfeküdt, — amitől régóta félt, amit régóta előrelátott, — ködösen, bizonytalanul. A felhő elvonult; a zápor elapadt. Én azt hiszem, a legrosszabbján túl van az az ember.

— Ó, hiszen ez vigasztaló . . . Nagyon hálás vagyok, — mondta Mr. Lorry.

— Én vagyok hálás, — felelt az orvos és tiszteletteljesen hajtotta meg a fejét.

— De még két pontja van annak a történetnek, — mondta Mr. Lorry, — amiről szeretnék magyarázatot hallani. Ugy-e, beszélhetek?

— Nem is tehet jobb szolgálatot a barátjának, mintha teljes őszinteséggel tárja fel az esetet. — S az orvos újból kezét nyujtotta.

— Akkor hát, az első. Ez az én barátom erősen érdeklődik a tudomány iránt és minden idejét tudományos buvárkodással tölti. Azon van, hogy hivatását minél jobban ellássa. Kísérleteket végez; szakadatlanul tökéletesíti magát. Most azt szeretném tudni, nem árt-e elméjének, szervezetének a túlhajtott buzgóság?

— Én nem hinném. Olyan lehet az agybeli szervezete, hogy könnyen veszi magába az ujat és én azt hiszem, hogy szüksége van rá, hogy mindig foglalkozzék valamivel. Ez részben természetes is. Másrészt pedig annak a korábbi bal esetnek a következménye. Hiszen, minél kevesebbet foglalkozott az az elme egészséges dolgokkal, annál több valószínűsége volt annak, hogy mind mélyebben süllyed lelki zavarokba, és könnyebben téved egészségtelen utakra. Talán ő maga fedezte ezt fel és aszerint osztja most be az idejét.

— Biztos benne, hogy nem árt, ha annyira dolgozik?

— Majdnem egész biztos vagyok benne.

— Kedves Manette doktor, ha az ember esetleg már kifáradt volna...?

— Kedves Lorrym, én nem hinném, hogy olyan hamar kifárad az a maga embere. Hiszen, ha egyik oldalon szörnyen igénybevette egész szervezetét az a visszaesés, annak ellensúlyozására teszi azt, amit tesz...

— Bocsásson meg a makacsságomért. Hiszen tudja, hogy üzletember vagyok... Tegyük fel egy percre, hogy *csakugyan* tud dolgozta magát... tegyük fel, hogy sokat dolgozik... jelenthet ez újólag visszaesést...?

— Nem hinném. Nem hiszem, — felelt Manette doktor nyugodt önuralommal és magabizással. — Csakis az az egyetlen rögeszme... az lehetne újabb veszéllyel. A régi fogalomzavar. Azt hiszem, hogy ha ugyanazon a huron... ott történne valami rendkívüli... a visszaesés most már csak akkor volna elképzelhető. Azután, ami történt, és a szerencsés gyógyulás után nehéz elképzelni, hogy ugyanaz a szál lazuljon meg újra. Én remélem, — majdnem biztos vagyok benne, — hogy kimerültek, azok a körülmények, dolgok, amelyek a visszaesést valószínűvé tehetnék.

Olyan ember biztosságával beszélt, aki tudja, milyen könnyű megzavarni azt a nagyon finom, bonyolult szerkezetet, az emberi értelmet, agyvelőt. És mégis olyan ember nyomatékos biztosságával, aki sajátmagán tette a biztos tapasztalatot. A barátja pedig nem igyekezett megingatni az önbizalmát. Kijelentette, hogy most már ő is derüs, nyugodt és vidám. Holott alapjában véve még nem volt az. Áttért tehát a másik pontra. Érezte, hogy ez a pont valamennyinél kényesebb. De eszébe jutott az a vasárnap-délelőtti beszélgetés Miss Pross-al. Eszébe

jutott az utolsó kilenc nap minden szörnyiségével, és érezte, hogy szembe kell szállnia ezzel is.

— Hogy arról beszéljek, mivel foglalkozott az a barátom a visszaesés idején, amiből olyan szerencsésen kilábolt, — Mr. Lorry a torkát köszörülte, — mondjuk, kovácmester volt. Igen, kovács. Hogy jobban megvilágítsam a dolgot és érzékelhetőbbé tegyem, ő azalatt, míg öntudatán kívüli állapotban volt, egy kis üllőn szokott dolgozni. Váratlanul, hirtelen újra ott találták őt a kis üllője előtt! Mondja csak, nem volna sokkal helyesebb, ha elvennők tőle azt a üllőt?

Az orvos eltakarta homlokát. A lábával idegesen topogott.

— Tudniillik azt mindig magánál tartotta, — mondta Mr. Lorry. Aggodalmasan tekintett a barátjára. — Ugyan, mondja, nem lenne jobb, ha elválna attól az üllőtől?

Az orvos még mindig a szeme elé tartotta a kezét. És újra türelmetlen idegességgel topogott.

— Ugy-e, nem olyan könnyű a jótanács? — kérdezte Mr. Lorry. — Pedig érdekes a kérdés; érdemes rajta elgondolkodni. Én ugy vélném . . . — A fejét rázta, hallgatott.

— Tudja, — Manette doktor kelletlen pauza után Mr. Lorryhoz fordult, — nehéz dolog ezt alaposan megmagyarázni. Nehéz behatolni annak a szegény embernek a legfelsőbb gondolatvilágába, agyműködésének szövevényeibe. Valamikor talán olyan hallatlanul áhítozott ilyen foglalkozás után, úgy megörült neki, mikor megkapta, hogy valószínűleg erős fájdalomcsillapító gyanánt hatott rá. Talán az agy zavaros működése átplántálódott az ujjakba. Később esetleg olyan ügyességre tett szert a munkájában, hogy ez a foglalkozás helyettesítette nála az agyműködés normális menetét. Az agybeli képességeknek stagnálását kikényszerítő okok játszottak közre. A kézügyesség pótolta az agybeli elfoglaltságot; tompította a tétlenségre kárhozottatott agy kinjait. Nem volt képes elviselni azt a gondolatot, hogy egészen elveszítse azt a szalmaszálat . . . Még most is, mikor, úgy tűnik előttem, sokkal több az öntudata és a reménye, mint bármikor és határozott bizalommal beszél sajátmagáról . . . az a gondolat, hogy szüksége lehet a régi foglalkozására és nem találja meg, a hozzávaló szerszámokat, — megrémiti, hirtelen elveszti az ítélőképességét, — valahogy úgy érezheti magát, mint az elveszett gyermek.

Es ő maga is úgy festett, mint az elvesztett gyermek, mikor felpillantott Mr. Lorry arcába.

— De hátha nem érzi úgy! Nézze csak! Én csak tanácsot kérek, csak szives tanácsot, mint az üzletember, aki semmi egyébbel nem foglalkozott soha életében, mint guineákkal, shillingekkel, meg egyéb bankjegyekkel. Ha megtartjuk az

üllöt: nem tartjuk vele vissza magát a rögeszmét, a hozzá való menekülés gondolatát? Ha elveszejtjük az üllöt, Manette doktor, nem veszejtjük el vele magát a betegséget is? Nem adunk tápot a betegségnek, ha visszatartjuk az üllöt?

Ujra csönd következett.

— De hiszen ön is látja, — az orvos hangja remegett, — olyan régi jóbarát . . . társ . . .

— Én nem tartanám, — mondta Mr. Lorry a fejét rázva. Még erősebbé vált a gyanuja, mikor látta az orvos nyugtalan-ságát. — Én azt ajánlanám a barátomnak, hogy áldozza fel . . . dobja el . . . Szeretném, ha felhatalmazna rá . . . Biztos vagyok benne, hogy nem jó dolog. No . . . Adjon rá felhatalmazást . . . legyen jó gyerek! A leánya kedvéért, kedves Manette doktor!

Furcsa volt azt látni, minő küzdelem ment végbe a férfiban!

— Legyen hát; a leánya kedvéért, legyen . . . Belcegyezem. De nem venném el tőle akkor, mikor ott van. Akkor vegyék el tőle, mikor nincs mellette . . . ha elmegy, elutazik valahová, ha nincs otthon, használják fel az alkalmat.

Ezt Mr. Lorry megígérte. Így befejezték a tárgyalásokat. A napot vidéken töltötték és az orvos teljesen magához tért. Három rákövetkező napon teljesen jól érezte magát. A tizennegyedik napon elutazott Luciehoz és a férjéhez. Hogy mért nem irt leányának az első napokban, azt kimagyarázták; Mr. Lorry elmondta, hogy milyen intézkedéseket tett. Megértette az orvossal, hogy Lucie semmiről sem tud; még csak nem is gyanakszik.

Annak a napnak az estéjén, mikor doktor Manette elhagyta a házat, Mr. Lorry kalapáccsal, harapófogóval, fűrészszel és baltával felfegyverkezve ment az orvos szobájába., Miss Pross kísérte, aki világított neki. Jól bezárkóztak, titokzatosan, mint a bűnösök. És itt Mr. Lorry a cipész padkáját darabokra kalapálta, fűrészelte. Miss Pross úgy tartotta a gyertyát, mintha gyilkosságnál segédkezne. Olyan komoly, majdnem keserű volt; egészben véve nem festett volna rosszul gyilkosnak. Mikor már felhasogatták a padkát, a részek elégetése következett. Ezt a műveletet a konyha takaréktűzhelyénél hajtották végre. A szerszámokat, félig kész cipőt, bőrt, elásták a kertben. Tisztességes emberek előtt az ilyen rombolás és ekkora titokzatosság olyan ellenszenves, hogy Mr. Lorry és Miss Pross, akik a tettet végrehajtották és most a nyomat eltüntetni igyekeztek, szinte úgy érezték, — és úgy is festettek, — mint cinkosok szörnyű bűnük elkövetése közepette.

Cinkosok.

OSZK

Országos Magyar Könyvtár

XX. FEJEZET.

Egy másik kérdés.

Mikor a fiatal pár hazaérkezett, az első, aki tiszteletét tette és szerencsekívánatait tolmácsolta, Sydney Carton volt. Alig voltak odahaza még egynéhány órája, mikor bejelentették. A férfi nem változott; nem volt se csinosabb, se rendesebb, de volt benne néminemű hányiveti pajtáság, amit Darnay egészen ujnak talált benne.

Alig várta, hogy egy ablakmélyedésbe vonhassa magával Darnayt. Ugy akart beszélni vele, hogy senkise hallhassa a kettejük beszélgetését.

— Mr. Darnay, — mondta Carton, — szeretném, ha jóbarátokká válnánk.

— Remélem, hogy most is azok vagyunk.

— Igen kedves, hogy elismeri; de ez csak olyan udvarias szólásforma. Én nem pusztán udvariasságra gondolok. Mikor azt mondom, hogy szeretném, ha jóbarátokká válnánk, nem egészen ilyesmire gondolok.

Darnay, — hisz ez természetes volt, — jókedvűen és barátságosan megkérdezte, hogy akkor hát milyen barátságról lehet szó?

— Becsületemre, — mosolygott Carton, — én a magam esze szerint könnyebben megértem azt, amit akarok, semmint hogy önnel könnyen közölni tudnám. De hát kíséreljük meg. Emlékszik, ugy-e, egy bizonyos rendkívüli alkalomra, amikor részegebb voltam, szóval részegebb voltam, mint rendesen?

— Emlékszem egy bizonyos rendkívüli alkalomra, mikor kikényszerítette belőlem, hogy észrevegyem, hogy nem józan.

— Mondom, én is emlékszem rá. Az ilyen alkalmak erősen megbosszulják magukat rajtam, mert sohasem felejttem el

őket. Remélem, hogy akkori ténykedésemet beszámítják majd nekem valamikor, — e napok végén, — mikor rám nem virrad több nap! No, ne ijedjen meg; nem akarok prédikálni.

— Nem ijedtem meg. Nem ijedek meg attól, ha egyszer komolynak látom.

— Ó! — Carton hanyagul intett. Mintha ezzel a mozdulataival el akarta volna hessegetni az előbb mondottakat. — Ama kérdéses pityókás alkalommal (és számosan vagynak ilyen pityókás napok) igen kiállhatatlan voltam azzal a kérdéssel, hogy kedvem-e én önt és hogy kedvel-e engem. Szeretném, ha ezt elfelejtené.

— Már rég elfelejtettem.

— Ujra csak udvarias szólásmód! Kedves Mr. Darnay, én nem olyan könnyen feledek, mint, úgy látszik, ön. Én bizony nem felejtettem el. Könnyed, semmitmondó felelet sem feledtetni el velem olyan hirtelen.

— Igaz, könnyed volt a felelet, — felelt Darnay, — bocsánatát is kérem érte. Én egy előttem nem fontosnak látszó dolgot könnyedén akartam elütni. Ugy látszik azonban, önnek ez a dolog fontos. Uri becsületszavamra biztosítom önt, hogy én azokat a szavakat már régesrég elfelejtettem. Istenem, hiszen csakugyan nem volt olyan fontos az a kijelentés! Csak nem gondolja, hogy ilyen csekélységre emlékszem azon a napon, amikor ön nekem oly hallatlanul nagy szolgálatot tett?

— No, ami a hallatlanul nagy szolgálatot illeti, — felelt Carton, — kényszerít megvallani, ha már benne vagyunk, hogy az nem is volt olyan nagy dolog. Egyszerű hivatásos trükk; minden ügyvéd ismeri. Nem hinném, hogy sokat törődtem azzal, mi lesz önnel, amikor így véletlenül segítségére siettem. Lássá! Arról beszélek, hogy segítségére *siettem*. A multról beszélek csak.

— Ön úgy tesz, mintha szolgálata nem lett volna felbecsülhetetlen, csakhogy én nem veszem ám készpénznek az ön könnyed, udvarias feleletét!

— Szörnyen igaza van, Mr. Darnay, esküszöm! De ugyis eltértem a tárgyamtól, hiszen arról beszéltünk, hogy legyünk jóbarátok. No, ön kellőképp ismer engem. Tudja rólam, hogy képtelen vagyok minden magasabb után való törekvésre . . . képtelen mindarra, amiért általában harcol a férfi. Ha kételkedik ebben, kérdezze csak meg Stryvert. Majd az megmondja.

— Szivesebben ragaszkodom a saját véleményemhez. Nincs szükségem az övére.

— Rendben van. Mindenesetre elég önfejű kutyának ismer, aki nem tett jót soha senkivel és nem is fog soha.

— Azt még nem tudom, hogy „nem is fog soha“.

— De nem fogok; készpénznek veheti, amit mondok. Jó! Ha eltür engem barátul . . . ilyen semmirevalót, ilyen rosszhirű, közömbös társadalmi állásu legényt . . . Ha megengedi, hogy itt-ott, jó időben, rossz időben tiszteletemet tegyem, akkor szeretném, ha megengedné, hogy mint intim pajtás, jár-hassak-kelhessek itt; hogy olybá vegyenek, mint régi butordarabot (azt is hozzátenném, mint régi, ütött-kopott butordarabot, de hát tekintettel kell lennem a köztünk levő hasonlaltosságra). Megtűrnék a jó szolgálataimért és nem vesznek tovább tudomást rólam. Nem hinném, hogy visszaélek ezzel az engedéllyel. Százat teszek egy ellen, hogy a látogatásaim száma nem fog kitenni többet, mint négyet egy esztendőben. Szeretném, ha számíthatnék rá, hogy teljesítik a kérésemet.

— Kisérelje meg . . .

— Vagyis ezzel azt akarja mondani, hogy megtűrnék az általam jelzett módon. Köszönöm, Darnay. Ugy-e, megengedi, hogy csak így szólítsam, röviden.

— Hogyne, Carton . . . Hisz olyan régóta ismerjük egymást!

Megrázták egymás kezét. Sydney elfordult. S pár perc múlva, olyan alaktalan, lénytelen és észrevétlen volt, mint mindig.

Mikor már elment és Darnay Károly az estebédet Manette doktor, Lucie és Miss Pross társaságában töltötte, Darnay számat adott a beszélgetésükről. Csak nagy vonásokba ecsetelte, mit is akart Carton. Ugy beszélt Sydney Cartonról, mint a hanyagság és vakmerőség furcsa és érthetetlen keverékéről. Röviden emlékezett meg róla; nem volt keserűség a szavában. Ugy beszélt róla, mint az olyan ember, aki nagyjából elhiszi, amit mondtak neki.

Arra nem is gondolt, hogy a beszéde gondolatokat ébreszthet szép, fiatal feleségében. Mikor később követte őt a saját lakosztályukba, akkor úgy találta Luciet, mint már sokszor: szép homlokát összeráncolva, figyelmesen fölemelte.

— Aggodalmaskodónak látszunk ma este! — mondta Darnay, körülfonva a felesége derekát.

— Igen, kedves Charles. — Lucie a férfi mellére tette a kezét. Figyelmesen nézte a férjét. — Igenis, aggodalmaskodók vagyunk ma este, mert a fejünket törjük valamin ma este.

— Min töröd a fejed, Luciem?

— Megigéred, hogy egyetlen kérdéssel se fogsz ostromolni, ha arra kérlek, hogy ne kérdezz?

— Hogy megigérem-e? Mit ne igérnék szerelmemnek?

Hogyisne! mit ne ígért volna, mikor egyik kezével kisi-mitotta a bájos arccskából az arany fűrtöket, a másikat pedig a szívére nyomta, amely érte dobogott!

— Ugy vélem, Charles, szegény Mr. Carton különb elbá-
nást, különb elbírálást érdemel, mint aminőben te részesített
ted őt ma este!

— Valóban, kincsem? Aztán mért?

— Hát éppen ezt ne kérdezd. De azt hiszem, — tudom biz-
tosan, — hogy nem kellene róla ilyen hangon beszélned.

— Ha úgy véled . . . Kérlek . . . Mit tegyek hát, életem?

— Arra kérnélek, kedvesem, hogy legyél vele mindig na-
gyon jó és nagyon szeretetreméltó . . . És ne emlékezz meg
olyan erősen a hibáiról, ha nincs jelen. Kérlek, hidd el: neki
is van szive, és nagyon, de nagyon ritkán nyitja meg a szívét
valaki előtt . . . és mély sebek vannak abban a szivben. Én
láttam azt a szívet vérezni . . .

— Fájdalmas gondolat, — mondta csodálkozva Darnay.
— Fájna, ha helytelenül ítéltem volna meg. Sohse hittem
volna, hogy érzékenyszívű.

— Pedig így van, kedves férjem. Azt nem hinném, hogy
valaha is vissza lehetne őt adni a becsületes életnek. Van va-
lami a jellemében, ami ezt lehetetlenné teszi. De azt tudom,
hogy jó dolgokra képes, szép, nemes dolgokra, — sőt nagy-
szerű dolgokra!

Hitében, igyekezetében olyan szép volt, úgy igyekezett
visszaesdeni az elveszett embert az életnek, hogy a férje órákig
tudta volna nézni.

— És aztán . . . ó, drága szerelmem! — Lucie szorosab-
ban simult a férjéhez, a fejét a keblére hajtva és a szemét fel-
vetve, „Gondold meg, hogy mi milyen erősek vagyunk a mi
boldogságunkban és milyen gyöngé ő az ő keserűségében, nyo-
moruságában!”

Ez talált.

— Nem fogom elfelejteni, szívem! Nem felejttem el,
amíg élek!

Az aranyos fejecske fölé hajolt, rózsás ajkára tapasztotta
ajkát és karjai közé zárta. Ha tévedt vándor tapodja a sötét
utat odakinn s látja, mint telik meg az a szép szem iránta ér-
zett részvét könnyeivel s mint csókolja le a férj ezeket a köny-
nyeket, talán felkiált a sötétlő mennyországba:

„Az Isten áldja őt meg drága részvétéért!”

XXI. FEJEZET.

Léptek visszhangja.

Csodamód visszhangos volt ez a sarok. Mondottuk, hogy a doktor háza csoda visszhangos sarkon épült. Lucie ott ült a csöndes házban, a visszhangos terrazon, s fonta, fonogatta tovább az aranyszálat maga körül, a férje, az apja köré és régi barátnője, jóltevője köré. Nyugodt, boldog élet volt; fonogatta az aranyszálat és hallgatta a lépéseket; nemsokára már az elmuló évek lépéseit.

Különösen eleinte voltak idők, — bár teljességgel boldog fiatal asszony volt — mikor a kézimunkája lassan kisiklott a kezei közül. És a szeme megtelt könnyekkel. Jött valami a visszhangos lépésekkel; könnyü, messzi léptek! alig hallható visszhang. Nagyon felzaklatták ezek a hangok a szívét. Remények, kétségek . . . remények, eddig még nem ismert szerelemről, új világról — kétségek . . . meddig marad vele a boldogság . . . meddig fogja élvezni ezeket az új örömeiket? Voltak a léptek között olyan könnyed visszhangok, amelyek a saját, korai sirjára emlékeztették. Ilyenkor a férjére gondolt, aki majd olyan egyedül maradt. Aki úgy meg fogja gyászolni. Mint a hullámok, jártak fel s alá az érzések benne.

Mult az idő s ott feküdt már a keblén a kis Lucie. S nemsokára eggyel megsaporodtak a visszhangok: ezek az ő csöpp lábacskaínak a visszhangja! Ezek az ő hangjának harangocskái! Talán hangosabb visszhang is szólt; az ifju anya ott a bölcső mellett mégis mindig ezeket az apró visszhangokat hallotta. Az árnyékos házat megtöltötte a gyermekacagás. A gyermekek örök barátja — akihez bánatában, bajában fordult — a karjába vette az ő gyermekét is, akárcsak azokat, akiket régesrégén hozzáengedtek — és az ifju anya mind több szent örömét találta benne.

És Lucie fonta, szőtte az aranyszálat, amely összetartotta mindnyájukat. Kedves befolyása alatt fejlődtek, boldogultak ezek az életek . . . Ahogy az évek jöttek-mentek, Lucie mindig csak kellemes, megnyugtató visszhangokat hallott a visszhangos ház körül . . . A férj lépése erős; kemény és céltudatos. Az apjái: erélyes és egyenletes. Ó, Miss Pross! milyen gyorsan lépdél, ő a seprüs katona, aki ott osztogatja szigorú parancsait, a platánfa alól, a kertben!

Ha itt-ott a szomorúságnak is visszhangja kelt, nem volt a hang erős, vagy kegyetlen. Még akkor se, mikor egy aranyhaju fiúcska lankadt kis feje hevert a párnán és csak annyit sóhajtott: „Apukám, anyukám, szép kis testvérvém! ugy sajnálom, hogy itt kell hagynom benneteket! hívnak ám az égből — akkor se volt az a kétségbeesés fájdalma, amitől az ifjú anyai szív megdobbant. Ugy engedte el a kis lelket, amely rá volt bízva: „Ó, mennyei atyám, te adtad és té vedted el; hiszen most meglátja szent képedet!“ Áldott legyen a te neved!

Ugy ám; a visszhangok közé egy angyal suhogó szárnyának a visszhangja is vegyült. Már nem volt csupa földi visszhang; már égi visszhang is keveredett a földiek közé. Sóhajok repültek a visszhangok irányába — kis kerti sirdombocskáról fakadtak. Lucie hallotta ezt mind, valamennyit . . . csupa halk, csöndes sóhaj. Mint nyáron a tenger a meleg parton. A kis Lucie olyan szorgalmasan végzi a reggeli munkáját ott a lába előtt, a bábuját öltözteti . . . És Két Város nyelvén csacsog, két város nyelvén, melyek összefolynak az ő életében . . .

Sydney Carton lépései alatt ritkán csendült fel a visszhang. Talán féltucatszor egy esztendőben. Rendesen úgy jött, hogy nem várta senki. Ragaszkodott ahhoz a jogához, hogy hivatlanul toppanjon be és akkor, amikor akar. Ugy ült köztük, esténként, mint ahogy azelőtt is gyakran tette. Ide sohasem jött úgy, hogy bor tüzelte. Róla más dolgokat is meséltek a visszhangok; minden igaz visszhang suttog ilyesmit, mióta világ a világ.

Nincs férfi, aki szeretett egy nőt, — elvesztette — majd újra megtalálta mint boldog anyát és feleséget és szerette még mindig, — nincs olyan férfi, akit ennek a nőnek a gyermekei ne szeretnének. Ösztönszerű megérzés, szájalom ez. Milyen finom hurok pendülnek ilyen rokonszenven! nincs visszhang, amely el tudná suttogni. Pedig így van; vannak ilyen igen-igen finom visszhangok is és ebben az esetben is voltak. Carton volt az első ember, akinek a nyaka köré fonta karjait a kis Lucie — és a barátja maradt, amint a lányka nőtt-növekedett. Még a kis, elköltözött fiúnak is ő volt az

utolsó gondolata: „Szegény Carton! Csókoljátok meg helyettem!“

Mr. Stryver utat tört magának a törvénykezés rengeteg utvesztőjében. Mint valami óriás gőzturbina, amelyik utat tör magának minden elemen keresztül. Magával vonszolta szorgalmas barátját felfelé való kapaszkodásában, akárcsak a gőzmozdony a gőzsiklót. Nehéz ut volt ez bizony; és a kerekeket folyton olajozni kellett. Volt dolga Sydneynek. De ő már be volt rá edzve; könnyen vette. Szerencsétlenségére, sokkal könnyebben, mint kellett volna. Nem akart és nem tudott rajta változtatni. És élt úgy, mint eddig. Már nem is gondolt arra, hogy felcserélje a helyét: hogy sakálból oroszlánná fejlődjék. Mintha csakugyan igazi sakál lett volna, amelynek eszébe se juthat, hogy az oroszlán helyzetébe kívánja magát. Stryver gazdag volt. Egy virágzó özvegyet vett el nagyobb birtokkal és három élénk fiugyermekkel. Nem volt bennük semmi különös; csak a hajuk volt mindig merev és kócos.

Ez a három délceg ifju gentleman haladt előtte, veszélyeztetve mindenkit testi-lelki épségében, mikor Mr. Stryver befordult a jól ismert sarkon, Soho-ban. Az ifjakat Lucie férjének hozta el, mint tanítványokat. Olyan finoman tudta mondani: „No, Darnay! emitt a három darab vajaskenyér a családi piknikhez!“ Szörnyen indignálódott, mikor nem fogadták el a három darab vajaskenyeret se ebbeli, se tanítványi minőségükben. Jól fel is használta később e szerzett tapasztalatát a három gyermek felnevelése körül. Megérttette velük, hogy hogyan fest, mikor a „koldus“ „büszke!“ és hogy óvakodjanak az ilyen emberektől, mint az a semmirekellő tanító. Azzal is el szokott dicsekedni asztal fölött, mikor már a nehéz borok kerülköztek sorra és Mrs. Stryver jókedvében volt, hogy „hogyan akarta őt megkaparintani ez a Mrs. Darnay. És hogy ő milyen ügyes és ravaszdi tudott lenni, hogy őt nem lehetett „megfogni!“ Voltak a kollégái között olyanok is, akiket a nehéz borok csaltak oda, akik úgy véleményeztek, hogy Mr. Stryver annyiszor tálalta fel ezt a történetet, hogy a végén már ő maga is elhiszi. Micsoda tulzás! a hazug lóditó megérdemelné, hogy olyan helyre vigyék, ahol senki se hiszi el neki a történetet és ott akasszák fel.

Ilyen visszhangok is kerültek Lucie fülébe, — hallgatta a visszhangokat, sokszor gondolkodón, sokszor kacagva is. Hallgatta, hallgatta a hangokat, miglen a kislánya hatesztendőss lett. Olyan közel volt a szívéhez a leányka lépteinek finom visszhangja! És jó apjáé, aki mindig szorgalmas, érelyes és öntudatos . . . és drága férje lépteinek a visszhangja! Az általa kormányzott közös otthonnak legfinomabb vissz-

hangja is új visszhangra talált az ő szívében. Ez a drága ott-hon, amelyet annyi eleganciával és ügyességgel tudott vezetni, hogy az tultett minden nehézkes pompán! Ez a sok visszhang körülötte mind édes zene a fülének. Az apa, aki elmondja, hogy még sokkal szeretőbbnek találja leányát így, férjes állapotban (ha ez lehetséges!), mint régen, leánykorában! És derék férje, aki elmondja, hogy nem érzi, mintha szeretetét megosztaná valakivel, hiszen annyi szeretet, gondosság, aggódó féltés jut neki osztályrészül! „Mondd, drága, mi csoda mágikus titkod van, hogy mindenünk vagy mindnyájunknak — hogy mindnyájan úgy érezzük, mintha csakis bennünket magunkat szeretnél — és sohasem sietsz... sohasem hanyagolsz el... soha sincsen túl sok dolgod?”

Kicsit távolabbról, egyéb hangnak is visszhangja kél. Ez a hang abban az időben fenyegetőleg visszhangzott minden sarkon! Most, a kis Lucie hatodik születésnapja körül, ezek a visszhangok kezdtek rettenetessé válni! Franciaország alatt szörnyü robajjal megnyílt a tenger!

Julius közepe felé, valamelyik éjjel, ezerhétszáznyolcvankilencben, Mr. Lorry későn este jött el Tellsonéktól. Leült Lucie és a férje mellé a sötét ablakba. Forró, vad volt az éjszaka: valahogy mindhárman arra a szörnyü nyári éjjelre emlékeztek, mikor így együtt ültek és a villám szörnyü erővel csapott el a fejük felett.

— Én már azt kezdem hinni, — Mr. Lorry a parókáját tolta jobbra-balra, — hogy ezt az éjjelt Tellsonéknál kellett volna töltenem. Ma egész nap annyi dolgunk volt, hogy alig győztük; nem volt egy percnyi nyugalomunk, azt se tudtuk, merre forduljunk! Akkora a nyugtalanság Párisban, hogy valósággal megrohantak bennünket! Az ottani üzletfeleink nem győzik sietséggel, hogy nálunk helyezték el az értékeiket! Néhány ottani üzletfelünk valóságos mániákusa ennek a gyorsaságnak: semmire elég sietős arra, hogy vagyონukat, értékeiket Angliában helyezték el!

— Ez nagyon rossz előjel, — vélte Darnay.

— Még hogy rossz előjel, kedves Darnaym? Ugy van; de mi nem tudjuk okát adni! Olyan érthetetlenek, értelmetlenek az emberek! Nálunk, Tellsonéknál, egyikünk-másikunk már kész öregember és bizony nem szeretjük, ha bennünket tulmunkával fölöslegesen hajszolnak, anélkül, hogy okuk lenne rá!

— Csöndesen, — mondta Darnay — hiszen tudja, milyen elhős az ég odaát és milyen véstjéslók a kilátások.

— Arról természetesen tudok, — felelt Mr. Lorry, aki arról akarta meggyőzni saját magát, hogy rosszkedvü és elke-

seritik az életét — de én még sem értem őket. Minek is értem őket, mikor egész nap sanyargattak! Höl van Manette?

— Ehun van ni! — mondta vidáman az orvos és belépett a sötét szobába.

— Igen örülök rajta, hogy itthon van. Ma annyira igénybevetek és annyi dolgunk, bajunk és bosszankodásunk volt, hogy teljességgel ideges lettem. És mi az oka mindennek?! Ugye, nem megy el hazulról?

— Nem; eljátszhatunk egy partit, ha akarja, — vélte az orvos.

— Ha éppen akarja tudni; a játékhoz sincs kedvem. Ma nem volnék tisztességes ellenfele. Itt van még a tea, Lucie? Nem látok tisztán.

— Persze, hogy itt van. Készítettünk önnek egy csészével.

— Köszönöm, drágám! A kicsike alszik már?

— Mélyen alszik már!

— No jó; minden rendben van, minden biztonságban van! Nem is érteném, mért lenne itt bármi is másképp, mint rendben és biztonságban! Uristen! Hogy mit csináltak velem egész nap! És már én se vagyok olyan fiatal, mint voltam! A teám, drágám! Köszönöm. No jöjjön; üljön le ide közibünk; maradjunk csöndben. Hadd halljuk a visszhangot, amelyikről olyan szépen beszélt... amelyikről megvan a saját elmélete!

— Ó! nem elmélet... az csak olyan képzelődés volt...

— Hát képzelődés, bölcs angyalom. — Mr. Lorry megsimogatta a fiatalasszony kezét. — Nagyon sok és nagyon hangos ma ez a visszhang! Hallják?!

Vad, erélyes, kegyetlen és veszedelmes, makacs lépések tolakodnak be népek életébe. Nyomok, miknek vörös színét nehéz felmosni. Saint Antoine kerületben topognak, dühödnek már a nehéz léptek, mikor a kis csoport még nyugodtan ül a sötét londoni ablak körül.

Saint Antoine aznap reggel felajzott méhkas volt; a madárijesztők tábora, mint eltaposott hangyaboly. Fáklyatüz világította be a kócos fejeket, kardok és bajonettek csillogtak a napfényben. Rettentő üvöltés szakadt fel Saint Antoine torkából, meztelen kardok erdeje furakodott a levegőbe, mint téli szélben zuzmarás fák ágai. Az ujjak mind fegyverhez tapadtak; akármilyen fegyverhez és a cél: akárhová! Akármilyen magasra!

Nem volt az az éles szem, amelyik megtalálta volna az utat, hogy honnan jöttek, mikor kezdték, ki uszította őket, ki dobta őket fel, mint tömegek vezetőit? Ki osztotta el a karabélyokat? Ki a löfegyvert, a töltényt? Ki a kőből, vasból és fából készült dorongokat? Ki szerelte fel őket késekkel, baltákkal és törökkel? Ezek az emberek, akik nem értettek semmihez, mért

szedik széjjel véres kézzel a kőből épült palotát, a polgárok téglaházait? Saint Antoine-ban minden csepp vér és minden szív forró lázban égett és örült lázban cselekedett. Nem volt ott élő lény, aki valamire becsülte volna az emberi életet; se a magáét, se a másét. Szenvedélyes készséggel áldozta volna fel bármelyiket minden pillanatban.

Minden hőforrásnak, izzó kráternek egyetlen gyupontja van. Mind ez örület központja Defarge bormérése volt. Ennek az emberi tüzhányónak minden csöppjét Defarge bormérése szivta fel. A bormérő maga már majdnem elmerült a puska- és izzadságtengerben. Rendeleteket bocsátott ki; hadseregeket szerelt fel. Egyik emberét visszalökte, a másikat a csapatai élére állította. Egyiktől elvette a fegyvert, hogy a másikat fegyverezze föl. Gözerővel, vaseréllyel dolgozott ott, ahol a kavarodás a legnagyobb volt.

— Maradj mellettem, Jacques Három! — rikoltotta. — Ti meg, Jacques Egy és Jacques Kettő, oszlojatok és vezessétek ezeket a derék hazafiakat. Amennyit csak tudtok! Hol a feleségem?

— Eh bien! Én itt vagyok! — Madame olyan nyugodt volt, mint mindig. Csak éppen ma nem kötött. Erélyes jobbkezeiben baltát emelt, nem a lágy pamutot gombolyította. Övébe pisztoly és gonosz, éles kés volt szurva.

— Hevá mész, kedves feleségem?

— Most, — felelt az asszony — veled megyek. Nemsokára majd meglátsz az asszonyok élén.

— Hát gyere! — dübörgött Defarge. — Honfiak, barátaim! Készen vagyunk! Fel a Bastilleba!

Olyan üvöltéssel feleltek, mintha egész Franciaország torka rikácsolt volna erre a gyüölt szóra. Megmozdult az élő tenger, megindult az emberi hullám. A feneketlen mélység elárasztotta, elborította a várost. Kongtak a vészharangok, reccgtek a trombiták, hánytorgott és dörgött a tenger az elpusztított árterületeken. Kezdetét vette a roham. Árkok, nehéz felvonóhidak, vastag kőfalak, nyolc masszív torony. Ágyu, karabély, tűz és lőporfüst. Tüzön és füstön át, tűzben és füstben, a tengeráradat felvetette az ágyuk mellé és abban a pillanatban tűzmesterré lett már — Defarge, a bormérés tulajdonosa. Két vérbeli katona helyett dolgozott. Két szörnyű órán át.

De újra árok következett, kisebb felvonóhid és újra nehéz kőfalak és nyolc nagy torony. Ágyuk, karabélyok, tűz és füst. „Le a felvonóhiddal! Rajta, elvtársak, barátaim, rajta! Dülj neki, Jacques Egy, Jacques Kettő, Jacques Három, Jacques Ezer, Jacques Kétezer, Jacques Huszonötezer . . . no, az angyalok és minden ördög nevében! Válasszátok, amelyiket akar-

játok, no rajta! Düljetek neki!" Defarge, a bormérés tulajdonosa, ágyuja mellől vezényelt, mely okádta a füstöt.

— Ide, ide, asszonyok! — dörgött a felesége. — Micsoda! Tudtok ti úgy gyilkolni, mint a férfiak, csak bevegyék a várat! — Körülvette őt az élesen szomjasan visitó némberek tömege, mind felfegyverkezve, éhség, bosszu tüzei valamennyit.

Ágyu, karabély, tűz és füst. De még mindig van ám itt mély árok; még van ott bevehetetlen felvonóhid! Nehéz kőfalak, meg nyolc torony. Szét kell oszolni a dühöngő tengernek; el kell takarítani a sebesülteket, az elesetteket. Dörögnek az ágyuk, magasra fellángolnak a fáklyák, füstöl kocsiszám a nedves szalma; nehéz barrikádokat emelnek minden irányban. Orbitás, dübörgés, fütyülés, sikoly, halálhörgés, mértéket és féket nem ismerő vakmerőség. Falak dübörögve dőlnek be és még mindig háborog a szörnyü, élő tenger. S lám! még mindig bevehetetlen a legutolsó árok, a felvonóhid, a nehéz kőfal és a nyolc torony. Defarge, a bormérés tulajdonosa, még nem hagyta el a posztját, ott áll az ágyuja mellett. Az ágyu forróra izzott. Négy szörnyü óra műve!

Az erődítvény belsejéből fehér zászló libben magasba. Követet küldenének. De mindez alig tűnik fel a szörnyü vihar tumultusában, hiszen nem hallani semmit! És hirtelen a tenger mérhetetlenül kiszélesedik, hullámai mind magasabbra csapnak fel. Ezek lesöprik Defarge-ot, a bormérés tulajdonosát a leeresztett felvonóhidra. Már a nehéz kőfalakon belül van! Körülötte a nyolc nagy, nehéz torony.

Nem lehet ellentállni az óceánnak, amelyik előre lökte. Olyan lehetetlen lett volna a fejét visszafordítani, mintha az Atlanti Óceán valamelyik forgójában akarta volna ezt cselekedni. És már ott is van a Bastille külső udvarában. Megáll; nekiveti a lábát a fal egyik sarkának és igyekszik magához térni. Nem messze tőle Jacques Három. Madame Defarge is láthatóvá válik, egy csoport anaxazon élén. A kezében élesre fent kése. Mindenütt hihetetlen tumultus, vakító és süketítő, mániákus hangzavar.

— Adjátok ki a foglyokat!

— Adjátok ki a listáitokat!

— Hol vannak a titkos kamrák?

— Hol a kinzóeszközök!?

— Hol vannak a foglyok!?

Csupa sikoly és ezer más, érthetetlen, zavaros vonítás. „A foglyokat!” ezt lehet leginkább kivenni a beáradó tenger siketítő zajából. Mintha végtelenbe veszne ez a tenger ember; mintha megállna az idő, a tér. Az első behatolók magukkal hurcolták a börtön tisztjeit és őreit, azonnali halállal fenyegetik meg őket, ha egyetlenegy cellát is elmerészelnek titkolni!

Az emberek egyikének mellére Defarge sulyos keze nehezedt. Ősz férfi volt, a kezében füstölő fáklya. Ezt elválasztotta a többiektől. A falhoz állította; ő maga előtte vetette meg a lábát.

— Mutasd meg az Északi Tornyot! — üvöltött Defarge. — Azonnal!

— Rögtön... azonnal... ha sziveskedik velem jönni. Most azonban nem tartunk ott senkit!

— Mit jelent akkor: „Északi Torony Egyszázöt?!“ Felelj azonnal, mert az életeddel játszol!

— Hogy az mit jelent, Monsieur?

— A rabot jelenti-e vagy pedig egy cellát? Mit gondolsz? Vagy agyonüsselek?

— Üsd agyon! — rikácsolt Jacques Három, aki a közélükbe férközött.

— Cella az, Monsieur.

— Mutasd!

— Erre tartson akkor.

Jacques Három szomjas és mohó volt, mint mindig. Ez a dolog nem tetszett neki, ebből nem lesz vérontás, ez a párbeszéd nem mulatságos. De azért ott maradt Defarge mellett, aki szorosán fogta a kulcsár karját. Mindhárman összedugták a fejüket a rövid párbeszéd alatt és még így is csak nagyon nehezen értették meg egymást. Szörnyű volt az élő óceán lármája, hangzavara; megremegtette az erődítvényt, szerteáradt a folyosókon, udvarokon, lépcsőházakban. Kivülről mély, durva hűgéssel csapkodta ez az üvöltés a falakat. Ugy harogott ide, a csöndes magányba, mint a tűzifecskendő harsány zsvajja.

Alagutakon haladtak keresztül, ahová sohasem sütött még nap, soha világosság nem áradt. Sötét zárkák csuf ajtóival mellett haladtak el, csuf kis kuckók között kanyarogtak. Majd felfelé vezető termékekől és téglából összehordott lejtők. Inkább hasonlítottak megfővült vizesésekhez, mint lépcsőkhöz. Olyan meredekek voltak. Defarge, a börtönőr és Jacques Három, — ők fogták a börtönőr karját — olyan gyorsan haladtak előre, amennyire csak a lábuk vitte őket. Itt-ott még a fülükbe verődött az üvöltés. Mikor azonban tekervényes lépcsőkön felfelé bejutottak az egyik torony belsejébe, akkor már csak hárman voltak és nagyobb csönd vette őket körül. Rettenetes vastagságú falak; ide a hangzavar tompa dübörgésként ért el hozzájuk. Mintha az a siketítő zaj, amelyik mögöttük maradt, szétzilálta volna a hallásukat.

Alacsony ajtó előtt állott meg a börtönőr. Kegyetlenül nyikorgott a zár és lassan fordult sarkain a kemény tölgyfa-

bejáró. Valamennyien meghajtották fejüket, hogy be tudjanak lépni.

„Északi Torony, Százöt.“

Kicsiny, nehéz vasrudakkal hálózott, üvegtelen ablak. Magasan a falban vasrács. Az eget csak úgy lehetett látni, ha az ember mélyen lehajolt és úgy nézett vissza. Kis kémény volt a falbaépítve, jól megvasalva. A földön egy csomó régi fahamu. Asztal, székek, szalmazsák. Négy fekete fal, az egyikbe rozsdás vasgyűrű építve.

— Ereszd csak le azt a fáklyát, úgy hogy lássam mind a négy falat! — vezényelt Defarge.

A börtönőr engedelmeskedett. Defarge szorosán követte szemével a fáklya világát.

— Jacques! Idenézz!

— A. M. — hörgött Jacques Három, amint mohón olvasta a betűket.

— Alexander Manette. — Defarge odatette az ujját a betűkre. Az ujjá csupa korom, puskaporfüst. — Idenézz, ide azt irta: „A szegény orvos.“ És kétségtelen, ő volt, aki naptárt faragott ide, a kőfalba... Mi van ott a kezekben? Vasdorong? Add csak ide!

A puska agya még ott volt a saját kezében. Gyorsan kicserélte azt a doronggal és a szuette-széket, asztalt darabokra ütötte széjjel.

— Magasabbra azzal a fáklyával! — ordította a börtönőrre. — Nézz jól körül a darabok közt, Jacques! Lássuk csak! Ne, itt a késem! — Odadobta neki. — Hasítsd csak fel azt az ágyat, kutasd át a szalmát! Te! Magasabban azzal a fáklyával!

Fenyegető pillantást vetett a börtönőrre és letérdelt. A doronggal megütögette a kéményt is, szétfeszítette a tartóvasakat. Pár perc múlva meglazult a kémény; törmelék hullott alá. Ezt is szemügyre vette; keresgélt a hamuban, a kéménybe eresztette a puskáját. Óvatos kézzel húzta vissza. Fogott valamit?

— Nincs semmi a fa között, nincs semmi a szalmában, Jacques?

— Semmi.

— Gyere, szedj össze mindent és hányd a cella közepére. Ugy, la. Te ott! Azzal a fáklyával! Gyujtsd meg az egészet!

A börtönőr engedelmeskedett. A fa, a szalma magasra lángolt fel. Ott hagyták égni és újra felfelé indultak az udvarba. Amint lejjebb haladtak, mintha visszanyerték volna a hallásukat. És újra ott voltak a viharos, őrzöngő áradatban.

A tömeg izgatottan nyomakodott előre; keresték Defarge-ot. Saint Antoine népe hangosan követelte a bormérés

tulajdonosát, vezérét. Ime, itt van már a parancsnok, aki kö-römszakadtig védelmezte a Bastille-t és belelőtt a népbe! Ha Defarge nincs ott, akkor ki viszi majd el a parancsnokot a Hotel de Ville-be, a saját bíráik elébe? Ha Defarge nincs ott, elszelel a parancsnok! És akkor a népek vére (amelynek hirtelenében, annyi évi semmibebevés után, értéke lett) bosszulatlan marad.

Üvöltött a felkorbácsolt szenvedély és a kielégített bosszu. Mintha felszippantotta volna magába ezt a haragos, savanyu öreg katonát. Kirivó, szürke volt a köpönyege. Piros disz a gallérján és az ujjain, az akkori elegáns viselet szerint. A szörnyü káoszban egyetlen alak maradt csak nyugodt és majdnem szenvedélytelen: egy asszony alakja. — Nézze csak, emitt a férjem! — kiáltotta. — Nézze, a Defarge! — Mozdulatlan közelségben állott a szigorú, öreg tiszt mellett és nem mozdult az oldala mellől. Ott maradt a nyomában akkor is, mikor Defarge és a többiek magukkal cipelték a börtön kormányzóját Páris utcáin keresztül. Mozdulatlanul mellette állott akkor is, mikor elcipelték rendeltetési helyére. Mikor hátulról előre kezdték lökdöszni. Akkor is mozdulatlanul mellette maradt, mikor a hosszunyelű puskák és szuronyok lecsaptak, mint a sebes eső; egészen közel akkor került hozzá, mikor a szuronyok alatt halva rogyott össze. Akkor hirtelen felragyogott az asszony arca. A lábát rányomta a haldokló nyakára. Kegyetlen késével, — régen készült rá! — leszelte a fejét.

Eljött az óra, mikor Saint Antoine megmutatta, hogyan váltja valóra rémálmaait. Hogyan huzza fel a rozzant lámpák helyett az embereket a lámpavasra. Megmutatta, mivé tud lenni, mit tud! Saint Antoine-nak felforrt a vére, a zsarnokságot, az uralkodó hatalmaskodást lenyomta vaskeze, a vaskéz lecsapott a Hotel de Ville-re és ott feküdt már a tömlőcigazgató teste. Madame Defarge jól megbökdöste a holttestet a cipője sarkával, hogy előkészítse az enyészetre. „Eresszötek csak le odaát a lámpákat!“ üvöltött Saint Antoine, mikor körülnézett, hogy minő új eszköze lehet a halálnak. Emitt van az egyik katonája, aki a testi épséget őrizte! A gárdista lámpavasra került; a tenger tovább morajlott.

Fekete, fenyegető, tengermély; mérges, rontó hullámtaraj egymás nyomában. Milyen mély, — kiismerhetetlen! Mekkora a hatalma? Még nem tudja senki! Gondolkozás nélkül örvénylik ez az embertenger; nem nézi, hová önt ki. A hangok a bosszut ordítják: az arcok megkeményedtek a nyomorúság kohóiban: ilyen arcokra nem telepszik száanalom soha!

Azoknak az arcoknak tengerében, ahol minden egyes arc vad gyönyörrel fordul a rontás felé és ahol emberi hang csak bosszuért eped, — kisebb csoport más arcot mutat. Ez a cso-

port hét tagból áll. Ezek az arcok merőben ellentétesek. Nem rohannak az áradattal. Hét börtönlakó arca, olyanoké, akiket ez a vihar hirtelen felszabadított. Akiknek felrobbantotta kő-sirja fedelét a nép vak dühe. Ezeket a kiszabadított foglyokat a vállukra kapták az emberek. Milyen arcok! Milyen szörnyű emberi ábrázatok! Állati, csodálkozó szemek pislantanak a nap világába, mint akik a Végítéletre kerültek elő. És mintha azok, akik körülöttük tombolnak, a poklokra ítélt embertömeg volna. Ez a hét arc! Ez a hét magasra emelt ember, halott vonásaikkal, szemük lehunyva, mert nem bírják el a világságot, a könnyek lassan peregnek az orcáikon. Igen, a Végítéletet érték meg.

Ezek a szörnyű, mozdulatlan arcok, — meghalt, vagy csak kialudt az emberi kifejezés rajtuk — félelmet árul el valamennyi. Mintha attól tartanának, hogy most mindjárt fel kell emelni azokat a fáradt szemhéjjukat: szembe kell nézni valamivel, talán a Nappal vagy valakivel, akire rá kell kiáltani vértelen ajakkal: „Te tetted!”

Hét kiszabadított fogoly, hét lándzsára tűzött véres fej, hét börtönőr feje. A nyolc vastag torony börtönőreinek a feje. Levelek: régi foglyok régi emlékei; foglyok emlékei, akiknek megtört szive már rég porlad, — ni, hogy viszi őket mutogatni Saint Antoine népe a verőfényes párisi utcán, világos július közepén, az ezernyolcszáznyolcvankilencedik esztendőben. Az ég óvja az ilyen visszhangtól Darnay Luciet, — az ég tartsa távol tőle az ilyen lépéseket! Mert ez a nép makacs, őrült és veszedelmes. Defarge kocsmájának az ajtajánál már sok év előtt folyt szét a törött dongáju hordó vörös-bora: de ha ez a nép egyszer teleszivta magát piros folyadékkal és megrészegült, arról nem olyan könnyű leszoktatni!

XXII. FEJEZET.

Árad a tenger.

A kiéhezett Saint Antoine egy mohó, dus hetet engedett meg magának. Keserü, kemény kenyerét mártogathatta borba, ameddig csak jól esett. Testvéri ölekezés és szerencsekivánatok kísérték a dáridót. Madame Defarge ott ült a trónusán, mint rendesen és vigyázott a vendégekre. Madame Defarge nem hordott most piros rózsát a hajában. A kémekek nagy csoportja rövid egy hét leforgása alatt valahogy elolvadt; egyik sem hitt a másiknak és egyik sem bízott a másikban és egyik sem szerette saját magát Saint Antoine kegyelmére bízni. Saint Antoine lámpái csudamód hajlékonyak és furcsán fenyegető a tartásuk.

Madame Defarge összekulcsolta a karját a keblén ezen a forró, világos reggelen. A borzót és az utcát kémlelte. Mindkettőben néhány csoport semmittevő, rongyos, semmirekelő naplopó, most mégis jellegzetes hatalom ők: a nyomoruk csinálta urak. A legrongyosabb hálósipkának a legpiszkosabb fejen jelentősége lett. Valahogy így beszélt sajátmaga helyett: Én már jól tudom, hogy minő nehéz és keserves az élet énnekem, e sipka viselőjének. De tudod-e azt, hogy milyen könnyüvé vált nekem, e sipka viselőjének, hogy téged megfosszalak a te könnyü életedtől? Minden piszkos, meztelen kar, amelyik azelőtt munka nélkül ernyedten lógott: munkát talált most, ha akart üthetett, vágthatott. Gonoszakká váltak a kötőasszonyok ujjai; tudták, hogy ez ujjakkal a hust lehet letépni az emberi testről. Saint Antoine képe teljesen megváltozott. A szent szobrát évszázadokon keresztül faragcsálták. Az utolsó simítások erősen megváltoztatták a kifejezését.

Madame Defarge nézte a szentet és nézte a szent kerületének népét. Olyan elfojtott megelégedéssel nézte, ami kívánatos is Saint Antoine asszonyainak vezetőnőjében. Testvéreinek egyike ott ült mellette és kötött. Alacsony, kövér asszony volt ez, egy csőd szélén álló fűszerkereskedő felesége. Két gyermeke volt és ez a derék hadnagy asszonyiség már meg is kapta a vitézi nevét: „A Bosszu“-nak hívták.

— Hallod csak! — kiáltott a Bosszu. — No hallgasd! Ki jön?

Mintha a Saint Antoine kerület legszélsőbb vonalától indulna ki a golyózapor és egyenesen a borozó ajtajának volna irányozva a lövések, olyan moraj zsidongott végig, az asszonyok felé közeledve.

— Ez Defarge, — mondta Madame. — Csönd, honfiak!

Csakugyan. Defarge lélekszakadva rohant be a boltba. Lerántotta fejről a vörös sipkáját. Vadul pillantott maga körül. „Hé, idehallgassatok! Minden ember!“ — csattogott Madame. — „Halljátok, beszél!“ Defarge még mindig lélegzetért kapkodott. A mohó szemek, nyitvamaradt szájak rámeredtek. Az ajtón kívül csoportokba verődtek; aki csak a környéken volt, felszökkent.

— No szólj, férjem. Mi az?

— Ujságot kaptunk a másvilágról!

— Hogyan? — kérdezte megvetően Madame. — A másvilágról?

— Hej! Emlékszik-e itt valaki közületek az öreg Foulonra? Aki azt mondta az éhezőknek, hogy miért nem esznek fűvet? Aki nemrégiben meghalt és már szerencsésen a pokolban van?

— Ó, emlékszünk rá mindnyájan! — harsant fel valamennyi torok.

— Nohát: róla szól a hír. Itt van ujfent köztünk,

— Köztünk! — morgott a köz torka. — Ha egyszer meghalt?

— Hát nem halt meg! Annyira rettegett tőlünk — és volt rá oka a gonosznak! — hogy azt a hirt terjesztette el magáról, hogy halott! Még a temetését is megcsináltatta a bitang. Az ám, de megtalálták őt élve, elbujt a földéken. Behozták. Az ám, ebben a pillanatban láttam, fogoly volt már, vitték ám befelé a Hotel de Ville-be. Nem megmondtam, hogy volt rá oka, hogy féljen tőlünk? No, lássuk csak! Volt-e oka?

— Átkozott, öreg bitang, minden hájjal megkent gazember, ha még eddig nem tudta volna, hogy volt oka félni, akkor hallania kellett volna ezt a dörgő feleletet!

Majd mélységes csönd következett. Defarge és a felesége jól belenéztek egymás szemébe. A Bosszu abbahagyta a kötést.

Kivülről trombita hangja hallott. A Bosszu a lábával a kassza mögé tolta a kötését.

— Honfitársak! — kiáltott határozott hangon Defarge. — Készen vagyunk-e?

Madame Defarge kése már ott volt az övében. A trombita tovább harsogott az utcán. Mintha össze volna forrva a hangszer a mesterével. A Bosszu rettenetes sikolyt hallatott. Ugy csapta össze a kezeit a feje fölött, mint mind a negyven Furia együttvéve. Már szaladt házról-házra, ébresztette az asszonyokat.

Vérszomjas dühökben, szörnyük voltak a férfiak, amint az ablakokon kitekintettek. Azt a fegyvert ragadták meg, amelyik éppen kezük ügyébe esett. Öntötte őket az utca; hanem az asszonyok olyanok, hogy a legbátrabban is megfagyasztják a vért. Ugy rohantak el, a szegényes, nyomoruságos házi dolgok, a gyerekeik mellől. Otthagyták az öregjeiket, a betegjeiket a puszta földön vánszorogva, éhezve és meztelenül. Lobogott a hajuk, egymást és sajátmagukat unszolták és ingerelték az örület olyan fokáig, hogy semmi cselekedettől vissza ne riadhassanak. „Befogták a gaz Foulont, hallod, testvér? Lányom, benn van már az öreg Foulon! Ezeknek a szörnyeknek a csoportja megbővült; másik csoport rohant közibük. A mellüket verték, a hajukat tépték, ordítottak: „Él! Él az öreg Foulon! Foulon azt mondta az éhezőknek, menjenek, oszt füvet legeljenek! Foulon édes öreg apámnak azt mondta, hogy menjen, oszt egyen füvet. Mikor már nem birtam neki kenyeret adni. Foulon azt mondta a kicsimnek, hogy szopjon füvet, mikor már nem volt ebben a mellben egy csöpp tej az éhség mián! Ó, Isten anyja, Foulon . . . a Foulon! Ó, Istenem, mit szenvedtünk! Ide hallgass, éhenhalt kisedem és szegény, nyomorult öreg apám! Itt, e köveken, a térdeimen esküszöm, hogy megbosszullak Foulonért. Férjek! Fivérek! Ifjak . . . ide Foulon vérével! Adjátok Foulon fejét, ide a szivét, a testét, a lelkét . . . szaggassátok darabokra, úgy ásátok a földbe, hadd nőjön fű a testéből!” Száz meg száz asszony sikoltozott, dühöngött, őrvöngött, tépte a másikat, miglen emberfölötti dühbe gurult a tömeg. Csak a hozzájuk tartozó férfiakon mult, hogy nem taposták halálra egymást.

De nem vesztek ám el egy pillanatot, egy pillanatot sem! Foulon most a Hotel de Ville-ben van, — még utóbb megölik! Utána! Ha Saint Antoine emlékszik még a szenvedéseire, megaláztatásaira! Felfegyverkezett férfiak, asszonyok serege olyan gyorsan kerekedett fel Saint Antoine-ból, olyan vérszomjasok voltak, hogy negyedórán belül Saint Antoine kebelében nem maradt vissza senki, csak agg, meg szopósgyerek.

Bizony, valamennyien hamar körülvették a Hotel de Ville nagy tárgyalótermét, ahol a csunya, szegény, töpörödött öreg emberke várta a sorsát. A környező utcák olyan tömve voltak, hogy többé egy lelket se lehetett volna oda beszorítani. Defarge-ék, — úgy férj, mint feleség — a „Bosszu“, Jacques Három, ott voltak az elsők között, egész közel a Hotel de Ville csarnokában.

— Oda nézzetek! — Madame a késével előre mutatott. — Amott az öreg csirkefogó, már ki van kötve! Valaki egy csomó fület kötött a hátára! Úgyes dolog! Ezt jól csinálták! Most ehetik fület! — Madame a hóna alá csapta a kését, úgy tapsolt, mint a színházban. Azok, akik közvetlenül Madame Defarge háta mögött állottak, megmagyarázták a mögöttük levőknek, hogy minek örül olyan nagyon Madame Defarge. Ezek ismét a hátullevőknek magyarázták el a dolgot. Már az utcák hangosak voltak a tapstól. Két-három óra telt bele és már a legtávolabbi vidékeken is megismételték Madame Defarge derüs és szörnyü szavait. Már türelmetlen volt az egész tömeg. A szavak hihetetlenül könnyü szárnyakon repültek a legmesszebb vidékekre is. Madame Defarge és az ura már akkor benn voltak az épületben. Voltak ügyes gyerekek, akik felmásztak az ablakokig, benéztek rajta és mikor látták, hallották, hogy mit mond Madame Defarge, továbbitották kifelé. Mint a sürgöny, úgy repült tova a hír.

Végtére olyan magasan állt már a nap, hogy az egyik sugara éppen a szegény öreg ember arcára esett, mintegy oltalmat kérve a számára. Ezt azonban nem lehet elviselni! Már egy pillanat múlva por és piszok tette szürkévé a levegőt, Saint Antoine kavarta fel és nyult áldozatáért.

Ezt is villámgyorsan tudta meg az egész tömeg. Defarge mindössze egy korláton és egy asztalon vetette át magát és halálos öleléssel szoritotta a szerencsétlen emberi teremtményt, a nyomában Madame Defarge, aki egyik laza kötelet, mely a szerencsétlenül függött, szorosabbra vont a nyaka köré. Majd a „Bosszu“ és Jacques Három rugdalták s a tömeg az utcáról még be se özönlött az épületbe, mint dögmadár a magasból már úgy hangzott fel a vad ordítás, szinte egyetlen torokból:

— Hozzátok ki! Huzzátok a lámpa alá!

Hengergették le és föl, a feje a lépcsőkhöz ütődött, hol térdenállva, hol egyenesen, hol a hátán lökték, tolták, nyomták előre. Száz, meg száz kéz dobált fücsomókat, meg szalmacsutakat az arcába, már tépett volt, véres, ütődött és ájult, kábult. Hol kegyelemért könyörgött a térdén, hol a düh lobbant ki belőle. Kis kör képződött körülötte, az emberek félrehúzódtak, hogy jobban láthassák. Mint egy darab fát, úgy cipelték előre. Lábak erdeje és minden láb rugott egyet bele.

Igy vitték a legközelebbi utcasarokig, ahol a fatális lámpák egyike függött. Madame Defarge itt egy kicsit elengedte, — mint macska az egeret — nyugodtan és csöndesen nézte, míg a többiek az előkészületekkel voltak elfoglalva és amíg az öreg térdén könyörgött és rimázkodott neki. Az asszonyok szenvedélyesen és dühösen rikácsoltak körülötte. A férfiak dühödtt komolysággal adták egymás kezibe; azt követelték, hogy fűcsomót tömjenek a szájába, úgy pusztuljon el. Mikor végre felhúzták, a kötél leszakadt alatta. Ugy fogták fel, dühös ordítózás közepette. Másodszorra már kegyelmesebb volt hozzá a kötél és tartotta. Így végre felkerült a lámpavasra; annyi fű volt a szájában, hogy egész Saint Antoine táncolatott örömeiben a láttára.

Pedig ez nem volt annak a napnak egyetlen gonosz munkája. Saint Antoine úgy felizgatta, felperzselt fekete, tunya vérét, hogy ugyanaz nap újra felforrott az a vér. Hire terjedt, hogy ugyanennek az öregnek, aki a népet megsértette, az egyik veje Párizsba érkezik ötszáz testőr védelme alatt. Csupa merő lovasság. Saint Antoine égő vörös papirra vetette ennek az embernek minden bűnét. És mihelyt megérkezett, megragadták, — egy egész légió kebeléből is kiszedték volna — csakhogy Foulonnak társaságára legyen! — a fejét, a szívét lándzsára tűzték és így vitték mindkettőjüket Páris utcáin végig, keresztül-kasul, mint vad processzió.

Igen késő este volt már, mikor az asszonyok és férfiak megtértek az aggokhoz és a gyerekekhez. Ki voltak fáradva, de kenyeret nem hoztak. A nyomoruságos kis pékboltok előtt álltak sort és türelmesen vártak rá, hogy hozzájussanak a rossz, egészségtelen kenyerükhöz. És ott álltak és üres volt a gyomruk és gyöngék voltak. Azzal mulatták magukat, hogy egymást ölegették a nap győzelmeinek örömeire és emlékezettől. És újra átélték mindazt, ami történt, elmondták azoknak, akik még nem hallották. Aztán megritkultak a nyomorultak, éhesek és rongyosak sorai. Majd szegényes fény villant fel itt-ott a szegényes ablakokban. Az utcákon is kis tüzek gyultak ki; ezeknél együttesen főztek a szomszédok és ott ették meg a vacsorájukat a kapuk előtt.

Szegényes, elégtelen vacsorák. Hus nem került elő és nem igen volt mibe mártogatni a kenyeret. A rossz táplálékot segített könnyebben megemészteni a barátság, a pajtáság melege és ez vigabbra hangolta őket. Apák, anyák, akik résztvettek minden rosszban, ami aznap esett, most gyöngéden játszottak sovány gyermekeikkel. Ilyen világ közepén szerelmesek szerettek és reméltek.

Már majdnem reggel volt, mikor Defarge boltját elhagyta

az utolsó vendég is. Madame Defarge halkan szólt oda a feleségének, mikor az ajtókat zárta be:

— Lám, lám! végre elérkeztünk oda, ahová akartunk, drágám!

— Eh bien, — felelte Madame. — Már majdnem elérkeztünk.

Aludt már Saint Antoine; még Defarge-ék is aludtak. Még a „Bosszu“ is aludt éhségtől lesoványodott fűszerese mellett. Már hallgattak a trombiták. A trombita volt Saint Antoine kerületben az egyetlen, amelyet borzalom, vér meg nem változtattak. Ha belefúj a „Bosszu“, bizonyjal ugyanaz a hang jön ki a trombita torkából, mint annakelőtte, mielőtt a Bastillet bevették, vagy mielőtt az öreg Foulont „felhúzták“. Saint Antoine kebelében azonban az alvó asszonyok és férfiak megváltoztak — a hangjuk se volt többé ugyanaz, mint azelőtt.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

XXIII. FEJEZET.

Árad a tűz.

Megváltozott az a falu is, amelyiknek kutját esténként körülállták a falusiak. Megváltozott az a falu, ahonnan reggelenként elindult szükös otthonából az utkaparó, hogy követ törjön és hogy a kövekből hasogassa elő azt a szörnyen rossz táplálékot, amelyik testét-lelkét egybefűzte. A sziklabörtön már nem hatalmaskodott annyira. Egynehány katona őrizte, de nem sok. A katonákat tiszték őrizték, de ezek egyike se tudta, hogy mit őriz és minek. Csak azt az egyet tudták e tiszték, hogy a katona valószínűleg nem azt fogja tenni, amit parancsolnak neki.

Közel — távol: tönkretett ország. Egyeduralkodó: a pusztulás, rombolás. Minden egyes zöld levél, minden fű és minden szem gabona olyan csonka és nyomoruságos, akárcsak a nép, mely a vidéket lakja. Lefelé konyul, meghajlik minden. Letört, elnyomott és szerencsétlen köröskörül minden. Lakhelyek — falvak -- férfiak — nők — gyermekek — a jószág — maga a munka — kimerült, elégtelen, életképtelen.

Monseigneur (legtöbb esetben értékes égyéniségű gentleman) valóságos nemzeti áldás volt. Mindennek megadta a lovagi színét, előkelő jellegét. Ő volt kitünő megtestesítője egy szép, fényes és pompázó életnek és még sok hasonló jó volt benne, — mégis, Monseigneur, mint uralmon levő osztály, volt az oka annak, hogy a dolgok idáig fejlődtek. Elég furcsa, hogy a teremtetett dolgok összesége — mely tudvalevőleg Monseigneur kedvéért létesült — olyan hamar apadt ki és használódott el! Rövidlátó angyalok intézik ugylátszik ott fenn az örökkévalóság dolgait! Akárhogy is van, így van ez mégis s mikor már az utolsó csepp vért is kisajtolták emberből, állat-

ból — mikor már hiába hányták fel a szénát, szalmát, nem volt abban többé semmi — Monseigneur észbekapott és elmenekült a dolognak illetően aljas elrendezése elől.

Még sem ez volt az egész változás, amin a falu — és sok más falu vele együtt — keresztülment. Sok-sok éven keresztül nyomta, szorította már Monseigneur a vidéket és saját becses személyében csak ritkán szerencsértette — kivéve talán a vadászatok idejét. Hol emberekre vadászott, hol állatokra. Az állatokat nagyon szerette Monseigneur: hatalmas területeket sajátított ki és hagyott ugarul, hogy vadászterülete legyen kedvenceinek. Nem; ott kezdődött a változás, hogy egész másforma arcok bukkantak fel a falvakban. Olyan közönséges, egyszerű arcok — ezeket jobban észre lehetett venni, mint Monseigneur-ék eltűnését. Ezek az arcok nem voltak olyan szépek, mint Monseigneurék ápolt, szabályos és kedvderítő arculatai.

Ez időkben az utkaparó és utjavító egyszemélyben, mikor is követ hasított a posztján és turta a sarat, nem azon gondolkodott, hogy sár voltunk és ismét sárrá leszünk. Nem gondolkodott volna ezen akkor sem, ha gondolkodni ideje, vagy kedve lett volna. Mert akkor is inkább azon gondolkodott volna, hogy miért olyan sanyaru és kevés a vacsorája és hogy mennyit tudna enni, ha volna mit. Mondom, ez időkben, ha az utkaparó felnézett az ut sarkából, különös embereket és különös arcokat látott maga előtt elvonulni. Kemény, nyers figurák; gyalog járnak. Ilyen alakokat ezen a vidéken azelőtt ritkán láttak; most teli van velük az egész ország. Ez este tehát — utkaparónk munkáját megzavarva — egy lompos, kócos alak közeledett. Az utkaparó nem igen csodálkozott barbár megjelenésén. Magas volt az ember, facipőt hordott, olyan durvát, hogy még az utkaparó szemében is csunyának tűnt fel. Mérges, kemény, erős legény volt; nagy lábaival dacosan tapodta a sarat. Sár volt az öltözéke és piszok, tanuskodván a járható utak karbantartásáról. És tüskék ragadtak az öltözékéhez, tanuságtételül annak, hogy nem mindig a széles országoton járt.

Jó juliusi dél volt, mikor ez az alak közeledett az utkaparó felé. Az utkaparó ott ült a kövei előtt egy földturáson a fa alatt, amelyik valahogyan megvédélmezte a szemerkélő esőtől.

Mikor az ember elment mellette, rápillantott. Majd letekintett a falura, a malmot, a sziklabörtönt kémlelte. Mikor már mindezeket jól szemügyre vette, megszólalt, olyan dialektusban, hogy éppen csak meg lehetett érteni.

— Hogy megy a munka, Jacques?!

— Megy valahogy, Jacques.

— Akkor kezelj!

Kezet adtak egymásnak. A mostérkezett leült a földturásra.

— Ebéd van-e?

— Mán nálunk csak vacsora van, — felelt éhes arccal az utkaparó.

— Hát így van ez errefelé, — morgott a másik. — Akárhová megyek, sehol se találok ebédet.

Elővette mocskos pipáját. Megtömté; taplóval rágyujtott. Addig szivta, míg jól kitüzesedett. Majd messzire eltartotta magától és a mutatóujja, meg a hüvelykujja közül belecsöp-pentett valamint. Az a valami fellángolt és durranással, szét-foszlott a levegőben.

— Akkor kezelj, — mondta most már az utkaparó, miután ezt az előkészületet látta. És újra kezet fogtak.

— Ma éjjel? — kérdezte az utkaparó.

— Ma éjjel hát, — felelt a másik és az agyara közé kapta a pipát.

— Hol?

— Itt.

Most ott ültek a földturáson és csöndben nézegették egymást. Megeredt az eső; egyre viharosabb lett. Jégdarabkák csattogtak körülöttük, akárcsak éles bajonetek hegye. Aztán lassan kiderült az ég a kis falu felett.

— Mutasd meg, — mondta az ujonnan érkezett.

— Idenézz! — felelt az utkaparó. Kinyujtotta a mutatóujját. — Itt mész le, egyenesen előre az uton. Mindjárt tul a kuton . . .

— Eriggy a fenébe ilyesmikkel! — kiáltott a másik és a szemét a falu felé forgatta. — Én ugyan nem megyek le semmiféle utcára és nem megyek el semmiféle kutig. No?

— Hát jó. Négy csomónyira a falu fölött emelkedő domb tetejétől.

— Rendben. Mikor fejezed be a munkát?

— Naplementekor.

— Ugye felkeltesz, mielőtt elmégy? Már két éjszaka óta gyalogolok és még nem pihentem. Hadd szivjam el a pipámat. Ugy fogok aludni, mint a gyerek. Fel fogsz ébreszteni?

— Persze, hogy fel foglak.

Az utas elszivta a pipáját. Aztán visszatette a keblébe. Leszedte nagy facipőit és lefeküdt a hátára a sovány fűvön. Majdnem rögtön utána már horkolt is.

Az utkaparó folytatta a munkáját. Már elvonultak a viharfelhők. Széles, kék sávok maradtak fenn az égboltozaton

és ezüst fénybe öltöztették az egész tájat. Az utkaparót (most vörös sipkát viselt a kék sipkája helyett) mintha elvarázsolta volna az alvó látása. A szemét annyiszor forgatta feléje, hogy a munka szinte gépiesen járt az ujjai között, oda se nézett. Nem is volt a munkájának különösebb látszatja. Az utasnak bronzszínű arca volt és kopott, fekete haja. Durva pamut-szövésű volt a vörös sipkája. Durvaszövésű a ruhája is; daróc, amelyik itt-ott szőrmével volt bélelve. Erősalkatu ember volt és egész szervezetén meglátszott, hogy mennyire rosszul van táplálva. Dacos és kétségbeesett volt a szája, ahogy így aludt és az utkaparó szörnyűnek találta. Ugy látszik, igen messzi utról jött. A lába sebes és a bokája véraláfutásos. Nagy cipőiben fű és moha volt. Milyen nehéz lehetett ebben a járás! A ruhája is rongyos, szakadozott, sebes, akárcsak ő maga. Az utkaparó fölébe hajolt és a keblében titkos fegyverek után kémlelt. De hiába kutatott, nem birt semmit fedezni, mert az alvó keresztbefonta a karjait a mellén, olyan szorosan, aminő szorosan az ajka zárva volt. Erődítvények, hatalmas tornyaikkal, őrházak, hatalmas kapuk, felvonóhidak — az utkaparó úgy látta — mind csupa levegő ennek. Mikor felemelte a szemét az alvóról és belekémlelt a láthatárba; úgy rémlelt, ilyen emberekkel teli van most egész Franciaország.

Az ember csak aludt. Ujra átviharzott egy elkésett felhőből a jég a mezőn: nem érezte. Kisütött a nap, nem tudott róla. Nem látta, nem érezte, hogy ragyogó gyémánttá válik az imént csapkodó jég a testén. Nem látta, hogy fényárban uszik az egész mennyország kelettől nyugatig. Végtére az utkaparó elkészült a munkájával. Összerakta a szerszámait. Felkészült, hogy lemegy a faluba és akkor felkeltette az alvót.

— Jó, — mondta a felébredt utas és a könyökére emelkedett. — Négy csomó a domb tetejétől?

— Körülbelül annyi.

— Körülbelül annyi. Jó.

Az utkaparó hazafelé tartott és forgott előtte a por, amint a szél apró tölcseirekké fujta. Nemsokára leért a kuthoz. Suttogott valamit; suttogás kelt a levegőben. A falu népe szegényes vacsorája után nem tért nyugovóra; újra összegyülekeztek a kutnál. Suttogás terjengett a levegőben mindenütt. Ott, a kut körül, már nem csak suttogtak. Várakozásteljesen, egyetlen irányba látszott kémlelni minden szem. Monsieur Gabelle, a kis falu főhivatalos személye, kezdte magát kellenetlenül érezni. Egyedül járt-kelt a háza előtt és ő maga is abba a bizonyos irányba tekintgetett. Felment a ház terra-

szára, onnan pislantott le a kut körüli kíváncsi arcokba. Atszalajtott a sekrestyéshez, akinél a templom kulcsai voltak, Izentetett, hogy alighanem meg kell majd huzni a harangot.

Mélyebbé vált az este. A dus, lombos fák odaát védőleg vették szárnyaik alá a kastélyt. Majd szél kerekedett és megrázta a lombokat. A szél nekiment egyenesen a nehéz, sötét épületnek, mintha fel akarta volna ölelni. Majd újra megereedt az eső és harsogva verte a két szélesen felkanyarodó márványlépcsőt. Mint valami vad hirtívő, aki a bentlevőket fel akarja ébreszteni. Kelletlen, félős szélrohamok a csarnok belsejéig hatoltak. Megrázták a régi karabélyokat és vadász-kéceket, keservesen nyögdecselve, panaszkodva már a lépcsőig hatolt a süvítő hang. Ez a szél megrázta annak az ágynak a függőnyeit, hol a holt márki pihent. A fák között, északi, keleti, déli és nyugati irányból négy vad alak kuszott elő a magas fűben. Lábaik alatt megrezzen a gally. Óvatosan lépdelték előre és az udvarban találkoztak. Itt négy fény gyuladt ki. Majd mind a négy különböző irányba távozott. És újra elsötétedett minden.

De nem maradt sötét sokáig. Nemsokára elkezdett a kastély feltűnően fényesedni. Mintha belülről, vagy kívülről, a saját hangja, heve izzitaná. Kezdett átlátszóvá és fényessé válni. Majd a front fölött egy merész sugár ivelt fel a magasba. Ennek a világánál meglátszott, hol vannak a pompás erkélyek, boltívek, kettősszárnyu ablakok. Majd magasabbra tört fel a fény; világosabb, fényesebb és szélesebb lett. Nemsokára az épület frontján az ablakokból lángnyelvek csaptak elő. Felébredtek a kőarcok! belebámultak a tűzkeretbe.

Lárma kelt; felébredt és mormogó hangot adott a kastély. Azok a kevesen, akik az épület őrzésére visszamaradtak, felriadtak. Paripát kantároztak; valaki ellovagolt. Mozogtak, izgultak a sötétben. Nemsokára vízfecskendők léptek munkába; vedrekkal hozták a vizet a kutról és az imént megnyergelt paripa már Monsieur Gabelle ajtajánál kopogott. — Gabelle! Hé! Segitsetek! A vészharang türelmetlenül kongott, de más segítséget (ha lett volna is) bizony nem kaptak. Az utkaparó (kétszázötvenre szaporodott meghitt barátjával) összekulcsolt karral állott a kut mellett és az eget ostromló lángnyelveket szemlélte. „Jó meg van negyven láb magas“, — állapította meg nyugodtan, de meg se mozdult.

A kastélyból küldött lovasnak csupa hab volt a lova. Átrepült a falun és felszáguldott a köves sziklabörtönbe. A sziklabörtön kapujából egy csomó tiszt szemlélte a tüzet. Nem messze tőlük, egy kis katonacsoport. „Tiszt urak, segítség! Ég a kastély, ha kellő időben jöttök, sok értékes dolgot

meg lehet még menteni! Segítség! Segítség!” A tisztek a katonákat mustrálták, azok meg a tüzet. És a tisztek nem adtak ki rendeleteket. A vállukat vonták és az ajkukat harapdálták. „Égni kell annak.”

Visszafelé galoppírozott már a lovas, dombon le. A falu egészen ki volt világítva. Az utkaparó (kétszázötven meghittebb barátjával, azt indítványozta, hogy világítsák ki a falut. Meg is tették, az eszme tetszett. És minden nyomoruságos lyuk nyomoruságos ablakába tellett egy-egy gyertya. Igaz, hogy nem volt gyertyája mindenkinek, ami viszont arra ösztökélte a lakosság nagyobb részét, hogy elég nyomatékos módon kérjen gyertyát Gabelle mestertől. Mikor ez a közhivatalnok habozni látszott a kérés teljesítése, vagy nem teljesítése fölött, az utkaparó — ki nemrégiben az alázatosnál is alázatosabb pofával hajtott térdet felsőbb hatalmak előtt — megjegyezte, hogy jól ki lehet világítani a postakocsikkal és ha ezek égnek, a lovak elég jó pörköltet szolgáltatnak.

Hagyták a kastélyt; hadd égjen porrá. Vad, vörös lángok nyaldosták a homlokzatot, marták a feliratokat, pokolbeli forróságban meredtek a kőarcok és úgy festettek, mint akik nagyon szenvednek. Itt-ott egy darabban hullott a törmelékkel egy-egy erkély. Az a kőszobor, amelyiknek az orrlyuka kitépült, elsötétült vonásokkal meredt a tűzviharba. Ujra feltűnt és már korom volt, meg füst. Mintha a kegyetlen Marquis arca volna és mintha dühödten viaskodna az enyészettel.

Égett a kastély; a tűz már belekapott a közeli fák koronáiba is. Recsegve-ropogva ette a tűz a friss gallyakat. A távolabbi fák meggyújtásáról az a négy sötét alak gondoskodott. És az égő poklot újabb füsttömeg vette körül. Megolvadt ólom az izzó szökőkútban, a kastély tornyainak tűzoltó készüléke úgy olvadt el, mint jég a tűzben. Négy lávafolyó vált a négy toronyból. A hatalmas kőfalak meghasadtak, megrepedeztek, kristályszerűekké váltak. Örült madársereg rebent az égő pokol körül és hullott a tűzbe öntudatlanul. Négy sötét alak széledt el minden irányba, északra, délre, keletre és nyugatra. Könnyedén haladtak előre, a legközelebbi célig: világított nekik az égő fáklya, a meggyújtott palota, kilométerekre.

Történt ennél több is. A falu népe megkötyagosodott a tüztől, az éhségtől és a lélekharang bugásától. Ejnye, ez a Monsieur Gabelle. Hát nem mindig ez szedte be az adót, meg a jövedéket, meg a hűbért? Igaz, elég kevés adót fizettek, hűbért meg rendszeren egyáltalán sohase fizettek már az utóbbi időkben — azért mégis csak Gabelle a Gabelle. Jó lesz vele

kicsit szót váltani. Nosza körül is állták mindjárt a házát. Kihívták őt magát: jöjjön, egy kis megbeszélni való akadt. Mire Monsieur Gabelle jó erősen berácsolta az ajtaját, vasdorongot huzott az ajtó elibe és visszavonult belső helyiségébe, hogy inkább saját magával intézze el az ügyet. Eme konferenciának eredményeképen Gabelle felmászott házának legtetéjére, ott elbujt a kéménye mögött. Itt fönn elhatározta, hogy ha betörik az ajtaját (kis, déli emberke volt, meglehetősen nyugodt észjárású és szemlélődő természetű) innen fejest ugrik le és így is betöri egy-két embernek az orrát.

Alighanem hosszúnak tűnt fel az éjszaka Monsieur Gabellenek ott fönt a háztetőn. Csak a távoli kastély világitott neki. Meg mindössze az ajtaját igyekeztek odalenn betörni. És visitottak hozzá, üdvörlángásokba törtek ki; ez lett a kísérezene. Leszámítva azt, hogy rossz előjelképen szépen kifejlett lámpavas lógott a postaházikó előtt. A falu népe — úgy vette ki onnan felülről — élénk előszeretettel viseltetett az eszme iránt, hogy ezt a lámpavasat őmiatta lehuzzák, sőt kidöntsék. Kisértésbe hozza az embert a helyzet; nehéz dolog, egy teljes nyári éjszakát tölteni ott fenn a tetőn és lenn a morajló tenger — egy embertömeg, kész arra, hogy felfogja Monsieur Gabellet, ha elhatározása szerint közibükbe ugrik. Végtére megpillantotta a barátságos hajnalt. A falubeli gyertyák kezdtek kialudni. A népség szerencsésen elszéledt. Monsieur Gabelle lekuszott és ez egyszer az életét is magával hozta.

Száz mérföldnyi körzetben mind más, más tüzek fénye mellett nálánál sokkal kevésbé szerencsés állami közegek is akadtak azon az éjjelen. A felkelő nap egykor békés utcák fáira találta ezeket felakasztva. Olyan utcákon akasztották fel őket, ahol születtek és ahol felnevelték őket. És voltak városi és falusi emberek, akik nem voltak olyan szerencsések, mint az utkaparó és kétszázötven meghitt barátja. Mert ezeken viszont az allami közegek és az állami katonaság vett szerencsésen bosszut. És a saját részükről, most ők koncolták fel emezeket. Azok a sötét alakok nyugodtan folytatták romboló munkájukat észak, kelet, dél és nyugat felé. Folytatták, akármi is maradt mögöttük. Folytatták, akárkit akasztottak fel és akármi tűz lángolt fel a nyomukba. Ha olyan magasra csapott fel volna a víz, aminő magasan az akasztott emberek függtek, talán kialudt volna a tűz. De nem volt állami közeg, aki ezt eredményesen ki tudta volna számítani.

XXIV. FEJEZET.

Vonz a szirt.

Áradt a tűz és áradt a tenger — megreszketett a föld a fűhődt óceán alatt, amelynek nem volt már apálya, csak dagálya. Mind magasabbra csapott — rémületére azoknak, akik a partról nézték a szörnyü színjátékot. És ebben a viharban három esztendő mult el. A kis Lucienek még három születésnapja — és fonták, fonogatták az aranszálát a boldog család köré.

Sok-sok éjjen és sok-sok nappalon át hallgatták a békés ablaknál a visszhangos ház lakói a rettenetes, távoli visszhangokat. A szívük verése megállni készült, mikor a rettenetes léptek dobogását vélték hallani. Ezek a lépések most úgy hangzottak ide, mint vadállatoké — vörös zászlók alatt vadállatok veszélyeztették hazájuk létét.

Monsieigneurnek nem tetszett a dolog; feloszlattott minden közösséget ezzel az országgal. Bántotta az önérzetét, hogy ő már bizony nem kell Franciaországnak: mi több, annak is fennforog a lehetősége, hogy egyenesen kidobják őt Franciaországból, ha nem megy szépszerével: esetleg az életét is ott tartják zálogba. Akár a mesebeli paraszt, aki az ördögöt idézte s mikor az meg is jelent, úgy megijedt e nagy ellenségtől, hogy szavát se lehetett venni és azt se tudta elrebegni, hogy mit akar, sőt rögvest elszökött az idézett rossz szellem elől. Így Monseigneur, miután hosszú, hosszú évekig helytelenül értelmezte a lordok különleges Miatyánkját és igen-igen sok egyéb rossz varázssal is igyekezett az ördögöt felidézni: mihelyt ez ördög a valóságban megjelent, előkelőségének hátrahagyása mellett, helyesebbnek tartotta uriasan eliszkolni.

Eltűnt az udvarból minden cifra cégér; nehogy esetleg céltáblául szolgáljon, amibe százak löjnék a puska golyóikat. Eltűnt a nagyurak aranykeretes pápaszeme. Sohse láttak ezen jól; és ha belenézett valaki, akkor Lucifer gögje és Sardana-pal fényüzése csillogott az üveg alól. És az ökor vak butasága. Eltűnt az udvar a legelzártabb, legbensőbb udvar és minden cselekedeti, mely kihatott, akár a hullámrezgés, mindazokra a körökre, melyek vele összeköttetésben állottak és melyek nem voltak egyebek a csalárdság és intrika rothadt pocsolyáinál. Korrupció és képmutatás; ez is eltűnt a föld színéről. Megszűnt a királyság; legyőzték saját palotájában és „felfüggesztették“ mint olyat.

Ezerhétszázkilencvenkettő augusztusa. Hol volt már Monseigneur! Milyen messzire szállott!

Természetes dolog, hogy valamennyi Monseigneur gyűlhelye és főhadiszállása Londonban Tellson-ék bankja volt. A szellemek rendszeresen azok körül a helyek körül settenkednek, ahol testük el van ásva. Monseigneur, kinek nem volt egy guinea-ja, ott kisértett, ahol a guinea-it különben tartani szokta. Aztán meg ez volt az a hely, ahol a leggyorsabban lehetett megtudni minden Franciaországból jövő ujságot. Tellson-ék azontul nagyon tisztességes ház; igen előzékenyen viselkedik régibb klienseivel szemben, akik leestek a magas lóról. Aztán meg azok a nagyságok, akik kellő időben megéreztek, hogy jönni fog valami és akik rablástól, fosztogatástól, bitorlástól tartottak, Tellson-ékhoz irták át a vagyonukat. És szükségben levő honfitársaik az ilyenekre is leginkább Tellson boltjában akadtak rá. Ehhez az is hozzájárult, hogy minden francia menekültnek első utja Tellson-ékhoz vezetett. Mindeme különböző okoknál fogva, ami a friss híreket illeti, Tellson akkortájt valahogy olyan szerepet játszott, mint a tőzsde. Ezt viszont olyan jól tudta a közönség és ennek következtében annyi hir, érdeklődés és kérdezősködés futott be Tellson-éknál, hogy Tellson-ék ujabban arra határozták el magukat, hogy néhány soros híreket tesznek az ablakaikba, hogy így az érdeklődők kíváncsiságát jobban kielégíthessék. Temple Bar-ból ide szaladtak át az emberek ujságért.

Ködös, gőzös és borus délután. Mr. Lorry az íróasztala előtt ült. Darnay Károly állott előtte, az íróasztalra könyökölve. Halk hangon beszélgettek egymással. Az a bizonyos sarok, ahol azelőtt a Firma trónolt, most ujság- és hirdető-tőzsde lett és rendszeren telistele volt érdeklődőkkel. Lehetett félórával a zárás előtt.

— Igaz ugyan, hogy ön a legfiatalabb férfit, ki csak valaha élt a földtekén, — mondta némi habozás után Darnay — én mégis azt ajánlanám...

— Értem. Tulságosan öreg vagyok, mi? — kérdezte Mr. Lorry.

— Nézze, az idő esetleg nagyon rosszra fordul. És az ut hosszú, esetleg bizonytalan. Olyan ország, ahol nincs rend és olyan város, ahol az élete esetleg nem biztos többé...

— Drága Charles, — Mr. Lorry hangja csupa csengő önbizalom — ön éppen azokat a pontokat érinti, amelyek miatt elmenni szándékozom. Épp ezek azok, amelyek nem tartanak vissza: ellenkezőleg. Nekem elég biztos az ut, az ország és a város. Ki törődik az olyan kopott, öreg fickóval, aminő én vagyok, mikor vannak ott olyan személyek, akikkel törődni sokkal érdekesebb. Hogy pedig egy rendezetlen, eszétvesztett város: ha nem volna rendezetlen, akkor nem volna rá semmi ok, hogy a mi Firmánk oda küldjön le valakit az ottani Firmához. És olyan embert kell leküldeni, aki ismeri a várost, régóta áll a Firma szolgálatában és jól ismeri az ottani Tellson-ékat. Ami pedig a bizonytalan utazást illeti, hogy hosszú az ut, meg hogy nemsokára a nyakunkon a tél, hiszen, ha nem volnék képes arra, hogy egynéhány kellemetlenséget elszenvedjek Tellson-ék miatt, ilyen sok év után: akkor ki volna rá képes?

— Legjobban szeretnék én magam lemenni, — mondta Darnay Károly. Kicsit meggondolatlanul mondta; mint az olyan ember, aki hangosan gondolkodik.

— Csak nem tán!? Tessék! Engem lebeszél arról, amit ő maga szeretne megcselekedni! — kiáltott nevetve Mr. Lorry. — Maga akar menni? Még hozzá francia, mi? No, ugyan jó tanácsokat tud adni!

— Kedves Mr. Lorry, hiszen éppen azért, mert született francia ember vagyok, éppen azért gondoltam, ezt a gondolatomat azonban itt nem közölhetem, hiszen éppen azért gondolkodtam a dolgon. Hiszen kell, hogy az ember rokonszenvet érezzen azzal a szerencsétlen néppel és az ember ugyanis lemondott mindenről értük, — most olyan gondolkodón szólt, mint az imént. — Talán hallgatnak az emberre, talán mégis van annyi hatalma, hogy mérsékletre bírja őket. Éppen tegnap este, miután ön elment, mondom Lucie-nek...

— Mondta Lucie-nek! — ismételte Mr. Lorry. — Igenis. Csodálom, hogy nem szégyelli kiejteni Lucie nevét! Még hogy ezekben az időkben Franciaországba akar kimenni!

— No no; hiszen nem megyek, — mosolygott Darnay Károly. — Hiszen inkább csak azért mondtam, mert ön indul oda kifelé, vagy legalább is indulni szándékozik.

— Én megyek is; ez a valóság. Ugy áll a dolog, kedves Charles, — Mr. Lorry a távolban sötétlő Firmára pislantott óvatosan és meghalkította a hangját — hogy önnek fogalma

sincs arról, mennyi nehézséggel jár ez a mi üzletünk. Nem képzeli, hogy alkalomadtán milyen veszedelmeket rejtegetnek magukban azok a hatalmas foliánsok odaát. Csak a jó Isten tudja, hogy némelyek minő veszedelemben forognának, ha okmányainkat elpusztítanák. És lássa, ez megtörténhetik mostanság. Hiszen ki annak a megmondhatója, nem borítják-e holnap lángba egész Párist? Nem, nem. Úgyes ember kell oda, aki ki tudja válogatni a legfontosabb anyagot és pedig minden további késedelem nélkül. És a többit el kell égetni, vagy egyéb módon ártalmatlanná tenni. Ez pedig ezidőszert még módunkban áll, persze, nem szabad időt vesztegetnünk. És ha ezt egyáltalában meg tudja csinálni valaki, akkor én vagyok az a valaki. És hogy maradhatnék vissza, mikor Tellson így, meg úgy vélekedik. Tellson, akinek a kenyerét hatvan év óta eszem! Istenem, ne menjek le, csak azért, mert egy kicsit merevek a csontjaim? Uram, én még gyerekeknek érzem magam sok itteni naplopóhoz képest!

— Bámulom ifjui szellemét, képességeit, Mr. Lorry.

— Balgaság, uram. És kedves Charles, — Mr. Lorry újra a Firmára sandított — ne felejtse el, hogy Párisból mostanság elhozni valamit, akármi is legyen az a valami, a lehetetlenséggel határos! Éppen a mai nap nagyobb szállítmány okiratot és drágaságot vettünk itt át, szigorúan titokban tartsa ám, mert nem szabad üzleti titkokat továbbadnom, még önnek se! És el sem képzeli, hogy micsoda uton-módon sikerült az elhozatal! Minden egyes esetben hajszálon függött az életük a határon azoknak, akik elhozták. Rendes időkben úgy jönnek-mennek a csomagjaink, az értékeink, mint Old England bármely vidékén. De most: vége mindennek, minden el van zárva, hadiállapotban vagyunk.

— És csakugyan még ma este utazik?

— Bizony ma este. A dolog nem tür többé semmiféle halasztást.

— Aztán nem visz magával senkit?

— Ajánlottak már nekem mindenféle embereket. Nem tartom alkalmasnak egyiket sem. Szeretném Jerry-t magammal vinni. Vasárnap éjjeleken Jerry szokott lenni a testőröm már igen hosszú idő óta. Megszoktam őt. Jerry-ről nem tételezi fel senki, hogy egyéb lehetne, mint közönséges angol buldogg. Legfeljebb ha az látszik ki belőle, hogy ráugrik arra, aki a gazdáját bántani merészeli.

— Ujra csak azt mondhatom, hogy bámulom frissességét, ifjui tüzét.

— Én meg újra csak azt mondom: csacsi beszéd! Ha ezt a kis kirándulást elvégeztem szerencsésen, talán elfogadom Tellsonék ajánlatát, hogy vonuljak vissza az üzlettől és éljem

az életemet gondtalanul. Akkor majd ráérek arra, hogy megöregedjem.

Ezt a párbeszédet Mr. Lorry íróasztalánál folytatták le. Monseigneur-ök hada belül az üzletben, kívül az üzlet előtt veszéltette az átkelést. Ez urak arról vitatkoztak, hogy melyikük fog nagyobbat ütni a rothadt csöcseléken, ha újra uralomra kerülnek. Uri menekült volt most Monseigneur; könnyű volt elhencegni és a bosszu gondolatával tüzelni sajátmagát. És az angol kishitűség könnyen hitte el a mesét: elhitte, hogy ez a forradalom egy ostoba népőrület és hogy a hejehujára és dinomdánomra szánombánom következik. Elhitte, hogy sohse történt olyasmi, ami forradalomra vezethetett; elhitte, hogy nem is sejtették Monseigneur-ék, hogy mi van készülöben és hogy mire vezethet az olyan uralom, aminő az övék volt. A brit képmutatás úgy tett, mintha nem látta volna már régi idő óta, mi lesz a vége a hejehujának, mivé fog kirobbanni sok-sok millió francia végleges elkeserítése, kihasználása. Olyan vezetés, amelyik ahelyett, hogy jólétet és nyugalmat tudott volna teremteni, nem állhat fenn akkor, ha ennek az ellenkezőjére tesz meg minden elkövethetőt. Sohse hiányzottak a figyelmeztető szavak! Monseigneur tehát szöttefonta magasztos terveit egy jóvátételről. Majd újra olyanokká válnak a dolgok, mint azelőtt voltak és a korrupció és képmutatás újra urrá lesz Franciaországon... és nem látta, hogy az az erőtlen és elernyedtt kormányzat sajátmagát merítette ki és tette lehetetlenné. Elhasznált, kiszípolyozott eget, földet és sajátmagát egy kormányzati rendszer és ezt igen nehéz volt megértetni itt némelyik Monseigneur-el. Pedig egykét józaneszű ember igyekezett előttük felfedni a valóságot. Darnay Károly is tudta a valóságot. Valahogy forrónak érezte maga körül a levegőt. És az utóbbi időben kedélybeli lehangoltság, depressziók gyötörték. Nyugtalanná vált és nyugtalan volt éjjele-nappala.

A leghangosabbak, legnagyobbszájuk egyike Stryver volt, az ügyvéd. Mindig azon igyekezett, hogy gyorsabban haladjon felfelé és ehhez a témához is a természetéhez illő hangossággal és teli szájjal szólt hozzá. Biztatta Monseigneur-t, terveket kovácsolt vele, mint fogják légerőpíteni az aljas népet, mint fogják az egész aljas fajt kiküszöbölni az élők világából és mint fognak gyönyörűen megélni nevezett aljas nép nélkül. Kiküszöbölési terveket forgatott az agyában és olyan tanácsokat adott Monseigneur-nek a nép kiküszöbölésére, aminőket adni szoktak: hogy a sást röptében el lehet fogni, ha sőt hintenek a farkára. A Mr. Stryver jótanácsal hasonlatosak voltak ehhez a kiirtási módszerhez. Ezt az embert Darnay egészen megkülönböztetett ellenszenvvel hall-

gatta. Most is ott volt a közelben. Darnay azon töprengett, hogy rögtön otthagyja-e az egész társaságot, hogy ne kelljen többet hallania, vagy maradjon-e és adjon kifejezést a saját véleményének? Ekkor a helyzet magától megoldódott.

A Firma maga közeledett Mr. Lorry felé. Lepecsételt, felbontatlan levelet tett le eléje. Megkérdezte, hogy talált-e már valamelyes nyomot arra nézve, ki is az, akihez ezt a levelet címezték? Olyan közel tette le a levelet Darnayhoz, hogy annak látni kellett a címzést. És annál könnyebben sikerült a címzést kislabizálnia, mert az az ő saját neve volt. Angolra fordítva így szólt a címzés: „Igen sürgős.“ „Monseigneur vagyis immár Marquis St. Evrémond, Franciaországban. E levél küldendő Mr. Tellson és társa bankja által Londonba, Angolországban.“

Lucie-val történt házasságának reggelén Manette doktor kikötötte és határozottan kifejezte abbeli kivánságát, hogy Darnay Károly neve titokban tartassék, kettőjük titka legyen. Kivéve, ha maga az orvos ad rá felhatalmazást, hogy használhassa a saját nevét. Senki a világon nem tudta, hogy ez az ő neve. A saját feleségének fogalma sem volt róla. Hogyan tudhatta volna Mr. Lorry?

— Nem tudom, — felelt Mr. Lorry a Firmának. — Megkérdeztem mindenkit, aki itt körül található, senki sem tudja megmondani, ki ez a gentleman és hol található.

Ütött az óra. Itt volt a zárás ideje. Akik elhaladtak Mr. Lorry asztala mellett, mind hangosan társalogtak. Mr. Lorry maga elé tartotta a levelet. A Monseigneur-ök valamelyike megnézte; bosszúterveket kovácsoló Monseigneur X. megnézte, a méltóságában sértett menekült Monseigneur Y. is megnézte, ez, Amaz, Emez, mind a Monseigneur-ök megnézték. Rossz angolsággal és gyűlölködő franciasággal, mindegyiknek volt valami megjegyzése a hiába keresett márki urról.

— Hja; az unokaöccse... Legalább is közeli rokona... hehe... annak a tiszteletreméltó márki urnak... akit meggyilkoltak a kastélyában — mondta az egyik. — Hál' Istennek nem ismertem soha.

— Semmirekelő fickó; kakukfióka, amelyik elhagyta a fészket — mondta egy másik. — Rég megszökött ez a Monseigneur Párisból... majdnem megfulladt... bele volt csavarva szalmába... úgy sikerült valahogy... Ennek már jó egynéhány éve.

— Bedült az uj tanoknak, — mondta egy harmadik Monseigneur és kinézett a járókelőkre. — Tudják, ellentétbe került a szegény meggyilkolt márkival. Lemondott a birtokról, pedig az ő öröksége volt. Otthagyta a bestia hordának. Most,

azt hiszem, visszaadják neki a kölcsönt, vagy esetleg megjutalmazták.

— Micsoda? — horkant fel a fülelő Stryver. — Csakugyan ezt tette? Ilyen ember az? Nézzük csak, kiről is van szó? A semmirekelő bitangját!

Darnay nem tudta magát türtőztetni. Megérintette Mr. Stryver vállát.

— Én ismerem azt az embert.

— Ismeri őt, ó, Jupiter? Sajnálom, hogy ismeri.

— Miért sajnálja?

— Hogy miért sajnálom, hogy ismeri őt, Mr. Darnay? Nem hallotta, miket vitt véghez? Hát akkor ne kérdezzen! Ilyen szörnyüseséges időkben! Ne kérdezze inkább.

— Én mégis kérdzem.

— Hát akkor ujfent megmondom, Mr. Darnay, hogy sajnálom, hogy ismeri. És azt is sajnálom, hogy ilyen különös kérdéseket tesz fel. Ezt a fickót megihlette a leggonoszabb, legádázabb rablógyilkosok és hóhérok gyalázatos tömege, a pokolbeli ördögök csürhéje és ez az ember ráhagyja a birtokait a földkerekség legsilányabb söpredékére. Olyanokra, akik nagyban üzik a mészárlást. És most még azt kérdezi tőlem, hogy miért sajnálom, ha a gyermekek tanítómestere ilyen embert ismer? Hát akkor megmondom, azért sajnálom, mert úgy vélem, hogy ez a gazember megméltelyezi azt, akivel érintkezik. Ez ragadós betegség. Hát ezért.

Darnaynak nagy fáradságába került, hogy visszatartsa magát. De hát eszébe jutott, hogy titoktartást fogadott. Csak annyit felelt:

— Ön talán nem érti azt a gentlemant.

— Azonban azt mégis értem, hogy önt hogy szorítsam sarokba, Mr. Darnay, — —mondta Stryver, a faltörő. — És ezt meg is teszem. Ha az a fickó gentleman, akkor nem is akarom megérteni. Megmondhatja neki. És hogy tiszteltetem. Azt is megmondhatja neki — én izenem! — hogy ha lemondott minden javáról annak a mészáros-hordának a javára, akkor csak azon csodálkozom, hogy nem lett a vezetőjük. De nem így van ez, gentlemen. — Stryver körülnézett és az ujjával csettintett. — Én ismerem az emberi természetet és mondhatom, hogy ez ugyan csunya eset... Uriember ilyen népségre bizza magát! Az ám; hm! én mégis attól félek, hogy nevezett gentleman ha meglátja azt a csürhét, a másik felit mutatja nekik és eliszkol, amilyen gyorsan csak tud!

E szavakkal és ujjait újra megsuhintva, Mr. Stryver a vállával utat tört magának a Fleet Street-en. A hallgatói élénken helyeseltek. Mr. Lorry és Darnay Károly egyedül marad-

tak vissza az íróasztal mellett. A bank népe szállingózott hazafelé.

— Elvinné ezt a levelet az illetőnek? — kérdezte Mr. Lorry. — Tudja, hová kell leadni?

— Tudom.

— Ugyan, magyarázza meg akkor azt is az illetőnek, — kérte Mr. Lorry — hogy mi azt hisszük, azért lett a levél ide mihozzánk címezve, mert feltételezték, hogy tudjuk, hová továbbítsuk. És mondja meg azt is, hogy már darab idő óta itt fekszik ez a levél.

— Rendben van. Ön ma csakugyan indul Párisba?

— Innen indulok, ma este nyolc órakor.

— Majd visszajövök, hogy elkísérjem.

Igen rosszkedvű volt, nem volt megelégedve sajátmagával, se Stryverrel, se senki fiával. Ugy vonult vissza Temple-be Darnay Károly. Itt aztán egy csöndes helyen elővette a levelet és elolvasta. A tartalma a következő volt:

Abbeye börtön, Páris.

1792. júniusában.

„Monsieur, vagyis immáron: Marquis ur!

Sokáig forgott lenni a faluban az életem veszedelemben. Nagy kegyetlenséggel megfogtak, csuf gonosszággal, gyalogosan, szenvedések között felcipeltek Párisba. Borzasztó sokat szenvedtem utközben. De nem ez az egész! A házamat teljesen szétrombolták, a földdel tették egyenlővé.

Marquis ur, az én bűnöm, amiért bebörtönöztek és amiért bíró elé visznek majd és minden bizonnal halálra is ítélnék, (hacsak rajtam, szegény nyomorulton segíteni nem méltóztatnék) őszerintük az, hogy megsértettem a nép méltóságát. Mert egy menekülésben közreműködtem és azt elősegítettem. Hiába magyaráztam nekik, hogy nem ellenük, hanem inkább az ő érdekükben cselekedtem úgy, ahogy ön parancsolta. Hiába nyomatékolom az igazamat az emigránsok javait kezelő sequestura előtt. Előterjesztettem az okmányaimat és hogy mióta nem fizetett már ez a nép sem adót, sem hűbért, sem semmi járulékot. Hiába hangsúlyoztam, hogy ebben az esetben pernek nincs semmi alapja. Mindig csak azt felelik: egy menekülő érdekében cselekedtél és különben is: hol van az a menekülő?

Ó, drága Monsieur, vagyis immáron Marquis ur! hogy hol van az a menekült?! Még az álmomban is csak azt kérdem, hol van ő?! De nem felel senki. Még az Eget

is ostromlom: hát nem jön ide hozzám, hogy megmentsen az a menekült?! Kétségbeesett kiáltásom küldöm a tengeren által, — talán megkapja ezen pár sor irásomat a „Tilson“ bank utján Párison keresztül!

Az Égre kérem, — az Isten nevében — irgalom nevében; nemes és fennkölt nevének becsületére kérem, könyörgöm, immáron Marquis ur, — mentsen meg engem! Hiszen csak az a bűnöm, hogy hü voltam önhöz! Ó, Marquis ur: legyen ön is az hozzám!

E szörnyü börtönből, innen, hol minden óra közelebb visz a megsemmisüléshez, küldöm legmélyebb tiszteletem kifejezését Monsieur-nek, vagyis immáron Marquis urnak,

legszerencsétlenebb szolgálja

Gabelle.“

Az a kelletlenség, ami darab idő óta megülte Darnay kedélyét, szertefoszlott. Ez a levél friss életkedvvel töltötte meg egész valóját. A derék, hűséges régi cseléd veszélyben van. És az egyedüli bűne, hogy hü volt hozzá és a családjához. Mintha most szemrehányóan meredne az arcába. Ugy szégyelte magát! Ahogy fel s alá járt a Temple tövében és azon töprengett, hogy mitévő legyen, eltakarta az arcát a járókelők elől!

Azt érezte, hogy helytelenül cselekedett akkor, mikor elhagyta a házat, miután abban megérdemelt sorsát érte el a rokona.

Azt érezte, hogy nem cselekedett helyesen, mikor hagyta, hogy családja és rokona egymásra halmozza azokat a tetteket, amelyek később sorsát megpecsételték. Tudta, hogy elharmarkodott tett volt, mikor a rokona iránt érzett gyanu és az egész rendszer iránt táplált rosszalása következtében minden további nélkül hátat fordított a hazájának. Jól tudta, érezte, hogy Lucie iránti szerelmében tulgyorsan és helytelenül mondott le jogairól, társadalmi helyzetéről, rangjáról. Tudta, érezte, hogy módszeresen egy jobb kormányzatot kellett volna kidolgoznia. Tudta, hogy ezt keresztül is akarta vinni és tudta azt is, hogy sohasem vitte keresztül.

Az általa választott boldog angol otthon gondtalan derüje és az a szükségszerűség, hogy mindig erősen el volt foglalva és különösen az idő gyors forgása és a szörnyü változások, amelyek hallatlan sietős egymásutánban követték egymást, — hiszen amit az egyik héten kitervezett, azt rombadöntötte a másik hét ezer eseménye — mindez kényszerítő hatással volt: érezte, hogy itt csak a körülmények egymásratalálkozásának vak lehetőségei uralkodnak. De nyugtalan volt mindig; mindig élt valami a lelke mélyén és állandóan még

sem tudta magát kivonni az események hatása alól. Figyelte az időt és az eseményeket és várt...várt, hogy mikor jön el az ő cselekvésének az ideje. És mennyi idő mult el így! És lám, a nemesség már menekül Franciaországból, egerutat vesz és szökik, hogyan, honnan tud. Birtokukat lefoglalták, szétdarabolták és kisajátították. A nevüket egyszerűen törölték. És mindezt olyan jól tudta, mint akármelyik hatóság Franciaországban, amelyik felelős volt az új rendért.

De hiszen: ő nem nyomott el senkit! Ő be nem börtönzött senkit! Annyira távol volt attól, hogy jogtalan adót, illetéket vagy hűbért szedjen, hogy lemondott minden ebbeli jogáról. Belevetette magát egy olyan életbe, ahol semmi sem volt a megkönnyítésére. Ahol dolgoznia kellett. Itt is kiverekedte a helyét és ő maga keresi meg a saját kenyerét. Hiszen írásbeli meghatalmazást adott Monseur Gabellenek, hogy a birtokon mikép gazdálkodjék, — hogy ne vegyen, hanem adjon a kevésből, amennyit lehet. Legyen takarmány télre, a népé legyen minden, amit a hitelezők el nem visznek. Bizonytalán számot tud minderről adni Monsieur Gabelle, ha kérdezik róla.

Mindez megerősítette Darnay Károlyt abban a merész és kétségbeesett elhatározásában, amely most érlelődött meg benne, hogy lemegy Párisba.

Ugy van. Akárcsak a mondabeli öreg tengerész, akit szél és áradat levittek a Loadstone-sziklákig. Az öreg tengerész, ki érzi, mint vonja, csábitja őt e szirt és érzi: menni kell! Minden, minden, ami a lelki szeme elé került, vonzotta, csábitotta, gyorsabban, gyorsabban és mindig nagyobb erővel, biztonsággal. Oda! látni kell a szörnyű szirtet, akár a mesebeli vén hajósnak. Lefoszlott róla az utóbbi hónapok kelletlen hangulata. Hiszen rossz sors felé viszi hazáját a rossz kormányzat. Ő tudja azt, hogy jobban lát amazoknál és hogy alkalmasabbak az eszközei, — és ő most nincs ott, hogy megkísérelje a vérontást megakadályozni! Az a kelletlen érzés levált róla; mintha szemrehányással illetné sajátmagát, amiért nem cselekszik. Az emberiség, az irgalom nevében. Megjelent a szeme előtt a derék, hűséges öreg szolga, aki olyan jól tudta, hogy mi az emberi kötelesség; aztán megjelent előtte a Monseigneur kőarca és gonosz mosolya. Ez keserőséggel töltötte el. És akkor halotta Stryver durva, epés kirohanásait, (kinek régóta oka volt arra, hogy haragudjon rá). S újra Gabelle levele; egy ártatlanul bebörtönzött ember segélykiáltása, ki halálfélelem kinjai közt emlékezteti őt az igazságra, becsületre és családjá nevére.

Határozott. Neki Párisba kell mennie.

Igen... Hivta, csalogatta a Loadstone-szirt.... menni kell, mig ott porrátörök. Ő nem látott szirtet: alig látott veszedel-

met. Ő úgy vélte, hogy amit ő cselekedett, az mind jószándék-
ból fakadt cselekedet volt és hogy Franciaországban ezt ér-
demül tudják be neki. Franciaországnak hálásnak kell lennie
irányában és akkor megjelent előtte a dicsőséges látomás: jót
tenni! Oly sok derék léleknek hívogató lidérce! Képzelőtehet-
sége előtt úgy tűnt fel sajátmaga, mint aki új irányt szab a
foradalomnak, mely mind vadabbá dagasztja önönmagát.

Mikor elhatározta, hogy megy, akkor azt is feltette ma-
gában, hogy sem Lucienek, sem az apjának nem kell tudnia
erről az utról mindaddig, amíg már el is utazott. Így legalább
Luciet megkíméli a bucsuzás fájdalmaitól. Az apja úgy sem
szeret soha arrafelé fordulni, amerről a múlt emlékei kísérte-
nek. Jobb lesz, ha ő is csak úgy szerez tudomást erről a lé-
pésről, mint befejezett tényről, nem pedig mint olyan elhatá-
rozásról, mely még a levegőben függ. Hogy helyzetének töké-
letlensége mennyire függ össze Lucie atyjával és a múltban
törtétekkel, valamint az apa amaz igyekezetével, hogy sose
bolygassa a régi francia emlékeket, azt most nem vitatta. Pe-
dig ennek a körülménynek is szerepet kellett játszania.

Zsibongtak a fejében a gondolatok; így járkált fel s alá
még hosszú ideig. Végre itt volt az ideje, hogy ígérete szerint
visszatérjen Tellsonéhoz és bucsut vegyen Mr. Lorrytól. Hi-
szen mihelyt Párisba érkezik, ugyis jelentkezik majd a derék
öregnél. Most azonban szándékáról említést sem szabad
tennie.

Postakocsi állott a bank épülete előtt. Teljes uti felké-
szültségben, Jerry állott a postakocsi mellett.

— Átadtam azt a levelet! — szólta Darnay Mr. Lorryhoz.
— Nem akartam önt irott felelettel megvárakoztatni vagy
olyan átadásával megbizni. Az az ur ugyis csak szóbeli üzene-
tet akar.

— Nagyon szívesen, készségesen, — felelt Mr. Lorry. —
Ha csak nem veszedelmes a dolog.

— Csöppet sem veszedelmes. Bár egy Abbayeben sinylődő
rabnak szól az üzenet.

— Mi a neve? — kérdezte Mr. Lorry. Nyitott jegyző-
könyve a kezében.

— Gabelle.

— Gabelle. Megvan. Aztán mi hirt kell hogy vigyek a sze-
rencsétlen, börtönben sinylődő Gabelle-nek?

— Csak annyit, hogy megkapták a levelét és hogy
jönnek.

— Azt nem mondják, hogy mikor jönnek?

— Az az ur holnap este utnák indul.

— Jelezzek valami nevet?

— Nem.

Darnay azután utibundáiba segítette Mr. Lorryt. A régi bank dohos helyiségeiből kikisérte Fleet Street ködös lévegőjébe.

— Adja át legmelegebb üdvözetemet Lucienek és a kis Lucienek! — bucsuzott Mr. Lorry. — Aztán vigyázzon rájuk, mint a drágakövekre, amíg visszajövök! — Darnay Károly a fejét rázta és kényszeredetten mosolygott. A kocsí elrobogott.

Azon az estén, — augusztus tizenegyediké volt — igen későig maradt fenn és két fontos levelet irt. Egyik Lucienek szólt. Megmagyarázta benne, hogy legyőzhetetlen vágy és a kötelesség érzése Párisba szólítják. Előszámolta az okokat és biztosította, hogy semmiféle személyi veszedelem ott nem fenyegeti. A másik az orvosnak szólt, melyben Luciet és drága gyermeküket az apa gondjaira bizza és ugyanazokat az okokat hozza fel, mint sürgető és meg nem másítható szándékának indító okait. Mindkettőnek megígérte, hogy állandóan küld leveleket hogylétéről és pedig rögtön azután, hogy megérkezett.

Nehéz nap következett el rá. Ott volt szerettei közepette és már tudta, hogy elkövetkezett az első szakadás, az első elválás. Kemény dolog volt az ártatlan csalás; eltitkolni azt, amit nem is sejtettek. És elérékenyülten pillantott a feleségére, aki olyan boldog volt és mindig olyan szorgalmas. És elhatározta, hogy még sem árulja el neki titkát, (amit eleinte alig birt magába zárni, hiszen első alkalom volt, hogy bármit is Lucie tudta és beleegyezése nélkül tervezett volna vagy vitt volna ki). Gyorsan telt el a nap. Aznap este átölelte a feleségét és drága kicsikéjét. Kijelentette, hogy nemsokára visszatér (egy állítólagos meghívásról volt szó; a ruháit titokban már előre elküldette). S akkor előbujt: kijött a ködös utcára, a ködös utcák nehéz levegőjét szivta és a szíve még sokkal nehezebb volt.

Az az ismeretlen erő huzta, vonta, — most már hajója kedvező széllel, tartóztathatalanul, gyorsan rohant a szirtnek. Megbízható küldöncnek adta át a két levelet, hogy azokat éjjél előtt félórával kikézbessitse. Lovakat váltott Doverbe és felkészült az utra.

„Az Ég szerelméért, hiszen ön olyan nagylelkű... az igazság és jog kedvéért... családja nevének kedvéért...” Szegény fogoly; rettegő szíve már csak ő benne bizik. És mindent maga mögött hagyott, mi e földön drága volt előtte... ment, ment előre Loadstone szirtje felé.

Vége az első kötetnek.

Szerkesztők, bírálók és fordítók:

Ambrus Zoltán	Karinthy Emilia
Adorján Sándor	Karinthy Frigyes
Bálint Lajos	Kelen Ferenc dr.
Balla Mihály	Lándor Tivadar
Bánóczy László dr.	Margittai Szaniszlóné
Bonkáló Sándor dr.	Németh Andor
Cserna Andor	Ocskay Istvánné
Csillay Kálmán	Ifj. Pálóczy Horváth Lajos
Éber László	Dobosi Pécsi Mária
Endrődi Béla dr.	Peterdi István
Fekete Oszkár dr.	Pogány Kázmér
Forró Pál dr.	Porzsolt Kálmán
Gellért Hugó	Pünkösti Andor
Gergely Győző	Salgó Ernő dr.
Guti Erzsi	Sebestyén Károly dr.
Gyagyovszky Emil	Schöner Dezső
Haiman Hugó dr.	Schöpflin Aladár
Halasi Andor	Szegedy István
Havas Albert	Szép Ernő
Havas András Károly	Sziklay János dr.
Havas József	Szini Gyula
Hevesi Sándor	Szirmai Józsefné
Honti Rezső	Sztrokay Kálmán
Kardos László dr.	Trócsányi Zoltán dr.

Vécsey Leó

DICKENS

**KÉT VÁROS
REGÉNYE
(TWO CITIES)**

II.

ANGOL EREDETIBŐL
FORDITOTTA

KARINTHY FRIGYES

KÜLFÖLDI MŰVÉSZEK ILLUSZTRÁCIÓIVAL

**CHRISTENSEN ÉS TÁRSA
GUTENBERG KÖNYVKIADÓ VÁLLALAT
BUDAPEST**

**A keret rajzát
VÉGH GUSZTÁV
iparművész tervezte.**

Légrády Testvérek nyomdai műintézet nyomása, Budapest.

Eterna ipari és kereskedelmi r.-t. kötése, Budapest.

HARMADIK KÖNYV.
VIHAR NYOMÁBAN.

НАУЧНО-ИЗДАТЕЛЬСКИЙ

МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫЙ

ОСЗК

Országos Széchényi Könyvtár

I. FEJEZET.

Titokban.

Az az utas, aki Angliából utazott Párisba, az ezerhét-százkilencvenkettedik esztendőben, lassan utazott. Mennyi rossz ut! Mennyi kényelmetlenség! Mennyi rossz ló! Még akkor is elég lett volna az uti mizériákból, ha Franciaország szerencsétlen, lefejezett királya diadalmasan ült volna a trónján. A változott körülmények azonban az ut természetes kellemetlenségeit még természetellenesekkel is tetézték. Minden városkapu, minden falusi vámházikó fel volt szerelve egész csomó hazafi-polgárral. A nemzeti karabély állandóan kellemetlen készenlétben állt a kezükben. Ezek aztán megállították az utast, jött légyen az, vagy ment légyen bár. Keresztkérdéseket intéztek hozzá, átnézték a papírjait, aztán a saját listájukon összehasonlították a nevét, vagy útjára engedték vagy visszatartották. Vagy pedig megállították és nem is engedték tovább semerre. Amint a szeszélyük magával hozta és amint a hajnalhasadó köztársaság érdekei megkívánták. Egyenlőség, testvériség, szabadság, — ha tetszik: halál.

Igen kevés volt még a megtett mérföldek száma, mikor Darnay Károly kezdte észrevenni, hogy ezeken az országutakon ő utazása célját elérni sohasem fogja, míg ki nem jelenti, hogy „párisi polgár“. De most már mindegy, akármilyen történet; neki el kell érnie utjának célját. Rongyos falu nem maradhatott el mögötte, sorompót nem huztak le utána, hogy ne érezte volna: mind lehetetlenebb a visszatérés, mind nagyobb a távolság közte és Anglia közt. Az általános szemmel-tartás úgy ráfeküdt, hogy ha hálóban hozták volna vagy kálitkába, ketrecbe zárták volna, akkor se érezte volna erősebben a szabadság hiányát.

Ez a nagy szemmeltartás nemcsak az országuton akasztotta meg vagy husszor az utját, de az előrehaladást is vagy husszor gátolta meg napjában. Utánna lovagoltak és visszahozták. Vagy előtte lovagoltak és úgy akadályozták abban, hogy haladjon. Vagy mellette lovagoltak és őrizetben tartották. Magában Franciaországban már napokig tartott az útja, mikor egy kis országutmenti városkában valamelyik este holtfáradtan feküdt le. Pedig akkor még mindig messzi volt Párisból.

Eddig is csak úgy tudott előre haladni, hogy az Abbaye tömlöcben sinylődő Gabelle levelét itt-ott felmutatta. De ennek a kis városkának őrházánál már olyan nehézségekbe ütközött a továbbutazás, hogy Darnay érezte, itt kátyuba merül egész tervével. Már nem is csodálkozott, mikor a kis fogadóban legédesebb álmából felkeltették éjfélkor. Holott egész reggelig bérelte a kis szobát.

Egy félénk helyi közeg ébresztette fel álmából. Három felfegyverkezett hazafi (vörös sipkát viselt valamennyi) pipával a foguk között, telepedtek le az ágyára.

— Emigráns! — mondta ezek egyike. — Csak kíséret mellett folytathatja utját Párisba.

— Polgártárs, semmi egyebet se akarok, csakhogy végre Párisban legyenek. Bár hiszen kíséretre nincs éppen szükségem.

— Csönd! — süvöltött a vörössipkások egyike és a karabélyá kakasával az ágytakaróra ütött. — Csönd, arisztokrata!

— Igenis, úgy van, ahogy ez a derék hazafi állítja, — vélte az előbb megjelent félénk funkcionárius. — Maga arisztokrata, ezért kíséretet fogjuk. És azt magának meg is kell fizetni.

— Mit tehetek? Hát legyen úgy, — felelt Darnay Károly.

— Még hogy „mit tehet!“ Ezt hallgassátok! — üvöltött az előbbeni vörössipkás. — Mintha nem volna kegy, hogy így megvédelmezzük a lámpavastól!

— Bizony úgy van, ahogy ez a jó hazafi állítja, — szolt közbe ismét a félénk közeg. — Emigráns, kelj fel, oszt öltözz.

Darnay megtette, amit akartak tőle. Visszavitték az őrházba, ahol újabb vörössipkás patrioták pipáztak, ittak és aludtak. Örtüz körül lebzseltek. Itt sulyos árat fizettettek vele a kíséretért, akivel aztán megindultak a szörnyüséges, nedves, vizes utakon, reggel három óraker.

A kíséret két felfegyverzett, vörössipkás patrióta volt. Háromszinű kokárda diszitette őket, azontul a nemzeti karabély és jó kardok. A kísérők a saját lovaikat lovagolták, az ő lovának kantárszarához pedig hosszú zsinag volt kapcsolva. Ennek a zsinagnek a hurka a másik kísérő csuklójára volt erősítve. Így haladtak; az éles, fagyos eső az arcukba vágódott.

Csúnyán visszhangzott tőlük a városka rossz kövezete. Csúnyán cuppogott alattuk az országutak mély sara. Ilyen állapotban haladtak mind előre, változás nélkül. Csak a lovakat váltották itt-ott és csak a vidék változott némileg, így haladtak mind előbbre a fővárosig.

Éjjel utaztak, napkelte után egy-két órát pihentek, vagy aludtak, míg bealkonyodott. A kísérők öltözete olyan nyomoruságos volt, hogy szalmát kötöztek a meztelen lábuk köré és ugyanilyen módon óvták a vállalkat is az eső elől. Eltekintve attól a személyes kelletlenségtől, hogy ilyen emberekkel kellett együtt haladnia és hogy ezek vigyáztak rá és eltekintve attól a veszedelemtől, hogy a hazafiak egyike állandóan tökrészeg volt, Darnay Károly nem engedte magában urrá lenni a félelmet. Ugy vélekedett, hogy az ő dolga egyéni ügy, amely még nincs kitisztázva. A vallomások, amelyeket az Abbaye börtön jelenlegi lakójának kell tennie, még nincsenek megtéve.

Mikor azonban Beauvais alá érkeztek, — *és pedig este érkeztek oda, mikor az utcák teli voltak járók-löklökkel* — már nem titkolhatta maga előtt, hogy a dolgok úgy, ahogy jelenleg állanak, legkevésbé sem megnyugtatók. Csuf, gyülevész had állotta körül, mikor a postaházikó előtt leszállt a lováról. Hangok hallatszottak, amelyek ellenségesen kiáltották feléje: „Le a szökevényyel!”

Darnay leugrott a lóról. Biztos helyet keresett magának, jó erősen állt meg.

— Szökevény vagyok, barátaim? Hát nem itt láttok Franciaországban?

— Átkozott szökevény vagy, — kiáltott feléje egy öreg hajós. Veszedelmes tartásban közeledett a tömegben keresztül, a kezében balta volt. — Átkozott arisztokrata, az vagy!

A postamester vetette magát kettejük közé. Csillapítólag mondta:

— Hadd el, kérlek, hadd el. Majd Párisban tartanak felette ítéletet.

— Itéletet! — ordított a hajós, meglóbálva a levegőben a baltáját. — Az ám! Majd elítélik, mint árulót! — A tömeg helyeslően morajlott.

Darnay a karjával visszaszoritotta a postamestert, aki a lovának a zabláját igazgatta, (a részeg kísérő nyugodtan nézte a nyergéből, hogy mi történik, a csuklója körül a kötélhurokkal). Darnay pedig, mihelyt szóhoz jutott, megszólalt:

— Barátaim... tévedtek, vagy valaki megtévesztett benneteket. Én nem vagyok áruló.

— Hazudik! — ordított a kovács. — Gyökeréig gonosz áruló! Teher az élete a népen, gyalázatos teher! Nem is az övé átkozott élete! Hisz a dekretum óta birtoka sincs.

Abban a pillanatban, mikor Darnay meglátta a gyűlevész nép szemében a gyilkos kíváncsiságot és kegyetlenséget fellobbanni, (amelyre a következő pillanat talán a halált hordta méhében) a postamester a lovát az udvar felé fordította. A két kísérő melléje lovagolt. A postamester a két bolondos nehéz, dupla kaput lecsukta és elreteszelte. A hajós dühében jókorát vágott a kapura a baltájával. A csöcselék üvöltözött. Ennyi történt mindössze.

— Micsoda dekretumról szólt a kovács? — kérdezte Darnay a postamestert, mikor köszönetet mondott neki és ott állt mellette az udvarban.

— Arról, amellyel felszabadították a menekültek minden tulajdonát.

— Mikor adták ki ezt a rendeletet?

— Tizennegyedikén adták ki!

— Azon a napon, amikor eljöttem Angliából!

— Azt mondják, ez csak egyike a rendeleteknek, még sok más is fog hamarosan napvilágot látni! Ha már meg nem jelentek . . . Kiátkozzák valamennyi szökevényt, menekültet és azokat, akik visszatérnek, halálra ítélik. Hát ezt értette azalatt, mikor azt mondta, hogy a maga élete már nem a magáé.

— Ezek a rendeletek már meg is jelentek?

— Mit tudom én! — felelte a postamester, a vállát vonogatva. — Megjelentek-e vagy csak meg fognak jelenni, azt nem tudom. Mindegy is az. No, mit esznek?

Talán éjfélig feküdtek ott egy csomó szalmán. Akkor indultak újból el, amikor már az egész kis város nyugovóra tért. Mindazok a dolgok, amik ezt a kis utazást olyan szörnyűvé és vaddá tették Darnay szemében és mindama körülmények közt, melyek úgy megváltoztatták ez ország képét azóta, hogy utoljára itt volt, az tűnt fel, hogy milyen keveset alszanak itt montanság az emberek. Sokáig, sokáig rótták a magános, sáros és kellemetlen utakat. Majd falu alá érkeztek. Ez a falu nem volt mély álomban; mindenütt fénypontok gyultak fel. A falubeliek, akárcsak éjjeli kísértek, imbolyogtak. Vagy kéz-kézbe, körbetáncoltak egy nyomoruságos, de annál jobban diszitett Szabadság-fája körül. És énekelték valamennyien a Szabadság dalát. Még az volt a szerencse, hogy Beauvaisban véletlenül azon az éjjelen aludtak az emberek, amikor ők onnan megszöktek. Most már kinn voltak a nagy országuton. A hideg és nedves utat kétfelől olyan földek fogták be, amelyek nem termettek ga-

A vésztörvényszék.

bonát és gyümölcsöt abban az évben. És mellettük leégett házak maradványai és az utat járőrök szegélyezték — patrouille-al mindenütt találkoztak.

Végre a felkelő nap Páris kapuja alatt találta őket. A kapuk zárva voltak és kettős őrséggel ellátva, mikor közelébe lovagoltak.

— Hol vannak ennek a fogolynak a papirjai? — kérdezte egy felsőbb tisztséget viselő, nagyon határozott katona, akit az őrség hozott elő magával.

Ezen a kellemetlen fogadtatáson megrökönyödve, Darnay Károly előadta ennek a magasabb tekintélynek látszó embernek, hogy ő szabad utas és francia állampolgár. És az országban uralkodó zavarok következményeképpen adtak melléje kíséret. És hogy ő ezért a kíséretért megfizetett. ban indultak meg, anélkül, hogy a város kapuját átelőbbi hangnemben a felsőbb közeg anélkül, hogy egyáltalán ügyet vetne Darnay Károlyra.

A részeges hazafi a sipkájában tartotta őket. Most előadta. Ahogyan Gabelle levelét nézegette, ez a magasabb tekintélynek látszó valaki mintha meglepődött és csodálkozott volna. Figyelmesen nézegette Darnayt.

Otthagytá a kíséretet és a kísért személyiséget, anélkül, hogy egy szót szőtt volna és visszament az őrszobára. Közben pedig a három ember kint ült a lován, még mindig a kapun kívül. Ahogy ebben az állapotában maga körül tekintett, Darnay Károly látta, hogy a kaput különböző egyenruhájú és különböző jellegű katonaság veszi körül. A katonaságot azonban számban meghaladta a polgárok ott lebzselő száma. Látta, hogy a parasztok, akik élelmet és egyebet hoztak be, minden nehézség nélkül, könnyedén bejutottak a kapukon. És látta, hogy a jobban öltözött emberek, sőt a legjobban öltözöttek, igen körülményesen juthattak csak be. Nagyszámu férfi és nő verődött csoportokba, nem is említve az állatokat és a járműveket. Ezek is mind bebocsáttatásra vártak. Azonban a kivizsgálás olyan nehezen és lassan haladt, hogy csak lassan és egyenként jutottak be. Voltak, akik úgy látszik, előre látták, hogy a bebocsáttatás sok időt vesz majd igénybe. Ezek leültek és pipára gyujtottak, vagy aludni készültek. Vagy tétlenül szállingóztak erre, arra. Vörös sipkát és háromszinü kokárdát viselt valamennyien; férfi, nő egyaránt.

Darnay Károly már jó fél órája ülhetett nyeregben és élénken figyelte az előtte történőket. Nemsokára megjelent az az előbbi, látszólag magasabb tisztet viselő funkcionárius. Ez intett az őrnek, hogy nyissa meg a sorompót. Aztán úgy

a részeges, mint a józan kísérőnek átadott egy a fogolyra vonatkozó átvételi elismervényt. Felszólította Darnayt, hogy szálljon le a lóról. Darnay leszállt. A két kísérő patrióta az irással, a saját lovaikkal és Darnay lovával ellenkező irányban indultak meg, anélkül, hogy a város kapuk kapuját átlépték volna.

Darnay követte vezetőjét az őrszobára. Itt is rossz bor illata és dohányfüst terjengett. Itt is voltak katonák és hazafiak. Olyik aludt, olyik ébren volt, ez részeg, amaz józan. Valamennyien olyan közömbös állapotban leledzettek, amely az alvás és ébrenlét közt ingadozik. Szerteszéjjel heverészttek. Az őrház lámpájának világossága egybefolyt a külső olajlámpák gyenge világosságával. De már akkor a nap is felkelt és elsápasztotta a mesterséges fényeket. Egy íróasztalon listák és jegyzőkönyvek heverték. Durvakülsejű, sötétarcu tiszt elnökölt ez irások fölött.

— Defarge polgár, — mondta Darnay vezetőjének és darabka papírt vett elő. — Ez az Evrémonde nevű menekült?

— Ez volna az.

— Hány éves, Evrémonde?

— Harminchét.

— Házass ember, Evrémonde?

— Házass.

— Hol nősült meg?

— Angliában.

— Hja, persze. Hol a felesége, Evrémonde?

— Angliában.

— Hja, persze. Hát majd a La Forceba kerül, Evrémonde.

— Szentséges ég! — kiáltott Darnay. — Micsoda törvény címén, miféle cselekedetem miatt?

A tiszt egy pillanatra felnézett a kezében tartott papiros-lapról.

— Uj törvényeink vannak, Evrémonde, és új sérelmek büntetnek azóta, hogy ön elment innen. — Kemény mosollyal mondta és folytatta az írást.

— Kérem! vegyék tekintetbe, hogy önszántamból jöttem vissza, mert eleget akartam tenni ama polgártársunk kérésének, akinek a levele itt fekszik önök előtt. Azért jöttem ide, hogy tisztázzam az ő dolgát és tisztázzam a magamét. Csak annyit kérek, hogy erre nekem itt mindjárt, minden halogatás nélkül, alkalom adassék. Ehhez csak jogom van?

— A szökevényeknek nincsenek jogaik, Evrémonde, — volt az egykedvű felelet. A tiszt tovább irt, míg befejezte a jelentését. Elolvasta, hogy mit irt. Beporozta az írást és át-

nyújtotta Defarge polgártársnak. Csak annyit mondott: „Titokban“.

Defarge polgártárs intett a kezében levő papírlappal a fogolynak, hogy kövesse őt. A fogoly engedelmeskedett és két felfegyverkezett hazafi csatlakozott hozzájuk kíséretül.

— Ön az? — kérdezte Defarge halkán, mikor lefelé haladtak az őrház lépcsőin és megindultak Páris irányába.

— Aki ama Manette doktornak a leányát vette felségül, aki annak idején a most már nem létező Bastille-ba volt bezárva?

— Én vagyok, — felelte Darnay és csodálkozva nézett rá.

— Én Defarge vagyok; a Saint Antoine kerületben van egy bormérésem. Talán hallott rólam?

— Ön az, akinek a házából a feleségem elhozta az atyját? Igen!

A „feleség“ szó ködös emlékeket ébresztett Defarge polgártársban. S ennek folyományaképen gyorsan és türelmetlenül mondta:

— Mondja csak, annak az élesnyelvű nőszemélynek a nevében, aki nemrégiben született és akit Guillotine-t kereszteltek: mi az Istennek jött maga vissza Franciárországba?!

— Hiszen hallhatta az imént, hogy miért. Most az előbb mondtam el. Nem hiszi el, hogy az igazat mondtam?

— Akkor nagyon rossz igazságot hozott magával, — mondta Defarge és összevonta a szemöldökét. Egyenesen maga elé pillantott.

— Csakugyan, úgy látszik, itt el vagyok veszve. Olyan gyökeresen, sohasem vélt módon és tökéletesen megváltozott itt minden. Olyan hirtelen történt ez a változás és olyan csunyán... hogy, úgy látszik, teljesen elvesztem. Segitene rajtam egy kicsit?

— Én nem segíthetek magán. — Defarge polgár még mindig mereven maga elé nézett.

— Felelne-e egyetlen kérdésemre?

— Talán. Az a kérdés természetétől függ. Megmondhatja, mit akar tudni?

— Abban a börtönben, ahová most olyan igazságtalanul visznek el, fogok tudni a külvilággal érintkezni?

— Majd meglátja.

— Ugy fognak eltemetni, hogy ki se hallgatnak?... hogy nem is áll majd módomban tisztázni magam a vádjaik akól?

— Majd meglátja. És aztán? Voltak már emberek, akik rosszabb börtönökben sinylődtek. Nem ujság.

— De nem általam kerültek oda, Defarge polgártárs.

Defarge polgártárs sötéten nézte végig feleletképen. És már csöndben és szigorúan haladt mellette. Mennél mélyeb-

ben merült a hallgatásba, annál kevesebbet remélt Darnay. Annál kevésbé lágyítható meg. Épp ezért gyorsan odaszólt neki:

— Hallatlan fontosságú rám nézve (hiszen ön nálamnál is jobban tudja, polgártárs, hogy mennyire fontos!), hogy azonnal érintkezésbe kerüljek Mr. Lorryval, a Tellson Bankból. Ez egy angol gentleman, aki most Párisban van. Csak arról az egyszerű tényről akarom őt értesíteni, minden kommentár nélkül, hogy bedugtak a La Force-ba. Megengedi, hogy ezt megcselekedjem?

— Semmit se engedhetek meg, — felelte keserűen Defarge. — Engem a kötelességem a hazám, meg a népem szolgálatába állított. Felesküdtem mindkettőre; és ön ellen esküdtem fel. Én nem teszek önért semmit.

Darnay Károly érezte, hogy reménytelen dolog volna őt tovább is kérni. És büszkeségében is meg volt sértve. Ahogy lassan haladtak egymás mellett és az örök között, láthatta, hogy mennyire megszokta már a városi nép a foglyok látását. Még a gyerekek se vettek róla tudomást. Egy-két arra járó megfordította a fejét; egy-kettő megfenyegette az ujjával, mint arisztokratát. Hogy jólöltözött embert börtönbe cipelnek, az már nem keltett nagyobb feltűnést, minthogy a munkás, rongyos ruhájában, a munkája után jár. Egy keskeny, sötét és mocskos utcán haladtak végig. Valamelyik nekihevült szónok szónokolt egy szék tetejéről. A nekihevült hallgatóság hallgatta, amit a nép ellen elkövetett bűnökről locsogott. Beszért a királyról és a királyi családról. Az a kevés szó, amelyik eljutott a füléig, elég volt arra, hogy Darnay megtudja, hogy a király a börtönben van és hogy az idegen követségek kivétel nélkül elhagyták Párist. Utközben eddig (Beauvais kivételével) nem hallott még semmit. A kísértői és az általános szemmeltartás minden politikát elhallgattatott előle.

Most már tudta, hogy sokkal nagyobb veszedelmek közé került, mint ahogyan ő képzelte akkor, mikor Angliát maga mögött hagyta. Most már azt is tudta, hogy a veszedelem mind sötétebben tornyosul a feje fölé és hogy a helyzete mind reménytelenebb lesz. Be kellett vallania önmagának, hogy ezt az utat nem kellett volna megtennie. Ha egy pár nappal előbb előre látta volna az eseményeket! Mégis... Bár sötét volt a jövő, de ismeretlen volt és ebben a sötétségben öntudatlan reménység van. Arról a szörnyű, napokon és éjszakákon kedesztül tartó mézsárlásról, amelytől őt csak egynéhány óra választotta el, s amely szörnyű vérfoltot hagyott a történelem lapjain, olyan keveset tudott, mintha

százezer év választotta volna el tőle. Az az „élesnyelvű, most született nőszemély, a Guillotine“ ismeretlen volt még előtte akkor, és ismeretlen volt még általánosságban. Borzasztó dolgok voltak a levegőben — és ezek a dolgok talán még azoknak az agyvelejében is elképzelhetetlenek, akik meg fogják a szörnyűséget cselekedni. Hogyan születhettek, hogyan ölthettek volna testet egy uri gondolkodásu, művelt ember lelkében? Igazságtalanság, gonosz bánásmód, nélkülözések és szeretett asszonyától való távollét, — gyermekét elválasztották tőle! — ezt megértette; érezte és hogy még több szenvedés is áll előtte. Ezeken túl azonban, nem öltött előtte határozott formát a veszedelem. De hiszen ugyis volt mit viselnie, mikor megérkeztek a szomorú börtön-udvarba. Ott voltak már La Force-ban.

A nehéz vasajtót rücsköspofájú őr nyitotta ki. Defarge be-
mondta: — „Evrémonde, szökevény“.

— A mindenségit! Hát még hányat hoztok? — kiabált a rücsköspofájú.

Defarge előszedte az átvételi elismervényét, anélkül, hogy odahallgatott volna. Aztán eltűnt a két kísérelőjével.

— No, a mindenségit! — kiáltott a börtönőr, akinek most megjelent a felesége is. — Hát még hányat sóztok ránk?

Miután a felesége nem tudott feleletet adni erre a kérdésre, csak annyit felelt: — Fiam, türelemmel kell lennünk! — Egy csengőt huzott meg. Három újabb börtönőr jelent meg. Mind egy huron pendültek, az egyik kiadta a jelszót: „A szabadságért!“, ami ebben a légkörben és itt a legfurcsábban hatott.

Sötét, kellemetlen börtön a La Force. Levegőtlen, dohos, szörnyű szag terjeng a levegőben. Érezni lehetett a bebörtönözöttek álmainak illatát; furcsán megbujik az ilyen takarítatlan, nagy kórákásokban ez a szag.

— Még lozzá „titok“-ban! — morgott a börtönőr, mikor az elismervényt megnézte. — Mintha már nem volnánk anynyira teli, hogy majd megrepedünk.

Rosszkedvűen osztotta be a papírt a többi iratok közé. Darnay Károly várhatott még egy félórát, amíg az urnakénye-kedve tartotta, hogy vele foglalkozzék. Hol fel s alá járt; hol egy kőpadra ereszkedett le. A börtönőr, úgy látszik, azon töprengett, hogyan adja elő az esetet feljebbvalóinak.

— Gyere, — mondta végre és felvette a kulcsait. — Gyere, szökevény.

Ködös, sötét és homályos volt a börtön. Az új fogoly tekergős folyosókon és lépcsőkön követte az őrt. Sok-sok zárt ajtó maradt el mögöttük. Végre egy nagy, gerendázott, alacsony szobába érkeztek. Ez tömve volt mindkét nembeli

fogollyal. Az asszonyok hosszú asztalnál foglaltak helyet. Irtak, olvastak, kötögettek, varrtak és kézimunkáztak. A férfiak nagyjából a székek mögött állottak, vagy fel s alá lépegettek a helyiségben.

Mint fogoly, akit egy csomó gonosz bűntettel vádolt ember közé vetnek: Darnay önkéntelenül visszahúzódott ettől a társaságtól. De most már teljesen urrá lett felette a fáradtság. Az a majdnem valószínűtlennek tetsző, hosszú, szörnyű utlován, odakötözve a két durva fickóhoz... mindez elmosódott az elméjében. Kik ezek? Felkelnek, mikor belép! Üdvözlők ezek? És olyan udvarias ez a köszöntés, aminőt csak azon idők legműveltebbjei engednek meg maguknak egymással szemben. A modoruk csupa báj, mozdulataik egy életen át beléjük nevelt természetes grácia.

Olyan furcsa keretet adott ennek az udvariasságnak a börtön szörnyű, fülledt levegője! Kisértetiesnek hatott itt minden kellem és báj ebben a nyomoruságos környezetben: Darnay Károly úgy érezte, hogy egy csomó halott ember közé pottyant. Kisértetek ezek! Csupa kisértet! A szépség kisértete, az előkelőség, az elegancia kisértetei ezek! A büszkeség, a kacér frivolság kisértetei. A szellem, az ifjúság, a szép öregség kisértetei. Mind arra vártak, hogy kieresszék őket ebből a nyomorult istállóból. És mind olyan szemmel néztek rá, mint a halottak. Halottak, mióta ide betették a lábukat.

Darnayt a meglepetés sóbálvánnyá változtatta. Ott állt még mellette a börtönőr; a többi börtönőrök ide-odajárkáltak a foglyok között. Ha a rendes dolgaik után látnak ezek a börtönőrök, talán rájuk lehetett volna nézni. De ebben a társaságban szörnyű durváknak és csunyáknak hatottak. Annyi könnyesszemű szép anya; annyi szép leány! Ifju, kacér szépségek, virágzó, érett asszonyok. Olyan szokatlan volt a látvány; olyan majdnem hihetetlen! Ó; szellemek ezek itt valamennyien! Az ám; az a hosszú, valószínűtlen utazás. Biztosan lázas betegséget szerzett alatta. Most lázálmok gyötrik; azok tartják lélektelen kábulatban.

— Üdvözlöm önt a bajbajutott szerencsétlenek nevében! — mondta az egyik uriember és udvariasan elébelépve, meghajtotta magát előtte. — Köszöntöm itt, a La Force-ban és fogadja részvételemet azért, hogy idehozták közénk. Bár gyorsan és szerencsésen véget érne a fogságunk! Másutt... kint... udvariatlan szemtelenség lenne... de itt nem az... megengedi, hogy megkérdezzem a nevét és társadalmi állását?

Darnay Károly kiegyenesedett és megadta a kért felvilágosítást. Olyan szép szavakkal, aminők rendelkezésére állottak.

— Azt hiszem, — a kérdező gentleman a kulcsárt követte a szemeivel, ki tett-vett a teremben — ugyebár, nem „titkos“ jelzéssel jött?

— Nem tudom, hogy ezalatt mit értenek. De ugy vélem, hogy engem ilyen jelzéssel hoztak ide.

— Ó, de kár! Ugy sajnáljuk! No, nem baj; legyen bátor. Sokan érkeztek ide, mint „titkos“-ak, de csak eleinte voltak ilyenek; nemsokára ők is a rendesek közé lettek beosztva. — Majd valamivel hangosabban hozzátette: — Sajnos, közölnöm kell a társasággal — „titokban“.

Sajnálkozó hangok hallatszottak, mikor Darnay Károly keresztüljött a szobán egy vasrácsos ajtóig, ahol már várta a börtönőr. Sok hang kélt utána, köztük nők simogató, sajnálkozó hangja, amint jókívánságokat küldtek utána és bátorították. Megfordult a vasrácsos ajtóban, hogy szivből fakadó köszönetet mondjon. Az ajtó azonban csikorgott sarkaiban a börtönőr kezének nyomása alatt. És a fogoly szeme elől örökre eltűnt ez a látomás.

Közlépcső alá nyílt ez az ajtó. A lépcső felfelé vezetett. Negyven fokon haladtak felfelé. A félórás fogoly számolta a fokokat. Akkor a börtönőr egy alacsony, fekete ajtót nyitott ki. Magános cella volt. Hideg, dohos, de nem sötét.

— Ez a tied, — mondta a börtönőr.

— Miért kell egyedül lennem?

— Honnan tudjam én azt?

— Kaphatok tollat, tintát, papirost?

— Nem kaptam erre felhatalmazást. Majd meglátogatnak; akkor attól kérhetsz, aki meglátogat. Most magad vásárolhatod az élelmet. Ennyit megtehetsz.

Szék, asztal és szalmazsák volt a cellában. A börtönőr jól átnézte ezeket a dolgokat. Jól kikémlelte a cella négy falát is, mielőtt távozott. A fogoly, ahogy nekitámaszkodott az átelleni falnak, olyasmit gondolt, mikor a puffadt, csunya örre nézett — akinek a teste is fel volt puffadva), hogy ez alighanem vízbe fult már egyszer és úgy keltették életre. Attól maradt ilyen dagadt. Mikor a börtönőr távozott, ugyanilyen, messzeségbe vándorló képzelettel, elgondolta: — Ugy itthagytak most egyedül, mintha már meg is haltam volna. — Lehajolt, hogy megnézzé a szomorú fekhelyet. Beteges érzéssel fordult el tőle és elgondolta: — Ó; ezek a szörnyű, nyüzsgő csuszomászók! Ezek az apró férgek! Ezek lepik el az ember testét mindjárt halála után!

„Öt lépés széles, négy lépés hosszú, öt lépés széles, négy lépés hosszú.“ A fogoly fel- s alá járkált a cellában. Mértéket vett róla. Alulról felhallott a város lármája; fojtottan, nyomottan. Mintha hangfogót tettek volna a trombita hangja

elé. Ő ilyen helyen cipőket készített, cipőket, cipőket készített." A fogoly újra kimérte börtöne hosszát, szélességét. Most már gyorsabban haladt; hogy elterelje a gondolatait. Hogy ne kelljen ilyesmire gondolnia! Micsoda kísértetek voltak azok, amelyek elillantak, mikor az ajtó rájuk záródott? Emlékszik egy magas, feketébe öltözött hölgyre. Az ablak széles párkányára támaszkodott szegény; ragyogó szőke hajára egy fénysugár esett... ó! úgy festett, mint... úgy festett, mint... Jaj! utazunk, hajrá, gyorsabban azt a lovat, az Isten szerelmére... jaj, át, át ezeken a kivilágított falvakon, ahol körbe táncol a lakosság!... Ő cipőket készített itt, cipőket, cipőket készített... Öt lépés széles, négy lépés hosszú!... "Lelke mélyéből szakadt fel a sok zavaros szó. A fogoly mind gyorsabban lépkedett. És számolt tovább, makacsul, makacsul számolt. A város zivaja felhallatszott hozzá... megváltozott, morajlott... és még mindig hallatszottak azok a bekötöttzáju trombiták. Milyen trombiták! Mintha emberi hangok szólának és mintha ismerné azokat a hangokat!

II. FEJEZET.

Malomkő.

Tellsonék a párisi Saint Germain kerületben alapították meg bankjuk franciaországi fiókját. Egy igen nagy ház egyik szárnyát foglalta el a bank. A háznak ezt a részét kis előudvar választotta el az utcától. Magas fal és erős kapu védelmezte a bankhelyiségeket. Maga a ház egy nagyuré volt, aki lakta is, miglen a zavargások megkezdődtek. Nemrégiben ő is elmenekült. A saját szakácsának a ruháiban sikerült átlépnie a határt. Mint a vadász puskája elől szökő vad. Pedig csak az a hatalmas Monseigneur volt ő, akinek a csokoládéját az a szakács készítette, kinek a ruháiban megszökött és akinek négy erős emberre volt szüksége ahhoz, hogy egy kanál csokoládé elérje az ajkát.

Monseigneur elment. A négy erős ember lemosta magáról azt a gyanut, mintha valaha is Monseigneur pénzéből élt volna. Hiszen bárki másnál is későbbnek mutatkoztak arra, hogy elmetszik Monseigneur torkát. Hiszen meg is esküdtek erre a francia köztársaság pirkadó hajnalán: felesküdtek a Szabadság, Egyenlőség és Testvériség szent zászlójára annak szent oltára előtt. Szabadság, Egyenlőség, Testvériség — vagy Halál, az ám, Monseigneur-nek. Monseigneur házát előbb zár alá vették, aztán elkobozták. Hiszen olyan gyorsan ment minden! Egyik rendelet a másikat érte lóhalálában. Szeptember, ez őszi hónap harmadik napján már a törvények nevében a „polgár“-ok rátették a kezüket Monseigneur házára. Kitzűték rá a háromszinü lobogót és brandyt ittak a pompás lakótermekben.

Ha a londoni Tellson-bank helyiségei olyanok lettek volna, mint a párisi helyiségek, a Firma hamarosan lebontatta volna őket, vagy talán tudomást sem vett volna róluk

és az ujságja mögé bujt volna. Hiszen mit szólna a brit tisztesség és komolyság ahhoz, ha a bank előkertjében narancsfák illatoztak volna? Vagy ha szárnyas Cupido lebegett volna az állványok, íróasztalok és pénztárak felett? Pedig Párisban ez így volt. Jó fehérre lemosták ugyan a francia Tellsonék a Cupido-t, de bizony az csak ott lebegett fölöttük kiterjesztett szárnyakkal. És nyila hegyével reggeltől estig célzott: célozta a bankókötegeket, az aranyat; hiszen megteszi az ilyesmit Cupido igen gyakran az életben is. Ha Londonban, a Lombard-Street-en építették volna a bank falába ezt az ifju istenséget, abból biztos csőd keletkezett volna. És e halhatatlan istenkétől nem messze kellemes szobácska is találtatott, jól elfüggönyözve. Sőt! nagy tükrök voltak a falba eresztve. És a bankifjak nem voltak öregek; sőt ifjak és bohók voltak és résztvettek minden nyilvános táncban, ahol arra csak alkalom kínálkozott. A francia Tellson pedig mindeme szörnyűségek mellett is igen ügyesen vezette a boltját. Eddig legalább a hívságos dolgoktól nem ijedt meg senki és emiatt ugyan senki sem vette ki a pénzt Tellson-éktől.

Bár nehéz volt a feje a gondoktól és sok mindent sejtett, megérkezésének estéjén Mr. Jarvis Lorry mégsem tudta volna egész pontossággal megmondani, hogy kik lesznek azok, akik mostanság sietősen ki szeretnék vonni tőkéjüket Tellson-éktől. És nem tudta volna azt se megmondani, hogy kiknek a tőkéje marad ott, elveszve és elfeledve? Micsoda pompás ékszerek és ezüstneműek fognak nemsokára tárolni a titkos trezorokban Tellson-éknál, melyek tulajdonosai börtönökben rozsdásodnak. Vagy gonoszul elpusztulnak. Hány folyószámla lehet most Tellson-éknál, amelyeket soha senki ebben az életben igénybe venni nem fog többé! Melyeket majd más lapra kell átvezetni! Ott ült a lángoló tűz előtt, friss fahasábok mellett; ez a terméketlen év hihetetlen hideget hozott magával. Becsületes, bátor arca sötétebb, mint aminőre a lámpa halvány fénye festhette. Sötétebb, mint bármely rejtett tárgy a szobában. Az arca sötét volt: borzalom és kétségbeesés tükröződött azon.

Tekintve a Firmához való viszonyát, magában a bank épületében kapott helyiséget. Hiszen már majdnem részét képezte a cégnek. Olyan volt, mint erős folyondár. Valamilyes megegyezést kötött és biztosítékot kért a bank a főépületet elfoglaló patriótáktól. A tisztességben megőszült gentleman azonban ezzel nem sokat törődött. Közönyös volt előtte mind eme külső körülmény. Őt elküldték, hogy elvégezze a kötelességét és azt el is akarta végezni. Az udvar másik oldalán, oszlopos tornác alatt, mindig készenlét-

ben álltak a bank fogatai. Biz ott állt még Monseigneur-nek is néhány kocsija. Most két oszlophoz két lobogó fáklya volt erősítve. Ezeknek a világosságában, kinn, a szabad levegőn, egy hatalmas malomkő állott. Nyers, nagy darab kő; mintha gyorsan hozták volna valahonnan, egy szomszédos kovácsműhelyből vagy köszörűstől? Mr. Lorry kinézett az ablakból és ezeket az ártatlan dolgokat kémlelte. Összerázkódott és visszaült a tűz elé. Nemcsak az üvegablakot nyitotta ki, de felhuzta a redőnyt is. Majd újra becsukta mindkettőt és egész testében remegett.

Távoli utcákról, a magas falon és az erős kapun keresztül, a rendes nyüzsgés hangzott ide. Itt-ott leirhatatlan hang keveredett a rendes összevisszaságba. Furcsa, rettenetes és földöntuli hang, mintha az égbe szállna soha nem hallott, szörnyű sóhaj.

— Hála Istennek, — csapta össze kezeit Mr. Lorry — hogy senki sincs ma éjjel ebben a szörnyű városban, aki hozzám tartozik, vagy aki kedves nekem. Irgalmazzon, kegyelmezzen Ő mindazoknak, akik itt ma veszedelemben vannak!

Nemsokára meghuzták a nagy kapu csengettyűjét. Mr. Lorry azt gondolta: „Visszajöttek“ és hallgatózott. De nem hallatszott fel semmiféle hangos beszéd az udvarról, mint ahogy képzelte. Hallotta, hogy a kaput újra becsukták és újra csend lett.

Ideges lett és megijedt; rosszra gondolt, aggódott magának a banknak a sorsa miatt. Hiszen óriási a felelősség! Hiszen itt mindenről van szó. Igaz; a bankot jól őrizték és megbízható emberek őrizték. Felkelt, hogy lemenjen hozzájuk, ezekhez a megbízható és derék házórzókhöz. Akkor a szobájának az ajtaja hirtelen megnyílt. Két alak rontott be, akiknek láttára ájult ijedelemmel esett vissza a székébe.

Lucie volt és az apja! Lucie, aki tárt karokkal rohant feléje! És homlokán az a mély, komoly ránc, most olyan erős, olyan konok, mintha az adott volna neki erőt, bátorságot arra, hogy életének ezt a legszörnyűbb utját megtegye!

— Hát ez mi!? — kiáltott lélektelenül, teljesen megzavarva Mr. Lorry. — Az Istenért, mi az! Lucie, Manettel! Mi történt? Mi hozta önöket ide? Mi az?

Lucie rámeredt, sápadt volt és a pillantása vad. Kinyújtotta a karjait, mint védelemért könyörögve.

— Ó, kedves, kedves barátom! A férjem!

— A férje, Lucie?...

— Charles!

— Mi van Charles-al?

— Itt van!

— Itt, Párisban?

— Itt van... Párisban... három-négy napja... nem is tudom biztosan, hány nap... Hisz nem is bírom összeszedni a gondolataimat! Valami nagy cselekedetet, nagylelkű dolgot akart véghezvinni... elfogták a határon... börtönben van...

Az öregember sikolyát nem lehet leírni. Majdnem ugyanabban a percben újra meghúzták a nagy kapu csengettyűjét. Most hangossá vált az udvar; robajjal hangzott fel sok lépés, mintha lenn az udvar hirtelenében megtelt volna emberekkel.

— Mi ez a zaj? — Manette doktor az ablak felé indult.

— Ne nézzen ki! Ne nézzen ki! — kiáltott Mr. Lorry.

— Manette, ha kedves az élete, ne nyuljon ahhoz a zsaluhoz!

Az orvos a kezét az ablak kilincsére tette és hűvös, bátor mosollyal mondta:

— Kedves barátom... nekem gyönyörű életem volt itt, ebben a városban... én a Bastille foglya voltam. Nincs olyan hazafi Párisban... mit mondok, Párisban... egész Franciaországban, aki, ha megtudja, hogy hány évig voltam a Bastille-ben, hozzám merne nyulni... hacsak nem azért, hogy megöleljen, magához szorítson... diadalmenetben vigyen előre! Régi szerencsétlenségem volt most az az erő, amely könnyen nyitotta meg a határokat előttünk. Emiatt tudunk most mindent Charles-ról... emiatt vagyunk most itt! Tudtam, hogy így lesz; tudtam, hogy ki fogom menteni Charles-t minden bajból. Megmondottam Lucie-nek. Mi ez a zaj? Mi ez!? — S a keze újra az ablak kilincsen.

— Ne nézzen ki! — sikoltott már végleg kétségbeesve Mr. Lorry. — Nem, nem, Lucie, kedvesem . . . ön se! — Átkarolta a fiatalasszonyt és visszatartotta. — Ne ijedjen úgy meg, drágám! Ünnepelesen megesküszöm, hogy tudtommal Charlest nem érte semmi baj. Még csak nem is gyanakszom; ő nincs rossz helyen. Micsoda börtönben is van?

— A „La Force“-ban van.

— A La Force-ban! Lucie, gyermekem . . . ha életében valaha jó volt és kedves és szófogadó . . . akkor most, ugye, kétszeresen az lesz . . . pontosan azt fogja tenni, amit mondok? Sokkal fontosabb az, semmint gondolná . . . semmint én megmondhatnám. Azért mondom ezt, mert amit Charles érdekében tennie kell, az a legszörnyűbb és legnehezebb. Rögtön engedelmesskednie kell; csöndben kell maradnia és nyugodtnak kell lennie. Engedje meg, hogy itt hátul egy kis szobában helyezzem el. Engedje meg, hogy két percig egyedül maradjak az édesapjával és ne késlekedjen, mert ma itt életről és halálról van szó.

— Igen, igen, megteszem . . . Látom az arcán, hogy

ugyis tudja . . . hogy nem tehetnék egyebet . . . Tudom, hogy igazat mond . . . tudom, hogy jó . . .

Az öregember megcsókolta. Bevezette a hátsó szobába; rázárta az ajtót. Aztán visszasietett az orvoshoz. Kinyitotta az ablakot és félig felhuzta a zsalut. A kezét az orvos karjára tette és vele együtt tekintett ki az udvarba.

Lent egész csomó férfi és asszony nyüzsgött. Számban nem olyan sokan, de elegenden ahhoz, hogy megtöltsék az udvart. Lehettek összesen negyvenen-ötvenen. A processzió feje, amelyikkel érkeztek, beengedte őket a kapun. Besiettek és munkába vették a malomkövet. Ugy látszik, azt a malomkövet azért helyezték ide, mert ez volt a legalkalmasabb, legkényelmesebb és legcsöndesebb hely, ahol munkájukat elvégezhették.

De minő munka! Minő munkások!

A malomkőnek kettős forgattyuja volt. Ezt őrült gyorsasággal forgatta két ember, akiknek az arca szörnyűbb és kegyetlenebb volt a legrémesebb vademberekénél. Mikor a forgatásba belemelegedtek, hosszú hajukat hátravetették és felpillantottak és akkor még szörnyűsebbé váltak. A szemöldökük festve volt és a hajszuk hamis. Csupa vér és verejték a szörnyű ábrázatuk. És bőgtek, ordítottak, üvöltöttek. Alvást, pihenést régen nem ismert, szemük állati módon meredt a munkájukra. Ahogy forgatták a kereket e bitangok, hajuk az arcukba verődött, majd vissza a nyakukba. Ilyen pillanatokban asszonyok bort tartottak a szájuk elé, hadd igyanak. Csepegett a bor és szórta a vad szikrát a kő. Mintha körülöttük tüzet hányt volna minden. Az egész csoportban egyetlen lény sem volt, aki ne lett volna vértől szennyes. Egymás hegyin hátán, vállán keresztül igyekeztek az éles malomkő közelébe; derékig meztelen emberek, akiknek vér fedte egész testét. Izamos volt a vértől a sok magukra aggatott rongy; ördögien voltak feldiszítve selymekkel, csipkéekkel, asszonyi csecsebecsével és az is mind vértől ázott volt. Késeket, kardokat és bajonettekét hoztak élesre köszörülni. Erre kellett a malomkő. Némely kard a markolatával oda volt erősítve annak a csuklójához, aki viselte: vásznakkal, ruhadarabokkal, mindenféle lopott holmival. És mindet egyszínűre festette a vér, csupa vér. E szerszámok vad fanatikusai gyorsan visszragadták a kipattanó szikrák tűzéből az öldöklő fegyvereiket és rohantak vele vissza, ki az utcára . . . Őrült szemük olyan vörös volt már, mint a vér . . . az épeszü szemlélő szívesen odaadott volna husz évet az életéből, ha egy jólirányzott puskagolyó örökre megmerevítette volna e szemeket úgy, ahogy most fénylettek.

Mindezt egy pillanat alatt át lehetett látni; olyan volt,

mint a fuldokló ember víziója. A két férfi visszalépett az ablaktól és az orvos magyarázatért pillantott az öregember viasz-sárga arcába.

— Ezek, — Mr. Lorry félfő szemmel nézett a bezárt szoba ajtaja felé, — a foglyokat gyilkolják. Ha igaz az, amit mond... ha csakugyan olyan nagy az ereje, a magabizása, — én azt hiszem, ez így is van, — ismertesse meg magát ezekkel az ördögökkel és menjen el velük La Force-ba. Lehet, hogy elkéstünk; lehet! de ön ne késsen tovább egy percet se!

Manette doktor megszorította a kezét. Kalap nélkül hagyta el a szobát és már az udvarban volt, mikor Mr. Lorry újra leengedte a zsalut. Csak egy hasadékon tekintett ki.

Ősz haja lobogott, érdekes arca, parancsoló modora ropant hatást váltott ki e szörnyekből, mikor úgy tolta félre a fegyvereket, mint a fahasábokat. Pillanat alatt feléje fordult a hangulat. Pár pillanatig megállt a munka a malomkő körül. Talán husz ember a vállára emelte, vitte ki magával, ordított és üvöltött: „Éljen a Bastille foglya! Segítsétek a La Forceba. A Bastille foglyának az atyjafiai segíteni kell! Mentsétek meg a fogoly Evrémondot La Force-ból!” és hasonló üvöltésekkel vitték előre.

Mr. Lorry áradó szívvvel ejtette le a zsalut. Majd becsukta az ablakot és Luciehez sietett. Elmondta neki, hogy az apjának segítségére sietett a nép; elmentek megkeresni a férjét. Lucie magával hozta gyermekét és Miss Prosst. Az öreg Lorry nem is csodálkozott rajta, hogy most hirtelen itt voltak. Csak későbbben ébredt tudatára annak, hogy itt vannak, mikor már jó előre haladt az éjszaka és aránylagos csönd ülte meg a vidéket.

Lucie kába álomban feküdt a lábai előtt és a csuklóját szorongatta. Miss Pross a gyermeket Mr. Lorry ágyára fektette. A feje álmosan hajolt kis védenca mellé a vánkosra. Ó, micsoda hosszú, hosszú éjjel! hogy nyög a szerencsétlen asszony!

A sötétben még kétszer hangzott fel a kapu csengettyűjének szava. Odalenn változtak az emberek; a malomkő szakadatlanul égett, szikrázott, forgott. — Mi lehet az? — kérdezte rettegve Lucie. — Csitt, csitt; a katonák élesítik a kardjaikat, — felelte Mr. Lorry. — Ez a hely most nemzeti közbirtok, és fegyvertárnak használják, gyermekeim.

Igen, kétszer csöngettek még a kapun, de az utolsó szálitmány már megfogyatkozott és a malomkő heve alábbhagyott. Nemsokára nappalodott; Mr. Lorry lassan lefejtette a kezéről a kis kezét. Óvatosan, újra kipillantott az ablakon. Egy ember lassan emelkedett fel a malomkő mellől. Olyan volt, mint a talpig véres katona, aki elesett a harcmezőn és tapo-

gatözva keresi a világot. Üres tekintettel nézett maga körül. Ez a kifáradt és véres gyilkos felvetette magát Monseigneur egyik kényes fogatába. Kinyitotta a fogat ajtaját, bekémlelt. Láta a hívogató, lány párnákat és gondolkodás nélkül vetette magát rájuk. Fáradt volt; aludni akart.

Egyet fordult a nagy malomkő, a Föld, mikor Mr. Lorry újra kitárta az ablakot. Vörösen izzott a nap az udvar fölött. Az a kicsi malomkő pedig árván és emagyottan állott ott a reggel világosságában. Pirosra volt festve; olyan pirosra, amit nem a nap érlelt ilyenre és amit a nap sohasem sziv magába.

III. FEJEZET

Általános

...

...

III. FEJEZET.

Árnyék.

Az első gondolata az volt Mr. Lorrynak a kelő nappal, amikor öntudatára ébredt annak, hogy ő tulajdonképen üzlet-ember és hogy most megkezdődött az üzleti idő, hogy nincs joga ahhoz, hogy veszélyeztesse a Tellson-házat azáltal, hogy egy szökevény feleségét rejtegeti magánál. A bank fedele alatt! A saját vagyonát, életét és biztonságát is feláldozta volna Lucieért és gyermekéért pillanatnyi habozás nélkül. De itt nem órála volt szó; itt az üzletről és annak érdekeiről és az ő beléje vetett bizalomról volt szó. És ő mindig pontos és megbízható volt.

Eleinte Defarge-ra gondolt és arra, hogy felkeresi a bormérés tulajdonosát. Meghányja-vevi vele a dolgot és majd csak találnak biztonságos fedelet ennek a városnak szörnyü hányattatott élete mellett is. De ugyanaz az érzés, amely ezt a megoldást diktálta, egyuttal aggodalmas félelemmel is töltötte el. Hiszen az az ember a legveszedelmesebb vidéken lakik; alighanem befolyásos ember és valószínűleg nyakig szolgálatában áll a forradalomnak.

Dél volt már és az orvos nem tért meg. Minden pillanat drága volt; nem szabadott Tellsonékat kompromittálni. Mr. Lorry megbeszélte a helyzetet Lucievel. Lucie azt mondta, hogy az apja arról beszélt, hogy darab időre lakást fognak kivenni. Valahol itt, ebben a körzetben, közel a bankhoz. Miután ennek nem látta akadályát Mr. Lorry és miután előre tudta, hogy még abban az esetben is, ha Charles-al rendbejönne a dolog és a férfi kiszabadulhatna, — akkor sem remélhetné, hogy a várost elhagyhatja, Mr. Lorry elsietett, hogy ilyen lakás után nézzen. Talált is egy megfelelőt, jó magasan,

egy mellékutcában, ahol valamennyi szomszédos ablak leeresztett és szomorú zsálya azt jelezte, hogy ezekből az otthonokból elmenekültek. Szomorú vidék és elhagyatottságról regélt.

Azonnal elszállásolta Luciet és gyermekét ebbe az elhagyott kis fészekbe Miss Pross-al együtt. Gondoskodott róluk, kényelembe helyezte és vigasztalta őket; sokkal jobban megtudta őket vigasztalni, mint saját magát. Jerryt otthagya velük jó házőrző kutyának és aztán visszatért, hogy dolga után lásson. Szomorúan és keservesen látott neki ennek a munkának. Lassan, kinosan telt el a nap.

Lassan, keservesen és fárasztóan telt el és ő mind fáradtabbá vált, ahogy az üzletzárás órája elkövetkezett. Most már újra egyedül volt a szobájában este és azon gondolkozott, hogy mihez is kellene kezdeni? Akkor lépteket hallott a szobájába vezető lépcsőkön. Néhány perc múlva egy ember állott előtte, aki figyelmesen rápillantott és a nevéen szólította:

— Szolgálatára, — mondta Mr. Lorry. — Ön ismer engem?

Erősalkatu, magas férfi volt. Sötét, göndör haja szabadon hagyta a homlokát. Negyvenöt-ötven évesnek látszott. Felelet helyett, nyomatékosan megismételte a feltett kérdést.

— Ismer ön engem?

— Valahol már láttam önt.

— Talán a bormérésemlében?

Mr. Lorry érdeklődve és izgatottan pillantott fel.

— Manette doktor küldi?

— Ő küld. Manette doktortól jövök.

— Mit mond? Minő üzenetet küld?

Defarge az öreg ur izgatottan kinyújtott kezébe egy papírszeletet helyezett. Csakugyan az orvos írása volt.

„Charles biztonságban van, azonban én még nem hagyhattam el ezt a helyet, ahol vagyok. Kiküzdöttem, hogy e sorok felmutatója rövid levelet vigyen Lucienak Charlestól. Engedjétek ezt az embert a feleségéhez.“

A levelet La Force-ból keltezték egy órával előbb.

— Ugy-e elkísér? — kérdezte Mr. Lorry derüsen, mikor a levelet elolvasta. — Majd megmutatom, hol lakik a felesége.

— Igen, elkísérem.

Mr. Lorry még alig vette észre, milyen furcsa, vontatott és gépies hangon szól Defarge. Feltette a kalapját és együtt mentek le az udvarba. Két asszony várt itt rájuk, az egyik kötött.

— Lám, Madame Defarge! — mondta Mr. Lorry, aki ugyanebben a helyzetben, — a kezében kötéssel, — látta öt utoljára úgy tizenhét évvel azelőtt.

— Ő az, — mondta a férje.

— Madame is velünk jön? — kérdezte Mr. Lorry, mikor látta, hogy az asszony velük együtt indulni készül.

— Ő is jön. Hogy felismerje az arcokat és az embereket. Ez az ő biztonságukat célozza.

Defarge modora már megdöbbenetete Mr. Lorryt. Gyanakodva nézte őt végig és úgy vezette előre. Mindkét asszony követte őket. A második a „Bosszu“ volt.

Elhaladtak a közbeeső utcákon. Olyan gyorsan, ahogyan csak tehették. Felsiettek az új otthon lépcsőin, hol Jerry engedte be őket. Luciet egyedül találták, sirva. Felsikoltott, mikor megtudta férjéről a jó hirt és megragadta a jó hirt hozó kezét. Nem gondolt arra, mit csinált az a kéz az elmúlt éjjel és mit tett volna esetleg a férjével.

„Drágám! Légy bátor. Jól vagyok és az atyád jó háttal van itt a környezetemre. Ne felelj erre a levélre. Csókold meg a gyermekünket.“

Ennyi volt az egész. De annak, aki megkapta, mégis olyan sok volt, hogy Defarge feleségéhez fordult. Megcsókolta annak egyik kötögető kezét. Szenvedélyes, szerelmes, hálás, asszonyos mozdulat volt, de a kötögető kéz nem felelt, nem vette tudomásul. Hidegen, nehezen esett le és folytatta a kötést.

Es volt valami annak a kéznek az érintésében, amitől Lucie visszariadt. Megakadt, mikor a levélkét a keblébe akarta rajteni. A keze még mindig a keble körül, hirtelen rettegve pillantott fel Madame Defarge-ra. Madame Defarge látta a rettegést ezekben a szemekben. Nézte a gyermekes, hajthatatlan homlokot.

— Kedvesem, — Mr. Lorry magyarázatot igyekezett adni — az utcán most folytonosak a népfelkelések, lázadások. Bár aligha valószínű, hogy ezekkel valaha is meggyűlnék a baja, Madame Defarge mégis látni akarja azokat, akiket majd védelembe kell vennie. Ilyen nehéz időkben fel kell, hogy ismerje őket, hogy szükség esetén kimondja az azonos-ságot. Azt hiszem — Mr. Lorry vigasztaló és bátorító szava megtorpan, mikor maga körül látta azt a három megkövült arcot — az igazat mondtam, nemde, Defarge polgártárs?

Defarge sötéten meredt a feleségére. Nem adott feleletet; komoran bólintott.

— Legjobban teszi, kedves Lucie, — mondta Mr. Lorry, aki a lehetőség szerint azon fáradozott, hogy szóval, hanggal megnyugtasson, — ha szépen itt fennmarad Miss Pross-al és a kicsikével. Miss Pross nem tud franciául, angol nő, — tette hozzá magyarázóan. És Defargehoz fordult.

A szóbanforgó hölgy elcsodálkozott. De megerősödött abban a véleményében, hogy hazudik az, aki azt tartja, hogy

őt ez idegenek gyufaszáznál nem tartják többre. Őt nem érintette az általános ijedelem és nem érezte magát veszedelemben. A karját összefonta a keblén és angolul szólította meg a „Bosszú“-t, akinek ugylátszik nem tetszett az orra. — Well! Remélem, szájas, jól van. Remélem, nincs semmi baja? Egy igazi brit köhintést menesztett Madame Defarge felé is. De a hölgyek egyike se sokat törődött vele.

— Ez a gyermek? — Madame Defarge most első alkalommal hagyta abba a kötést. A kötőtűjével úgy mutatott a kis Luciere, mintha a Sors ujja volna a kötőtű.

— Igenis, Madame, — felelt Mr. Lorry. — Ez a mi szegény foglyunk drága leánykája. Egyetlen gyermeke.

Az az árnyék, amely Madame Defarge-ot és kísérőit feküdte meg, mintha sötéten ráesett volna a gyermekre. Az anyja ösztönszerűleg letérdelt melléje a földre és a kebléhez szoritotta. Az az árnyék, amelyik Madame Defarge-t és a társait feküdte meg, mintha sötéten ráfeküdt volna most már az anyára és a gyermekre is.

— Elég is már, férjem, — mondta Madame Defarge. — Láttuk őket. Mehetünk.

Elfojtott hangja csupa fenyegetés. Nem látható, nyílt fenyegetés, hanem bizonytalan és leplezett. Elég arra, hogy megfélemlitse Luciet, aki megérintette Madame Defarge ruháját.

— Ugye, jó lesz szegény férjemhez? Ugye, nem lesz neki semmi baja? Ugye, ha teheti, segít bennünket, hogy újra láthassuk egymást?

— Az ön férjének a dolga most nem hozzám tartozik, — felelt Madame Defarge és tökéletes nyugalommal nézte végig az asszonyt. — Az ön apjának a leánya az, aki miatt jöttem.

— Hát akkor az én kedvemért — legyen irgalmas a férjemhez! A gyermekem kedvéért! Nézze összeszerzi a kezét: úgy kéri önt, hogy legyen hozzá irgalommal! Mi jobban félünk öntől, mint ott, a többiektől!

Madame Defarge ezt úgy fogadta, mint bókot. A férjére pillantott. Defarge kelletlenül rágta a mutatóujjának a körmét és a feleségére nézett. Összeszedte magát és szigorú arcot öltött.

— Mit is ír a férje abban a levélben? — kérdezte Madame Defarge megvető mosollyal. — Valami befolyásról beszél, nem? Valami befolyást emleget?

— Hogy az apámnak — Lucie gyorsan előrántotta a levelet kebléből és ijedt szeme a kérdezőre meredt, nem a levélre — nagy a befolyása.

— Majd kiszabadítja őt a befolyásával! — mondta Madame Defarge. — Hát tegye.

— Anya vagyok és feleség! — sirt fel Lucieből nagyon komolyan, — és így kérem, legyen hozzám irgalmas és ha olyan hatalma van, amellyel lesujthat, fordítsa azt el rólam — ne legyen ellene ártatlan férjemnek, hanem fordítsa azt a hatalmat az ő hasznára! Gondoljon rá, hogy ártatlan és segítsen rajta! Ó, asszony-testvérem, gondoljon rám! A feleségre, az anyára!

Madame Defarge olyan hidegen és nyugodtan nézte, mint mindig. Nézte, amint esdekel és akkor a „Bosszu“-hoz fordult:

— Tekintettel voltak azokra a feleségekre és azokra az anyákra, akiket azóta láttunk, hogy olyan kicsinyek voltunk, mint ez a gyermek? Mondd, azokra tekintettel voltak? Láttuk, hogy azoknak a férjeit és apáit hogyan vetették börtönre — ugye elégszer láttuk? Egész életünkben egyebet se láttunk, mint asszony-testvéreink szenvedéseit. Szenvédtek ők és szenvédtek a gyermekeik — szenvédtek éhséget, nyomort, szegénységet és betegséget — szenvédtek szomjúságot, elnyomatást, megalázást... mi?

— Egyebet se láttunk, — felelte a „Bosszu“.

— Elég soká türtük, — felelt Madame Defarge és újra Lucie-re pillantott. — Ítéld csak meg! Gondolja, hogy egyetlen anyának és egyetlen gyermeknek a bajával sokat törődünk most?

Ujra kötni kezdett és már ment is kifelé. A „Bosszu“ követte. Defarge volt az utolsó; ő csukta be az ajtót.

— Bátorság, kedves Lucie! — mondta Mr. Lorry és fel-emelte az asszonyt. — Bátorság, bátorság! Hiszen eddig minden rendben van — sokkal jobban áll a dolgunk mint ahogyan sok-sok szegény lélekkel történt eddig... Fel, vigasztalódjon... legyen hálás...

— Én nem vagyok hálátlan, ... én azt hiszem... nem... Ez a borzasztó asszony azonban mintha valami nagy fekete árnyékot hozott volna magával... mintha ráborította volna minden reményemre!

— Csöndesen, — felelt Mr. Lorry, — hogyan szólhat így a bátor kis szív? Árnyék! az ám! Árnyék az bizony, Lucie; nincs alakja, formája — nem valóság.

— De megfeküdte őt is az az árnyék, amelyik ennek a Defarge társaságnak a lényéből áradt. Titokban szörnyű aggodalommal töltötte el őt is mindez.

IV. FEJEZET.

Aki állja a vihart.

Manette doktor csak eltávozásának negyedik reggelén tért meg. Hogy e négy szörnyű nap alatt mi történt vele, azt Lucie nem tudta meg soha. Csak igen hosszú idő múlva, mikor már régen elhagyta Franciaországot — csak akkor tudta meg, hogy ezer és száz védtelen foglyot — mindkét nembeli és minden korbeli — foglyot gyilkolt halomra azon az éjszakán a nép vak dühe. Hogy négy napot és négy éjjelt változtatott szörnyű rémséggé e gaz horda és hogy körülötte a levegő vérpárás volt és haldoklók hörgésétől visszhangzott. Csak annyit tudott meg, hogy megtámadták a börtönöket. Hogy a politikai foglyok mind veszedelemben voltak. Hogy a tömeg egynehányat kihurcolt és megölt.

Mr. Lorrynak titoktartás terhe mellett mondotta el az orvos, hogy a tömeg szörnyű jelenetek közepette vitte őt el La Force-ba. Hogy a börtönben egy önmaga választotta törvényszéket talált. Egyenkint állították ez elé a törvényszék elé a foglyokat. Ez a törvényszék azonnali gyors ítéletet hozott, hogy a foglyokat vigyék és — mészárolják le. Vagy esetleg felszabadították és (igen kevés esetben) visszaküldték őket a zárkáikba. Ez elé a törvényszék elé vezette magát az orvos! És ott feltárta előttük, hogy tizennyolc évig volt a Bastille titkos és soha ki nem hallgatott foglya; soha bíró elé nem állított foglya! A törvényszékben ülő egyik tag felállott és igazolta őt. Ez a tag Defarge volt.

A törvényszék asztalán elfekvő iratok segélyével azt is igazolta, hogy veje itt van a La Force-beli foglyok között. Keményen kellett küzdenie a törvényszék tagjaival (akik közül néhányan ébren voltak és még többen aludtak, néhá-

nyan vértől voltak mocskosak, néhányan tiszták — sokan józanok, még többen részegek). Könyörögni kellett a veje életéért és szabadságáért. Az első üdvözlőalkalmak és éljenzések hatása alatt, mikor még mámoros volt a tömeg attól, hogy őt elhozhatta ide, sikerült is elérnie azt, hogy Darnay Károlyt ez elé a törvénytelen törvényszék elé állítsák és kitisztazzák a dolgát. Már-már azt hitte, hogy teljességgel elérte célját, mikor a javára billenő fogadtatás melege kicsit alábbhagyott. (Bár ezt az orvos nem értette). És a dolog következménye titkos tanácskozás lett. Az, aki ezen a törvényszéken elnökölt, közölte az orvossal, hogy a vejét itt kell tartani tuszul. És hogy az ő kedvéért jól bánnak vele és biztos lehet a céljában. És hogy erre, mintegy adott jelre, a foglyot azonnal újra visszazállították a börtön belsejébe. Az orvos akkor könyörgött; arra kérte a törvényszéket, hogy maradjon a veje mellett egy darabig, aki ugysem bűnös. A börtön falán kívül gyilkos üvöltések hangzottak be: és az orvosnak sikerült annyira meglágyítani a törvényszéket, hogy a veje mellett maradhatott mindaddig, amíg a közvetlen veszedelem el nem mult.

Nem fogja soha elmondani azt, amit ott látott... Kis szünetek; itt-ott ételmezt kaptak... néha alhattak. Nem tudta, mit csodáljon inkább, azt a vad örömet, amivel a kevésszámú felszabadított foglyot üdvözölték, vagy azt a vad dühöt, amivel az elitélteket felkoncolták... Volt egy olyan fogoly, — mondta az orvos — akit szabadlábrahelyeztek és mehetett is mindjárt ki, az utcára. Valamelyik megdühödött vad katona félreértette a dolgot és markolatig döfte beléje a lándzsáját. Kérték, hogy menjen oda és kösse be a sebet: ő az orvos ugyanazon a kapun jött ki s egy csomó olyan irgalmas samaritánus karjai között találta a sebesültet, akik az áldozataik testein ültek. Szertelenek és következetlenek voltak, mint ebben az egész szörnyű lidérces álomban. Segitettek az orvosnak és a súlyosan sebesültet hihetetlen gyengédséggel kezelték. Hordágyat készítettek neki és roppant óvatosan szállították el a színhelyről. Majd felragadták a fegyvereiket és újra a legszörnyűbb mézszárlásba kezdtek. Az orvos eltakarta a szemeit és ájulás fogta el.

Mr. Lorry hallgatta és a barátja arcát kémlelte. Manette doktor most hatvankétéves volt. Mr. Lorry úgy érezte, hogy ilyen szörnyű események után barátjában újra feléled az a régi veszedelem. De nem; ilyennek még sohasem látta az orvost. Ebben a jellegében még sohasem ismerte. Most először érezte meg, hogy a szenvedéseiből erő és hatalom fakadt. Először érezte, hogy szörnyű tűz pusztítása mellett csiholta a vasat, amellyel leánya férjének a börtönét megnyithatja. —

Lám, hiszen minden jóra fordult, barátom. Nem volt hiába az a tizennyolc esztendő; nem volt romlás, átok okozója... Szeretett gyermekem engem térített magamhoz; lám, most megjutalmazom és visszaadom neki azt, ami neki a legdrágább az életben... Esküszöm az égre, megteszem! Így beszélt Manette doktor. Mikor Jarvis Lorry látta ragyogó szemét és határozott vonásait, nyugalmát és önbizalmát, látta, mint tér magához az az ember, kinek az életét olybá vette, mint egyszer megállított óra működését, — látta, mint éled fel az alvó erély, hogy tettekre serkentse a gazdáját — akkor hinni kezdett ő is.

Nagyobb dolgokat is keresztül tudott volna vinni az orvos az erélynek és önbizalomnak azzal a lángjával, amely hevítette. Megtartotta a helyét, mint orvos, akinek a kötelessége, hogy segítsen emberi teremtményen — szegényen, gazdagon egyaránt. Hogy segítsen a szabad emberen és a foglyon... s olyan jól használta fel személyi befolyását, hogy nemsokára három börtönnek — köztük a La Force-nak — a felügyelő orvosa lett. Már megvigasztalhatta Luciet, hogy a férje nincs egyedüllétre kárhozthatva. Együtt van a többi foglyokkal. Az orvos minden héten látta a foglyot és vitte a kedves üzenetet Luciének, egyenesen tőle. Itt-ott levelet is küldetett a fiatalasszonynak a férjétől (bár sohasem sajátkezüleg) Luciének azonban nem szabadott írnia. Hiszen annyi vad összeesküvés volt a börtönben és szörnyen vigyáztak azokra a szökevényfoglyokra, akiknek a külfölddel összeköttetések lehettek.

Teli volt izgalommal az orvosnak ez az új élete; az igaz. De Mr. Lorry, aki működését élénk figyelemmel kísérte, látta, hogy öröme telik ez izgalomban, hogy büszke új hivatására. Nem volt semmi lealacsonyító ebben a büszkeségben; természetes volt és önmagából fakadt. Mr. Lorry mégis furcsának találta. Az orvos tudta, hogy bebörtönözéséről, szenvedéseiről eddig csak a leánya, meg a barátja tudott. És úgy tudta, hogy ez a tudat amazokból talán megvetést, gyöngeségének beismerését válthatta ki. Im ez most egyszerre mind megváltozott; és most benne látták Charles végleges megmentőjét, szabadítóját. Szinte mámorba ejtette a tudat, hogy im ő lett az erős, a vezető, a többiek lettek a gyengék, akik benne, az erősben, megbiznak. Már megváltozott a viszony közte és Lucie közt; most az ellenkezője állt fenn. Lucie hálával és a legőszintébb szeretettel fogadta a helyzetnek ezt a megváltozását. Hiszen az apja csak arra lehetett büszke, hogy szolgálatot tesz a leánynak, aki olyan sokat jelentett számára a multban! „Mégis furcsa, hogy mindezt így megéri az ember, — gondolta Mr. Lorry a maga egyéni módján, —

de hát jól van ez így és természetes. Hát csak ragadd magadhoz a kormányt, kedves barátom, és el ne engedd: úgy se lehet jobb kezekben“ gondolta.

Azonban, bár az orvos teljes erejével igyekezett azon, hogy Darnay Károlyt kiszabadítsa és bár minden lehető megtett az érdekében s bár azon fáradozott, hogy törvényszék elé állítsák — valahogy nem ment a dolog. A közügyek és azoknak az időknek a szelleme ebben az egy dologban valahogy mindig ellene fordult. Kezdetét vette az új éra: már törvényszék elé állították a királyt magát. Elitették és lefejezték — az Egyenlőség, Testvériség, Szabadság — vagy Halál! című köztársaság kikiáltotta saját magát életre-halálra az egész egyesült, felfegyverkezett világ ellen. Reggeltől-estig, éjjel és nappal fekete zászló lengett a Notre-Dame-ról, háromezrezer ember kelt fel a zsarnokok ellen; a föld minden zsarnoka ellen Franciaország minden vidékéről seregett az ember. Mintha sárkányfogakat hintettek volna el szerte a világban és mintha azok egyforma gyümölcsöket teremtettek volna hegyen-völgyön. Sziklán, sziken és sárban, északon, délen és nyugaton — erdőn, szőlőn, olajfa-ültetvényeken, messze gabonaföldeken, termékeny folyóparton, homokban és agyagban — mindenütt egyforma gyümölcs termett. Milyen egyéni akarat, vélemény szállhatott volna szembe ezzel a dicsőséges évvel? — a Szabadság országának első Évével? Mélyről, alantól jött az ábránd, az örület, a valóravált pokol — nem felülről hullott alá — úgy ám; az Ég ablakai szorosan zárva voltak, nem pedig tárva nyitva.

Nem volt szünet; nem volt irgalom. Nem volt béke, nem volt megszakitás: nem volt pihenés és nem mérték az időt. A napok és az éjjelek ugyanugy váltakoztak, mint más időkben — a napot a reggeltől kezdve számították — másféle időszámítást nem ismertek. Még az időszámítás is elveszett egy nemzet lázas örületében. Mint a lázas egyén, aki nem ismeri többé a mértéket, határt. A város természetellenes csöndjét megzavarva, a hóhér a király levágott fejét mutatja fel. És majdnem ugyanabban a pillanatban szép feleségének a fejét nyújtja fel e bitang. Szegény; nyolc keserves, bebörtönzött özvegyi hónap előzte meg a kivégzését. Szegény, ettől a nyomoruságos nyolc hónaptól őszült meg idő előtt szép feje.

Mégis: ha jól megértjük ennek a korszellemnek a lényét, az ellentmondások törvényét, akkor látjuk, hogy hosszúra nyúlt az az idő, amelyik olyan villámgyorsan viharzott el Franciaország fölött. A fővárosban forradalmi törvényszék uralkodott. Negyven-ötvenezer forradalmi bizottság kormányozta a vidéket. A törvény szólt minden ellen, ami gyanus volt. Senkinek sem volt biztos az élete; senki sem

hitt már abban, hogy bármi is biztos körülötte. Jó és ártatlan emberek fölé helyezték a gonoszokat és bűnösöket. Tömve voltak a börtönök olyan emberekkel, akik nem követtek el semmit és akiket nem hallgatott ki senki. Így állandósult a rend és ez lett a dolgok természetes folyása. Alig telt bele pár hét, minden új rendelet olybá tűnt, mintha már évek óta használatban volna. És mindenekfölött, a sok új rendelet és még valami olyan ismerőssé és természetessé vált, mintha már akkor is létezett volna, mikor a világ még csak ködalakban róttá pályáját a csillagok között. Ez a valami az az élesszáju nőszemély volt: La Guillotine.

Róla szólt minden népszerű tréfa. Fejfájások ellen ő volt a legjobb orvosság. Az egyetlen szer, amelyik megakadályozta a haj korai őszülését. Rendkívül jó hatással volt az arcbőrre; ő volt a Nemzeti Borotva, amelyik igen pontosan borotvált. Aki a Guillotinet megcsókolta és keresztülpislogott kis ablakán: beletüsszentett a kosárba. Ő volt az emberi nem újjáteremtője. Tultett magán a szent keresztben. Apró modelleket készítettek róla és ezeket a hölgyek a keblükön viselték. A kereszt eltűnt onnan; meghajoltak előtte és tisztelték ott is, ahol a keresztet megtagadták.

Annyi fejet nyisszentett már le, hogy a talaj körülötte állandóan mélyvörös maradt. Sokszor darabokra szedték, mint valami ördögfióka játékszerét és aztán újra összeállították, ha az alkalomnak szüksége volt rá. Elhallgattatta a tulhangosakat, elnémította a hatalmast és kiküszöbölte a szépet, a jót. Huszonkét jóbarát: magas állású urak, köztisztviselők: ugyanannyi másodperc alatt tűnt el a fejük, ahányan voltak. Az ótestamentombeli erős ember maga jött el a főhóhéhoz: csakhogy az úgy fel volt fegyverkezve, hogy erősebb, csakhogy vaksibb lett nála. Isten templomának magának a szentélyéből szedte áldozatait a hóhér.

Mind e rémségek közt és minden kíséző jelenségek közt tiszta fejjel és egyenesen járt az orvos. Hitt az erejében; óvatosan igyekezett a célját elérni. Nem kételkedett benne, hogy meg fogja menteni Lucie férjét. De elsuhant mellette amaz idők árja — erősen, mindent megragadóan s olyan vad volt a kor, hogy Charles már akkor egy esztendő és három hónap óta volt a börtönben, mikor az orvos még mindig erős volt és még mindig bizott. Annyira gonosszá, sőt szórakozottá vált a forradalom ez év december havában, hogy a déli folyók megdagadtak és kivetették azok testeit, akiket éjjelente fojtottak hullámaikba. A börtönök lakóit csapattestekbe felállítva lötték le a déli, télies nap alatt. Az orvos mégis tiszta fejjel járkált eme borzalmak közepette. Senkit azokban az időkben nálánál jobban Párisban nem ismertek.

V. FEJEZET.

A favágó.

Egy év, három hónap. És ezen idő alatt Lucie egy perc se volt biztos abban, hogy ebben az órában, vagy az elkövetkezőben nem választja-e el a guillotine a férje fejét a testétől? A rosszul vezetett utcákon mindennap végiggördültek a talyigák; mind teli elítéltekkel. Szép leányok, gyönyörű asszonyok: barnák, feketék, szőkék és őszek, ifjak, érett férfiak és öregemberek. Előkelők és paraszti származásuak. Csupa vörösbor a guillotine alá. Naponkint tömegestül hozták ki őket a másvilágra sötét cellák mélyéből, szörnyű börtönökből. Ugy vitték le a guillotinehoz, nyilvánosan, utcákon át valamennyit, hogy annak szörnyű szomjuságát oltsák. Szabadság, Testvériség, Egyenlőség — vagy Halál — és valamennyi közt ennek az utolsónak az osztogatása a legkönynyebb — ó, Guillotine!

Ha a hirtelen rászakadt bajok tömege s az idők kerekének gyors és szörnyű forgása az orvos leányát abba a semmittevő lemondásba és fásultságba döntötte volna, amelybe majdnem valamennyi ilyen sorsu nő esett, nem lett volna csodálatos. De attól az órától kezdve, hogy Lucie friss, ifju kebléhez szoritotta azt a bánatban megöszült fejet Saint Antoine kerület nyomoruságos padlásszobájában, mindig bátor volt és mindig tudta, hogy mi a kötelessége. És a leg-hűebb akkor volt a kötelességeihez, mikor elérkezett a megpróbáltatások ideje. Mint a hű, nyugodt és jó természetű emberek általában.

Mihelyt uj otthonukban berendezkedtek és az apja komolyan hozzálátott hivatásának teljesítéséhez, olyan pontosan és szépen osztotta be kis háztartását, mintha férje is

otthon lett volna. Mindennek meg volt a maga helye és a maga ideje. Tanította a kis Luciet; olyan rendszeresen, mintha valamennyien együtt lennének angol otthonukban. Tiszta hittel és szívvvel csalta magát, hogy nemsokára ugyis együtt lesznek megint — és minden pillanatban készen várta a férjét. Elkészítette a székét, a könyveit megvásárolta. És minden este imádkozott a leányával egy bizonyos fogoly lelki-üdvéért, kik a tömlöcöket megtöltötték és akikre a halál vetette árnyékát. Ezek voltak szomorodott szívének vigasza, öröme.

Lucie nem nagyon változott külsőleg. Egyszerű, sötét ruhákat hordott. Majdnem gyászruhákat. Még a gyermekét is sötét színekben járatta. És olyan csinosan, kedvesen festett, mint boldogabb idők virágosabb öltönyeiben. Csak rózsás színét vesztette el és a homlokán az az elmélyülő vonás vált élesebbé és majdnem állandóvá. Másképp csinos és bájos volt. Néha, esténként, ha az apját megcsókolta, ki-ki tört belőle az egész napon át visszafojtott fájdalom. És akkor elmondta az apjának, hogy most már újra ő minden remény-sége, támassza az Ég alatt. És az apja felelete mindig határozott volt: „Nem történhetik vele semmi anélkül, hogy ne tudnék róla. Tudom, hogy meg fogom őt menteni, Lucie.“

Még nem régen folytatták ezt a megváltozott életet, mikor valamelyik este az apja hazatértekor kijelentette:

— Kedvesem, van a börtönnek egy felső ablaka, amelyiken Charles körülbelül délután három óra tájban kitekinthet. Ha odaállhat, — biz ez sok ceremóniával és bizonytalansággal jár — akkor — ő úgy véli — megláthat téged az utcán, ha egy bizonyos helyre állasz, amit én megjelölhetek neked. De te, gyermekem, nem fogod őt láthatni — ha pedig tehetnéd, neki nem szolgálna javára, ha jelt adnál neki.

— Ó, mutasd meg a helyet, apám! Mindennap elmegyek oda!

És attól kezdve minden időben ott várt a fiatalasszony két teljes óra losszat naponként. Mihelyt kettőt ütött az óra, ő már ott volt. Négy órakor lemondóan fordult visszafelé. Ha az idő nem volt nedves, vagy egyébként kedvező volt, akkor vele ment a gyermek is. Máskor egyedül ment el — de soha, egyetlen napot el nem mulasztott volna.

Sötét, piszkos sarka volt ez a hely egy tekergős kis utcának. Egy favágó, fűrészével, nem messze onnan ütötte fel a sátorfáját. Ez volt az egyetlen emberi hajlék a közelben. Körül csupa üres tűzfal. Mikor az asszony harmadik nap jelent meg ezen a helyen, a favágó észrevette.

— Adjon Isten, polgárnő.

— Adjon Isten, polgár.

Rendeletileg volt már előírva ez az uj köszöntési mód. Előbb csak önkényesen, szabad akaratból használták és csak a leglelkesebb hazafiak. Most már törvényerőre emelkedett és rákényszerítették mindenkire.

— No; itt sétál újra, polgárnő?

— Amint látja, polgár!

Alacsony emberke volt a favágó, élénk, délies mozdulatai voltak. (Valamikor utkaparó volt.) Feltekintett a börtönre. Az ujjával rá is mutatott. A tiz ujját az arca elé tette, ezzel mutatta a vasrácsokat. És mulatságosan kacagott, úgy nézett keresztül az ujjain.

— No, nem az én dolgom, — mondta. És tovább fűrészelte a fát.

Másnap már várta. Meg is szólította, mihelyt megjelent.

— Ni csak, lám. Már újra itt van, polgárnő?

— Már újra itt vagyok, polgár.

— Ó; lám csak! Gyerek is van! Ez, ugye, az anyja, nem igaz, kis polgártársnő?

— Mondjam, hogy igen, anyám? — kérdezte a kis Lucie és az anyjához huzódott.

— Mondjad, drágám.

— Igen, az anyám, polgár.

— Lám csak! No, nem az én dolgom. Emitt az én dolgom. Nézzék a fűrészetet! Ugy hívom: a kis Guillotinom! La, la, la, la! Gyün mán le a feje!

A hasáb kiesett a fűrész alól. Odavágta a kosárba, a többiekhez.

— Én úgy hívom magamat: a Tüzelőfa Sámson a guillotine-jával. La li la; la la li la. Lám csak! Gyün mán *ennek* is a feje! Ni; ez most a gyermek. Csiki-csuki, csiki-csukk! Lám, *ennek* is mán legyűtt a feje. Hi. Az egész család!

Lucie összerezsent, mikor a favágó két uj fahasábot vetett a kosárba. Mig a favágó dolgozott, ugysem lehetett ott állni anélkül, hogy ne szóljanak. Másképp nem tarthatja a helyét. Hogy megtartsa a barátságát, most már Lucie szólította meg őt előbb. Sokszor borraivalót is adott neki, amit ő készséggel fogadott el.

Kíváncsi természetű fickó volt. Lucie sokszor, mikor a pillantása a tetőn járt, teljesen megfélemedezett róla. A szívét, a szemét a férjéhez emelte fel. És ilyenkor, ha visszapillantott, látta, mint tartja szemmel a favágó. A térde a padkán; a fűrész a levegőben. — No, nem az én dolgom! — szokta volt mondani ilyenkor és újra nekilátott a munkájának.

Akármilyen volt az idő, lett légyen téli hó, jég, fagy,

vagy a tavasz keserű, hideg szele, ős esője — majd újra hó, fagy és tél, Lucie két órát töltött el naponkint ezen a helyen. És minden nap, amikor távozott, megcsókolta a börtön falát. A férje látta (ezt megmondta neki az apja) egyszer, kétszer minden hat-hét kijövelele közül. Sokszor kétszer-háromszor is egymásután; máskor elmúlt egy hét, sőt két hét is és nem látta. Elég, hogy láthatta, ha kedvező volt az alkalom. És ezért a lehetőségért szívesen várt Lucie hétszer egy héten.

Eljött a december és ilyen foglalatossága közt találta. Közben az apja ott járt minden borzalmak közt, tiszta fejfel és szilárd akarattal. Valamelyik délután (kicsit esett a hó) megérkezett a rendes sarkocskára. Valami vad ünnepélyt ültek éppen azon a napon. Mikor eljött hazulról, látta, hogy a házak kis lándzsákkal vannak diszitve. A kis lándzsákra apró vörös sipkák voltak tűzve. És háromszinü szalagok függtek mindenfelé. És mindenütt a felírás (háromszinü felírás volt divatban): Egy és Oszthatatlan a Köztársaság. Szabadság —Egyenlőség — Testvériség — vagy Halál!

A favágó nyomoruságos boltja olyan kicsiny volt, hogy nem sok hely maradt a feldisítésére. Valaki mégis feldisítette a házát: különösen a HALÁL-t igen nagy betűkkel írta ki. Az ő házáról is dárda és vörössipka fityegett alá, mint minden jó polgár házáról. A fűrészt az egyik ablakba rakta ki és felírással látta el, így: „Az én kis szent Guillotine-om.“ Azt a nagy, élesszáju nőszemélyt akkoriban már szerte mindenütt dicsőítették. A boltja zárva volt a favágónak és ő nem volt odahaza. Lucie ennek megörült, mert így nyugodtan és csendben szemlélődhetett.

De ugy látszik, nem volt messze. Lucie nemsokára halotta, amint hangos, kiáltozó csoport közeledik. Félelemmel töltötte el a dolog. Pillanattal később kisebb embercsoport jött át a börtön falánál, és Lucie itt meglátta a favágót, kéz-kézben a „Bosszu“-val. Nem lehetek többen, mint ötszázan, de ugy táncoltak, mint ötezer megkerült démon. Zene nem volt; ők maguk énekeltek a démoni tánchoz. A népszerű forradalmi dalt énekeltek, és mintha a fogukat csikorgatták volna a dalhoz. Férfiak, nők együtt táncoltak; nők is táncoltak nőkkel, férfiak a férfiakkal. Ahogy a véletlen összehozta őket. Eleinte egyebet se lehetett látni, mint egy csomó viharzó vörös sapkát és csomó szines pamutrongyot egymásba gabalyodva. Nemsokára teljesen megtöltötték a helyet és már Lucie körül táncoltak. Akkor egy kísérteties, hosszú, magas, örült alak emelkedett ki a csoport közepéből. Hol előrejöttek, hol visszafelé hömpölyögtek, egymás kezét fogták, egymás fejét szoritották: egymásbagabalyodtak és páronként kiváltak, örülten, vadul, úgyhogy sokan közülök kidőltek és hanyatt, szerteszt feküd-

tek a kövön. A többiek tovább, mind előre, mind vadabban és mindig gyorsabban. Majd megszakadt a kör és akkor kis sorokba csoportosultak: ketten, négyen fogóztak össze. Majd valamennyien egyszerre megálltak. Ujra kezdtek; újra megragadták, szaggatták, tépték egymást, majd megfordultak és ellenkező irányba folytatták. Aztán hirtelen újra megálltak. Szünet következett és akkor felálltak az utca egész hosszában, a fejüket lehajtották és a karjukat felemelték magasra: fülsiketítő kiáltással szétrebbentek. Nincs az a harci zaj, tülekedés, csata, amelyik hozzá fogható lett volna. Az egész kifejezetten valaminek az utánczata volt. Valaminek, ami valamikor szép, nemes sport, — talán szép, nemes tánc volt, — most ártatlan szépségét ördögi mezbe öltöztették. Egészséges, szép időöltés, — amiből vértforraló örület lett. Érzéket vadító, szívet bolondító. Ami báj volt benne, az még csak csunyábbá tette; azt mutatták, hogy ami a természettől jó és szép, minő aljassá változtatható. Az idők kikökönt kereké: a szüzi kebel, mikor ilyen táncban lihegett, a félig gyermekfej, ilyen ütemre tekergett, az apró lábacska vért és piszkot tapodott.

Ez a „Carmagnole“ volt. Nemsokára elviharzott előtte az egész és Lucie ott maradt, megzavarodva és megrémülve, a magányos utcasarkon, a favágó házikója előtt. Hullt a finomszemű hó; bársonyos volt és puha. Olyan volt, mint mindig, ártatlan és fehér.

— Ó, atyám! — Mikor Lucie felvetette a szemeit, az orvost látta mag. előtt. A kezét levette a szeméről, amivel az arcát eltakarta. — Ó, micsoda csuf, kegyetlen látvány!

— Tudom, tudom, kedvesem. Láttam már elégszer. No ne félj. Nem bánt téged ezek közül egy sem.

— Nem magam miatt félek, apám! De ha a férjemre gondolok, és arra, hogy minő irgalommal viseltethetnek iránta *ilyenek* . . .

— Nem engedjük őt. Nem bizzuk őt az ő irgalmukra. Majd meglásd. Épp most hagytam el őt; felkuszott az ablakra, hogy lásson téged. Azért is jöttem ide. Most nem lát senki. Dobj csókot feléje; oda, a legmagasabb tető alá!

— Igen, igen, apám! A lelkemet küldöm feléje!

— Ugy-e, nem látod őt, szegény kicsikém?

— Nem, apám! — és Lucie sirva hintett csókot a férje felé.

Lépéseket hallottak a hóban. Madame Defarge jött vissza.

— Isten hozta, polgárnő, — mondta neki az orvos.

— Fogadj Isten, polgár, — így az asszony, elmenőben. Többet nem mondott. Eltűnt Madame Defarge a fehér utcán, mint az árnyék.

— Add ide a karodat, gyermekem. Jer; menjünk innen. Mutass vidám arcot és tégy úgy, mintha örvendenél. Az ő kedvéért... Jól van, jól csináltad. Nem hiába tetted. — Már elhagyták az utcasarkot. — Charles-t holnap reggelre hallgatják ki.

— Holnap reggel

— Nem veszíthetünk időt. Én elkészültem és várom az elkövetkezendőket. De mégis, még néhány tennivaló van. Csak a legutolsó percben lesz szükség rá . . . ha már csakugyan a törvényszék előtt áll. Ő még nem kapott értesítést, de én már tudom, hogy holnapra van kitűzve ügyében a tárgyalás. A Conciergerie-be viszik. Engem már értesítettek. Ugy-e, nem félsz?

Lucie alig tudott felelni:

— Bizom benned.

— Bizzál bennem minden fentartás nélkül. Szenvedésed befejezése felé közeledik, kincsem. Néhány óra múlva ő újra a tied lesz. Minden oldalról biztosítva van . . . Lorryhoz kell mennem.

Elhallgatott. Nehéz kerekek gördülése hangzott fel mögöttük. Mindketten jól tudták, hogy ez mit jelent. Egy. Kettő. Három. Ezek a szörnyű talyigák szörnyűbb terhükkel; előre, a fehér hóban.

— Lorryhoz kell mennem, — mondta az orvos és elfordította Luciet.

A derék öregur még mindig ott volt szolgálati helyén; azóta sem hagyta el. Szükség volt rá és a könyveire. Elkobzott vagyonok, birtokok és kincsek, amelyeket már nemzeti vagyonnak tekintettek, nála fellelhetők voltak. Megmentett mindent a tulajdonosoknak, amit menthetett. Tellsonék nem bizhatták volna alkalmasabb emberre az értékeiket és a békéjüket.

Vörös és sárga volt az égboltozat. A Szajján köd emelkedett. Sötétedett. Már majdnem egészen sötét volt, mikor megérkeztek a bankba. Monseigneur pompás palotája a pusztulás és elhagyatottság szomorú képét mutatta. Az udvar csupa piszok, por és hamu. De azért felírás diszeleg rajta: „Nemzeti Vagyon“, „Egy és Elválaszthatatlan a Köztársaság“, „Egyenlőség, Testvériség, Szabadság — vagy Halál“.

Ki lehet ez az idegen Mr. Lorry szobájában? Lovaglóköpenye egy szék karjára vetve hanyagul. És nem szabad őt látni senkinek. Ki az, akitől Mr. Lorry épp most jött ki, csupa tűz és csupa izgalom? Ki ez a mostérkezett? Kitől siet úgy ide, hogy kedvencét a karjai közé zárhassa? Ki az, akinek megismétli Lucie remegő szavait? Ki az, akihez szól, ott, a másik szobában, ahonnan az imént jött ki? „A Conciergerie-be vitték és holnap hallgatják ki.“

VI. FEJEZET.

Győzelem.

Öt tagból állott a rettegett törvényszék. Ez képviselte a közvádat: esküdtszéknek hívták és minden áldott nap széket ült. Minden este megjelentek a kiadmányai és azt minden börtönőrnek kötelessége volt elolvasni. A börtönőrök már elmésen így szólították a foglyaikat: „Hé, hallod! Gyere ki; itt az Estilap. Idehallgass!”

„Evrémonde Charles — más néven Darnay!”

Igy kezdődött az aznap este La Force-ba szállított Estilap.

Mikor nevet említettek, akkor annak a névnek a tulajdonosa félreállott a csoportból. Azokhoz lépett, akik már ott álltak, a fatális megemlékezés sulya alatt görnyedve. Evrémonde Charles, más néven Darnay, már igen jól ismerte ezt a szokást. Sokszáz embert látott, akiket így elszólítottak mellőle.

A dagadtarcu börtönőr szemüveget viselt, azzal böngészte a kiadmányt. Végignézett a foglyokon, hogy meggyőződjék, hogy az, akit szólított, csakugyan elfoglalta-e a helyét. Végigolvasta a listát és minden név után hasonló szünetet tartott. Huszonhárom nevet olvasott fel, de csak huszan jelentkeztek. Az egyik fogoly tudniillik közben meghalt a börtönében és teljesen megfeledkeztek róla. Kettőt pedig már régebben a guillotine alá hajszoltak és ezekről is megfeledkeztek. A kiadmányt abban a gerendázott helyiségben olvasták, amelybe Darnay ideérkezésének első estéjén lépett és ahol olyan nagyszámu és előkelő társaságot talált. Azoknak valamennyie elpusztult már a mézszárlások alatt. Minden egyes emberi teremtmény, akihez csak köze volt azóta, hogy e börtönbe lépett, meghalt, elvérzett a nyaktiló alatt.

Meleg, barátságos bucsuzószavakat suttogtak. Hamar tullestek a bucsuzkodáson. Hiszen ez mindennapi esemény volt itt; és ma különben is a börtön kis ünnepélyt készült ülni, hangversennyel egybekötve. A foglyok a rácson keresztül hullatták könnyeiket. Azonban husz cellával kevesebbnek volt lakója. Sietni kellett, nemsokára zártak. És akkor kieresztik majd a hatalmas vérebecket, akik örködtek a börtön éjjeli csendje felett. A foglyok nem voltak érzéketlenek, tompák: őket is megülte azoknak az időknek borzalmas szele. Megrészegedtek az általános részegség közepette és ezekből kerültek ki azok, akik olyan hallatlan bátorságot tanusítottak a guillotine alatt. Már dicsőség volt alatta elvérezni; valósággal ragadóssá vált, ráfeküdt ez a dicsőségszomj a közre. Ha pestis járja az országot, lehetnek köztünk, akiket titokban vonz, ingerel a nyavalya — valahogy hajlamos lesz az ember, hogy benne haljon meg. Valamennyiünknek csodás dolgok vannak elrejtve a keblében és csak a körülmények hiányzanak azok felrázásához.

A Conciérgerie-hez rövid volt az ut. Azok az éjjelek a vérpárás falak közt hidegek és hosszúak. Rákövetkező nap tizenöt embert hallgattak ki, mielőtt Darnay Károlyra került volna a sor.

— Evrémonde Charles, vagyis Darnay, — hangzott fel végre.

Tollas kalapban ültek törvényt e bírák. De másutt mindenütt a durva vörös sipkát és a háromszinű kokárdát hordták. Darnay végignézett az esküdtszéken és a zajos hallgatóságon. Talán azt gondolta, hogy megfordult a dolgok természetes rendje és hogy a husz tisztességes embert gazemberek és csürhe veszik elő. Ez a csürhe pedig egy város lakosságának legaljasabb, legkegyetlenebb és leghaszontalanabb csürhéje volt. Pedig minden nagyvárosban elég szép számban található az aljas, a kegyetlen és a gonosz elem. Itt ezek voltak a vezető szellemek; hangosan csacsogtak; hangosan adtak kifejezést tetszésüknek vagy nemtetszésüknek. A hallgatóság fogadásokat kötött az ítéletekre és arcátlanul kacagott mellé. A férfiak különféleképp voltak felfegyverkezve. A nők késeket és pisztolyokat hordtak. Voltak köztük, akik ettek, ittak, lakmároztak, olyikuk kötött. Ez utóbbiak között volt egy, akinek jókora kötését a karja alá kellett vennie. Ott ült egészen elől egy ember mellett, akit Darnay sohse látott addig, míg nem érkezett Franciaország határára. Most emlékezett rá, ez Defarge volt. Darnay észrevette, hogy az asszony egyszer-kétszer a férje fülébe suttog; és úgy gondolta, hogy valószínűleg a felesége. A legfeltűnőbb az volt ezen a páron, hogy bár egészen közel voltak hozzája, sohse

néztek rá. Mintha gonosz makacssággal vártak volna valamire. Csakis az esküdtszéket tartották szemmel, nem pillantottak máshová. A tanács tagjai között ült Manette doktor is, egyszerű, tiszta öltözékében. A fogoly annyit látott csak, hogy az orvos és Mr. Lorry voltak az egyedüliek, akik itt polgári, rendes öltözkéjükben jelentek meg és nem viselték a Carmagnole cifra rongyait.

A közmagánvád azzal vádolja Evrémonde Charles-t, másképp Darnay-t, hogy szökevény arisztokrata, akinek élete főlöszleges a Köztársaság szempontjából és ez az élet kiküszöbölendő annak a rendeletnek alapján, mely szerint minden szökevény súlyos halállal büntetendő. Az nem jelentett semmit, hogy a rendelet azután kelt, hogy ő Franciaország földjére lépett. Most itt van és a rendelet érvényben áll: Franciaországban fogták el és itt követelik a fejét.

— Le a fejével! — dörgött a hallgatóság. — A Köztársaság ellensége!

Az elnök megrázta a csengettyűjét; csendet parancsolt. Megkérdezte a foglyot, hogy igaz-e, hogy sok évet töltött Angliában.

Kétségkívül igaz.

Akkor hát ugyebár szökevény? Mi lehet akkor más?

Nem szökevény, reméli, hogy nem az, a törvény betűje és szelleme szerint.

Miért nem az? Az elnök tudni szeretné.

Azért nem az, mert önakaratából és jószántából lemondott egy címről és rangról, amelyet utált. Otthagytá a méltóságot, amely nem kellett neki. Elhagyta a hazáját; nem úgy hagyta el, ahogyan azok a szökevények, akik felett ez a törvényszék ítélkezni szokott. Azért hagyta el, hogy a saját keze munkájából éljen meg Angliában és nem akart a tulsufolt Franciaország népének a munkájából élni.

Mivel tudja ezt bizonyítani?

Két tanuja van: Theophile Gabelle és Alexandre Manette.

De ugye megnősült Angliában? figyelmeztette az elnök.

Az igaz, de nem angol nőt vett el.

Francia polgárnőt?

Ugy van. Születésénél fogva franciát.

Hogy hívják? Milyen a családneve?

Manette Lucie, Manette doktor leánya. Annak a derék orvosnak, aki itt ül.

Ennek a feleletnek nagyon jó hatása volt a hallgatóságra. A jólismert, derék öreg orvost dicsőítő szavak repkedtek a levegőben. A tömeg hangulata olyan szeszélyes volt, hogy sok-sok megkeményedett arcon bőven hullottak le a

könnyek. Olyan szemekből, amelyek még egy perccel előbb türelmetlenül pillantottak a fogolyra; amelyek már látták őt végig az utcán, a guillotine alatt.

Ezen a veszedelmes uton Darnay úgy lépkedett, ahogyan Manette doktor tanította ki. Ez az óvatos tanácsadó oktatta őt mindenre. Az készítette elő minden lépését erre a nehéz utra.

Az elnök azt kérdezte, hogy miért tért vissza Franciaországba olyan későn? Miért nem már előbb?

Darnay azt felelte, hogy azért nem tért vissza már előbb, mert nem volt semmije, amiből Franciaországban megélhetett volna. Hiszen lemondott a javairól. Angliában megélhetett abból, hogy a francia nyelvet és a francia irodalmat tanította. Azért tért vissza, mert egy francia polgár könyörgött neki. Azért jött vissza, hogy megmentse annak a polgárnak az életét. Hogy bármely veszedelem árán is, tanuvallo mást tehessen mellette és megmenthesse. A Köztársaság ezt bűnnek tudná be?

Lelkesen ordított a hallgatóság: „Nem!” és az elnök újra megrázta a csendettyűjét, hogy ezt a hallgatóságot lecsillapítsa. De nem igen csillapultak le; folytatták a kiáltozást. „Nem! Nem!” míg csak a saját akaratukból nem hagyták abba.

Az elnök tudni akarta annak a polgárnak a nevét. A vádlott megmagyarázta, hogy ez a polgár az elsőnek megnevezett tanu. Nagy bizalommal utalt annak a polgárnak a levelére, amit elvettek tőle a határon. Reméli azonban, hogy az a levél ott van az elnök előtt fekvő iratok közt.

Az orvos már jóelőre gondoskodott arról, hogy csakugyan ott legyen az a levél; előre biztosította Charles-t, hogy ott is lesz. És mikor ennyire jutottak el a tárgyalás folyamán, akkor elővették és elolvasták a levelet. Gabelle polgárt elővezették, hogy igazolja, hogy ő írta. Ezt meg is tette. Hallatlan udvarias gyöngédséggel arra is célzott Gabelle polgár, hogy a Köztársaságnak annyi baja, dolga és veszedelme volt nevezett Köztársaság ellenségeivel, hogy órála bizony megfeledkezett ott az Abbaye-börtönben. A törvényszék hazafias emlékezetéből, úgy látszik, törölték, úgy körülbeül három nap előttig. Amikor elővették és szabadlábra helyezték, az esküdtszék kijelentette, hogy az ellene felhozott vádak alaptalanok és hogy ezt, ime, igazolja Evrémont polgártárs, vagyis más néven Darnay Károly.

Most Manette doktorra került a sor. Hallatlan népszerűsége és feleleteinek korrektsége kitűnő hatással voltak a hallgatóságra. Úgyesen folytatta. Kimutatta, hogy vádlott

szörnyű és iszonyatos hosszú fogsága után a legelső igaz barátja volt. Hogy vádlott vele maradt Angliában, hogy mindig igaz volt hozzá és hű, igaz volt a leányához. Hogy megosztotta vele száműzetését; hogy nemcsak hogy nem volt hű az arisztokrata uralomhoz, hanem ellenkezőleg, az életét kockáztatta a szabadság eszméjéért. Angol tusz volt és hive az Amerikai Egyesült Államoknak. Az orvos mindezeket a ténybeli igazság és komolyság meggyőző erejével adta elő és akkor az esküdtszék és a hallgatóság egyéolvadt. Végezetül Manette doktor Mr. Lorryra hivatkozott. Egy angol gentleman, aki e pillanatban is itt van jelen. Ő is tanu volt egy bizonyos angol tárgyalás alkalmával, amely Darnay felmentésével végződött. Az esküdtszék kijelentette, hogy eleget hallott. A szavazatok megvannak és az elnök előveheti őket.

Minden egyes szavazatnál — az esküdtek hangosan és teljesen egyénileg szavaztak — hangos rivalgással adott elégedettségének kifejezést a hallgatóság. Minden egyes szavazat a fogoly érdekében szólt. Az elnök szabadnak nyilvánította.

Kezdetét vette azoknak a különös jeleneteknek egyike, amelyben a nép kifejezést ad befolyásolható izlésének. Mikor a tömeg lelkét az irgalom, a bőkezű jóság vágya szállja meg. Vagy talán nagyon is megszaporodott bűneik listáját akarják megkönnyíteni; megalégték már a vad kegyetlenséget. Nem tudja senkisé megmagyarázni, hogy minek a rovására voltak irhatók akkor az ilyen jelenetek. Talán valamennyi ok együttesen játszott közre. Mihelyt kiejtették a szájukon az ítéletet: hogy a vádlott szabad, máris oly mértékben patakzott a könny, aminő mértékben máskor vér patakzott. Mindkét nembeli hallgatóság baráti ölelésre tárta karjait a fogoly felé. Hosszu és egészségtelen fogságbeli szenvedései után, most majdnem eszméletét veszette a kimerüléstől. Talán azért, mert nagyon jól tudta, hogy ugyanezek az emberek — ha más jelszó ragadja el őket — ugyanilyen erővel törtek volna rá; ugyanilyen erővel szaggatták volna darabokra és dobálták volna el testrészeit az utcán.

Más foglyok is következtek soron. Ez volt a szerencséje, mert így legalább egy időre szabadulhatott a népszerűsége súlyos következményeitől. Utána egyszerre öt embert hallgattak ki, mint a Köztársaság ellenségeit. Tudnillik nem voltak nevezett Köztársaság szolgálatára sem szóval, sem tettel. A törvényszék hamarosan kárpótolta magát az elhullajtott könnyekért és hamarosan kárpótolta a nemzetet egy kiszalasztott esélyért. Az öt fogoly még az utcán találkozott Darnayval, mind az öten huszonnégy órán belül való halálra voltak ítélve. Az öt egyike adta ezt tudtára — a „Halál“

jelét mutatta, amint azt a börtönben megszokták. És a többieknek azt kellett rá mondani, hogy „Éljen a Köztársaság!”.

Ennek az öt embernek nem akadt kísérete. Mert mikor Manette doktor Darnayval kiért a kapun, ott szorongott már az egész hallgatóság — mindama arcok, amelyeket a teremben feltűnni láttak. Kivéve két arc: ezeket hiába kereste Darnay Károly. Mikor kilépett, a tömeg újra üdvívalgással fogadta. Sirtak, átölelték, ordítottak és újra kezdték. Mig végre maga a folyó — melynek partján mindez történt — a példát követvén, maga is megőrülni látszott, akárcsak a partjain a nép.

Darnayt egy hatalmas székre ültették. Vagy magából a törvényszék épületéből lopták, vagy valahonnan a közelből. Vörös zászlót teritettek erre a székre, a támlájára hatalmas vörös lándzsa került, a tetejében vörös sipka diszelgett. Maga Manette doktor sem tudta megakadályozni, hogy ezen a diadalmas széken vigyék haza a legerősebb férfiak; magasan vállra emelve! Körülötte vörös sipkák zavaros tengere. A viharos hullámokból olyan arcok meredtek fel rá, hogy a szegény szabadonbocsátott sokszor azt gondolta, hogy elvesztette az értelmét és hogy a guillotine-hez vezető talyigák egyikén cipelik.

Vad, álomszerű processzió. Akit csak előtaláltak megölelték, megcsókolták, úgy vitték előre. A havas utcákat vörösre festette a sok köztársasági vörös szín: ezek az utcák máskor mélyebb vörössel voltak áztatva. Így vitték annak a háznak az udvarára, ahol lakott. Lucie apja előrement, hogy a leányát előkészítse. Mikor pedig a férje végre ott állt előtte a saját lábán, Lucie ájultan omlott a karjaiba.

Darnay a szívére szoritotta és szép arcát a saját arca és a tömeg közé emelte, hogy könnyeik egybefolyjanak és ajkaik láttatlanul találkozzanak. A tömegből sokan táncolni kezdtek erre a látványra. Rögtön utána táncra perdültek valamennyien és most már az egész tömeg a carmagnole-t ropta lenn az udvaron. Majd a megürült székbe egy fiatal nőt emeltek, a csoport egyik tagját és kinevezték őt a „Szabadság Istennőjének”. Kiözönlöttek a környező utcákra, ki a folyópartra, át a hidra. Valamennyin erőt vett a carmagnole örülete és mint a szélvihar kerekedtek tova.

Az orvos diadalmasan és büszkén állott a kezét szorongató Darnay előtt. Majd Mr. Lorry-ra került a sor, aki lélekszakadva rontott be hozzájuk, mert őt is bele akarták vinni a carmagnole örületébe. Megcsókolta a kis Lucie-t, aki a karjait a nyaka köré fonta. Még az örökké örökdő és szorgalmas Miss Pross-t is megölelte, úgy vitte fel végre feleségét Darnay Károly a saját szobájukba.

— Lucie! Drágám! Szabad vagyok.

— Ó, Charles... hadd köszönjem meg térdenállva Istennek... akihez imádkoztam.

Mind meghajtották a fejüket, a szívüket. Ujra a karjai közt a feleségével, Darnay megcsókolta:

— Köszönd az apádnak is, szívem... Nincs ember Franciaországban, aki ezt meg tudta volna cselekedni, csak ő.

Lucie az apja keblére hajtotta a fejét. Mint akkor, mikor annak szegény fejét a saját keblére vonta. Olyan régen volt! Az apa boldog volt, hogy visszaadhatta a kölcsönt. Már kárpótlást kapott a szenvedéseiért. Most büszke lehetett az erejére.

— Ne légy gyöngé, drágám! — mondta — ne remegj! Hiszen én megmentettem őt.

OSZAK

VII. FEJEZET.

Kopognak.

„Hiszen én megmentettem őt.“ Ez nem volt a folytonosan visszatérő álmom, amelyikben megjelent: Darnay most igazán itt volt. Mégis remegett a felesége és mégis bizonytalan félelem töltötte be egész valóját.

A levegő olyan vastag és sötét körülöttük. A nép olyan szörnyen bosszuszomjas és szeszélyes. Az ártatlant bizonytalan gyanuok alapján olyan gyakran hurcolták vérpadra. Orgiákat ült az emberi gonoszság. Lehetetlen volt feledni, hogy sokan — olyan ártatlanok, mint a férje és olyan drágák egy-egy szívnek — elpusztulnak. Minden nap hozták a friss híreket azokról, akiket megragadtak és vérpadra hurcoltak. Lucie szive nem volt olyan könnyű, mint amilyennek — érezte — lennie kellett volna. Téli délután árnyéka kezdte megfeküdni a lakást. És felhallatszott azoknak a szörnyű taligáknak a koppanása lenn az utcán. Lucie lelkével követte őket és a férjét ott látta az elitéltek között. És akkor még közelebb bujt hozzá és még jobban remegett.

Az apja vigasztalta, igyekezett felderíteni. Asszonyi gyöngeségnek minősítette a félelmét és csodálkozott rajta. Hol volt már a padlásszoba, hol az öreg cipész munkája! Hol a Százötös az Északi Toronyból! Az orvos elvégezte a feladatát, amit kitűzött maga elé. Megtartotta, amit ígért. Megmentette Charles-t. Most már valamennyien órá támaszkodhatnak.

A háztartásuk nagyon egyszerű volt. Nemcsak azért, mert ez volt a legbiztosabb Párisban és mert így nem sértették senki szemét vagy izlését. De azért is, mert nem voltak gazdagok. Charles-nek egész idő alatt, míg börtönben volt, méregdrágán kellett megfizetnie rossz élelmét. És az

órét is. És segíteni kellett a szegényebb börtönlakókon is. Részben ezért és részben azért is, hogy esetleg kémet ne fogadjanak a házba, nem tartottak cselédet. Azok a polgárok és polgárnők, akik ebben a házban a kapus tisztét látták el, itt-ott szolgálatukra voltak. Jerry, akit Mr. Lorry most már majdnem teljességgel atengedett nekik, elvégezte a napali munkát és éjjel ott is aludt a család mellett.

Az Egyenlőség, Testvériség, Szabadság — Vagy Halál Egy és Oszthatatlan Köztársaságának legújabb rendelete az volt, hogy az, aki a házban lakik, készíttessen jókora betűkkel táblát és azon pontosan tüntesse fel a nevét. Ezt a táblácskát pedig ki kell szögezni minden ház kapuján. Nem szabad nagyon magasra tűzni, úgy, hogy mindenki elolvashassa. Mr. Cruncher Jerry neve eképen szintén a lakók nevei között szerepelt és a kaput diszitette. Mikor a délután árnyai elmélyültek, megjelent ennek a névnek a tulajdonosa. Egy cimfestőt tartott eadig szemmel, akit Manette doktor bizott meg azzal, hogy a neveiket odalenn kiserkessze, vagyis Évrémonde Károly, Darnay nevét hozzápingálja a többihez.

Abban az általános félelemben és bizalmatlanságban, amely még jobban elsötétítette ama idöket, az életnek minden ártatlan, kellemes vonatkozása megváltozott. Az orvos kis háztartása részére csakugy, mint a többi háztartások részére is, az apróbb szükségleti tárgyakat és az élelmet rendszeren az előtte való estén szerzték be. Kis mennyiségeket vettek különböző kis boltokban. Nem akartak feltűnést keltetni és az irigységnek, pletykának a lehető legcsekélyebb tápot sem akarták adni. Ez volt vásárlásaikban a vezető irányelv.

Már néhány hónapja Miss Pross és Mr. Cruncher látták el a bevásárlók szerepét. Miss Pross vitte a pénzt, a másik a kosarat. Ezt megtették minden délután körülbelül akkor, mikor az utcán a lámpákat kezdték gyujtogatni. Ilyenkor csendesen elindultak és hazahozták mindazt, amire a kis háztartásnak szüksége volt. Miss Pross olyan régóta volt már e francia család mellett, hogy csakugyan úgy kellett volna birnia a nyelvet, mintha a saját nyelve volna. De ha másban ügyes és megbizható volt: ebben az egyetlen dologban nem tudott alkalmazkodni. Bizony nem tudott ő abból a „bolond“ nyelvből semmit; Mr. Cruncher előtt állandóan hangoztatta, hogy nem „értelmes“ nyelv ez. Legalább is nem tudott belöle többet megtanulni, mint maga Mr. Cruncher. Az volt a szokásuk, hogy az illető boltocskában nyakonragadtak valamit, amire szükségük volt, anélkül, hogy sokat érdeklödtek volna a neve iránt. Ha pedig mégis kiejtették valaminek a nevét és mást adtak nekik ahelyett, amit kíván-

tak, akkor addig nézelődtek, amig megtalálták azt a valamit és ujjal mutattak rá. Vagy megragadták és addig fogták, amig üzlet lett a dologból. Miss Pross úgy szokott alku-dozni, hogy mindig egy ujjal kevesebbet tartott ég felé, mint a kereskedő, mikor valaminek az árát megkérdezte tőle.

— No, Mr. Cruncher, — Miss Pross-nak az örömtől ki voltak vörösödve a szemei — ha maga is úgy akarja, mehe-tünk.

Jerry rekedten jelentette ki, hogy rendelkezésére áll Miss Pross-nak. Már nem voltak az ujjai rozsdásak; régen leszopta róluk a rozsdát. De sörtés fejét semmi fésű sem fésülte simára.

— Sok mindenféle van szükség — mondta Miss Pross — és jó lesz, ha mentől előbb hozzálátunk. Többek közt bort is kell vásárolnunk. Akárhol is vesszük, áldomást fognak inni rá ezek a Vörössipkák.

— Hallja, nem mindegy az magának, Miss Pross, ha a maga egészségére isznak, vagy máséra? — felelt Jerry. — Például egy rozsdás gépére.

— Micsoda? — kérdezte Miss Pross.

Mr. Cruncher könnyed káromkodásfélét hallatott ékes angolsággal. Valakit vagy valamit emlegetett, akinek az egészségére mostanság isznak.

— Hm; — felelt Miss Pross — igaz is. Az ember ugyis megérti őket, ha nem is szólnak, hogy kinek az egészségére isznak! Majdnem mindig annak a valaminek az egészségére isznak! Éjjéli Gyilkosnak vagy minek keresztelték...

— Cst! Kérlek, vigyázzatok! — kérlelte őket Lucie. — Legyetek óvatosak!

— Persze, persze. Óvatosak leszünk, — felelt Miss Pross. — Bár, négy szem közt szólva, nekem igen kedves lenne, ha abbahagynák a fokhagyma- meg dohányszagu utcai ölelke-zéseiket. No, Cserebogár! Nehogy megmozduljon onnan a tűz elől, amig visszajövünk! Vigyázzon a férjcskéjére, akit viszszakapott. Ne vegye le a fejcskéjét a válláról; hagyja úgy, mint most van rajta. Mig csak újra meg nem lát! Manette doktor, kérdezhettek valamit, mielőtt elmegyek?

— Kérdezhet, ha akar, — felelt mosolyogva az orvos.

— Ugye, megígéri nekem, hogy nem fognak Szabadság-ról beszélni? Éppen elégünk van belőle.

— Csitt, kedvesem! Már újra! — aggodalmaskodott Lucie.

— Drágám, — Miss Pross nyomatékosan rázta a fejét — úgy áll ám a bál, hogy én tulajdonképen Őfelsége Harma-dik György angol királynak volnék az alattvalója, vagy mi.

— Miss Pross meghajtotta magát, mikor e nevet kimondta.
— És mint ilyen, bizony nekem az az elvem: „Trónod nem fegyvered... áll az, mint szirt... Mely érted sikra száll... Ó... jó király...

Mr. Cruncher megismételte az angol himnusznek az ellenségek elpusztítására vonatkozó részét, mintha templomban lettek volna.

— Örülök, hogy ilyen szépen megmaradt angol alattvalónak, bár jobb szeretném, ha nem hült volna meg és nem volna olyan rekedt, — állapította meg Miss Pross, Cruncher felé fordulva. — Hja; kérni akartam valamit, ugye, Manette doktor? — A jó teremtés megszokta, hogy könnyedén, affektált hangon beszélt mindama dolgokról, amelyek nagyon is a szivükön feküdtek, vagy rettegéssel töltötték el a családot. — Manette doktor... van-e remény arra, hogy eme áldott helyecskét, a földnek eme szép pontját, rövidesen itt hagyjuk?

— Félek, hogy még nem érkezett el ennek az ideje. Ez Charles-re nézve még veszedelmes volna.

— Hejjej. — Miss Pross úgy tett, mint aki vigan nyom el egy sóhajást. Kedvencének aranyfürtjeire nézett, amelyeken keresztülcsillogott a tűz fénye. — Ugy látszik, türelmesnek kell lennünk és várnunk egy keveset. Annyi baj legyen. Fel a fejjel; ahogy Salamon bátyám szokta mondani. No, gyerünk, Mr. Cruncher. Nehogy megmozduljon, Cserebogár!

Távoztak és egyedül hagyták Luciet, a férjét és apját. Ott ültek a pattogó tűz előtt; előttük a gyermek. Mr. Lorry megígérte, hogy nemsokára visszatér a bankból. Miss Pross, mielőtt elment, meggyújtotta a lámpát, azonban félreállította egy sarokba, hogy szabadon élvezhessék a tűz szerteáradó fényét. A kis Lucie a nagyapja térdeit fogta. Az orvos halkan mesélt a gyermeknek egy pompás, hatalmas tündérről. Aki megnyitotta a börtön falát és kiengedte a foglyot, aki valamikor nagy szolgálatot tett a tündérnek. Minden csendes és nyugodt volt és Lucie szive lassan felmelegedett.

— Mi az?! — sikoltott fel egyszerre.

— Drágám! — az apja abbahagyta a tündérmesét és a kezét a leánya karjára tette — szedd össze magad. Micsoda szörnyü ideges állapotban vagy! A legcsekélyebb dologra is összerezensz! Ó! te, az apád leánya!

— Apám, — Lucie hangja bocsánatkérő volt, de az arca sápadt és a hangja remegett — mintha idegen lépéseket hallottam volna a lépcsőházban.

— Drágaságom, olyan csendes a lépcsőház, mint a halál. Alig mondta ki, alulról erős kopogás hallatszott fel.

— Ó, atyám, atyám! Mi lehet ez?! Rejtsd el Károlyt! Mentsd meg!

— Gyerme kem! — az orvos felkelt és kezét Lucie vállára tette — hiszen máris megmentettem. Micsoda gyöngeség, drágám! Majd én lemegyek a kapuhoz.

Kezébe vette a lámpát. Átment a közbeeső két szobán és kinyitotta az ajtót. Goromba lábdobogás ott kinn. Négy durva, vörössipkás férfi, pisztolyokkal és kardokkal felfegyverkezve, rohant be a szobába.

— Evrémonde polgárt, másnéven Darnay-t keressük! — kiáltott az egyik.

— Ki keresi? — kérdezte Darnay.

— Én keresem. Mi keressük. Én ismerlek, Evrémonde. Láttalak ma a törvényszék előtt. Most már újra a Köztársaság foglya vagy!

És a négy ember körülvette, a felesége és a gyermeke karjai közt.

— Miért, miképen lettem újra fogoly?

— Elég, hogy egyenesen visszaviszünk a Conciergerie-be. Majd megtudod. Holnap kihallgatnak.

Doktor Manette-t ez a látogatás sóbálvánnyá változtatta. Ugy állt ott, kezében a lámpával, mintha szoborrá változott volna. Mikor a szavakat kimondották, végre megmozdult. Letette a lámpát, a beszélő elé lépett. Megragadta elől, a melén a vörös inget. A szava nem volt kemény.

— Azt mondod, hogy ismered őt. Ismersz engem is?

— Téged is ismerlek, orvos polgártárs.

— Mindnyájan ismerünk, orvos polgártárs, — mondták a többiek.

Az orvos szórakozottan pillantott egyikről a másikra. Kis szünet után még halkabban megkérdezte:

— Feleltek a kérdésemre? Hogy történhetett ez?

— Orvos polgártárs, — felelt az első kicsit szégyenlősen — valaki beárulta őt Saint Antoine körzetben. Ez a polgártárs itt — és az ujjával rámutatott egyikükre — Saint Antoine-ból való.

A szóban levő polgártárs bólintott. És hozzátette:

— Valaki beárulta Saint Antoine-nak.

— Mivel vádolják?

— Orvos polgártárs, — mondta az első még mindig valamelyest szégyenlősen — ne kérdezz többet. Ha áldozatokat kíván tőled a Köztársaság, hát vagy te olyan jó polgár, hogy meghozod ezeket az áldozatokat. A Köztársaság mindenkifölött. Éljen a hatalmas Nép. Evrémonde, sietnünk kell.

— Még egy szót, — mondta az orvos. — Azt csak megmondhatod, hogy ki jelentette fel?

— Bár szabályellenes, — felelt a kérdezett, — de megkérdezheted ezt itt. Ez onnan való.

Az orvos ehhez fordult. Ez az ember kelletlenül csoszogott jobbra-balra. A szakállát ráncigálta; végre kijelentette:

— Hja. Bizony, ez igazán szabályellenes! De hát feljelentették... súlyos eset! Maga Defarge polgártárs és Defarge polgártársnő jelentették fel. És más is feljelentést tett.

— Kicsoda?

— Te kérded, orvos polgártárs?

— Én, én!

— Jó; — felelt a Saint Antoine-beli — és furcsán nézett az orvosra. — Majd megtudod holnap. Most már néma vagyok.

OSZK

VIII. FEJEZET.

Kézben a kártya.

Boldog tudatlanságban afelől, ami odahaza történt, Miss Pross bátran indult neki a szűk utcák sorának és áthaladt a Pont Neuf-hidon. Elméjében forgatta azon legszükségesebb dolgok sorozatát, amelyet be kell szereznie. Mr. Cruncher a kosárral mellette haladt. Mindketten jobbra-balra belenézettek a boltocskákba. Kelletlen szemmel nézgették az alkalmi csoportulásokat. Ha tulságosan izgatott emberek haladtak el előttük, kitértek az utból. Kellemetlen, hideg volt az este; a folyó ködös és gyengén pislákoltt benne a parti lámpák fénye. Gépek zaja hallott a part mentén; itt, a nagy műhelyekben, készültek a Köztársaság fegyverei. Itt látták el a Köztársaság hadseregét. Jaj annak, aki ujjat huzott ezzel a hadsereggel! Jobb lett volna, ha sohasem nőtt volna szakálla, mert a Nemzeti Borotva ugyan hamar lebe-retválta volna fejestül együtt.

Miután fűszereseknél beszerezte a legszükségesebbeket és olajat vásárolt a lámpák részére, Miss Pross arra gondolt, hogy a szükségelt bort valahol megvásárolja. Jó egynéhány üzletbe betekintett, végre a „Jó Köztársasági Brutus“ kocsmá előtt állt meg. Nem volt ez a bolt messzi a Nemzeti Palotától, a Tuileriáktól (vagyis attól, ami egykor a Tuileriák volt és újra azzá lett). A kirakatba helyezett dolgok igen csábítóak voltak. Valahogy nyugodtabban festett, mint azok a boltok, amelyek előtt eddig haladtak el. Bár vörössipkák itt is szerteszéjjel lógtak, valahogy kevésbé volt vörös, mint a többi. Megkérdezte Mr. Crunchert, akinek ugyanez volt a véleménye. Miss Pross elhatározta, hogy belülről is megnézi a „Jó Köztársasági Brutus“-t. Belépett a gavallérjával együtt.

Bent füst fogadta és egy csomó ember, a szájukban pipával. Piszkos kártyákkal és megsárgult dominókkal játszottak. Egy fedetlenmellű, fedetlenkaru és piszkos munkásember hangosan olvasott egy ujságot. A többiek hallgatták. A fegyvereiket lerakták maguk körül. Egy-két vendég arccal előrebukva aludt az asztalok mellett. A népszerű, szélesvállu fekete spencerben úgy festettek most, mint alvó kutyák vagy medvék. A két külföldi öltözetű vendég a fizetőállványhoz közeledett és megmutatták, hogy mit akarnak.

Mialatt a bort kimérték részükre, egy ember ellépett egy sarokban a társától és távozni készült. Távoztában szembekeverült Miss Pross-sal. Alig haladt el mellette, Miss Pross felsikoltott és összecsapta a kezzeit.

Pillanat alatt talpon volt az egész társaság. Azt hitték, hogy valaki hirtelenében agyonszurt valakit némi véleményeltérésből kifolyólag. Valamennyien várták, hogy valaki el fog esni, de csak annyit láttak, hogy egy nő és egy férfi meredten nézi egymást. A férfi úgy festett, mint francia és mint hithű republikánus, a nő szemelláthatólag angol nő.

Hogy a kavarodásban mit mondtak egymásnak a „Jó Köztársasági Brutus“ vendégei, — hogy hangosan mondták, azt mindenki hallotta — Miss Pross és a kísérelője előtt lehetett héber vagy kaldeai nyelven mondva, mert ugysem értette egyikük se. De hisz ugyse volt füle egyiknek se a másik számára és a többiek számára, annyira igénybevette őket a nagy csodálkozás. Mert nemcsak Miss Pross vesztette el önuralmát e találkozás izgalmai alatt, de Mr. Cruncher is — teljesen s a saját, egyéni módján — kőszoborrá dermedt a csodálkozástól.

— Mi az, no? — kérdezte az a férfi, akinek láttára Miss Pross annyira megijedt. Kelletlen, gyors és szaggatott volt a beszéde (bár igen halk) és tiszta angolsággal szólt.

— Ó, Salamon! ó, kedves Salamon! — zokogott Miss Pross és a kezét tördelte. — Hiszen olyan igen régóta nem láttalak és nem beszélhettem veled... most itt talállok!

— Ne nevezz Salamonnak. A halálom okozója akarsz lenni? — kérdezte nyugtalanul, ijedten körütekintve a férfi.

— Ó, bátyám! Miss Pross könnyekben tört ki. — Hát olyan rossz voltam én hozzád, hogy ezt a kegyetlen kérdést veted fel nekem?

— Hát akkor tartsd, kérlek, jól a nyelved, — mondta Salamon — és gyere ki, ha beszélni valód van velem. Fizess a borodér', aztán gyere. Ki ez, aki veled van?

Miss Pross a fejét rázta, mikor ilyen hangon hallotta

beszélni szeretet és minden érzés hijján szükölködő bátyját. Könnyei között vallotta be: „Ez Mr. Cruncher“.

— Hát hadd jöjjön ő is ki, — mondta Salamon. — Minek néz engem, valami kísértetnek néz engem?

Úgy látszik, annak nézte, ha a pillantásának hinni lehet. Azonban szólni nem szólt egy szót sem. Miss Pross, miután tarsolyának tartalmát össze-visszahányta, kifizette a bort. Minekutána ezt megcselekedte, Salamon a „Jó Köztársasági Brutus“ vendégeihez fordult és magyarázatul néhány francia szót váltott az emberekkel. Erre valamennyien visszatértek a helyeikre és az előbbi foglalatosságukhoz.

— No hát, — kérdezte Salamon és megállott a sötét utcasarkon — mit akarsz?

— Milyen kiméletlen, szeretetlen szó olyan testvér részéről, akihez mindig jó voltam! — sirt Miss Pross. — Még hogy így fogadja az embert és semmi örömet se mutat a látásán!

— No, — mondta Salamon és a száját odatartotta a Miss Pross-éhez. — A fene egye meg. Hát most már meg vagy elégedve?

Miss Pross a fejét rázta és némán zokogott.

— Ha azt hiszed, hogy valami nagyon csodálkozom a dolgon, hát tudd meg, hogy nem csodálkozom. — Így a bátya. — Tudtam, hogy itt vagy. Majdnem mindenkit ismerek onnan tulról, akik itt vannak. Ha igazán nincs szándékodban, hogy az itteni életemet tönkretedd, — pedig majdnem azt hiszem, ez a szándékod, akkor csak eredj tüstént a saját utadra és hagyj énnekem békét. Nekem sok a dolgom. Ide köt a hivatalom.

— Salamon... angol testvérem! — Miss Pross felvetette könnyes szemét. — Hiszen te egyike lehattél volna otthon a legjobb és legtiszteltebb embereknek! Még hogy hivatalos állást viselsz idegenben, ilyen emberek közt! Szivesebben láttam volna kedves szeretett bátyámat a...

— Hát nem megmondtam! — szakította félbe a bátyja. — Tudtam! A halálomat akarod! „Gyanus“-sá válok majd a saját testvérem miatt! Most, mikor legjobb uton vagyok és szépen haladok előre!

— A szentséges egek óvjanak meg attól! — sirt fel Miss Pross. — Inkább sohse lássalak többet, kedves Salamon. Bár én mindig igazán szerettelek és mindig szeretni foglak. Mondj legalább egy barátságos szót és jelentsd ki, hogy nem haragszunk egymásra, — aztán nem tartlak fel tovább.

Szegény, jó Miss Pross! Mintha az elidegenedés, a harag az ő lelkéből, az ő részéről kelt volna! Mintha Mr. Lorry nem

tudta volna már évekkel ezelőtt a Soho-beli csendes otthonból, hogy ez a bátya elherdálta a huga pénzét és aztán ott hagyta támasz nélkül, egyedül, kiteszítva a világba!

Mondott hát a kedvéért egy-két barátságos szót, de olyan leereszkedően és olyan fitogtató jóakarattal, mintha kölcsönös viszonyuk megfordítottja felelne meg a valóságnak. (Az egész világon rendesen így viselkednek és így állnak szemben egymással az emberek.) Mr. Cruncher azonban e pillanatban váratlanul és szinte durván a következő furcsa kérdést intézte hozzá:

— Halló csak. Megengedi? Nem hijják magát John Salamonnak vagy Salamon Johnnak?

A hivatalos személy hirtelen gyanakvással fordult Cruncher felé. Egy szót se szólt.

— Hallja, maga! No mondja már! — sürgette Cruncher. — John Salamon vagy Salamon John? Ő Salamonnak szólítja. Pedig ő csak tudja, hiszen a nőtestvére. Én meg arról tudok, hogy maga a John. Hát most melyik a keresztnév, oszt melyik a családi név? És aztán hol marad a kettő mögött a Pross, he? Magának is más neve vót ott a vizen tul, hallja?

— Mit ért ez alatt?

— Nem igen tudom, hogy mit értek alatta, mert én bizony nem emlékszem, hogy a vizen tul hogy hívták magát.

— Nem tudja, — vigyorgott Salamon.

— Nem emlékszem. De arra megesküszöm, hogy két szótagból volt a neve.

— Ugy?

— Kettőből. Mer' a másike egyből volt. Én ismerem magát. Maga a Baileyben volt. Kém volt. Tanuskodott és kém volt. A Hazugságok Apjának — vagyis a maga apjának — a nevében, mit keresett maga ott akkor? Hogy is hívták akkor?

— Barsadnak hívták akkor! — hangzott fel mögöttük hirtelen.

— Száz fontot adok érte, hogy így hitták! — kiáltott vigan Jerry.

Az, aki közbeszólt, Sydney Carton volt. A lovaglóköpenye alatt, a hátán volt a két keze összetéve. Olyan közönyösen állt Cruncher mögött, mintha az Old Baileyben volnának.

— Ne ijedjen meg, kedves Miss Pross. Lorry barátunk legnagyobb meglepetésére tegnap este érkeztem meg hozzá. Megegyeztünk abban, hogy nem megyek sehová addig, amíg a dolgok mind szépen rendbe nem jönnek. És majd csak akkor, ha szükség lesz rám. Lám, most itt vagyok. Kis beszédem

lesz majd a bátyjával. Szeretném, ha a bátyja más tisztséget viselne, mint éppen azt, amit e pillanatban elfoglal, úgy ám, Mr. Barsad. Bizony, a maga érdekében szeretném, ha Mr. Barsad nem a „börtönök báránykája“ lenne.

A „börtönök bárányká“-jának a börtönök kémjeit hívták akkortájt. A börtönőröket szolgálták ezek. A kém, aki amugyis sápadt volt, egy árnyalattal halaványabbá változott. Carton felé fordult és megkérdezte, hogyan merészel...

— Mindjárt megmondom, hogyan, — felelte Sydney. — Ott láttam magát, Mr. Barsad, mikor egy órával ezelőtt a Conciergerie-ből jöttem ki, ahol is a falakat szemlélgettem. Tudja, a maga arcára lehet emlékezni, én pedig nem felejttem el az arcokat. Kíváncsivá lettem, hogy mit keres maga abban a környezetben. Meg volt rá az okom; hiszen emlékszik, ön szoros összeköttetésben állott egy közös barátunkra emelt vád alkalmával, ezzel a barátunkkal, aki most igen szerencsétlen. Kicsit utánajöttem. Ide jöttem be az ivóba; mindjárt leültem maga mögött. Kicsit hallgattam a szabad társalgási modorát, tudja. Hallgattam, hogyan vélekednek magáról a barátai és hogy milyen a hire. És amint így őgyelegtem, egy tervet főztem ki magamban.

— Micsoda tervet? — kérdezte a kém.

— Nem volna alkalmas, sőt veszélyes volna, ha itt a nyílt utcán adnám elő. Megengedi, hogy néhány percre igénybevegyem a társaságát? Például Tellson bankjának helyiségeiben?

— Fenyegető formában?

Dehogya is. Mondtam én ilyesmit?

— Hát akkor minek menjek oda?

--- Hm, Mr. Barsad, én nem tudnám megmondani, ha csak maga nem...

— Ön nem mondja meg, sir? — kérdezte bizonytalanul a kém.

— Milyen hamar megért ön engem, Mr. Barsad. Én csakugyan nem mondom meg.

Carton hanyag modora pompásan összeillett ügyességével és cselekedeteinek gyorsaságával. Hozzáillett a tervhez, amit magában kifőzött és illett e modor ahhoz az emberhez, akivel itt dolga volt. Gyakorlott szeme rögtön észrevette a hatást. Ki is használta:

— Hát nem megmondtam, — fordult szemrehányó pillantással a kém a nővére felé. — Ha ebből valami baj származik, akkor azt újra csak neked köszönhetem.

— Ugyan, ugyan! — mondta Mr. Carton. — Ne legyen már olyan hálátlan! Ha nem tisztelném annyira a nővérét,

akkor kevésbé udvariasan tettem volna meg ajánlatomat. Amire mindkettőnk szempontjából mulhatatlanul szükség van. Jön velem a bankba?

— Kíváncsi vagyok rá, hogy mit akar mondani. Elmegyek.

— Azt ajánlom, hogy előbb vezessük a nővérét annak az utcának a sarkára, ahol lakik. Engedje, hogy a karját a karomba fűzzem, Miss Pross. Nem valami alkalmas ma ez a város az ilyen hosszabb sétákra... nőknek... A kísézője, úgy látszik, ismeri Mr. Barsadot. Van szerencsém őt is meghívni Mr. Lorryhoz. Készen vagyunk. No gyerünk.

Miss Pross sokáig emlékezett még azután, — emlékezett rá életfogytig, — hogy mikor elfogadta Carton karját és könnyögően nézett fel rá, hogy ne bántsa a bátyját, akkor valami kedves fény lobbant fel Carton szemében; reményteljes ígéret. Nemcsak ellentétben volt ez a férfi hanyag modorával, de egész lényét tökéletesen megváltoztatta, átformázta. Miss Pross azonban e pillanatban sokkal inkább el volt foglalva a maga bajaival és sokkal inkább aggódott érdemetlen bátyja miatt, semhogy tisztába jöhessen azzal, mit is jelent Sydney Carton barátságos kézszerítése.

Otthagyták az utca sarkán, ahol az orvos lakása volt. Carton Mr. Lorry lakása felé tartott, amely alig pár percre volt innen. John Barsad-Pross Salamon ott lépkedett mellette.

Mr. Lorry éppen akkor fejezte be az estebédjét és pompás kis tűz elé telepedett. Talán arra a fiatalos külsejű idősebb urra gondolt, aki jó egynéhány évvel ezelőtt a Royal George szállóban Doverben a tűz előtt üldögélt. Mikor a három ember belépett, megfordította a fejét. Nem csodálkozott; nem ijedt meg az idegenek láttán.

— Ez Miss Pross fivére, sir, — mutatta be Mr. Carton. — Mr. Barsad.

— Barsad, — ismételte az öreg gentleman. — Barsad. Emlékszem a névre; valahogy az arcra is emlékszem. Ugy van.

— Nem megmondtam, hogy az ember nem igen felejt el a maga arcát, Mr. Barsad? — vetette oda könnyedén Sydney Carton. — No, üljön le.

Ahogy ő maga is leült, eszébe juttatta Mr. Lorrynak, hogy „honnan ismeri ezt az arcot”. Összeráncolta a homlokát. „Tanu volt egy tárgyalás alkalmával”. Mr. Lorry-nak rögtön eszébe jutott a dolog és a látogatóját ettől kezdve megteelő undorral kezelte.

— Mr. Barsadot Miss Pross ismerte fel... Ő az a szcre-

tett bátya, akiről annyit hallottunk... — kezdte Sydney. — Beismerte, hogy a bátyja. Menjünk tovább. Rosszabb híreink is vannak. Darnayt újra börtönbe cipelték.

Most már az öreg gentleman borzadva ugrott fel.

— Micsoda! Hiszen alig két órával ezelőtt szabadon láttam, boldogan, a családjá körében! Éppen hozzájuk indultam.

— Biz azt újra elfogták. Mikor is történt, Mr. Barsad?

— Ha egyáltalán elfogták, akkor e percben foghatták el.

— Mr. Barsad tud a világon a legjobban róla, sir, — vélte Sydney. — Én Mr. Barsad egy barátjától tudtam meg, tudja, olyan báránkakolléga. Egy pohár bor mellett elbeszélgettek, tudja. Most fogták el nemrégiben. Ő otthagya a hirhozókat a kapunál. Ez kétségtelen. Ujra lefogták.

Mr. Lorry üzletemberszeme rögtön leolvasta a beszélő arcáról, hogy nincs idő vesztegetni. Nem is érdemes a tárgyról tovább beszélni. Egészen meg volt zavarodva, de azt érezte, hogy igen sok függ a lélekjelenlététől. Nyugalmat parancsolt magára és csöndben figyelt tovább.

— Abban bizok, — mondotta Sydney, — hogy Manette doktor ügyessége és befolyása nagyban elősegítik majd a holnapi tárgyalás szerencsés kimenetelét... Ugy-e, holnap újból kihallgatják, nem azt mondta, Barsad?

— Igen. Ugy hiszem.

— No igen; hogy éppugy segítségére lesz, mint ma volt. De az ellenkezője is megtörténhetik. Bevallom, Mr. Lorry, egészen meg vagyok lepve a dolgoknak ilyen fordulatától. Azon csodálkozom, hogy Manette doktornak nem volt elég hatalma ahhoz, hogy megakadályozza ezt az újbóli elfogatást.

— Valószínűleg nem tudott róla előre, — mondta Mr. Lorry.

— De feltűnő az egész dolog, ha az ember elgondolja, hogy mennyire azonosította magát a vejével.

— Az igaz, — felelt Mr. Lorry és aggódó keze a bajuszán babrált. Aggódó szeme Carton-on csüggött.

— Röviden, — mondta Carton — kétségbeesett időket élünk. Kétségbeesett dolgokat visznek véghez szörnyű célokért. Hadd kísérelje meg a doktor még egyszer, hogy megnyerje az ügyet. Én inkább arra gondolok, hogy ezt a játékot el is lehet veszíteni. Nincs itt olyan ember, akinek érdemes lenne megvásárolni az életét. Akárki is legyen: ma diadalmenethen viszi haza a nép, holnap pedig ugyanazt halálra ítéli. Hát én úgy vélem eljátszani ezt a kis játékot, hogy egy barátomra gondolok. A Conciergerie-hez tartozik. Meg sze-

Kölcsönösen felismerik egymást.

retném nyerni magamnak azt a barátot. Mr. Barsad-nak hívják...

— Akkor jó kártyákkal kell játszania, uram... tiszta munka.

— Majd átnézem a kártyáimat. Megnézem, mi is van a kezemben tulajdonképen. — Mr. Lorry, ugy-e maga tudja, miféle állat vagyok én. Adhatna egy kis brandyt.

Eléje tették és Carton felhajtott egy pohárával. Még egy pohárával és aztán gondolkodva lökte el maga elől a palackot.

— Mr. Barsad, — mondta olyan ember hangján, aki csakugyan a kezében levő kártyákat szemléli — börtönök báránykája és a köztársasági tanácsok megbizottja. Hol börtönőr, hol fogoly: mindig kém és mindig titkos besugó. Itt nagy értéke van annak, hogy angol, mert az angolra nem gyanakodnak annyira ebben a szerepében, mint a franciára... Munkaadóinak hamis név alatt mutatkozik be... Lám; ez az egy egész jó kártya. Mr. Barsad... lám csak, most a köztársasági francia kormány szolgálatában áll. Előzőleg az angol arisztokrácia uralmát szolgálta... Franciaország és a szabadság ellenségét szolgálta. Lám; ez is kitűnő kártya. Olyan tiszta, mint a napvilág és olyan világos is... Hiszen itt mindenki igen hamar gyanus. Mr. Barsadot az angol arisztokrácia még mindig fizeti... Pitt-féle kém a Köztársaság árulója, melynek emlőjét szopja... azontul angol áruló és ügynök, akiről annak idején olyan sokat beszéltek és olyan nehéz volt őt előkeríteni. No, ezt a kártyát nem lehet ütni. Követte a színeimet, Mr. Barsad?

— Nem nagyon értem az egész játékot, — mondta kicsit kelletlenül a kém.

— Nézze, éppen az ászomat játszottam ki. Mondjuk, hogy valaki feladja Mr. Barsadot a legközelebbi bizottságnál. Nézzen a saját kezébe, Mr. Barsad és mondja meg, milyen színei vannak. Nem sürgős.

Közelebb huzta a palackot; újra huzott belőle. Láta, hogy a kém attól fél, hogy annyira leissza magát, hogy elfeledkezik magáról és őt ott helyben rögtön feladja a legközelebbi bizottságnak. Mikor Carton látta a félelmet, újra töltött egy pohárral. Azt is kiitta.

— Vigyázzon, óvatosan kezelje a kártyáit, Mr. Barsad. Mondom, nem sürgős.

Biz nem volt abban a kézben semmi. Mr. Barsad annyira elveszettnek látta a játékot, hogy Sydney Carton ezt el sem képzelhette. Hiszen így kiturják pompás angol állásából... holott annyit esküdözött ott össze-vissza. Gondolta a kém.

Nem mintha nem kellene ott is; az angol szivesen fitogtatja fensőbbiségét azzal, hogy jól megfizet a titkokért és kémekben náluk sohasem volt hiány. De a kém tudta, hogy átjött a csatornán és Franciaországban is szolgálatba lépett. Először a saját honfitársain próbálta ki az alkalomcsináló és felbujtó szerepét. Majd a bennszülöttek között keresett anyagot arra, hogy ne hiába fizessék a kémkedéséért járó összegeket. Tudta, hogy a dolgok felbomlott rendjében ő Saint Antoine és Defarge bormérésének hivatalos kémje volt. A rendőrséget ő értesítette arról, hogy Manette doktor ott volt beszállásolva. Felajánlotta, hogy bizalmas viszonyba keveredik a Defarge nemzetséggel és annak bizalmasaival. Meg is kísérelte a dolgot és elkezdte Madame Defarge-on; de ott minden tudománya csütörtököt mondott.

Ez ember még ma is rettegéssel és félelemmel emlékezett vissza arra, hogy az a szörnyű asszonyszemély kötött, míg beszélt hozzá, folyton kötött. És olyan vészjóslóan nézett rá, ahogy az ujjai mozogtak. Elégszer látta azóta Saint Antoine kerületben. Látta, mint veszi elő mind újra, meg újra a kötött listáját. Mint adta fel azokat, akikre később holtbizonyossággal csapott le a guillotine. Tudta, mint ahogy mindannyian, akik ott voltak alkalmazva, ahol ő, tudták, hogy egyiküknek se biztos az élete. Tudta, hogy menekülni lehetetlen. Tudta, hogy ott evickél maga is a bárd árnyékában. Tudta, hogy minden árulása dacára, mindannak dacára, hogy most a jelenlegi kormányzat előtt csóvál, egyetlen szó elveszejtheti. Ha valaki elárulja, különösen ha olyan komoly okokat hoz fel érvül, aminőket itt az imént most hallott, tudta, hogy az a szörnyű asszony, akit számtalanszor látott már működései közben is, előveszi a róla szóló feljegyzéseit. És akkor vége mindennek; nincs egy reménysugár többé az életbenmaradásához. Meg aztán minden kém, áruló amugy is olyan nyulszívű, hogy könnyű volt úgy keverni el a kártyákat, hogy minden egyes fekete színt mutasson. A kártyás jókedvű lett, amint forgatta őket.

— Ugylátszik, nincsenek jó szinei, — mondta hallatlan nyugalommal Sydney Carton. — Játszik-e egyáltalán?

— Én azt hiszem, — fordult alávaló hanghordozással Mr. Lorry felé a kém, — a legjobb, ha Önhöz fordulok, mint idős és jóakaratu gentlemanhoz. Ön a legjobban megmagyarázhatja ennek a gentlemannek itt, aki önnél különben is jóval fiatalabb, vajjon az ő állása és körülményei között kijátszhatja-e ellenem is azt az ászot, amelyet épp most mutatott fel nekünk. Azt megengedem, hogy én igenis kém vagyok és azt neki is kell látnia. Én hát az vagyok. De ez a gentle-

man nem kém; minek alacsonyítja úgy le magát, minha kém volna?

— Kijátszom az ászomat, Mr. Barsad, — felelt Mr. Lorry helyett Sydney Carton. — Az órájára nézett. — Én bizony kijátszom minden gondolkozás nélkül és pedig hamarosan.

— Feltettem volna, gentlemen, — a kém mindekkettőjükhöz szólt és igyekezett Mr. Lorryt is belevonni a társalgásba — hogy a nővérem iránti tiszteletük mellett...

— Akkor mutatnám ki a legigazabb tiszteletemet a nővére iránt, ha véglegesen megszabadítanám őt a bátyjától, — felelt Sydney Carton.

— Nem gondolja komolyan, sir?

— Sőt már el is határoztam rá magam.

Ellentétben durva öltözetével, a kémnek furcsán sima, udvarias volt a modora. Most azonban, az utolsó pillanatban, szemben ezzel az emberrel és annak kiismerhetetlen gondolataival — nálánál okosabb és becsületesebb emberek is titokzatosnak tartották és nem ismerték ki magukat benne! — felmondta a simasága és a jó modora a szolgálatot. Ameddig ott, előttük, magával küzködött, Carton újra felvette annak az embernek a pózát, aki kártyát osztogat.

— Csakugyan, lám... már már azt kezdem magam is hinni, hogy itt újra jó kártyát találtam. Pedig ezt eddig észre se vettem. Az a bizonyos barát — a Bárányka kolléga — aki azzal dicsekedett, hogy bejáratos minden börtönbe... ki is az?

— Az francia. Azt nem ismeri, — felelt gyorsan a kém.

— Csakugyan, francia — ismételte Carton, gondolkodva és úgy tett, mintha észre se venné azt, hogy a kém itt áll előtte. Bár utána mondta, amit hallott. — Az meglehet.

— Biztosítom, hogy francia, — ismételte a kém. — Bár az nem is fontos.

— Bár az nem is fontos, — ismételte Carton csak olyan gépiesen. — Bár az nem is fontos... Nem, nem is fontos. Nem. De én emlékszem arra az arcra.

— Nem hinném. Az nem lehet. Az egész biztosan nem lehet, — felelt a kém.

— Egészen biztosan nem lehet. Eg-é-sz biz-tos-an nem. Sydney Carton újra elgondolkodott és újra megtöltötte a poharát. (Szerencsére a pohár nem volt nagy.) N-e-m lehet. Egész jól beszélt franciául. Mégis; olyan idegenes volt a kiejtése.

— Vidéki, — felelt a kém.

— Dehogyan! Idegen! — kiáltott Carton és a kezefejével az asztal lapjára ütött. Mintha valami egyszerre eszébe

jutott volna. — Cly! Át volt öltözve, de ugyanaz az ember! Hisz ez is ott volt előttünk Old Bailey-ben!

— Kicsit túl gyors az ítéletben, uram, — mondta Barsad olyan mosollyal, amelytől sasorra oldal fordult — most már csakugyan nincs igaza. Én még fölénybe kerülök. Cly (azt most már bevallhatom, hisz régen volt) valaha csakugyan az én cimborám volt. De az már évek óta halott. Én vele voltam utolsó betegsége alkalmával. Londonban temették el. A Saint Pancras-templom melletti temetőben. A tömeggel kicsit meggyült a baja; úgy, hogy nem is követhetem szegénynek a kihült tetemét egészen a temetőig. De én segédkeztem annál az aktusnál, mikor a koporsójába fektettük.

Mr. Lorry onnan, ahol ült, hirtelen azt vette észre, hogy különös, csipkézett árnyék kél a falon, a lámpa árnyékában. Mikor az okát kereste, akkor rájött, hogy ezt a mozgó árnyat az okozta, hogy Mr. Crunchernek amugy is merevszálu és sörtés haja csodamód magasra borzolódott és megmerevedett.

— Legyünk értelmesek, — mondta a kém — beszéljünk okosan és tisztességesen. Hogy belássa, mennyire tévedésben van és hogy milyen alaptalanok a vádjai, írásban fogom megmutatni, hogy hogyan és mikor temették el Cly-t. Véletlenül itt van nálam a jegyzőkönyvemben. (Gyors kézzel vette elő a jegyzőkönyvét és kikereste belőle az illető okiratot.) Tessék. Nézzen jól bele; nézzen csak bele. Vegye a kezébe; ebben nincs semmi szemfényvesztés.

Mr. Lorry úgy látta, hogy a falon az árnyék magasabbra nő. Mr. Cruncher felállt és előrelépett. A haja már nem lehetett volna szurósabb, tüskésebb és merevebb.

A kém nem látta, amint odalopakodott a háta mögé. Megérintette a vállát, mint valami kísérteties hóhér.

— Izé... az a Roger Cly, hé csak... barátom! — mondta Mr. Cruncher kővémeredt arccal. — Ugy! hát *maga* tette őt a koporsójába?

— Én.

— Osztán ki vette ki őt onnan?

Barsad visszahajolt a székben. Most már dadogott:

— Mit beszél?

— Aszondom, — így Mr. Cruncher, — hogy nem is vót benn. Nem vót benn. Nem a'. Igenis, hogy nem vót benn. Vegyék le a fejemet, ha vót valaki abba a koporsóba!

A kém a két férfire nézett. Azok meg kimondhatatlan csodálkozással meredtek Jerryre.

— Én mondom, — folytatta Jerry, — hogy utcakövet, meg földet földeltek el abba a koporsóba. *Nekem* legalább ne

mondja. Az nem vót Cly. Hamisság vót az egész. Én is tudom, oszt másik kettő is tudja.

— Honnan tudja?

— Mi köze hozzá? Nézzék csak, — dohogott Cruncher. — Maga adja itt a büszkét? Minket akar becsapni, tisztességes üzletembereket? Legszívesebben megfognám a torkát. Fél guineáért belefojtanám a lélekzetet.

Sydney Carton és Mr. Lorry teljesen elvesztették a fejüket a dolognak illetően fordulatan. Megkérték Mr. Crunchert, hogy csillapodjék és magyarázza ki magát.

— Majd máskor, — felelt emez. — A mostani idő nem magyarázkodásra való. Amit én tudok, az annyi, hogy mondok, ő igen jól tuggya aztat, hogy azon nevezett Cly sohasem vót azon nevezett koporsóban. Ha azt mondja, hogy benne vót, hát csak mondja; de akkor megfogom a torkát úgy, hogy megemlegeti; oszt fél guineáért belefojtom az életet is. — Mr. Cruncher ezt úgy adta elé, mint elfogadható üzletet. — Vagy kimegyek, oszt feljelentem.

— Hm. Egy dolgot tisztán látok, — mondotta Carton. — Lám; eggyel szaporodtak az ütőkártyáim, Mr. Barsad. Ebben a forrongó Párisban, ahol Gyanus! a jelszó és az lebeg mindenek felett, lehetetlen magának a feljelentés kikerülni. Különösen, ha egy pajtásával, egy másik kém-arisztokratával áll olyan szoros összeköttetésben... aki arról is nevezetes, hogy egyszer már meghalt és most már újra él! Összeesküvés a börtönökben — idegenek összeesküdtek a Köztársaság ellen! Ez már jó kártya: biztos „Guillotine“ kártya. No; játszik-e?

— Nem játszom! — kiáltott a kém. — Feladom a játékot! Bevallom, nagyon rossz lábon álltunk a dühös tömeggel szemben. Csak úgy tudtam szabadulni Angliából, hogy azt hireszteltem, hogy halálraverték. Cly! az sohase hagyhatta volna el Angliát e kiseded csel nélkül. De hogy ez az ember honnan tud a dologról, azt soha ez életben nem fogom tudni megmagyarázni magamnak.

— Ne törődjön maga most azzal, hogy én kicsoda, meg micsoda vagyok, — dohogott Cruncher tovább. — Lesz magának elég baja én rajtam kívül is. Aztán hallja! azt az egyet még megmondom magának — nem tudta visszatartani magát és újra megismételte a szerinte elég elfogadható ajánlatot: „Megfogom a torkát és fél guineáért belefojtom a lélekzetet!”

A Börtönök Báránya Sydney Cartonhoz fordult. És most már határozottabb volt a hangja. — Ennek vége. Valamiben meg kell állapodnunk. Nekem mindjárt elkezdődik a szolgálatom; nem maradhatok tovább. Azt mondta nekem,

hogy egy ajánlatot akar nekem tenni. Mi az az ajánlat? — Nem volna semmi értelme, ha tulsokat kérne tőlem. Kérjen olyasvalamit, ami összefügg a hivatalommal. Szívesen válllok valami nagyobb veszedelmet magamra. Inkább kiteszem az életemet egy esetleges balsikernek, mint egyébnek. Röviden: ebbe belemegyek. Ön kétségbeesett helyzetről beszél. Mi itt mindnyájan kétségbeesett helyzetben vagyunk. Emlékezzék csak arra! Elárulhatom önt, ha akarom és esküt tehetek arra, amire akarok... Itt ma mindenki... Nohát, mit akar tőlem?

— Nem is olyan sokat. Ön ugye börtönőr a Conciergerie-ben.

— Egyszer s mindenkorra: szöktetni onnan nem lehet, — mondta nagyon határozottan a fogoly.

— Minek mond olyanokat, amiket nem kérdezek? Azt kérdeztem, hogy börtönőr-e a Conciergerieben?

— Néha.

— Mikor akarja?

— Jöhetek-mehetek ott, mikor jólesik.

Sydney Carton újra poharat töltött. A tartalmát lassan a kandallóba öntötte és nézte, mint csöppen le. Akkor feiállt:

— Ezideig két tanu előtt szóltunk, mert fontos volt, hogy a kártyák színét ne csak mi ketten ösmerjük. Jöjjön csak ide ebbe a sötét szobába. Itt majd egymással váltunk egy-két döntő szót.

IX. FEJEZET.

Vége a játéknak.

Mialatt Sydney Carton és a Börtönök Báránkjája a sötét mellékszobában tárgyaltak egymással és olyan halkán, hogy egy szót sem lehetett kivenni a beszédjükből, Mr. Lorry gyanakvóan és bizalmatlanul nézegette Jerryt. Eme tisztességes kereskedő nem igen állotta a pillantását és a modora nem volt bizalmatkeltő. Egyik lábáról a másikra állott; folyton változtatta a lábát, mintha legalább ötven darab lett volna belőle. És mintha mindeniket ki akarná próbálni. Majd a körmeit vizsgálgatta feltűnő figyelemmel. Valahányszor Mr. Lorry pillantása a szemébe tévedt, mindig az a furcsa köhögési roham jött rá, amelynek kapcsán a kezével el kellett takarnia az arcát. Tökéletes jellemmel és nyíltsággal megáldott bankküldöncök ilyesmit ritkán cselekszenek.

— Jerry, — mondta Mr. Lorry — jöjjön ide.

Mr. Cruncher lassan lépegetett előre. Az egyik válla kicsit előbb volt, mint a másik.

— Mi volt maga azon kívül, hogy küldönc volt?

Mr. Cruncher egy darabig elgondolkodott. Aztán a pátrónusára pillantott. Végre pompás ötlete támadt és kijelentette: földmunkásféle.

— Én attól tartok, — és Mr. Lorry megrázta előtte a mutatóujját — hogy Tellsonék nagy és tiszteletreméltó háza csak cégér volt a mag. üzelméhez. Én attól tartok, hogy magának egy törvénytelen és leirhatatlanul csuf mellékfoglalkozása volt. Ha pedig ilyen volt, akkor ne higye azt, hogy ha visszakerülünk Angliába, ott továbbra is jóbarátok maradunk. Ha ilyesmit követett el, én nem fogom a dolgát titokban tartani! Tellson-ékat nem fogja senki kijátszani!

— Remélem, sir, — esedezett a sarokbaszorított Mr.

Cruncher — hogy az olyan uriember, aminő ön és akit szolgálhatni szerencsém vót jóban-rosszban mindaddig, mig megöszült ehun a hajam, kétszer is meggondolja a dolgot, hogy ártson énnekem. Még ha ugy is vóna, ahogy gondujja. Nem mondom, hogy ugy van. De ha ugy vóna. És ha ugy vóna is, vagy ha ugy lett vóna is, arrul se csak csupán én tehetek. Akkor is kettőn állott vóna. Lehetnek ebben a pillanatban orvosok és egyéb urak, kész doktorok, meg nagyobb hatalmasságok, akik guineákat kapnak ott, ahol a becsületes kereskedő egy fityinget se keres. Fityinget! de egy fél fityinget se ám! olyan kicsi összeget se keres, amit pipagyujtónak használnak Tellsonéknál. A nagy urak! mit törődnek azok a tisztességes kereskedővel, amikor jönnek-mennek a nagy hintókon ki meg be a nagy bankba... az ám; vele se törődnek többet, mint a füsttel... Tellson nem játszik ki senkit! Csakhogy nem járhat jól egyszerre lud is, meg gunár is... Aztán ott volt Mrs. Cruncher... legalább is a jó régi angol időkben megvót még; ha minden ugy volna, mint régen, hónap reggel is csak ott csuszkálna a térgyin, oszt imádkozna, hogy semmi üzlet ne sikerüjjön. A nagy uraknak meg a doktoroknak a felvétele nem csuszkál-mászkál térden. Vagy ha teszik, hát azért teszik, hogy a férjüknek még több keresete legyen, nem az ellenkezőjít kéri le a fejire. Az a sok temetkezési vállalkozó, hát az a sok pap, meg a temetőőrök, de a titkos detektivek; mind csupa fősvény fickó és mind benne van a dologba... Akkor se keres az ember sokat, ha ugy is vóna. Hullákat eladni az orvosoknak! Olyan keveset keres az ember ilyesmin, hogy attul ugyan nem lesz soha gazdag ember, Mr. Lorry. Attul nem vesz házat, még házikót se. Szeretne is szabadulni az ember ilyen mellékfoglalkozástul, csak tudná, hogy szabadul, ha már elkezdte... mongyuk, ha elkezdte vóna.

— Ó! — Mr. Lorry megborzadt, de valamicskét enyhült a hangja. — Utálok magára nézni.

— Én alázatosan arra kérném, sir, — folytatta Mr. Cruncher — még ha ugy volna is, bár nem mondom, hogy ugy van...

— Sohse disputáljon — mondta Mr. Lorry.

— Nem disputálok, — felelt Mr. Cruncher, mintha a világon semmi sem állna tőle távolabb — mondom, ha ugy volna is, arra kérném, sir, hallgassa meg, amit most mondok. Azon a széken, ott a Bar mellett, a Temple és a bank között, most a fiam ül. Embernek neveltem. Az segíthet, küldöncködhetik, oszt szolgálhatja az urakat, ott szaladgálhat, amiglen a cipője sarka a füléig ér. Ha tetszik, megteheti Ha ugy lett volna, még mindig nem mondom, ha ugy is lett volna, nem mondom,

hogy úgy volt, mert nem akarok disputába elegendni, hát tartsa meg az a gyerek az apja helyét, oszt vigyázzon az anyjára. Ne csináljon olyan nagy dolgot annak a gyereknek az apjából, sir... de ne ám... oszt ne mondja el előtte, hogy mit ázott az apja, oszt ne piszkálja mán fel, hogy mit ázott, még ha úgy is lett vóna, — hogy ázott egyáltalába. Hogy valami jövőjük legyen. Mr. Lorry, — Mr. Cruncher megtörölte a homlokát a kabátja ujjával, mintegy jelezvén, hogy beszédje már verejtékes munka — hát ezt akartam tiszteletteljesen előterjeszteni. Az ember nem látja itt tisztán a dolgokat, mikor olyan világban van, hogy az alattvalókat szivesebben látják fej nélkül... az ember mán ugyse gondolkodik komolyan itt, az ember ugyse csinál semmit... és hiszen nem is köllött vóna nekem mindeztet elmondani... csakhogy értelmesebben kigyöjjön...

— Elég értelmes volt, — felelt Mr. Lorry. — Most ne is beszéljen többet róla. Talán megmaradok barátjának, ha megérdemli és megbánja a tetteit... ha nem szavakban bánja meg a tetteit, hanem tettekben. Ne is szóljon most többet.

Mr. Cruncher újra megtörölte verejtékező homlokát és akkor Sydney Carton és a kém már visszajöttek a mellékszobából. — Adieu, Mr. Barsad! — mondta hanyagul Mr. Carton. — Igy hát megegyeztünk volna. Már nem kell tőlem félnie.

Leült a tűz mellé, átellenben Mr. Lorry-val. Mikor egyedül maradtak, Mr. Lorry megkérdezte, hogy mit végzett?

— Nem sokat. Ha a fogoly bajba kerül, akkor bejutok hozzá.

Mr. Lorry-nak leesett az álla.

— Csak ennyit tudtam elérni, — felelt Carton. — Ha tulsokat kértem volna, akkor az annyit jelentett volna, hogy az ő feje forog veszedelemben, ezé az emberé. Akkor az majdnem annyit jelentene, mint ha feladják. Nagyon gyenge a helyzetük... Nincs mit tenni, ezen nem lehet segíteni.

— De az nem mentheti meg őt, ha bejut hozzá? Ha, mondjuk, rosszul végződne ránézve a tárgyalás.

— Nem mondtam, hogy megmentheti.

Mr. Lorry a tűzbe bámult. Kedvencére gondolt és erre a második szörnyü megpróbáltatásra. Már szinte belefáradt a sok szerencsétlenségbe. Hiszen öreg ember volt már és annyi izgalmon ment keresztül az utóbbi időben. Hulltak a könnyei.

— Maga jó ember és igaz barát, — mondta Carton változott hangon. — Bocsásson meg, hogy észrevettem, hogy érzékenyült... Hiszen nem nézhetném a saját apámat sem, ha sir... nem ülhetnék mellette közönyösen. És akkor sem

tisztelném jobban a szomorúságát, ha az apám lenne. De hál' Istennek, nem az apám... szerencse önre nézve.

Kicsit a rendes modorában mondta ezt. De igaz érzés áradt a hangjából, az érintéséből, amikor megfogta Mr. Lorry kezét. Mr. Lorry, aki még sohse látta őt erről a jobbik oldaláról, meglepődött. Nem volt rá elkészülve. Kezet nyujtott neki; Carton gyöngéden megszorította a kezét.

— Hát hogy a szegény Darnayra térjünk vissza, — mondta Carton. — Ne szóljon a feleségének arról, ami itt történt. Akkor nem volna képes rá, hogy elmenjen... Legrosszabb esetben azt hinné, hogy előkészítettük a férjét...

Mr. Lorry erre nem gondolt. Hirtelen Cartonra nézett és úgy látszott, az ügyvéd nem valami reményteljes.

— Ezerféle dolgot gondolhat, — folytatta Carton — és mind még nyomorultabbá tenné. Ne is beszéljen róla. Mikor idejöttem, mindjárt mondtam, ugye, hogy nem akarom őt látni. Hiszen tehetek az érdekében valamit anélkül is... azért nem kell őt látnom. Ugye, most hozzájuk megy? Hiszen olyan szörnyen egyedül lehet ma este, olyan szerencsétlen...

— Igen; rögtön odamegyek.

— Ennek örülök. Ugy szereti önt és úgy megbizik önben... Hogy néz most ki?

— Fél és nagyon szerencsétlen, de nagyon szép.

— Ó!

Hosszas, fájdalmas hang, akár egy sóhaj. Majdnem a zokogáshoz hasonlít. Mr. Lorry felrezzent és Carton arcába pillantott. Carton a tűz felé fordult. Fény vagy árny verődött az arcára, az öregur nem tudta volna pontosan megmondani, melyik, de olyan gyorsan, mint ahogy a felhős égből egy napsugár fut végig a tavaszi dombon. A lábával egy szilajul lángoló fahasábot szorított vissza. Fehér lovaglóköpenyt és csizmát viselt. Akkori idők divatja szerint. A tűz fénye, amint ráesett az arcára, igen sápadtnak mutatta az arcát. Hosszu, barna haja fésületlen volt és laza fürtökben hullott a vállára. Ugy látszik, a parázsra vonatkozó megjegyzést akart hallani Mr. Lorrytól, mert a lábát nem húzta vissza. A fahasáb kettétört a lába alatt.

— Ni; nem is láttam, — mondta.

Mr. Lorry újra az arcát kémlelte. A természettől szép vonásokra ráfeküdt a sok átdorbézolt éjszaka nyoma. Mr. Lorry még frissen emlékezett a börtönlakók arcára. Valahogy ezeknek a börtönlakóknak az arcára emlékeztette őt Mr. Carton arca.

— Ugye, itt nemsokára befejezi a működését, Mr. Lorry? — kérdezte Mr. Carton hozzáfordulva.

— Ugy van. Mint ahogy tegnap este mondtam, mikor

Lucie olyan váratlanul betoppant... Már megtettem mindent, amit itt meg lehetett tenni. Biztonságban hagyom őket... már tegnap este akartam Angliába utazni. Megvan az utazási engedélyem. Menni akartam.

Mindketten elhallgattak.

— Ön hosszú életre pillanthat vissza, nemde? — kérdezte Carton tiszteletteljesen.

— Bizony, a hetvennyolcadik évemben vagyok.

— Munkában... szorgalmas és hasznos munkában töltötte az egész életét. Mindig el volt foglalva. Megbízta önben, tisztelték és mindig... felnéztek önre...

— Mióta csak ember vagyok, mindig üzletember voltam. Ugy ám; mikor még csak fiu voltam, már akkor is üzletember voltam.

— Lássá, milyen polcot tölt be most, hetvennyolc évvel. Milyen soknak fog hiányozni, ha itthagya a helyét!

— Magányos, vén agglegény vagyok, — rázta meg a fejét Mr. Lorry. — Énrtem ugyan nem fog senki sirni.

— Hogy mondhat ilyet? Hát Lucie? Hát az ő gyermeke?

— Igen, igen, hál' Istennek. Nem egészen úgy értettem.

— Hiszen ezért csak hálás lehet az Istennek? Nem igaz?

— Hogyne, hogyne.

— Ha a saját magányos szívének ma este azt kellene bevallania: „Nincs emberi teremtmény, akinek birnám a szeretetét, a tiszteletét és a háláját. Nem találtam gyöngéd szivre és engem gyöngéd szív nem szeret; nem tettem semmit, soha olyan szolgálatot nem tettem senkinek, hogy emlékezzenek rám!“. Ugye, akkor a hetvennyolc éve olyan volna, mint hetvennyolc súlyos átok... nem igaz?

— Igaza van, Mr. Carton; bizony úgy lenne.

Sydney újra a tűzhöz fordult. Néhány percig csendben volt.

— Szeretném megkérdezni, Mr. Lorry: messzi távolban látja a gyermekkorát? Mondja, nagyon távoliaknak tűnnek azok a napok, mikor édesanyja térdén ült?

Mr. Carton lágyabb hangulatához alkalmazkodva, felelt Mr. Lorry:

— Ugy husz évre körülbelül vissza tudok még emlékezni. De olyan nagyon messzi már nem. Husz évvel ezelőtt még emlékeztem... Ámbár, ahogy mind közelebb, közelebb érzem a véget... mind azt a régi, régi kört érzem újra... mind jobban érzem a kezdetet. Valahogy előkészíti az embert az utra, lágyan és simán. Sokszor felérez a szívem sok-sok emlékre, melyeket mintha már rég elfeledtem volna. Emlékszem szép, fiatal anyámra, én, ki most olyan igen öreg

vagyok! és emlékszem sok olyan dologra, mik akkor történtek, mikor a világ még nem volt az a nagy Valóság... még nem tudtam, mik a hibáim, az erényeim...

— Nagyon megértem ezt az érzést! — kiáltott Carton derüsen. — Ugye, jó érzés?

— Jó.

Carton befejezte a beszélgetést; felkelt, hogy az öregurra felsegítse a köpönyegét.

— Ön azonban, — tért vissza a tárgyra Mr. Lorry, — ön még fiatal.

— Igaz, — így Carton. — Nem vagyok öreg, de a fiatal-ságom sohse volt fiatalság. Ne is beszéljünk rólam.

— Rólam se! — nevetett Mr. Lorry. — Velem jön?

— Elmegyek önnel Lucie-ék kapujáig. Ismer engem; ismeri a csavargótermészetemet és a nyughatatlan véretem, a szokásaimat. Ha netalán soká csavarognék, ne aggódjon. Reggelre megjövök. Elmegy a törvényszékre holnap reggel?

— Sajnos, igen.

— Én is ott leszek, de csak a tömeghez tartozom majd. A kémem majd talál nekem alkalmas helyet. Karoljon belém, sir.

Mr. Lorry elfogadta a karját és együtt távoztak. Pár perc alatt elértek oda, ahová az öregur készült. Carton ott-hagyta; de egy darabig még a ház körül ólálkodott. Mikor a kaput bezárták, akkor visszatért a házhoz és megérintette a kaput. Hallott róla, hogy a börtön előtt szokott a fiatal-asszony sétálni naponként. „Itt jött ki, — mondta magának Mr. Carton és körülnézett — itt kellett befordulnia; bizonyos, hogy sokat lépkedett itt. Majd a nyomában maradok.”

Esteli tíz óra volt, mikor a La Force-börtön előtt állott meg. Ott, ahol a fiatalasszony százszor is álldogált. Egy favágó állott a kis boltja ajtajában. Éppen akkor zárt; a pipáját megtömte és kinn lődörgött még a kapujában.

— Jó estét, polgár.

— Hogy van a Köztársaság?

— A Guillotine-t gondolja? Nem megy neki éppen rosszul. Ma hatvanháromat kapott. Nemsokára száznál tartunk már; úgy ám. Sámson és az emberei sokszor panaszkodnak, hogy tulságosan ki vannak merülve. Hahaha! Jaj de jó figura az a Sámson! Micsoda egy borbély az?

— Sokszor megnézi?

— Mikor borotvál? Hogyne! Mindennap! Micsoda egy borbély! Látta már őt munkában?

— Még nem láttam.

— Ugyan nézze meg egyszer, ha jó napja van neki. Kézelje ezt el, polgár: azt a hatvanháromat ma reggel olyan

hamar készítette el, hogy az ember az alatt két pipát se szíhatott el! Becsületszentségemre; két pipát se! Becsületszavamra!

A vigyorgó emberke kihuzta a pipát a fogai közül, hogy megmagyarázza, milyen pipákra gondolt, mint időmértékre. Carton olyan hatalmas vágyat érzett arra, hogy belefojtsa az életet, hogy el kellett fordulnia.

— Ugye maga nem angol, bár angol utiruhát visel?

— Biz az vagyok, — felelt Carton kis szünet után, a válnán keresztül.

— Ugy beszél, akár egy francia.

— Vén diák vagyok itt.

— Ahá! Már egészen megtanulta. Jóéjszakát, angol polgártárs.

— Jóéjt, polgár.

— Ugyan menjen és nézze meg azt a maszkabált, — biztatta a favágó. — És utána kiáltott: — Oszt vigyen magával pipát!

Sydney csak keveset haladt előre. Nemsokára megállott egy pislákoló lámpa alatt. Egy papírszeletet vett elő és egy-néhány sort firkantott rá. Aztán határozottabb lépésekkel ment előre, mint az olyan ember, aki jól ismeri az utcákat. Sok-sok utcán ment keresztül; a rendesnél is piszkosabb és nyomoruságosabb utcákon. Hiszen még a legjobb, a legjártabb utcákat — ahol a jó közönség sétált — sem tisztították a terror ama napjaiban. Egy gyógyszerár előtt állott meg. A bolt tulajdonosa éppen zárt; ezt a műveletet a saját kezeivel végezte. Kicsiny, sötét és csunya volt a boltocska. Az utcácska dombnak fölfelé vezetett és hepehupás volt. Az emberke is kicsi volt, piszkos és hepehupás.

Carton belépett a boltjába. Neki is polgári módra jó estét kívánt és elibetette a papírra leírt kusza sorokat. — Hejnye! — füttyörészett a bolt tulajdonosa, mikor meglátta és elolvasta a sorokat. — Ha-ha, hi-hi!

Sydney Carton rá se hederített. A gyógyszerész megkérdezte:

— Oszt magának lesz, polgár?

— Nekem lesz.

— Vigyázzon, hogy külön maradjanak, polgár! Tudja, ugy-e, hogy mi lesz belőle, ha összekeveri őket?

— Persze, hogy tudom.

A boltos apró csomagokat készített és azokat kiszolgáltatta Sydney Cartonnak. Sydney egyiket a másik után belső mellényének a zsebébe rakta. Fizetett és erőteljes lépésekkel távozott a boltból.

— Nincs több dolgom, — mondta aztán és felnézett a holdra. — Legalább is holnap reggelig. Aludni nem tudok.

Furcsák voltak ezek a szavak. Furcsán nézett fel a tovasuhanó felhőkre. Nem mondta hanyagul, nem mondta kihívóan vagy haraggal; valahogy úgy hangzottak e szavak, mint egy határozott és nagyon fáradt ember szavai. Olyan emberéi, aki sokat vándorolt, sokat látott, aki vándorlásai közben elveszett. És mintha most hirtelen megtalálta volna a helyes utat és látta volna az ut végét, célját.

Régen már, nagyon régen, mikor még gyerekkori pajtásai és versenyzői a legjobb reményekre jogosító ifjut látták benne, ő tudta, hogy halott: alig halt meg az apja, ő követte a sirba. Az anyja pedig már sok-sok évvel azelőtt halt meg. Ünnepestes szavak voltak vésvé az apja sírkövére: ezekre gondolt, mikor a sötét utcán, sötét árnyképek közt, haladt előre. „Én vagyok a Feltámadás, az Ut, az Igazság és az Élet,“ „Aki bennem hisz, élni fog, ha már nem él is... aki bennem hisz, az nem hal meg soha...“

Egyedül ebben a városban, ahol egyetlen uralkodó a bárd! Természetes szájalom szállt a szívébe: szánta azt a ma elveszejtett hatvanhármát. És szánta a holnap áldozatait, akik a tömlöcök oduiban várják sorsuk beteljesedését. És szánta a holnaputáni és a többi áldozatokat. A gondolatok úgy rajzottak a fejében... Felszínre került a Szentírás idézett szava. Mint mikor hajó horgonya hoz fel a mélyből valamit, olyan mélyről keltek a gondolatok. Nem kereste, magától jött a szó és ő ismételte magában.

Ünnepestes érdeklődéssel viseltetett a kivilágított ablakok iránt, hol most az emberek nyugovóra térnek. Egynéhány órára megfeledkeznek az őket körülvevő borzalmaktól. Világosság volt a templomok tornyaiban, ahol nem imádkozott senki. A nép ellene fordult a kizsákmányolóknak, hordott légyen az papcsuhát, a papi csalóknak, gazembereknek, semmittevőknek és parazitáknak. Nem volt értelme a temetők feliratának „Feltámadunk“! Hogyan is! mikor minden reggel elvonultak ötven-hatvan áldozatukkal a vészthozó talyigák s olyan közönségessé és mindennapivá vált a halál, hogy már szállingó kisértetről se beszélt senki. Csak a guillotine működött szakadatlanul tovább. Carton ünnepestes érdeklődéssel viseltetett most minden iránt, ami Élet vagy Halál, most, mikor rövidke pihenőre tért a város népe. Majd újra átkelt a Szajrán, a világosabb utcák felé.

Egynéhány fogattal találkozott. Nem igen használtak fogatot; hiszen aki fogatot használt, hamar gyanussá vált. Vörös sipkát viselt a Jóság és a Megértés. Nehéz facipőt hu-

zott és durván lépkedett mindenén keresztül. A színházak azonban mind tömve voltak. A nép vidáman ömlött a színházakból, ahogy elhaladt mellettük és kacagva, fecsegve indult otthona felé. Az egyik színházi bejárat előtt egy kisleány állott az anyjával és azon tanakodtak, hogy hogyan keljenek keresztül a sáros utcán a másik oldalra. Carton felemelte a leánykát és átvitte a tulsó oldalra. És mikor a gyermeki karocska átfonta a nyakát, egy csókot kért tőle.

— Én vagyok a Feltámadás és az Élet, aki bennem hisz, élni fog, ha nem is él... Aki bennem hisz, az örökké él...

Most már egészen elcsöndesedtek az utcák és éjjel lett. Ezek a szavak keltek a lába nyomán, mint visszhang, és ezek a szavak töltötték be a levegőt. Nyugodt volt és tökéletesen higgadt. Elismételte magában e szavakat néha; de bármerre ment, mindenütt és mindig hallotta.

Már nappallott. Most ott állt a hidon és hallgatta a víz csobogását. A hullám csapkodta Páris szigetét. A hold rá-sütött a festői házcsoportokra és megezüstözte a kathedrális tornyait. Lassan kelt a nap. Olyan volt, mint halott emberi arc az égen. Lassan kelt és hidegen. A hold, az éjjel és a csillagok sápadozni kezdtek. Pillanatig úgy tetszett, hogy a Teremtés megsemmisül: eljött a Halál uralma.

A nap diadalmasan felkelt és mintha elijesztette volna a Halált. Egyenesen és melegen sütött sugaraival a szivbe. Carton belenézett a napba és mintha hid képződött volna közte és a napsugarak közt. Eltakarta a szemét és csak a folyót látta, amint a felkelő nap sugaraiban csillogott.

A hullám gyors, mély, olyan biztos, olyan, mint valami jó barát ebben a reggeli csöndességben. Carton a folyó mellett haladt, távol a házakból, a nap világosságában, melegében. Leült egy padra és elszunyókált. Mikor felébredt, újra utnak indult. De még fel- s lejárt a folyó partján; egy hullámtarajt szemlélt, amely céltalanul sodródott feléje, míg csak el nem nyelte a folyó. „Akárcsak én!”

Uszály következett a folyón; nagy vitorlája olyan színű, mint nagy halott, őszi levél. Méltóságteljesen uszott el előtte a folyó kanyarulatán. Mikor már a nyoma is eltűnt a vízben, akkor az ima, amelyik a lelkéből feltört, az az ima, amiben arra kérte a mindenhatót, hogy büneiért, tévelygéseieiért ne ítélje el tulságos keményen, e szavakban végződött: „Én vagyok a Feltámadás és az Élet”.

Mikor a házba visszatért, Mr. Lorry már nem volt otthon. Könnyű volt kitalálni, hová ment a jó öreg. Sydney Carton mindössze egy kis forró kávét ivott, kenyérrel. Meg-

m sakodott, rendbehozta magát és ő is elindult a tárgyalás színhelyére.

A törvényszék már csupa készültség, zizegő lárma. Cartont a kémje — kitől sokan ijedten visszariadtak — egy sötét sarokba szorította vissza. Mr. Lorry itt volt; Manette doktor is. Lucie ott ült az oldala mellett.

Mikor a férjét behozták, akkor Lucie rápillantott. Teli volt a pillantása bátoritással, tiszta szerelemmel, csodálattal, szívből jövő, keserves szánalommal és azon igyekezettel, hogy mindez egyedül bátorítására szolgáljon. Mindez pirosra gyújtotta Darnay arcát, ragyogóra a tekintetét és erőssé változtatta a szívét. Ha valaki körülnézett volna, hogy kire van még hatással a szép szem, láthatta volna, hogy ugyanilyen hatást váltott ki mindez Sydney Cartonból.

Ez igazságtalan törvényszék nem sokat foglalkozott előtanulmányokkal és jegyzőkönyvekkel. A vádlott nem számíthatott arra, hogy értelmes kihallgatásban lesz része. Nem jött volna létre forradalom, ha törvényeket, formákat és ceremóniákat nem tapodtak volna előbb lábbal. A forradalom öngyilkos bosszúja rég szétverte mindezt a szélrózsa minden irányába.

Minden szem az esküdtszékre meredt. Ugyanazok a lelkes hazafiak és pompás köztársaságiak, mint tegnap és tegnapelőtt és mint aminők holnap lesznek és holnapután. Mohó és kíváncsi tekintettel egyetlen egy ember vizsgálta csak a következőket. Az ujja folyton az ajka körül; a látása szörnyen kedves volt az összegyűlt hallgatóságának. Emberéltre szomjas, kannibálképű, vérbosszuért lihegő tagja az esküdtszéknek: a Saint Antoine-beli Jacques Három. Az egész esküdtszék, mint kutyák gyülekezete, amely a leterítendő nemes vadra szaglász.

Aztán minden szem az öt bírót és a közmagánvádlót felé fordult. Ma nem tündek fel ezek kedvezőre hangolva. Megalkuvást nem ismerő, szinte üzletszerű gyilkolásra berendezkedett társaság. Majd minden szem valaki másnak a szemét kereste a hallgatóság közepette; majd felcsillant valamennyi tekintet. Feszült figyelemmel hajolt mindenki előre.

Evrémonde Charles, más néven Darnay. Tegnap szabadonbocsátották. Már tegnap este új vád érkezett ellene és újra elfogták. A vádat tegnap este közölték vele. A Köztársaság kifejezett ellensége, erősen gyanús egyén; arisztokrata. A legzsarnokibb családok egyikének tagja; gyalázatos ösjogaikat népek ezreinek kizsákmányolására használták. Evrémonde Charles, más néven Darnay, mindezekután törvényeink értelmében halált érdemel.

Igy vélekedett — talán még ennél is kevesebb szóval — a közvádló.

Az elnök megkérdezte, hogy vádlottat nyíltan vagy titkosan jelentették-e fel?

— Nyíltan, elnök ur.

— Ki tette a feljelentést?

— Hárman is. Az egyik Defarge, Saint Antoine-beli bormérő.

— Rendben.

— A felesége, Defarge Therèse.

— Rendben.

— A harmadik Manette Alexandre, orvos.

A meglepetés zaja horkant fel a hallgatóság köréből. Minden szem Manette doktor felé fordult, aki sápadt volt és remegett. Ott állt, ahová állították.

— Elnök, felháborodottan tiltakozom ez ellen; ez gazság és hamisság. Ön tudja, hogy vádlott a leányom férje. A leányom és azok, akiket ő szeret, az életemnél is drágábbak nekem. Hol van a hamis feljelentő és kicsoda ő, aki azt meri rólam állítani, hogy feljelentettem a leányom férjét?

— Manette polgár, nyugodjon meg. Ha nem tiszteli kellőképpen a törvényszéket, az annyit jelent, hogy ki akarja magát vonni törvényeink alól. Ami azt illeti, hogy mi drágább az életénél, semmi se lehet önnek olyan drága, mint a Köztársaság.

Ezt a rendreutasítást hangos tetszés zaja követte. Az elnök megrázta csengettyűjét és melegen folytatta:

— Ha a Köztársaság azt kívánná öntől, hogy a leányát áldozza fel, akkor az lenne a kötelessége, hogy feláldozza őt. Figyelje a történendőket. Közben pedig legyen csendesen.

Viharos tetszés kelt újra e szavak nyomában. Manette doktor leült; körülpillantott. Az ajka remegett. A leánya közelebb huzódott hozzá. Az a mohó alak az esküdtszék tagjai között a kezeit dörzsölte és az ujja már újra a szája körül járt.

Mikor a kedélyek lecsillapodtak, Defarge kihallgatására került a sor. Gyorsan elmondta a hosszú bebörtönözés történetét. Elmondta, hogy mint gyerek állott az orvos szolgálatában. Elmondta, hogyan szabadították ki az orvost és hogy milyen állapotban került őhöz. Sietni kellett, ez a törvényszék gyorsan szeretett mindent elintézni.

— Ugy-e, maga volt az, aki olyan jól bevette a Bastille-t?

— Én voltam. Azt hiszem, jól cselekedtem.

Egy izgatott női sikoly:

— Te voltál ott a legkitünőbb hazafi! Mért mondod, hogy „reméled?” Te kezelted az ágyut... te voltál, aki elsőnek

léptél abba az átkozott börtönbe, mikor bevettük... Hazafiak, ez az igazság!

A „Bosszu“ volt, aki a hallgatóság zajos helyeslése között igyekezett Defarge álláspontját erősíteni. Az elnök megrázta a csöngettyűjét, de a felháborodott Bosszu újra közberikoltott: „Fütyülök arra a csöngettyűre!“ és ebben is sokan helyeseltek neki.

— Mondd csak el a törvényszéknek, hogy mit csináltál azon a napon, polgár!

— Tudtam, — Defarge lenézett a feleségére, aki annak a lépcsőnek a lábánál állott, amelynek tetején ő tanuvallo-mását tette és aki felnézett a férje arcába — tudtam, hogy az a fogoly, akiről én most szoltam, az Északi Torony Százötös cellájába volt zárva. Ő maga mondta nekem. Ő maga is csak úgy szolt sajátmagáról, „Százötös“ meg „Északi Torony“. Akkor az én felügyeiletem alatt cipőket készített. Az ágyu-nál én voltam aznap szolgálatban. Elhatároztam, ha a Bas-tille-t bevesszük, megvizsgálom azt a cellát. Hát be is vet-tük. Megyek fel a cellába egy polgártársammal. Az most az esküdtszékben ül. Egy börtönőr vezetett bennünket. Alapo-san megszemléltem a cellát. A kémény vezetékében egy kö-vet kifejtették és visszatették a helyébe. Ott egy beírott pa-pírt találtam. Ez itten az a beírott papír. Azóta sokszor összehasonlítottam Manette doktor kezeirásával. Ez határo-zottan Manette doktor kezeirása. Ezt a darab papirost, Ma-nette doktor kezeirásával írva, felajánlom az elnöknek.

— El fogjuk olvasni.

Halotti csönd. A fogoly szerelemmel teli pillantással a felesége arcába néz. A felesége csak olyankor néz el róla, ha az apjához pillant fel. Manette doktor a szemét az olvasóra szögezi. Madame Defarge folyton a fogolyra les... Defarge maga pedig az önfelelt gyönyörűségbe merült feleségét nézi. Valamennyi szem együttesen az orvosra mered, aki nem lát senkit és semmit. Felolvassák a papírlapra vetett sorokat.

X. FEJEZET.

Mit takart az árnyék.

„Én, Manette Alexandre, szerencsétlen orvos, Beauvaisban születtem. Később Párisba költöztem. Irom ezt a szomorú lapot fájdalmas börtönömben a Bastille-ban, az 1767-ik év utolsó hónapjában. Titkos percekben irom, sok bajjal és küzdelemmel jár ezt leírni. Elhatároztam, hogy ez iratot a kémény falába rejtem. Lassan, szorgalmasan és hosszú ideig készült rejtekhelyet ástam neki. Talán valami szánó kéz megtalálja ott. Akkor, mikor már én és fájdalmaim régen, por vagyunk.

Ezeket a szavakat rozsdás vasszöggel irom, melyet igen nehezen készítettem és tintául a kémény korma és nedvesség szolgál. Vérrel is keverem a tintát fogvatartásom tizedik évének utolsó hónapjában. A remény már régen elhagyott. Lényemben szörnyű jelek tudtomra adják, hogy nem soká maradok már ép eszemnél, értelmemnél. De azt ünnepélyesen kijelentem, hogy e pillanatban még teljesen ép észnél vagyok. Az emlékezőtehetségem pontos, tiszta és megbízható. Az igazságot irom ezen utolsó értelmes szavaimmal. Akár olvassa valaha emberi szem, akár nem. Várom a végtelent és az ítélet napját.

Egy felhős, holdas éjjelen, december harmadik hetében (azt hiszem, a hónap huszonkettedike lehetett), 1757-ben. A Szajna partjának egy elhagyatottabb vidékén andalogtam. A hideg levegő frissességére volt szükségem. Egy órányira lehetett ez a hely a tudományegyetemhez közel fekvő lakásomtól. Ekkor hirtelen kocsizörgést hallottam magam mögött. Fogat volt és igen gyorsan jött. Félreálltam és engedtem, hogy elrohanjon mellettem a batár (máskép egész biztosan keresztülgázolt volna rajtam). Egy fej hajolt ki akkor az ablakon és valaki odakiáltott a bakon ülő kocsisnak.

A kocsi abban a pillanatban megállt, mihelyt a kocsis a lovakat lefékezhetette. Ugyanaz a hang, amelyiket előbb hallottam, a nevemen szólított. Én feleltem. A kocsi olyan közel volt hozzám, hogy két gentleman kilépett az ajtaján és megállt előttem. Láttam, hogy mindkettő erősen be van bugyolálva nehéz felsőkabátokba. Mintha el akarnák rejteni magukat a szemlélő elől. Mikor ott álltak egymás oldala mellett a kocsi ajtajában, akkor azt is láttam, hogy körülbelül velem egyidősek lehetnek. Esetleg fiatalabbak. És hogy nagyon hasonlítottak egymáshoz. Alakban, viselkedésben, hangban és (amennyire láttam) arcban is.

— Ön Manette doktor? — kérdezte az egyik.

— Az vagyok.

— Manette doktor, aki ezelőtt Beauvaisban lakott. — Így a másik. — Fiatal orvos; eredetileg kórházi gyakornok. Az utolsó egy-két esztendőben igen jó hírnévre tett szert Párisban.

— Uraim, — feleltem — én vagyok az a Manette doktor, akiről ilyen kedvező szavakkal emlékeznek meg.

— A lakásán voltunk, — mondta az első — és mivel nem lehattunk abban a szerencsés helyzetben, hogy otthon találjuk és miután megíhondták nekünk, hogy valószínűleg ezen a környéken sétál, követtük abban a reményben, hogy feljeljük. Lesz olyan szives a kocsiba szállni?

Nagyon parancsoló volt mindkettőnek a modora. Már mozdulatot is tettek, hogy engem közrevegyenek és beemeljenek a kocsi ajtaján. Fel voltak fegyverkezve. Én fegyvertelen voltam.

— Uraim, — mondtam — bocsássanak meg, de én rendszerint meg szoktam kérdezni annak a nevét, aki az orvosi segítségemet igénybeveszi. És rendesen megkérdezem, hogy milyen természetű a baleset vagy betegség, amelyben tisztelem teljesítenem kell.

Az felelt erre, aki másodiknak szólalt meg.

— Doktor, ezuttal megbizói magasrangu emberek. Ami pedig a dolog természetét illeti, mi úgy megbizunk az ön tudományában, hogy nem is kérdezzük többet. Ebből elég is. Sziveskedik a kocsiba szállni.

Mit tehettem volna? Némán követtem őket a kocsi belsőjébe. Mindketten siettek, a második beugrott a kocsiba és jól becsapta maga mögött az ajtót. A kocsi megfordult és csakolyan sebesen hajtatót el, amilyen sebesen érkezett.

Pontosan úgy adom vissza ezt a beszélgetést, ahogy történt. Szóról szóra így volt; semmit se hagytam ki vagy tettem hozzá. Azon erőlködöm, hogy a gondolataim ne szálljanak tova; hogy szigoruan a tárgynál maradjak. Ahol e je-

leket írom, ott abba hagytam egy darabig a munkát és az iratot elrejtettem titkos rekeszembe.

A kocsni gyorsan haladt végig az utcákon. Elhagyta az északi kaput. Már az országúton voltunk. Talán egy mér-földnyire lehattunk a kaputól, — nem mértem a távolságot, csak akkor, mikor visszajöttünk — lefordult az országútról és nemsokára meg is állott egy magános ház előtt. Leszálltunk mind a hárman. Harmatos, lágy gyalogúton egy park-szerű helyre érkeztünk. Elhagyatott szökőkút mellett haladtunk el. Az urak megrázták a csöngettyűt. A kapu azonban nem nyílt meg mindjárt. Mikor végre mégis kinyitották, akkor kísérem egyike nehéz lovaglőstorával végigvágott annak az arcán, aki kinyitotta.

Ebben a dologban nem találtam olyasmit, amin nagyon meglepődtem volna. Hiszen elégszer láttam, hogy az egyszerű, közönséges embereket úgy ütötték, mint a közönséges kutyákat. De az urak másodika, úgy látszik, szintén igen haragos volt. Ez már a karjával vágott végig az emberen. És ebben a ténykedésükben a fivérek annyira hasonlítottak egymáshoz, hogy akkor rémlett először fel bennem, hogy alighanem ikrek lehetnek.

Attól kezdve, hogy a külső kaput kinyitottuk (ezt az ikrek egyike cselekedte, akinél kulcs volt; ő engedett be bennünket és aztán újra ránk zárta a kaput), sikoltásokat hallottam, amelyek egy emeleti szobából hatoltak idáig. Engem egyenesen abba a szobába vezettek. A sikolyok mind hangosabbak lettek, ahogy felfelé haladtunk a lépcsőkön. Páciensem erősen agyvelőhűdéssel és lázzal találtam ágyában.

Páciensem rendkívüli szépségű nő volt. Fiatal; alig lehetett több husz évesnél. A haja össze-vissza csüggött az arcába; a felét a saját vad kezeivel tépte ki. A kezeit valaki zsebkendővel az oldalához kötötte. Észrevettem, hogy a kendők valamilyen férfiruhatárból eredhettek. Egyik karja ceremóniák alkalmával használt színes férfisállal volt lekötvé. Ezen egy cimert láttam és egy nagy E-betűt.

Mindezt már az első pillanatban észre kellettennem, még mielőtt a beteget megvizsgáltam volna. Szörnyű tusájában arccal lefelé feküdt a vánkoson. A sál végét a szájába vette és közel volt a megfulladáshoz. Első cselekedetem az volt, hogy biztosítsam a szabad lélekzését. Mikor a sálat leszedtem róla, észrevettem a cimert és a himzést.

Gyengéden megfordítottam: a kezemet a mellére tettem, hogy lecsöndesítem és megnyugtassam. Belenéztem az arcába. A szeme vadul, tágan meredt rám. Egyik szörnyű sikoly a másik után hagyta el torkát. Folyton ezeket a szavakat ismételte: „Férjem, atyám, öcsém!” majd tizenkettőig

számlált. Aztán hirtelen azt mondta: „Csitt!“ Pillanatig elhallgatott. Majd újra kezdődtek a vad, szörnyű kiáltások, és újra: „Férjem, apám, öcsém!“ — újra tizenkettőig számolt és újra azt mondta: „Csitt!“ Mindig ugyanabban a sorrendben, mindig ugyanugy. És soha meg nem szűnt a sikoly, csak egy két percre, mikor lélekzetet vett és kezdte az elején.

— Mióta van ebben az állapotban? — kérdeztem.

Hogy a fivéreket megkülönböztessem egymástól, az egyiket az idősebbnek fogom szólítani, a másikat a fiatalabbnak. Az idősebb alatt azt értem, aki a másiknál parancsolóbbnak látszott. Most ez az idősebbik felelt.

— Éppen most huszonnégy órája.

— Van neki férje, apja és fivére?

— Egy fivére van.

— Nem a fivéréhez van szerencsém?

Az idősebbik megvetően mondta: „Nem!“

— Mi dolga volt neki legutóbb a tizenkettes számmal?

Az ifjabbik fivér türelmetlenül válaszolt:

— Tizenkét órákor történt valami vele.

— Lássák, uraim, — mondtam, — mennyire nem lehetek szolgálatukra így, ahogy elhoztak! Ha tudtam volna, minő beteghez hoznak, elkészülhettem volna! Így bizony sok időt kell vesztegetnünk. Hiszen ezen a magános helyen valószínűleg gyógyszereket se kap az ember.

Az idősebbik fivér a fiatalabbra pillantott, aki büszkén mondta: „Van nekünk itt egy orvosságos szekrényünk“. El is hozta egy rejtkehelyről. Letette elém az asztalra.

Néhány üveget felbontottam. Megszagoltam őket és a dugaszokat a nyelvemhez értettem. Még ha másra lett volna szükségem, mint egyszerű narkotikumokra, akkor se igen vettem volna ezeknek hasznát.

— Kétkedik bennük? — kérdezte a fiatalabbik.

— Amint látja, uram, egy-kettőnek mégis hasznát veszem, — feleltem és nem is szóltam többet.

A nehéz csillapítóból igen keveset bevéttem a beteggel. Igen nagy fáradságomba került. Meg akartam ismételni egy kis idő múlva a dolgot és mert kíváncsi voltam a hatásra, leültem a beteg ágya mellé. Egy félénk és ijedtszemű asszonyszemély szolgált ki (valószínűleg annak a megvert embernek a felesége). Egy sarokban üldögélt. A ház dohos volt és régies, korhadt: a butorzat nem valami különös. Világos, hogy csak időlegesen szokták használni és akkor se sokat. Az ablakokat nehéz szövetek takarták, hogy a sikolyokat ne hallják ki. Pedig a beteg folytatta a sikoltozást és mindig ugyanabban a hangnemben. „Férjem, apám, öcsém!“ majd tizenkettőig számlált és akkor újra azt mondta:

„Csitti!“ Olyan vadul hánykolódott, hogy nem vettem le karjáról a köteléket. Csak arra törekedtem, hogy ne sértsék, ne okozzanak fájdalmat. Az egész esetben csak az volt bátorító, hogy akkor, amikor kezemet a beteg keblére tettem, hogy megnyugtassam, egész alakja kevésbé megnyugodott. De a sikolyok mindig megisméltődtek; óramű nem működött volna biztosabban.

Hogy legalább ennyire megnyugtassam és mert éreztem, hogy a kezemnek jó hatása van, mintegy félóra hosszat ültem az ágy mellett. A két fivér mellettem állt és szemlélődött. Végre az idősebbik megszólalt:

— Van egy másik betegünk is.

Összereztem. Megkérdeztem: „Sulyos?“

— Nézze meg, — felelt hanyagul az idősebbik. Lámpát vett a kezébe.

A másik beteg egy lépcsőház fölötti udvari szobában feküdt. Ez a szoba istálló fölött épült. Egyik részét alacsony, gerendázott tető borította. Másik része nyitva állott ki a tetőre. Palánkokkal volt beszögezve. Széna és szalma volt szerteszórva a földön. Tűzifarakás és a sarokban egy tömeg alma. Át kellett haladnom a szoba elő részén, hogy a hátsó részbe jussak. Az emlékezetem kiterjed a legkisebb részletekre is. Tisztán látok magam előtt mindent; nem felejtettem el a legcsekélyebbet sem. Itt, Bastille-beli cellámban, átélelem újra az egészet. Ez elfogattatásom tizedik évében történik — és most, mikor leirom e sorokat, magam elé varázsolom mindazt, amit ott amugyis teljes éjjelen keresztül láttam.

Ott, a szalmán, a feje alá tolt vánkosfélén, csinos parasztfiú feküdt. Nem lehetett több tizenhét esztendősnél. Háttal feküdt és összeharapta a fogait. Jobbkeze a mellén ökolbeszorítva. Üres szeme a mennyezeten. Nem láttam, hogy hol sebesült meg, mikor féltérdre ereszkedve, a betegsége okát kutattam. Csak annyit láttam, hogy valami éles szerszámmal megsebesíthették és hogy haldoklik.

— Orvos vagyok, szegény gyermekem, — mondtam neki. — Hadd vizsgálom meg a sebet..

— Sohse vizsgálja meg; — felelte. — Hagyjon békiben.

Akkor láttam, hogy a sebe a keze alatt van és kértem, hogy engedje, hogy a kezét felemeljem. Kardvágás volt; huszonkét-huszonnégy órával azelőtt kaphatta. De még akkor is nehéz lett volna megmenteni, ha rögtön ápolás alá fogták volna. Most már előrehaladott a dolog és ott haldoklott előttünk. Mikor felpillantottam az idősebbik testvérré, láttam, mint tekint le a csinos gyerekekre, akinek az élete előtte apad ki. Ugy nézett, mintha sebesült madarat, nyulát, vagy

szárnyast nézne. Nem olyan volt a pillantása, mintha embertársa halálküzdelmét nézné végig.

— Hogyan történt ez, Monsieur? — kérdeztem én.

— Őrült, aljas bolond, közönséges kutya! Jobbágy! Kizsákmányosította a fivéremből... a fivérem kardjától esett el... akár egy valóságos uriember.

Nem volt benne megbánás, szánalom, emberi érzés. A beszélőn csak az látszott, hogy kényelmetlen dolog egy ilyen más világbeli haldoklót virrasztani itt. És hogy sokkal okosabban tette volna a fiu, ha a rendes életkörülményei között hal meg tisztességesen, mint nyomorult féreg, rabszolga. Teljességgel képtelen volt arra, hogy szánalmat érezzen a fiu iránt, annak sorsa iránt.

Ahogy beszélt, a fiu lassan feléjefordította az arcát. Majd felém fordult.

— Doktor! ezek a „nemes“ urak igen büszkék! de mi, közönséges kutyák, néha mi is büszkék vagyunk. Kizsákmányolnak, ostromoznak, megölnék bennünket — de azért bennünk is maradt ám néha egy kis büszkeség! A nővérem... látta, doktor ur?

A sikolyok idáig hallatszottak, bár a távolság tompította őket. A fiu úgy beszélt, mintha a nő itt feküdne ebben a szobában.

— Láttam, — feleltem én.

— A nővérem, doktor... Nekik megvoltak a szegényletes jogaik, ezeknek a nagyszerű nemeseknek! Szerények és erényesek voltak a nőink... nekik! De voltak köztük jó lányok is. Tudom; és az apám is úgy mondta. A nővérem jó, tisztességes lány volt. A menyasszonya volt egy fiatalembernek. Ennek az embernek volt a hűbérese. Mi valamennyien ennek az egyiknek vagyunk a hűbéresei. — Itt ennek, ni. A másik a fivére; még nálánál is gonoszabb fajzat.

A fiunak csak a legnagyobb testi megerőltetés mellett sikerült ezeket a szavakat kiejtenie. A szelleme szólt inkább és szörnyű nyomatékkal.

— Ugy kiraboltak, úgy kihasználtak bennünket ezek, akik itt állnak, mint valamennyi társaik! Fensőbbeségek lények! Irgalmatlanul adóztattak meg, fizetés nélkül dolgoztattak, az ő malmukban kellett a gabonánkat megőrölni, a szárnyasaikat, madaraikat kellett etetnünk nyomorult földjeinken. Nekünk magunknak meg háziállatot, tyukot, kacsát se szabadott tartanunk. Annyira kizsákmányoltak, annyira elnyomtak, hogy — ha véletlenül darabka hust ettünk — félelemben kellett elfogyasztanunk. Ilyenkor be kellett zárni a kapuinkat és le kellett eresztetni a függönyeinket. Hogy ezek meg ne lássák és el ne vegyék! Ugy kiraboltak bennünket,

ugy vadásztak ránk... olyan szegények voltunk, hogy az apánk azt mondta: szörnyű dolog, gyermeket hozni a világra! és mi csak azon imádkoztunk, hogy a nőink meddőek maradjanak és hogy nyomoruságos fajtánk kipusztuljon!

Addig még sohasem láttam, hogy mit érez az elnyomott; addig még ezt a tüzet nem láttam felvillanni. Azt sejtettem, hogy alszik valahol a nép szívében ilyen szikra. De kitörni még nem láttam; csak akkor, mikor ezt a haldokló fiut néztem.

— Akárhogy is van, doktor, a nővérem férjhezment. Szegény fiu; munka nélkül volt akkor és a nővérem feleségül ment hozzá, hogy vigasztalja. ápolja, a saját kis kunyhóknban — a kutyaótlunkban, mint ahogyan az ember nevezné. Akkor ennek az embernek a fivére meglátta és megtetszett neki — alig pár hetes házas volt akkor a nővérem. Megkérte a sógoromat, hogy kölcsönözze neki az asszonyt — hiszen mire is való a közülünk való férj! A fiu nem igen bánta; de a testvérem jó volt és erényes. És úgy utálta ennek a fivérét, hogy még az én gyűlöletmnél is erősebb volt a gyűlölete! És tudja, mit csinált ez a kettő, hogy a férjet rábirják, hogy gyakorolja a felesége fölötti hatalmát az ő érdekükben?

A fiu szeme, amelyik az enyémben volt kapcsolva, rámeredt az előtte álló emberre. És az ő szeméből láttam, hogy igaz, amit mond. Ez a kétféle büszkeség itt szembekerült egymással. Még itt, a Bastilleban is tisztán látom ezt. Az uriember, a főnemes: csupa közönyös nemtörődömség; a paraszt csupa földretaposott jóérzés és szenvedélyes bosszuvágy.

— Ön tudja, doktor, hogy e nemesek előjogai közé tartozik, hogy úgy felkantározzanak, mint a lovaikat, vagy a kutyáikat és hogy ha kívánják, a fogatjaikat kell huznunk. Hát a sógoromat is — vele is így tettek. Tudja, hogy az előjogaik közé tartozik, hogy kinn hagyjanak a mocsárban éjjeleken, a békák mellett.. a békákat kell csendesitenünk, nehogy nemesi álmaikat zavarják. A mocsaras, ködös levegőn tartották éjjeleken. Nappal pedig újra fel kellett vennie az igát. De így sem lehetett megtörni. Nem ám! valamelyik nap délben kifogták a hámból, hogy táplálékot vegyen magához — ha talál. — Akkor szegény tizenkétszer zokogott egymásután, felzokogott minden harangütésre — és ott halt meg, a felesége keblén.

Nem lett volna emberi hatalom, amelyik életben tartotta volna ezt a fiut — mint csupán az az egy, hogy végig akarta mondani ezt a történetet. A halál növekedő árnyait visszatartotta. Ökölbesorított jobbkeze ökölbesorítva maradt tovább is. Ugy takarta el sebeit.

— Akkor ennek itten az engedélyére, sőt beleegyezésével, a fivére elcipelte. Dacára annak, hogy tudom, hogy mit mondott annak az embernek! Ön is nemsokára meg fogja tudni, doktor ur, ha még nem tudja. És elvitte — öröme, szórakoztatására, — egy darab időre. Én láttam a nővéremet; találkoztam vele az országuton. Mikor hazavittem a hirt, akkor megrepedt az apám szive. De nem mondta ki soha a szót, amelyik megtöltötte a szivét! Elvittem a másik nővéremet (mert volt egy fiatalabb is) olyan helyre, ahol ez nem férhet hozzá. Ott legalább *ennek* nem lesz a vazallusa! Akkor a nyomába szegődtem itt a fivérének... közönséges kutya, de kard van ám a kezében! — Hol is az alacsony ablak? Valahol itt ugrottam be.

A fiu körül kezdett a szoba sötétedni. A világ mindjobban megszűkölt. — Körülnéztem és akkor láttam, hogy a szalma meg a széna mind le van taposva az egyik oldalon. Mintha viaskodtak volna rajta.

A nővérem hallotta, hogy itt vagyok és berohant. Megmondtam neki, hogy ne jöjjön a közelünkbe mindaddig, amíg az az ember halott emberré válik. A fivére bejött; először pénzt dobott oda nekem. Majd rám vágott a lovaglóstorával. Én, közönséges kutya, azonban visszaadtam neki! Hátrahúzódott. Törjön száz darabra az a kard, amelyiken „közönséges“ vérem szárad! Ó kardot rántott ám, hogy védje magát... és rámvetette magát, az életéért küzdött minden agyafurtságával!

Én egynehány perccel előbb vettem csak észre a törött, véres kardot a szalma között. Nemesember kardja volt. Nem messzire tőle egy öreg kard hevert, amelyik katonáé lehetett.

— Ó, emeljen fel doktor ur! Emeljen fel! Hol van az az ember?

— Nincs itt, — mondtam és felsegítettem a fiut. Azt hittem, hogy a fiatalabbat keresi.

— Ó, ezek a nemesemberek olyan büszkék; hm; fél, nem akar látni engem. Hol van az, akivel bejött? Fordítsa csak feléje az arcomat!

Megtettem, a fiu fejét a térdemhez támasztottam. Természetfölötti erő lakozhatott benne most, mert teljességgel felemelkedett, úgy hogy nekem is fel kellett emelkednem. Másképp nem tudtam volna megtámasztani.

Márki! A fiu feléje fordult, vad, elnyilt szemmel és magasratartott jobbkézzel — majd azon a napon, amikor mindezekért felelnie kell, én leszek a vádlója... és önnek, e gonosz fajzat legutolsójának, felelnie kell majd! Vérral rajzolk keresztet önre! az lesz az én jelem. Majd ha mindezekért felelnie kell, vádlója leszek a fivérének... Felelnie

kell mindezekért! Véres keresztrel jelölöm meg őt is; erről fogom felismerni!

Kétszer vitte kezét a szívére, a sebhez. És a mutatóujjával keresztet rajzolt a levegőbe. Még egy darabig ott maradt, fel-emelkedve, a magasratartott mutatóujjával. Azzal együtt rogyott le; már nem élt.

Mikor az ifju nő ágyához tértem vissza, ugyanabban az állapotban találtam. Éppen úgy dühöngött és éppen abban a vad ütemben sikoltzott. Tudtam, hogy ez még sok ideig tarthat így és hogy talán csak a sir csöndjében ül el ez örület.

Ujra gyógyszereket adtam neki. Mindaddig az ágya mellett ültem, míg késő éjjel nem lett. Nem hagyta abba szörnyű sikolyait. És soha meg nem változtatta a sorrendet. „Férjem, apám, öcsém! Egy, kettő, három, négy, öt, hat, hét, nyolc, kilenc, tíz, tizenegy, tizenkettő.“ Csitt!

Ez huszonhat óra hosszát tartott attól a perctől fogva, hogy megérkeztem. Már kétszer jártam meg az utat oda és vissza. Ujra ott ültem az ágya mellett, mikor hirtelen dadogni kezdett. Én megtettem mindent, hogy ezt az alkalmat kihasználjam. Lassan-lassan lethargiás álomba merült és már olyan volt, mint a halott.

Mintha szörnyű, rémületes vihar után megült volna a dörgés. A karjait felszabadítottam és hívtam az asszonyt, hogy legyen a segítségemre és rendezzük el tépett ruháit és gyűrött ágját. Akkor láttam csak, hogy az anyaság kezdődő-állapotában van. És akkor vesztettem el a kevés reményt, amit életéhez fűztem.

— Meghalt? — kérdezte a márki, akiről még mindig úgy emlékszem meg, mint az „idősebb“-ről. Lovaglásából tért meg és csizmásan lépett a szobába.

— Nem halt meg, — feleltem. — Azt hiszem, haldoklik.

— Micsoda életerő van ezekben a közönséges testekben! — mondta a márki és kíváncsian nézett a haldoklóra.

— Nagy erő van, — feleltem én — a kétségbeesésben és a nyomoruságban, szomoruságban.

A márki eleinte nevetett azon, amit mondtam, de később megneheztelt a szavaimért. Egy széket huzott oda és leült mellém. Elparancsolta az asszonyt és halkán mondta nekem:

— Doktor ur, miután a fivérem ilyen kellemetlen helyzetbe sodorta magát ezzel a népséggel, én azt ajánlottam neki, hogy vegyük igénybe az ön segítségét. Önnek igen jó hire van; ön fiatal ember, akinek meg kell csinálnia a szerencsáját. Ez a saját érdeke. Amiket itt látott, azokat látni lehet ugyan, de nem beszél róla az ember.

Én a beteg lélekzetvételét hallgattam és nem feleltem.

— Figyel arra, amit mondok, doktor?

— Uram, — feleltem — az én hivatásomban a klienseim közleményei amugy is mindig titokban tartatnak. (Vigyáztam a feleletemre, mert nagyon megzavart az, amit láttam és hallottam.)

A nő már olyan gyöngén lélekzett, hogy figyelni kezdtem a pulzusát és a szívét. Még élt: ennyi az egész. Körülnéztem és újra visszaültem a helyemre. Akkor láttam, hogy mindkét fivér erősen szemügyre vesz.

*

Olyan nehezen megy az irás. Olyan nagyon hideg van. Ugy félek, felfedezik, amit irok. Akkor sötét földalatti zárkába kerülök. Már látom, hogy rövidebbre kell fognom a történetemet. Az emlékezőtehetségem nem zavaros; mindent a legtisztábban látok. Minden egyes szóra emlékszem, amit akkor mondtak. Egyetlen szót el nem veszítettem abból, ami köztem és azon urak között elhangzott.

A nő egy hétig lebegett élet és halál között. A végefelé már megtudtam érteni egy-két összefüggéstelen szavát. A fülemet odafektettem az ajkához. Azt kérdezte, hogy hol van. Megmondtam neki. Azt kérdezte, hogy én ki vagyok, azt is elmondtam. Az ő nevét viszont hiába kérdeztem. A fejét ingatta a vánkoson és nem adta elő a titkát, akár csak az öccse.

Nem volt alkalmam, hogy kérdéseket intézzek hozzá. Csak akkor, mikor közöltem a fivérekkal, hogy agizonál és aligha éri meg a következő napot. Addig, — bár világos pillanataiban sohasem volt mellette más, mint én és a kiszolgáló asszony — a fivérek egyike mindig ott ült az ágy függönye mögött, vagy a szomszéd szobában, ha én jelen voltam. Mikor azonban megtudták, hogy meg fog halni, akkor már nem igen érdeklődtek utána, hogy mit mondhat nekem. Mintha — az a gondolat villant keresztül az agyamban — én is meghalni készülnék.

Észrevettem rajtuk, hogy szörnyen sérti a büszkeségüket (különösen a fiatalabbikét) hogy kardra ment egy paraszttal, különösen egy fiatal parasztgyerekekkel. Az egyetlen, ami ebben az egész dologban megfeküdhetett a lelküket, az volt, hogy ez súlyosan degradáló a családra nézve. Ahányszor a pillantásom találkozott a fiatalabbik szemével, mindig arra emlékeztetett e szem kifejezése, hogy rendkívül ellenszenvvel viseltetnek irántam azért, mert megtudtam a fiutól azt, amit véletlenül tudok. Ez a fiatalabbik udvariasabb volt hozzám, mint az idősebbik. De tisztán láttam az ellenszenvet. Azt is láttam, hogy szálka vagyok az idősebb szemében is.

Éjfél előtt két órával halt meg a páciensem. Majdnem ugyanabban a percében a napnak, amikor először láttam őt. Egyedül voltam vele, mikor szegény ifju feje szeliden fordult az egyik oldalra és végetért életében minden földi igazságtalanság és szomorúság.

Lent az urak már vártak erre. Türelmetlenek voltak, mert hamarosan el akartak lovagolni. Az ágy szélén ülve, hallottam, mint verdesik lovaglósizmájukat az ostorokkal. Fel- s lekószáltak türelmetlenül.

— Meghalt végre? — kérdezte az idősebbik, mikor beléptem.

— Meghalt, — feleltem.

— Gratulálok, öcsém, — mondta és a fivéréhez fordult.

— Már előbb ajánlott fel nekem pénzt, aminek az elfogadását azonban én halasztgattam. Most egy aranytekercest adott át nekem. Elvettem tőle és az asztalra tettem. Jól meggondoltam a dolgot és azt határoztam el magamban, hogy nem fogadok el semmit.

— Bocsássanak meg, — mondtam. — Ilyen körülmények közt nem fogadhatom el.

Egy pillantást váltottak egymással, de lehajtották a fejüket, mint hogy én lehajtottam a magamét. Elváltunk; részükről egy szó nélkül.

Ó, de fáradt, fáradt, fáradt vagyok! Már elbágyasztott és tönkretett ez a nyomorúság. El se tudtam olvasni, mit írtam megbénult kezemmel.

Másnap korán reggel az aranytekercest a lakásom előtti kis szekrénykében találtam. Kivülről a nevem volt ráírva. Én már kezdettől fog a alaposan meghánytam-vetettem magamban, hogy mit kell tennem. Azon a napon elhatároztam, hogy titokban megírom az esetet a miniszternek. Elmondom, milyen természetű ügyekben kérték a segítségemet. Mindkét esetet feltárom és elmondom a kísérő körülményeket. Jól tudtam, hogy milyen befolyásolható a törvényszék és azt is tudtam, minő előjogaik vannak a nemeseknek. Elvártam, hogy a dolgot agyonhallgatják, de tisztán akartam állni a saját lelkiismeretem előtt. Az egész dolgot mélységes titokban tartottam. Még a feleségemnek se szóltam. Erről a körülményről is említést tettem a levelemben. Fogalmam sem volt arról, hogy minő veszedelembe rohanok. Azt hittem, hogy csak mások részére lehet a dolog veszedelmes, ha megtudják mindazt, amit én tudok.

Mikor ezt a levelet meg akartam írni, akkor nagyon sok dolgom volt. Nem fejezhettem be aznap este. Másnap a szokottnál sokkal-sokkal korábban keltem fel, hogy befejezzem. Ez éppen az évnek az utolsó napja volt. Befejeztem a

levelet, amikor arról értesítettek, hogy egy hölgy vár lenn, aki beszélni akar velem.

*

Mindinkább nehezemre esik, hogy elvégezzem a magam elé tűzött feladatot. Olyan hideg van, olyan sötét, minden érzékemen köd fekszik. Olyan szörnyű ez a ködös állapot.

Ez a hölgy fiatal volt, kedves és szép, de úgy festett, mint aki nem fog soká élni. Nem volt egészséges színű. Hallatlan izgalomban volt. Bemutatkozott, hogy Saint Evrémonde márki felesége. Eszembejutott, hogy ezen a néven szólította a haldokló fiú az idősebb fivéréét. Ez volt az átvetőbe himzett név is. Nem csalódtam, mikor feltételeztem, hogy nemrégiben dolgom volt ez urral.

Az emlékezőtehetségem még mindig tiszta és tökéletes; csak a szavak leírása okoz nehézséget. Attól félek, hogy most jobban vigyáznak rám, mint azelőtt. És sohasem tudom, hogy mikor vigyáznak megkettőzött figyelemmel. Ez a hölgy részben sejtette, részben tudta az egész szörnyű történetet. Tudta, milyen része volt benne a férjének és tudott az én szerepemről is. Nem ismerte a halott fiatalasszonyt. Nagy szomorúsággal adta elő, hogy igen sajnálja az esetet; szeretett volna segíteni a szegény nőn. Reméli, hogy el tudja háritani az Ég haragját házukról, amelyet igen sokan és igen régóta gyűlölnék.

Ugy tudta, hogy annak a nőnek egy fiatalabb huga él. Az volna a leghőbb óhaja, hogy segítsen ezen a leánynon. Én nem mondhattam neki többet, mint hogy csakugyan létezik ez a testvér. Hiszen magam se tudtam többet. A hölgyet az a reménység indította, hogy hozzám jöjjön, hogy én talán meg tudom mondani annak a leánynak a nevét és a tartózkodási helyét. Pedig hát mind e nyomoruságos óráig se tudok egyikről se.

*

Már nincs elegendő papirom. Tegnap elvettek tőlem egy darab papirt és figyelmeztettek. Ma be kell fejeznem történetemet.

Jó, melegszívű hölgy volt és a házassága nem volt boldog. Hiszen hogy is lehetett volna! A férje nem bizott benne és nem szerette; minden befolyását ellene vetette latba. Félt a férjétől és félt annak bátyjától is. Mikor lekísértem a kocsijába, egy gyermeket láttam ott várakozni rá. Bájos, két-hároméves apróság.

— Már csak az ő kedvéért is, doktor ur! — és a hölgy könnyek között mutatott a gyermekre. — Igazán, mindent

megtennék, ami csak erőmből telik, hogy jóvátegyem a dolgokat! Másképp sohse lesz öröme az örökségében . . . Valami olyan előérzetem van, hogy ha ezt a dolgot nem tesszük jóvá, el fog jönni a nap, amikor majd tőle kérnek elégtételt. Ami az enyém, — egynéhány ékszer — azt mind azzal fogom ráhagyni, hogy segítsen azon a nyomorult családon, ha a leánytestvér valahol fellelhető . . .

Megcsókolta a gyermekeket és azt mondta: „Miattad, drágám, csak miattad! Ugye te hű leszel és jó, kis Charles? És a gyerek bátran felelt: „Az leszek!“ Én kezet csókoltam a hölgynek. Ő a karjaiba vette a fiát és simogatta, csókogatta. Azóta se láttam.

Miután abban a hitben említette a férje nevét, hogy én azt amugy is ismerem, nem kellett külön megjelölnöm a levélben. Lepescélttem a levelet és mert nem mertem másra bízni, magam juttattam el rendeltetési helyére.

Azon az éjjelen — az év utolsó éjszakája volt, lehetett ugy este kilenc óra — egy fekete öltözötü ember csengetett a kapumon. Velem akart beszélni és halk léptekkel jött a cselédem után. A cselédem, — egyszemélyben inasom — egy Defarge Ernő nevű fiatalember volt. Mikor ez az inas belépett a szobámba, ahol a feleségemmel együtt ültem, — ó, drága, szívből szeretett feleségem! — szép, fiatal, angol feleségem! — láttuk, hogy az ember, akiről azt hittük, hogy lent maradt a kapuban, csöndesen megállt az inasom mögött.

Igen sürgős ügy . . . a rue Saint Honoréban. Nem fog soká tartani; kocsi vár lenn ránk.

Az a kocsi ide hozott engem; ide, a siromba. Mikor felismertem, hogy hová hoztak, hátulról hirtelen betömték a szájamat és a karjaimat lekötözték. Sötét sarok mélyéből a két fivér alakját láttam az utcán elsuhanni. Egyetlen gyors mozdulattal igazolták a személyazonosságot. A márki kivette a zsebéből azt a levelet, amelyet én a törvényszékhez juttattam, megmutatta nekem, meggyújtotta egy lámpa lángjánál és a hamut a lábávai szórta szét. Nem szólt senki egyetlen szót. Engem idehoztak, ide, élőt a sirba.

Ha Istennek ugy tetszett volna, hogy ezen fivérek valamelyikének kemény szívébe mindezen szörnyüségés éveken keresztül csak egyszer lopódzott volna szájalom, — csak annyi, hogy arról értesítsenek, hogy él-e még drága, szeretett feleségem — akkor azt mondanám, hogy Ő, a Mindenható, nem hagyta el őket egészen. De már azt hiszem, valóra vált átok a vörös kereszt . . . nem érdemesek és nem méltók az Ő irgalmára. Én Manette Alexandre, szerencsétlen fogoly, írom ezt 1767. esztendőnek az utolsó napján, szörnyü agoniám közepette — vádlom őket és várom azt az időt,

amidőn mindezekért megfizetnek. Vádolom őket az Ég és Föld előtt... és meg fogják kapni méltó büntetésüket.“

* * *

Szörnyü orditás volt a felelet erre. Düh, szörnyüködés kelt a hallgatóság soraiban, tisztán kivenni azonban csak egyet lehetett; vére szomjaztak ezek valamennyien. Ez a történet csak arra volt alkalmas, hogy az akkori idők minden bosszuvágyát százszorosára felajzza. És nem volt a gyűlésen senki, aki ezért vért, életet ne kívánt volna.

Ilyen törvényszék, ilyen hallgatóság előtt nem csoda, hogy Defarge-ék nem adták már előbb közre az okiratot a többi Bastille-beli emlékekkel. Kivárták az idejüket. Fölösleges mondani, hogy a szörnyü név rég száлка volt Saint Antoine szemében, fölösleges mondani, hogy bele volt ez a név régóta szöve abba a szörnyü listába.

Nem volt olyan emberfia, lettek légyen bárminők is erényei és kitünő szolgálatai, akit felmentettek volna ilyen vádak hallatára.

S annál rosszabb volt a szerencsétlen vádlottra, hogy a feladók egyike közismert és köztiszteletben álló polgár, — a legjobb barátja — a feleségének az apja. Ez a nép akkor a legnagyobb erénynek és a haza iránt hozott legnagyobb önfeláldozásnak tartotta, ha valaki feláldozta valakijét a köz oltárán. Mikor tehát az elnök kimondotta, (hiszen másképp a saját feje se ült volna biztosan a nyakán!), hogy a derék orvostól bizony elvárja a Köztársaság, hogy örüljön azon, hogy egy ilyen szörnyü család gyökerestől irtassék ki erről az immár megszentelt földről... e gyalázatos arisztokrata családnak egyetlen sarja ne maradjon életben... bizonyos, hogy maga az orvos csak igaz örömet fog érezni azon, ha imigyen özvegygé válik a leánya és apátlan az unokája... Ekkor a tetszés vihara kelt a hallgatóság, a pompás hazafiak köréből. Ember rokonszenve minden szikrája kihalt innen.

Hogy minő befolyásos ember ez a doktor Manette! — gnyolódott Madame Defarge. — És a „Bosszu“ rámosolygott. „No doktorkám, mentse meg most, most mentse meg!“

Az esküdtszék minden egyes szavzatát vijjongás követte. Vagy csupa egymásután következő sikoly, ujjongás.

Az ítélet egyhangu volt. Származásánál fogva és a szívében is arisztokrata, a Köztársaság ellensége, a Nép nótorius elnyomója. Vesszen! vissza a Conciergerie-be... ~~Hát~~ Háát! reá: huszonnég órában belül!

XI. FEJEZET.

Alkonyodik.

A halálraitélt ártatlan ember nyomorult asszonya ugy összeesett ez ítélet hallatára, mintha halálosan megsebeztek volna. De nem szólt. Olyan erős volt benne a hang, hogy fenn kell őt tartani szörnyü megpróbáltatásában és nem szabad nyomoruságát fokozni, hogy azonnal magához tért tompa kábultságából.

A bíróságnak valahol szabadban kellett aznap reggel még ítéletet mondania és ezért valamennyien nemsokára felkerekedtek. Még meg sem szünt a lárma, ami a terem kiürülésével járt. Lucie ott állott és a karjait a férje felé tárta ki. Szerelem és vigasz tükröződött minden vonásában.

— Ó, ha hozzáérhetnék! Ó, ha egyszer megölelhetném! Ó, jó polgárok: irgalmazzatok . . . értsetek meg!

Egyetlen börtönőr maradt már csak ott és az a négy ember, akik előttevaló este elhozták a foglyot. És Barsad volt még ott. A nép ekkorra a „színház“-ból mind az utcára igyekezett. Barsad azt tanácsolta a többieknek: „Hadd ölelje meg utoljára; hisz alig tart egy percig“. Az örök hallgatólag beleegyeztek és az asszonyt átsegítették az üléseken az emelvényig, ahonnan a férje keresztülhajolva, a karjaiba kaphatta.

— Isten veled, drágám, lelkem, mindenem. Áldásom legyen veled és szerelmem. Majd találkozunk újra . . . ahol a fáradt megpihen!

A férje szólt így keblén fekvő feleségéhez.

— Én el birom viselni, drága Charles. Engem segít a jó Isten; miattam ne szenvedj. Áldd meg gyermekünket!

— Általad küldöm áldásomat. Általad csókolom őt is. Általad bucsuzom tőle is.

— Férjem! Várjanak! Még ne! Csak egy percig! — A férfi elszakadni igyekezett. — Nem leszünk soká egymástól távol . . . Érzem, hogy ebbe az elválásba beleszakad a szívem. De megteszem a kötelességemet, míg birom és ha elhagyom gyermekünket, majd talál barátokat, ahogy én találtam!

Az apja követte és majdhogynem térdreesett ott, ketten közt. Darnay azonban felemelte. Könnyezett.

— Ó! dehogyis! Hát mit követtél el, hogy térdelj előttünk! Most már tudjuk, hogy min mentél keresztül . . . akkor . . . régen! Most már azt is tudjuk, min mentél keresztül akkor, mikor sejtetted a származásomat . . . és mikor megtudtad! Most már tudjuk, milyen szörnyű személyes ellenszenvet győztél le magadban . . . már tudjuk, mint győztél le saját magadat a lányod kedvéért! Köszönjük néked teljes szívünkéből mindketten, minden szerelmünkkel! Isten legyen veled!

Az apa nem felelt. A kezével fehér haját tépte. És sikoltott.

— Ezt nem lehetett másképpen, — mondta a fogoly. — Hiszen minden annyira ellenünk volt . . . annyi kérdés gabalyodott itt egybe . . . Mindig hiába igyekeztem azon, hogy szegény anyámnak tett ígéreteimet megtarthassam . . . Hiszen így kerültem magam is közeletekbe. Jó nem keletkezhetett ennyi rosszból . . . ilyen szerencsétlen kezdetnek nem lehetett jó vége. Vigasztalódjatok; ön is atyám és bocsásatok meg.

Jöttek érte. A felesége elszakadt tőle. Ugy nézett utána, imádkozva. Az arcára azonban ragyogó kifejezést erőszakolt: vigasztaló mosolyt. Mikor a foglyok ajtaján távozott, Lucie az apja keblére borult. Beszélni akart; szolította; a lába elé esett.

Abból a sötét sarokból, ahol eddig meglapult, Sydney Carton jött most elő és felemelte az aléltni készülőt. Ott volt már Mr. Lorry is. Carton karja remegett, mikor felemelte és megtámasztotta a fejét a vállán. Volt azonban valami a tartásában, ami nem volt csupa szomorúság — inkább büszkeséghez hasonlított.

— Vigyem a kocsijához? Nem is érzem, olyan könnyű!

És könnyedén vitte az ajtóhoz, gyengéden befektette a várakozó kocsiba. Atyja és öreg barátjuk helyet foglaltak Lucie mellett, Carton pedig felült a kocsis mellé.

Mikor megérkeztek a kapuba, hol egynehány órával előbb Sydney Carton szünetet tartott éjszakai vándorlásai előtt, hogy elképzelje azt, melyik kőre lépett távozásakor a fiatalasszony, újra ő vette magához és újra ő vitte fel a lép-

Itélet után.

csőkön. Itt egy kerevetre fektette. Gyermeke és Miss Pross sirva vették körül.

— Ne térítsétek őt magához, — mondta Carton halkan Miss Prossnak. — Jobb, ha így marad egy ideig. Ne keltsék öntudatra; ugyis újra elájulna.

— Ó, kedves, kedves Carton! — sirt fel a kis Lucie és szenvedélyesen vetette magát régi barátja nyakába. — Ó; csakhogy eljöttél! ugye, segíteni fogsz szegény mamán? Ugye, megmented szegény papát?! Ó, nézz csak rá . . . szegényre! Kedves Carton! Hiszen mindenki szereti őt . . . birod így látni őt?

Carton lehajolt a gyermekhez és virágzó arcocskájához fektette az arcát. Majd gyengéden lefejtette a karjait a nyakáról s az eszméletlen anyára pillantott.

— Mielőtt elmennék, — mondta és szünetet tartott — megcsókolhatnám?

Emlékeztek rá később, hogy mikor lehajolt és megcsókolta az arcát, néhány érthetetlen szót mormogott. A gyermek, aki legközelebb volt hozzá, mondta ezt később. Még az unokáinak is elmondotta, mikor már szép öregasszony volt. Ilyesmit mondott akkor halkan: „Mindig szerettelek.“

Majd a mellékszobába ment. Gyorsan Mr. Lorryhoz fordult és Lucie apjához, aki nyomon követte. Ennek azt mondotta:

— Manette doktor, önnek tegnapig legalább igen nagy befolyása volt. Ki kellene próbálni. Ezek a birák és mindazok, kik most hatalmon vannak, igen kedvelik önt. És nagyrabecsülik szolgálatait. Nem így van?

— Ami Charles-al volt összefüggésben, abból nem titkoltak el előttem semmit. Biztosítottak róla, hogy meg fogom tudni menteni őt és meg is mentettem. Nagyon szomoruan és nagyon lassan felelt az öreg orvos.

— Kisérelje meg újra. Rövid idő áll rendelkezésére e perctől kezdve holnap délutánig. De kísérelje meg.

— Megkísérlem. Egy pillanatot se akarok elveszíteni.

— Rendben van. Olyan eréllyel, mint az öné, már sok dolgot vittek keresztül... Bár ilyen nagy dolgot — mosolygott — még nem vittek keresztül. — Most sóhajtott. — De kísérelje meg! Nem sokat ér az élet, ha nem vesszük hasznát, de ezt a kis fáradságot mégis megéri.

— Megyek, — mondta Manette doktor. — Egyenesen az elnökhöz megyek és a hóhérhoz is elmegyek. És olyanokhoz is elmegyek, akikről jobb nem is szólni. Irni is fogok... és... de várjon csak! Valami ünnepély készül ma az utcán és estig senkit sem lehet már megkapni, senkisésem hozzáférhető!

— Ez igaz! Nem tesz semmit; legfeljebb hiábavaló remény. Hagyjuk alkonyatig. Látni szeretném, tud-e sietni, bár ne reméljen semmit! Mikor szándékozik ezekkel a rettegett hatalmasságokkal beszélni, Manette doktor?

— Remélem, elérem őket, mihelyt alkonyodik. Egy-két órán belül, mostantól számítva.

— Délutáni négy órakor már alkonyodik. Feküdjünk le egy-két órára. Este kilenckor majd benézek Lorry-hoz. Akkorra megtudom, ugye, hogy mit végzett? Vagy öntől vagy a barátunktól?

— Ugy van.

Szerencsét kívánok!

Mr. Lorry Sydney-vel együtt távozott. Mikor már kint voltak a kapun, megérintette a vállát.

— Nincs semmi reményem, — mondta halk, szomorú sutogással Mr. Lorry.

— Nekem sincs.

— Ha bármelyik, vagy akár együttvéve valamennyi, kimélni is akarná, — és ez nagyon kérdéses, mert hiszen mi az ő élete 's mi a mások élete bármelyik előtt is! — nem hinném, hogy meg mernék kockáztatni a megmentését azok után, amik a törvényszéken történtek.

— Én magam is úgy vélekedem. A hangjukból már a bárd koppanását vettem ki.

Mr. Lorry megtámaszkodott a kapufélfánál. A fejét lehajtotta.

— No ne szomorkodjon, — mondta gyengéden Carton. — Csak azért bátorítottam fel Manette doktort, mert reméltem, hogy legalább egy napig vigasztalást lel a reményben... Más-kép Lucie azt képzelné, hogy hiábavaló módon, véletlenül vették el az életét — hogy még segíthettek volna rajta...

— Iga, igaz. — Mr. Lorry letörölte a könnyeit. — Hiszen igaza van. De el fog pusztulni. Nincs semmi remény.

— Ugy van. El fog pusztulni; nincs semmi remény. — Carton felelete olyan volt, mint a visszhang. És határozott léptekkel indult el más irányba.

XII. FEJEZET.

Sötétség.

De később megállott. Nem volt egészen biztos, merre felé tartson. „Tellson bankjában, este kilenckor, — mondta elgondolkodva. — Vajjon helyes-e, ha közben mutatkozom? Én azt hiszem, igen. Leghelyesebb, ha tudják, hogy én is vagyok a világon. Helyes és nem fölös óvatosság és esetleg szükséges előkészület. De vigyázni kell, óvatos légy! óvatos légy! gondold át előbb a dolgot!”

Eleinte egy bizonyos cél felé haladt; de most visszatar- totta a lépéseit. A sötétedő utcákon haladt előre és a várható következményekre gondolt. Ugy látszik, megmaradt amellet, amit először kitervezett. „Legjobb lesz, — mondta végre — ha tudják, hogy én is vagyok a világon.“ És Saint Antoine felé tekintett.

Hiszen Defarge ma reggel a Saint Antoine-beli bormérés tulajdonosának vallotta magát. Olyannak, aki jól ismerte a várost, nem nagy dolog volt ezt a bormérést megtalálni, anél- kül, hogy sokat kérdezősködnék. Mikor ezzel tisztába jött, Carton elhagyta a szűk, kanyargós utcákat. Betért egy ven- déglőbe. Jól megebédelt és utána egészséges álomba merült.

Sok év óta először, most nem ivott semmit. Tegnap este óta mindössze kevés fehérbort ivott, tegnap este pedig úgy itta a brandyt Mr. Lorrynál, mint az olyan ember, aki ezt a mulatságot befejezte.

Felfrissülve ébredt fel hét óra körül. Ujra kiment az utcára. Saint Antoine felé haladtában megállott egy kis bolt előtt, melynek tükör volt a kirakatában. Gyorsan megigazi- totta a nyakkendőjét, a kabátja gallérját és a haját. Mikor ezzel elkészült, egyenesen Defarge-ék felé tartott. Belépett az ivóba.

Véletlenül nem volt más vendég a boltban, mint Jacques Három. Akinek olyan károgó hangja és olyan nyugtalan ujjai voltak. Ez az ember, akit az esküdtszék tagjai közt látott, ott állt egy sarokban. Ivott; Defarge és felesége voltak a társasága.

Carton belépett. Közönyös hangon és türethető franciasággal bort kért. Madame Defarge közönyösen pillantott rajta végig. Majd erősebben megnézte, majd még erősebben. Aztán elébe lépett és megkérdezte, hogy mit parancsol?

Carton megismételte, amit az előbb mondott.

— Angol? — kérdezte Madame Defarge és kíváncsian huzta fel sötét szemöldökét.

Carton ránézett és mint az olyan ember, akinek egyetlen francia szót is nehezebbre esik kiejteni, erős idegen akcentussal felelt:

— Ugy van, Madame, ugy van. Angol vagyok.

Madame Defarge az emelvényéhez sietett, hogy elhozza a bort. Amikor felvette a jakobinus ujságot a pultról és úgy tett, mintha abból mutatna valamit, Carton hallotta, amint odasugta a férjének: „Esküszöm neked, ugyanolyan, mint Evrémonde“!

Defarge elhozta a bort és jó estét kívánt a vendégnek.

— Micsoda?

— Jó estét kívántam.

— Hja, ugy. Jó estét, polgár. — Carton megtöltötte a poharát. — A Köztársaság egészségére. Nem rossz a bor.

Defarge visszatért a pult mellé.

— Csakugyan hasonlít egy kicsit.

Madame szigoruan felelt:

— Nem kicsit; nagyon hasonlít.

Jacques Három békitőleg mondotta:

— Csak mert olyan sokat gondol rá, Madame.

A bájos „Bosszu“ nevetve tette hozzá:

— Igaz is, becsületemre! Szinte látom magán az örömet, amiért holnap újból fogja látni!

Carton a jakobinus ujságot szemlélte. A mutatóujját a sorokra helyezte. Ugy tetszett, teljesen belemerült az ujság tartalmába. Pár percig mereven néztek Cartonra, de nem zavarták meg a jakobinus szerkesztővel való szellemi mulatságában. Újra beszélgetni kezdtek.

— Igaz, amit Madame mond, — jegyezte meg Jacques Három. — Minek állnánk meg? Nagy erő, nagy lendület... Minek megállni?

— Igaz, igaz, — érvelt Defarge. — De valahol mégis meg kell állni. Az a kérdés, hogy hol álljon meg az ember?

— A család teljes kiirtásánál, — felelte Madame.

— Pompás! — káromgott Jacques Három. A „Bosszu“ is viharos tetszésének adott kifejezést.

— A kiirtás helyes, feleségem, — mondta Defarge kicsit bosszankodva. — Általában én is helyesnek tartom. Nem is szálltam sohasse sikra ellene. De ez az orvos annyit szenvedett; hiszen láttad ma. Hiszen láttad az arcát, amikor azokat a feljegyzéseket olvasták előtte!

— Láttam az arcát! — felelte Madame megvetően és haragosan. — Igenis, láttam az arcát. És olyan arca van, mint azoknak, akik nem igaz barátai a Köztársaságnak. Csak vigyázzon az arcára!

— És azt is észrevehetted, feleségem, — jegyezte meg Defarge feddő hangon, — hogy a leánya minő szörnyű aggodalomban remegett. Hiszen ez rettenetesen érinthette magát az orvost!

— Persze, hogy láttam a leányát, — felelte Madame — igenis láttam a leányát, többször is, mint egyszer. Láttam ma is és láttam máskor is. Láttam a törvényszéken és láttam az utcán, a börtönnel átellenben. Hadd emelem fel az ujjamat!...

Ugy tetszett, magasra emeli az ujját (a vendég szeme még mindig az ujságot bujta). És aztán újra leeresztette az ujját, kicsit hangosan, kopogva. Mint mikor lesujt a bárd.

— Pompás, igaza van a polgárnőnek! — káromgott Jacques Három.

— Angyal ő! — mondta a Bosszu és átölelte.

— Ami pedig téged illet, — mondta Madame rendíthetetlenül és a férjéhez fordult — ha tőled függne, aminthogy szerencsére nem tőled függ, még most is megmentenéd azt az embert.

— Az nem igaz! — ellenkezett Defarge. — Akkor se, ha csak annyiba kerülne nekem, mint ezt a poharat itt ni, felemelni. De annyiban hagynám a dolgot. Azt mondanám: elég.

— Nézd csak, Jacques, — mondta dühödten Madame Defarge — és halljad te is, kis „Bosszu“-m. Ide figyeljete! Azonkívül, hogy zsarnokok és elnyomók, más oka is van annak, hogy ez a család megérett a kiirtásra! Mind rajta vannak a listámon! Kérdezzétek csak a férjemet!

— Ugy van, — felelte Defarge, akit nem is kérdeztek.

— A nagy napok kezdetén, mikor a Bastille-t bevettük, akkor ő megtalálja azt az iratot. Haza hozza. Éjjel, mikor már üres itt minden és nincs körülöttünk egy teremtett lélek, akkor felolvassa nekünk. Itt ni, a pulton. Ugyanennek a lámpának a világánál. Kérdezzétek meg, ugy van-e?

— Ugy van, — helyeselte Defarge.

Azon az estén, mikor már végigolvastuk azt a papírt és már a lámpa is kiégett és mikor már a nap is beragyogott ott ni, a vasrács mögül, mondtam neki, hogy egy titkot akarok elmondani. Kérdeztétek, ugy van-e?

— Ugy van, — helyeselte Defarge újra.

— Hát elmondtam neki azt a titkot. A mellemre vertem, ugy, ahogy most is ráverek, oszt mondom neki: „Defarge engem halászok neveltek, azok közt nőttem fel. Az a család, akit az Evrémonde-család ilyen aljasul tett tönkre, az az én családom. Mint ahogy az a Bastille-beli papiros írja. Defarge, — mondok — az a nő, a halálrasebzett fiunak a nővére, az az én testvérem volt. Az a férj az én testvéremnek a férje volt. Az a fivér az én fivérem is volt. Az az apa az én apám volt. Azok a halottak az én halottaim. És őrajtok énnekem kell bosszút állnom! Kérdeztétek meg tőle, ugy van-e?

— Ugy van, — helyeselte újra Defarge.

— Hát akkor állítsd meg a tüzet, meg a szelet, — mondta Madame. — De ne állíts meg engem.

A hallgatóit hallatlanul mulattatta haragjának, dühének kifakadása; hallatlanul tetszett nekik ez a tombolás. A vendég, anélkül, hogy látta volna, érezte, minő falfehér az asszony. A hallgatói élénken helyeseltek. Defarge, a gyöngye kisebbség, még próbálkozott egynéhány jó szóval a márkis jószágos feleségére való tekintettel. De a feleségétől csak a visszhangját hallotta annak, amit az előbb mondott. — Mondd a tűznek, mond a szélnek, hogy álljanak meg: nekem ne mondd!

Vendégek jöttek; a csoport feloszlott. Az angol vendég kifizette, amit elfogyasztott. Óvatosan megszámolta a visszajáró pénzt. Mint idegen, megkérdezte, hogy jut leghamarabb a Nemzeti Palota közelébe. Madame Defarge az ajtóig kísérté és a karját a karjára tette, mutatván az irányt. Az angol vendég azon tünődött, hogy milyen jó lenne azt a kart megfogni, felemelni, aztán jókorát vágni alája.

De megindult és nemsokára elnyelte őt a börtön falának hatalmas árnyéka. A megjelölt órában már ott volt Mr. Lorry szobájában, hol is az öreg urat aggodalmas izgalomban találta, amint fel- s alájárt és nem találta helyét. Megmondta, hogy majdnem egészen mostanáig Lucievel volt. Csak egy pár percre sietett ide, hogy találkozzék Cartonnal. Az apját nem látta azóta, hogy négy óra tájban elhagyta a banképületet. Lucie valami keveset reménykedik, hogy az apjának a közbelépése talán megmenti Charlest. De nem valami életképesek a reményei. Már több, mint öt órája távozott. Vajjon hol lehet?

Mr. Lorry várt tíz óráig. Miután azonban Manette doktor nem érkezett vissza és miután nem akarta Luciet továbbra is magárahagyni, megegyeztek abban, hogy ő visszamegy Luciehoz. Éjfélkor majd újra visszatér a bankba. Közben Carton majd a tűz előtt várakozik.

Carton várt, várt, az óra elütötte a tizenkettőt, de Manette doktor nem tért vissza. Mr. Lorry ellenben megtért. De ő se hallott semmit róla. Ugyan hol lehet?

Ezen gondolkoztak és már már szinte reményteljesnek látták a helyzetet. Hiszen miért maradna olyan soká távolt! Végére hallották lépéseit a lépcsőn. Abban a pillanatban, mikor belépett, látták, hogy minden el van veszve.

Hogy csakugyan volt-e valakinél ezen a délutánon, vagy csak céltalanul bolyongott az utcákon, nem tudta meg soha senki. Amikor ott állott, rájuk meredve, nem is kérdeztek tőle semmit. Az arca elmondott amugyis mindent.

— Nem találom, — mondta — pedig meg kell találnom. Hol van?

A feje, a nyaka szabad. A tekintete tehetetlen volt; ide-odameredő, csapongó. Levette a kabátját és a földre ejtette.

— Hol a kis padom? Mindenütt kerestem a kis padomat, sehohol sem találom! Nem találom sehohol! Mit csináltak a megkezdett munkámmal? Sietni kell; sürgős munka. Azokat a cipőket be kell fejezni.

Egymásra pillantottak. Megállt a szívük verése.

— Ugyan, ugyan! — mondta nyomoruságos, siró hangon. — Hadd dolgozzam! Adjátok ide a munkámat!

Mikor nem kapott feleletet, a haját tépte. Toppantott, akár az elkényeztetett gyerek.

— Ugyan ne kinezgessetek egy ilyen szegény nyomorultat! — könyörgött és szaporán hullottak a könnyei. Ugyan adjátok ide a munkámat! Mi lesz velünk, ha azok a cipők ma este nem készülnek el?

— Vége, mindennek vége!

Teljesen reménytelennek látszott a vele való vitatkozás. Hiábavaló volt minden! Mintha megegyeztek volna, mindketten a vállára tették a kezüket. Kérték, hogy üljön le a tűz elibe és megigérték, hogy mindjárt elhozzák a munkáját. Beesett a székbe és a hamuba pillantott; ott hullatta könnyeit. Mintha mindaz, ami a padlásszoba óta történt, álom, pillanatnyi képzelgés lett volna csak. Mr. Lorry látta, mint esik össze azzá, akit Defarge felügyelete alól elhozott.

Mindketten a rémület hatása alatt állottak, mikor a tökéletes összeomlás e képét látták. De most nem volt idő arra, hogy utat engedjenek ilyen érzelmeknek. Szegény, magányos leánya, akinek most így az utolsó támasza esett el, mindket-

tőnek megjelent az agyában. Ujra, mintha megbeszéli volna, egymásra pillantották. Elsőnek Carton szólalt meg:

— Eltűnt az utolsó reménysugár s az se volt sok. Jobb lesz, ha elvisszük hozzá. De mielőtt menne, nem volna szives egy pillanatra rám figyelni? Ne kérdezze, hogy miért teszem azt, amit teszek, csak arra kérem, teljesítse azt az ígérését, amit nekem tenni fog. Okom van rá. Igen erős okom.

— Nem kételkedem benne, — felelte Lorry. — Mondja el.

Közöttük a tűz előtt az öntudatlan alak ide-oda dobálta magát; hangosan nyögött. Olyan hangon beszéltek, mint azok, akik éjjel betegágy mellett virrasztanak.

Carton lehajolt, hogy felvegye a felöltőt, amelyik majdnem a lába köré csavarodott. Mikor felvette, egy kis doboz esett ki, amelyben az orvos azokat a dolgokat tartotta, melyek a napi munkájához voltak szükségesek. Carton felvette. Összehajtott papírlap hullt a földre.

— Nézzük meg? — Mr. Lorry beleegyezőleg bólintott. Kinyitotta és felkiáltott: — Hála Istennek!

— Mi az? — kérdezte mohón Mr. Lorry.

— Egy pillanatra! Hadd beszéljek én helyette! Először is — a saját kabátja zsebéből egy másik papirost vont elő — ez az okirat arra való, hogy bármely pillanatban akadálytalanul elhagyhassam a várost. Idenézzen: Sydney Carton, angol alattvaló!

Mr. Lorry nyitva tartotta az okiratot és Carton komoly arcába pillantott.

— Kérem, tartsa ezt magánál holnap reggelig. Hiszen emlékszik rá, hogy én holnap reggel látni fogom őt és jobb, ha ezt nem viszem magammal a börtönbe.

— Miért ne?

— Nem tudom, de helyesebbnek tartom, ha nem teszem. No már most: fogja ezt az okmányt, amit Manette doktor szokott magával hordozni. Ez is ugyanolyan okirat. Arra jó, hogy ő, a leánya és annak gyermeke bármikor szabadon elhagyhatják a határt. Látja?

— Látom!

— Talán tegnap szerezte be, mint utolsó mentsvárat, ez volt az utolsó óvatos, előrelátó cselekedete. Mikorról van keletve? No, nem baj; ne vesztegessük az időt. Tegye oda a sajátmagáéhoz; vigyázzon rá és az enyémre. Tartsa őket együtt. Most figyeljen! Egész az utolsó két óráig, percig sem kételkedtem abban, hogy ilyen iratot minden percben beszerezhet magának. Érvényben van visszavonásig. De nem-sokára visszavonhatják; és nekem alapos okom van azt hinni, hogy vissza is fogják vonni.

— Csak nincsenek visszavonásban?

— Nagy veszedelemben vannak. Madame Defarge fel akarja őket jelenteni. A saját szájából hallottam. Ma este olyasmit hallottam ettől az asszonytól, amiből erős és gonosz veszedelmet látok rájuk nézve. Nem vesztegettem az időt és azóta már a kémmeleggel is beszéltem. Ő igazol engem. Tudja, hogy egy favágó, aki a börtön mellett lakik, Defargeék megbizottja. Madame Defarge szerint tanuképen szolgálhat majd, hogy látta „őt“ (Lucie nevét sohasem ejtette ki), amint integetett és jeleket adott le a börtönablakon keresztül. Könnyű azt előre látni, hogy ugyanazt hozzák fel majd ellenük, amit rendszeren: összeskűvés a börtönben. Az ő élete, a gyermeké, az apjái veszedelemben forog. Hiszen mindkettőt látták ott, azon a helyen. Ne nézzen olyan rémülten. Ön meg fogja menteni valamennyiüket.

— Isten adná! De hogyan, Carton?

— Én majd megmondom, hogyan. Megbizom önben; alkalmasabb emberre nem is bízhatnám a dolgot. Ezt az új feljelentést aligha fogják holnapután előtt megtenni. Talán két-három nap múlva se; esetleg egy hét múlva. Hiszen tudja, hogy főbenjáró bűn, ha gyászolnak vagy szomorúságot mutatnak afölött, hogy valaki elvérzett a guillotine alatt. „Ő“ és az apja feltétlenül beleesnek ebbe a bűnbe. Ez az asszony (akinek vak üldözési dühét és erélyét leírni nem lehet) csak arra vár, hogy ezzel is megerősítse a vádjait. És megkettőzöttön biztosítsa a maga művét. Ért engem?

— Figyelek és teljesen megbizom abban, amit mond. E pillanatban (és megérintette az orvos székét) még erről a szörnyüségéről is megfeledkeztem.

— Önnek van pénze és módjában áll, hogy a tengerpartig leutazzék, amilyen sebesen csak teheti. Hiszen már napokkal ezelőtt megtett minden előkészületet arra, hogy Angliába visszatérjen. Legyenek a lovai holnap reggel korán teljes készenlétben; de úgy, hogy délután két órakor sebes iramban elvágtathassanak.

— Meglesz!

Carton olyan lázasan és magabizón beszélt, hogy Lorry szinte itta minden egyes szavát. Már egsézen tűzbe jött; olyan volt, mint az ifju ember.

— Ön derék ember, Mr. Lorry. Hiszen mondom, jobbra nem is bízhatjuk a dolgot. Mondja meg „őneki“ ma este, hogy tudja, hogy minő veszedelemben forog ő és a gyermeke. Figyelmeztesse őt erre, mert ő szívesen volna hajlandó saját szép fejét a férjeé mellé fektetni a vérpadra! — Carton pillanatig habozott. Aztán folytatta: — Az apja és a gyermeke miatt értesse meg vele, hogy azonnal el kell hagyniok Párist. Nekik is, önnek is. Mondja neki, hogy a férje így ren-

delkezett utolsó akaratával. Mondja meg neki, hogy több függ ettől, semmint remélni meri... Ugy-e az apja, még ebben a szomorú állapotában is, engedelmeskedik neki?

— Biztos vagyok benne.

— Gondoltam. Szépen, nyugodtan tegyen meg minden előkészületet itt az udvarban. Gondoskodjon a kocsiban a saját üléséről is. Abban a pillanatban, mikor ideérkezem, vegyenek be a kocsiba és rögtön hajtsanak el.

— Önt meg kell várnunk minden körülmények között?

— Önnek a kezében van az utlevelém; hiszen tudja. Fenn fogja tartani a helyemet. Egy pillanatig se várjon, csak addig, amíg benn ülök a helyemen. S aztán: Angliába!

— Jó, — felelte Mr. Lorry és megragadta Carton forró, de erős kezét — akkor hát nem csak rajtam, öreg emberen mulik a dolog... Fiatal és ügyes utitársam lesz.

— Ha Isten megsegít, úgy lesz. Igérje meg ünnepélyesen, hogy semmit se fog változtatni a dolgok általam előírt rendjén.

— Semmit se fogok változtatni, Carton!

— Emlékezzék holnap ezekre a szavakra: változtassa meg a tervet vagy csak pillanatig habozzék — akárminő oknál fogva — és akkor egyetlen életet meg nem menthetünk. És sok életet kell akkor feláldoznunk.

— Emlékezni fogok rá. Jól fogom eljátszani a rámszabott szerepet.

— Én pedig, remélem, az enyémet. Nos, Isten önnel!

Bár nagyon komolyan mondta, sőt bár az öregember kezét is megcsókolta, még sem ment el mindjárt. Segített azt a szerencsétlent elvinni a tüztől. A felsőkabátjába segítette és igyekezett megtalálni a padkát és a szerszámokat, amiért egyre nyögött a szerencsétlen. Aztán az oldala mellé állott és átsegítette őt abba a másik házba, hol másik szerencsétlen szív vergődött — olyan boldog abban az időben, mikor azt a szívet sajátjához szoríthatta és megmenthette! — és várta a szörnyű hajnalt. Carton belépett az udvarba is és felnézett a kivilágított ablakokra. Mielőtt elment, áldást kért a lakóira és Istenhozzádot rebegett.

XIII. FEJEZET.

Ötvenkettő.

A Conciergerie fekete celláiban a halálraitéltek várták sorsuk beteljesülését. Annyian voltak, ahány hét van egy esztendőben. E délutánon ötvenkettőnek kellett megindulnia a város tengeréből az örökkévalóság határtalan tengerébe. Még mielőtt a celláikat elhagyták, már új rabok vártak a kiürült cellákra. Mielőtt a vérük elkeveredett a tegnapi elitéltek vérével, az a vér, amelynek a övékével kellett keveredni, már elő volt készítve.

Ötvenkettőnek el kellett készülnie. A hetvenéves nagybirtokostól kezdve, aki nem birta pénzen megvásárolni az életét, egészen a huszéves varrónőig, akinek szegénysége ügyefogyottsága sem volt támasza. Férfiak bűneiből fakadó testi betegségek mindenütt és mindenre való tekintet nélkül szedik áldozataikat. Szörnyű erkölcsi züllés fakadt a kimondhatatlan szenvedésből, elviselhetetlen elnyomásból, szivtelen közönyből és ez is mindenre való tekintet nélkül szedte áldozatait. Darnay Károly egyedül volt a cellájában. Nem voltak illúziói; nem hazudott sajátmagának. Tudta, mi vár rá, — attól kezdve, hogy eljött a törvényszéktől. Az ítéletét hallotta minden sorából azoknak a szörnyű feljegyzéseknek. Megértette, hogy semmiféle személyi befolyás többé meg nem mentheti; hogy itt milliók ítéltek el és az egyes ember már nem segíthet rajta.

Nem volt könnyű! Szeretett feleségének az arca lebegett előtte. Nehéz volt elkészülni arra, aminek el kellett jönnie. Életének erős gyökere volt és igen-igen keserves elszakadni. Voltak szálak, amelyek könnyen szakadtak és voltak szálak, amelyek kétszeresen húzták-vonták az életbe vissza. Mikor erőt vett magán és legyőzte az egyik indulatot, felfakadt a másik. És forrtak-izzottak a gondolatai; a szive dolgozott és

nem lehetett beletörődni a gondolatba. Ha pillanatig bele is törődött sorsába, akkor a felesége és a gyermeke képe jelentek meg előtte, akik élni fognak utána is — akik követelik őt és akik önzőek.

De mindez csak kezdetben volt így. Már régtől fogva tudta, hogy sorsa nem lealázó. Hogy százan jártak előtte ezen az igazságtalan uton, nap-nap után és bátor elszántsággal. Aztán arra gondolt, hogy kedveseinek eljövendő békéje függ attól, hogyan lép a vérpadra. Lassan megnyugodott és arra az utra tért, honnan már felülről kapott vigasztalást, bátorítást.

Mielőtt beesteledett aznap, hogy halálraitélték, megtette az utolsó utat. Megengedték neki, hogy papirost és tollat vásárolhason. Lámpát kapott; leült, hogy írjon, míg csak a lámpák ki nem alszanak.

Hosszu levelet irt Lucienek, amelyben kifejtette, hogy semmit sem tudott arról, hogy mi vitte apját a börtönbe. Olyan ártatlan volt abban, hogy apja és nagybátyja voltak e nyomoruság okozói, mint a gyermek — és a valóságot ő is csak most tudta meg. Azt már megmagyarázta neki, hogy a nevét azért hallgatta el, mert Lucie apja kívánta így. Ezt az ígéretet lakodalmuk napján tette és azt meg is tartotta. Apja nevében kérte, hogy ne firtassa annak az iratnak eredetét és ne kérdezze, hogy apja megfélemedezett-e róla? Ne emlékeztesse őt rá, hogy egyszer, mikor egy, a Towerben elrejtett iratról volt szó, az apja önuralmát elveszteni látszott. Akkor, a szép vasárnap délután, a platán alatt! Hiszen ha emlékezett rá is, joggal hihette, hogy a Bastille bevétele alkalmával az is elpusztult. Hiszen nem volt azok közt a dolgok közt, melyeket a nép közszemlére állított. Kérte Luciet, — bár tudta, hogy fölösleges kérni őt — hogy vigasztalja apját, legyen hozzá jó és gyöngéd, értesse meg vele, hogy ő nem tett semmit, ami miatt jogos szemrehányással illethetné saját magát. Hálátelt szívvvel küldi áldását és szerelmét, kérte, hogy legyen urrá a szomoruságán és szentelje életét a gyermeknek. Értesse meg a gyermekkel, hogy majd találkozik apjával annak halála után.

Lucie apjának is irt. Ebben a levélben kifejezetten arra kérte, hogy vegye pártfogásába a feleségét és gyermekét. Igen-igen kérte és azt remélte, hogy ezáltal nem fog visszaesni abba az állapotba, amelytől féltek.

Majd valamennyit Mr. Lorry pártfogásába ajánlotta, kinek elszámolt földi ügyeiről, dolgairól. Mikor ezt is befejezte és teljes szívéből megköszönte az öreg urnak barátságát, már eleget is tett minden kötelességének. Cartonra nem

gondolt. Olyan teli volt a szive a többiek iránt érzett gondjaival, hogy eszébe se jutott rágondolni.

Még befejezhette ezeket a leveleket, mielőtt eloltották a lámpákat. Mikor szalmaágyára vetette magát, úgy tudta, hogy végzett ezzel a világgal.

De visszatért az Élet képe álmaiban és a legcsodásabb színeiben ragyogott! Szabad volt és boldog — ott élt a Soho-beli régi házban — hallatlanul boldog volt és könnyűszívú, Lucievel volt, aki biztosította róla, hogy rossz álom csak az egész és hogy nem is ment el tőle soha. Talán elfelejtkezett mindenről? De hiszen szenvedett: igaz, de lám, visszajött hozzá. Csakhogy halott volt már; békés halott. És mégsem volt semmi különbség közte és a régi énje között. Majd újra álombamerült és akkor már ködös hajnalra ébredt. Nem is tudta, hogy hol van, hogy mi történt, míg csak az eszébe nem villant:

„Hiszen meg kell halnom!“

Igy töltötte azokat az órákat, amelyek elválasztották attól az időtől, hogy az ötvenkét fejnek le kell gurulnia. Már úgy tudta, hogy nyugodt és csendes hősiességgel fogja elviselni sorsát, mikor valami új érzélem lett urrá rajta, amit igen-igen nehéz volt leküzdeni.

Még sohasem látta a készüléket, amin életét be fogja fejezni. Nem tudta, mennyire áll magasságban a földből. Hány lépcső lehet rajta? Hol kell állnia, hogyan fogják megfogni? Milyen lesz a kéz, mely megragadja? Vajjon véres kéz-e az? Hová kell majd arccal fordulnia? Vajjon ő lesz-e az első, vagy utolsónak hagyják? Ilyen kérdések kinozták és hiába küzdött ellenük akaratával: nem lehetett őket legyőzni. Minduntalan újra megrohanták ezek a gondolatok. Pedig nem a félelem diktálta őket. Darnay Károly nem félt. Inkább valami különös, el nem kergethető kíváncsiság alakjában telepedett ez aggodalom a lelkére. Ez a kíváncsiság annyira hatalmába kerítette, hogy szerinte nem is álit arányban azzal a pár perccel, amely alatt az egész ceremónia végbe fog menni. Csodálkozott és kíváncsi volt; mintha nem a saját szelleme, hanem valami rajta kívül álló dologból fakadna ez a csodálkozás, izgatott kíváncsiság.

Multak az órák, ahogy cellájában fel s alá járt. A harang elütötte az órákat; sohse fogja többé hallani a harangszót. Kilenc óra; sohase hallja többé, hogy kilencet üt az óra. Tíz; tizenegy, tizenkettő. Elmúlt és többé ő nem hallja. Darnay soká küzdött azzal a furcsa gondolattal, amelyik ez utolsó percekben uralni igyekezett őt. Némi küzdelem után azonban legyőzte magában ezt az érzést. Fel s alá járt a cellájában és

lágyan elismételgette magában szeretteinek a nevét. Hiszen a legrosszabbján már tul van. Fel- s alájárkál; nem zavarja már a sok feltörő képzelet. Imádkozott saját magáért és a szeretteiért.

Tizenkettő. Ezt se hallja többé.

Megmondták neki, hogy három óraker következik be az utolsó órája. Tudta, hogy valamivel előbb fogják hívni, mert a talyigák hosszasan és soká dőcögnek végig az utcákon. Gondolta, két órára teljesen elkészül. És addig megerősíti magát annyira, hogy majd ha itt lesz a döntő perc, már másokat erősíthessen.

Szabályos léptekkel jár fel- s alá, karját összekulcsolta a mellén. Nem hasonlított már ahhoz a fogolyhoz, akit a La Forceba vittek. Hallotta, amint elütötte az Egy-et. Ugy jelezte a harangütés ezt is, mint egyébkör. Hálásan megköszönte Istennek, hogy visszaadta neki önuralmát. És elgondolta: „Most már majd csak egyet üt“, aztán újra járkálni kezdett.

A folyosón lépteket hallott cellája felé közeledni. Megállt.

A kulcsot bedugták a zárba és megforgatták. Mielőtt még azonban az ajtót kinyitották volna, vagyis inkább abban a pillanatban, mikor nyitották, valaki halkán szólalt meg. Angolul. „Nem láttak engem; vigyáztam, hogy senkise lászón. Menjen be egyedül; én itt leszek a közelben. Ne veszítsen sok időt.

Az ajtót gyorsan kinyitották és becsukták. És most ott állt előtte, szemtől szemben, nyugodtan, erős pillantással, kevésbé mosolyogva s ujját óvatosan az ajkára téve: Sydney Carton.

Olyan különös és derüs volt a tekintete, hogy a fogoly az első pillanatban azt hitte, hogy a saját képzelete játszik vele és hogy jelenést lát. De im a jelenés megszólal. És a kezébeveszi a fogoly kezét. És az érintése igazi, emberszerető érintés.

— Ugye, a világ valamennyi élő emberi teremtménye közül engem a legkevésbé képzelt most itt látni? — mondta Sydney Carton.

— Nem is hiszem, hogy ön... Alig birom elhinni. Csak nem — hirtelen jött a gondolat — fogoly ön is?

— Nem. A véletlen játszott a kezemre; némi hatalmam van itt az egyik ór felett. És ennek köszönheti, hogy most itt állok ön előtt. Tőle jövök — a feleségétől, kedves Darnay.

A fogoly a kezét tördelte.

— A felesége általam kéreti önt valamire.

— Mire?

— Nagyon sürgős, fontos és nyomatékos a kérés... Es teljes szívből könyörög önnek... kéri, hogy emlékezzék a hangra, amely önnek kedves.

A fogoly félig elfordította az arcát.

— Nincs idő arra, hogy kérdezzen, hogy miért éppen én hozom ezt az üzenetet és hogy mit jelent az üzenet. Meg kell lennie. Vegye le azokat a cipőket — gyorsan — és huzza fel az enyémekeket.

A fogoly mögött egy szék volt a fal felé fordítva. Carton — a villám gyorsaságával és hallatlan fürgeséggel — már le is ültette a foglyot. Mezitláb állott előtte.

— Huzza fel az én csizmáimat. Erősen huzza: igyekezzék! Egy percet se késsen; szedje össze minden igyekezetét, erejét! Gyorsan!

— Carton, erről a helyről nincs menekvés; innen még nem menekült senki! Legfeljebb velem együtt hal... Őrület.

— Őrület volna, ha arra kérném, hogy szökjön — de hát kérem én arra? Ha arra kérem, hogy menjen ki az ajtón, akkor mondja nekem, hogy örület és maradjon itt. Cseréljen felöltőt, nyakkendőt, gallért... Hadd hozzam addig rendbe a haját; nézze, így összefogom és szétborzoló, aminő az én frizurám!

Hallatlan gyorsasággal és ügyességgel és olyan erővel, amit csak erős akarat és erős cselekvőképesség vált ki az emberből, úgy, hogy már szinte természetfölöttinek tűnt, Carton ráerőszakolta mindazt, amit akart. Olyan volt a fogoly a kezei közt, mint a gyerek.

— Carton, kedves Carton! Hiszen ez örület! Ezt nem lehet keresztülvinni, ezt nem lehet megcsinálni... Próbálták már, és mindig belebuktak. Könyörgöm, ne tegye nehezebbé a halálomat azzal, hogy velem akar halni!

— Arra kértem, Darnay, hogy távozzon az ajtón? Ha erre kérem, utasítsa vissza... Van itt az asztalon papír, tinta és toll... Elég erős a keze, tudna írni?

— Elég erős volt, mielőtt belépett.

— Erősítse meg újból és írja, amit diktálok. Gyorsan, gyorsan, barátom!

Darnay a kezét zavart fejéhez szorította. Leült az asztalhoz. Carton, jobbkeze a keblében, szorosán mögötte állt.

— Írja pontosan, amit mondok.

— Kihez intézzem?

— Senkihez. — Cartonnak a keze még mindig a keblén volt.

— Mikorról keltezzem?

— Nem szükséges keltezni.

A fogoly minden kérdésnél felpillantott. Carton, a keze a keblében, lenézett.

— Ha eszébe jut — diktálta Carton — az, amit mi ketten egymással beszéltünk... sok, sok éve... akkor megérti ezt, amit itt küldök. Tudom, hogy emlékszik még arra. Nincs a természetében a feledés.

Kihuzta a kezét a kebléből. A fogoly véletlenül felpillantott az írásából, hirtelen csodálkozással. Carton keze, mintha megállt volna azon a valamin, amit szorongatott.

— Leirta: „a feledés“? — kérdezte Carton.

— Leirtam. Mi az: pisztoly van a kezében?

— Nem. Nincs nálam fegyver.

— Hát mi van a kezében?

— Mindjárt megtudja. Irjon: már nincs sok mondani-valóm. És újra diktált: — Hálás vagyok, hogy eljött az idő, mikor kimutathatom, hogy igazán éreztem. És hogy így teszek, azon ne szomorkodjon senki. — Mikor befejezte és lenézett a fogolyra, a kezét lassan és gyöngéden huzta végig a fogoly arcán.

Darnay leejtette a tollat. Üresen pillantott maga elé.

— Micsoda illat, gőz volt ez?

— Illat, gőz?

— Ami itt elsuhant előttem?

— Én nem érzek semmit. Nem hiszem, hogy itt valami illat volna. Vegye csak azt a tollat és fejezze be. Siessen! siessen!

Mintha valaki erőszakot tett volna az érzésein, az ösztönein, a fogoly azon igyekezett, hogy összeszedje magát és megtegye, amit kérnek tőle. Ködös szemmel nézett Cartonra és a lélekzetvétele meggyorsult. Carton — a keze újra a mellén — erősen rápillantott.

— Siessen, siessen!

A fogoly a papir fölé hajolt.

— Ha másképp lett volna, — Carton keze újra óvatosan lefelé lopakodott — akkor nem ezt az alkalmat használtam volna fel. Ha másképp lett volna — Carton keze újra a fogoly arcához ért — akkor annál többért kellene felelnem... — Carton lenézett a tollra és látta, hogy érthetetlen jelekké folyik össze az írás.

Többé nem nyult vissza keblébe. A fogoly szemrehányó tekintettel ugrott fel. Carton keze szorosan ott volt az orlyukánál és egyik karjával átfogta a derekát. Néhány percig gyöngye küzdelmet folytatott ezzel az emberrel, aki eljött, hogy megvásárolja az életét. De már egy-két perc múlva eszméletlenül feküdt a padlón.

Carton hallatlan gyorsasággal bujt a ruhákba, amelyeket a fogoly levetett. Hátrafésülte a haját és úgy kötötte össze, ahogyan a foglyok hordták. Aztán halkán kiszólt: — Jöjjön be! Ide! — és jelentkezett a kém.

— Nézze csak, — mondta Carton, amint féltérdre ereszkedett az eszméletlen alak előtt és az irott papirost a mellébe csuszította:

— Bátor ember maga?

— Mr. Carton, — a kém csettintett az ujjával — én elég bátor vagyok itt, az én boltomban. Csak ön tartsa magát szigorúan az üzlethez.

— Tőlem ne féljen. Én tartom a szavam mindhalálig.

— Ugy is kell lennie, Mr. Carton, ha igaz, hogy ma ötvenkettőről szól a mese. Jól kikészítette; jól el van maszkírozva. Így nem félek.

— Nem kell tartania semmitől! Nemsokára tu! leszek azon, hogy árthassak magának. A többiek pedig nemsokára távol lesznek, hál' Istennek! No most segítsen és vigyen engem a kocsimba.

— Önt?

— Öt, ember, akivel ruhát cseréltem. Ugyanazon az ajtón mégy ki, amelyiken engem behozott?

— Természetes!

— Ugye, gyöngélkedtem és tántorogtam, mikor bejöttem és most, mikor kivisz, még gyöngébb vagyok. Ez a bucsu kicsit az idegemre ment. Hiszen annyiszor történik itt ilyesmi! A kezébe van az élete... Siessen! Hozzon segítséget!

— Megesküszik, hogy nem árul el? — kérdezte a rettező kém, pillanatnyi szünetet tartva.

— Ember, ember! — Carton a lábával toppantott. Hát nem adtam tanujelét annak, hogy megtartom az eskümet... minek tölti a drága perceket? Személyesen vigye oda, abba az udvarba, amit jól ismer; sajátmaga tegye a kocsijába. Mondom: egyenesen Mr. Lorryhoz hajtson vele. Ott mondja meg, hogy orvosság nem kell neki, csak levegő; emlékeztesse őt arra, amit tegnap este mondtam neki — emlékeztesse az ígéretére... és aztán rögtön hajtson el onnan!

A kém kivonult. Carton leült az asztal mellé, a homlokát a tenyerébe támasztva. A kém rögtön megtért két emberrel.

— Hát ezzel mi történt? — kérdezte az egyik, az alélt emberre mutatva. — Ugy elképedt azon, hogy a barátja jó számot huzott a lutrin és Szent Guillotinet nyert?

— Jó hazafi, — mondta a másik, — akkor ijedt volna így meg, ha az arisztokrata más számot huzott volna.

Az eszméletlen alakot magukkal hozott hordágyra fektették és lehajoltak, hogy elvigyék.

— Rövid az idő, Evrémonde, — mondta a kém, figyelmeztető hangon.

— Tudom, — felelt Carton. — Vigyázzanak a barátomra! és hagyjanak magamra!

— Hát gyertek, gyerekek! — mondta Barsad. — Emeljétek fel, oszt hozzátok!

Az ajtó bezárult és Carton egyedül maradt. Összeszedte minden erejét, úgy figyelt. Azon igyekezett, hogy esetleges lárma, vagy csoportosulás hangját meghallja. Nem történt semmi. Kulcsok fordultak, ajtók pattantak, távoli folyosókon léptek haltak el, nem kiáltottak sehol, nem siettek sehol. Semmi rendkívüli dolog nem történhetett. Carton szabadon fellélekzett. Leült az asztalhoz és hallgatott. Az óra kettőt ütött.

Akkor hangok hangzottak fel, melyektől nem félt, melyeket várt. Sorba egymásután nyíltak az ajtók; végtére az övét nyitották ki. Egy börtönőr, a kezében listával. Csak annyit mondott: „Evrémonde!“ és „Kövessen!“ és Carton követte őt egy nagy, sötét, távoli terembe. Sötét téli nap volt; csupa árny és sötétség belül; csupa árny és sötétség kívül. Alig tudta kivenni a többieket, akiket elhoztak, hogy lekössék a karjaikat. Némelyek álltak, mások ültek. Némelyek rimázkodtak, alig álltak a lábukon, nyugtalanul csetlettek, botlottak, de ezek csak kevesen voltak. A nagy többség csendes volt és nyugodt. Valamennyien a földre szegezték tekintetüket.

Carton egy sötét sarokban állott a fal mellett. Az ötvenkettőtől egynehányat ő utána hoztak be. Az egyik előtte elhaladó megölelte. Mintha ismerte volna. Cartont elhagyta a szivverése; a felismeréstől félt. De az ember tovább ment. Nemsokára utána igen fiatal nő következett. Az alakja lányos. Édes, tiszta arca teljesen szintelen. Nagy, kerekre nyílt, türelmes szeme. Felállt a székről, ahol ült és cдалépett Cartonhoz.

— Evrémonde polgár, — mondta és megérintette hideg kezével, — szegény kis varrónő vagyok. Önnel voltam a La Force-ban.

Carton halkán szólt: — Ugy van. El is felejtettem, mivel vádolták?

— Összeesküvésekben vettem részt. Pedig csak az egy Isten a tudója, hogy nem vettem részt egyben sem. Hogyan is képzelik! Kivel esküdne össze az olyan szegény, gyöngé teremtés, mint én?

Olyan elveszett, tehetetlen volt a mosolya, hogy Carton szemét könnyek töltötték meg.

— Nem félek a haláltól, Evrémonde polgártárs. De nem csináltam semmit, ártatlan vagyok. Szívesen halok meg, ha a Köztársaság, amely olyan hatalmas és annyit tesz értünk, szegényekért, nyer valamit az én halálom által. De nem hiszem, hogy nyerne, Evrémonde polgártárs. Ilyen szegény, gyöngé teremtés, mint én!

Amin Carton szive az életben utoljára felmelegedett és ellágyult, az e szegény teremtés volt.

— Azt hallottam, hogy felmentették, Evrémonde polgártárs. Ugy hittem, hogy igaz?

— Fel is mentettek. De aztán újra elfogtak és elhoztak.

— Ha ön mellé kerülök, Evrémonde polgártárs, ugye, megfoghatom a kezét? Nem félek, de olyan kicsi és gyöngé vagyok és akkor bátrabb leszek.

Szép, ürelmes szemét felemelte Carton arcához. Carton mintha gyors, pillanatnyi gyanakvást látott volna a szemében. És aztán, mintha a fiatal nő elcsodálkozott volna. Carton megszorította a munkától, éhségtől elgyöngült kis ujjakat. És az ajkához szorította.

— Óerte hal meg? — suttogott a fiatal nő.

— A feleségéért és a gyermekéért. Csitt! Ugy van!

— Ó, idegen... ugye megfoghatom bátor kezét?

— Csitt! Igen... szegény testvérem... mindvégig.

Ugyanaz a köd, árny és sötétség, amelyik megfekszi a börtönt, ott fekszik a város kapujánál is ezen a szürke dél-utánon. Nagy tömeg várja a kibocsáttatást. Egy Párist elhagyni készülő batár siet a kijárat kapu felé.

— Ki az? Ki van benn a kocsiban? Utleveleket!

Az utleveleket kiadják a kocsi ablakán. Elolvassák őket.

— Manette Alexandre. Orvos. Francia. Melyik az?

— Ez az. Ez a tehetetlen, értelmetlen szavakat mormogó, lélektelen öregember.

— Az orvos polgártárs, úgy látszik, mincs teljesen észnél. Talán kicsit fejébe szállt a forradalmi láz?

Kicsit tulságosan.

— Hja-ja. Sokan vannak így. Lucie. A leánya. Melyik az?

— Ez az.

— Ahá; ez az. Evrémonde felesége. Nem igaz?

— Az az.

— Hm! Evrémond-ot máshol intézik el. Lucie, a kis-leánya. Angol. Ez az?

— Biz ez az.

— Adj egy csókot Evrémonde kisleánya. Ládd! most jó köztársaságit csókoltál meg. Ez se fordult még elő a te familiádban! El ne feledd! Sydney Carton. Ügyvéd. Angol állampolgár. Melyik az?

— Itt fekszik a kocsi sarkában. — Megmutatják.

— Kicsit beszszelt az angol ügyvéd?

— Majd magához tér a friss levegőn. Nem valami jó egészségnek örvend. Szomoruan vált el egy barátjától, aki nem kívánatos a Köztársaság előtt.

— Ennyi az egész? Sokan nem kívánatosak a Köztársaság előtt. Soknak kell kitekintenti a kis kerek ablakon. Jarvis Lorry. Bankár. Angol. Melyik az?

— Az én vagyok. És én vagyok az utolsó.

Az előbbi feleletekre Jarvis Lorry válaszolt. Ő az, aki kiszállt és a kezével tartja nyitva a fogat ajtaját. Egész csomó tisztnek felelget. A hivatalnokok körüljárják a kocsit; felszállnak a bakra, hogy megnézzék, minő podgyászt visznek ki. Parasztok, falusiak állanak köröskörül. Közelebb huzódnak a kocsi ajtajához és mohón bekandikálnak. Egy parasztasszony kisleánykát tart az ölében. Rövid karocskáját ki kell nyujtania. Hadd érintse egy olyan arisztokratának a feleségét, akit a guillotine alá küldtek.

— Jarvis Lorry! Itt vannak a papirjai. Alá vannak írva.

— Mehetünk, polgár?

— Mehetnek. Előre, postillon! Kellemes utat!

— Isten önökkel, polgártárs! — S tul vannak az első veszedelmen.

Ezek újra Jarvis Lorry szavai, aki összecsapja a kezét és az égre pillant. Szörnyülködés kél a kocsiban; zokognak, az alélt utas nehezen lélekzik.

— Nem haladunk kicsit lassan? Nem lehetne egy kicsit gyorsabban? — Lucie az öregemberhez simul.

— Ugy tűnne fel, mintha szöknénk, szivem. Nem szabad őket tulságosan hajszolnunk! Gyanusnak tünénk fel!

— Nézzen hátra! Nézzen hátra! Nem üldöznek?

— Tiszta az ut, szivem. Eddig még nem követ senki.

Házak maradnak el... kettős sorban, magányosan. Magányos majorságok. Romokban álló kastélyok, szövő- és festőgyárak, timár- és cserzőműhelyek. Majd a pusztaság; kétoldalt kopár fák. Rossz, egyenetlen kövezet; nehéz, mély sár. Néha felér a sár a kocsiba, de legalább elkerüljük az éles köveket. Néha bozótban akadunk el. És olyan türelmetlenek vagyunk! Ugy rohannánk... ugy rohannánk! elrejtőznénk... csak mind előre, akárhová... csak meg ne álljunk!

Elhagytuk a szabad országutat. Most romladozó épületek következnek. Ujra elhagyott majorságok. Festő-, szövő-, takács- és timárműhelyek, házak két sorban, egy sorban, majd kopár fák az ut két oldalán. Nem csaltak meg? Nem visznek vissza másik uton? Nem ugyanaz a vidék, most másodszor látjuk? Nem, hál' Istennek. Ez egy falu. Nézz vissza, nézz vissza, nézd, hogy nem követnek-e! Csitt! Ez a postaház.

Szépen kifogják a lovainkat. Ott állunk a kis utcában és nincsenek lovaink. Nincs remény arra, hogy valaha is újra mozgásba jövünk. Milyen kényelmesen hozzák azokat az új lovakat! Egyiket a másik után. Milyen kényelmesen jön az új postakocsis! Minek tisztogatja, tekergeti az ostorát! Milyen lassan számolja a pénzt az öreg postamester! Rosszul számol; az eredmény nem vág. És hogy zakatol a szivünk! Nincs postakocsi, amelyik ilyen gyorsan zakatolna.

Végre elfoglalja helyét az új postakocsis. A régi ottmarad. Elhagyjuk a falut. Dombon fel, dombon le! A mocsaras vidékre. Hirtelen gesztikulálni kezd a postakocsis és hangos szavak kelnek. A lovakat hirtelen fékezik. Követnek! Már utánunk vannak! Elértek!

— He! Odabenn a kocsiban! Szóljatok!

— Mi az? — kérdi Mr. Lorry és kitekint az ablakon.

— Mit mondtak, hogy hány?

— Nem értem, mit akar?

— Az utolsó állomásnál mit mondtak? Hányat küldtek ma a guillotine alá?

— Ötvenkettőt.

— Hát nem mondtam! Jókora porció. Itt ni, a pajtásom, azt mondta, nem becsüli többre negyvenkettőnél. Tíz fej; az is valami! Szépen dolgozik az öreg Guillotine. Szeretem. Hejj, előre! Rajta, te, azzal az ustorral!

Sötéten közeledik az éjszaka. Már itt is van egészen. Nézzétek, mozog! Nézzétek, már életrekél mindjárt! Beszélni kezd; azt hiszi, hogy még mindig együtt vannak. Kérdezi őt... a nevét mondja és hogy mi van a kezében... Ó, drága Ég! Ó, segíts! Nézzetek ki, nézzetek ki... nem üldöznek?

XIV. FEJEZET.

Már nem kötnek.

Ugyanabban az időben, amikor ötvenketten várták a soruk beteljesülését, Madame Defarge tanácsot tartott a „Bosszu“-val és Jacques Hárommal, a Forradalmi Esküdtszék tagjával. Eme segédeivel Madame Defarge nem az ivóban tárgyalt. Ott voltak a favágó bódéjában, a volt utkaparó hajlékában. A favágó nem vett részt az értekezleten, de azért hallótávolban volt, mint az olyan ember, aki csak akkor szól, ha szólítják s aki nem mond kéretlen véleményt.

— De a mi Defarge-unk, — mondja Jacques Három — az csak jó köztársasági, mi?

— Nálánál nincs jobb, — rikácsol a „Bosszu“. — Egész Franciaországban.

— Csitt, kis „Bosszu“, — mondta Madame Defarge és az ujját hadnagyának az ajkára illesztette. A homlokát összeráncolta. — Halljad csak, amit mondok. Férjem republikánus, jó ember és bátor ember. Jól szolgálta a Köztársaságot és kiérdemelte annak teljes bizalmát. De a férjemnek is vannak gyengéi és az egyik gyengéje az, hogy jószívvel viseltetik ez iránt az orvos iránt.

— Kár, kár, — káromgott Jacques Három. A fejét rázta, kegyetlen ujjá éhes szája körül. — Jó polgárnak nem szabadna így; sajnálatos dolog.

— Tudjátok, — mondta Madame — ami engem illet, semmit se törődöm ezzel az orvossal. Tőlem ugyan viselheti a fejét, ha akarja, meg nem is. Engem nem érdekel. Én csak az Evrémonde-okat akarom kiirtani. A feleségét meg a gyermekét, a férje, az apja után kell küldeni...

— Szép feje van hozzá, — káromgott Jacques Három. — Láttam én ott már olyan aranyhaját és olyan nagy kék szemeket. Jól festett, mikor Sámson magasra emelte. — Ugy beszélt, mint az epikureista, ha jó falatról van szó.

Madame Defarge lesütötte a szemét és egy darabig gondolkodott.

— A gyermek is, — jegyezte meg Jacques Három és lasan, élvezettel mondta a szavakat. — Annak is aranyhaja van, meg kék szeme. S olyan ritkán akad gyermek! Szép látvány!

— Egyszóval — Madame Defarge abbahagyta a méla tünődést — a férjemre nem bízhatom ezt a dolgot. Nem először éreztem tegnap este, hogy nem közölhetem vele terveim egyes részleteit. Sőt én attól félek, hogy ha várakozunk, akkor abban a veszedelemben forgunk, hogy ő figyelmeztetni fogja őket... és akkor kisiklanak az ujjaink közül.

— Azt nem szabad, — káromgott Jacques Három. — Egyiknek sem szabad elmenekülnie. Hiszen még félig sem vagyunk készen! Kétszáznak kellene lenni naponként!

— Egyszóval — folytatta Madame Defarge — a férjemnek nem olyan fontos, hogy ez a család megsemmisüljön, mint nekem. És nekem semmi okom rá, hogy olyan érzékeny szemmel nézzem az ő doktorát. Itt nekem magamnak kell cselekednem. Gyere csak, kis polgártárs.

A favágó, aki alázatosan viselkedett vele szemben és halálosan rettegte, előjött, a kezével a sipkáján tisztelgett.

— Kis polgártárs, — mondta szigoruan Madame Defarge. — Azokról a jelekről beszélünk, melyeket ez az asszony adott le innen az utcasarokról. Ha arról lesz szó, fogsz-e tanuskodni efelől még ma?

— Hm, hm. Miért ne? — sipitott a favágó. — Mindennap itt állt, minden időben. Kettőtől négyig; jeleket adott le. Mindig, folyton; sokszor egyedül volt. Sokszor a kisleánnyal. Tudom, amit tudok: hisz a saját szememmel láttam!

Hadonászott a kezével, lábával, mialatt szólt. Azokat a mindenféle fajtájú és alakú jeleket igyekezett utánozni, amelyeket nem látott soha.

— Összeesküvés! Csupa titkos jell! — káromgott Jacques Három. — Átlátszó a dolog; olyan tiszta, mint kétszerkettő: négy.

— Ugyanolyan lesz az esküdtszék összetétele? — kérdezte Madame Defarge és szomorú mosollyal függesztette rá a szeméit.

— Hogyne; és bizony a hazafias esküdtszékben, drága polgártársnő. Én felelek társaimért az esküdtszékben.

— Hát lássuk csak, — tépelődött ujból Madame Defarge.
— Nem tudom elhatározni magam. Megkimélnem?

— Ő is egy fejnek számít, — mondta Jacques Három halkan. — Ugy sincs sok fejünk... ha nem lenne kár...

— Mikor én láttam őket, akkor az orvos is jeleket csinált vele együtt, — vitatkozott tovább Madame Defarge. — Egyiket nem vehetem elő a másik nélkül. Nem hallgathatok én se a törvényszék előtt; nem bízhatom az egész ügyet itt erre a kis polgártársra. Én se vagyok éppen rossz tanu.

A „Bosszu“ és Jacques Három vetélkedtek egymással abban, hogy Madame Defarge érdemeit, mint tanuét, az egekig dicsérjék. Hogy ő a tanuk legimádatraméltóbbika és legcsodálatosabbika. Nehogy a többiek mögött maradjon, a kis polgártárs kijelentette, hogy mennybéli tanunak is megfelelné.

— Ő sem kerülheti el a sorsát, — jelentette ki Madame Defarge. — Nem hagyhatjuk ki őt sem, bármennyire sajnálom. Ugye maga három órákor el van foglalva? Megnézi a mai kivégzéseket, mi... Igen, maga!

A favágóhoz intézte a kérdést, aki gyorsan és igenlően felelt. Nem hagyta elmulni az alkalmat annak kijelentése nélkül, hogy ő egyike a legtüzesebb republikánusoknak. És hogy ő lenne eme republikánusok legszerencsétlenebbike, ha bármi is képes volna őt visszatartani attól, hogy résztvegyen e nemes látványban. Ő csakis úgy tudja elszívni a délutáni pipáját, ha a furcsa nemzeti borbély munkáját végig nézi, amint borotvál. Olyan nagyon feltűnő ügybuzgalmat mutatott, hogy gyanussá válhatott volna (talán gyanus is volt; Madame Defarge fekete szeme megvetően nézett rajta végig). Esetleg egyénileg érdekelve van és fontos neki a saját személyi biztonsága. És hogy talán a napnak minden órájában azt félti.

— Én, — mondta Madame — ugyanott vagyok elfoglalva. Ha elkészültek, — mondjuk, este nyolc órákor — jöjjön hozzánk Saint Antoine-ba. Majd egynémely dologról felvilágosítjuk; hiszen ezek az emberek a mi körzetünkbe valók voltak.

A favágó kijelentette, hogy büszkeségére és örömére fog szolgálni, ha tiszteletét teheti a polgárnőnél. Mikor a polgárnő jól a szeme közé nézett, akkor megzavarodott. Nem mert rá visszanézni, akárcsak a kis kutya a faházikója előtt, ha megszeppen. Zavarában a fűrészének a nyelét tapogatta.

Madame Defarge intett a Bosszunak és az esküdtszék tagjának, hogy jöjjenek egy kicsit az ajtó felé. És itt további terveinek a következőkben adott kifejezést:

— Az az asszony most valószínűleg odahaza van; várja az ura halálának a percét. Valószínűleg gyászol, szomor-

kodik. Olyan állapotban lesz, hogy méltán felkelheti a Köztársaság igaz hiveinek ellenszenvét. Biztos, hogy a Köztársaság ellenségeit rokonszenvvel fogadná. Elmegyek hozzá.

— Micsoda nagyszerű asszony! Micsoda imádatraméltó asszony! — ujjongott Jacques Három. — Ó, drágám! — kiáltott a „Bosszu“ és átölelte.

— Vigyázzon csak a kötésekre, — mondta Madame Defarge és a hadnagya kezébe adta.

— Tegye oda arra a helyre, ahol ülni szoktam és vigyázzon, hogy a széket el ne foglalják. És siessen, mert ma alighanem sokan lesznek ott, többen, mint rendesen.

— Örömmel engedelmeskedem főnöknöm parancsainak, — mondta élénken a „Bosszu“ és megcsókolta Madame Defarge arcát. — Nem fog elkésni?

— Ott leszek, még mielőtt megkezdik.

— Igen; mielőtt még a taligák megérkeznek. Vigyázzon, szivem, el ne késsen, — figyelmeztette a „Bosszu“, utánakiáltva, mert Madame Defarge már befordult a sarkon. — Mielőtt még megjönnek a taligák!

Madame Defarge már csak a kezével integetett visszafelé. Jelezván, hogy hallotta. Biztosak lehettek abban, hogy nem fog elkésni. Áthaladt a sáron, azon a sarkon, ahová a börtön fala vetett árnyékot. A Bosszu és az esküdtszék tagja utánanéztek. Nagyon meg voltak elégedve szép alakjával és kitünő erkölcsi felfogásával.

Sok olyan nő volt ezekben az időkben, akiknek külsejét ezek az idők szörnyűségeken megváltoztatták. És sok nő követett el akkortájt szörnyű rémtetteket. De egyetlen egy sem akadt, akitől annyira rettegetek volna, aki olyan vérszomjas és kegyetlen lett volna, mint ez, ki most elindult magányos útjára. Erős, félelmet nem ismerő jellem; hallatlan határozottság, semmitől vissza nem riadó készség. Olyanforma szépség, amelyik nemcsak erőt és határozottságot kíván meg a viselőjétől, de azt is megkívánja, sőt követeli, hogy ezeket a tulajdonságokat mások is elismerjék és csodálják benne. Ilyen zavaros időkben feltétlenül magasra kellett kapnia. Ámde gyerekkora óta égett benne szörnyű igazságtalanságok megbosszulásának a vágya. Vele született a szörnyű gyűlölet egy olyan osztály iránt, amely tönkretette fajtáját és amitől tigrissé változott ez az asszony. Nem ismert részvéttel; ismeretlen volt előtte a szánalom. Ha ezek az erények esetleg meg voltak benne, eltávoztak belőle.

Nem jelentett előtte semmit, hogy egy ártatlan ember az őseinek a bűnéért haljon szörnyű halált. Nem őt látta; amazokat látta. Nem jelentett előtte semmit, hogy a leányából

özvegy, a gyermekéből árva legyen. Ez a büntetés nem volt elég; ezek az emberek természetes ellenségei voltak és zsákmányává lettek; ezeknek nem volt érzéke a szánalom, a megértés iránt. Sajátmagát se szánta. Ha valahol lefogták volna az utcán, kalandozásai közben, mikor dolgai után járt, nem sajnálta volna sajátmagát. Nem szánta volna sajátmagát, ha már holnap a bárd alá viszik. Akkor is csak az a forró vágy élt volna benne, hogy bár helyet cserélhetne azzal, aki őt odaküldi.

Durvaszövésű ruhája alatt ilyen szívet viselt Madame Defarge. Hanyagul öltözködött, de azért jól festett rajta e durva szövet. Vad szépség volt: sötét haja hullámosan esett ki a vörös sipka alól. Jól mélyen a keblébe rejtve, töltött pisztoly. Jó mélyen az övében, éles tőr. Így felszerelve, a saját jellemébe vetett bizalommal és olyan asszony erejével, aki gyermekkorában mezitelen lábbal járta a barna tengerparti homokot, Madame Defarge elindult, hogy elintézzé a dolgát.

Ha a postakocsi — amely e pillanatban arra várt, hogy megteljen — tegnap este indult volna, Mr. Lorrynak sok baja lett volna azzal, hogy Miss Pross elhelyezze benne. De nemcsak, hogy kívánatos volt az, hogy a kocsit ne terheljék túl, de rendkívül fontos az is, hogy az utasok száma szigorúan megfeleljen az előírásnak. Hiszen attól függött a menekülésük, hogy sehol percig ne kelljen várakozniok. Mr. Lorry, miután jól átgondolta a dolgot, azt az ajánlatot tette, hogy Miss Pross és Jerry — akik amugyis bármikor elhagyhatták a várost — három órakor induljanak el valami egészen könnyű kocsiban. Podgyászt nem kell cipelniök; így hamar utólérik a kocsit. Lovakat majd előre rendelnek. A leszálló éjjel drága idejét így nem töltik el fölöslegesen, mikor a lassúság az, amitől legjobban retteg mindenki.

Miután Miss Pross úgy látta, hogy ebben a sietségben csakugyan úgy tesz leghelyesebben, ha alkalmazkodik a kívánatokhoz, ezt meg is tette és örömmel adta mindenhez beleegyezését. Már most Miss Pross és Jerry, akik tudták, ki volt az, akit Salamon elhozott, látták, mint indul el a kocsi. Pár percig a bizonytalanság minden kinját állották ki, és most azon voltak, hogy megtegyenek minden szükséges előkészületet arra, hogy a kocsi nyomdokába keljenek. Ez akkor történt, mikor Madame Defarge aprózta lépteit az ismert ház felé. Már közeledett az elhagyott lakáshoz, ahol ezek ketten éppen tanácskozást folytattak.

— Mit gondol, Mr. Jerry, — mondta Miss Pross, aki olyan izgatott volt, hogy alig birt uralkodni magán (alig állt a lábán, alig tudott mozogni, lélekzeni), mit gondol maga,

nem jobb volna, ha mink ketten nem indulnánk ma el innen? Hiszen ma már amugyis elment innen egy kocsí. Gyanut keltene, ha másikat is látnának a ház előtt.

— Az én véleményem, Miss, — felelte Cruncher — az, hogy önnek nagyjából igaza van. De akár igaza van, akár nincs, énnekem mindegy. Én ugysis megteszem, amit mond.

— Annyira izgatott vagyok a drága kicsikéim meg a többiek biztonsága miatt, — mondta Miss Pross a zsebkendője mögül, ahová a könnyei potyogtak — hogy alig tudok tervet szőni. *Maga* talán tudja, hogy mi lesz a leghelyesebb, kedves Mr. Jerry?

— Ami a jövődöbeli életemet illeti, Miss, — felelte Cruncher — arranéze nagyjából megvannak terveim. Hogy most mit csináljak ezzel az áldott vén fejemmel, ebbe a mostani pillanatban, azt éppenséggel nem tudom. Volna olyan zives, Miss, és meghallgatná kétrendbeli eskümet és szent ígérete-met, ami nekem itt, ebbe a nagy bajba, igen fontos?

— Ó, szent atyám! — Miss Pross még mindig sirt — mondja csak el egymásután. Osztán essen tul rajta, mint derék embernek illik.

— Először is, — Mr. Cruncher tetőtől talpig remegett és hamuszürke, ünnepélyes arccal szólt — ha szegények eccer tul vannak a veszedelmen, akkor ígérem, soha többet nem teszem, akkor már nem; soha én!

— Ugysis biztos voltam felőle, — felelte Miss Pross — hogy nem teszi soha többet. Akármiről is van szó, tudtam, hogy nem teszi többet. És azért kérem, ne is mondja el bővebben, hogy miről van szó.

— Nem, Miss, — felelte Jerry, — ugysen mondom el magának. — Ha ezek szegények eccer tul vannak a veszedelmen, sohse bánom én már, akár mennyit térgyepel is Mrs. Cruncher. Soha többé!

— Akármilyen fontos mozzanata is ez az önök családi életének, — mondta Miss Pross, a szemeit száritgatva és azon igyekezett, hogy visszanyerje az önuralmát — magam is tartom, hogy a legjobb lesz, ha Mrs. Cruncher ugysis végzi el ezt is, mint a többit. A saját belátása szerint... Ó, szegénykéim, szegénykéim!

— Tovább megyek, — mondta Mr. Cruncher. — Még azt is kimondom, Miss, — folytatta és a beszéde hajlamos volt a hosszuranyulásra és ugysis hangzott, mintha bírői emelvényről mondaná — hallgassa csak meg a szavaimat és el is mondhatja őket magának Mrs. Crunchernek. A térgyepelést illető véleményem némelyes változáson ment át és hogy egész szí-

vemmel csak aztat remélem, hogy Mrs. Cruncher a jelen pillanatban is bár térgyepelne.

— Lám, lám csak! Remélem, azt cselekszi, kedvesem, — sirt a szórakozott Miss Pross. — És remélem, hogy teljesen megfelel a kívánságainak...

— Isten ments, — folytatta Mr. Cruncher, még mindig hallatlanul ünnepélyesen és lassan, nyomatékoltn és megfontolva és látszott rajta, hogy még bírja és korántsem jött ki a szuszból — hogy bármi rosszat is tettem, vagy mondtam, vagy kíséreltem légyen meg. És hogy az mind visszahulljon szegénykékre! Isten ments! Hogyha nem térgyeplünk is valamennyien (még ha kényelmes volna is), csak kerüljenek ki rendben ebből a szörnyü megpróbáltatásból. Isten ments! — Így fejezte be Mr. Cruncher a beszédét, hiábavaló kísérlet után, hogy ennél szebben fejezze be.

Lenn az utcán Madame Defarge mindjobban közeledett.

— Ha valaha is visszakerülünk szülőházánkba, — mondta Miss Pross — biztos lehet afelől, hogy elmondom Mrs. Crunchernek mindazt, amit megérteni képes voltam a maga beszédéből, ebből a szép beszédéből. És biztos lehet benne, hogy tanuja leszek, hogy egészen komolyan mondta mindezt e szörnyü időben! No, már most, kérem, gondolkodjunk! Tisztelt Cruncher uram, gondolkodjunk!

Madame Defarge közeledett az utcán.

— Ha maga előre menne, — mondta Miss Pross — és megállítaná valahol a kocsit meg a lovakat, oszt értem jönne. Vagy megvárna valahol. Nem az volna a legokosabb?

Mr. Cruncher úgy vélte, hogy csakugyan ez lesz a legokosabb.

— Hol várna meg például? — kérdezte Miss Pross.

Mr. Cruncher olyan zavart volt, hogy hirtelenében nem tudott más helyet ajánlani, mint a Temple Bar-t. Az ám! csakhogy Temple Bar száz mérföldnyire volt innen. Madame Defarge pedig — mindinkább közeledett.

— Talán a katedrális kapuja előtt, — vélte Miss Pross. — Azt hiszem, az lenne a legmegfelelőbb, ha a katedrális két tornya között, a bejáratnál várakozna rám a kocsival.

— Csakugyan az lenne, — felelte Mr. Cruncher.

— Hát akkor legyen jó fiu, — mondta Miss Pross. — Menjen egyenesen a postára és csináljuk így.

— Nem szivesen, — rázta a fejét Mr. Cruncher — hagyom itt magára. Az ember sohasem tudja, mi történhetik.

— Bizony nem, — sóhajtott Miss Pross — de miattam ne aggódjon. Várjon meg a katedrálisnál három óraker, vagy legalább is majdnem pontosan három óraker. Meg vagyok

róla győződve, hogy sokkal okosabb lesz, mintha innen indulunk. Biztos vagyok benne. No! Az Isten áldja meg, Mr. Cruncher. Gondoljon... ne rám gondoljon, hanem azokra, akiknek az élete függhet tőlünk!

Mindez, valamint Miss Prossnak két könyörgőn összekulcsolt keze, elhatározásra birták Mr. Crunchert. Egy-két bátorító fejbiccentéssel elindult, hogy elvégezze a rászabott feladatot. Magára hagyta Miss Prosst, hogy majd kövesse őt, ahogy elrendezték.

Miss Prossnak nagy megkönnyebbülésére szolgált, hogy ezt a már folyamatban levő elővigyázati rendszabályt életbe léptette. Aztán úgy kellett elrendeznie a saját külsejét, hogy az utcán semmiféle feltűnést ne keltse. Ez is nagy megkönnyebbülésére szolgált. Az órájára nézett. Husz perc mult el két óra óta. Nincs vesztegetni való ideje; gyorsan kell neki-látni az elvégzendőknek.

Félve izgett-mozgott az elhagyatott szobákban és képzeletében minden ajtó mögött leselkedő arcokat látott. Miss Pross egy mosdótálba vizet öntött, hogy megmossa dagadt, vörös szemeit. Lázás képzetei gyötörték, még mielőtt a vizet kiöntötte volna, újra felnézett. Körültekintett, hogy nem figyel-e senki? Néhányszor ilyen szünetet tartott. E szünetek egyikében felsikoltott. Egy alak állott a szobában.

A mosdótálat meglökte; az csörömpölve hullott a padlón darabokra. Éppen Madame Defarge lábai elé. Sok-sok vér tapadt ahhoz a lábhoz. Most, a véletlen folytán, vízbe került.

Madame Defarge hidegen végignézett Miss Pross-on, Csak annyit mondott:

— Evrémonde felesége hol van?

Miss Prossnak felötlött, hogy valamennyi ajtó tárva-nyitva állt. Azt gondolta, hogy így esetleg észreveszik a szökést. Elsősorban is becsukta az ajtókat. Négy ajtó volt a szobában és ő mind a négyet becsukta. Aztán odaállott pontosan annak a szobának az ajtaja elé, amelyikben Lucie szokott tartózkodni.

Madame Defarge sötét szeme követte őt e gyors cselekedetei közepette. Aztán megpihent rajta, mikor elvégezte őket. Miss Pross nem volt csinosnak mondható. Az elmúlt évek kicsit vad külsején nem változtattak; és szigorú arcvonásai is szigorúak maradtak. Azonban — más értelemben — ő is igen határozott jellemű asszonyszemély volt. És ő is jól megnézte Madame Defarge-t. Minden porcikáját.

— Ami a megjelenését illeti, úgy látszik, maga a Lucifer sége, — mondta lelkendezve Miss Pross. — Mindegy no; engem nem fog rászedni. Én angol nő vagyok.

Madame Defarge megvetőleg nézett rajta végig. De valahogy felcsillant a szeme; érezte, hogy kemény ellenfelek. Erős, kemény, izmos nőt látott maga előtt. Mr. Lorry ennek a nőnek csak az erős, kemény kezét érezte — valamikor régen. Madame Defarge tudta, hogy ez a nő a család alázatos hive és rajongó barátja. Miss Pross pedig tudta, hogy Madame Defarge a család legádázabb ellensége.

— Arrafelé indultam, — mondta Madame Defarge és a kezével könnyed mozdulatot tett a szörnyü vidék irányába — és ott már készen tartják számomra a széket és a kötésemet. Csak feljöttem utközben, hogy szerencsét kívánjak neki. Szeretném látni őt.

— Tudom, hogy rossz szándékkal jött, — mondta Miss Pross — és afelől biztos lehet, hogy én se vagyok valami jó szándékkal maga iránt.

Mindkettő a saját anyanyelvén szólt. Egyik se értette, hogy mit mond a másik. De mind a kettő óvatos volt és vigyázott. Mindketten a másik szeméből akarták kiolvasni, hogy mit jelentenek a megértetlen szavak.

— Nem lesz jó neki, ha most elrejtőzik előlem, — mondta Madame Defarge. — Nem jól teszi. A jó hazafiak mindjárt tudni fogják, miért teszi, miről van szó. Engedjen be hozzá. Mondja meg neki, hogy beszélni akarok vele. Hallja?

— Ha igazi vasvilla volna a szeme, — felelte Miss Pross — én meg egy boglya széna volnék, akkor se boronálnának össze bennünket. De nem ám, maga gonosz külföldi ördög. Bennem ugyan kemény dióra talált.

Madame Defarge e nyelvbeli botlásokat nem követhette részletesen. Csak annyit értett belőlük, hogy itt nem akarják megtenni, amit ő parancsol.

— Hülye, disznófejü teremtés, — mondta tehát Madame Defarge megvetően. — Magával nem állok szóba. Látni akarom őt. Vagy mondja meg neki, hogy látni akarom őt, vagy menjen el onnan az ajtóból és engedjen be hozzá! — És a kezével haragosan, magyarázóan intett.

— Arra sohse gondoltam, — felelte Miss Pross — hogy valaha is meg fogom érteni a maguk hülye nyelvét. De odaadnám még a rajtam levő ruhát is, meg minden egyebemet ha tudnám, hogy csak sejti-e is az igazat?

Egy pillanatra se tévesztették egymást szem elől. Madame Defarge a világért meg nem mozdult volna onnan, ahol állt akkor, mikor Miss Pross az imént észrevette. De most egy lépéssel előrejött.

— Én brit vagyok, — mondta Miss Pross. — Dühös vagyok, nem törődöm magammal egy angol fityinget se. Csak

annyit tudok, hogy mentül tovább tartom itt magát, antul több a remény, hogy Cserebogár megszökhetik. Nem marad abbul a fekete kócbul egy szál a fejün, ha csak ujjal is hozzám nyul!

És minden gyors szó között Miss Pross megrázta a fejét és egyet villámlott a szeme. Most ilyen volt, ő, aki soha a légynek sem ártott.

De a bátorsága olyan bátorság volt, amitől a vissza nem fojtható könnyek ellepték a szemét. Ez olyan bátorság volt, amit Madame Defarge, megérteni nem tudván, mint gyengeséget fogott fel.

— Ó, ha-ha! — nevetett — maga szegény nyomorult! Maga se ért sokat! Hát akkor hozza elő azt az orvost. — Es hangoosan felkiáltott. — Orvos polgártárs! Evrémonde feleséget! Evrémonde gyermeke! Akárki legyen is ezen a nyomorult bolondon kívül, feleljetek már!

Talán a rákövetkező csönd, talán Miss Pross arcának egy izomrándulása, talán egy hirtelen gondolat, mely e körülményekből alakult, megértették Madame Deforge-al, hogy azok, akiket keres, nincsenek otthon. Gyorsan kinyitott három ajtót és benézett.

— Ezek a szobák csupa rendetlenség! Itt gyorsan csomagoltak. Csupa hulladék, ruha, miegymás a padlón! Nincs ott senki maga mögött abban a szobában? Hadd nézzek bel!

— Ide soha! — kiáltott Miss Pross, aki olyan jól megértette ezt a mozdulatot, mint Madame Defarge a feleletet.

— Ha nincsenek abban a szobában, akkor elmentek, akkor utánuk kell sietni és vissza kell hozni őket, — mondta sajátmagának Madame Defarge.

— Amig nem tudod, hogy itt vannak-e bent a szobában, addig nem tudod azt se, hogy mihez kezdj, — mondta viszont sajátmagának Miss Pross. — És pedig nem fogod megtudni, amig én tehetek róla. És akármit tudsz, vagy akármit nem tudsz, addig innen el nem mész, amig itt tarthatlak.

— Hallod-e! én ennek a „dolognak“ az eleitől kezdve az utcát járom. Eddig még nem tartóztatott fel senki. Darabokra szakítlak, de eljössz az ajtótul, — mondta Madame Defarge.

— Egy magányos udvar van alattunk, egy jókora, magányos háznak a tetejében vagyunk. Nem igen hiszem, hogy valaki is meghallana bennünket. Csak arra kérem az Istent, hogy erős maradjak és hogy itt tarthassalak, mert minden pillanat, amig itt tartalak, százezer guineát ér a drágámnak. — Így Miss Pross.

Madame Defarge az ajtóhoz lépett. Miss Pross — így

parancsolta e pillanat ösztöne — megkapta a derekát és a két karját. És úgy fogta, jó szorosan. Madame Defarge hiába küzdött és nyomakodott. Miss Pross emberbaráti szeretete ösztökélte és mert a szeretet mindig erősebb a gyűlöletnél, — igen szorosan fogta és tülekedés közben még emelintett is rajta egyet. Madame Defarge két keze ugyan ott volt Miss Pross arcában. A fejét sunyin lehajtotta. Miss Pross azonban még a hulladó nőnél is erősebben kapaszkodott beléje.

Madame Defarge nemsokára abbahagyta a karmolást. Az övébe nyult. — Itt van a karom alatt, — mondta halkan Miss Pross — nem fogod kihuzni. Hála a jó Istennek, erősebb vagyok nálad! Addig foglak, amíg egyikünk vagy elájul, vagy halva marad itt!

Madame Defarge a keblébe nyult. Miss Pross felpillantott. Látta, mi az? Elkapta, megnyomta... Valami dördült, valami fellángolt — és most ott állt egyedül a füstben.

Mindez egy másodpercet se vett igénybe. Mikor a füst leszállt, csönd ülte meg a szobát. Ugy szállt el a füst, mint e dühödt nő lelke, aki élettelenül hevert a padlón.

Első ijedtségében, és átlátva a helyzetet, Miss Pross olyan messzire került a testtől, amennyire csak lehetett. Szerencsére azonban meggondolta, hogy minő következményei lehetnek a dolognak. Visszajött. Szörnyű volt az, újra bemenni azon az ajtón. De mégis bement: elhozta a kalapját és mindazon dolgokat, amelyekre szüksége volt. Felöltözködött. Lesietett a lépcsőn. Előbb becsukta, sőt lezárta az ajtót. A kulcsot magával hozta. Aztán leült egy pár percre a lépcsőre, hogy lélekzetet vegyen és kisírja magát. Majd felkelt és elsietett.

Szerencsére hosszú fátyol volt a kalapján. Másképp alig mehetett volna végig az utcákon anélkül, hogy megfognák, vagy megkérdézzék. Szerencsére, a külseje ugyanis olyan furcsa volt, hogy az izgalom nem vetkőztette ki a formájából, mint más nőt. És szüksége is volt mindkét szerencsés körülményre, mert éles körmök nyomai látszottak szerteszét az arcán. A haja zilált volt és a ruhája (amit gyors kezekke! hányt magára) ezerféle ráncot vetett.

Átment a hidon és a szoba kulcsát a folyóba ejtette. Valamivel előbb érkezett a katedrális elé. Várt és azon gondolkodott, hogy hátha azt a kulcsot megtalálják valami hálóban. Mi lenne, ha felismernék! mi lenne, ha kinyitnák az ajtót! Felfedeznék a testet! Hátha a város kapujánál feltartóztatják? Börtönbe vetik, gyilkossággal vádolják! E gondolatok közepette megjelent előtte a postakocsi. Bevették és elszárguldottak vele.

— Nem hall az utcán valami lármát? — kérdezte Mr. Crunchert.

— Csak annyit, mint rendesen, — mondta Mr. Cruncher és csodálkozva nézett végig Miss Pross változott külsején.

— Nem hallom, hogy mit mond, — mondta Miss Pross. — Mondja csak mégegyszer!

De akárhogyan is igyekezett Mr. Cruncher, Miss Pross nem hallotta. — Majd bólogatok neki, — gondolta Mr. Cruncher, — azt csak megérti. Ezt aztán meg is értette.

— Mondja, nincs valami különös lárma az utcán? — kérdezte hirtelen Miss Pross újra.

Mr. Cruncher a fejét ingatta, hogy nincs.

— Ez megsiketült egy óra alatt? — kérdezte megrendült elméjétől Mr. Cruncher. — Mi történt vele?

— Ugy érzem, — mondta Miss Pross, — mintha valami nagyot dördült, csapott volna. És hogy az a dördülés volt az utolsó hang, amit életembe valaha hallottam.

— Hát csakugyan furcsa állapotban van, — állapította meg magában a mind zavartabbá váló Mr. Cruncher. — Vajjon mit vett be, hogy bátrabb maradjon? Ha-ha! Jönnek azok a szörnyű talyigák! Ezt se hallja, miss?

— Én, — felelte Miss Pross, mikor látta, hogy hozzá szólnak — nem hallok semmit. Ó, kedves uram! először egy nagyot dördült, aztán minden csöndes lett. És olyan az a nagy csönd, mintha nem lehetne rajt változtatni. Sohse hallok már semmit, — csak ezt a csöndet, — amíg élek!

— Ha nem hallja azoknak a szörnyű talyigáknak a zörgését, — gondolta Mr. Cruncher — pedig már elég közel vannak, — akkor úgy vélem, csakugyan nem fog soha semmit se hallani többé ezen a világon!

Bizony, nem is hallott soha többé semmit.

XV. FEJEZET.

Elhalt a visszhang.

Csörgött, zörgött a haláltalyiga Páris utcáin végesvégig. Kemény, csunya visszhangja kelt. Hat talyiga vitte La Guillotine-nak az aznapi embert. Minden mohó, telhetetlen szörnynek kezdettől fogva Guillotine volt a neve. Mégis: egész Franciaország ragyogó, napsütéses klimája alatt nincsen egy levélke, egy gyökerke, egy magocska, amely bizonyos körülmények közt biztosabban meghozná gyümölcsét, mint hogy a forradalom előtti körülmények csak ezt a szörnyet szülhették. Gyurd át az emberiességet, emberi érzést ilyen és hasonló kalapácsokkal és újra csak ebben a szörnyű, megkínzott formájában fog mutatkozni. Vesd el újra a féktelen szabadosságok és végtelen elnyomatás magvait — újra ugyanazt a gyümölcsöt termi.

Hat talyiga gurult végig az utcákon. Fordítsd vissza őket, nagy varázsló idő, ahonnan elindultak: és hatalmas császárok fogataivá válnak, nemeseket hordanak és szikrázó Jezabelek selymeit, ékszereit. A templomok már nem Urunk háza, hanem tolvajok fedele. A kunyhó millió éhező paraszt nyomoruságos menedéke! Nem ám; a nagy varázsló, aki méltóságteljesen szövögeti hálóját a Teremtő rendjéhez mérten, sohse csinál semmit fordítva. Minden változás szigorú sorrendben történik. — „Ha Isten akaratából ezt az alakot vetted fel, — mondják az arab mesék bölcse az elvarázsoltnak — akkor maradj is ilyennek!“ De ha ezt az alakot csak muló varázslat adta rád, akkor vedd fel előbbi formádat! — Változatlanul, reménytelenül dörögnek a talyigák.

Hat talyiga szomoru kerekei fordulnak. Mintha mély árkot szántanának az utcán, a népesség rendjében. A házak lakói annyira megszokták már ezt a látványt, hogy sok az

üres ablak: sok kéz abba se hagyja a megkezdett munkát. A szemek néha a talyigák tartalmának egyes alakjait kémlelik. Itt-ott a bennülőt kísérik. Itt-ott az utcán járókelők felismerik egy-egy barátjukat és ilyenkor ujjak mutatnak a talyigák egyikére, másikára. Vagy magyarázzák, hogy ki volt ott tegnap és tegnapelőtt.

Azok közül, akik a talyigában vannak, némelyek észreveszik ezt. Mindent látnak, ami az utcán történik. Elmereít pillantással kémlelnek. Mások az embereket, a járókelők hullámvásztását kísérik figyelemmel. Van, aki mélyen lehajtja a fejét. Sötét kétségbeeséssel. Vannak, akik úgy néznek az utca közönségére, ahogy képeken, színházakban látták. Vannak, akik lehunyják a szemüket és azon igyekeznek, hogy összeszedjék a gondolataikat. Csak egy — bolondos, nyomoruságos alak — annyira meg van rémülve, hogy hangosan énekel és táncolni próbál. De egyetlen egy sem könyörög, esdekel irgalomért.

Sötétarcu lovaskatonák nyitják meg a menetet. Sokszor egy-egy arc feléjük fordul. Kérdeznek valamit tőlük. Ugy látszik, a kérdés mindig ugyanaz, mert a nép a felelet hallatára mindig a harmadik talyiga felé igyekszik. A katonák — a kérdezősködőknek — sokszor a kardjuk hegyével mutatnak valakit. Általános a kíváncsiság; mindenki szeretné tudni, melyik „Ő”. Ott áll a talyiga végében. A fejét lehajtja, egyik fiatal leánnyal beszél, aki ott ül a talyiga szélén. Annak a kezét fogja. Nem kíváncsi semmire, ami körülötte történik. Csak a lányhoz beszél. Itt-ott — hosszú a Saint Hororée-utca — kiáltások hangzanak fel ellene. Ha hallja is őket: nyugodtan mosolyog és megrázza a haját. Nem érhet az arcához: a karjai le vannak kötve.

Egy templom lépcsőjén — várva, amíg a talyigák megérkeznek — ott áll a kém, a tömlöcök „báránkjája”. Az első talyigára néz. Nincs benne. Már-már megkérdi saját magát „Mégis feladott volna?” De kiderül az arca, mikor meglátja a harmadik talyigát.

— Melyik az Evrémonde? — kérdezi valaki mögötte.

— Az. A harmadikban.

— Aki annak a lánynak a kezét fogja?

— Azaz.

A kérdező felvisit: „Le Evrémonde-al! Guillotine alá minden arisztokratával! Le vele, le Evrémonde-al!

— Csitt, csitt, — kérleli félénken a kém.

— Aztán miért „csitt” polgár?

— Hisz ugyis életével fizet. Öt perc múlva. Hagyja addig békében.

De mert az ember folytatja a visitást „Le Evrémonde-al“, Evrémonde egy pillanatra feléje fordul. Meglátja a kémet. Figyelmesen nézi, aztán elfordítja a fejét.

Hármat üt az óra. A talyiga, mély barázdát ásva a népességben, megfordul a kivégzés, a vég felé. Mindenki itt van már; ide mindenki követte őket, a guillotine alá. A guillotine körül, akárcsak barátságos közkertben, székek vannak elhelyezve. Nők ülnek abban; kötögető nők. Mindiárt elől ott áll a „Bosszu“. Keresi a barátnőjét.

— Therèse! — vijjog. — Ki látta? — Defarge Therèse!

— Még eddig nem hiányzott soha, — mondja egyik „testvér“ — aki eddig buzgón kötött.

— Most se fog hiányzani, — vijjog újra a „Bosszu“. — Therèse!

— Jobban kiálts!

— Ugy ám! Hangosabban, „Bosszu“! sokkal hangosabban! Mégis alig hiszem, hogy megért! Még hangosabban, „Bosszu“, azután káromkodj is egyet hozzá. És akkor is aligha fog jönni. Küldj asszonyokat, hogy keressék meg, hol is kóborolhat! De akármilyen szörnyűséges dolgokat is vittek végbe életükben a keresők, nagy kérdés, hogy ezt a tettet véghez viszik-e?! Hogy elhozzák-e ide?!

— Átok; — a „Bosszu“ toppant a lábával. — És már itt vannak a talyigák! Evrémonde-ot egy pillanat múlva hozzák és ő még nincs itt! Itt a kötése a kezemben és itt az üres széke! Sirni tudnék a bosszuságtól!

És majdnem elpityeredik a „Bosszu“. A talyigák kezdik lerakni a fuvart. A Szent Guillotine miniszterei már fel vannak öltözve: készek. Krr! Magasra tartanak egy fejet. A kötögető nők, akik alig pillantottak egyszer is fel, amíg ez még szólni tudott és élt, most felnéznek és azt mondják: „Egy“.

Ürül a második talyiga; jön a harmadik. Krr! A kötögető asszonyok pillanatra sem hagyják abba a munkát. „Kettő.“

Az állítólagos Evrémonde leszáll a talyigáról. Rögtön utána a kis varrónőt emelik ki. Evrémonde még nem eresztette el a türelmes kis kezét; még tartja, ahogy ígérte. Gyöngéden háttal fordítja a lármás szerszámnak, amely szakadatlanul felszökken és újra leesik. A leány az arcába néz és köszönetet rebeg.

— Ha te nem lettél volna, kedves idegen, akkor én nem lennék most ilyen nyugodt. Hiszen szegény kis leány vagyok és olyan gyöngé a szívem. És akkor nem emelkedhettem volna fel gondolatban őhöz, akit halálra ítélték és felfeszítettek... hogy mi itt ma megvigasztalódjunk és reméljünk... Én azt hiszem, téged az Ég küldött nekem.

— Vagy téged nekem, — mondta Sydney Carton. — Csak engem nézz, kedves gyermekem és ne törődj mással semmivel.

— Semmivel sem törődöm, amíg itt van a kezed a kezembe. Akkor se törődöm semmivel, ha már nem lesz itt — csak siessenek!

— Sietni fognak! Ne félj!

Ott áll már mindkettő az áldozatok sűrű sorában, de úgy beszélnek egymással, mintha egyedül volnának. Szemtől szembe; a hangjuk csak egymásé. Kéz kézben, sziv a sziv mellett, mindnyájunk anyjának, a természetnek e két gyermeke. Olyan távol voltak egymástól és úgy különböztek: most itt, e szörnyű országuton megtalálták egymást. Együtt mennek haza; együtt szenderegnek majd természet anyánk keblén.

— Drága, bátor barátom... megengedi, hogy egy utolsó kérdést intézzek önhöz? Olyan tudatlan vagyok — és ez aggaszt — egy kicsit.

— Szólj.

— Van egy unokahugom, egyetlen rokonom, árva, akárcsak én. Ezt nagyon szeretem. Öt évvel fiatalabb nálamnál; egy majoros családnál lakik, valahol fönt, északon. A szegénység miatt váltunk el. Nem tud semmit rólam, hogy mi történt velem; nem tudok írni! És ha tudnék, hogyan mondhatnám meg neki! Jobb is, ha nem tudja.

— Jobb is!

— Arra gondoltam, míg idáig jöttünk — most is arra gondolok, mikor kedves, erős arcodat nézem; ha a Köztársaság csakugyan jót tesz a szegénnyel — és már nem lesznek olyan éhesek — és már kevesebbet fognak szenvedni... akkor ő éljen soká! akár meg is öregedjen!

— És aztán, kis nővérem?

— Nem gondolod, — a panasztalan, türelmes szemek könnyekkel telnek meg, az ajkak szétválnak és remegnek — hogy nagyon soká kell akkor várnom abban a jobb világban, ahol remélem, minket mindkettőnket irgalmasan magukhoz vesznek?

— Az nem úgy van, gyermekem; ott nincs idő, nincs szomorúság.

— Hogy megvigasztalsz! Hiszen olyan tudatlan vagyok! Megcsókolhatlak? Ez az a perc?

— Most igen.

A leány ajkát a férfi ajkára tapasztja. És mindketten ünnepélyesen megáldják egymást. Most már nem remeg a leány keze, amint a férfiétől elválik. A türelmes arc kifejezése édes, várakozó. Közvetlen a férfi előtt lép a dobogóra — már ott is van — a kötönők huszonkettőt számlálnak.

— „Én vagyok a Feltámadás és az Élet,“ — mondja az Ur, — „aki bennem hisz, élni fog akkor is, ha már nem él — s aki él és hisz bennem, nem hal meg soha.“

Hangok; mormogás. Arcok fordulnak feléje. Lábak dobognak a tömeg mögött; előre igyekeznek. Mindenki előretolódik. Akárcsak az áradat. „Huszonhárom!“

•

Azon az estén és éjjelen úgy beszéltek róla a városban, hogy ennek az embernek az arca valamennyi közt, akit eddig láttak, a legnyugodtabb volt. Sokan azt mondták, hogy fenéséges volt. Prófétai.

Egyike a legérdekesebb szenvedőknek, kiknek életét ugyanaz a bárd oltotta ki — egy asszony — a nyaktiló lábánál azt kérte akkortájt, hogy engedjék meg neki, hogy leírja azokat a gondolatokat, amelyek e szörnyű látvány szemléletében inspirálják. Ha Sydney Carton kimondta volna azt, amit gondolt, s ha csakugyan prófétai a szava, akkor ez így hangzott volna:

„Látom Barsadot, Cly-t, Defarge-ot és a „Bosszut“; látom az esküdszéket, a törvényszéket, látom ez új elnyomók hosszú sorát, akik a rontás levegőjében születtek. Látom, mint mulnak el a szörnyű gépezet alatt, — ők maguk — még mielőtt a gép abbahagyja azt, amiért ideállították. Gyönyörű várost és pompás, ragyogó lakosságot látok ez örvényből kiemelkedni. És azon igyekeznek, hogy igazán szabadok legyenek... Győzni fognak és veszteni még sok eljövendő esztendő alatt... Látom e gonosz idöket és látom az idöket, melyekből mindez fakadt, és látom, mint falja föl e kor sajátmagát.

Látom, azoknak az életét, akikért feláldozom a magamét. Csöndes, békés, hasznos és boldog életek — ott, Angliában, mely országot én látni nem fogom már soha. Látom őt, gyermekkel a keblén, ki az én nevemet viseli. Látom az apját; öreg, meghajlott, de egészséges. Gyógyító tisztét hűen ellátja... békében él. Látom azt a derék öregembert, az igazi barátot. Tíz év múlva — mindenét rájuk hagyja - és nyugodtan várja mennybéli jutalmát.

Látom, hogy szívük mélyén szentély vagyok; sok-sok nemzedéken keresztül. Látom őt, mint öregasszonyt, értem sir és megünnepli ennek a napnak az évfordulóját. Látom őt és a férjét — elvégezték feladatukat és egymás mellett fekszenek az utolsó ágyon — és tudom, hogy egyik sem volt szentebb egymás lelkében — mint én mindkettőjükében.

Látom azt a gyermeket, aki ott feküdt a keblén és az én nevemet viselte. Férfi; és felfelé igyekszik azon az uton, amelyet én tapodtam valaha. Látom, hogy eléri a célt és látom, hogy a nevem fényesen ragyog. Már nincsenek foltok azon a néven — multam foltjai. Látom, mint igazságos bírák legelsőjét és mint közbecsületben álló férfit. És az én nevemet fogja viselni a fia, — olyan homloka lesz és olyan aranyos haja, — majd megmutatják neki ezt a helyet, de ez akkor már fénylő térség lesz és nyoma sem lesz rajta a ma szörnyüségének. — Hallom, mint mondják el a gyermekek történetemet gyöngéd és remegő hangon.

Amit most teszek, az sokkal, sokkal jobb, mint bármi, amit eddig tettem — sokkal, sokkal jobban nyugszom majd ott, ahová most indulok, mint bármikor is nyugodtam“.

VÉGE.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

TARTALOMJEGYZÉK.

Első könyv. Vissza az életbe.

	Oldal
I. Fejezet. A kor	11
II. Fejezet. A posta	14
III. Fejezet. Éjjeli árnyék	20
IV. Fejezet. Előkészületek	25
V. Fejezet. A borozó	36
VI. Fejezet. A cipész	46

Második könyv. Aranyfonál.

I. Fejezet. Öt esztendővel később	61
II. Fejezet. Látomás	67
III. Fejezet. Csalódás	74
IV. Fejezet. Gratulálnak	88
V. Fejezet. A Sakál	97
VI. Fejezet. Sokszázan	103
VII. Fejezet. Márki ur a városban	115
VIII. Fejezet. Márki ur falun	124
IX. Fejezet. Gorgonfej	129
X. Fejezet. Két ígéret	140
XI. Fejezet. Így fest a jóbarát	148
XII. Fejezet. Finom uriember	153
XIII. Fejezet. Nem finom uriember	163
XIV. Fejezet. Becsületes kereskedő	169
XV. Fejezet. Valamit kötnék	182
XVI. Fejezet. Még mindig kötik	193
XVII. Fejezet. Éjjel	204
XVIII. Fejezet. Kilenc nap	209
XIX. Fejezet. Véleményt kérnek	215

	Oldal
XX. Fejezet. Egy másik kérés	225
XXI. Fejezet. Léptek visszhangja	229
XXII. Fejezet. Árad a tenger	240
XXIII. Fejezet. Árad a tűz	246
XXIV. Fejezet. Vonz a szirt	253

Harmadik könyv. Vihar nyomában.

I. Fejezet. Titokban	271
II. Fejezet. Malomkő	285
III. Fejezet. Árnyék.	292
IV. Fejezet. Aki állja a vihart	297
V. Fejezet. A favágó	303
VI. Fejezet. Győzelem	309
VII. Fejezet. Kopognak	316
VIII. Fejezet Kézben a kártya	322
IX. Fejezet Vége a játéknak	337
X. Fejezet. Mit takart az árnyék	349
XI. Fejezet. Alkonyodik	363
XII. Fejezet. Sötétség	369
XIII. Fejezet. Ötvenkettő	377
XIV. Fejezet. Már nem kötnek	388
XV. Fejezet. Elhalt a visszhang	400

